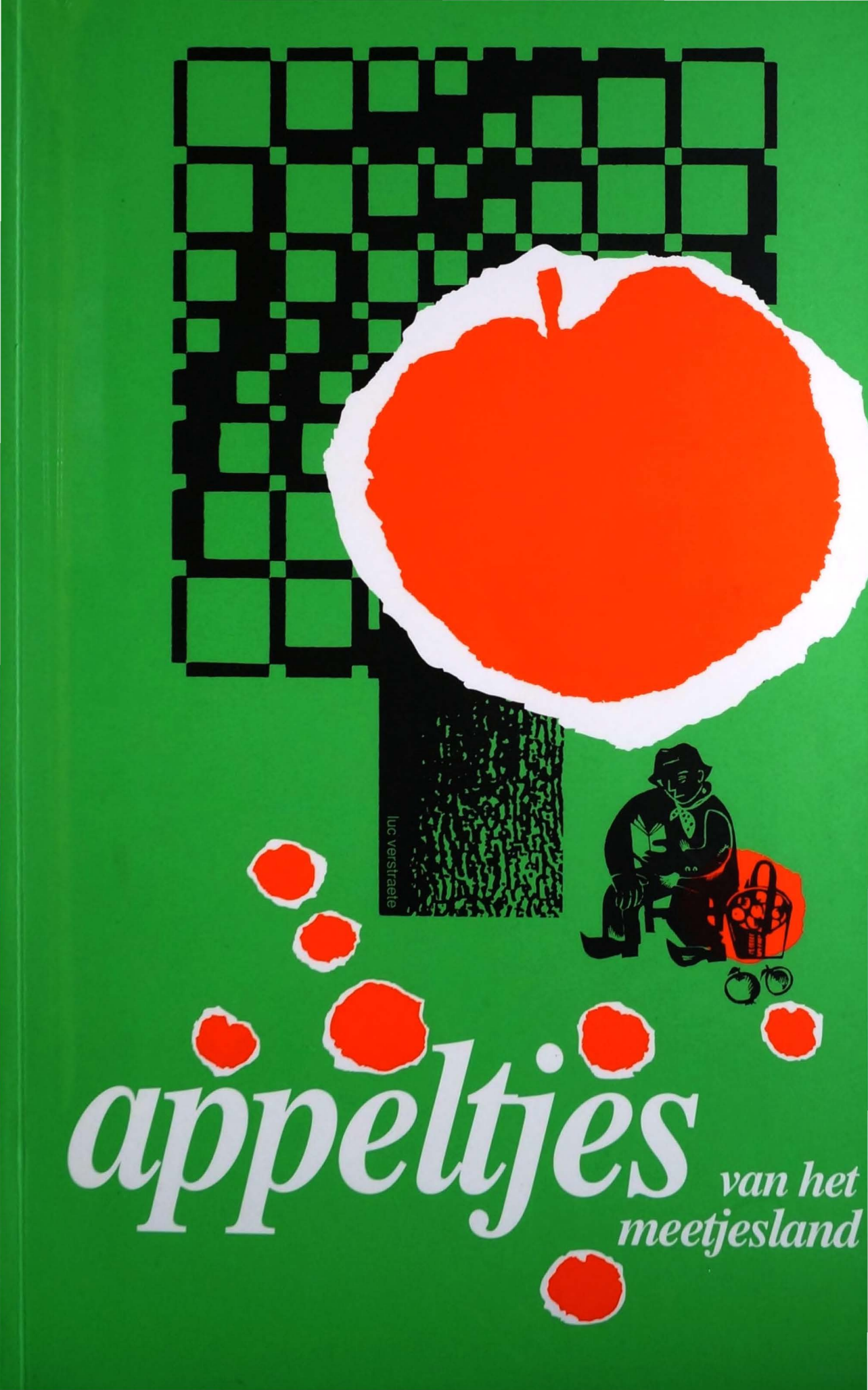

appeltjes van het meetjesland

Uitgegeven met de steun van
- de Vlaamse Gemeenschap
- het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen
- het Gemeentebestuur van Maldegem

Provincie Oost-Vlaanderen
Centrale Bibliotheek

PB 10274 77

Omslagtekening van Luc Verstraete

Appeltjes van het Meetjesland

JAARBOEK
van het
HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND
Nr. 58 - 2007

Huldenummer Hugo Notteboom
voorzitter van het Heemkundig Genootschap

Maldegem
2007

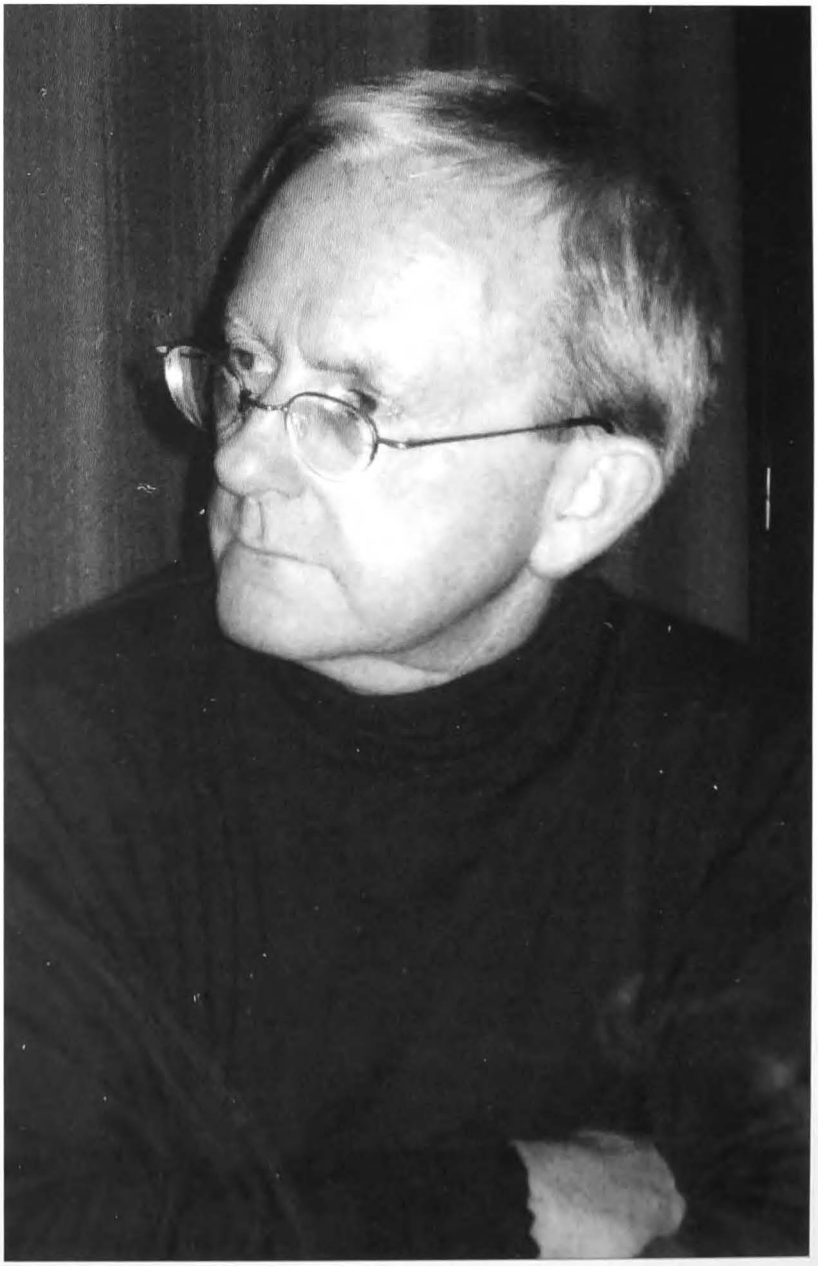

Hugo Notteboom:
- bestuurslid sinds 1982
- ondervoorzitter 1988-1998
- voorzitter sinds april 1999

Hugo Notteboom, een levensschets

Paul VAN DE WOESTIJNE

Hugo Notteboom werd in de loop van 2007 65 jaar en dat is traditioneel een leeftijd waarop mensen in de bloemetjes gezet worden. Bovendien is het een gewoonte in het *Heemkundig Genootschap* dat de voorzitter dan speciaal gevierd wordt, Achiel De Vos en Luc Stockman zijn hem daarin voorgegaan.

Hugo Notteboom werd geboren in volle oorlog op 19 november 1942 als vierde kind in het gezin van André Notteboom en Blanca Schyvinck in de Kallestraat in Adegem. Hij ging naar de vrije jongensschool, waar hem juffrouw Elza Ginneberge en meesters Schelstraete, Albert De Schepper en Kamiel Trenson zijn bijgebleven, en vooral meester Pieter Van Cleemput, omdat die zo mooi kon vertellen over Jan Breydel, Pieter de Coninck en de Guldensporenslag.

Het pientere baasje ging na zes jaar lager onderwijs in Adegem op internaat bij de Broeders van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes in Oostakker, naar zijn stichter ook Glorieux genoemd. Hij volgde daar eerst secundair onderwijs en stapte dan na een toelatingsexamen over naar de economische afdeling van de normaalschool. De aspirant-onderwijzer beleefde daar een mooie tijd, hij speelde toneel, blies op de trombone in de harmonie en werkte mee aan het schoolkrantje.

In juni 1962 verliet Hugo de normaalschool in Oostakker met het diploma van secundair onderwijs en met onderscheiding dat van onderwijzer op zak. In september kwam al meteen de vuurdoop, toen Hugo werd aangesteld als onderwijzer van het eerste, tweede en derde leerjaar, een graadsklas met een goeie 25 leerlingen in de vrije jongensschool in Oostwinkel, waar meester Maurits Boute schoolhoofd was en de andere klassen deed. Hij bleef er met een jaar onderbreking voor zijn legerdienst in Turnhout en Dendermonde, tot juni 1974, toen het schooltje werd opgeheven omdat er te weinig leerlingen waren.

Vanaf september 1974 was Hugo werkzaam in de basisschool van het Sint-Vincentiuscollege in Eeklo, eerst enkele jaren in de Zuidmoerstraat en dan tot zijn pensionering in 1999 in de Sint-Jozefschool in de Abdijstraat.

In 1965 huwde hij met Maria De Laere, een Adegemse onderwijzeres die hem twee zonen schonk, Filip, licentiaat in de kunstgeschiedenis,

en Steven, die hun weg maakten de ene als researcher bij de nieuwsdienst van de VRT en de andere als ontwerper-tekenaar bij het provinciebestuur van Oost-Vlaanderen.

De jonge onderwijzer integreerde zich vlot in het Adegemse verenigingsleven, hij speelde enkele jaren bij de fanfare *De Verenigde Vrienden*, was tien jaar lang acteur bij het *Adegems Volkstheater*, bestuurslid en secretaris van het *Davidsfonds Adegem* en eerste voorzitter van de *Culturele raad van Adegem*.

Hugo Nottebooms belangstelling voor heemkunde en lokale geschiedenis werd gewekt door de Oostwinkelse onderpastoor Meersman die bij een bezoek aan de school al eens een document uit het kerkarchief meebracht met de vraag of de *meester* dat kon lezen en er iets mee kon doen. Niet dat Hugo om werk verlegen zat, hij was bibliothecaris in Oostwinkel van 1964 tot 1971 en na het volgen van de provinciale cursus in het PTI te Eeklo behaalde hij in 1968 met onderscheiding de *Akte van bekwaamheid tot het Ambt van bibliothecaris*. Hij werd nadien bibliothecaris van de Vrije Bibliotheek in Adegem (1971-1978) en bibliotheekassistent van de Plaatselijke Openbare Bibliotheek Maldegem in het filiaal Adegem (1978 tot 2007).

Hugo's interesse voor de lokale geschiedenis was gewekt en op vraag van pastoor Thuysbaert begon hij samen met Robert Van Vooren en Jozef Dobbelaere aan een eerste klassering van het Adegemse kerkarchief. Al snuffelend in 17de-eeuwse pachtboeken leerde hij oud schrift lezen en hij raakte daardoor zo gefascineerd dat hij, dikwijls in het gezelschap van Robert Van Vooren, naar het Rijksarchief in Brugge, Gent en zelfs Brussel trok om zich in zijn onderwerp, de geschiedenis van zijn geboortedorp, te verdiepen. Dat resulteerde in een eerste publicatie, een artikel, getiteld *Adegemse straatnamen van vroeger*, in *Visie*, het ledenblad van het Davidsfonds, van 17 november 1977.

Een eerste uitdaging was de tentoonstelling die het Davidsfonds organiseerde ter gelegenheid van het Jaar van het dorp in 1978. In 1977 was Adegem gefuseerd met Maldegem en de vrees bestond dat de deelgemeente daardoor haar eigenheid zou verliezen. Daarom moest zoveel als mogelijk worden vastgelegd in het boek *Omtrent Adegem*, waarin Hugo naast de catalogus van de tentoonstelling, samen met Guido Beelaert een bijdrage leverde over *Adegemse toponiemen of plaatsnamen*.

Hugo had de microbe goed te pakken. Het was meester Albert Willems van de Kruipuit die reporter was van *Vrij Maldegem*, die er bij Hugo op aandrong eens iets te schrijven voor het Maldegemse weekblad. Vanaf eind 1978 verschenen in *Vrij Maldegem* en af en toe ook eens in *De Eecloonaar* artikeltjes van zijn hand over zijn geboortedorp, reeksen onder de titel *Rond het Adegemse kerkhof*, *Geschiedenis van de Adegemse kerk* en *Flitsen uit Adegems verleden*. Daarin vielen vooral Hugo's vlotte schrijftrant op en zijn vermogen om een ingewikkelde historische situatie eenvoudig uit te leggen. Zijn populariserende stijl ging gepaard met een gedegen bronnenkennis en archiefonderzoek. Hugo had ongetwijfeld veel opgestoken van Daniël Verstraete die voordien vrij veel publiceerde in *Vrij Maldegem*.

Hij was nu vertrokken voor een ononderbroken stroom van artikels en publicaties. Zijn bijdragen werden gretig gelezen. Zoiets ontging Luc Stockman, bestuurslid van het *Heemkundig Genootschap van het Meetjesland* niet. In de jaarboeken van 1978 en 1979 schreef hij een lovende recensie over Hugo Nottebooms werk, ook over de inventarisatie van het Adegemse kerkarchief. Hij moedigde hem aan een dorpsmonografie te schrijven of ten minste de geschiedenis van de parochie vast te leggen.

Van 1981 tot 1983 leverde Hugo enkele bijdragen over Oostwinkel voor *Ons Soldatenblad*, uitgegeven door Milac Zomergem. Ondertussen kwam ook Romano Tondat, die de tentoonstelling in Adegem bezocht had, aan de deur kloppen om in het heemkundig tijdschrift *Ons Meetjesland* te publiceren. Een eerste bijdrage in 1981 handelde over *Celie, Steentjes, Broekelken*, en in de loop van de jaren volgden er nog meer historische wandelingen door Adegem.

In 1982 werd Hugo bestuurslid van het *Heemkundig Genootschap* en begon hij te publiceren in het jaarboek *Appeltjes van het Meetjesland*, zijn eerste artikel ging over de *Grenzen van de parochie Adegem*. Sedertdien zijn er maar weinig jaarboeken verschenen waaraan Hugo niet heeft meegewerkt.

Hugo hield het niet alleen bij artikels in weekbladen en tijdschriften, maar hij schreef ook een respectabel aantal boeken samen. Het begon met een brochure *Al wandelend door Adegem* in 1979 en *Adegemse Hoeven* in 1981 naar aanleiding van een gelijknamige tentoonstelling. Hij inventariseerde de artikels van Daniël Verstraete en publiceerde in 1983 *Adegem: een historisch overzicht*, en *Geschiedenis van het onderwijs te Oostwinkel, 100 jaar meisjesschool 1883-1983*.

Hugo behoorde in 1984 tot de medestichters van de heemkundige kring *Het Ambacht Maldegem* en werkte mee aan heel wat mooi uitgegeven boeken en tentoonstellingen van die kring, onder meer over Victor en Gabriël De Lille, kanunnik Andries en mevrouw Courtmans. Hij behoort sedert 1995 tot de belangrijkste medewerkers aan het Jaarboek van de Maldegemse heemkundige kring. Hier een overzicht geven van zijn artikels en bijdragen zou ons te ver leiden, maar in *Appeltjes 2007* staan ze allemaal op een rij.

Toen Romano Tondat in 1986 eenzijdig besloot om de publicatie van het heemkundig tijdschrift *Ons Meetjesland* stop te zetten, was Hugo een van de drijvende krachten om het tijdschrift onder een andere naam verder uit te geven. Hij stond mee aan de wieg van de *Vereniging voor Heemkunde in het Meetjesland*, uitgeefster van het driemaandelijks tijdschrift *Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland*, waarvan hij een van de belangrijkste medewerkers gebleven is.

Dat Hugo Notteboom naam en indruk had gemaakt als heemkundige en lokaal-historicus mag blijken uit de vraag tot medewerking aan het *Liber Amicorum Achiel De Vos* in 1989 en *750 jaar Eeklo*, waarin hij *Eeklo in de Franse tijd voor zijn rekening* nam. Ook voor de *Geschiedenis van Evergem* die in 1994 verscheen schreef hij het hoofdstuk *Evergem in de Franse Revolutie*. De Franse tijd is een beetje zijn lievelingsperiode.

Toen in 1990, een jaar na het overlijden van Achiel De Vos, de vruchten van diens toponymisch zoekwerk dreigden verloren te gaan, was Hugo bij de oprichters van de *Stichting Achiel De Vos* die in het leven werd geroepen met het doel studies te publiceren over de historische plaatsnamen van elke Meetjeslandse deelgemeente.

Tussendoor vond de nijvere bij nog de tijd om drie boeken uit te geven, zo *750 jaar Parochie Oostwinkel, In Flanders Fields, geschiedenis van het Adegem Canadian War Cemetery* en *De Bende van Adegem* in 1994 en in 1997 samen met mij *Een dichter bij ons: Karel Lodewijk Ledeganck.*

In 1988 werd Hugo ondervoorzitter van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland en na het vroege en onverwachte overlijden van Luc Stockman in 1999 volgde hij hem op als voorzitter. Hij is de drijvende kracht achter de organisatie van de jaarlijkse heemkundige uitstappen in het Meetjesland en van de uitgave van *Appeltjes van het Meetjesland.* Met Roger Buyck vertegenwoordigt hij het Genootschap in het *Verbond van Historische Kringen voor Geschiedenis van Oost-Vlaanderen*, waarvan hij bestuurslid is.

De laatste jaren heeft Hugo de weg van zijn voorgangers in het Genootschap gevolgd en heeft hij zijn schouders gezet onder een aantal projecten, die er uiteindelijk moeten toe leiden dat iedere Meetjeslandse gemeente haar eigen geschiedenis krijgt. Achiel De Vos schreef Ertvelde en Waarschoot, Luc Stockman wijdde zijn beste krachten aan Aalter, Poeke, Eeklo, Bellem, Evergem en Lotenhulle en in 2006 bracht Hugo de *Geschiedenis van Sleidinge* tot een goed einde, een kanjer waarvoor hij zo maar eventjes 468 bladzijden tekst leverde!

Hugo is 65 geworden, maar hij is lang nog niet aan pensioen als historicus toe! Momenteel is het boek over de Gentse Lieve in druk, waarvan hij de eindredactie waarneemt. Hoewel Hugo reeds veel publiceerde over Adegem en Maldegem, wil hij in goede omstandigheden en na duidelijke afspraken met het gemeentebestuur meewerken aan de geschiedenis van de Maldegemse deelgemeenten Maldegem, Adegem en Middelburg.

Hugo, we wensen je nog veel onderzoeks- en publiceerijver, veel voldoening in je werk voor heemkunde en lokale geschiedenis in het Meetjesland en nog vele jaren aan de zijde van Maria, van je kinderen en kleinkinderen en de genegenheid van je vrienden in het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland.

Ad multos annos!

Bibliografie van Hugo Notteboom

Erik DE SMET

1977

1. Adegemse straatnamen van vroeger, in: Visie, jg. 5, nr. 7, 17 november, p. 5-7.

1978

2. Adegemse toponiemen of plaatsnamen, in: Omtrent Adegem, Adegem, p. 55-68 (samen met Guido Beelaert)
3. Catalogus van de tentoonstelling, in: Omtrent Adegem, Adegem, p. 69-116
4. Restauratie *"Kruisweg van Westeindeken"* te Adegem, VM, 26 oktober
5. Het eeuwenoude Adegemse kerkhof tot verdwijnen gedoemd, VM, 3 november
6. De wonderlijke geschiedenis van de Kruisweg in het Westeindeke, in: VM, 10 en 17 november (verscheen ook in DE, 10 en 17 november)
7. De Godelieve Ommegang VM, 24 november
8. De inhuldiging van de kruisweg in het Westeindeke, VM, 24 november
9. Rond het Adegemse kerkhof. Het onleesbare grafzerkje, VM, 1 december
10. Rond het Adegemse kerkhof. Het Beeld van het H. Hart, VM, 12 december
11. Rond het Adegemse kerkhof. De Kalvarieberg, VM, 29 december

1979

12. Al wandelend door Adegem, 1979
13. Rond het Adegemse kerkhof. De laatste monumenten en gedenkplaten, VM, 5 januari 1979
14. Rond het Adegemse kerkhof. Bijna door iedereen vergeten: Joe English, VM,12 januari 1979
15. Rond het Adegemse kerkhof, VM, 19 januari 1979
16. Rond het Adegemse kerkhof. Kaarten, VM, 26 januari 1979
17. Rond het Adegemse kerkhof). Nog over Joe English, VM, 2 februari 1979
18. De bewogen geschiedenis van een hoeve in het Westeindeken, VM, 9 februari 1979
19. Geschiedenis van de Adegemse kerk (1). Plan van de oude Romaanse kerk, VM,16 februari
20. Geschiedenis van de Adegemse kerk (2). De Romaanse kerk van Adegem, VM, 23 februari
21. Geschiedenis van de Adegemse kerk (3). Van Reformatie tot Revolutie 1, VM, 2 maart
22. Geschiedenis van de Adegemse kerk (4). Van Reformatie tot Revolutie 2, VM, 9 maart
23. Geschiedenis van de Adegemse kerk (5). Van Reformatie tot Revolutie 3, VM, 16 maart
24. Geschiedenis van de Adegemse kerk (6). Het einde van de Romaanse kerk, VM, 23 maart

25. Geschiedenis van de Adegemse kerk (7). Financiering van de nieuwe kerk, VM, 30 maart
26. Geschiedenis van de Adegemse kerk (8). Verslag van de bouw van de kerk, VM, 8 april
27. Geschiedenis van de Adegemse kerk (9). Aanbesteding en bouw van de kerk, VM, 13 april
28. Geschiedenis van de Adegemse kerk (10). Bouw van de kerk, VM, 20 april
29. Geschiedenis van de Adegemse kerk (11 en slot). Van 1844 tot 1979, VM, 27 april
30. Klokken in de Adegemse toren, VM, 4 mei
31. Het Adegemse torenuurwerk, VM, 11 mei
32. Flitsen uit Adegems verleden (1). Brief van een Frans soldaat: Jan Jacob, VM, 19 oktober
33. Flitsen uit Adegems verleden (2). Eedaflegging van de priesters, VM, 9 november
34. Flitsen uit Adegems verleden (3). Nog over de Franse tijd , VM, 22 november
35. Flitsen uit Adegems verleden (4). De loteling, VM, 14 december

1980

36. Flitsen uit Adegems verleden (5). Schoolstrijd, VM, 18 januari
37. Flitsen uit Adegems verleden (6). Nog over de schoolstrijd, VM, 1 februari
38. Een eeuw in dienst van de Adegemse bevolking. De Zusters van Maria en Jozef, VM, 13 juni

1981

39. Adegemse Hoeven
40. De bevolking van Adegem in 1796, VM, 2 oktober
41. Tardoes en omgeving, VM, 18 september
42. Celie, Steentjes, Broekelken, OM, p. 1-19
43. Bijdrage tot de geschiedenis van Oostwinkel, OS, p. 5-10
44. Renten van de Cuere, OS, p. 1-12
45. Parochiaal leven in de tweede helft van de 19e eeuw, OS, p. 11-17
46. Verkoop van Oostwinkel in 1788, OS, p. 17-18

1982

47. Inventaris van de artikels van Daniël Verstraete verschenen van 1950 tot 1979
48. Grenzen van de parochie Adegem, AM, p. 113-135
49. Viering van heemkundige Daniël Verstraete: 65 jaar, AM, p. 210-215
50. Van Steentjes over de Boterhoek naar Balgerhoeke, OM, p. 2-14
51. Balgerhoeke, OM, p. 65-82
52 Lyrische ontboezemingen van een 16de-eeuwse pastoor, OM, p. 91-92
53. In de Moerwege, OM, p. 130
54. Oostwinkel en Ronsele op de kaart van Pourbus, OS, p. 54
55. Broederschappen in Oostwinkel, OS, p. 56-60
56. B.J.B.-Oostwinkel: 50 jaar, OS, p. 1-8
57. Voor de 33ste maal... Appeltjes van het Meetjesland, VM, 11 februari
58. Bij een eerste jubileum: Ons Meetjesland 15 jaar, VM, 14 januari
59. Poëzie uit Adegem: Francine Notteboom, VM, 28 mei
60. De meidagen in Adegem en Maldegem, VM, 28 mei
61. In de voetsporen van Jacob van Maerlant, VM, 20 augustus

1983

62. Adegem: een historisch overzicht
63. Geschiedenis van het onderwijs te Oostwinkel, 100 jaar meisjesschool 1883-1983

64. Monseigneur Leo Karel De Kesel: 80 jaar, AM, p. 191-202
65. Van Balgerhoeke naar Maldegem, OM, p. 1-14, 109-120
66. Een eigenaardig gebruik, OM, p. 14
67. Oostwinkel, OM, p. 90-107
68. Rond het Schildeken, OM, p. 172-183
69. Davidsfonds Oostwinkel, OS, p. 1-3
70. Met de fotograaf op stap in en rondom Oostwinkel, OS, p. 30-40
71. De parochie Oostwinkel in de 19e eeuw, OS, p. 43-58
72. Het wapenschild van Adegem, VM, 22 april
73. Nog over het gemeentewapen van Adegem. De familie van Adegem, VM, 13 mei
74. Familiekunde in het Meetjesland met DE EIK, VM, 27 mei
75. Vrijdag 10 mei 1940... Adegem in oorlog, VM, 13 mei
76. In en rond Sint-Margriete, VM, 19 en 26 augustus
77. De familie Patteet en Adegem, VM, 14 november

1984

78. Adegem tussen twee oorlogen: een impressie, AM, p. 19-100
79. Appeltjes van het Meetjesland, AM, p. 114-116
80. Bij de huldiging van Maurice Ryckaert, AM, 258-264 (verscheen ook in DE, 1 maart en in Vrij Maldegem, 17 februari)
81. Victor De Lille een Vlaming in woord en daad, in: Victor De Lille - Gabriël De Lille, Maldegem, p. 9-20
82. Het centrum van Adegem, OM, p. 59-72, p. 164-177
83. Parochieregisters Maldegem, deel I: Huwelijken, VM, 27 januari (bespreking)
84. De Abdij van Zoetendale, VM, 18 mei (n.a.v. een voordracht Jeroom Van Maldegem)
85. Bij een gouden jubileum. Geschiedenis van het Adegemse Davidsfonds, VM, 25 mei
86. Over het Noorderkanaal, VM, 19 oktober

1985

87. De parochie Adegem in het midden van de 16de eeuw, AM, p. 99-111
88. Viering Alfons Ryserhove, AM, p. 274-278
89. Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem, AM, p. 307
90. Viering Alfons Ryserhove, AM, p. 1-5
91. Het centrum van Adegem, OM, p. 14-26
92. De Teirlink, OM, p. 106-117
93. Over de grens tussen Middelburg, Eede en Heille, Infogids Maldegem, 1985
94. Geschiedenis van de Maldegemse Schouwburg (1), VM, 1 maart
95. Geschiedenis van de Maldegemse Schouwburg (2), VM, 22 maart
96. Geschiedenis van de Maldegemse Schouwburg (3), VM, 29 maart
97. Geschiedenis van de Maldegemse Schouwburg (4), VM, 5 april
98. Geschiedenis van de Maldegemse Schouwburg (5), VM, 12 april
99. Over Sint-Cecilia (1), VM, 19 april
100. Over Sint-Cecilia (2), VM, 26 april
101. Molentjes kermis, VM, 27 september
102. Molentjes kermis 1902: Het Heerken van Maldegem, VM, 4 oktober
103. Molentjes kermis 1903-1905, VM, 11 oktober
104. Molentjes kermis 1906, 1919, 1920, VM, 18 oktober
105. Molentjes kermis 1921, 1922, 1923, VM, 25 oktober
106. Molentjes kermis 1924: Tweede schakelfeest met reuzen, VM, 1 november
107. Molentjes kermis 1925: Tentoonstelling, VM, 8 november
108. Molentjes kermis 1926, 1927, 1928, VM, 15 november
109. Molentjes kermis 1929: Veenstra komt (niet)!, VM, 22 november
110. Molentjes kermis 1930: Groot muziek- en luchtfeest, VM, 29 november

111. Molentjes kermis 1931: De Luchtgrabbeling, VM, 6 december
112. Over den oorlog, VM, 13 december
113. Molentjes kermis 1933: Waterfeesten op de Ede, VM, 20 december
114. Molentjes kermis 1934: Nieuwe baan naar Nederland, VM, 27 december

1986

115. Kennismaking met Maldegem, 1986
116. In onze tijd, deel I: 100 jaar Adegem, Maldegem, Middelburg:
    Als de boeren te markte gaan, p. 24
    Ons Linden..., p. 25
    Waar is de tijd? p. 26
    De Marktstraat in 1905, p. 27
    De zuidkant van de Marktstraat, p. 28
    Kermisgasten in 1907, p. 29
    De markt omstreeks 1920, p. 31
    Jozef Van Maldegem: een trouw hovenier, p. 39-40
    Het vlas, ooit de glorie van de grensstreek, p. 41
    Op het Westeinde, p. 42-44
    Den Akker, een wijk apart, p. 45
    Reesinge: het oude hart van Maldegem, p. 46-49
    In de Stationsstraat, p. 51-53
    De brouwer ... en de molenaar, p. 54-55
    Aan de barreel, p. 56
    Bij Pieter De Coninck in de 'Jan Breydel', p. 57
    Den IJzeren weg, p. 58-59
    De tram Breskens-Maldegem, p. 60-61
    Hector Cauwels, een slachtoffer van de tram, p. 62
    De eerste bussen, p. 63
    Auto's, moto's, fietsen, p. 64
    Een groot Maldegemnaar, p. 69-70
    De geschiedenis van de Schouwburg, p. 71-73
    De stoet van 1890, p. 74-75
    De eeuwfeeststoet van 1930, p. 77
    Op het kruispunt, p. 80
    Rond de Gemeenteschool, p. 81
    Mevrouw Courtmans-Berchmans (1811-1890), p. 82-85
    In de Noordstraat, p. 86-87
    Het Peurken, p. 88-89
    Een bevallig riviertje, maar..., p. 91-92
    Op het Molentje, p. 94-97
    De balpijpvereniging "Melda's getrouwe Broeders", p. 98-99
    Sint-Cecilia, de oudste fanfare, p. 104
    De zaal Sint-Cecilia, p. 105
    Nut en Vermaak, p. 106-107
    Een derde fanfare: Hou en Trou, p. 109
    Willen is Kunnen: een turnclub met pit in, p. 109
    Toneelleven: Het Daghet in den Oosten, p. 110
    Van "Het jonge Toneel" tot "Ic Dien", p. 111
    Adegem, p. 166-202
117. Kanunnik Andries en het Maldegemse hospitaal, in: Herdenking Kanunnik J.O. Andries, Maldegem, p. 11-16
118. Catalogus van de tentoonstelling in Maldegem en Ruddervoorde, in: Herdenking Kanunnik J.O. Andries, Maldegem, p. 21-32
119. Viering Oscar Lippens, AM, p. 254-263
120. Het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland: Viering Oscar Lippens, VM, 28 februari

121. Van de Molenstraat naar Raverschoot, OM, p. 52-60
122. Molentjes kermis 1935: Volkse zangwedstrijd, VM, 3 januari
123. Molentjes kermis 1936: Zeilvliegen, VM, 10 januari
124. Molentjes kermis 1937: Veranderlijk..., VM, 17 januari
125. Molentjes kermis: Na-oorlogse jaren, VM, 7 februari
126. Molentjes kermis 1947, 1948, 1949, VM, 14 februari
127. Molentjes kermis 1950: Wedergeboorte, VM, 21 februari
128. Molentjes kermis 1951: Karnaval !, VM, 26 februari
129. Molentjes kermis 1953: Professor Picard, VM, 7 maart
130. Molentjes kermis 1954: Vlaamse kermis, VM, 14 maart
131. Molentjes kermis 1955: De Volendammers, VM, 21 maart
132. Molentjes kermis 1956: Braderie, VM, 28 maart
133. Molentjes kermis 1957: Rally en quiz, VM, 4 april
134. Molentjes kermis 1958: 17-daagse tijdwedstrijd, VM, 11 april
135. Molentjes kermis 1959: Cyclo-cross, VM, 18 april
136. Molentjes kermis 1960: De Zwarte Arend, VM, 25 april
137. Hoe het was, *'In onze tijd'*!, VM, 25 april
138. Molentjes kermis 1961: Het Molentje in rouw..., VM, 9 mei
139. In memoriam: Dokter Jozef De Prest, Adegems laatste burgemeester, VM, 11 juli, DE, 3 juli
140. Kanunnik Andries in zijn tijd, VM, 12 september
141. Het ontstaan en de ontwikkeling van Eeklo als parochie, VM, 12 december
142. Naar de oprichting van het Rijksmiddelbaar Onderwijs te Maldegem, VM, 19 december

1987

143. Feodaal Oostwinkel, AM, p. 5-89
144. Altaarstichtingen in het Meetjesland, AM, p. 221-224 (n.a.v. een voordracht door Luc Stockman)
145. Het Meetjeslandse landschap, AM, p. 224-226 (n.a.v. een voordracht door Bea Augustijn)
146. Raverschoot, HBM, p. 6-16
147. Bewoning om en rond Raverschoot, HBM, p. 17-19
148. Uit de Maldegemse gemeenteraad, HBM, p. 30-38
149. Flitsen uit Middelburg, HBM, p. 39-41
150. Soldatenbrieven uit de Franse tijd, HBM, p. 116-119
151. De heilige Napoleon in Oostwinkel, HBM, p. 120
152. Een rare kwast in Maldegem, HBM, p. 121-122
153. Heulendonk, HBM, p. 152-163
154. God de Heer onthoofd in Oostwinkel, HBM, p. 172
155. Versterkingswerken te Middelburg, HBM, p. 173-177
156. Naar de oprichting van het Rijksmiddelbaar Onderwijs te Maldegem, VM, 2 januari
157. Een ergerlijk geval van machtsmisbruik te Maldegem, VM, 9 januari
158. Van Aeltre naar Aeltersch Houxken, VM, 14 augustus
159. Altaarstichtingen in het Meetjesland, VM, 27 december

1988

160. Strobrugge, HBM, p. 26-40
161. De Adegemse Calvarieberg, HBM, p. 85-87
162. Hondsdolheid in Balgerhoeke en Maldegem, HBM, p. 94-95
163. Het graveel van Andries De Smet, HBM, p. 151
164. De gebeurtenissen in en rond Maldegem en Stroobrugge in 1830-1831, HBM, p. 165-192

165. Hoe men in 1723 eremijt werd, HBM, p. 196-197
166. Versterkingswerken te Middelburg, VM, 12 februari
167. In memoriam Jozef De Lille, VM, 18 maart
168. De familie De Smet, VM, 25 maart
169. De familie De Smet, VM, 22 april
170. De afbraak van het Warmhof, VM, 27 mei
171. Guido van Heulendonks nieuwe roman: Logboek van een narrenschip, VM, 21 oktober
172. De Slag van Burkel, VM, 2 december

1989

173. In onze tijd, deel II: Het Parochiale leven:
Het ontstaan van de parochies Adegem en Maldegem, p. 9-10
De patroonheilige St.-Pieter of St.-Barbara, p. 18
De pastoors van Maldegem, p. 19-39
De kosters (samen met W. Notteboom), p. 40-41
Het sacramenteel leven, p. 44-46
De patronage, p. 47
De volksmissie of zending, p. 48
De processie, p. 49
Het onderwijs te Maldegem, p. 56-59
De zondagsschool in de Eelveldestraat, p. 60-61
De borduurscholen, p. 76-77
De Katholieke Vrije Burgersgilde, p. 82-85
Parochie Adegem; p. 106-164
Mgr. Leo De Kesel, p. 166-167
Pater Ernest Tuypens, p. 170-171
De pastoors van Middelburg, p. 196-201
Kleit: het ontstaan van de parochie, p. 216-224
174. Heemkunde en Toponymie in het Meetjesland, AM, 199-206 (met A. De Vos)
175. De zomeruitstap van Appeltjes, AM, p. 222-227
176. Tienden in het Ambacht Maldegem, in: Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, p. 143-150
177. Een placcardeur aan 't werk te Eeklo, HBM, p. 5-8
178. Een molen op de Murkel, HBM, p. 33-34
179. Sluiten van een herberg te Eeklo, HBM, p. 78-81
180. De koepokinenting in de Franse tijd, HBM, p. 91-96
181. Onderwijs in het Meetjesland in 1830, HBM, p. 171-173
182. Landbouwtelling van 1587 in Oostwinkel, HBM, p. 173-174
183. Een bezoek aan het stadhuis van Kaprijke, VM, 13 januari
184. Heemkunde en toponymie in het Meetjesland, VM, 10 en 17 februari
185. De Franse Revolutie in het Meetjesland, De Eecloonaar, 8 juni
186. De Franse Revolutie in het Meetjesland, VM, 9 juni
187. De zomeruitstap van Appeltjes, VM, 25 augustus
188. Viering Achiel De Vos, 65 jaar, VM, 8 september
189. De grote mijnheer van de Meetjeslandse geschiedschrijving: Achiel De Vos 65 jaar, DE, 7 september
190. In memoriam: Achiel De Vos, DE, 2 november (verscheen ook in Vrij Maldegem, 3 november)
191. Bij een eeuwfeest. De Verenigde Vrienden van Adegem, VM, 13 oktober
192. Bij een eeuwfeest. De Verenigde Vrienden van Adegem, VM, 20 oktober
193. Bij een eeuwfeest. De Verenigde Vrienden van Adegem, VM, 3 november
194. Bij een eeuwfeest. De Verenigde Vrienden van Adegem, VM, 17 november

1990

195. De Verenigde Vrienden van Adegem
196. Mevrouw Courtmans-tentoonstelling, Kroniek en Catalogus, 15-30 september 1990, p. I-XV, p. 1-36
197. Eeklo in de Franse tijd, in: *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, p. 270-333
198. Bezoek aan Neogotisch Eeklo, AM, p. 249-252
199. De literaire nalatenschap van Mevrouw Courtmans, in: Over Mevrouw Courtmans' Leven en Werk, p. 6-66
200. Een eeuw geleden overleed zij: Mevrouw Courtmans, Johanna Desideria Berchmans, in: Gemeentelijke Infogids, nr. 35, p. 28-31
201. Maldegem herdenkt mevrouw Courtmans: Het Geschenk van de Jager, VM, 27 april en 4 mei
202. Maldegem herdenkt mevrouw Courtmans: Thema's in Courtmans poëzie, VM, 25 mei en 8 juni
203. Mevrouw Courtmans in Eeklo, DE, 23 augustus
204. Mevrouw Courtmans, in: De Vlaamse Gids - Boek en Bibliotheek, nr. 3
205. Mevrouw Johanna Desideria Courtmans, in: GALM, nr. 3, p. 4-5
206. De Achttiendaagse veldtocht in het Meetjesland (I), VM, 18 mei
207. Een nieuw boek van Guido van Heulendonk: Vreemde Vogels, 25 mei
208. De Achttiendaagse veldtocht in het Meetjesland (II), VM, 25 mei
209. De Achttiendaagse veldtocht in het Meetjesland (III), VM, 1 juni
210. De Achttiendaagse veldtocht in het Meetjesland (IV), VM, 8 juni
211. De Achttiendaagse veldtocht in het Meetjesland (V), VM, 15 juni
212. Geschiedenis van de Verenigde Vrienden van Adegem, VM, 22 juni
213. Adegem heeft ook zijn eeuweling: de fanfare, De Eecloonaar, 28 juni
214. Geschiedenis van de Verenigde Vrienden van Adegem, VM, 3 augustus
215. Geschiedenis van de Verenigde Vrienden van Adegem, VM, 10 augustus
216. Geschiedenis van de Verenigde Vrienden van Adegem, VM, 17 augustus
217. Bezoek aan neogotisch Eeklo, VM, 24 augustus
218. Geschiedenis van de Verenigde Vrienden van Adegem, VM, 24 augustus
219. Geschiedenis van de Verenigde Vrienden van Adegem, VM, 31 augustus

1991

220. Meetjeslands Koningsboek:
De Belgische Onafhankelijkheid (1830-1831), p. 9-10
Koninklijke reis door Vlaanderen (1834), p. 13-15
Het overlijden van Koningin Louise Marie (1850), p. 18-19
Romaan Eugeen Van Maldeghem, hofschilder, p. 20
Meerderjarigheid van de erfprins van België (1853), p. 21-22
Het huwelijk van erfprins Leopold (1853), p. 23-24
De Eeklose gemeenteraad in audiëntie bij Leopold I (1854), p. 25
Leopold I 25 jaar koning (1856), p. 26
Maldegem, Adegem en Balgerhoeke eerst aan de eer, p. 30-34
Le Roi est mort! Vive le Roi! (1865), p. 36
Een royaal geschenk (1867), p. 37
Het overlijden van kroonprins Leopold (1869), p. 38
Het zilveren bruiloftsfeest van het koninklijk echtpaar (1878), p. 39
Het vijftigjarig bestaan van België (1880), p. 40
Het vorstenhuis in de Meetjeslandse literatuur p. 42-44
Het zilveren jubelfeest van Koning Leopold II's troonsbeklimming, p. 45
Prins Albert in Adegem (1954), p. 68-69
De koning en de koningin op bezoek in het Meetjesland (1974), p. 74-79
Koning Boudewijn en president Jablonski bezoeken het Canadees kerkhof (1979), p. 82-83
Prins Filip en de veertigste verjaardag van onze bevrijding (1984), p. 84-85

221. Op wandel door Adegem
222. Adegems toneelleven
223. Genealogie en adellijk leven in de Middeleeuwen, De Levensboom, p. 8-14
224. Het eenenveertigste Appeltje, VM, 15 maart
225. Kroonprins Leopold op bezoek in het Meetjesland, VM, 28 juni
226. Adegem buiten de wereld, VM, 2 augustus
227. Balgerhoeke, VM, 9 augustus
228. Raverschoot en de Sint-Adrianuskerk, VM, 16 augustus
229. Guido van Heulendonk ontmoet zijn lezers, VM, 11 oktober
230. Over Guido van Heulendonk, VM, 1 november

1992

232. Het politieke leven van Victor De Lille, AM, p. 211-232
233. Het tweeënveertigste '*Appeltje*' en huldiging van Willy Hamerlynck, AM, p. 277-281
234. Over het ontstaan en de teloorgang van de duinen aan de Belgische kust, AM, p. 289-293 (n.a.v. een voordracht door Bea Augustyn)
235. Bezoek aan Bellem, het groene dorp, AM, p. 294-295
236. Toponymie van Bellem, AM, p. 296-297 (voorstelling)
237. De Maldegemse De Lille - huisjes, HBM, p. 72-84, p. 130-138, p. 145-155
238. Kantonnale prijskampen in het Meetjesland, HBM, p. 85-91
239. Het wapen van de heerlijkheid Raverschoot, HBM, p. 189
240. Het Archief van het Scheldedepartement, De Levensboom, p. 29-30, 48-50
241. Onze lagere schooltijd, in: Feest van de vijftigjarigen, p. 1-14
242. Over Victor De Lille. Victor De Lille en de Maldegemse politiek, VM, 14 februari
243. Over Victor De Lille. Victor De Lille en de Meetjeslandse katholieke partij, VM, 21 februari

1993

244. Bestuurlijke Organisatie in de Franse tijd 1794-1814, in: *Over den Vier Ambachten*, p. 557-570
245. Maldegemse gemeentepolitiek in de 19de eeuw. Theodore Paterson, AM, p. 129-146
246. Lovendegemse toponiemen, AM, p. 235-237 (voorstelling)
247. P. Laroy, Aan de wieg van de Vlaamsche Beweeging, AM, p. 244-245 (boekbespreking),
248. A. de Kraker, H. Van Royen, M. De Smet (red.), Over den vier Ambachten, AM, p. 245-246 (boekbespreking)
249. Het dorp van Bassevelde in de 19de eeuw, in: Bassevelde tussen polder en zandstreek, Maldegem, p. 19
250. Armoede in Bassevelde, in: Bassevelde tussen polder en zandstreek, Maldegem, p. 31-34
251. Het klooster der Zusters Bernardinnen, in: Bassevelde tussen polder en zandstreek, p. 35-42
252. Nog over Blijhuis - Vrijhuis, HBM, p. 49-56
253. Het Maldegemse Begijnhof, HBM, p. 94-95
254. Het kruis aan de Knokkebaan, HBM, p. 138-139
255. De manden van Albert Van Oye, HBM, p. 140-141
256. Gezondheidszorg in het Meetjesland in de tijd van koning Willem, HBM, p. 178-184

1994

257. 750 jaar Parochie Oostwinkel
258. In Flanders Fields, geschiedenis van het Adegem Canadian War Cemetery

259. De Bende van Adegem
260. Evergem in de Franse tijd, in: *Geschiedenis van Evergem*, p. 365-472
261. Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, in: *Geschiedenis van Evergem*, p. 473-507
262. Een parochierekening van Maldegem uit 1775, HBM, p. 180-183
263. Maldegem op de wereldtentoonstelling van Brussel (1897), HBM, p. 184-186
264. De Conscriptie, in: De Levensboom, p. 5-9

1995

265. Feodaal Maldegem, HBM, p. 37-42
266. Het Steen van Maldegem, HBM, p. 90-93
267. De heerlijkheid van Maldegem, HBM, p. 137-140
268. De legende van het Heerken van Maldegem, AM, p. 63-108
269. In memoriam Daniel Verstraete, AM, p. 278-281
270. 't Getrouwe Maldeghem, JAM, p. 7-10
271. Adegem buiten de wereld, JAM, p. 11-14
272. De bezembinders van Kleit, JAM, p. 15-18
273. Enkele spot- en bijnamen voor Maldegem, JAM, p. 19-24
274. De familie Van Maldeghem en de schenking van het schilderij de H. Barbara aan de kerk van Maldegem, JAM, p. 185-212
275. Burgemeester Albert De Kesel, JAM, p. 272-276
276. Victor De Lille, Vorsterman van Oyen en de 75ste verjaardag van onafhankelijk België, in: *Geleefde tijd. Liber Amicorum G.A.C. van Vooren*, p. 157-174
277. In memoriam: Burgemeester Albert De Kesel, VM, 16 juni
278. Boekbespreking: Guido Van Heulendonk, Paarden zijn ook varkens, VM, 8 december

1996

279. Karel Lodewijk Ledeganck en Judocus Frans De Hoon, AM, p. 5-38
280. Ledeganck en Charles Auguste Vervier, DE, 28 november
281. Eikels worden Bomen, DE, 5 december
282. Ledeganck en Frans Rens: Zoo heb ik dan dien vriend ontmoet, DE, 19 december
283. De stichting van het Rijksmiddelbaar onderwijs in Maldegem, HBM, p. 33-45, p. 78-88, p. 122-133
284. De bevrijding van Knesselare, HBM, p. 172-174
285. De Adegemse biljartclub Krijt op Tijd, HBM, p. 181-186
286. Schoolstrijd in Maldegem (1934-1938), JAM, p. 97-152
287. Dichter - uitgever Camiel Willems, JAM, 153-178

1997

288. Een dichter bij ons: Karel Lodewijk Ledeganck (met Paul Van de Woestijne)
289. Karel Lodewijk Ledeganck... vereeuwigd, AM, p. 221-260
290. In memoriam Alfons Ryserhove, AM, p. 313-315
291. Leopold III : de Koning, het Land, de Oorlog, AM, 288-290 (n.a.v. een voordracht)
292. Het Ledeganckjaar in Eeklo, AM, p. 319-322
293. De hand der duysternis drukt op deez' stad niet meer..., DE, 9 januari
294. Een romantische Ledeganck. Mijn hert blijft ongestild, DE, 23 januari
295. Middelburg, Eeklo en Oudenaarde, DE, 6 januari
296. Victor De Lille 1863-1940, JAM 3, p. 7-66
297. De scheiding tussen België en Nederland (1830-1831), HBM, p. 1-23
298. Jan Ledeganck meer dan een gewone onderwijzer, HBM, p. 78-89
299. Onuitgegeven en weinig bekende gedichten van Karel Lodewijk Ledeganck, HBM, p. 155-163

1998

300. Viering Luc Stockman, AM, p. 308-318
301. De oprichting van het nieuwe Patteetskruis, AM, p. 321-322
302. Radio: het manna uit de hemel, JAM, p. 7-50
303. Onuitgegeven en weinig bekende gedichten van Karel Lodewijk Ledeganck (2): *Je veux l'Amour...*, HBM, p. 1-8
304. Onuitgegeven en weinig bekende gedichten van Karel Lodewijk Ledeganck (3), HBM, p. 78-82
305. Zeven huizen in de Kattenhoek, HBM, p. 83-88
306. De Stenen Beer op het Praatrabot op de Lieve, HBM, p. 94
307. De oprichting van het nieuwe Patteetskruis, HBM, p. 135-141
308. De meysjes-school van pastoor Duvillers te Middelburg, HBM, p. 156-163
309. Biografie Luc Stockman, Vriendenboek Luc Stockman, p. 5-11
310. Bibliografie Luc Stockman, Vriendenboek Luc Stockman, p. 14-20
311. Bekwaamheidskiezers en hun examen, Vriendenboek Luc Stockman, p. 227-244

1999

312. In memoriam Luc Stockman, AM, p. 5-8
313. Edmond Tieleman, stichter van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, AM, p. 87-150
314. Karel M. De Lille, Een gedachtenwisseling ... AM, p. 371-372 (boekbespreking)
315. Werkgroep Kalevallei, Ontwikkeling van de Kalevallei te Evergem, AM, p. 372 (boekbespreking)
316. Stoomvorst met uw dampen veder...Geschiedenis van de spoorweg Gent-Brugge, JAM, p. 163-208
317. De elektrificatie van Maldegem, JAM, p. 251-264
318. Het concordaat der Meetjeslandse schutters, HBM, p. 42-46
319. Louis Braet uit Kaprijke contra August Van Acker uit Eeklo, HBM, p. 80-86
320. Achterstallige belastingbetalers in Adegem in 1792, HBM, p. 93
321. Pieter Coelis: slachtoffer van de velocipède, HBM, p. 95-95
322. De molen van Bernard Dominiek Van Hoorebeke, HBM, p. 121-123
323. Salomon van Maldeghem, HBM, p. 136-140
324. Over Rederijkers en Rederijkerskamers in het Meetjesland (1), HBM, p. 155-162

2000

325. In memoriam Maurice Ryckaert, AM, p. 5-8
326. Manslag in Middelburg, AM, p. 91-98
327. Charles Joseph De Grave en de zoektocht naar Atlantis, AM, p. 99-126
328. Het departementaal archief te Rijsel, AM, p. 213-218
329. Biografie van Madame de Lalaing, JAM, p. 9-41
330. De Duitse tak van de familie van Maldeghem, JAM, p. 42-50
331. Over Rederijkers en Rederijkerskamers in het Meetjesland (2), HBM, p. 1-7
332. Over Rederijkers en Rederijkerskamers in het Meetjesland (3), HBM, p. 62-70
333. Keizer Karel en zijn geboorte, HBM, p. 106-110
334. Over Rederijkers en Rederijkerskamers in het Meetjesland (4), HBM, p. 118-130
335. De familie von Maldeghem en Niederstotzingen, HBM, p. 179-188
336. Jan Gomaer uit Eeklo in 1574 opgehangen in het Gravensteen, HBM, p. 189-181

2001

337. In memoriam Mgr. Leo-Karel De Kesel, AM, p. 5-14
338. Stichting, bloei en verval van het Maldegemse hospitaal, AM, p. 55-118
339. Over Rederijkers en Rederijkerskamers in het Meetjesland (5), HBM, p. 14-23
340. Relletjes in Oostwinkel in 1580, HBM, p. 90-94

341. De familie van Maldeghem weer in de belangstelling, HBM, p. 147-151
342. Adolphe August Beirnaert, Biekorf, p. 130-143

2002

343. Het siège van de jacht in Maldegem, AM, p. 95-126
344. Kerkelijke diensten in Assenede in 1715, AM, p. 337-340
345. Het gemeentehuis van Maldegem, JAM, p. 7-114
346. De bisschopswijding van Mgr. Jozef De Kesel op 26 mei 2002, JAM, p. 281-284
347. Een merkwaardig grafzerkje in Adegem, JAM, p. 313-320
348. Het avontuur van Joris De Wispelaere, scharensliep uit Sleidinge, HBM, p. 43-45
349. De klokkenluiders van Zomergem, HBM, p. 98-104

2003

350. Het Meetjesland, Zeeland en Vlaanderen gezien door een Frans priester in 1681, AM, p. 5-84.
351. Meetjeslandse oorlogsmonumenten (e.a.), AM, p. 235-280
352. Huldiging Walter Notteboom, AM, p. 377-382
353. Het Kasteeltje van Maldegem, JAM, p. 224-263
354. Onderwijs in Eeklo, HBM, p. 33-49
355. Een nieuwe preekstoel voor de kerk in Adegem, HBM, p. 184-190

2004

356. Inventaris van het archief van de Sint-Adrianusparochie Adegem
357. Adegemse oorlogsmonumenten, AM, p. 279-324
358. Onze erevoorzitster dr. Elisabeth Dhanens aan de eer, AM, p. 487-489
358. Kalender 2004. Kerken van het Meetjesland (teksten bij de foto's van Roger De Meyer, uitgave Marnixring Meetjesland)
360. De Canadezen in Adegem en Maldegem, JAM, p. 7-48
361. Over de Hoeke in Adegem, JAM, p. 121-162
362. Taeldeman, man van de taal, schatbewaarder van de taal, JAM, p. 337-338
363. Woelzieke geestelijken onder Willem I, HBM, p. 20-27
364. De wervelstorm van 1936 in het Meetjesland, HBM, p. 70-86
365. Het orgel in de kerk van Adegem, HBM, p. 109-121
366. Ruzie om de passie in Waarschoot, HBM, p. 198-200
367. *"Door bede en werk, wordt Vlaanderen sterk"*. Edmond Tieleman (1902-1951) en de Vlaamse fililogencongressen (samen met Björn Rzoska), Wetenschappelijke Tijdingen, p. 150-164

2005

368. Over Keizer Karel, AM, p. 201-244
369. Wees welkom, nieuwgeboren tijd. De omwenteling van 1830, ook in Maldegem, JAM, p. 159-226
370. *'Na Lijden komt Verblijden'*, door Pieter Braet, JAM, p. 227-232
371. De ammanie van Ursel, HBM, p. 112-116
372. Huisweverij in 1792, HBM, p. 170-172

2006

373. Het lichten *vanden ban en arrier-ban*, en Henegouwse vluchtelingen in het Meetjesland (1635), AM, p. 251-293
374. In de voetsporen van Karel Lodewijk Ledeganck, AM, p. 337-340
375. Nacht van de geschiedenis, AM, p. 240-241
376. Over 'den Breeden Wegh' in Adegem, JAM, p. 131-172

377. Een beeld voor Victor De Lille. Victor De Lille krijgsgevangen, I, VM, 10 november
378. Een beeld voor Victor De Lille. Victor De Lille krijgsgevangen, II, VM, 17 november
379. Die kop, die moet er op, VM, 24 december
380. Een beeld voor een echt Maldegmnaar, VM, 31 december
381. Waarom een beeld voor Victor De Lille? in Infokrant Maldegem, december
382. Eeklo opzijgeschoven, HBM, p. 43-46
383. Een stoute pater in Eeklo, HBM, p. 70-73
384. Victor De Lille krijgsgevangen, HBM, p. 172-181
385. Geschiedenis van Sleidinge:
    Het ontstaan van Sleidinge, p. 15-24
    Feodaal Sleidinge, p. 25-32
    Sleidinge Keure en Sleidinge Sint-Baafs, p. 33-98
    De Vierschaar, p. 99-120
    De parochiale geschiedenis, p. 305-472
    Kroniek van de gebeurtenissen, p. 473-550
    Van de Brabantse omwenteling naar de Belgische onafhankelijkheid, p. 565-612
    De Tweede Wereldoorlog, p. 751-770 (met Pieter Matthys)
    De Sleidingse jaarmarkt, p. 957-958
    Het Sleidingse verenigingsleven, p. 999-1054

2007

386. Naar de cinema...Maldegems cinemageschiedenis, JAM, p. 7-98
387. Die kop ... die kop die moet er op, HBM, p. 10-17
388. Waar is Keizer Karel nu echt geboren?, HBM, p. 22-38
389. Twee onbekende brieven van Karel Lodewijk Ledeganck, HBM, p. 43-51 (samen met Paul Van de Woestijne)
390. Onze Lieve Vrouw van Stoepe, HBM, p. 137-148
391. Vlamingen in Moline, HBM, p. 63-78
392. Henry Robert Addison en The Patrician, HBM, p. 87
393. Verkiezing van notabelen in Eeklo, HBM, p. 181-183
394. Een eigenaardig pachtcontract in Sleidinge, HBM, p. 195-196

2008

395. Chronologie van de Lieve,"*tscoenste juweel dat der stede heeft*"
    Het ontstaan van de Lieve
    Bruggen, rabotten en conduiten
    De Lieve en het Schipdonkkanaal

Afkortingen:

AM	Appeltjes van het Meetjesland
DE	De Eecloonaar
HBM	Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland
JAM	Jaarboek Heemkundige kring Het Ambacht Maldegem
OM	Ons Meetjesland
OS	Ons Soldatenblad
VM	Vrij Maldegem

De impact van de economische crisis van de jaren 1840 op een dorp in de Gentse periferie: Lovendegem, 1830-1860

Filip MARTENS

INLEIDING

Dit onderzoek heeft de Oost-Vlaamse plattelandsgemeente Lovendegem als onderwerp. Meer bepaald wordt de impact van de agrarische en industriële crisis uit het tijdvak 1830-1860 op deze gemeente geanalyseerd. Het betrof hier een zware economische recessie met aanzienlijke sociale en demografische gevolgen. Hierbij worden een aantal vragen geformuleerd, zoals welke beroepen de Lovendegemnaren toen uitoefenden, de mate van welvaart in de gemeente, de bevolkingsevolutie, de invloed der oogsten op de economie, de graad van armoede en de lokale mentaliteit. Tevens wordt nog de rol van zowel de lokale als de nationale overheid in de aanpak van de crisis beschouwd.

Tegen het midden van de 19de eeuw bereikte de landbouw de grenzen van zijn capaciteit door bevolkingsgroei, grondversnippering en hoge schulden. De dubbele crisis – agrarisch en industrieel – van de jaren 1840 toonde aan dat het agrarische overlevingsmodel uit evenwicht was: al precaire familiale inkomens werden nog meer bedreigd en de Vlaamse dorpsgemeenschappen kwamen onder steeds grotere druk te staan. Een grote sociale crisis werd in de hongerjaren 1845-1847 afgewend door vier elementen: 1) voedselimport; 2) intensief grondgebruik; 3) de veerkrachtige dorpsgemeenschap met elites die de grootste noden der armen verlichtten; 4) ondersteuning door nationale, provinciale en vooral gemeentelijke overheden. Toen de crisis in 1850 voorbij was, zat de Vlaamse landbouw op een dood spoor door een verdergaande grondversnippering, een toenemend aantal kleinbedrijven en stijgende pachten. De dubbele competitie onder pachters enerzijds en onder landeigenaars anderzijds verhoogde de verkoop- en pachtprijzen van landbouwgronden nog meer. De climax van de eeuwenoude grondversnippering en eigendomsverlies op het platteland kwam er na 1850. De keuterboerderijen

verdubbelden in aantal tussen 1846 en 1880. In 1850 was 43% van alle boerderijen kleiner dan 0,5 ha, wat tegen 1880 opgelopen was tot 51%[1]. Het is die crisisperiode, met zijn mislukte aardappel- en graanoogsten, een langdurige cholera-epidemie en de neergang van de proto-industrie, die in deze studie op het lokale niveau van de plattelandsgemeente Lovendegem besproken wordt.

Als tijdsafbakening wordt voor deze studie dus de periode 1830-1860 vooropgesteld. De al voordien kiemende crisis van de huisnijverheid sloeg kort na de Belgische onafhankelijkheid in alle hevigheid toe om in de jaren 1840 haar hoogtepunt te bereiken. In de jaren 1845-1850 kwam daar nog een zware voedselcrisis door mislukte oogsten bovenop. Na 1850 begon de economische teruggang af te nemen. In dit kader analyseren we hoe de crisis van de proto-industrie en het voedseltekort zich in Lovendegem manifesteerden, evenals met welke initiatieven die al dan niet bestreden werden en wat de demografische gevolgen waren. In het bijzonder wordt bekeken of de Lovendegemse elite al dan niet een actieve rol speelde tijdens de recessie.

Geografisch beperkt dit werk zich tot de gemeente Lovendegem, die zich in het oosten van het Houtland[2] tussen de steden Eeklo en Gent situeert. Lovendegem wordt doorsneden door de gewestweg N9, die in de streek algemeen als *Grote Baan* bekend staat. Belangrijke waterlopen zijn het kanaal Gent-Oostende, de beek de Kale en de verbindingsvaart de Lieve[3]. Laatstgenoemde stroom werd in de periode 1251-1269 gegraven en was de hele Middeleeuwen door een belangrijke handelsverbinding tussen Brugge en Gent, die tot in de eerste helft van de 20ste eeuw in gebruik bleef voor kleine, lokale vrachten.

De betekenis van de naam *Lovendegem* gaat terug op het Frankische *Luvand inga haim*. De vele Vlaamse plaatsnamen die eindigen op *-inga haim*, zoals Adegem, Evergem, Izegem, Lovendegem, Maldegem en Zomergem, dateren uit de 7de eeuw en duiden op oude Frankische nederzettingen. Het naamgevingstype bestaat uit een persoonsnaam in de genitief meervoud (persoonsnaam + ing + a) en het oud-Germaanse toevoegsel **haim* dat *woonplaats* betekent[4]. De persoonsnaam slaat meestal op de - Frankische - leider van de nederzetting. De Gentse naamkundige Gysseling maakt echter een uitzondering voor het patroniem *Luvand* in de naam Lovendegem, waarvan hij stelt dat het hier geen Germaanse, maar een pre-Germaanse (i.e. Keltische) persoonsnaam betreft. De Keltische naam **lubantos* zou aldus in de Vroege Middeleeuwen tot **luvand* gegermaniseerd zijn geworden, waarmee de *woonplaats van Luvand en zijn familieclan* werd aangegeven. De plaatsnaam *Luvandingahaim* evolueerde dan in de Hoge Middeleeuwen tot *Lovendeghem*, en werd als dusdanig voor de eerste maal in het jaar 1111 vermeld in de bronnen[5].

De laaggelegen plattelandsgemeente Lovendegem werd in het verleden vaak getroffen door overstromingen. Dit euvel werd verholpen in de 19de eeuw door het ophogen en draineren van de waterzieke gronden, waardoor nieuwe woongebieden en akkers in de plaats kwamen. Lovendegem leefde in de 18de en 19de eeuw vooral van landbouw en huisnijverheid. Heden is het dorp vooral een slaapgemeente geworden door de pendel naar de naburige steden Eeklo en Gent. Door de fusie van 1 januari 1977 werd de kleinere gemeente Vinderhoute bij Lovendegem gevoegd.

In eerste instantie werd gezocht naar literatuur over het 19de eeuwse Lovendegem, maar deze bleek bijzonder schaars. Een dorpsmonografie is bijvoorbeeld vooralsnog onbestaande, hoewel in voorbereiding. Gelukkig bleken zich in de Centrale Bibliotheek van de Universiteit Gent wel enkele scripties te bevinden, die toch enigszins bruikbaar waren voor dit onderzoek. Ook de gemeentelijke website bevatte enige beknopte historische informatie. Voorts werd nog gezocht naar overzichtsliteratuur over de linnennijverheid en de landbouw in de 19de eeuw, terwijl ook gebruik gemaakt werd van bronnenoverzichten, zoals *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en de 20ste eeuw* van de Gentse historici Jan Art en Eric Vanhaute en *Bronnen voor de industriële geschiedenis: gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)* van hun collega Nele Bracke. Het keurig geïnventariseerde en via een computerbestand raadpleegbare Lovendegemse gemeentearchief bleek een erg interessante bron, waarbij de Lovendegemse heemkundige Antoon Steyaert zeer veel nuttige achtergrondinformatie verschafte. Een bijzonder woord van dank gaat dan ook uit naar de heer Steyaert voor zijn enorme hulp en verwijzingen bij het zoekwerk in dit gemeentearchief. Het Oost-Vlaamse Provinciearchief bleek echter de rijkste bron voor de studie van het 19de-eeuwse Lovendegem. Het archiefbestand 1830-1850 is volledig geïnventariseerd, waardoor zeer veel archiefbescheiden met betrekking tot het 19de-eeuwse Lovendegem gedetecteerd konden worden. Daarentegen is het archiefbestand 1850-1870 echter nauwelijks geïnventariseerd, wat het zoeken sterk bemoeilijkte. De gevonden bruikbare gegevens voor de periode 1850-1860 zijn dan ook beperkt, wat onze kijk op die jaren vertroebelt. Vandaar dat de focus wat meer kwam te liggen op de beter toegankelijke periode 1830-1850.

In onze bronnen bleek het evenwel erg moeilijk gegevens te vinden over het Lovendegemse nijverheidscomité in de periode na 1848 en over de schaarse niet-agrarische bedrijven in de gemeente. Door een gebrek aan informatie was het tevens problematisch de ernst van de cholera-epidemieën in 1832-1833 en 1844 juist in te schatten. Hoewel de kans dat er in Lovendegem ook andere epidemieën – zoals pokken, tyfus of dysenterie – geweest zijn, nochtans vrij groot is, werden daar geen sporen van gevonden. Een ander onderzoeksprobleem was achterhalen wie achter de namen van lokale notabelen schuilgingen. Velen van hen bleven helaas in de anonimiteit.

1. DE ALGEMENE SOCIALE, DEMOGRAFISCHE EN ECONOMISCHE EVOLUTIE IN WEST- EN OOST-VLAANDEREN IN DE PERIODE 1830-1860

1.1 HET ONTSTAAN VAN DE PROTO-INDUSTRIE

Na de ondergang van de Vlaamse lakennijverheid door de crisis van de 14de eeuw werd in de 15de eeuw in Vlaanderen gestart met vlasverwerking op grote schaal. Het duurde nog tot de 16de eeuw vooraleer Vlaanderen de exportpositie, die het voordien voor laken had gehad, opnieuw bereikte met linnen. De handel met Spanje en zijn uitgebreide Amerikaanse kolonies speelde hierin een grote rol. Na de terugval van deze linnenexport tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) werd de export snel hervat in de tweede helft van de 17de eeuw. Tijdens de 18de eeuw verschoof de Vlaamse linnennijverheid van de stad naar het platteland, doordat de ambachten in moeilijkheden raakten door de drastische vraag naar een nieuw product – in casu de *New Draperies* – en de kooplieden hiervan handig gebruik maakten om zich op het platteland goedkopere arbeidskrachten te zoeken[6].

Door de productie naar het platteland te verplaatsen, ontsnapten de ondernemers aan de stedelijke ambachtelijke reglementeringen. Bovendien bleven hun investeringen vrij beperkt, terwijl de thuiswerkers de grootste risico's droegen. De geografische verspreiding der thuiswerkers verhinderde dat zij zich organiseerden tegen de ondernemers, maar bemoeilijkte tevens de controle op de arbeidskrachten. Voor de boeren namen de mogelijkheden om een inkomen naast de landbouw te verwerven door de expansie van de huisnijverheid toe. Na 1650 groeide het aantal producenten op het platteland sterk aan[7].

Tot diep in de 19de eeuw kende Vlaanderen een landbouweconomie, gebaseerd op agrarische overlevingsstrategieën en een rurale vlasnijverheid die haar hoogtepunt bereikte in het begin van de 19de eeuw. De Vlaamse landbouw bestond uit gemengde boerderijen, d.w.z. een combinatie van akkerbouw en veeteelt. Het akkerland leverde voornamelijk graan en aardappelen, die de hoofdingrediënten in de menselijke voeding waren. Voorts werden ook industriële gewassen (vlas, hop, koolzaad), voedergewassen (rapen, klaver) en wat fruit en groenten geteeld. Het vee leverde vlees en zuivelproducten. Deze Vlaamse agrarische productie was op hoog niveau ontwikkeld[8].

Op het einde van de 17de en in het begin van de 18de eeuw bereikte de opbrengst van de landbouw een hoogtepunt door het veralgemenen van een ingenieus vruchtwisselingsysteem, waarbij een zorgvuldige bemesting en een doorgedreven teeltzorg werden gecombineerd. Het landbouwoverschot bevorderde de demografische groei. De toename van het aantal arbeidskrachten maakte de arbeidsintensieve teelt van vlas – de grondstof voor de linnennijverheid – mogelijk. Een ander belangrijk

gevolg van de bevolkingstoename was dat de grond in de 18de eeuw steeds meer versnipperd raakte. De grotere verspreiding van de aardappelteelt kon niet beletten dat een groeiend aantal landbouwers niet meer kon leven van de opbrengst van zijn kleine lapje grond. De noodzaak om het inkomen uit de landbouw aan te vullen werd bijgevolg steeds groter. De proto-industrie die, in tegenstelling tot de ambachtelijke nijverheid, niet louter voor de lokale of regionale markt produceerde, maar inspeelde op de vraag van de steden en het buitenland naar goedkope en gestandaardiseerde goederen, bood een uitweg[9].

Het grootste deel van de 18de eeuw was een relatief welvarende periode voor de Vlaamse plattelandsbevolking, mede door de uitbouw van de huisnijverheid op het platteland. Dit gold ook voor het in deze studie beschouwde Lovendegem. De voornaamste voorwaarden om tot deze proto-industrie te kunnen komen, waren 1) een agrarisch surplus, 2) de aanwezigheid van de benodigde grondstof en 3) het bestaan van interregionale markten. Het agrarische surplus ontstond in de 18de eeuw door enerzijds de opkomst van een rijke, intensieve landbouw en anderzijds de introductie van de aardappelteelt, waardoor Vlaanderen voor het eerst in zijn geschiedenis voedsel kon exporteren. De Vlaamse vlasteelt leverde voorts voldoende grondstof voor de proto-industrie; vooral de streek van Dendermonde en het Waasland verschafte veel vlas. Ook aan interregionale markten was er geen gebrek, zoals bijvoorbeeld de streekmarkten van Brugge, Tielt, Gent en Kortrijk[10].

De Vlaamse landbouw bestond toen vooral uit micro-boerderijen van ongeveer 0,5 ha en één of twee koeien. Paarden waren op deze kleine bedrijfjes niet aanwezig. Deze familiale boerderijtjes participeerden vooral aan de lokale dorpseconomie, maar toch ook aan de regionale en nationale economie en, via de linnenexport, zelfs aan de internationale economie. Grote en kleine boerderijen waren met elkaar verbonden via complexe afhankelijkheidsrelaties en betalingssystemen in de vorm van arbeid, goederen in natura, allerlei diensten en soms geld. De keuterboeren wisselden zo hun arbeid uit tegen geld en goederen bij de grote boeren. De gemengde familiale micro-boerderij kon alleen overleven door zelfvoorziening, aangevuld met opbrengsten uit de proto-industriële vlasverwerking en uit de verkoop van wat akkerbouwgewassen, fruit, vlees en zuivelproducten. Eeuwenlang garandeerde deze gemengde landbouw het voortbestaan van de Vlaamse gezinnen en was het de grootste bron van welvaart. In het midden van de 18de eeuw begon een laatste periode van snelle economische groei, die tegen het midden van de 19de eeuw in de hoogste agrarische opbrengsten ooit resulteerde. Deze toegenomen productiviteit van akkers en vee werd bereikt door een doorgedreven verfijning van het gemengde boerderijtype en een sterk verhoogde arbeidsinzet in de kleine boerderijen[11].

Ook de geldcirculatie werd gunstig beïnvloed door de uitbouw van de plattelandsnijverheid. Dit hield niet alleen een verhoging in van de marktafhankelijke bevolking, maar ook was het bestedingspatroon van de industriële en semi-industriële arbeiders heel wat uitgebreider dan dat van de landbouwers. Omdat ze minder afhankelijk waren van de traditionele agrarische structuren en het beschikbare bouwland, waren ze minder gedwongen te sparen om later een bedrijf te kopen of te huren. Deze losse arbeiders maakten zich weinig zorgen over het nodige beginkapitaal om in de huisnijverheid van start te gaan. Bijvoorbeeld in 1780 stemde de aankoop van een weefgetouw met toebehoren om in de vlasnijverheid van start te gaan naar schatting overeen met drie tot vier weken arbeid. Een spinnewiel kostte zelfs slechts enkele dagen werk. Zich als landbouwer vestigen vereiste daarentegen een veel groter beginkapitaal. Alleen al voor het pachten van een kleinbedrijf met enkele ha grond moest het loon van maanden arbeid opgespaard worden. Daarnaast was er dan nog de overname van de landbouwwerktuigen, de aankoop van vee en zaaizaad en de afstandsvergoeding voor de vorige pachter. In een zuiver agrarisch beroep was de noodzaak tot sparen dan ook aanzienlijk groter dan voor losse arbeiders met een aanvullend inkomen in de huisnijverheid. Sparen voor een appeltje tegen de dorst was hen geen zorg[12].

Tussen 1750 en 1850 groeide de Vlaamse bevolking met 75%. In 1846 hadden West- en Oost-Vlaanderen 410.000 inwoners meer dan in 1801: van 1.020.000 naar 1.430.0000 inwoners, i.e. een toename met 40%. Deze bevolkingsaanwas situeerde zich vooral op het platteland en hing samen met het succes van de agrarische samenleving. In 1850 was de bevolkingsdichtheid in West- en Oost-Vlaanderen met 233 inwoners per km² één van de hoogste in Europa. De demografische (en ook financiële; cfr. infra) druk op de landbouw had een gunstig effect op de productie. Alleen door een permanente verbetering van de oogsten kon immers een structureel voedseltekort worden voorkomen. Deze productietoename geschiedde vooral door diversificatie en verbetering van de productiemethoden, intensievere bewerking, introductie van nieuwe gewassen (aardappel) en het permanent op stal houden van het vee. Tegen 1850 leverden de graanoogsten aldus 40-50% meer op dan in 1750. De toename van de aardappeloogsten was zelfs nog groter. De veehouderij nam echter in dezelfde periode met amper 3% nauwelijks toe[13].

De huisnijverheid werd op het platteland geïnstalleerd door stedelijke kooplieden die zowel de grondstoffen leverden als de afgewerkte producten afnamen. Aldus ontstond er bij de kleine landbouwers een familiale linnenproductie die op kapitalistische wijze georganiseerd was. Dit wordt het *putting-out* systeem of *Verlagsysteem* genoemd. Dit *putting-out* systeem maakte de wevers en spinsters volkomen afhankelijk van de koopman, die hen zowel werk kon weigeren als werk kon aanbieden. Meestal waren ook de weefgetouwen en spinnewielen eigendom van de koopman. De wevers en spinsters werden per stuk betaald, na strenge controle van de half-afgewerkte of afgewerkte producten. In Vlaanderen

kwam dit putting-out systeem echter nauwelijks voor. Het bestond voornamelijk in het Heilig Roomse Rijk en Centraal-Europa. De meeste Vlaamse rurale wevers waren zelf eigenaar van hun werktuigen, bewerkten eigen of gekocht vlas en brachten ook meestal hun producten zelf naar de markt. Dit was ook in Lovendegem en omgeving het geval. De kooplieden waren niet bij de productie betrokken en fungeerden slechts als tussenpersoon in de export. Belangrijk aan deze huisnijverheid is dat het handgemaakte ambachtelijke productie betrof, die bestemd was voor een markt buiten de regio en vaak zelfs voor een buitenlandse markt. Voorts gebeurde deze productie door kleine boeren die een aanvullend inkomen nodig hadden, omdat ze niet zelfvoorzienend waren met hun veel te kleine stukken grond[14].

Tot 1790 lag de linnenproductie zeer hoog. Daarna begon de bloei van de Britse linnennijverheid, die de export naar de Verenigde Staten en de koloniën overnam. Dit betekende voor Vlaanderen het begin van de ineenstorting. De fijn-linnenproductie van Gent, Aalst en Brugge raakte in verval en alleen de gewone lijnwaadweverij, hoofdzakelijk te Kortrijk gecentraliseerd, bleef bestaan, terwijl de wevers aan armoede ten prooi vielen. De vlasnijverheid kon echter standhouden door onder meer de technische superioriteit van de vlasbewerking. Hierdoor herwon Vlaanderen een ruim deel van zijn linnenexport, vooral naar Frankrijk en de Verenigde Provinciën. Via deze landen belandde het Vlaamse linnen in Amerika en Indië[15].

Deze linnennijverheid bloeide vooral in Binnen-Vlaanderen, het gebied waarvan de grenzen worden gevormd door de lijn Eeklo-Brugge-Roeselare-Oudenaarde-Aalst-Dendermonde. De stoffen werden verhandeld in de steden en van daar geëxporteerd. Gent fungeerde in de 18de eeuw als belangrijke draaischijf voor de handel in linnen. Meer dan de helft van de bevolking in Binnen-Vlaanderen leefde op het einde van de eeuw geheel of gedeeltelijk van de vlasindustrie. De grote arbeidsinzet in de proto-industrie had voor gevolg dat de landbouwproductie in bepaalde streken op de achtergrond raakte. De boeren-huisnijveraars konden niet langer in de eigen behoeften voorzien. Naast streken gespecialiseerd in de huisnijverheid ontstonden agrarische gebieden die instonden voor de voedselvoorziening van de proto-industriële gebieden. Dit samengaan van plaatselijke nijverheden, afzetmogelijkheden buiten de eigen streek en gecommercialiseerde landbouw was kenmerkend voor de proto-industrie[16].

1.2 De landbouwcrisis

Tijdens de 18de en 19de eeuw nam de grondversnippering sterk toe doordat alle gronden verdeeld werden bij vererving, door de stijgende schulden van de boeren, door de bevolkingsdruk en door de introductie van de aardappel. Hierdoor steeg de nood aan andere inkomstenbronnen. Bovendien moesten gronden en boerderijen steeds meer gepacht worden,

wat de pachtprijzen verdriedubbelde tussen 1750 en 1850. Deze hogere pachten leidden tot voornoemde toenemende schulden bij de landbouwers. Hiermee roomden de landeigenaars de productiewinsten af. Het is geen toeval dat de prijzen het sterkst stegen in gebieden waar de grondversnippering het grootst was, waar pachten overheerste en waar huisnijverheid wijd verspreid was. De Vlaamse landbouwers beantwoordden deze toegenomen financiële druk met harder werken en door hun inkomen te verhogen via spinnewiel en weefgetouw. In de eerste helft van de 19de eeuw werkte 25-50% van de West- en Oost-Vlaamse bevolking in deze huisnijverheid[17]. Dat in 1825 alleen al naar Frankrijk 4.285.220 kg lijnwaad werd uitgevoerd, geeft een idee van de grote omzet van handgemaakt weefsel[18].

Typisch voor het van oudsher dichtbevolkte Vlaanderen was de dominantie van het kleinbedrijf. De meeste agronomen en reizigers die de Vlaamse landbouw in de 18de eeuw kwamen bestuderen, waren vol lof over de resultaten van dergelijke dwergbedrijven. De productiviteit lag er door de intensieve grondbewerking, waarbij men zelfs niet aarzelde de spade te hanteren, vrij hoog en jaarlijkse braakperioden, zoals die toen nog toegepast werden in het buitenland, kwamen sinds lang niet meer voor, terwijl bovendien een aanvullend inkomen in de huisnijverheid gegenereerd werd[19].

Al in de vroege 19de eeuw ontstond spanning tussen bevolkingstoename, landbouwstructuur en productievolume: ondanks de productietoenames kon de Zuid-Nederlandse landbouw de bevolkingsgroei niet meer bijhouden. Vooral de toename van de veldarbeid (50% meer in 1850 dan in 1760) deed de agrarische maatschappij nog overleven. Hierdoor begon de arbeidsproductiviteit te dalen. Hoewel de aardappelteelt arbeidsintensiever was, kon 1 ha aardappelen in vergelijking met 1 ha graan toch dubbel zoveel mensen voeden. Het nadeel was echter dat het leidde tot eentonige voeding en de grondversnippering nog deed toenemen. De aardappelteelt nam immers vooral toe in gebieden met veel kleinbedrijven en lage inkomens, zoals in West- en Oost-Vlaanderen. In veel Vlaamse dorpen leefde men dan ook vooral op aardappelen[20].

De prijzen van hét voedsel en van het onverwerkte vlas stegen. De politieke moeilijkheden belemmerden de invoer van grondstoffen, wat hun kostprijs nog meer deed toenemen. Tegelijk raakte de internationale linnenmarkt verzadigd, wat de vraag afremde en de prijzen van de afgewerkte producten drukte. De inkomens van de plattelandsbevolking in de proto-industrie en in de exportgerichte landbouw stagneerden. De gevolgen van de crisis werden enigszins beperkt door de intensivering van de aardappelteelt. De handelaars-ondernemers van hun kant namen minder risico's en speelden op veilig door te investeren in onroerende goederen in plaats van in de proto-industrie. De linnennijverheid moest bovendien afrekenen met een nieuwe concurrent: het mechanisch geweven katoen. Deze stoffen beantwoordden aan de vraag naar goedkope massa-

producten. Linnenwevers en -handelaars verzetten zich voorlopig met succes tegen de mechanisatie van het vlasweven. De vlassector liep hierdoor een moeilijk in te halen achterstand op de katoennijverheid op[21].

Afnemende garen- en kledingprijzen verhoogden sinds de jaren 1820 de druk op het inkomen van de Vlaamse landbouwers. Tegen de jaren 1830 was dan ook 25% van de Vlaamse gezinnen geregistreerd als behoeftig. Via de arbeids-, loon- en pachtrelaties werd het grootste deel van de landbouwoverschotten weggedraineerd, waardoor de Vlaamse landbouweconomie aldus instond voor een groot deel van de Belgische economische groei. Voor deze groei werd echter een hoge sociale prijs betaald en tegen 1850 was het platteland sterk verarmd. De dorpseconomieën konden niet langer de bevolkingsgroei ondersteunen en uiteindelijk bereikte de agrarische economie zijn grenzen tegen het midden van de 19de eeuw[22].

Zowel de hoeveelheid pachtland als de pachtprijs namen tijdens de Nieuwe Tijden en de eerste helft van de 19de eeuw toe, zonder dat echter rekening gehouden werd met de grondproductiviteit. Het waren de grondbezitters die er voor zorgden dat deze inkomensderving van de Vlaamse plattelandsbewoners vanaf de late 18de eeuw gemaximaliseerd werd. Terwijl de fiscale lasten vrij gematigd bleven en het tiendrecht en de heerlijke rechten zelfs afgeschaft werden met het einde van het Ancien Régime, slorpte de pachtprijs voortaan 20-25% van het landbouwinkomen op[23].

De directe oorzaak van de bestaanscrisis in Europa in het midden van de 19de eeuw was de mislukking der aardappeloogsten in de jaren 1845-1850. Door de aardappelplaag werd in juli 1845 95% van de oogst vernietigd in West- en Oost-Vlaanderen, het epicentrum van de aardappelramp. Ook in de volgende jaren bleef de aardappeloogst mager, vooral in het zeer zwaar getroffen Vlaanderen dat slechts 1/3 oogstte van gewoonlijk. De voedingssituatie werd op het einde van 1846 en in de eerste helft van 1847 erg precair door ook nog eens tegenvallende graanoogsten – te wijten aan slechte weersomstandigheden – en mislukte bonen- en erwtenoogsten. Een hongersnood werd nipt afgewend door de zeer grote graanoogst in de zomer van 1847 en redelijke graanoogsten in de volgende jaren. De aardappeloogsten bleven echter onzeker[24].

Het percentage tewerkgestelden in de landbouw was tegen 1850 gedaald tot 50% in de totale bevolking. Een zeer groot deel van de bevolking bleef dus nog steeds afhankelijk van een inkomen uit landbouw. Echter, slechts 20-25% van de totale bevolking kon daadwerkelijk leven van landbouw. De andere landbouwfamilies waren gedwongen hun agrarisch inkomen aan te vullen met andere verdiensten. Buiten het zeer zwaar getroffen West- en Oost-Vlaanderen werden ca. 1855 de aardappeloogstniveau's van voor de crisis weer gehaald, maar in Vlaanderen gebeurde dit pas in de jaren 1860[25].

1.3 DE INDUSTRIËLE CRISIS

De Industriële Revolutie had een enorme impact. De mechanisatie in de textielsector leidde tot het teloorgaan van de proto-industrie op het platteland. Landbouwers die tijdens de wintermaanden aan huisnijverheid deden, verloren hun levensnoodzakelijke bijverdienste uit spinnen en weven. Ze werden weggeconcurreerd door mechanisch vervaardigde en goedkopere weefsels, de zogenaamde *Engelse katoentjes* waarmee Groot-Brittannië de markt overspoelde[26].

In het begin van de 19de eeuw hadden de veldtochten van Napoleon nog uitzonderlijk goede tijden gebracht voor de Vlaamse handwevers en spinsters. De oorlogsvoering zorgde voor ontzaglijke bestellingen en er was geen concurrentie van andere landen. Een wever verdiende toen 2 frank per dag[27]. Na de val van Napoleon en de samenvoeging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden ging de Franse afzetmarkt verloren. De concurrentie van de katoensector nam verder toe. De vraag naar linnen nam bijgevolg af, waardoor de prijzen nog meer daalden. De grondstofprijzen daarentegen stegen. Misoogsten joegen de voedselprijzen de hoogte in. Alles samen leidde dit tot een daling van het reële inkomen van de thuiswerkers in de vlasnijverheid[28].

Voor de Vlaamse familiale landbouwbedrijfjes was leven en overleven belangrijker dan winst maken. Daardoor ontsnapten ze aan de dwingende economische wetmatigheid van bedrijfssluiting of eliminatie bij een afnemende rentabiliteit. Door de combinatie met huisnijverheid kon het gezinsinkomen, bij een behoorlijke remuneratie van deze industriële activiteit, trouwens gemakkelijk opgetrokken worden. In deze arbeidsverdeling lagen evenwel de kiemen van de latere crisis. De huisnijverheid was bijzonder kwetsbaar tegenover buitenlandse concurrentie, daar het enige verweer bestond in loondalingen en een verhoogde arbeidsintensiteit. De strijd tegen kapitaalkrachtige, gemechaniseerde bedrijven met een hoge productie was zonder meer moordend. Technologische stilstand en loondalingen moesten onvermijdelijk naar een structurele crisis leiden, des te meer daar ook het inkomen uit de landbouw werd weggezogen van het werkende platteland naar de renteniers-grondbezitters in de stad[29].

Na de Belgische onafhankelijkheid werd de concurrentie van de katoenindustrie steeds sterker en ging ook de Nederlandse afzetmarkt verloren. Bovendien werd de vlasnijverheid vanaf 1838 – de oprichting van de eerste vlasfabrieken in Gent (*La Lys* en *La Linière Gantoise*) – gemechaniseerd. Toen de aardappel- en de graanoogsten in de jaren 1840 meerdere keren na mekaar mislukten, was een fatale crisis onafwendbaar. Een aantal kooplui-ondernemers, vooral gesteund door de conservatieve politici in de nationale, provinciale en lokale besturen, trachtte de traditionele vlassector nog te redden. De ondernemers drukten de kostprijs van de afgewerkte producten door te snoeien in de lonen

van de thuiswerkers en door de kwaliteit van de eindproducten te verminderen. Eén van de doelstellingen van de *Association nationale pour le progrès de l'industrie*, die in 1838 het daglicht zag, was de mechanisatie van de vlasnijverheid tegen te houden. Vanaf 1839 droeg de vereniging zelfs expliciet de naam *Association nationale pour la conservation et le progrès de l'ancienne industrie linière*. Er werden tevens leerwerkhuizen en werkscholen ter ondersteuning van de linnennijverheid opgericht. Deze maatregelen mochten niet baten. Rond 1850 was landelijk Binnen-Vlaanderen geëvolueerd van een gebied met een grote economische groei tot *Arm Vlaanderen*. De lonen bereikten een dieptepunt, terwijl de zelfexploitatie en de werkloosheid nog nooit zo groot waren geweest[30].

In 1840 verdiende een wever officieel 0,75 tot 1,20 frank per dag. In werkelijkheid was dat vaak maar 0,60 frank. Het dagloon van een spinster bedroeg 0,25 tot 0,45 frank. Een brood kostte toen 0,50 frank en het huurgeld voor een schamele woning beliep 6,50 frank per maand. Pas vanaf 1863 verbeterden de daglonen[31]. Tot ca. 1875 bleef ongeveer de helft van de bevolking tewerkgesteld als ongekwalificeerd arbeider, dagloner of landarbeider. De meeste van deze gezinnen waren dan ook sinds het begin van de 19de eeuw vol- of deeltijds op openbare liefdadigheid aangewezen[32].

Een andere vorm van verzet tegen het voortschrijdende kapitalisme en de industrialisatie was het stukslaan van machines. Machines brachten thuiswerkers en ambachtslui namelijk tot de bedelstaf of degradeerden hen tot de afhankelijke positie van fabrieksarbeider. De collectieve invasie en bezetting van velden en bossen had eveneens te maken met de overgang naar de markteconomie. Allengs meer boeren werden onteigend en de gemene gronden, waar bezitsloze pachters hout sprokkelden en vee lieten grazen, raakten geprivatiseerd. Collectief verzet tegen de ontvangers van tollen, accijnzen, maalrechten en andere belastingen, tegen slagbomen, tolhekken en kantoren die de fiscale druk symboliseerden, oproer tegen conscriptie, loting en dienstplicht, kunnen niet los gezien worden van het staatsvormingsproces en het afromen van lokale samenlevingsverbanden[33].

Volgens de linnenenquête van 1840 waren er toen in België 280.396 spinsters, waarvan 122.226 in Oost-Vlaanderen, 98.385 in West-Vlaanderen en 33.358 in Henegouwen. Volgens dezelfde *Enquête Linière* waren er tevens 74.700 wevers, waarvan er 32.718 in Oost-Vlaanderen, 24.430 in West-Vlaanderen en 8.236 in Henegouwen gevestigd waren[34]. Dit betekende dat 79% van de spinsters en 76% van de wevers in West- en Oost-Vlaanderen actief waren, waardoor dus het zwaartepunt van de linnennijverheid in die twee provincies lag.

De crisis in de traditionele linnensector leidde tot de desindustrialisatie van grote delen van het Vlaamse platteland. De verarmde plattelandsbewoners vormden een potentiële arbeidsreserve voor de jonge ste-

delijke fabrieksindustrie. Aalterse, Sleidingse en andere arbeiders pendelden naar de Gentse fabrieken. In sommige streken werden de kantnijverheid, de klompenmakerij of de breinijverheid gestimuleerd als alternatief voor de vlasverwerking. Deze nieuwe huisnijverheden – de *sweating industries* – kenden een wisselend succes. De kantnijverheid maakte onder andere in Aalter een tijdelijke bloeiperiode door, maar overleefde op termijn de toenemende concurrentie van de mechanische kant niet. In Deinze slaagde de zijde- en bretelnijverheid er wel in zich tot een valabel alternatief voor de vlasverwerking te ontwikkelen. Ook in Aalst evolueerde de geïndustrialiseerde textielnijverheid – en in tweede instantie de voedselverwerkende industrie – na het midden van de 19de eeuw tot een volwaardig alternatief voor de huisnijverheid. Het Land van Waas werd in vergelijking met Binnen-Vlaanderen minder getroffen door de crisis in de linnennijverheid, vermits de huisnijverheid er zich minder concentreerde op de vlasverwerking en ook de hoedenmakerij en de steenbakkerij er tot ontwikkeling waren gekomen[35].

1.4 ASPECTEN VAN DE DUBBELE CRISIS

Rond het midden van de 19de eeuw werd West-Europa aldus getroffen door een dubbele crisis. Een industriële crisis werd veroorzaakt door de voorsprong van Engeland, dat zo goedkope producten kon leveren. Hierdoor stortte de Vlaamse huisnijverheid als ambachtelijke verwerking van vlas tot textielproducten in elkaar. Bovenop het wegvallen van dit noodzakelijk aanvullend inkomen voor de boerenfamilies kwam nog eens een voedselcrisis. Deze ontstond door een reeks mislukte oogsten vanaf 1845 en leidde tot honger en ziekte. Deze dubbele crisis deed de levensstandaard dalen. De provincies West- en Oost-Vlaanderen, die het sterkst afhankelijk waren van huisnijverheid, werden het zwaarst getroffen[36].

Het Vlaamse landbouwsysteem kende met zijn hoge productie en hoge pachten een paradox van een rijke landbouw en arme boeren. De bevolkingsgroei bracht een grotere afhankelijkheid van de aardappel met zich mee, hoewel niet in dezelfde hoge mate als in het eveneens door een zware hongercrisis getroffen Ierland. De Vlaamse graanconsumptie bleef immers hoog en er waren ook voldoende groenten, wortelen en rapen beschikbaar. In Ierland daarentegen was 1/3 van de bevolking afhankelijk van de aardappel voor zijn voortbestaan en was de commerciële graanteelt gericht op export naar Engeland. De crisis van 1845-1850 trof Ierland dan ook veel harder dan Vlaanderen. De Ierse sterftegraad steeg met 330% tussen 1844 en 1847 – in Vlaanderen was dit *slechts* 40% – met naar schatting 1 miljoen hongerdoden tot gevolg. Tevens verlieten tussen 1845 en 1855 2,1 miljoen Ieren hun land[37]. In Vlaanderen was er slechts een beperkte emigratie.

Vlaanderen kreeg te maken met zware armoede, nooit geziene werkloosheid, hongersnood en bedelarij. Er moest tot 14 uur per dag

gewerkt worden door man en vrouw tegen hongerlonen en kinderen werden vanaf 7 jaar in het zware arbeidsproces ingeschakeld. In 1832-1833 sloeg daar bovenop nog een cholera-epidemie toe, terwijl in 1837-1838 de pokken onze gewesten teisterden. Al in 1843 sloeg tyfus hier en daar toe, maar in 1846 trof de epidemie de ondervoede bevolking van een honderdtal Vlaamse vlasverwerkende dorpen jarenlang ongenadig hard. Toen naast de crisis in de linnennijverheid daarna ook nog de voedselcrisis ontstond, werd Vlaanderen in een onbeschrijflijke ellende gedompeld[38].

De afhankelijkheid van de aardappelteelt, die in het begin van de 19de eeuw met ca. 10% van de bebouwde oppervlakte een maximale expansie bereikte, leidde met de oogstmislukkingen van 1845-1847 tot grote hongersnood. De aardappelopbrengsten bereikten toen slechts 10 tot 20% van het normale niveau. Onder een bevolking die al jarenlang aan het verarmen was en bijna exclusief op een aardappeldieet leefde, bracht dat dan ook de allergrootste chaos teweeg. De uitgeholde koopkracht liet niet langer toe dat bruuske prijsstijgingen werden opgevangen of dat duurdere substituten aardappelen kwamen vervangen[39].

In de crisisjaren 1845-1847 steeg de sterftegraad en daalde de geboortegraad drastisch, wat leidde tot een bevolkingsdaling in 1847. De hoge sterftegraad was beperkt tot West- en Oost-Vlaanderen, vooral in de streken van Roeselare, Tielt en Brugge. Het aantal overlijdens lag in de twee Vlaamse provincies in de periode 1846-1848 28% hoger dan gewoonlijk, terwijl er ook 18% minder geboorten en 30% minder huwelijken waren. De meeste overlijdens waren een gevolg van ziekten als dysenterie en tyfus. In 1846-1848 was er tyfus in de helft der Vlaamse gemeenten met 10.000 geregistreerde doden als gevolg. In 1848-1849 leidde een cholera-epidemie tot 5.900 geregistreerde doden. De oversterfte deed zich vooral voor onder volwassenen en onder mannen. Door de crisis trokken in 1848-1850 ook 14.000 Vlamingen naar het buitenland. De binnenlandse migratie was minimaal en er was ook geen massale vlucht van het platteland naar de steden. West- en Oost-Vlaanderen verloren respectievelijk 1,3% en 4,5% van hun bevolking in 1844-1848. In de gebieden met huisnijverheid liep dit op tot 9%[40].

Er was tijdens de crisisperiode 1845-1850 een sterke stijging van het aantal correctionele rechtszaken. Tegen 1847 was dit met 50% gestegen tegenover de periode 1840-1844. Het betrof vooral bedelarij, landloperij, diefstallen en het gebruik van publieke wouden en gronden. Voorts steeg het percentage vrouwen en kinderen onder de verdachten. Het aantal kinderen in gevangenissen en opvangtehuizen voor bedelaars steeg van 4.400 in 1845 over 8.800 in 1846 tot 13.000 in 1847. Het aantal uitgesproken gevangenisstraffen bedroeg voor de crisis ca. 10.000, wat steeg tot 20.787 in 1846 en 28.348 in 1847 om daarna af te nemen. Opmerkelijk was de stijging van het aantal rechtszaken tegen prostituées en tegen mensen die hun vee op andermans grond lieten grazen, die respectievelijk zeven maal en twee maal hoger lagen dan in 1840. In

West- en Oost-Vlaanderen nam het aantal veroordeelden toe met respectievelijk 250% en 160% tussen 1841 en 1847. Er was ook een sterke stijging van het aantal bedelaars, die zich dikwijls in groepen opereerden. Daarom namen alle plattelandsdorpen in 1845-1850 veiligheidsmaatregelen, zoals het in dienst nemen van nachtpatrouilles en veldwachters. Nabij Gent werd een graanschip geplunderd en in de lente van 1847 waren er ook voedselrellen, vooral in steden als Brugge, Kortrijk, Ronse en Gent[41].

Tot in de jaren 1850 bleven conflicten rond voedsel en voedselbevoorrading zich in Vlaanderen in hongeroproeren en voedselrelletjes manifesteren. Dan werden bijvoorbeeld voedselkarren en graanschepen bestormd om handelaars te beletten de productie van het dorp naar stedelijke markten of naar het buitenland te vervoeren. Boeren die profiteerden van een hausse in de graan- of aardappelprijs werden op de markt door een menigte scheldende vrouwen verplicht hun waren van de hand te doen tegen de *juiste* prijs, beneden de marktwaarde. Bakkers die sjoemelden met de vastgestelde gewicht-prijsverhouding werden geplunderd. Hetzelfde lot was in tijden van schaarste op winst beluste hamsteraars beschoren. Het fundament van voedselrellen is omschreven als de *morele economie*, het antwoord van de lokale volksklasse op de groeiende impact van de kapitalistische markteconomie die de paternalistische verhoudingen binnen de gemeenschap verstoorde. Men was doorgaans niet alleen maar hongerig, maar vooral verbolgen over het feit dat een handelaar op een onrechtmatige of onrechtvaardige wijze profiteerde en de prijzen manipuleerde. Lokale elites werden gewezen op hun morele plicht de bevoorrading van het dorp te verzekeren tegen een prijs die de arme, werkende bevolking zich kon veroorloven[42].

1.5 NATIONAAL BELEID

De protectionistische maatregelen die Frankrijk in de jaren 1830 afkondigde, vormden de doodsteek voor de Vlaamse linnennijverheid. Op regeringsniveau werd nadien weliswaar nog heel wat beraadslaagd om tot een herziening van de douanetarieven te komen, maar veel kon dit niet uithalen. De kern van het probleem lag immers niet op het vlak van de gevoerde handelspolitiek, maar wel in de verstarde benadering van de huisnijverheid waarbij systematisch kapitaalinjecties geweigerd en loondalingen gehanteerd werden. Hierdoor werd het concurrentievermogen totaal ondergraven[43].

België werd tot 1884 voornamelijk door liberale regeringen bestuurd, terwijl de economie sterk groeide. De industrialisering startte in België al in het begin van de 19de eeuw, doch pas in de jaren 1840 deed de Industriële Revolutie zich werkelijk voor. België werd hierdoor het eerste land op het Europese continent met een moderne industrie, die vooral in Wallonië voor economische ontwikkeling en welvaart zorgde, terwijl Vlaanderen daarentegen een ernstige crisis doormaakte[44].

Vanaf 1835 werden de begrippen armoede en werkloosheid de voornaamste gespreksonderwerpen op de gemeenteraden, terwijl ook het provinciebestuur probeerde de bedelarij te bestrijden en de sterk aangroeiende groep behoeftigen te ondersteunen. Op 31 oktober 1843 was in een Koninklijk Besluit de oprichting van nijverheidscomité's in de provincie Oost-Vlaanderen goedgekeurd. Toch zou het nog maanden duren vooraleer dit ook in de praktijk geregeld werd, omdat de Oost-Vlaamse gouverneur eerst het nut en de samenstelling van dergelijke inrichtingen liet onderzoeken en de vereiste subsidies liet ramen. Pas in 1844 werden deze nijverheidscomité's een realiteit. Ze waren bedoeld om de noodlijdende lijnwaadindustrie voortaan gemeentelijk te coördineren. Het verstrekken van opleidingen tot geschoolde wevers en spinsters was een tweede belangrijk doel. Een gouvernementele richtlijn van 3 december 1847 voorzag immers in de oprichting van onder meer een leerwerkhuis voor de linnenindustrie[45].

Naar aanleiding van de steeds sterker om zich heen grijpende crisis in de linnennijverheid organiseerde de overheid in 1840, 1843 en 1846 een doorlichting van de proto-industriële sector. Voor de enquête van 1840 diende iedere gemeente een lijst op te stellen van huisgezinnen die geheel of gedeeltelijk hun brood verdienden in de linnenverwerking. Niet alleen wevers en spinsters, maar ook de voorbereiders van het vlas moesten hierop voorkomen. De vragen waren gedetailleerd. Naast gezinsgrootte en het aantal tewerkgestelde voorbereiders, wevers en spinsters moesten ook gegevens worden verstrekt over de jaarlijkse hoeveelheden en de kwaliteit van het gesponnen garen en de weefsels. De enquête sloot af met de vraag naar andere bestaansmiddelen. De doorlichtingen van 1843 en 1846 verstrekten uitvoerige informatie op gemeentelijk niveau: bevolkingsomvang, nijverheidstakken, aantal spinsters en wevers, soorten weefsels, minimum en maximum verdiensten, herkomst van vlas en garen, markten enzovoort[46].

Direct na de uitbraak van de aardappelziekte stopte de Belgische regering de export van voedsel en werden graan en aardappelen geïmporteerd, wat echter slechts 1/3 van het tekort compenseerde. Naast dit actieve douanebeleid poogde de nationale overheid de noodlijdende vlasindustrie ook nog te helpen door het afsluiten van handelsverdragen. Desondanks gingen de prijzen, lonen en vraag naar handgemaakte kledij verder naar beneden. Ook de provinciale en lokale besturen ondersteunden deze initiatieven. Tegen 1850 begon men in te zien dat de traditionele plattelandsvlasverwerking geen toekomst meer had en werden alle pogingen stopgezet. Door het verarmingsproces viel het gemiddelde Belgische dieet terug van 2.850 Kcal per dag in 1800 tot 2.450 Kcal in de jaren 1840. De arbeiders in de steden en op het platteland hadden ca. 1850 zelfs amper 2.000 Kcal per dag ter beschikking. Hun dieet bestond voornamelijk uit aardappelen, graan en botermelk. De mensen zochten alternatieven in rapen en wortelen voor het voedseltekort, dat de prijzen de hoogte injoeg. De voedselprijzen bereikten een piek in de lente van

1847 door de tegengevallen graanoogst: in vergelijking met 1844 kostten aardappelen toen 3,5 keer zoveel, terwijl rogge 2,5 maal en tarwe 2 keer duurder geworden was. De prijsstijgingen voor vlees en zuivel waren gelukkig kleiner. De aardappelziekte leidde er ook toe dat er minder voedsel was voor de varkensteelt, waardoor er in 1856 13% minder varkens waren dan in 1846. In dezelfde periode steeg het aantal geiten – de *koeien der armen* – met 30%[47].

De overheid zag zich verplicht de graanhandel nauwkeurig te reglementeren en steeds meer buitenlands graan aan te voeren. Tijdens de periode 1835-1847 liep de gemiddelde import van tarwe op tot 489.000 hl per jaar, wat gelijkstond met ca. 10% van de binnenlandse productie en 5 à 6% van de binnenlandse behoeften. Enkele jaren later moest met een jaarlijkse import van meer dan 1 miljoen hl tarwe in ruim 15% van de binnenlandse behoeften voorzien worden. Deze drastische omschakeling, waarbij de Zuidelijke Nederlanden opnieuw een graanimporteur werden, toont voldoende aan dat het groeiritme van de landbouwproductie achterop bleef op de bevolkingstoename. Vlees en zuivel werden echte luxeproducten, die door de sociale aftakeling nog maar zelden op tafel kwamen bij de kleine man. De gemiddelde Vlaming was dan ook een vegetariër, die voornamelijk brood of aardappelen at[48].

De Belgische regering ondersteunde de lokale besturen ook financieel. Bijvoorbeeld om de huisnijverheid te ondersteunen werd in 1845-1847 4,8 miljoen frank voorzien, waarvan 3 miljoen frank naar West- en Oost-Vlaanderen ging. Daarnaast werd ook de oprichting van nijverheidscomité's en modelwerkhuizen ondersteund. De regering subsidieerde in de jaren 1840 ook voor 14,7 miljoen frank openbare werken in de twee Vlaamse provincies, wat in de jaren 1830 slechts 3,9 miljoen frank was geweest. Ook de ontginning en drainage van landbouwgronden werd gestimuleerd. De ontginningswet van maart 1847 verplichtte de gemeenten hun onbewerkte gronden te verkopen en voorzag belastingvrijstelling voor nieuw ontgonnen gronden. Dit had echter op korte termijn geen effect[49].

1.6 LOKAAL BELEID

In Vlaanderen werden de schokken van de crisis vooral opgevangen door de dorpsgemeenschappen. Onmiddellijk nadat in 1845 duidelijk werd dat de oogst dreigde te mislukken, reageerden deze dorpsgemeenschappen door de armenhulp te vergroten en nieuwe jobs te verschaffen door middel van openbare werken, aan- en verkoopkantoren voor vlas en linnen kledij, werkhuizen, ... Tegelijk organiseerden de lokale elites voedselbedelingen, terwijl dorpspatrouilles en nachtwachten de orde handhaafden en rondtrekkende bedelaars uit de dorpen weerden. De voornaamste beleidsinstellingen waren de lokale instellingen voor armenhulp, de zogenaamde *Weldadigheidsbureaus* of *Bureaux de Bienfaisance*, waarvan het bestuur bestond uit mensen uit de lokale elite. Deze

gemeentelijke hulpverleningsinstituties verkregen hun financiële middelen uit hun eigen roerende en onroerende bezittingen en uit aparte gemeentelijke belastingen ten bate van de armenhulp. De *Weldadigheidsbureaus* ontvingen slechts zelden financiële hulp van de Belgische regering in 1846-1847[50].

Typisch voor streken met een sterk ingeplante huisnijverheid was de verstarring en de honkvastheid van de bevolking. In plaats van op drastische veranderingen aan te sturen, bleef men zwoegen in een uitzichtloze situatie. Pas na het hoogtepunt van de crisis zou een herziene houding ontstaan, waarbij pendelarbeid, emigratie en seizoensmigratie de schamele hulpmiddelen waren om uit de impasse te raken[51].

Door de sterke stijging van het al hoge aantal armen in Vlaanderen waren de *Weldadigheidsbureaus* tijdens de crisisjaren virtueel bankroet. Ze konden slechts overeind blijven door massale subsidies en door de Kerk en de lokale elite georganiseerde initiatieven. De crisis werd in Vlaanderen dan ook vooral bestreden door bestaande sociaal-economische netwerken, die actief ondersteund werden door lokale besturen met ruime bevoegdheden. Het was bijgevolg mogelijk het armenbeleid aan te passen aan plaatselijke noden. Deze lokale autonomie werd krachtig ondersteund door een energiek provinciebestuur. De voornaamste hefboom in dit gedecentraliseerde beleid waren de armbesturen onder leiding van lokale elites en de Kerk[52].

Het grote belang van dit lokale Vlaamse beleid wordt duidelijk wanneer we dit vergelijken met het Britse bestuur in het gelijktijdig met een hongersnood kampende Ierland. De Vlaamse landbouwmaatschappij bleek minder kwetsbaar dan de Ierse agrarische economie vanwege onder meer zijn intensieve akkerbouw en huisnijverheid. Ierland was meer exportgericht en minder ingebed in dorpseconomieën. De Vlaamse lokale elites konden in Brussel ook met succes het voortbestaan van de dorpseconomie verdedigen, want ze waren vertegenwoordigd op gemeentelijk, provinciaal en nationaal vlak. In Londen was slechts 16% van de Britse parlementszetels aan Ierland toegewezen (terwijl Ierland 40% van de Britse bevolking telde) en bovendien waren de meeste *Ierse* parlementairen Anglo-Ierse grootgrondbezitters die geen contact hadden met de Ierse dorpseconomieën. Verder was de Belgische administratie gebaseerd op kleine gemeenten van enkele duizenden inwoners met een sterke lokale autonomie en met eigen instellingen. Drie administratieve niveaus – kanton, arrondissement en provincie – verbonden gemeente en nationale staat. Het onder Brits bestuur staande Ierland kende echter een sterke centraliseringstendens, waarbij de administratie steunde op graafschappen van enkele honderdduizenden inwoners[53].

2. DE LOKALE SOCIALE, DEMOGRAFISCHE EN ECONOMISCHE EVOLUTIE IN LOVENDEGEM OVER DE PERIODE 1830-1860

2.1 DE AGRARISCHE MAATSCHAPPIJ

Lovendegem ligt in het midden van de regio Tielt-Gent-Oudenaarde, de kern van het Vlaamse proto-industriële gebied. De bevolkingsdichtheid van de gemeente nam toe van 145 inwoners per km² aan het begin van de 18de eeuw tot 252 inwoners per km² aan het einde van die eeuw. Behalve de overstromingsgebieden langs de Kale en enkele andere beken waren de Lovendegemse gronden zeer vruchtbaar. Ongeveer 80% van de bevolking was al dan niet tijdelijk actief in de huisnijverheid. De vlakbij gelegen Evergemse herberg *Het Gouden Sulleken* was een lokaal verkoopcentrum en ontmoetingsplaats waar de plaatselijke landbouwers hun afgewerkt materiaal verkochten aan de kooplieden, die het via de Lieve verscheepten naar Gent, vanwaar het naar de buitenlandse markt geëxporteerd werd. Hieruit blijkt duidelijk dat de lokale (en dus ook Lovendegemse) landbouwers zelf een groot deel van het productieproces in handen hadden. Voorts was Gent ook gemakkelijk bereikbaar vanuit Lovendegem via het kanaal Gent-Oostende, waarlangs de bargie meerdere malen per week heen en weer voer tussen Gent en Brugge[54]. De overstromingsgebieden langs de Kale werden in de 19de eeuw gebruikt als hooiland.

De Lovendegemse brouwer Bernard Bibauw was tot 1831 ook burgemeester van Lovendegem. Hij werd toen opgevolgd door Jan Francies Van Hecke, terwijl Bibauw zelf gemeenteontvanger werd. Bibauw verhuurde in het huis naast zijn brouwerij – nr. 24 in Lovendegem-Dorp – enkele kamers als *gemeentehuis*. In 1830 en 1831 ging het om drie kamers – een vergaderzaal, secretariaat en archiefruimte – voor een jaarlijkse huurprijs van 60 gulden. Vanaf 1832 betrof het maar twee kamers meer voor 42 gulden per jaar. Het gemeentearchief werd toen vermoedelijk ondergebracht bij Bibauw thuis. In 1833 werd de jaarlijkse huurprijs voor deze twee lokalen omgezet in 88,88 frank. Dat jaar verkocht brouwer Bibauw het huis waarin het *gemeentehuis* was ondergebracht aan de Lovendegemse geneesheer Louis De Wispelaere. In 1834 en 1835 verhuurde De Wispelaére de bewuste twee vertrekken aan het Lovendegemse gemeentebestuur voor 108,84 frank. Vanwege deze aanzienlijk hogere jaarlijkse huurprijs werd de gemeentelijke administratie dan ook verhuisd. In 1836 huurde het gemeentebestuur een volledig woonhuis – nr. 9 in Lovendegem-Dorp – met twee beneden- en twee bovenvertrekken van gemeentesecretaris Engelbertus Staelens voor slechts 90 frank. Ook in 1839 – onder burgemeester Livinius Everaert – werd deze woning nog steeds voor dezelfde som gehuurd van Staelens door de gemeente Lovendegem[55].

In de 18de eeuw had de linnennijverheid te Lovendegem sterk gebloeid. In 1738 waren er 236 weefgetouwen, wat in 1750 en 1792

opliep tot respectievelijk 560 en 783. Door de crisis van voornoemde nijverheid daalde dit aantal tot 400 in 1806[56]. In 1840 werd in Lovendegem 1.203 ha landbouwgrond bewerkt, waarvan op 133 ha vlas geteeld werd. De gemeente telde toen 1.250 spinsters en 250 wevers, waarbij 220 gezinnen volledig van het weven leefden en 30 slechts gedeeltelijk. Het aantal wevers was aan het afnemen, waardoor het aantal armen sterk steeg. Een wever verdiende in dat jaar 1840 55 à 65 centiem per dag en een spinster 12 à 15 centiem per dag. Lovendegem produceerde toen jaarlijks 3.150 stukken stof, wat echter voor de crisis van de protoindustrie 5.000 was geweest[57]. Ook Lovendegem met zijn bevolking van voornamelijk landbouwers, wevers, spinsters en dagloners had dus te lijden onder de concurrentie van industrieel vervaardigde weefsels.

In 1841 telde Lovendegem 100 familiale boerderijtjes met huisnijverheid. De belangrijkste bestaanswijzen in de gemeente waren dan ook landbouw, linnenweverij en katoenweverij. Lovendegem had toen vooral administratieve en commerciële banden met Gent, Zomergem, Waarschoot en Sleidinge[58]. In de winter van 1845-1846 veroorzaakte hevige regenval de overstroming van veel ingezaaide velden, evenals andere, in de bronnen echter niet gespecificeerde schade. Ongeveer 50 ha veldvruchten werden getroffen[59].

In 1846 telde Lovendegem een houten korenwindmolen – de Boterhoekmolen –, een stenen korenwindmolen – de Vellaremolen – en een stenen korenoliewindmolen – de Koutermolen[60]. Naast die drie windmolens telde de gemeente rond 1860 ook nog twee bierbrouwerijen, twee stokerijen, een weverij en een scheepstimmerwerf aan het Rabot. Er was toen vanuit Lovendegem ook een belangrijke handel in boter[61], vermoedelijk naar Gent. Dit wijst er op dat er te Lovendegem buiten de agrarische sector toch nog een groot aantal andere bestaanswijzen waren.

De Gents-Lovendegemse baron Auguste Joseph Dons was minstens in 1853-1856 eigenaar van de in de Molendreef gelegen Koutermolen, die uitgebaat werd door Jan-Baptist Willems en zijn broers. Naast hun molenactiviteiten deden de gebroeders Willems ook nog aan landbouw. Na een gehandtekend verzoekschrift van vele omwonende boeren vroeg baron Dons op 16 februari 1854 toestemming aan de provincie Oost-Vlaanderen om aan deze molen een stoommachine van 6 PK te bouwen om zo ook bij windstilte graan en lijnzaad te kunnen malen. Het bouwplan voor deze stoommachine was al op 23 december 1853 ontworpen. De provincie verleende op 20 mei 1854 zijn goedkeuring. Op 5 juli 1856 was deze stoommachine klaar voor gebruik[62].

2.2 Armoede, ziekte, honger en bedelarij

Het Lovendegemse armbestuur verpachtte in het begin van de jaren 1830 diverse landerijen en genoot ook allerlei rentes van roerende goederen. In 1831 bedeelde dit Weldadigheidsbureau voor 265 gulden

brood en andere levensmiddelen aan de Lovendegemse bevolking. Verder werden nog 60 gulden aan kledij en slaapgelegenheid en 30 gulden aan begrafeniskosten en doodskisten besteed, terwijl 718,66 gulden uitgegeven werd aan bijstandsgelden voor arme gezinnen. Dit laatste bedrag was toen al ruimschoots onvoldoende, doch door gebrek aan financiële middelen kon niet meer toegekend worden[63]!

Al vroeg moesten dus veel Lovendegemnaren ondersteund worden door het Weldadigheidsbureau. Op 3 augustus 1831 verhoogde de Lovendegemse gemeenteraad daarom de toelage aan het armbestuur, maar ook in 1832 bleef het Weldadigheidsbureau met geldtekorten kampen door de aanhoudende loonsverminderingen van de talrijke Lovendegemse wevers. Deze mensen kwamen hierdoor in grote financiële nood, waardoor ze ten laste van het Weldadigheidsbureau kwamen. In dat jaar 1832 betaalde het armbestuur 2.592,72 frank aan bijstandsgelden voor 77 arme Lovendegemnaren; 634,92 frank voor brood en andere levensmiddelen; 126,98 frank voor kledij en slaapgelegenheid; 63,49 frank voor begrafeniskosten. Voorts waren ook negen Lovendegemnaren ondergebracht in het klooster *Onze Lieve Vrouw ter Engelen* van de congregatie van de *Zusters van Liefde van Jezus en Maria*, gelegen in de Molendreef, wat nog eens 1.281,15 frank kostte[64].

Tevens werd Lovendegem ook nog eens geteisterd door besmettelijke ziekten. Zo brak er op 4 augustus 1832 cholera uit in de gemeente. Tegen 18 september waren er vijf mensen met en drie overlijdens door de ziekte. Onder andere op het Rabot waren er in 1832-1833 verschillende gevallen van cholera. Ook in oktober 1833 was er nog altijd cholera in Lovendegem. In mei 1837 werd beslist het onderwijs voor behoeftige kinderen financieel te ondersteunen. De gemeente vroeg daarvoor subsidiëring aan bij de regering[65].

Al in het begin van de jaren 1830 nam de bedelarij toe. Daarom beval het Lovendegemse gemeentebestuur in 1833 de gendarmen om alle vagebonden en bedelaars die niet in Lovendegem woonden aan te houden en naar de gevangenis in Gent over te brengen. Wegens de snel toenemende bedelarij verzocht de Oost-Vlaamse gouverneur in oktober 1835 om de bedelaars thuis of in aangepaste werkplaatsen tewerk te stellen. Er waren op dat moment in Lovendegem 25 à 30 wevers en spinsters die 1 dag per week bedelden bij gebrek aan werk. Vermits er geen werkplaats of een ander lokaal beschikbaar was, richtte de gemeente een commissie op om de mensen materieel of financieel te helpen en tevens te informeren dat bedelarij verboden was. In november 1835 herhaalde het gemeentebestuur het bericht dat alle bedelaars zouden gearresteerd en voor de rechtbank gebracht worden[66].

Door de achteruitgang van de lijnwaad- en katoenhandel en door de hoge voedselprijzen zag het Weldadigheidsbureau in 1839 het aantal hulpbehoevenden toenemen. Door toedoen van een commissie van wel-

stellende Lovendegemnaren, die maandelijks vrijwillige bijdragen leverden, was echter wel de bedelarij zeer sterk afgenomen. In 1840 nam het aantal behoeftigen verder toe, terwijl het in de gemeentebegroting voorziene bedrag van 300 frank voor het armbestuur verre van toereikend bleek. Ook de volgende jaren 1841 en 1842 steeg het aantal armen, waardoor het Weldadigheidsbureau met financiële tekorten bleef kampen. Tegelijk waren de vrijwillige donaties ter bestrijding der bedelarij sterk afgenomen[67].

Daar de bedelarij bleef bestaan in de gemeente, liet het gemeentebestuur in november 1842 via aanplakbrieven weten dat deze zou worden "*uitgeroeid*". Ook de omliggende gemeenten bestreden de bedelarij door arrestatie van bedelaars van buiten de eigen gemeente, waarna ze in een bedelaarswerkhuis ondergebracht werden[68]. In 1843 waren de vrijwillige giften ter bestrijding der bedelarij bijna onbestaande, wat voor een extra druk op het Lovendegemse armbestuur zorgde. Tevens deden zich dat jaar nogal wat diefstallen voor van aardappelen op het veld door de schaarste en duurte der levensmiddelen[69].

De Weldadigheidsbureaus zaten tijdens deze crisis constant met financiële tekorten. Sedert 1829 bedroeg de hoofdelijke omslag in Lovendegem 3.600 frank. De gemeente vroeg in 1835 aan de hogere overheid om deze gemeentelijke belasting met 350 frank te mogen verhogen. Blijkbaar werd dit verzoek maar gedeeltelijk ingewilligd, want in 1838 bedroeg de hoofdelijke omslag in Lovendegem slechts 3.800 frank[70]. Op 7 december 1842 vroeg de gemeente Lovendegem aan de Oost-Vlaamse Bestendige Deputatie om de hoofdelijke omslag met maar liefst 2.700 frank te mogen verhogen om zo de financiering van het armbestuur te verbeteren. Blijkbaar werd deze drastische verhoging geweigerd, want op 11 februari 1843 volgde een nieuwe vraag om de hoofdelijke omslag dan maar met 2.550 frank te mogen verhogen, wat opnieuw moest dienen voor de werking van het Weldadigheidsbureau. Dit werd uiteindelijk toegestaan, maar op 15 maart 1844 vroeg het Lovendegemse gemeentebestuur nogmaals aan de Bestendige Deputatie om de hoofdelijke omslag te mogen verhogen. De bedoeling was opnieuw om het armbestuur toe te laten de dan al meer dan 1.100 noodlijdende Lovendegemnaren te ondersteunen. Er werd in de motivering rechtstreeks verwezen naar de armoedige toestand waarin sinds 1843 de Lovendegemse wevers, spinners en werklieden verkeerden[71]. De financiële nood van de gemeente Lovendegem was dus al voor de voedselcrisis van 1845 zeer groot.

Om het stijgende aantal arme kinderen lager onderwijs te kunnen bieden vroeg de gemeente Lovendegem in januari 1844 toelating aan het provinciebestuur om vier vrije lagere scholen te mogen overnemen. Het betrof de scholen van de onderwijzers Charles Teirlinck (Lovendegem-Dorp), Joannes Van Doorne (Bredestraat) en Charles Verniers (Eeksken), evenals de school van de *Zusters van Liefde van Jezus en Maria* (Lovendegem-Dorp). De provinciale onderwijsinspecteur stelde echter

vast dat wettelijk alleen Teirlincks school kon worden overgenomen. Ook was de school van de *Zusters van Liefde* door de gemeente niet geconsulteerd en stond deze hier bovendien weigerachtig tegenover. Voorts voldeden de scholen van Verniers en Van Doorne niet aan de kwaliteitsvereisten van de inspectie om er gemeentescholen van te maken. De gouverneur stond dan ook alleen de overname van Teirlincks school toe, waardoor deze de facto de school voor arme kinderen zou worden. Aldus werd Charles Teirlinck op 29 juni 1844 benoemd tot gemeenteonderwijzer[72].

In de jaren 1839, 1840, 1842 en 1843 deden zich, zoals blijkt uit de gemeentelijke jaarrapporten van die tijd, geen epidemies of buitengewone sterftes voor[73]. De gemeente Lovendegem werd dus in 1843 niet getroffen door de tyfusepidemie die dat jaar sporadisch toesloeg in Vlaanderen. Op 3 juni 1844 brak er in Lovendegem wel opnieuw cholera uit. Tegen 12 juni waren er vier mannen met deze ziekte, terwijl ook twee mannen en één vrouw er aan overleden waren[74].

Vermits door voornoemd besluit van de gouverneur de arme kinderen van buiten het dorp verstoken zouden blijven van onderwijs, hernieuwde Lovendegem in augustus 1844 de vraag tot overname van de drie andere scholen. Tevens werd verzocht om ook de school van Engelbertus De Grave in Lovendegem-Dorp, waar 29 behoeftige leerlingen les volgden, te mogen overnemen. Van Doornes school in de Bredestraat telde toen 5 onbemiddelde leerlingen, terwijl de *Zusters van Liefde* en de school in Eeksken respectievelijk 40 en 14 arme kinderen onderwezen. Op laatstgenoemde school was onderwijzer Verniers ondertussen door Petrus Bruneel vervangen. De scholen van de *Zusters van Liefde*, De Grave en Bruneel verzetten zich echter tegen deze unificatie van het Lovendegemse lager onderwijs. Bovendien waren zij hieromtrent ook nog altijd niet geconsulteerd door het gemeentebestuur. Desondanks stond het provinciebestuur op 31 augustus 1844 de overname van de scholen van De Grave en Bruneel toe[75]. Vermoedelijk werd de doorslag voor dit provinciale besluit gegeven door het feit dat deze twee scholen door vrij veel arme leerlingen – respectievelijk 29 en 14 – bevolkt werden. De slechts vijf behoeftige leerlingen tellende school in de Bredestraat bleef buiten deze *overname*. Voortaan telde Lovendegem dus drie gemeentescholen.

Met de opbrengst van 2.100 frank van een intekenlijst voor gegoede personen werd van 1 november 1845 tot eind juni 1846 wekelijks 600 porties soep bedeeld door het Lovendegemse armbestuur. Verder bestreed het Weldadigheidsbureau in 1846 de door de aardappelcrisis veroorzaakte armoede met staatssubsidies van 2.000 frank en 1.500 frank, toegekend op respectievelijk 27 januari en 2 juni. Tevens kon dat jaar nog 2.618,98 frank uit een huis-aan-huis-collecte gebruikt worden om de ellende te milderen. Het ook in 1845 verder gestegen aantal arme Lovendegemnaren was tegen september 1846 opgelopen tot 1.267 offici-

eel geregistreerde behoeftigen uit 269 gezinnen. In totaal werd tussen augustus 1845 en september 1846 in Lovendegem 16.618,98 frank besteed aan de bestrijding der armoede. Met dit bedrag werd onder meer werk verschaft aan ongeveer 140 spinsters en aan ongeveer 40 mannen voor wegwerkzaamheden. Andere initiatieven waren de uitreiking van wortelzaad en plantaardappelen; de wekelijkse uitdeling van 9 hectoliter roggebroden; betalingen van huishuren, begrafeniskosten, communicantenkledij, administratiekosten en verzorging van zieken in andere gemeenten; bedelingen van geld, kledij, vlees en ander voedsel[76].

Voor het schooljaar 1846-1847 waren er 57 aanvragen voor kosteloos onderwijs in de drie gemeentescholen, waarvan 51 door jongens. De arme meisjes kregen immers gratis onderricht in de school van de *Zusters van Liefde*. Hoewel er dus kosteloos onderwijs voor arme kinderen was in Lovendegem, maakten deze er toch nauwelijks gebruik van, wat het gemeentebestuur toeschreef aan de onverschilligheid der ouders tegenover onderwijs. In de kantwerkschool van de *Zusters van Liefde* volgden toen meer dan 150 behoeftige kinderen kosteloos vakonderwijs. In 1846 was de misdaad in Lovendegem ook sterk toegenomen. Er werden 11 diefstallen, 6 mishandelingen en 1 verwonding geregistreerd, terwijl ook 1 man werd verdronken in het kanaal Gent-Oostende en 1 vrouw in een gracht. Ook verhing een weduwnaar zich in zijn woning[77].

Vervolgens reserveerde de Lovendegemse gemeenteraad op 10 februari 1847 1.400 frank uit een provinciale subsidie van 2.000 frank voor het armbestuur, terwijl in mei van dat jaar met een andere provinciale subsidie van 220 frank plantgoed verdeeld werd onder de Lovendegemse behoeftigen omwille van de hoge voedselprijzen[78]. De nood bleef in 1847 dus bijzonder hoog.

De meeste Lovendegemnaren behoorden in de periode 1830-1860 tot de lagere sociale klassen en kenden een lage alfabetiseringsgraad. De mannen werkten vooral in de textielsector, maar ook de ambachten en de landbouw waren belangrijk voor hun tewerkstelling. De vrouwen werkten voor de crisis hoofdzakelijk in de textielsector, maar na de crisis verminderde dit zeer sterk en werden vrouwen ook actief in de landbouw, in de ambachten en bij het huispersoneel[79]. In februari 1849 bood het Lovendegemse gemeentebestuur de wevers de mogelijkheid om in het modelwerkhuis in Aalter verschillende soorten stoffen te leren weven en er tevens verbeterde werktuigen te bekomen[80].

In het Lovendegemse klooster *Onze Lieve Vrouw ter Engelen* van de *Zusters van Liefde van Jezus en Maria* werden tijdens de crisis grote aantallen zieke armen opgevangen, doch ook deze kloostergemeenschap diende door de Lovendegemse overheid financieel ondersteund te worden. Bijvoorbeeld werd op 1 september 1849 2.398,84 frank overgemaakt aan het klooster als buitengewone steun voor het onderhoud en de hospitalisatie van zieke behoeftigen in de periode mei 1848 – maart 1849. Het

gemeentebestuur had hiervoor bij de Oost-Vlaamse Bestendige Deputatie een lening van 2.039,63 frank aangevraagd aan een intrestvoet van 4%. Dit verzoek werd niet ingewilligd door het provinciebestuur met de reden dat zulke leningen niet konden dienen ter aflossing van schulden van armbesturen. Pas na herhaald aandringen werd deze lening in oktober 1849 toch toegestaan[81].

Na de teloorgang van de linnennijverheid groeiden de zogenaamde werkscholen snel aan in Vlaanderen, in het bijzonder de kantwerkscholen voor meisjes. In Lovendegem bestonden in 1848 twee kantwerkscholen: één in het klooster *Onze Lieve Vrouw ter Engelen* en één opengehouden door mevrouw Euphrasie De Cang[82]. De bestaanszekerheid van de Lovendegemnaren bleef echter onzeker. Op 16 november 1853 verzocht het gemeentebestuur de Bestendige Deputatie om een lening van 3.000 frank tegen een intrestvoet van 4% wegens aanhoudende voedseltekorten en hoge graanprijzen[83].

De hele 19de eeuw werd Vlaanderen immers gekenmerkt door armoede, ongeletterdheid, tuberculose, werkloosheid, bedelarij, ... Tuberculose werd in de volksmond *de tering* genoemd en was in het midden van de 19de eeuw verantwoordelijk voor ongeveer 25% van de overlijdens in Vlaanderen. Het Lovendegemse gemeentebestuur deed in die moeilijke periode vaak beroep op de charitatieve zorg van de *Zusters van Liefde*. Er werden ook mannen en vrouwen uit Gent geplaatst, vermoedelijk door het Gentse Weldadigheidsbureau. Het Lovendegemse klooster zorgde voor weeskinderen en zieken, terwijl armen op de school gratis leerden lezen, schrijven en spinnen. Voor deze groepen sprongen de Weldadigheidsbureaus van Gent en Lovendegem, de rechtbank of de Procureur des Konings financieel bij. In 1836 telde het klooster *Onze Lieve Vrouw ter Engelen* al dertig zwaar zieken, vijf armen en twaalf wezen, terwijl ook 110 kinderen er dagelijks onderwijs volgden. Voor kinderen die vanwege thuisarbeid niet aan het reguliere onderwijs konden participeren, organiseerden de kloosterzusters zondagonderwijs. Dit werd bijgewoond door 264 jongens en 462 meisjes. Ook de kantwerkschool onder leiding van een mevrouw Rodriguez werd door de Lovendegemse vrouwen druk bezocht, want kantwerk was een toekomstige inkomensbron. Deze kantwerkschool verdween in 1869 met het overlijden van mevrouw Rodriguez[84]. In de plaats kwam een naaiwerkschool voor meisjes en jonge vrouwen. Deze school was gevestigd in een huis dat aan het klooster paalde[85].

In 1856 bezat het Lovendegemse Weldadigheidsbureau een pachthoeve van 16 ha 65 are in de Frans-Vlaamse gemeente Steene (nabij Sint-Winoksbergen[86], net ten zuiden van Duinkerken). Deze hoeve werd verpacht voor termijnen van zes jaar aan landbouwer Pierre Quivre voor het jaarlijkse bedrag van 1.500 frank. Dit werd op 19 februari 1856 besproken in het Lovendegemse armbestuur, aangezien er toen juist zo'n zesjarige periode verstreken was en Quivre de boerderij wou verlaten, terwijl

zijn zwager François Martin Matton uit Wormhout die voortaan zou betrekken[87].

Ook na de voedselcrisis kregen in Lovendegem vele arme kinderen blijvend gratis onderwijs met behulp van provinciale subsidies. In het schooljaar 1853-1854 kregen 110 behoeftige kinderen – 82 in de school van Engelbertus De Grave in Lovendegem-Dorp en 28 bij Petrus Bruneel op het Eeksken – kosteloos onderwijs dankzij een provinciale subsidie van 435 frank. Het volgende schooljaar 1854-1855 kregen 98 Lovendegemse kinderen (73 bij De Grave en 25 bij Bruneel) gratis onderwijs door een subsidie van 443 frank. In 1855-1856 gebeurde hetzelfde voor 92 kinderen (65 bij De Grave en 27 bij Bruneel) met 450 frank aan subsidies. Via een provinciale subsidie van 502 frank werden in het schooljaar 1858-1859 nog 57 kinderen (42 bij De Grave en 15 bij Bruneel) kosteloos onderricht, wat het volgende schooljaar 1859-1860 voor hetzelfde aantal kinderen (49 bij De Grave en 12 bij Bruneel) geschiedde dankzij een subsidie van 409 frank[88]. Het aantal behoeftige kinderen in Lovendegem nam dus slechts langzaam af, wat aangeeft dat de economische crisis ook na 1850 nog intens was.

Zelfs in 1858 verschafte het Lovendegemse gemeentebestuur de met de vliegende schietspoel arbeidende wevers nog steeds werk bij stoffenfabrikanten[89].

2.3 INFRASTRUCTUURWERKEN ALS REMEDIE TEGEN DE CRISIS

Sinds 1829 hanteerde de Lovendegemse overheid – toen nog relatief kleinschalige – wegenwerken als middel om werkloosheid tegen te gaan. In september van dat jaar keurde de Lovendegemse gemeenteraad voor de bestrating van een klein deel van de Appensvoordestraat een prijsbestek goed van 153 gulden, opgemaakt door *meester straetmaeker* Jan-Baptist Van den Bossche. Deze Lovendegemse aannemer mocht in 1830 ook de kleine Diepestraat in de Lovendegemse dorpskom verharden met kasseien. Zijn prijsbestek van 108 gulden werd in september 1830 door de Lovendegemse gemeenteraad goedgekeurd. In september 1832 was al 200 m² (80 m lang en 2,5 m breed) kasseiwerken uitgevoerd in beide straten, wat een rekening van 175 gulden opleverde van aannemer Van den Bossche. In 1833 legde Van den Bossche nog 150 m² (60 m lang en 2,5 m breed) kasseien in de Appensvoordestraat en Diepestraat, waarvoor hij een rekening van 150 frank indiende[90]. Behalve werkloosheidsbestrijding waren deze wegwerkzaamheden vooral een lokale verfraaiingsoperatie. Ze hadden namelijk niet tot doel om bijvoorbeeld het handelsverkeer te verbeteren. De Diepestraat was bijvoorbeeld de voornaamste straat van Lovendegem-Dorp, waar ook de kerk gelegen was.

Zeker vanaf 1840 was er in Lovendegem veel armoede en werkloosheid. Het gemeentebestuur poogde die aan te pakken met onder meer grote wegenwerken. Op 8 juli 1839 werd zo een groot bestratingsproject

opgestart. Het doel was om de Appensvoordestraat[91], de 1,5 km lange weg tussen de steenweg Brugge-Gent en Lovendegem-Dorp, volledig te verharden met kasseien. Doordat hierdoor de Gentse markt beter bereikbaar werd, was dit zowel in het belang van de handel als van de landbouw[92].

Om het grote en dure Appensvoordeproject te financieren verkocht de gemeente Lovendegem een aantal "*straetgronden*" (i.e. langs de straat gelegen bouwgronden). Dit bracht 1.519 frank op, welk bedrag dus besteed werd aan de "*calsijde in de Appensvoordestraete*". Tevens deed dhr. Jan Baptiste Dhane de Potter een gift van 2.000 frank voor de bekostiging van deze werken. Op 4 september 1839 was van de 1.571 m lange weg tussen de steenweg Brugge-Gent en het dorp al 525 m (één derde) gedaan. Ondertussen waren ook herstellingswerken uitgevoerd aan de Gravestraat, Meienbroek en het straatdeel van Klavertjesbrug tot Eeksken "*in groot genoegen en voordeel zoo van de landbouwers als andere ingezetenen*". Ook de afwatering van de landerijen langs die drie straten, die voordien 's winters vaak door overstromingen onbruikbaar waren, werd verbeterd. Verder werden ook kleine herstellingen uitgevoerd aan Klavertjesbrug, terwijl de op de gemeentegrens tussen Evergem en Lovendegem gelegen Kuitenbergbrug door beide gemeenten grondig werd hersteld[93].

De Oost-Vlaamse Bestendige Deputatie gaf voor de werken aan de Appensvoordestraat op 26 maart 1840 een subsidie van 1.000 frank, terwijl dhr. Dhane de Potter opnieuw 569,31 frank schonk en ook dhr. Hypolite Schamp 200 frank doneerde. De gemeente Lovendegem financierde de resterende 1.400 frank voor deze werken met een door de provincie Oost-Vlaanderen verstrekte lening van 1.200 frank tegen 4% intrest per jaar en met 200 frank eigen middelen. Op 28 juli 1840 besliste de Lovendegemse gemeenteraad voornoemde kasseiweg door te trekken tot aan de grens met Zomergem[94]. Dit hield ook de bestrating in van onder meer een deel van de Kasteeldreef, wat in september 1840 zou uitgevoerd worden. Op deze wijze zou een verharde verbinding ontstaan van aan de grens met Zomergem dwars door de Lovendegemse dorpskern tot aan de steenweg Brugge-Gent. Het Lovendegemse gemeentebestuur vroeg hiervoor aan de Bestendige Deputatie om de grondlasten met 7 opcentiemen te mogen verhogen en verzocht tevens om 1/3 van de totale kosten te subsidiëren. Tegen 2 september 1840 was er naast de in 1839 verharde 525 m nog eens 778,5 m extra bestraat in de Appensvoordestraat. Gezien deze straat 2,80 m breed aangelegd werd, kwam dit bijkomende stuk neer op 2.179,80 m², wat 5.263,23 frank gekost had. Van dit bedrag werd 1.500 frank betaald door de provincie. Om de rest van het Appensvoordeproject te kunnen uitvoeren was 3.169,31 frank voorzien, wat de gemeente Lovendegem onder meer dacht te financieren met 1.000 frank provinciale subsidie, een vrijwillige gift van dhr. Hypolite Schamp en een lening van 1.200 frank op vier jaar tegen een intrest van 4%. Op 27 maart 1841 stond de provincie Oost-

Vlaanderen hiervoor slechts een subsidie van 405 frank toe, maar toch verzocht Lovendegem op 16 november 1841 om een bijkomende provinciale subsidie van 400 frank[95]. Uit dit alles blijkt dat de gemeente al voor de voedselcrisis van 1845-1850 met financiële tekorten kampte door overschatting van de kostprijs van dit grote en dure project.

Op 9 maart 1842 verwierven de gemeenten Lovendegem, Ursel en Zomergem een subsidie van 2.592,59 frank van het ministerie van Binnenlandse Zaken ter bestrating van de weg Lovendegem-Zomergem-Ursel[96]. Blijkbaar beschouwde de Minister deze verbindingsweg tussen de grote steenwegen Brugge-Gent en Tielt-Eeklo als economisch voldoende belangrijk om deze helemaal te verharden met kasseien.

Tegen 1 september 1842 was het Appenvoordeproject voltooid en was men al een flink eind gevorderd in de richting van Zomergem. Het Lovendegemse gemeentebestuur voorzag het einde van deze werken tegen 1844[97]. Voorts vroeg Lovendegem op 5 september 1842 een provinciale subsidie van 400 frank aan voor de voor 1843 geplande kasseiwerken aan de weg naar Zomergem. Op 11 februari 1843 was er nog 1.844m² te verharden aan deze kasseiweg. De gemeente vroeg in maart 1843 voor deze werken nog een subsidie aan van 1.200 frank, doch kreeg een maand later te horen dat de provinciale subsidiegelden opgebruikt waren en de gevraagde tegemoetkoming daarom niet kon toegestaan worden. Lovendegem financierde de wegenwerken aldus met 895 frank, die bekomen was van de voornoemde 7 opcentiemen bijkomende grondlasten, en de voornoemde provinciale subsidie van 400 frank. Dit zou samen 1.295 frank opleveren, maar vermits de totale kostprijs 4.610 frank bedroeg, vroeg de gemeente voor het resterende bedrag van 3.315 frank een lening aan bij de Oost-Vlaamse Bestendige Deputatie. Deze lening werd in juni 1843 toegestaan tegen een jaarlijkse intrest van 4% omdat de weg tot doel had de handel te bevorderen[98]. Hieruit blijkt nogmaals dat de kostprijs voor het grote wegenproject danig uit de hand gelopen was: bijkomende subsidiëring en schenkingen konden niet meer bekomen worden en eigen middelen waren niet beschikbaar, waardoor Lovendegem zijn toevlucht diende te zoeken in geleende middelen om deze weg te kunnen afwerken.

Tegen 2 september 1843 waren de wegwerkzaamheden bijna voltooid. Er werd gehoopt ze tegen half oktober af te hebben. Ter delging van de hoge kosten was de gemeente Lovendegem van plan tol te heffen op het gebruik van deze weg. Van de dat jaar verkregen overheidslening van 3.315 frank voor de eindfase van deze werken (cfr. supra) was in 1844 door grote bezuinigingen en de prijsvermindering van kasseien en transport slechts 2.394,07 frank effectief opgenomen. Tevens installeerde men in 1844 langs deze weg effectief een tolkantoor[99].

Het Lovendegemse gemeentebestuur vatte in 1845 het plan op om ook nog het Stockmansstraatje en de rest van de Kasteeldreef te verhar-

den met kasseien, gezien deze veelgebruikte wegen 's winters bijna onbruikbaar waren. Hiervoor werd op 19 april 1845 bij het Oost-Vlaamse provinciebestuur subsidiëring aangevraagd. Tegen 1846 bedroeg de jaarlijkse opbrengst van het tolkantoor op de nieuwe verbindingsweg 600 à 700 frank, wat volstond om deze weg te onderhouden. Tevens waren de Kasteeldreef en het Stockmansstraatje ondertussen ook bestraat met kasseien[100].

Omtrent de Kasteeldreef was sinds de eerste verhardingswerken aan die straat in september 1840 een rechtszaak lopende tussen baron Auguste Joseph Dons en de gemeente Lovendegem. Deze lange dreef met vier rijen bomen liep van aan het kanaal Gent-Oostende tot aan het kasteel van baron Dons, die in Gent woonde en het kasteel gebruikte als buitengoed. Deze weg, waarvan een deel de Appensvoordestraat verbond met Lovendegem-Dorp, was "*van onheuglijken tijden publieke straete*" en stond ook zo vermeld in de gemeentelijke en provinciale registers. Baron Dons was echter niet te spreken over de bestrating van de Kasteeldreef, die hij als zijn privé-eigendom beschouwde. Om zijn eigendomsrechten te laten bevestigen en schadevergoeding te eisen daagde hij de gemeente op 12 oktober 1841 voor het Vredegerecht van het kanton Zomergem, waaronder Lovendegem ressorteerde. Het gemeentebestuur argumenteerde dat de baron zich op de afgeschafte heerlijke rechten van zijn voorouders beriep en verwierp zijn eisen omtrent de Kasteeldreef, die tevens de enige verbinding met het kanaal Gent-Oostende en de buurgemeenten Merendree en Vinderhoute vormde. Het Oost-Vlaamse provinciebestuur steunde de gemeente in deze zaak. Het bleek echter dat de baron al jarenlang grondbelastingen betaalde voor *zijn* dreef, wat volgens het Vredegerecht niet kon zonder medeweten van het gemeentebestuur, en bovendien stond deze dreef op alle kadastrale plannen vermeld als eigendom van de baron. Vrederechter Charles-Louis Ledeganck stelde in zijn uitspraak ook dat hoewel de weg sinds meer dan 30 jaar als openbare weg was beschouwd, toch alle herstellingen aan deze weg uitgingen van de baron en niet van het Lovendegemse gemeentebestuur. Tevens werden de bomen in de dreef door hem aangeplant en onderhouden[101].

Het gemeentebestuur en baron Dons raakten hierdoor in een lang aanslepende rechtszaak verwikkeld. Lovendegem ging in 1842 in beroep en Dons spande in juli 1842 nog een tweede gebiedsbetwisting (over een gracht langs de Kasteeldreef) aan. Pas op 17 juli 1852 wou de gemeente de volle eigendomsrechten van baron Dons op de Kasteeldreef erkennen, mits hij 1.000 frank zou betalen (wellicht ter compensatie van de dure verhardingswerken). In ruil vroeg Lovendegem dat de weg verder openbaar zou mogen gebruikt worden zoals voorheen. De gemeente verbond er zich tevens toe de volledige lasten van het onderhoud van de Kasteeldreef op zich te nemen. De baron aanvaardde dit voorstel[102].

2.4 HET LOVENDEGEMSE NIJVERHEIDSCOMITÉ

De hoger vernoemde wet van 1843 verplichtte de oprichting van nijverheidscomité's in alle gemeenten waar vlasgaren en lijnwaad vervaardigd werd, zoals dit ook in Lovendegem de voornaamste bedrijvigheid was. Het Lovendegemse nijverheidscomité werd in maart 1845 gevormd met als leden burgemeester Constantinus Schelstraete, pastoor Charles van Zuylen van Nyevelt, verkoper van bouwmaterialen en lid van het armbestuur Petrus Tollens, de hereboeren Joannes De Neve en Petrus Van Kerckvoorde en de wevers Jan Baptista Colpaert en Karel Goethals. Er werd aan het Oost-Vlaamse provinciebestuur financiële ondersteuning gevraagd voor de oprichting van dit nijverheidscomité[103]. We merken aan de samenstelling van het comité dat de lokale elite met de dorpspastoor, een handelaar en twee welstellende boeren ruimschoots aangesproken werd om de huisnijverheid te ondersteunen, terwijl slechts twee eigenlijke wevers participeerden. Dit comité verstrekte vlas aan spinners, die voor hun werk een eerlijke prijs kregen.

Op de gemeenteraad van 28 mei 1845 werd een voorstel van de arrondissementscommissaris besproken om de oprichting van het nijverheidscomité met vrijwillige giften te financieren. Het gemeentebestuur legde daarvoor een intekenlijst in het gemeentehuis aan[104]. Het was dus in eerste instantie de bedoeling van de overheid om de Lovendegemse elite het nijverheidscomité te doen financieren, waarbij er wellicht naar gestreefd was dat het comité voornamelijk uit Lovendegemnaren uit de hogere klassen bestond. Aldus werden zij bijna verplicht tot doneren én tot het stimuleren van de rest van de Lovendegemse elite.

Het op 21 juni 1845 officieel opgerichte nijverheidscomité stelde op 6 september 1845 al 42 spinners tewerk. Zij werden zowel per hoeveelheid als volgens kwaliteit betaald. Het nijverheidscomité deed de bedelarij verdwijnen. Alleen enkele ouderlingen, die niet in staat waren om te werken, liet de gemeente Lovendegem voorlopig nog toe om eens per week op bedeltocht te gaan. Zij moesten hierbij een door het gemeentebestuur uitgereikte medaille dragen, terwijl de bevolking werd aangeraden aan geen andere bedelaars aalmoezen te verstrekken[105].

In oktober 1845 verschafte het Lovendegemse nijverheidscomité werk aan 80 arme spinners, waardoor niet alleen "*de luijaerdy maer ook het walgelijk gebruik der bedelary*" was gestopt. Op 25 oktober 1845 vroeg de gemeente een provinciale subsidie van 1.500 frank aan voor het nijverheidscomité, want men voorzag immers dat het aantal tewerkgestelden tot meer dan 100 zou stijgen. De vrijwillige giften op de intekenlijst hadden toen al 500 frank opgeleverd[106].

Lovendegem moest regelmatig subsidies aanvragen om het nijverheidscomité financieel overeind te houden. In zijn eerste werkingsjaar van 1 juli 1845 tot 30 juni 1846 maakte het Lovendegemse nijverheids-

comité nochtans een winst van 386,45 frank. Na de subsidieaanvraag van oktober 1845, toen het comité 80 spinners tewerkstelde (cfr. supra), vroeg de gemeente op 8 september 1846 een bijkomende tegemoetkoming van 1.000 frank voor de werking van dit comité, dat ondertussen ongeveer 140 mensen werk verschafte[107]. Tussen augustus 1845 en september 1846 kreeg het nijverheidscomité echter twee staatssubsidies van in totaal slechts 1.100 frank[108]. Dat de bekomen subsidiebedragen veel kleiner waren dan gevraagd, wees er op dat ook de middelen van het provinciebestuur beperkt waren.

Op 6 januari 1847 waren 137 behoeftige spinners tewerkgesteld in het nijverheidscomité. Op 10 februari 1847 wees de Lovendegemse gemeenteraad 600 frank uit een provinciale subsidie van 2.000 frank toe aan het nijverheidscomité, dat op dat moment al 150 mensen werk verschafte. In de werkingsjaren 1847 en 1848 slaagde het comité er met respectievelijk 373,92 frank en 149,27 frank in een kleine, maar krimpende winst te behouden[109]. De snelle toename van het aantal tewerkgestelden kunnen we zien als een indicatie van de sterke uitbreiding van de armoede in Lovendegem in deze crisisperiode.

2.5 BEVOLKING

Meer dan de helft van de Lovendegemse landbouwers bewerkte slechts 1 ha. Tegen het midden van de 19de eeuw werd de gemiddelde hoeveelheid bewerkte grond wat groter als gevolg van de sterk afnemende bevolking vanaf 1831[110]. De ellende van de crisis deed in Lovendegem het aantal overlijdens sterk stijgen, zodat dit zelfs het aantal geboorten overtrof. Doordat tevens veel landbouwarbeiders uitweken naar Gent en Eeklo daalde de bevolking van Lovendegem[111] van 4.701 in 1830 naar 3.743 in 1860, wat een daling met 20% was! Lovendegemnaren hadden immers de mogelijkheid in het nabijgelegen Gent te gaan werken, dat toen een van de belangrijkste industriële centra ter wereld was.

2.5.1 *Bevolkingscijfers van Lovendegem voor 1830-1860*[112]

Met 4.726 bereikte het aantal Lovendegemnaren in 1831 een hoogtepunt. Vóór 1947 zou Lovendegem nooit meer zoveel inwoners tellen[113]. Vanaf dan begon een bijna continue daling – alleen in 1836 nam het bevolkingsaantal met 8 mensen lichtjes toe – tot 4.506 inwoners in 1839. Dit betekende een terugval met 4,7% op 8 jaar tijd. In 1840 en 1841 steeg het inwoneraantal door een sterke inwijking – het geboortecijfer was al jaren negatief (cfr. 3.5.2) – opnieuw om in dat laatste jaar 4.539 te bereiken. Deze plotse stijging kan wellicht verklaard worden doordat in het klooster der *Zusters van Liefde* veel ongeneeslijk zieken werden opgevangen uit andere gemeenten. Vermoedelijk kreeg het klooster in die twee jaren veel zulke mensen binnen, die na enkele jaren overleden. In 1842-1843 neemt de bevolking immers langzaam af tot 4.501 inwoners om in 1844 bruusk af te nemen tot 4.443 mensen. Deze plotse terugval met

1,3% op 1 jaar wijst waarschijnlijk op een hoog sterftecijfer in het klooster en kan verder ook nog toegeschreven worden aan de cholera-epidemie die in 1844 in Lovendegem woedde. Daarnaast was er nog de gewone decimering door ziekten, hongersnood en vlucht naar de stad.

Tabel 1
BEVOLKINGSCIJFERS VAN LOVENDEGEM VOOR 1830-1860

1830	4.701	1841	4.539	1851	4.005
1831	4.726	1842	4.503	1852	3.946
1832	4.676	1843	4.501	1853	3.879
1833	4.629	1844	4.443	1854	3.847
1834	4.600	1845	4.422	1855	3.782
1835	4.551	1846	4.389	1856	3.861
1836	4.559	1847	4.169	1857	3.845
1837	4.530	1848	4.130	1858	3.827
1838	4.513	1849	4.093	1859	3.787
1839	4.506	1850	4.048	1860	3.743
1840	4.525				

Daarna zette de bevolkingsdaling zich nog meer door, wat versneld werd door de mislukte aardappeloogsten in de periode 1845-1848. Zo daalde de Lovendegemse bevolking bijvoorbeeld van 4.389 in 1846 tot 4.169 in 1847 of maar liefst 5% op 1 jaar! Tijdens de hongercrisis van 1845-1848 nam de bevolking globaal met 6,6% af. Tegen 1850 telde de gemeente maar 4.048 inwoners meer. Dit betekent een achteruitgang van de bevolking met 10% in 1842-1850. En het dieptepunt moest nog komen, want de achteruitgang bestendigde zich tot 1855, toen er maar 3.782 inwoners meer waren in Lovendegem.

In 1856 nam de bevolking door een bijzonder sterke immigratie (cfr. 3.5.2) opnieuw toe tot 3.861. Deze opmerkelijke aanwas van 2% valt wellicht wederom toe te schrijven aan een grote toestroom van arme, ongeneeslijk zieken in het Lovendegemse klooster. Dit vermoeden wordt bevestigd doordat na een geleidelijke afname van ca. 0,4% in 1857-1858 tot 3.827 Lovendegemnaren zich een sterkere daling van ca. 1,1% in 1859-1860 tot 3.743 ingezetenen voordeed. Deze laatste daling wijst dan op een hoog sterftecijfer in het klooster.

Over de hele periode 1830-1860 nam de Lovendegemse bevolking alleen toe in de jaren 1830, 1831, 1836, 1840, 1841 en 1856. Na de daling met 4,7% in 1831-1839 verminderde de populatie in de tweede periode van bevolkingsdaling 1841-1855 met 16,7%. In 1857-1860 deed zich een derde grote achteruitgang voor van 3%. Hoewel het ergste achter de rug was, zette de teruggang zich dus door, wat er op wijst dat er na de crisis geen toekomstperspectieven meer waren in de gemeente. Zoals hoger vermeld viel het inwoneraantal van Lovendegem over de volledige tijdspanne 1830-1860 terug met 20%.

2.5.2 *Bevolkingsevolutie van Lovendegem in 1830-1860*

Om de ontwikkeling van de Lovendegemse populatie in de periode 1830-1860 te kunnen bestuderen, berekenden we aan de hand van geboorten- en overlijdenscijfers[114] eerst het natuurlijke saldo. Het totaalsaldo kon bekomen worden uit het verschil tussen het inwonersaantal van twee jaren. Vervolgens kon uit het verschil tussen totaalsaldo en natuurlijke saldo het aantal uit- of inwijkelingen vastgesteld worden. Bij gebrek aan kennis van het bevolkingscijfer voor 1829 kon het totaalsaldo en daardoor ook het migratiesaldo voor 1830 niet berekend worden.

Tabel 2
GEBOORTEN, OVERLIJDENS EN BEVOLKINGSSALDO VAN LOVENDEGEM VOOR 1830-1860

Jaar	Aantal inwoners	Aantal geboorten	Aantal overlijdens	Natuurlijk saldo	Migratie-saldo	Totaal saldo
1830	4.701	120	116	4	-	-
1831	4.726	133	122	11	14	25
1832	4.676	102	153	-51	1	-50
1833	4.629	106	156	-50	3	-47
1834	4.600	114	147	-33	4	-29
1835	4.551	115	165	-50	1	-49
1836	4.559	138	131	7	1	8
1837	4.530	130	155	-25	-4	-29
1838	4.513	130	133	-3	-14	-17
1839	4.506	98	109	-11	4	-7
1840	4.525	121	149	-28	47	19
1841	4.539	136	147	-11	25	14
1842	4.503	92	136	-44	8	-36
1843	4.501	130	148	-18	16	-2
1844	4.443	104	141	-37	-21	-58
1845	4.422	98	147	-49	28	-21
1846	4.389	86	149	-63	30	-33
1847	4.169	61	216	-155	-65	-220
1848	4.130	74	167	-93	54	-39
1849	4.093	94	130	-36	-1	-37
1850	4.048	66	107	-41	-4	-45
1851	4.005	85	113	-28	-15	-43
1852	3.946	72	120	-48	-11	-59
1853	3.879	67	138	-71	4	-67
1854	3.847	70	132	-62	30	-32
1855	3.782	74	141	-67	2	-65
1856	3.861	86	91	-5	84	79
1857	3.845	86	103	-17	1	-16
1858	3.827	101	107	-6	-12	-18
1859	3.787	97	115	-18	-22	-40
1860	3.743	92	101	-9	-35	-44

Tot 1831 groeide de Lovendegemse bevolking door natuurlijke aangroei en inwijking aan. In 1832-1833 deden zich echter de gevolgen voelen van de cholera-epidemie die in de gemeente woedde. Het aantal geboorten lag in die jaren een stuk lager dan normaal, terwijl het sterftecijfer flink de hoogte inschoot en zelfs het geboortecijfer sterk overtrof. De zeer beperkte inwijking - vier mensen op twee jaar tijd – had hier geen invloed op. In de volgende jaren herstelde het geboortecijfer zich enigszins, doch het sterftecijfer bleef zeer hoog. Hierdoor bleef het aantal Lovendegemnaren dalen. Pas in 1836 lag het aantal geboorten opnieuw licht hoger dan het aantal overlijdens.

Met uitzondering van 1836 bleef het geboortecijfer in de periode 1832-1860 constant een flink stuk lager dan het sterftecijfer. Inwijking kon dit niet goedmaken, behalve in de jaren 1840 (47 immigranten), 1841 (25 immigranten) en 1856 (84 immigranten), maar zoals in 2.5.1. vermeld, kwam dit wellicht vooral door het plaatsen van mensen uit andere gemeenten in het Lovendegemse klooster. Behalve in 1830, 1831 en 1836 (door natuurlijke aangroei) enerzijds en 1840, 1841 en 1856 (door inwijking) anderzijds nam de populatie van Lovendegem dus constant af in 1830-1860.

In 1847, op het hoogtepunt van de hongercrisis, was het aantal geboorten (61) ongeveer gehalveerd ten opzichte van voor de crisis, terwijl het sterftecijfer (216) enorm was opgelopen. Deze bevolkingsdaling werd nog versterkt door een sterke uitwijking (65), waardoor Lovendegem in totaal 220 inwoners verloor. Het jaar 1847 was duidelijk het demografische zwartste jaar van deze gemeente. Hoewel het sterftecijfer nadien enigszins afnam, bleef het aantal geboorten tot 1856 zeer zwak en meestal zelfs maar de helft van het aantal overlijdens. Ook de relatief beperkte inwijking bracht geen soelaas. In 1849-1852 was er zelfs uitwijking.

Pas vanaf 1856 kwam de sterftegraad op een flink lager niveau te liggen, terwijl ook het aantal geboorten toch wat aantrok. Desondanks bleven er meer overlijdens dan geboorten in Lovendegem, terwijl ook de emigratie aanzienlijk bleef, behalve de 84 nieuwe mensen die in 1856 in de gemeente kwamen wonen. Maar zoals eerder vermeld betrof het wellicht vooral zwaar zieke armen die in het Lovendegemse klooster voor verzorging opgenomen werden. Het aantal Lovendegemnaren bleef dus tot 1860 afnemen.

BESLUIT

De Lovendegemse bevolking bestond hoofdzakelijk uit landbouwers, wevers, spinsters en dagloners. Hun bestaanswijze werd in gevaar gebracht door de industriële katoenweverij. Door de drastische loonsdalingen moesten al in het begin der jaren 1830 veel Lovendegemnaren financieel en/of materieel geholpen worden door het Weldadigheidsbureau, terwijl het gemeentebestuur ook het onderwijs

voor behoeftige kinderen ondersteunde. Het mag dan ook niet verbazen dat de bedelarij snel toenam. Daarnaast sloeg in 1832-1833 tevens de cholera toe in Lovendegem.

De crisis van de jaren 1840 in Vlaanderen betekende de finale klap voor de proto-industrie, waaruit rond 1840 meer dan 150.000 landbouwersgezinnen een aanvullend inkomen haalden. Tegen 1850 was bijna 90% der huisnijverheid verdwenen. De spanningen in de eeuwenoude agrarische maatschappij brachten het systeem aan de rand van de afgrond tijdens de crisisjaren. In de volgende decennia ging het definitief ten onder, omdat het niet langer de agrarische bevolking kon onderhouden: steeds kleinere boerderijen, steeds hogere pachten, minder mogelijkheden om bijkomende inkomens te verwerven, ... De crisis van de jaren 1840 was een keerpunt in de geschiedenis van de Vlaamse agrarische maatschappij. De sociale effecten werden vooral gedragen door de uiteenvallende dorpseconomie[115]. Daar kwam in 1844 opnieuw een cholera-epidemie bij. Van andere besmettelijke ziekten in Lovendegem werd geen spoor gevonden in de bronnen. Toch is het vrij aannemelijk dat zich in de jaren 1840 ook tyfus – dat in 1846-1848 vele vlasverwerkende dorpen trof – en misschien ook dysenterie voordeden.

De Lovendegemse elite participeerde al vroeg in allerlei overheidsinitiatieven om de armoede te bestrijden. Dit begon in de jaren 1830 met vrijwillige giften die met succes de bedelarij bestreden, maar verminderden toen de crisis in de jaren 1840 nog intensifieerde. Toch kon in 1845-1846 dankzij schenkingen van de elite nog een maandenlange soepbedeling voor de behoeftigen georganiseerd worden. Slechts weinigen uit deze hogere maatschappelijke klassen zijn met naam bekend en zelfs van hen kon maar weinig sociale achtergrondinformatie teruggevonden worden. Jan Baptiste Dhane de Potter en Hypolite Schamp schonken grote sommen geld voor het tewerkstellingsproject dat de bestrating van de Appensvoordestraat was, terwijl Euphrasie de Cang een kantwerkschool openhield. Ook het nijverheidscomité, opgericht ter ondersteuning van de linnennijverheid, werd geleid door onder meer verkoper van bouwmaterialen Petrus Tollens, pastoor Charles van Zuylen van Nyevelt en 2 gegoede landbouwers, Joannes De Neve en Petrus Van Kerckvoorde.

Voor de oprichting van het nijverheidscomité in 1845 werd aanvankelijk opnieuw een beroep gedaan op donaties van de Lovendegemse betere standen. Voor het nijverheidscomité kon de periode na 1848 bij gebrek aan brongegevens niet verder gedocumenteerd worden. Zowel dit nijverheidscomité als het veel beter gedocumenteerde Weldadigheidsbureau hadden steeds weer grote financiële tekorten. Er werd dan ook frequent een beroep gedaan op subsidies en leningen van de hogere overheid. Al van voor de voedselcrisis van 1845 kampte Lovendegem overigens met een acuut geldgebrek, wat het toen poogde te ondervangen door tussen 1835 en 1844 de hoofdelijke omslag drastisch op te trekken.

Door diverse omstandigheden – opeenvolgende misoogsten in 1845-1848, een tyfusepidemie in 1847, hoge pachtprijzen en de opkomst van het mechanisch spinnen en weven – was de armoede in Vlaanderen groot. Steeds meer mensen waren aangewezen op armenzorg en bedelarij. Het Lovendegemse gemeentebestuur reageerde hier op met onder meer investeringen in vliegende schietspoelen. Verder bestreed de gemeente in 1829-1833 en 1839-1846 de armoede en werkloosheid ook met tewerkstelling van arbeiders bij bestratingswerken, herstellingswerken aan wegen en bruggen en het verbeteren van de afwatering van landerijen. Vooral de grootscheepse en dure werken uit 1839-1846 zouden voor de gemeente een zware financiële aderlating betekenen. Lovendegem werd dus zwaar getroffen door de economische recessie van de jaren 1840 en ook de voornoemde initiatieven ter redding van de huisnijverheid waren tevergeefs. Het was immers weinig realistisch om de armoede te willen bestrijden door het ondersteunen van een economisch niet langer leefbare industrietak. Het nijverheidscomité beconcurreerde immers de wevers en spinsters die voor eigen rekening werkten.

Voorts was het klooster van de *Zusters van Liefde van Jezus en Maria* in de Molendreef erg belangrijk in het lenigen van de zwaarste noden van zieke armen. Al van in de jaren 1830 werden er door het Lovendegemse gemeentebestuur behoeftige inwoners geplaatst. Tijdens de jaren 1840 zou het klooster *Onze Lieve Vrouw ter Engelen* echter grote aantallen zieke behoeftigen opnemen, ook van buiten de gemeente. De kloosterzusters verschaften tevens kosteloos onderwijs voor meisjes.

Gedurende de crisis overtrof het aantal overlijdens in Lovendegem in grote mate het aantal geboorten, terwijl er ook een grote uitwijking was naar Gent en Eeklo. Hierdoor liep tussen 1830 en 1860 het aantal inwoners terug met 20%. Tijdens de recessie nam ook de misdaad in Lovendegem toe. Door de langdurige agrarische en industriële crisis verarmde de gemeente dus zeer sterk.

Lovendegem veranderde ook door de crisis. Naast de drastische bevolkingsafname werd de gemeente door de vele infrastructuurwerken verfraaid. Wegen en bruggen werden hersteld, terwijl tevens vele Lovendegemse wegen met kasseien werden verhard. Deze werken stimuleerden de handel en landbouw en zorgden evenzeer voor verbindingen met verder gelegen centra. Zo ontstond een verharde verbinding tussen de drie dorpen Lovendegem, Zomergem en Ursel die de grote steenwegen Brugge-Gent en Tielt-Eeklo verbond. Tevens zorgde de bestrating van zowat de hele Lovendegemse dorpskom in de periode 1839-1846 voor een totaal ander dorpszicht.

Vanuit het lokale niveau was er in Lovendegem een enorme creativiteit om de crisis aan te pakken. Dit uitte zich in een opmerkelijke activiteit en inventiviteit van de lokale structuren (Weldadigheidsbureau, gemeentebestuur, elite, klooster, pastoor). Zo nam het Lovendegemse

gemeentebestuur in 1844 de drie vrije scholen met de grootste aantallen behoeftige leerlingen over. De pastoor participeerde ook in het nijverheidscomité. Verder organiseerden gemeentebestuur en Weldadigheidsbureau bedelingen van soep en roggebroden in 1845-1846, een huis-aan-huis-collecte in 1846, werkverschaffing bij fabrikanten en in het nijverheidscomité, herstellingen aan wegen en bruggen en uitreiking van wortelzaad en plantaardappelen. En in uiterste nood werd gezorgd voor betalingen van huishuren, begrafeniskosten, communicantenkledij, administratiekosten en verzorging van zieken in andere gemeenten. Er waren in zo'n gevallen ook bedelingen van geld, kledij en voedsel. Het lokale niveau deed dus zijn uiterste best om de nood te lenigen en deze inspanningen zijn ook uitstekend gedocumenteerd in de bronnen.

De crisis begon in het zeer sterk van de proto-industrie afhankelijke Lovendegem al vrij vroeg en duurde ook zeer lang. De in het begin van de jaren 1830 ontstane recessie verhevigde na 1840 door de teloorgang van de huisnijverheid en werd nog verergerd door de voedselcrisis vanaf 1845. Terwijl de crisis in Vlaanderen na 1850 begon af te nemen, bleef deze in de gemeente Lovendegem tot minstens 1860 aanhouden, met onder meer een sterke demografische achteruitgang als gevolg. Er trad dus geen onmiddellijke beterschap op na 1850.

NOTEN

1. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 141.
2. Het Houtland wordt zeer vaak verkeerdelijk tot het Meetjesland gerekend. Het Meetjesland ligt in het uiterste noordwesten van Oost-Vlaanderen en omvat het gebied van Maldegem in het westen tot Wachtebeke in het oosten. Het eigenlijke Houtland ligt tussen het Meetjesland en het Gentse stadsgewest.
3. Zie bijlage 3.
4. *haim is verwant met het Duitse 'Heim' en het Nederlandse 'heem'.
5. C. BAELE, *Lovendegem: een socio-economische evolutie (begin 14de – medio 19de eeuw): onroerend goed in beweging op het Vlaamse platteland*, Gent, UG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2000, p. 24.
6. C. BAELE, *Lovendegem: een socio-economische evolutie (begin 14de – medio 19de eeuw): onroerend goed in beweging op het Vlaamse platteland*, Gent, UG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2000, p. 109.
7. N. BRACKE, *Bronnen voor de industriële geschiedenis: gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*, Gent, 2000, p. 16.
8. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 123.
9. N. BRACKE, *Bronnen voor de industriële geschiedenis: gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*, Gent, 2000, p. 16.

10. C. BAELE, *Lovendegem: een socio-economische evolutie (begin 14de – medio 19de eeuw): onroerend goed in beweging op het Vlaamse platteland*, Gent, UG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2000, p. 114-115.
11. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 123-126.
12. C. VANDENBROEKE, *Sociale Geschiedenis van het Vlaamse volk*, Beveren, 1981, p. 215-217.
13. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 126-128.
14. C. BAELE, *Lovendegem: een socio-economische evolutie (begin 14de – medio 19de eeuw): onroerend goed in beweging op het Vlaamse platteland*, Gent, UG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2000, p. 115-117.
15. B. DEWILDE, *Twintig eeuwen vlas in Vlaanderen*, Tielt, 1983, p. 21.
16. N. BRACKE, *Bronnen voor de industriële geschiedenis: gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*, Gent, 2000, p. 16-17.
17. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 130-131.
18. B. DEWILDE, *Twintig eeuwen vlas in Vlaanderen*, Tielt, 1983, p. 22.
19. C. VANDENBROEKE, *Sociale Geschiedenis van het Vlaamse volk*, Beveren, 1981, p. 133.
20. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 127-129.
21. N. BRACKE, *Bronnen voor de industriële geschiedenis: gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*, Gent, 2000, p. 17.
22. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 131.
23. C. VANDENBROEKE, *Sociale Geschiedenis van het Vlaamse volk*, Beveren, 1981, p. 197-198.
24. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 131.
25. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 129 en 131.
26. R. BUYCK, *De linnennijverheid te Kaprijke: 1830-1850*, in: Appeltjes van het Meetjesland, jg. 48, 1997, p. 117-118.
27. B. DEWILDE, *Twintig eeuwen vlas in Vlaanderen*, Tielt, 1983, p. 401.
28. N. BRACKE, *Bronnen voor de industriële geschiedenis: gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*, Gent, 2000, p. 17.
29. C. VANDENBROEKE, *Sociale Geschiedenis van het Vlaamse volk*, Beveren, 1981, p. 148.

30. N. BRACKE, *Bronnen voor de industriële geschiedenis: gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*, Gent, 2000, p. 17-18 en 23.
31. B. DEWILDE, *Twintig eeuwen vlas in Vlaanderen*, Tielt, 1983, p. 402.
32. C. VANDENBROEKE, *Sociale Geschiedenis van het Vlaamse volk*, Beveren, 1981, p. 149.
33. J. ART en E. VANHAUTE, *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en de 20ste eeuw*, Gent, 2003, p. 272.
34. B. DEWILDE, *Twintig eeuwen vlas in Vlaanderen*, Tielt, 1983, p. 22.
35. N. BRACKE, *Bronnen voor de industriële geschiedenis: gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*, Gent, 2000, p. 18.
36. L. DUBOIS, *Geletterdheid en lager onderwijs in Eeklo, Lovendegem, Sleidinge, Waarschoot en Wondelgem (ca. 1800 – ca. 1850)*, Gent, UG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1986, p. II-III.
37. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 143-144.
38. B. DEWILDE, *Twintig eeuwen vlas in Vlaanderen*, Tielt, 1983, p. 401-402.
39. C. VANDENBROEKE, *Sociale Geschiedenis van het Vlaamse volk*, Beveren, 1981, p. 171-172.
40. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 134 en 136-137.
41. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 137-138.
42. J. ART en E. VANHAUTE, *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en de 20ste eeuw*, Gent, 2003, p. 271-272.
43. C. VANDENBROEKE, *Sociale Geschiedenis van het Vlaamse volk*, Beveren, 1981, p. 177.
44. J.A. KOSMANN-PUTTO en E.H. KOSSMANN, *De Lage Landen. Geschiedenis van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden*, Rekkem, 1988, p. 43-44.
45. R. BUYCK, *De linnennijverheid te Kaprijke: 1830-1850*, in: Appeltjes van het Meetjesland, jg. 48, 1997, p. 118 en 128-129.
46. J. ART en E. VANHAUTE, *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en de 20ste eeuw*, Gent, Mens 2003, p. 160.
47. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 132 en 134.
48. C. VANDENBROEKE, *Sociale Geschiedenis van het Vlaamse volk*, Beveren, 1981, p. 169-170 en 184.
49. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 139.
50. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 139-140.
51. C. VANDENBROEKE, *Sociale Geschiedenis van het Vlaamse volk*, Beveren, 1981, p. 177-178.

52. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 145-146.
53. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 142-143.
54. C. BAELE, *Lovendegem: een socio-economische evolutie (begin 14de – medio 19de eeuw): onroerend goed in beweging op het Vlaamse platteland*, Gent, UG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2000, p. 118-119.
55. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 813/5, *Brief aan het provinciebestuur*, november 1831 en nrs. 489/A, 496, 502/A, 520/A en 532/A, *Budgetten van gemeenten*, 1832, 1833, 1834, 1837 en 1839.
56. C. BAELE, *Lovendegem: een socio-economische evolutie (begin 14de – medio 19de eeuw): onroerend goed in beweging op het Vlaamse platteland*, Gent, UG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2000, p. 119.
57. Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 14/04/1840.
58. Gemeentearchief Lovendegem, nr. F3.31, *Notulen schepencollege*, 14/05/1841.
59. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 407/4, *Jaarrapport m.b.t. de situatie in de gemeenten*, 1846.
60. B. DE WILDE, *Molenbestand in het Meetjesland rond 1570 en het midden van de 19de eeuw: molinologie en haar sociaal-ekonomische aspekten doorheen de Nieuwe Tijden*, Gent, UG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1988, p. 97-99.
61. F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Gent: Ledeberg, Sint-Martens-Leerne, Lemberge, Loochristi, Loo-ten-hulle, Lovendegem, Machelen, Mariakerke, Meigem, Melle, Melsen, Mendonk*, Gent, 1864, s.p.
62. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 1533, *Stukken m.b.t. aanvragen om stoommachines te mogen installeren*, 1854 en nr. 1569, *Stukken m.b.t. het in gebruik nemen van stoommachines*, 1856.
63. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 480, *Budgetten van gemeenten*, 1831.
64. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 496, *Budgetten van gemeenten*, 1833 en Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 03/08/1831.
65. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nrs. 4391/1 en 4384/4, *Rapporten aan het provinciebestuur*, 1832-1833 en Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 22/05/1834 en 01/05/1837.
66. Gemeentearchief Lovendegem, nr. F3.31, *Notulen schepencollege*, 08/06/1833 en 30/11/1835 en nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 21/10/1835.
67. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nrs. 400/5, 401/5 en 403/5, *Jaarrapporten m.b.t. de situatie in de gemeenten*, 1839, 1840 en 1842.
68. Gemeentearchief Lovendegem, nr. F3.31, *Notulen schepencollege*, 12/11/1842 en 12/08/1843.
69. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 404/5, *Jaarrapporten m.b.t. de situatie in de gemeenten*, 1843.
70. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nrs. 520/A en 526, *Budgetten van gemeenten*, 1837 en 1838.
71. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 404/5, *Jaarrapport m.b.t. de situatie in de gemeenten*, 1843 en Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 07/12/1842, 11/02/1843 en 15/03/1844.
72. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 3432/6, *Briefwisseling tussen de gemeente Lovendegem en het provinciebestuur*, januari 1844.

73. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nrs. 400/5, 401/5, 403/5 en 404/5, *Jaarrapporten m.b.t. de situatie in de gemeenten*, 1839, 1840, 1842 en 1843.
74. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 4396, *Rapporten aan het provinciebestuur*, juni 1849.
75. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 3432/6, *Briefwisseling tussen de gemeente Lovendegem en het provinciebestuur*, januari 1844.
76. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nrs. 406/4 en 407/4, *Jaarrapporten m.b.t. de situatie in de gemeenten*, 1845 en 1846.
77. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 407/4, *Jaarrapport m.b.t. de situatie in de gemeenten*, 1846.
78. Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 10/02/1847 en 26/05/1847.
79. L. DUBOIS, *Geletterdheid en lager onderwijs in Eeklo, Lovendegem, Sleidinge, Waarschoot en Wondelgem (ca. 1800 – ca. 1850)*, Gent, UG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1986, p. 254-257 en 271.
80. Gemeentearchief Lovendegem, nr. F3.32, *Notulen schepencollege*, 17/02/1849.
81. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 755/1, *Brief van de gouverneur*, oktober 1849 en Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 01/09/1849.
82. L. DUBOIS, *Geletterdheid en lager onderwijs in Eeklo, Lovendegem, Sleidinge, Waarschoot en Wondelgem (ca. 1800 – ca. 1850)*, Gent, UG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1986, p. 108-109.
83. Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 16/11/1853.
84. G. VAN LANDSCHOOT, *Omwille van wat geweest is ... De kleine geschiedenis van het Dienstverleningscentrum Bernadette. 1803-1970*, Lovendegem, 1983, p. 26-27 en 40.
85. R. COPPENS, *Lovendegem in oude prentkaarten*, Zaltbommel, 1973, p. 35.
86. Dit oorspronkelijk Nederlandstalige stadje heet thans Bergues.
87. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1850-1870, nr. 1898B, *Weldadigheidsbureau: algemene zaken, arrondissement Gent*, 1856.
88. Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 17/08/1853, 17/08/1854, 13/09/1855, 04/08/1858 en 04/08/1859.
89. Gemeentearchief Lovendegem, nr. F3.32, *Notulen schepencollege*, 01/05/1858.
90. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nrs. 468, 469, 496 en 502/A, *Budgetten van gemeenten*, 1830, 1833 en 1834.
91. Zie bijlagen 2 en 3.
92. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, 400/5, *Jaarrapport m.b.t. de situatie in de gemeenten*, 1839.
93. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, 400/5, *Jaarrapport m.b.t. de situatie in de gemeenten*, 1839.
94. Zie bijlage 3 en 5.
95. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 750/3, *Brief van de gouverneur*, mei 1840 en nr. 401/5, *Jaarrapport m.b.t. de situatie in de gemeenten*, 1840; Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 3383, *Buurtwegen*, 1852; en Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 26/03/1840, 28/07/1840, 27/03/1841 en 16/11/1841.
96. Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 09/03/1842.
97. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 403/5, *Jaarrapport m.b.t. de situatie in de gemeenten*, 1842.
98. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 752/1, *Brief van de gouverneur*, juni 1843 en Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 05/09/1842 en 11/02/1843.

99. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nrs. 404/5 en 405/4, *Jaarrapporten m.b.t. de situatie in de gemeenten*, 1843 en 1844.
100. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nrs. 406/4 en 407/4, *Jaarrapporten m.b.t. de situatie in de gemeenten*, 1845 en 1846 en Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 19/04/1845.
101. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 3383, *Buurtwegen*, 1852.
102. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 3383, *Buurtwegen*, 1852.
103. Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 19/03/1845.
104. Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 28/05/1845.
105. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 406/4, *Jaarrapport m.b.t. de situatie in de gemeenten*, 1845.
106. Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 25/10/1845.
107. Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 18/07/1846 en 08/09/1846.
108. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 1830-1850, nr. 407/4, *Jaarrapport m.b.t. de situatie in de gemeenten*, 1846.
109. Gemeentearchief Lovendegem, nr. E3.14, *Notulen gemeenteraad*, 06/01/1847, 10/02/1847, 26/01/1848 en 24/03/1849.
110. C. BAELE, *Lovendegem: een socio-economische evolutie (begin 14de – medio 19de eeuw): onroerend goed in beweging op het Vlaamse platteland*, Gent, UG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2000, p. 138.
111. Gemeentelijke Openbare Bibliotheek van Lovendegem: *Documentatiemap met krantenknipsels en artikels over Lovendegem.*
112. In bijlage 1 werden de bevolkingscijfers voor de periode 1801-1976 opgenomen en tevens in grafiekvorm weergegeven.
113. Zie bijlage 1.
114. Dienst Bevolking van de gemeente Lovendegem: *Registers van de Burgerlijke Stand*, Geboorten en Overlijdens, 1830-1860.
115. E. VANHAUTE, *"So worthy an example to Ireland". The subsistence and industrial crisis of 1845-1850 in Flanders*, in: s.n., When the potatoe failed. Causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850, Corn Publication, nr. 9, Turnhout, 2007, p. 146-147.

BIJLAGE 1
BEVOLKING VAN LOVENDEGEM

De Lovendegemse bevolkingscijfers voor de periode 1801-1976 werden achterhaald op basis van volgende bronnen:

DE SEYN (Eugène), Geschied- en aardrijkskundig woordenboek der Belgische gemeenten, deel 2, Turnhout, Uitgaven Brepols, 1991, p. 1582.
Verslagen van het College van Burgemeester en Schepenen, 1830-1860.
VRIELINCK (Sven), De territoriale indeling van België, 1795-1963, 3 delen, Leuven, Universitaire Pers, 2000, p. 2.104.

1801	3.882
1806	3.805
1816	4.179
1818	4.300
1820	4.365
1830	4.701
1831	4.726
1832	4.676
1833	4.629
1834	4.600
1835	4.551
1836	4.559
1837	4.530
1838	4.513
1839	4.506
1840	4.525
1841	4.539
1842	4.503
1843	4.501
1844	4.443
1845	4.422
1846	4.389
1847	4.169
1848	4.130
1849	4.093

1850	4.048
1851	4.005
1852	3.946
1853	3.879
1854	3.847
1855	3.782
1856	3.861
1857	3.845
1858	3.827
1859	3.787
1860	3.743
1866	3.702
1876	3.635
1880	3.656
1890	3.647
1900	4.025
1910	4.286
1920	4.071
1930	4.126
1938	4.442
1947	4.800
1961	5.018
1970	6.295
1976	6.630

Bevolkingsverloop van Lovendegem, 1801-1976

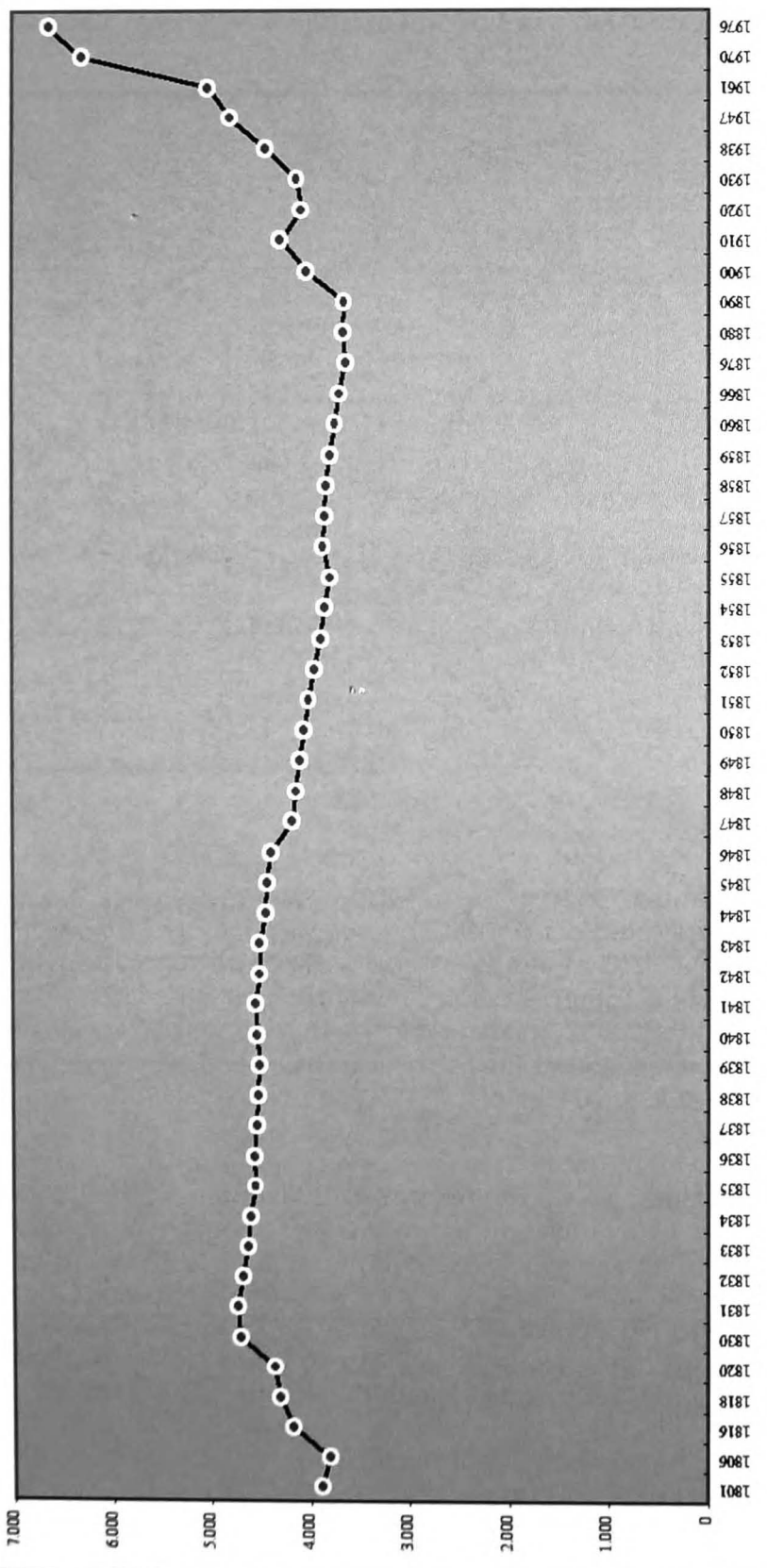

BIJLAGE 2
TOPONYMISCHE KAART VAN LOVENDEGEM

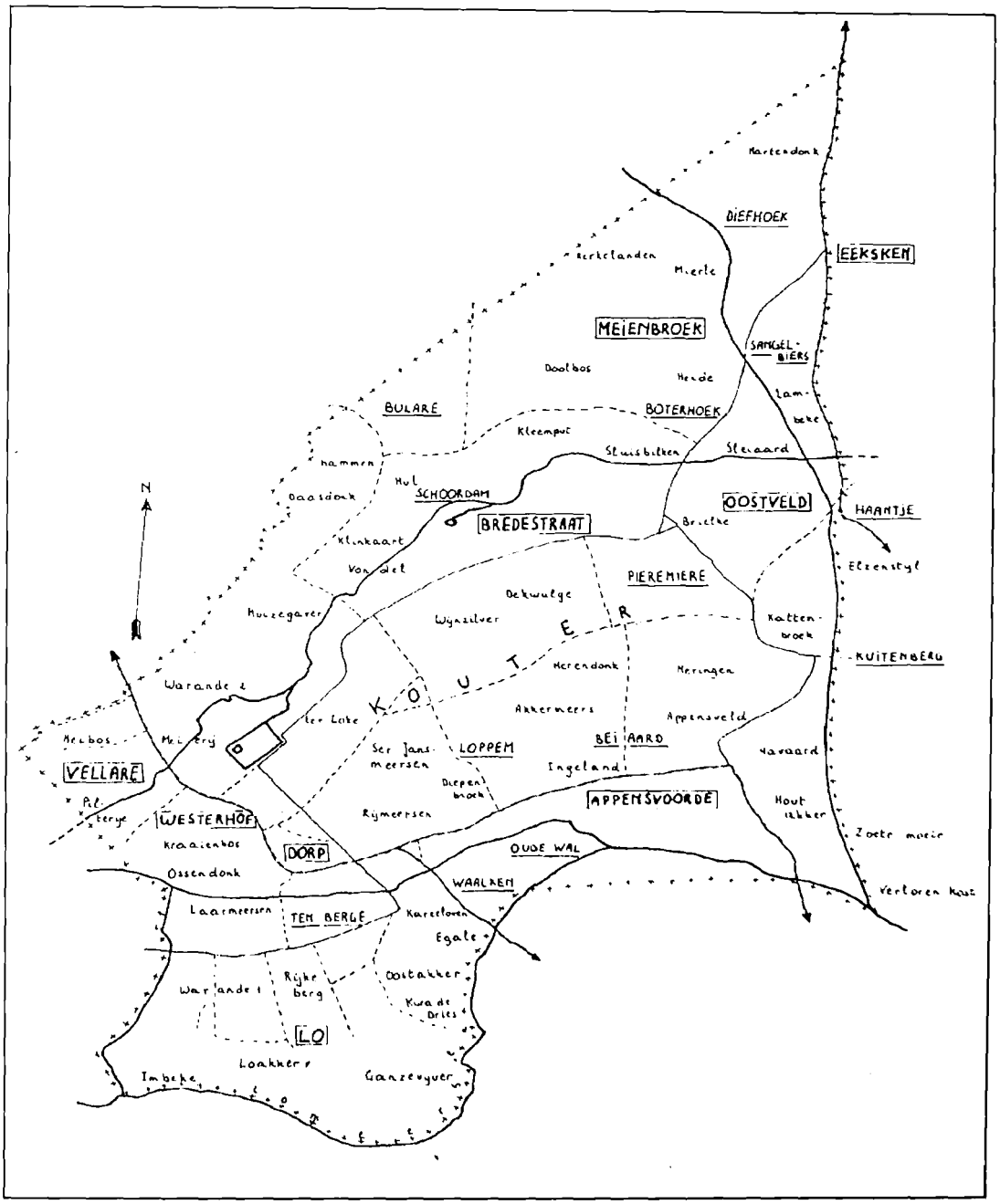

BIJLAGE 3
Verkeerswegenkaart van Lovendegem

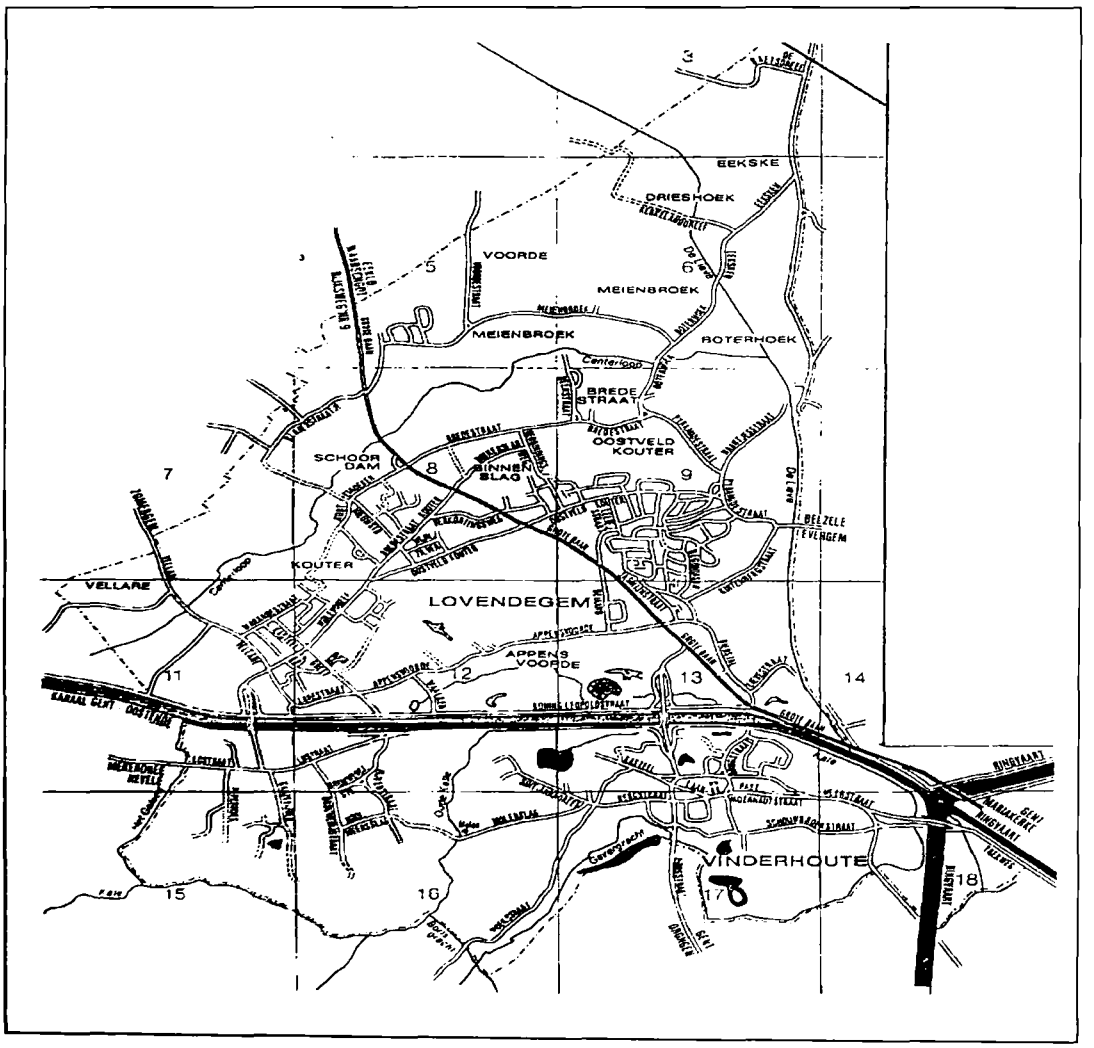

Panoramisch zicht van Nieuwendorpe in de jaren vijftig van vorige eeuw.

Het historisch kadaster van Eeklo

Deel 6: Zuidelijk Eeklo (2) - Nieuwendorpe

Erik DE SMET

INLEIDING

Aansluitend op vorige publicatie over het huizenonderzoek te Eeklo, richten we ons nu uitsluitend op het gehucht Nieuwendorpe[1]. Volgens de kadastrale segmentering van de 17de en 18de eeuw was het te situeren aan de zuid- en noordzijde van de *Nieuwendorpestraete*, een straat die van west naar oost liep en de grens vormde tussen het 13de beloop aan de zuidzijde en het 22ste aan de noordzijde. Beide belopen werden aan de westzijde begrensd door de *Lieve*, het huidige Schipdonkkanaal, en aan de oostzijde door de *Langhe Moeye*, nu Slachthuisstraat en Onze-Lieve-Vrouwstraat.

De twee belopen die we onder de noemer *Nieuwendorpe* bewerken, vertegenwoordigden slechts 4,21% van de totale oppervlakte van Eeklo, hetzij 78029 roede of 115 ha 87 a 30 ca. De bewoning was er al even gering. Tussen 1638 en 1795 stonden er 12 tot 18 vrij kleine hofsteden en arbeiderswoningen.

1. CULTUURLANDSCHAP

Binnen de cultuurlandschappelijke structuren kunnen we de Nieuwendorpstraat beschouwen als een grens tussen de noordelijk gelegen zandrug, waarop de Antwerpse heerweg liep, en het begin van het zuidelijk gelegen moergebied. Deze opvatting vinden we herhaaldelijk terug in het XXste penningkohier van 1580. Zo worden de 900 roede, eigendom van Pieter van Bruwaen, *"Moras an teecloots leyken"* genoemd en het perceel van Gheeraert de Zwaef *"moras ende sompelinghe"*.

Als landbouwgrond een weinig gunstige combinatie dus. Dit is ook de reden waarom de landbouw op de ontginningshoeve Altena zo lang op zich liet wachten. De eerste sporen die we ervan aantroffen, sloegen enkel op bebossing. Dat massaal aan bebossing werd gedaan, getuigen de vele houtaarden die rond Nieuwendorpe, langs de Lieve, waren gelegen. Zelfs in de 18de eeuw waren er nog heel wat sporen van terug te vinden.

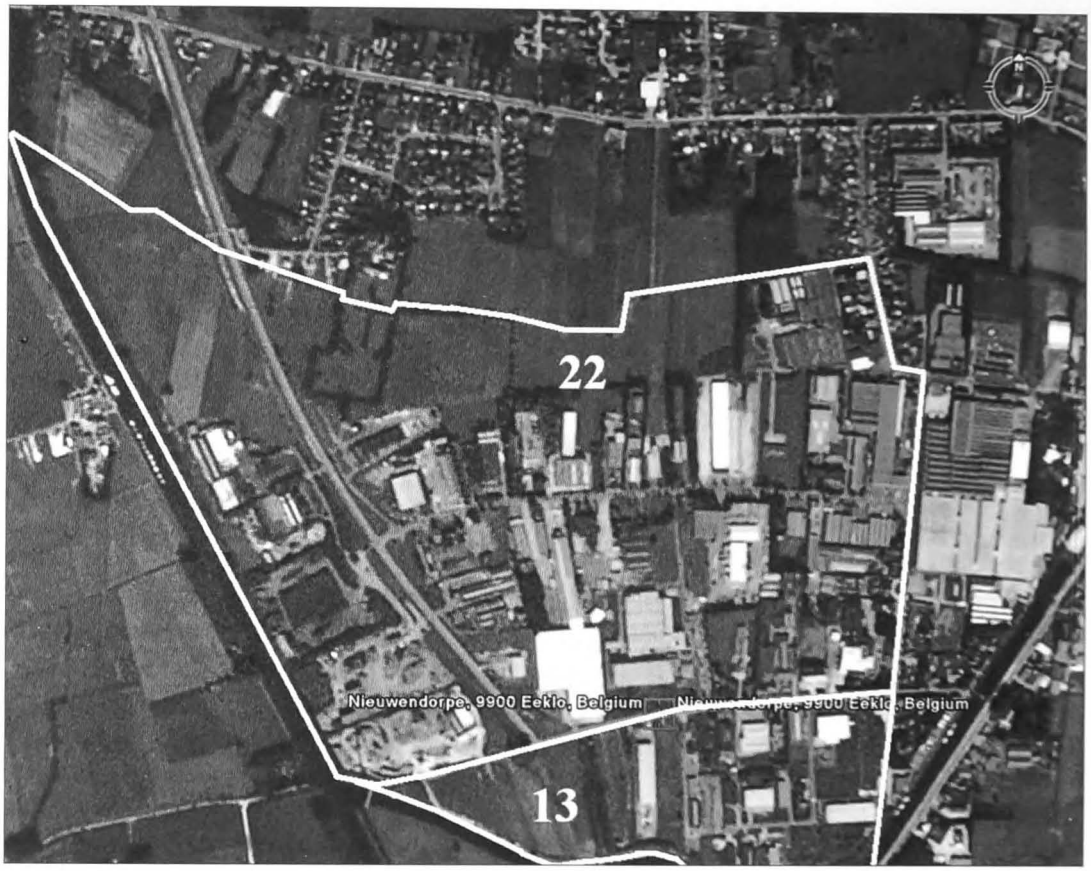

Nieuwendorpe vanuit de ruimte anno 2007. De historische belopen 13 en 22, ten zuiden en ten noorden van de Nieuwendorpstraat, werden afgelijnd. (bron: Google Earth, 2007, Tele Atlas).

Ten noorden van de Nieuwendorpstraat, binnen het 22ste beloop, langs de watergang die in het midden van het beloop van oost naar west stroomde, liep een landweg tot aan de Lieve, waar de schepen voor houttransport konden aanmeren. In 1778 verkocht Jan-Baptist Dhaeyere aan Pieter Potvliege *"een partye landt ende meersch van audts geweest eenen hautaert, gheleegen t'eenen blocke by het hauten wambuys streckende langhst de lieve"*[2]. Op de zuidzijde van het Leiken was het bosareaal nog goed vertegenwoordigd en vonden regelmatig houtverkopingen plaats. Zo kocht in 1779 Guillielmus Bourgonjon *"een ghemeth bosch, gheleghen inde bellebusschen"* van Judocus De Jaeger[3]. Het oude toponiem "*bellebusch*", bij het begin van de 15de eeuw nog in gebruik, was niettegenstaande het al meer gangbare "*Nieuwendorpe*" toch nog niet geheel uit de volkstaal verdwenen.

2. WEGEN EN WATERLOPEN

Het gehucht Nieuwendorpe, dat vermoedelijk pas in de 15de eeuw als volwaardige bewoningskern is ontstaan, heeft zich ontwikkeld langs een zeer oude verbindingsweg tussen Oedelem en Eeklo, die de *Oude*

Eekloweg werd genoemd. Dat die weg niet onbelangrijk was, blijkt onder meer uit de grotere hoeven, zoals *het Goed ter Heiden, Maasbone, Plassendale, Lichtervelde en Altena* die te Adegem in de onmiddellijke nabijheid lagen[4]. Op Eeklo, langs de Nieuwendorpstraat ontbreken dan weer grotere nederzettingen, wat een gevolg kan zijn van het later in cultuur brengen van dit gebied door het Sint-Janshospitaal en een verlies aan belang ten nadele van de as Raverschoot. Daniel Verstraete sluit zelfs, in zijn bijdrage over oude wegen in het Meetjesland, niet uit dat die verbinding ouder zou zijn dan de Antwerpse Heerweg[5]. Op Adegem en ook voor het huidige Nieuwendorpe kwam omstreeks 1360 de benaming Honeveldstraat voor, genoemd naar het meer westelijk, op Adegem gelegen Honeveld. De weg vormde dan nog één geheel. Dit was voor het graven van de Lieve.

Vanaf 1451 treedt de naam Nieuwendorpe op het voorplan. Op Adegem heette de weg dan Onderdijkstraat. Daar liep die over de *Appelboom* en het *Wambuis* naar Eeklo. Op diverse 17de - en 18de-eeuwse kaarten is er een verbinding tussen Adegem en Nieuwendorpe merkbaar. Om een brug gaat het zeker niet: door de nabijheid van Raverschoot was dit een niet te verantwoorden kost. In de stadsrekeningen vonden we ook geen vermelding in die richting. Zeer waarschijnlijk was er een doorwaadplaats, maar ook hieromtrent tasten we in het duister!

Parallel met de naam *nieuwendorpe* (1459) en de weg *Niewedoorpstrate* (1451) wordt ook de naam *Bellebusch* en *Bellebuschstrate* gebruikt voor de nieuwe landbouwnederzetting, die vanuit het stadscentrum langs de Moeie of de kerkwegel de *Zeventien Bilken* bereikbaar was.

Vanaf de 17de eeuw wordt nog bijna uitsluitend *Nieuwendurpe* gebruikt. Slechts in 1638 en 1707 noteerden we eens *"de straete van nieuwendurpe ofte santstraete"* en in 1690 werd nog eens verwezen naar de oude benaming: *"inden wyck ghenaempt de bellebusschen alsnu ghenaempt nieuwendorpe"*.

Nieuwendorpe heeft zeker wat met waterlopen: zij vormden aan de drie zijden de grens. In het noorden werd het 22ste beloop over de volle lengte begrensd door de *Nieuwerdurpsche waterganck* (1578), ook wel Zuidwatergang genoemd. Aan de westgrens liep sinds 1250-1263 de Lieve, waarlangs zich enkele aarden bevonden die onder meer voor het houttransport belangrijk waren en die op de ontwikkeling van de stad een niet te onderschatten invloed had. Deze waterloop vormde de grens van zowel het 13de als het 22ste beloop.

De zuidelijke grens van het 13de beloop was vanaf 1357 de nieuw gegraven waterloop, later het Leiken genoemd, die een aansluiting met de Lieve had aan het Wambuis en kleinschalige scheepvaart toeliet tot aan de kaai langs de Dullaert[6]. Het graven van het Schipdonkkanaal in 1859-1860, in de bedding van de oude Lieve, zorgde voor een kleine correctie aan de samenvloeiing met het Leiken, waardoor de originele herberg *het hauten Wambuys* van de kaart verdween.

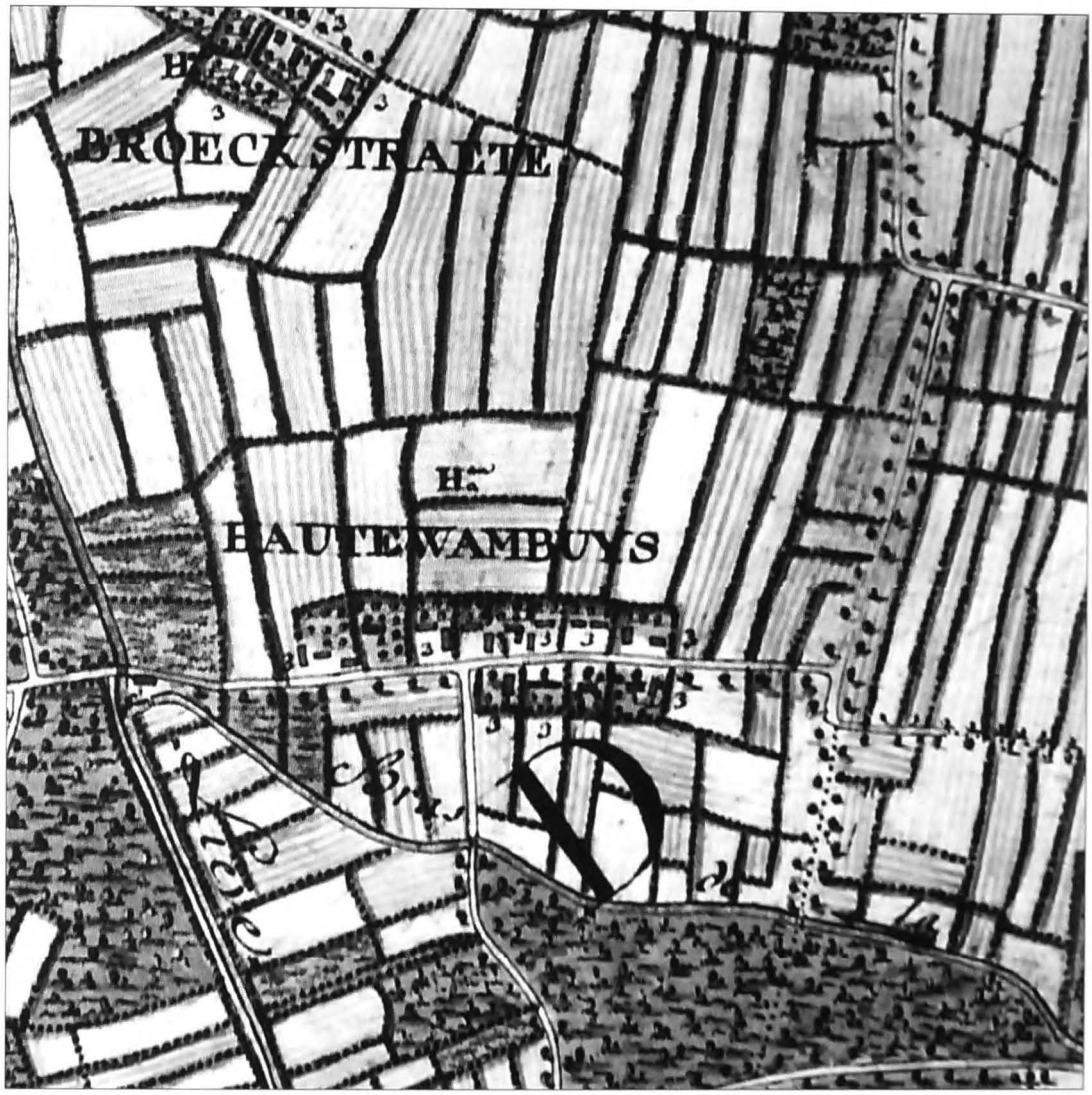

Nieuwendorpe anno 1771-1778. Detail uit de Ferrariskaart. (bron: Koninklijke bibliotheek van België, Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden).

3. HISTORISCH KADASTER

In het Eeklose landboek van 1638 telde het kleine 13de beloop slechts 16 kavels, met een oppervlakte van 13.748 roede of 20 ha 41 a 58 ca, zijnde slechts 0,74% van het totale Eeklo. Een eeuw later, in 1707, was er nauwelijks iets gewijzigd. Het beloop telde nu 17 kavels binnen dezelfde oppervlakte.

Het noordelijk gelegen beloop 22 was iets groter en telde in 1638 89 percelen, gespreid over een oppervlakte van 95 ha 45 a 73 ca. Hiermee nam het 3,47% van de toenmalige stad in.

In 1707 waren enkele kavels samengevoegd, waardoor er nog 86 restten.

De twee belopen samen namen 4,21% van de totale oppervlakte van Eeklo voor hun rekening, hetzij 78.029 roede of 115 ha 87 a 30 ca.

In 1796 werd 115 ha 77 a 13 ca gemeten. Een nauwkeuriger meetmethode lag hier vermoedelijk aan de basis van de geringe correctie.

4. GRONDEIGENAARS - GEBRUIKERS

De 105 kavels van de twee behandelde belopen waren in 1638 in handen van 28 eigenaars. Onder de toptien kwamen twee geestelijke stichten voor. Bovenaan de lijst prijkt het St.-Janshospitaal in Brugge met een bezit van 23 ha 98 a 87 ca of 20,9% van de totale oppervlakte en op de vijfde plaats het klooster Ten Doorn met 4 ha 69 a 56 ca of 4,1%. Aan particuliere zijde bleek Susanne Toebast met een bezit van 19 ha 30 a 95 ca of 16,8% een buitenbeentje. Zij nam de tweede plaats in. De overige zeven situeerden zich allen met een bezit rond de 4%: de weduwe van Jooris Grootaert bezat 6 ha 92 a 31 ca of 6%, Jan Pynckele (Pyncle) 4,4% of 5 ha 3 a 12 ca, de weduwe van Franchois de Maeckere 4 ha 66 a 59 ca of 4,1%, Joos Pauwels 4,0% of 4 ha 54 a 41 ca, de weduwe van Cornelis de Vuldere 4 ha 53 a 22 ca zijnde 3,9%, Jaquemyne de Noker(e) 3,7% of 4 ha 20 a 40 ca en de erfgenamen van Geeraert van Bruwaen bezaten 4 ha 17 a 58 ca of 3,6% van de behandelde oppervlakte.

De twee belopen telden dertig gebruikers, waaronder een tiental eigenaar-gebruikers. Binnen de toptien van gebruik waren er slechts twee die over eigen grond beschikten en een gemengd bedrijf -eigendom en pachtland- runden: Abraham Oste (Hoste) werkte op 10 ha 83 a 90 ca (9,4%) en Jan van Bruwaen op 4 ha 87 a 8 ca (4,2%). De overige gebruikers waren uitsluitend pachters: Jan van Sluus, pachtte van het St.-Janshospitaal 12 ha 62 a 70 ca (11,0%), Joos Hebberecht 11 ha 36 a 17 ca (9,9%), Anthonius de Sutter (Zutter) 8 ha 60 a 71 ca (7,5%), Jaspar van Maldeghem 7 ha 19 a 19 ca (6,3%), Pieter Schaut (Schout) 5 ha 64 a 15 ca (4,9%), Jan de Vuldere fs Jan 5 ha 57 a 17 ca (4,8%), Christoffel van Hiefte (Hyfte) 4 ha 69 a 56 ca (4,1%) en Jacques Vermeere 4 ha 52 a 18 ca (3,9%).

Bij het begin van de 18de eeuw waren de eigendomsverhoudingen nog steeds dezelfde. Het St.-Janshospitaal en Ten Doorn hadden hun bezit nog steeds in handen en de bezittingen van Susanne Toebast waren vererfd op Jacobus Toebast, procureur de Dobbele en advocaat Kervyn, allen Gentenaars. De landerijen van het St.-Janshuis werden gepacht door Gheeraert de Meyere en Arnault Ramoudt

Bijna twee eeuwen later, in 1796, was er wat eigendomsverhouding betreft nog altijd zeer weinig gewijzigd. De twee instellingen, het St.-Janshuis te Brugge met 20,7% en nu de Penitenten op St. Pieters te Gent (het voormalige klooster Ten Doorn) met 4,1%, hadden nog steeds al hun gronden en hun positie in de toptien in handen. Bijna al de overige eigenaars verbleven niet in de stad. Uitzonderingen waren Pieter Goethals met 8 ha 38 a 43 ca (4,2%) en Dominicus Wille met 4 ha 12 a 68 ca (3,6%)

die we als eigenaar-gebruiker ook in de herberg *het Hauten Wambuys* aantroffen. De weduwe van Pieter Geernaert bezat 19 ha 73 a 12 ca (17,4%), Pieter Lippens 8 ha 44 a 67 ca (7,3%), Lieven Wauters 7 ha 45 a 77 ca (6,4%), Charles Kervyn 4 ha 50 a 25 ca (3,9%), Jan Francois Diericx 4 ha 44 a 83 ca (3,8%) en Charles de Graeve 3 ha 83 a 58 ca (3,3%). De laatste drie waren Gentenaars.

5. BEWONING

Wanneer we de evolutie van tweehonderd jaar bewoning overlopen, wordt het duidelijk dat Nieuwendorpe de trein van de expansie heeft gemist. Het delven van de Lieve en het moeten derven van een brug voor de verbroken verbinding met Adegem, is vermoedelijk niet vreemd aan het vroege stilvallen van de uitbouw van dit nieuwe gehucht. De ontwikkeling van Raverschoot zal ongetwijfeld ook ten koste van Nieuwendorpe zijn gebeurd. Langs de Raverschootstraat stelden we wel een gestage toename van het aantal hofsteden en huizen vast.

De herberg het Haute Wambuys anno 1771-1778 voor het rechttrekken van de samenvloeiing van het Leiken met de Lieve. Detail uit de Ferrariskaart. (bron: Koninklijke bibliotheek van België, Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden).

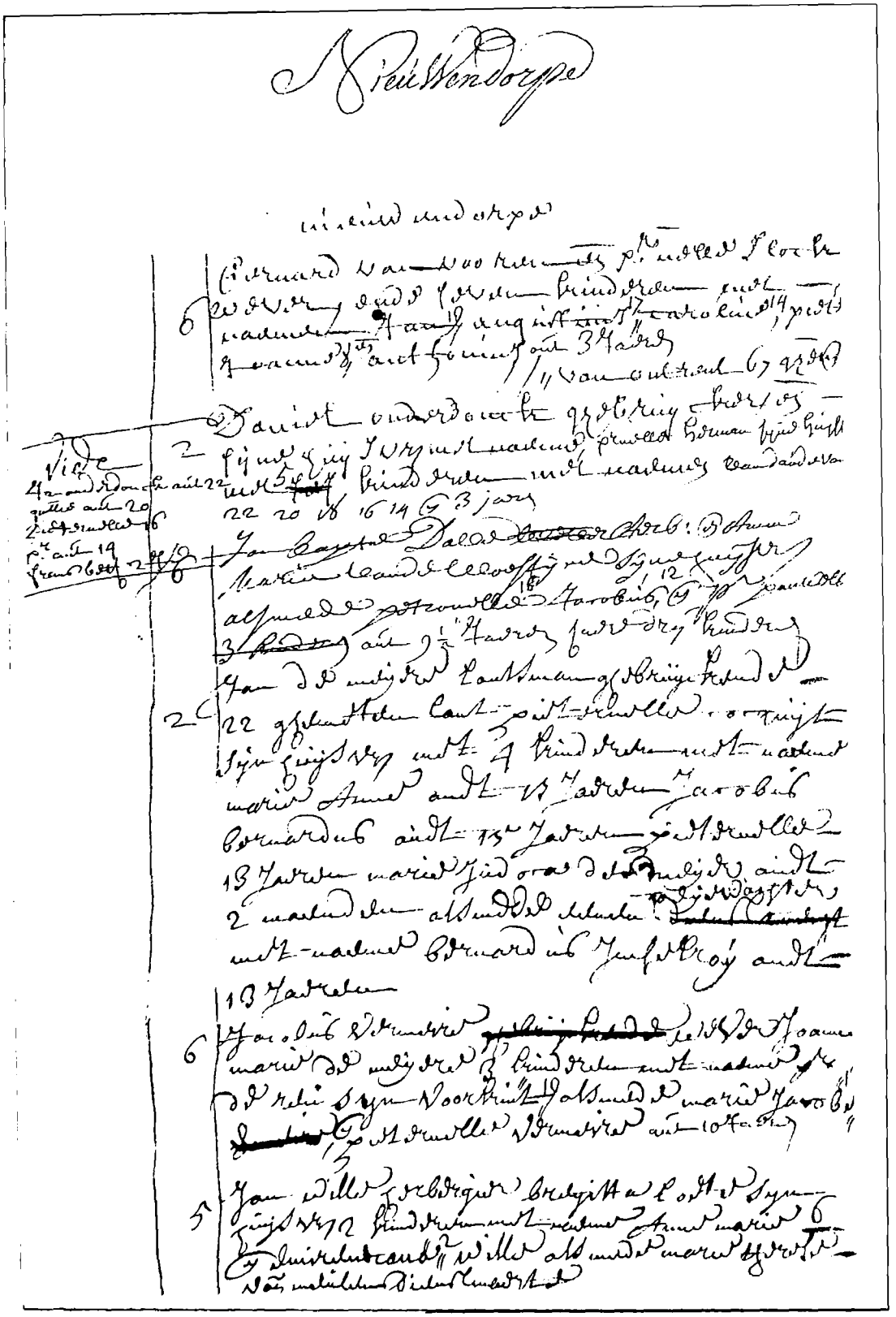

Extract uit het kohier van de bevolkingstelling van 1748, wijk Nieuwendorpe. (SAE 145, Bevolkingstelling 1748).

In 1638 telde Nieuwendorpe 13 woonsites, 2 op de zuidzijde in het 13de en 11 op de noordzijde in het 22ste beloop. Een eeuw later, in 1707 waren het er nog twaalf. Naar het einde van de 18de eeuw hadden de arbeiderswoningen hun opwachting gemaakt en was de bewoning licht gestegen. Het aantal hofsteden was ongewijzigd gebleven, maar langs de straat waren 8 arbeiderswoningen opgetrokken. Op het einde van het Ancien Régime bevonden zich op de zuidzijde 2 hofsteden en 5 huizen, waaronder de herberg *het Hauten Wambuys*. Op de noordzijde lagen 8 hofsteden en 3 huizen. Met een evolutie van 13 in 1638 naar 18 woonsites in 1796 kunnen we gerust gewagen van Nieuwendorpe als *de verloren hoek* van Eeklo!

De bewoners van de respectieve kavels worden binnen het kavelnummer behandeld[7]. Toch willen we hier nogmaals duidelijk stellen dat het bijzonder moeilijk is om een volledige samenstelling op een woonsite te achterhalen. Enkel in bevolkingstellingen kunnen we van een exacte momentopname spreken. Helaas zijn die slechts in beperkte mate voorhanden. Voor de 18de eeuw konden we terugvallen op een telling van 1748 en 1795[8]. Wat blijkt... In 1748 noteerden we voor Nieuwendorpe 22 en in 1795 21 volwassen bewoners. Ter vergelijking: de door ons veel gebruikte *ommestellingen* of belastingkohieren van diezelfde jaren telden respectievelijk 19 en 15 personen of belastingplichtigen. Slechts 17 en 12 of 77,2 en 57,1% bleken ook effectieve bewoners. Bij controle blijkt het bijna steeds om inwonende knechten en meiden te gaan die niet in de belastinglijst voorkomen. Bij deze groep was de financiële draagkracht te gering om belasting te betalen, temeer daar ze deels verloond werden met *"kost en inwoon"*.

6. TOELICHTING

Voor een volledige toelichting bij onze werkwijze verwijzen we naar de bijdrage in *Appeltjes van het Meetjesland nr. 53 (2002)*. Voor wie niet over dit jaarboek beschikt, volgt hier een beknopte versie.

Elk perceel kreeg een nummer dat gelinkt is aan het landboek van 1638, het basisdocument voor deze studie.

De summiere gegevens van vóór 1638 werden pas opgenomen als er absolute zekerheid rond het toewijzen bestaat.

Elk nummer bestaat uit het *beloopnummer*, van één tot vierenzestig, gevolgd door het artikelnummer binnen het beloop.

Niet het huis of de hofstede is dus aan het nummer gekoppeld, maar wel het perceel. Vandaar ook dat in de bijdrage hiaten in de nummering voorkomen. De tussenliggende, ontbrekende nummers slaan op onbebouwde percelen.

Ook wanneer de landboeken van 1640, 1676, 1709, 1758 (met aanvullingen) en 1796-1798 werden verwerkt, bleef het oorspronkelijke nummer van 1638 behouden[9]. Gesplitste kavels bleven onder het oor-

spronkelijke nummer, maar kregen, wanneer dit nodig bleek, een letter als aanvulling. Dergelijke opdelingen, die hier slechts sporadisch voorkwamen, zijn bij de bronvermeldingen opgenomen.

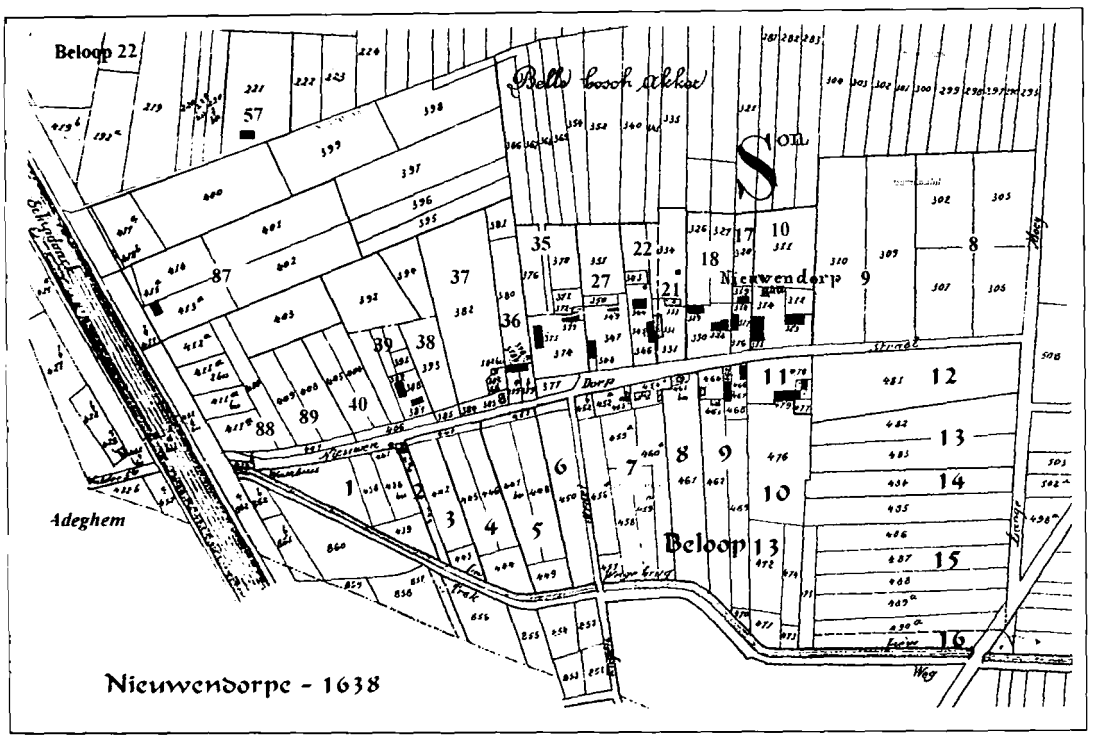

Het 13de en 22ste beloop, anno 1638, bewerkte kaart van P.C. Popp (ca.1860). Uit F. Pille, Het Eeklose landboek (1638), dl I, beloop 13, p. 51, uitgave Eeklose Bibliotheek, reeks werkinstrumenten, nr. 4, 2001.

7. BEWONING BELOOP 13

Het dertiende beloop vormt het zuidelijke deel van de landelijke wijk Nieuwendorpe, met de Lieve aan de west- en het Leiken aan de zuidzijde. Naast het agrarische gedeelte – te merken aan een aantal hofsteden – beschikte Nieuwendorpe ook over enkele *aarden* of loskaden, waar vrachten, aangebracht met scheepjes, werden gelost. Vandaag is er van de wijk Nieuwendorpe nog weinig aanwezig dat naar dit verleden verwijst. De industrie heeft er anders over beslist. Eeklo's grootste industrieterrein heeft er voor een deel de woonkern van Nieuwendorpe van de kaart geveegd.

Dit 13de beloop omschreef men in de 17de en 18de eeuw als zijnde gelegen *"Ande noortside vant leyken ende ande suutside vande straete van nieuwendorpe ofte sant straete, oostwaert tot ande straete vande langhe moeye* (huidige O.L.Vrouwstraat) *daer de voetbrugghe over het leyken licht"* (SAE 383 fol. 74v, a°1638), (SAE 384 fol. 74v, a°1640), (SAE 386 fol. 76, a°1707).

13001

Situering	Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*
Aard	1580: moeras 1638: meers 1664: woning 1683: herberg 1796: *huys* en land
Naam	*herberghe het hauten wambuys*
Oppervlakte	875 r (1 ha 29 a 94 ca)
Eigenaar	
1580:	Van Bruwaen Pieter (E/G)
1638:	Van Bruwaen Jan & cons. (E/G)
vóór 1671:	Clé Adriaen fs Pieter x Anna vander Meeren (E-herberg)
1676:	Vander Meeren Anna, wed. Adriaen Clé (E-herberg)
vóór 1676:	Van Schoonacker Pieter x Jaecqemyne Valcke (E)
1676:	Van Schoonacker Jan & Marie kind. Pieter (E-1/2)
1676:	De Sutter Roelant fs Roelant x Elisabeth Lambrecht (E-geheel)
1680:	Vermeire Pieter & De Baets Matthys elk ½ (3/1/1680) (E/G)
1689:	De Baets Matthys geheel (E)
1705:	Lambrecht Jan *dheer* (E)
vóór 1713:	Clé Niclays & Frans (E-herberg)
1713:	Weytssens Livinus (E)
vóór 1746:	Wille Judocus x Appolonia van Hecke (E/G)
1747:	Wille Judocus erfgenamen & weduwe (E/G)
1762-1780:	Potvlieghe Pieter fs Judocus x Anne Marie Wille (E/G) Loete Brigitta wed. Wille (E)
1796:	Versyp Judocus (E-huis), Wille Dominicus (E-land)
Gebruiker	
1580:	*Van Bruwaen Pieter (G-l/E)*
1638:	*Van Bruwaen Jan (G-l/E)*
vóór 1664:	*Van Schoonacker Pieter (G-l/E)*
vóór 1664:	*Van Schoonacker Joris (G-l/E)*
vóór 1713:	*Vanden Driessche Lieven (G-l)*
1707:	*De Ruytere Gillis (G-l)*
1712:	*Claeys Jan (G-l)*
1715:	*Vermeire Pieter (G-l)*
1736:	*Willems Frans fs Jan (G-l)*

1739: *Wille Joos & Hauwenrogghe Pieter elk ½ (G-l)*
1744: *Wille Joos geheel (G-l)*
1784: *Wille Dominicus (G-l)*

Herberg op cijnsgrond

1664-1677: (Vanden) Bogaert Frans (G-Her)
1678: (Vanden) Bogaert Frans weduwe (G)
1682-1711: Van Maldeghem Jaspard (G-Her)
1712: Van Maldeghem Jaspard wed.(G-Her)
1713-1719: Nys Frans (G-Her)
1716-1719: Van Vooren Jan fs Jooris (*inw-arb*)
1723-1728: Van Overmeire Jan weduwe (*inw.*)
1729-1731: Van Overmeire Jan, kinderen (*inw.*)
1730: Daveloose Jacobus (*inw.*)
1736-+39: Van Eechaute Pieter (*inw-aerbeyder*)
1737-+39: De Roo Pieter fs Jan (inw.)
1717-1747: Wille Joos (G-Her)
1748-1783: Van Hecke Appolonia, wed.Wille Joos
1741-1773: Wille Jan fs Joos (G-Her)
1764-1780: Potvlieghe Pieter fs Judocus (E/G-Her)
1780-1785: Wille Pieter fs Jan (E/G-Her)
1784-+1796: Wille Dominicus (E/G) & Versyp Judocus (G/E)

Historiek

In 1580 was Pieter van Bruwaen eigenaar en bezitter van meerder kavels te Nieuwendorpe. Ook van die welke omschreven werd als *"moras an teecloots leyken"*.

Hoewel we de woonsite, die we kennen als de herberg *het hauten wambuys*, bij deze kavel nemen, is dit niet helemaal correct. Zoals de kaart van Ferraris laat zien, verliep de samenvloeiing van het Leiken met de Lieve niet volledig zoals nu. Bij het graven van het Schipdonkkanaal werd de monding van het Leiken een weinig rechtgetrokken, waardoor de herberg op de tragel van de Lieve, net naast de samenvloeiing met de *schipvaert*, werd opgeslorpt. De herberg stond nochtans op cijnsgrond! Vroeger was die in cijns gegeven aan Jacob Clayssens fs Jaecques, een cijnspachter die een grotere strook langs de Lieve in pacht hield van de stad Gent.

Adriaen Clé was een aanzienlijke brouwer te Eeklo en eigenaar van meerdere herbergen. Vermoedelijk was hij het die op het einde van Nieuwendorpe de herberg liet optrekken. Adriaen overleed te Eeklo op 9 juni 1671 en liet een omvangrijk patrimonium na. Uit zijn staat van goed, die op 11 april 1676 werd verleden, kennen we de juiste ligging van de herberg. Hierin wordt expliciet aangegeven dat hij op cijnsgrond stond: *"een huys, schuere ende stallynghe met d'erfve daermede gaende, synde eenen cheyns ende herberghe genaemt het hauten wambuys gheleghen 't eynden de Nieuwendorpestraete, abouterende oost d'hoors van joffrauwe*

Livyne Lambrecht met d'helft vande straete, suyt het vaerdeken deser stede ende west het verheyle gat". Daar de herberg en de meers "*loopende op eenen scherpen beck westwaert tot by de herberghe ghenaempt het haute wambais*" onder meer in het landboek van 1796 binnen de oppervlakte van deze kavel wordt opgenomen en vaak dezelfde pachters hadden, achten we het wenselijk om huis en land onder één artikelnummer te verwerken.

Bij de verkaveling werden de kinderen Niklaas en Francies eigenaar van de herberg. Op 20 juli 1713 verkochten ze "*een huys, schuere ende stallynghe, wesende cheyns en een herberghe genaempt het hauten wambuys gelegen t'eynden de Nieuwendorpsche straete, abouterende oost Lieven vanden driessche met d'helft vande straete, suyt het Eecloots Leylen, west het Verheylegat synde de selve cheyns*" aan schoonbroer Lieven Weytsens, gehuwd met Anna Clé.

Op 24 december 1676 erfden Jan en Marie van Schoonacker, kinderen van Pieter en zijn eerste vrouw Jacquemyntken Valcke en Roelant de Suttere elk de helft van *ontrent de nombre van vyf ghemeten meersch, gheleghen binnen eecloo ende ten deele binnen den Ambachte van maldeghem ende inde prochie van Adeghem, namentlyck het frauweelen gat ende dhelft van ontrent dry ghemeten meersch abouterende oost Jaecques Clayssens, aende suytsyde de schipvaert van eecloo loopende aldaer eenen scherpen beck westwaert tot by de herberghe ghenaempt het haute wambais ende aende noortsyde de nieuwendurpsche straete alf hiermede gaende*". Diezelfde dag wordt ook de verkoopakte onderschreven waarbij Jan en Marie hun helft verkochten aan Roelant de Suttere fs Roelant en echtgenote Elisabeth Lambrecht.

De vroegste bewoner die we op deze kavel aantroffen was Frans Bogaert (Vanden Bogaert). In het tweede helft van 1663 of begin '64 kwam Frans er zich vestigen. Bij het overlijden van eigenaar en brouwer Adriaen Clé was Bogaert nog 20 p. 10 s. gr. schuldig aan het sterfhuis "*over leverynghe van bier*".

In 1682 nam Jaspard van Maldeghem het huis in pacht. Vanaf dan is sprake van een herberg en vinden we hem als dusdanig in 1684 terug in de belastingkohieren. Eigenaar was toen brouwer Lieven Weytssens. Lieven was niet alleen verpachter, maar ook de leverancier van de bieren. Op 26 januari 1713 werd voor de Eeklose schepenbank de staat van goed van het gezin voorgelegd. Jaspard was overleden op 27 juli 1710, echtgenote Janneken Steyaert op 15 september 1712. Op dat ogenblik was de minderjarige Barbara van Maldeghem de enige erfgename. Over veel eigendom beschikte het gezin niet, enkel een perceel land van 450 roede, gelegen "*ten voorhoofde noort opde nieuwendorpsche straete, west dhoirs van Jacob Clayssns, oost het hospittael van Ste Jans in Brugghe ende suyt de schipvaert, ghecommen by coope van Guillaeme de Suttere fs Jooris*" op 8 november 1710 (163813003). Daarmee was de kous af betreffende onroerend bezit. Wegens zijn ligging, west van de Lieve en ten noorden van het Leiken, was de herberg een uitgelezen plaats voor het laden en lossen van schepen. Van Philips de Zuttere, die in Maldegem woonde, huurde Jaspaert de "*aert*". Frans de Nys zou de pacht op 20 september

1712 hebben overgenomen. Uit het handboek van Jaspaert bleek dat nog heel wat herbergbezoekers in het krijt stonden *"over theire ende aertgelt"*: Jan Verloock, Jan de Baets, Adriaen en Marten Loete, Marten Temmerman, Frans Roelof, Jaecques Claeys, Cornelus de Smul, Jacobus Waetermeulen, Pier Heyntiens en Jan Lambrecht dienden nog een schuld te vereffenen met de erfgenamen.

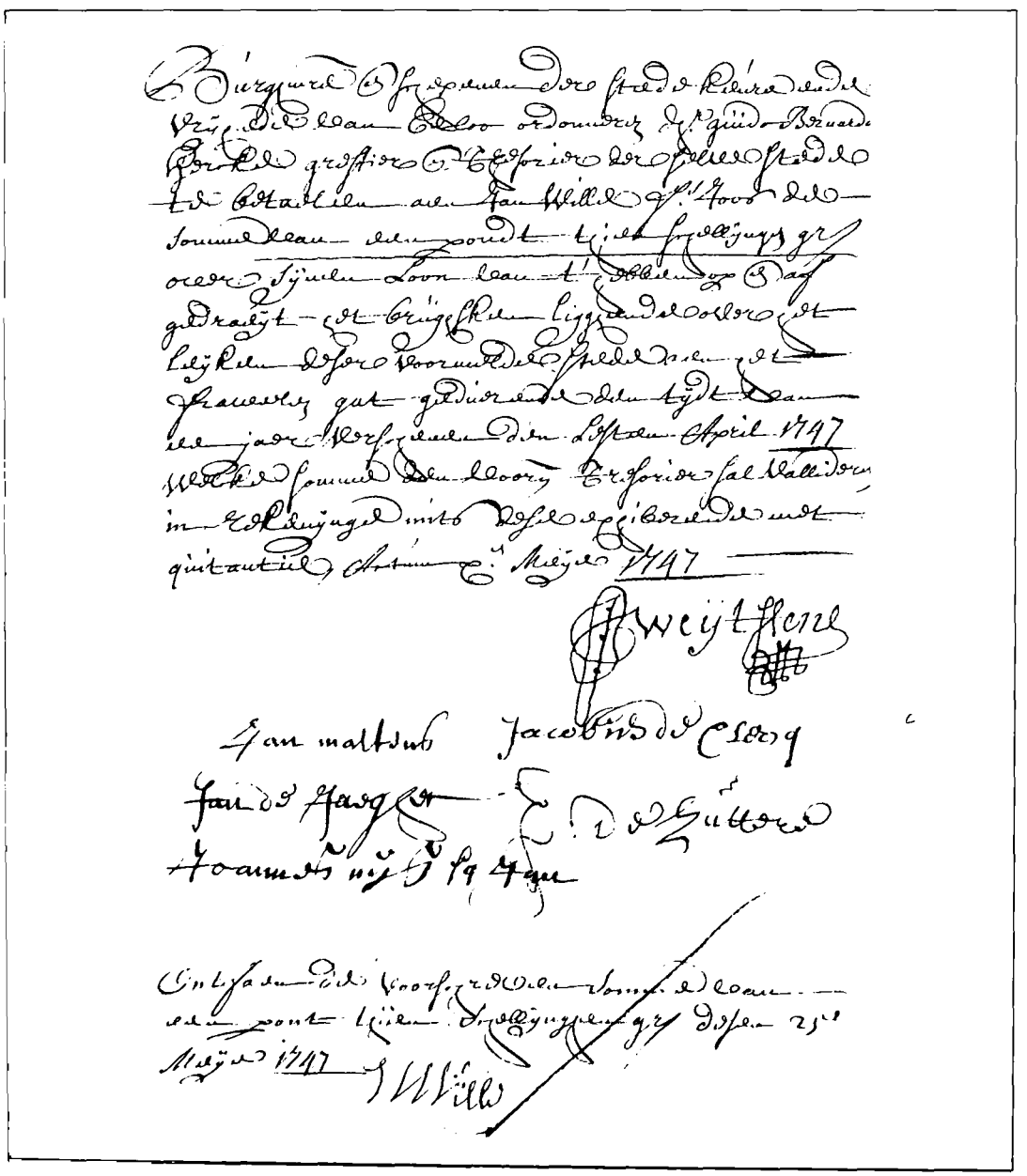

Betalingsnota van de stad aan herbergier-bruggendraaier Jan Wille fs Joos over diens jaarloon "van t'hebben op ende af gedraeyt het brughsken ligghende over het leyken .. aen het frawelen gat..". (SAE 659, Bewijsstukken bij de rekeningen, a°1747).

In 1717 werd Joos Wille de nieuwe uitbater van de herberg. Joos was eerst gehuwd met Jacquemyntien Servyt, die op 10 december 1723 overleed en waarvan we de kinderen Jan Franchois, Pieter Jacobus en Judocus kennen. Uit zijn tweede huwelijk met Appolonia van Hecke werden tussen 1725 en 1744 acht kinderen geboren, waarvan slechts Dominicus, Marie, Jacobe en Franchois hun eerste jaren overleefden. Vermoedelijk was vrouw Wille meer in de gelagzaal aanwezig dan Joos, gezien die toch nog 11 gemet land bewerkte. Op 20 mei 1746 overleed Joos of Judocus. Zijn staat van goed werd op 27 februari 1747 voor de schepenen van het Ambacht Maldegem neergelegd, wat er op wijst dat hij vrijlaat van het Ambacht was en geen keurbroeder van Eeklo. De weduwe zette met haar nog zeven minderjarige kinderen de handel voort. Op dit ogenblik werd ze belast op een grondgebruik van 21 g. 3 r. Zoon Jan, die al meerderjarige was, kwam vanaf 1741 als medegebruiker op de belastingrol voor.

Jan Wille kwam ook op de loonlijst van de stad voor. Op 10 mei 1747 ontving hij 1 p. 10 s.gr. *"over synen loon van t'hebben op en af gedraeyt het brughsken ligghende over het leyken aen het fraweelen gat"*, dit over een jaar dienst als bruggendraaier.

In de telling van 1748 staat Jan met echtgenote Brigitta Loete als herbergier genoteerd. Samen met hun twee kinderen Anne Marie 6 jaar, Emerentiana 2 jaar en *dienstmaerte* Marie Therese van Meulen bewoonden ze het huis aan de oevers van de Lieve. Hij zou hier tot 1773 verblijven en opgevolgd worden door schoonzoon Pieter Potvlieghe fs Judocus, die gehuwd was met Anne Marie Wille. Appolonia zou hier tot haar dood in 1784 onderdak vinden. Op 7 september 1762 was Potvlieghe al eigenaar geworden van het grootste deel van de herberg. Voor 71 pond had hij het deel van Jan Wille gekocht. Op 26 oktober 1772 verwierf hij ook voor 18 p. 13 s. 4 gr. het part van Emerentiana Wille, gehuwd met Jan Verheecke en op 30 april 1776 het part van Pieter Jacobus Wille en Joanna Cornelia Wille getrouwd met Pieter Dhercker, elk voor gelijke 18 p. 13 s. 4 gr.

Omstreeks 1780 woog de schuldenlast uit renten zo zwaar op het gezinsbudget van Pieter Potvlieg(h)e en Brigitta Loete, dat van een aflossing geen sprake meer kon zijn. Om haar geld te verhalen vroeg Joanne Marie Betssens, weduwe van Pieter Mariman, voor de Eeklose schepenbank een verkoop bij decreet aan van de goederen van Potvlieghe en de weduwe Wille. Op 8 maart 1780 werden vier kavels geveild op Nieuwendorpe. Zo onder meer *"een huys, schuere ende stallynghe met d'erfve daermede gaende, synde eenen cheyns ende herberghe genaemt het hauten wambuys gheleghen 't eynden de Nieuwendorpestraete, abouterende oost d'hoors van joffrauwe Livyne Lambrecht met d'helft vande straete, suyt het vaerdeken deser stede ende west het verheyle gat"*. Koper was Pieter Wille fs Jan voor 177 pond groot. De drie andere kopen hadden betrekking op land en meers, 536 roede land *de Leybilck* genoemd en gelegen tussen het Wambuis en Raverschoot, *"van auts enen hautsaert, groot 4 ghemeten, gheleghen by het hauten wambuys streckende langst de lieve"* en 3 gemet land en bos *"genaempt den pad-*

depoel .. abouterende west aen de Gentdtsche Lieve, noort het Eecloos Leyken".

Pieter Wille kwam hier na zijn aankoop ook wonen, evenals moeder Appolonia van Hecke met de kinderen Jacobus, Bernardus en Marie Jacoba *"tsaemen woonende ende dienende by hunne moeder"*. Op 20 oktober 1780 werd voor notaris Joannes Geirnaert een akte van gemeenschap van goederen onderschreven waarbij de drie inwonende kinderen alles *"in proffyte vanden langstlevenden"* stelden. De overeenkomst sloeg op een hofstedeken, gelegen aan de noordzijde van de straat (22022) en een *"partye meirsch alsnu zaeylanden by de herberghe ghenaemt het hauten wambuys tusschen het Eecloos Leyken aende suytsyde, de nieuwendorpstraete aende noortsyde streckende met den westhoeck aen het leyken, ligghende in twee stucx, tsaemen groot twee ghemeten 275 R"*. Het gaat hier duidelijk om het westelijk deel van deze kavel.

Na vijf jaar hield Pieter het voor bekeken. In 1784 troffen we er zoon Dominicus aan. Een jaar later noteerden we een tweede bewoner, Judocus Versyp, die de uitbating van de herberg voor zich nam.
De twee families zouden als bewoners het Ancien Régime vol maken.

Tussen 1716 en 1739 vonden diverse *aerbeyders* een onderkomen in de herberg. Bijna steeds ging het om eenpersoonsgezinnen. Jan van Vooren, de weduwe en kinderen van Jan van Overmeire, Jacobus Daveloose, Pieter van Eechaute en Pieter de Roo woonden er in die hoedanigheid.

Te vermelden is het feit dat de bewoning, in casu de herberg, in het landboek niet wordt vermeld. Dit komt omdat de woning is opgetrokken op de tragel van de Lieve, die bezit was van de stad Gent. Uit de aangehaalde teksten blijkt dat de woning privé-bezit was, maar gebouwd op cijnsgrond. Met andere woorden, de grond werd nooit eigendom van de bezitter van het huis. Daar het scherpe perceel, 13001, uit kwalitatief slechte grond bestond en onmiddellijk aansloot bij de herberg, werden deze vaak aan elkaar gekoppeld en is de eigenaar van dit perceel vaak ook die van de herberg, of althans mede-eigenaar. Deze uitbatingsvorm was evenwel geen vaste regel, reden waarom we ook meermaals een gebruiker van het land vinden die niet in de herberg woont.

Chronologie

1638: *"Eerst Jan van Bruwaen met consoorten eenen meersch metter suutside ant leyken ende noortside ande straete naer nieuwendurpe ten westhende met eenen scherpen houck loopende int vergaederen vande straete ende tvoornoemde leyken, groot 875 r".* (SAE383/74v/1), (SAE384/74v/1).

1707: *"Dheer Jan Lambrecht een partye landt ten midden met een dweirscandt metter suytsyde an het leyken ende noortsyde ande straete naer Nieuwendurpe ten westeynde met eenen scherpen houck loopende int vergaderen vande straete ende tvoornoemde Leyken, groot 875 r".* (SAE386/76/1).

Noten

Lb1638:	163813001	SAE383/74v/1
Lb1640:	164013001	SAE384/74v/1
Lb1707:	170713001	SAE386/76/1
Lb1758:	175813001	SAE388/76/1
F1796:	1796021065-1066:	SAE K1

SAE 1514, *Verkopingen bij decreet* van 8 maart 1780, fol. 58.
SAE 1016, *Staat van goed* van Adriaen Clé fs Pieter van 11 april 1676, fol. 409.
SAE 1023, *Staat van goed* van Jaspart van Maldeghem van 26 jan. 1713, fol. 149v.
DE SMET E., *Verkopingen bij dekreet binnen de Eeklose rechtspraak (1666-1787)*, in *De Eik*, jg. 12 (1987), p.140.
SAE 827, *Wettelijke passeringen* van 24 december 1676, fol. 524.
SAE 835, *Wettelijke passeringen* van 20 juli 1713, fol. 57.
SAE 845, *Wettelijke passeringen* van 7 september 1762, fol. 54v. In de marge van deze akte staan de verkopen van 26 oktober 1772 en 30 april 1776 genoteerd.
SAE 850, *Wettelijke passeringen* van 20 oktober 1780, fol. 134.
SAG reeks 28 nr. 15/68B, *XXste penningkohier van Eeklo, 1580*, f. 23 art 2.
SAE 659, *Bewijsstukken bij de rekeningen*, 1747-1748.
RAG Maldegem 217, *Staat van goed* van Joos Wille fs Jooris van 27 februari 1747.
HAMERLYNCK W. *De familie Cle (Klee) te Eeklo*, in *De Eik*, jg. 23 (1998), p.47-99.

13002

Situering Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*

Aard 1638-1707: land
1786-1796: *huys* en land

Oppervlakte 130 r (19 a 31 ca)

Eigenaar

1638:	Vermeere (Vermeire) Pieter wed. (E/G)
+1640:	Vermeere (Vermeire) Jacques (E/G)
1707:	Toebast *Myn heere... tot Ghendt* (E)
1796:	Overmeire Jan (E)

Gebruiker

1638:	*Vermeere Pieter wed. (G/E)*
+1640:	*Vermeere Jacques (G/E)*

16xx:	*Locke Jan & Bricx Pauwel (G-l)*
16xx:	*Locke Arendt & Bricx Pauwel (G-l)*
16xx:	*Locke Jan (G-l)*
1687:	*Blondeel Joos (G-l)*
1693:	*Luck Jan (G-l)*
1709:	*Van Bruaene Joos (G-l)*
1723:	*Vermeere Pieter (G-l)*
1729-1739:	De Wulf Jan fs Jacques x Maria Mariman (G)
1731:	*Van Hauwenrogghe Pieter (G-l)*
1735-1783:	Van Overmeire Frans (G)
1784:	*Van Overmeire Jan (G-l)*
1786-1796:	De Caluwe Pieter Bernard (G)

Historiek

Vanaf 1729 noteren we met Jan de Wulf de vroegste bewoner. Althans, hij was de eerste belastingbetaler die op deze kavel woonde. Vanaf 1735 woonde Frans van Overmeire er eveneens. Een viertal jaar verbleven er twee gezinnen. Bernaerd de Caluwe en echtgenote Joanna Schutijser, met hun in 1795 vijf kinderen jonger dan twaalf jaar, zouden hier in 1786 zijn neergestreken. Arbeider Bernaerd, geen geboren Eeklonaar, verbleef in de stad sinds 1781. Dat hij hier meteen kwam wonen, is niet uitgesloten.

Chronologie

1638: *"Via Pieter Vermeere met een sticxken ande oostside daeran streckende vande voornoemde straete (straete naer nieuwendorpe) naer het leyken, groot 130 r".*(SAE383/74v/2),(SAE384/74v/2).

1707: *"Myn heere Toebast tot Ghendt met een sticxken ande Oostsyde daeran streckende vande voornoemde straete (straete naer nieuwendorpe) tot het voornoemde Leyken, groot 130 r".* (SAE386/76/2).

Noten

Lb1638:	163813002 SAE383/74v/2
Lb1640:	164013002 SAE384/74v/2
Lb1707:	170713002 SAE386/76/2
Lb1758:	175813002 SAE388/76/2
F1796:	1796021067-1068: SAE K1

13007

Situering	Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*
Aard	1638-1707: land 1796: 2 huizen en land

Oppervlakte 1614 r (2 ha 39 a 68 ca)

Eigenaar

1638, 1707:	St. Janshuis in Brugge (E)
vóór 1750:	De Neve/Van Hevel Silvester (E-cijns)
rond 1750:	Bauwens Adriaen x Pieternelle Therese Schutyser (E-*huys*-cijns)
1770-1779:	Bauwens Adriaen wed. & erfgenamen (E-*huys*-cijns)
1779:	Dhondt Jacobus fs Judocus (E)
1796:	Arnaut Bernaerd fs Jan (E-*huys*, west), St. Janshuis in Brugge (E-*huys*, oost-land)

Gebruiker

1638:	*Van Sluys (Sluus) Jan (G-l)*
16xx:	*Clays Jacques fs Jacques (G-l)*
16xx:	*Dobbelaere Jan te veldekens (G-l)*
16xx:	*De Wispelaere Jan te veldekens (G-l)*
1680:	*Standaet Pieter (G-l*
1707:	*Ramondt Arnaut (G-l)*
1713:	*Standaet Cornelis (G-l)*
1754:	*Stroo Joannes (G-l)*
1769:	*Willems Jooris (G-l)*
1773:	*St. Janshuis (G/E-454,5 r)*
1773:	*Versyp Judocus (G-79 13/20 r)*
1773:	*Willems Jooris behaudt (G-918 5/20 r)*
1776:	*St. Janshuis (G/E-noch 79 13/20 r)*
1770:	Van Overmeire Pieter (G)
1779:	Martens Jan (G)

Historiek

Vermoedelijk kwam hier slechts bewoning omstreeks het midden van de 18de eeuw. In de eerste helft van de eeuw had een zekere Silvester de Neve of Van Hevele,een deeltje grond tegen de straat in cijns genomen van het St.-Janshuis. Diezelfde Silvester liet het over aan Adriaen Bauwens. Wie de woning liet bouwen wordt niet vermeld. Pas in 1770 vernemen we dat Pieter van Overmeire er pachter van was. Hij betaalde jaarlijks 3 p.6 s. 8 gr. aan Bauwens. Adriaen woonde met zijn gezin op het eind van de Roze in de herberg *de roose*, waarvan hij ook eigenaar was.

Na zijn overlijden op 3 december 1770 bleven Pieternelle Therese Schutyser en haar kinderen het woonhuis met toebehoren beheren. Het ging om *"een woonhuys met de appendentien ende dependentien, groene ende droeghe catheylen, mitsgaeders den erfcheyns daermede gaende, gestaen op den cheynsgront van St janshuys in brugghe"*. Aan het Sint-Janshuis betaalden ze een jaarlijkse cijns van 6 s. 8 gr. In 1779 pachtte

Jan Martens het huis voor 3 p. 10 s. het jaar. Hij komt evenwel niet in de belastinglijsten voor. Na het overlijden van Schutyser op 21 juli 1779 kocht Jacobus Dhont fs Judocus op 4 november het part van de erfgenamen Bauwens en verwierf zo het volledige bezit over het huis. Zeker is dat Dhont familiebanden had met de verkopers. Tegen het einde van het Ancien Régime was het huis in bezit van Bernardus Aernaudt, gehuwd met Joanne Bauwens fa Adriaen.

Zeker is dat in 1796 twee huizen op de kavel stonden. Was dit ene, waarvan we geen gegevens terugvinden, er gebouwd door het St.-Janshuis zelf? Pachters konden we er niet aan koppelen.

Bijna alle pachters van het omliggende land waren vanaf het begin van de 17de eeuw tot 1792 bewoners van de grote hofstede *Altena*, een ontginningscentrum van het Sint-Janshospitaal te Brugge.

Chronologie

1638: *"TSt. Janshuys in brugghe ande oostside daeran* (aan 13006) *streckende alsvooren* (*noortside ande nieuwendorp straete naer het leyken) vier sticx met een dreve op de westsyde geheel hiertoe ghemeten"*, groot 1614 r. (SAE383/75v/2), (SAE384/75v/2).

Ook nog recente woningen werden niet ontzien bij de inplanting van het industrieterrein en gingen mee onder de sloophamer. Hier twee naoorlogse woningen op de zuidzijde aan het einde van Nieuwendorpe, net voor de oprit aan de brug over het Leiken (Verzameling Jean Van Hoegaerden).

1707: *"St. Janshuys in Brugghe ande oostsyde daeran, streckende alsvooren (noortsyde ande straete naer Nieuwendurpe) vier stucx met een dreve op de westzyde hiertoe gheheel ghemeten"*, groot 1614 r. *"Den selven Toebast (Myn heere Toebast tot Ghendt) met een stuck ande oostsyde daeran* (aan 13006) *streckende alsvooren (noortsyde ande straete naer nieuwendurpe tot het Leyken), groot 481 r"*. (SAE386/77/2).

Noten

Lb1638:	163813007	SAE383/75v/2
Lb1640:	164013007	SAE384/75v/2
Lb1707:	170713007	SAE386/77/2
Lb1758:	175813007	SAE388/77/2
F1796:	1796021073-1075	SAE K1

SAE 849, *Wettelijke passeringen* van 4 november 1779, fol. 265.
SAE 1035, *Staat van goed* van Adriaen Bauwens van 29 mei 1771, fol. 79v.
SAE 1037, *Staat van goed* van Petronella Therese Schutyser van 26 oktober 1779, fol. 56v.

13008

Situering Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*

Aard 1638-1707: land
1796: huis en land

Oppervlakte 732 r (1 ha 8 a 70 ca)

Eigenaar

1638, 1707: St. Janshuis in Brugge (E)
1796: St. Janshuis in Brugge (E-land) &
Buysse Lieven (E/G-huis)

Gebruiker

1597-1607: *Van Vloethem Jan & Blanckaert Cornelis (G-l)*
1607-1629: *Blanckaert Cornelis (G-l)*
1629-1652: *Van Sluus (Versluys) Jan (G-l)*
1652-1661: *Clays Jaecques, naarpachter van Joos Soetaert (G-l)*
1658-1661: Dobbelaere Jan (G)
1661-1670: *Dobbelaere Jan te veldekens (G-l)*
1670-1680: *De Wispelaere Jan te veldekens (G-l)*
1680-1689: *Standaert Pieter naarpachter van Jan Standaert (G-l)*
1689-1713: *Ramoudt Arnault (G-l)*
1713-1738: *Standaert Cornelis (G-l)*
1738-1744: *Standaert Cornelis wed. (G-l)*

1744-1769:	*Stroo Joannes (G-l)*
1769:	*Willems Jooris (G-l)*
1784-+1796:	Buysse Lieven (G/E)
1792-+1796:	Boucquaert (Bonkaert) Pieter x Anna Catharina Buysse (*inw*)

Historiek

Tot het laatste kwart van de 18de eeuw was de kavel eigendom van het Sint-Janshospitaal in Brugge en behoorde hij tot de landerijen van het Goed Altena te Adegem. De gebruikers van deze kavel waren met uitzondering van enkele onderhuurders *(naerpachters)* zoals Jaecques Claeys en Jooris Willems dan ook de pachters van Altena.

In 1658 pachtte Jan Dobbelaere *"het hofstedeken ten Nieuwendorpe, deel vande hofstede te Veldekensdamme ghenaemt Altena voor 12 p. gr."*. Of Jan er ook woonde, is niet zeker. Wel zeker is dat hij er geen belasting betaalde. In 1661 werd diezelfde Jan Dobbelaere pachter van het goed Altena, dat toen 78 gemet landbouwland en 15 gemet 185 roede bos omvatte.

In 1774 kwam Lieven Buysse naar Eeklo afgezakt. Vanaf 1784 troffen we hem in de belastingkohieren als bewoner op dit perceel aan. In 1796 woonde het gezin, dat bestond uit Lieven Buysse, echtgenote Anna Catharina Gaelens en de 15-jarige zoon Bernard, er nog steeds. Ze waren eigenaars van de woning op deze en de naastgelegen kavel (13009a). De gronden hielden ze in cijns. Het gezin bewoonde één van de huizen. Een juiste toewijzing is ons niet gelukt. Binnen de door ons behandelde periode kende de kavel slecht twaalf jaar bewoning. Na het huwelijk van dochter Anna Catharina met Pieter Boucqaert op 26 juni 1792 vond het jonge koppel er ook onderdak.

Chronologie

1638: *"De selve (Tst Janshuus in brugghe) ande oostside daeran, streckende alsvooren met eenen spleetcant opt zuuthende, groot 732 r"*. (SAE383/75v/3), (SAE384/75v/3).

1707: *"Tselve (S.te Janshuys in Brugghe) ande Oostside daeran, streckende alsvooren een stuck met eenen spletcandt op tsuyteynde, groot 732 r"*. (SAE386/77/3).

Noten

Lb1638:	163813008	SAE383/75v/3
Lb1640:	164013008	SAE384/75v/3
Lb1707:	170713008	SAE386/77/3
Lb1758:	175813008	SAE388/77/3
F1796:	1796021076-1077:	SAE K1

STOCKMAN L., *Het Goed Altena te Adegem*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 29 (1978), p. 126-153.

13009

Situering	Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*
Aard	1627: land 1632: hofstede & land
Oppervlakte	vóór 1627 virtueel opgedeeld in percelen: 991 r (2 x 495,5 r) 1638: 991 r (1 ha 47 a 16 ca)
Eigenaar	
vóór 1627:	Waterman Joos x Joosyntken van Brouaen (E-1/2); Van Brouaen Gerard (E-1/2)
1627, 1638:	Pauwels Joos fs Pieter x Franchynken Kerf(s) (E)
vóór 1653:	De Jagher Aernaut & Maeyken (E-1/4) (oostzijde)
vóór 1656:	Pauwels Jan fs Joos x Elisabeth Neckebrouck (E-1/4). Doosterlinck Margriete fa Jan (E-1/4)
1653, 1656:	Van Heyle Lieven (E) 2x ¼ =1/2
Gebruiker	
1632/33-1656:	Vereecke Jan, Jooris & Baudwyn (G-991 r)

Historiek

In de vroegste bronnen met betrekking tot deze kavel, is het duidelijk dat die op zijn minst virtueel opgedeeld lag. Nochtans had men het steeds over een oppervlakte van 991 roede.

Op 12 juli 1627 verkochten Gerard en Joosyntken van Brouaen (Bruaene), de laatstgenoemde gehuwd met Joos Waterman, de hofstede *"int gheweste ghenaempt Nieuwendurpe, zuyt tEecloots leyken, noort de Nieuwendurpsche straete, oost ende west syn naest ghelandt die van Ste janshuys binnen brugghe"* in het geheel 3 gemet groot , aan Joos Pauwels fs Pieters. Op dit ogenblik was er geen sprake van een *behuysde hofstede.* De bewoning, of nieuwe bewoning, zou er pas in 1632-33 komen. Jan Vereecke was de vroegst gekende bewoner tijdens de 17de eeuw. In 1638 werd hij belast op het gebruik van 3 gemet 150 roede land en het bezit van een koe. Op het eind van zijn leven zou hij nog de verkaveling meemaken.

In het landboek van 1640 met aanvullingen staat *"inde voorgaende hofstede heeft margriete Doosterlinck fa Jan het vierde part opde oostzyde deurgaende"*. Een exact jaar waarin Margriete eigenares werd van dit vierde deel kunnen we niet geven.

Op 1 december 1653 kocht Lieven Van Heyle een vierde *"te weten d'oostsyde vande hofstede"* van Aernaut en Maeyken de Jagher. In de koopakte wordt nog steeds verwezen naar de totale oppervlakte van 3 gemet 60 roede.

Op 11 maart 1656 verkocht Jan Pauwels fs Joos, gehuwd met Elisabeth Neckebrouck, zijn deel eveneens aan Van Heyle (tweede kwart van de oostzijde) voor 500 gulden, *"op conditie dat den vercooper tsynen proffyte vermach af te breken het houdt* (oud) *huyseken dat staet op t'voorn. hofstedeken ..."*. Het perceel was nog belast met een jaarlijkse rente van 3 p. gr. over een niet-afgelost kapitaal van 48 p.gr. ten gunste van Pieter vande Voorde.

Het was tijdens de periode 1653-1656, met Lieven van Heyle als eigenaar van beide percelen, dat de kavel in tweeën werd opgedeeld en omgevormd tot *behuysde hofsteden*. Na de scheiding ging elke perceel van 495,5 roede een eigen leven leiden. Deze kavels worden hierna als 13009a en 13009b behandeld.

Chronologie

1638: *"Joos Pauwels ande oostside daeran streckende alsvooren twee sticx opt noorthende een hofstede, groot 991 r"*. (SAE383/76/1).
In Lb 1640 staat *"inde voorgaende hofstede heeft margriete Doosterlinck fa Jan het vierde part opde oostzyde deurgaende..."*.(SAE384/76/1).

Noten

Lb1638:	163813009	SAE383/76/1
Lb1640:	164013009	SAE384/76/1

SAE 822, *Wettelijke passeringen* van 12 juli 1627, fol. 24.
SAE 825, *Wettelijke passeringen* van 1 december 1653, fol. 88.
SAE 825, *Wettelijke passeringen* van 11 maart 1656, fol. 258.

13009a

Situering	Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*
Aard	1656,1707: hofstede & land 1796: *huys en land*
Oppervlakte	1656-1796: 495,5 r , (454 2/12 r)
Eigenaar	
1656:	Van Heyle Lieven (E)
vóór 1690:	Biebuyck Adriaen (E)
1707:	Van Heyle Lieven erfgenamen (E)
1721:	Veltganck Jacques *d'hors* (E)
1754:	Diericx *raetsheer* (E)
1796:	Buysse Lieven (E-*huys*) & Diericx Jan Francies, Gent (E-land)
+1796:	Cornu Jacoba (E-*huys*) & Diericx Jan Francies, Gent (E-land)

Gebruiker

1657-1665:	Vereecke Jan wed. (G-1/4)
1654-1676:	Verburcht Pieter (G-ander 1/4)
1676:	Verburcht Pieter wed. (G-1/4)
1698-1703:	Van Ghejuchte Jaecques (G-454r)
1704-1716.:	(Van) Overmeire Jan (G)
1713->1719:	De Smul Cornelis x Tack Florentie (*inw-schipper*)
1713-1730:	Clyncke Pieter x Keppens Marie (G)
1731-1733:	Keppens Marie, wed.Clyncke Pieter (G)
1727-1763:	Roete Pieter x Clyncke Martina (G)
1764-1773:	Van Deynse Pieter fs Jan x Roete Godelieve (G)
1773:	*Merison Jan (G-l)*
1784-+1796:	Buysse Livinus (G/E)

Historiek

Op 11 maart 1656 verkocht Jan Pauwels fs Joos, gehuwd met Elisabeth Neckebrouck, *op verhoogynghe*, aan Lieven van Heyle *"een hofstedeken ende landt daermede gaende, t'samen groot twee ghemeten, ghestaen en gheleghen inden wyck ghenaempt nieuwendurpe, abouterende metten noorteynde aende straete, oost den voornoemden cooper* (13009b), *suyt de schipvaert deser stede, west Ste Janshuys in brugghe .. op conditie dat den vercooper t'synen proffyte vermach af te breken het audt huyseken dat staet op t'voornoemde hofstedeken"*. Als we dit lezen, weten we al dat we ons niet te veel van de bewoningskwaliteit moeten voorstellen. Bijna onmiddellijk na de aankoop maakte Van Heyle er twee hofsteden van.

In 1654 kreeg pachter Vereecke er met Pieter Verburcht een tweede bewoner bij. Een situatie die gehandhaafd bleef, hoewel gedurende sommige pachtperioden de twee delen tijdelijk onder één gebruiker kwamen.

Van augustus 1727 tot 1763 betaalde Pieter Roete met echtgenote Maryntjen Clyncke (Klincke) fa Pieter belasting op het gebruik van de hofstede. Het koppel was op 30 april 1727 gehuwd en onmiddellijk daarna op de boerderij verschenen. Martyne overleed er op 15 februari 1754. Op 6 mei 1754 werd haar staat van goed neergelegd. Daaruit blijkt dat er slechts één kind was, Goddelieve, 17 jaar oud. Het gezin bezat geen onroerend goed en de enige openstaande schuld was de huishuur over 1 jaar 4 maanden en 12 dagen, zijnde 5 p. 14 s. 5 gr. De staat werd afgesloten met een batig slot van 29 p. 15 s. 10 gr. Uit de beschrijving kunnen we opmaken dat de woning bestond uit een keuken, de *camer* waarin het weefgetouw, de scheermolen en het bobijnwiel waren opgesteld, een kelder en een zolder. Bemiddeld was het gezin zeker niet, slechts 28 pakken vlas, 26 pakken werken, 2 zakken *aertappels*, 2 zakken koren, 2 meuken tarwe, en 2 meuken *roomsche boonen* staan geregistreerd. Pieter Roete overleed op 23 augustus 1768. Hoewel hij in 1763 voor het laatst belasting betaalde, is het niet uitgesloten dat hij op de hofstede is overleden.

Vanaf 1784 noteen we Lieven Buysse als eigenaar van deze en de westelijk aangrenzende kavel (13008). In dit laatste kwart van de 18de eeuw werd op beide een huis opgetrokken. In welk Lieven woonde is niet duidelijk.

Chronologie

1707: *"Tsteirfhuys Lieven van Heyle ande Oostsyde daeran streckende alsvooren, een hofstede ende lande daer achter, ten noorteynde de selve hofstede, groot 495 r ½ "*. (SAE386/77v/1).

1758: *"T'sterfhuys van Lieven van heyle aende oostsyde daeraen streckende alsvooren, een hofstede ende lande daerachter, ten noorteynde de selve hofstede, groot 495 r ½ "*. (SAE388/77v/1).

Noten

Lb1707:	170713009	SAE386/77v/1
Lb1758:	175813009	SAE388/77v/1
F1796:	1796021077-1078:	SAE K1

SAE 825, *Wettelijke passeringen* van 1 dec.1653, fol. 88.
SAE 825, *Wettelijke passeringen* van 11 maart 1655, fol. 258.
SAE 1031, *Staat van goed* van Martyntjen Clyncke fa Pieter van 6 mei 1754.
DE SMET E., HAMERLYNCK W., a.w., in *De Eik*, jg. 22 (1997), p.6.

13009b

Situering Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*

Aard 1656-1707: hofstede & land
1796: *hofstedeken* en land

Oppervlakte 1707-1796: 495,5 r

Eigenaar

1656:	Van Heyle Lieven (E)
1676:	Van Heyle Lieven (E-1/2), Martens Jan (E/G-1/2)
1680:	Locke Lieven loco Van Heyle (1/2)
1681:	Martens Jan (E-geheel)
1689:	Martens Jan (E-1/2),
vóór 1690:	Biebuyck Adriaen x Marie van Heyle (E)
1690-1695:	Van Vooren Jan x Cathelyne Locke(E-1/2)
1695:	Van Vooren Jan *dhoirs* (E-1/2)
1692:	Van Vooren Jacques (over Jan Martens) (E)
1700:	Van Vooren Francoyse x Pieter de Vulder (E), xx Pieter Cochuyt (E-1/3)
1700:	Van Vooren Marie x Van Overmeere Jan (E-1/3)

1700:	Van Vooren Jooris x De Vos Janneken (E-1/3)
1700:	Roete Francies x Susanne de Vulder (E-1/3)
1721:	Van Vooren Jooris *dhoirs* (E-1/3)
1722:	Van Vooren Franchoyse *dhoirs* (E-1/3)
1721-1761:	Van Vooren Bernard fs Jooris (E/G)
1762-1787:	Meiresonne Joannes x wed. Bernard van Vooren (E/G)
1787-+1796:	Willems Jan fs Jooris x Joanne Marie Cornu (E)

Gebruiker

1676-1694:	Martens Jan (G/E 1/2) & *Van Heyle Pieter (G-l. 1/2)*
16xx:	*Van Bruwaen Pieter (G-l.1/2)*
1691-1721:	Van Vooren Jooris fs Jan x De Vos Janneken (G/E)
1721-1731:	Van Vooren Jooris, weduwe (G/E)
1732:	Van Vooren Jooris, weduwe (*inw.*)
1720->1739:	De Neve Jan x wed. Joos van Vlaenderen (*inw-arb*)
1729-1761:	Van Vooren Bernard fs Jooris (G/E)
1762-1787:	Meiresone Jan x wed. Van Vooren Bernard (G/E)
1787-+1796:	Willems Joannes fs Jooris (G/E)

Historiek

Op 5 juni 1690 kocht Jan van Vooren, gehuwd met Cathelyne Locke, van Adriaen Biebuyck en echtgenote Marie van Heyle voor 39 p. 5 s. gr. *"een behuysde hofstede met huys ende scheure daer op staende met een stucxken landt suyt daeraen, groot ontrent 450 roeden, gheleghen inden wyck ghenaempt de hellebusschen alsnu ghenaempt nieuwendorpe, abouterende noort de nieuwendorpsche straete, oost Ste Jans godtshuys binnen brugghe, suyt de schipvaert der stede van Eecloo, west Adriaen biebuyck ..."*. Jan overleed op 9 mei 1695 en liet een weduwe met vier kinderen na, 2 minderjarige, Maria 17 en Anna 12 jaar en 2 volwassenen Jooris en Franchoyse, deze laatste in tweede huwelijk met Pieter Cochuyt (Cocquyt).

De staat van goed van Jan, die op 14 juli 1695 werd neergelegd, was afgesloten met een positief saldo van 83 p. 14 s. 8 gr. 6 d.

Op 11 februari 1700 werden de onroerende goederen verdeeld. In 1701 waren Jooris, Marie en Franchoyse bezitter van elk een derde part. Respectievelijk op 1 en 6 juni 1710 kon Jooris bij contract zijn rechten op de woonst veilig stellen. Van het paar kennen we acht kinderen: Jan geboren in 1691, Pieter in 1692, Joorynken 1695, Catharina geboren in 1698 maar overleden in 1706, Franchoys 1700, Jacobus 1702, Beirnaert 1706 en Ludovicus als laatste geboren in 1708. Toen Jooris op 10 juni 1721 op zijn boerderij overleed, werd een staat van goed opgesteld die ons iets meer laat kennen over de levenswandel van het gezin. Aan onroerend goed bezaten ze *"een behuyst ende beschuert hofstedeken daer den overledenen uuyt ghestorven is met de erfve ende landen daermede gaende .. op de wyck van nieuwendurpe.. synde de overledenen hier erfachtigh ghestorven te weten over een derde by successie van synen vader ende*

moeder ende de andere twee deelen van drye by uytgrootynghe syne medehoors". Die *medehoors* waren Jan van Overmeere, gehuwd met Marie van Vooren, en Pieter Cocquyt, echtgenoot van Franchoyse van Vooren.

In de *Langhe Moyestraete* bezat Jooris nog een perceeltje land van 320 roede (47 a 52 ca).

Het gezin haalde met Joanna vanden Abeele een *dienstmaerte* in huis. In de lijst van de schulden die op het sterfhuis rusten troffen we diverse buren aan die tegoeden hadden over *aerbeytsloon, labeur* en *waeghendienst.* Jooris was dus zeker geen grote boer. Hij bezat geen paarden, geen wagens, maar niettemin werd zijn boedelbeschrijving afgesloten met een positief saldo van 114 p. 3 s. 6 gr 6 d.

Het jaar daarop, op 6 maart 1722, overleed mede-eigenares Franchoyse van Vooren te Adegem. Pieter Cochuyt, de tweede man van Franchoyse – voordien was ze getrouwd geweest met Pieter de Vulder – bleef achter met vier minderjarige kinderen: Jan (24 jaar), Pieter (20) en Francoys (14), alle drie van hemzelf, en stiefdochter Jooryntken, net geen 25 jaar. De oudste dochter, Susanna gehuwd met Francies Roete was de enige meerderjarige van de kinderen. Op het ogenblik van overlijden bezat dit gezin ook nog een part in de kavel, "*wesende den westcant vande voorseide hofstede, met t'westeynde vanden huyse, wesende de caemer scheedende tusschen de keucken ende caemerdeure, lancxt eenen binnen muer met al d'edificien daerin ende aende voorseide caemer daermede gaende, den kelder ende al het boomcatheyl staende opden voorghemelden westcant met tnoorteynde vande schuere, scheedende eenen ghendtschen hautvoet alf vanden vierden styl, van t'suyteynde inne...*". Een mens zou voor minder het noorden kwijt raken bij dergelijke eigendomsafbakening! Haar staat van goed werd afgesloten met een batig slot van 131 p. 2 s. 8 gr. 6 d.. We kunnen niet zeggen dat deze familie, die op Adegem woonde, financieel slecht boerde.

Mede-eigenaar Bernard van Vooren fs Jooris bewoonde zeker vanaf 1729 de hofstede. Op 24 april 1744 overleed echtgenote Catharine de Bruycker fa Jan er; zij liet Bernard achter met vijf minderjarige kinderen: Joannes, Augustinus, Caroline, Pieter en Joanne. Uit de staat van goed van Catharine blijkt dat ze woonden in *"het behuyst ende beschuert hofstedeken met de erfve ende een stuck landt"*, groot 450 roede, waarvan ze deels eigenaar waren. Toen twee decennia later ook Bernard op 26 december 1761 zijn laatste adem uitblies, – hij was nog een tweede maal in het huwelijksbootje gestapt, met Pieternelle Snoeck fa Jan – liet hij elf kinderen na. Vijf stamden uit zijn eerste huwelijk met De Bruycker(e) en zes uit zijn tweede huwelijk: Antonius, Catharina, Petronella, Ageneste, Bernard en Marie Francoise. Hij werd dan als eigenaar van de helft van de hofstede vermeld. Het bezit van het gezin was gestagneerd, maar niet onaardig. Het batig slot was 149 p. 10 s. 6 d. De weduwe hertrouwde zes maand later, op 22 juni 1762, met Joannes Meiresonne. Het gezin bleef op de hofstede tot 1787, het jaar waarin Petronelle overleed. Op 29 november 1787 verkochten Meiresonne en de kinderen de hofstede voor 384 p. 16 s. 8 gr. aan Joannes Willems fs Jooris, die er ook kwam wonen.

De verkoopakte bevatte een vrij merkwaardige clausule. Het ging om een *"behuysde ende beschuerd hofstedeken, met de boomen daerop staende, uytgezonderd van vyf wilgen met eenen papelieren boom die de verkopers thunnen proffyte behouden"* en die ze vóór mei moesten rooien. Het hofstedeken met het achterliggende land had toen een oppervlakte van 450 roede. In de koop was ook nog een perceel land van 320 roede aan de westzijde van *"de straete loopende naer het hoogbrugsken"* begrepen.

Het minste wat we van kavel 13009 kunnen zeggen, is dat het er een was met een ongeloofelijk kluwen van eigenaars en gebruikers, waar we meerdere uren aan besteed hebben.

Chronologie

1707: *"Dhoirs Jan van Vooren ande Oostsyde daeran een hofstede ende lande daer achter alsvooren streckende noort ende suyteynde alsvooren, groot 495 r ½ "*. (SAE386/77v/2).

Noten

Lb1707:	170713010	SAE386/77v/2
Lb1758:	175813010	SAE388/77v/2
F1796:	1796021079-1080:	SAE K1

SAE 822, *Wettelijke passeringen* van 12 juli 1627, fol. 24.
SAE 825, *Wettelijke passeringen* van 11 maart 1656, fol. 258.
SAE 830, *Wettelijke passeringen* van 5 juni 1690, fol. 76.
SAE 853, *Wettelijke passeringen* van 29 november 1787, fol. 4v.
SAE 1021, *Staat van goed* van Jan van Vooren van 14 juli 1615, fol. 79.
SAE 1024, *Staat van goed* van Jooris van Vooren fs Jan van 22 oktober 1721, fol. 187.
SAE 1024, *Staat van goed* van Franchoyse van Vooren van 25 april 1722, fol. 242.
SAE 1025, *Staat van goed* van Pieter Cockuyt van 31 december 1727, fol. 308.
SAE 1029, *Staat van goed* van Catharine de Bruycker fa Jan van 25 november 1744, fol. 100v.
SAE 1033, *Staat van goed* van Bernard van Vooren fs Jooris van 28 april 1762, fol. 83.
DE SMET E., HAMERLYNCK W., a.w., in *De Eik*, jg. 19 (1994), p.101., jg. 22 (1997), p.12.

13011

Situering Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*

Aard 1520: *een huusekin*
1638-1707: hofstede
1796: hofstede en land

Oppervlakte 1638-1796: 278 r (41 a 28 ca)

Eigenaar

1638-1796: St.-Janshuis in Brugge (E)

Gebruiker

1520:	Van Bruwaen Jan (G)
1628/29-1651:	Hebberecht Joos (G)
1652-1665:	Van Vooren Matthys (G)
1667-1670:	Van Vooren Matthys, wed. (G)
1670-1689:	Teerlinck (Therlynck) Lieven x wed. Van Vooren (G)
1689-1740:	De Meyere Gheeraert fs Maercus (G)
1741-1763:	De Meyere Jan fs Gheeraert (G)
1724-1728:	De Reu Carel fs Jooris x Joanne Marie De Meyere fa Gheeraert (*pachter*)
1729:	Van Vooren Marie, wed. Jan van Overmeere (*naerpachter*)
1730-1750:	Vermeire Jaecques fs Pieter xx Joanne Marie De Meyere fa Gheeraert (G)
1735-1763:	Vermeire Pieter fs Jaecques (G-*inw*)
1755-1773:	Willems Jooris x Marie Anne de Meyere (G)
1774-1796:	Willems Jooris wed. (G)

Historiek

De vroegste sporen van bewoning op dit perceel gaan terug tot 1520. In de legger van het goed Altena van 1520 wordt Jan van Bruwaen vermeld als pachter van land van het Sint-Janshuis te Brugge *"daer een huusekin up staet, dats Jan van Bruwaen in pachte houdt"*.

Daarna moesten we wachten tot 1628, toen Joos Hebbrecht als pachter op het goed verscheen. In 1638 werd hij belast op het gebruik van 24 gemet land en bezat hij een paard en drie koeien. Zeker geen kleine boer.

Op 28 april 1681 stapte Geeraert de Meyere fs Maercus te Eeklo in het huwelijksbootje met Joanna Wittewrongel. Op dit ogenblik gingen ze ook de hofstede bewonen, die ze tegen een jaarlijkse som van 15 p.gr. plus wat natura van het St.-Janshospitaal pachtten. Met de regelmaat van de klok werden er kinderen geboren.

Opvallend is het gesloten karakter van Nieuwendorpe. Bijna steeds zoeken de jongelui hun bruid op de omliggende hofsteden. Kinderen De Meyere trouwden met telgen uit de families Vermeere en Van de Voorde, die ook op de wijk woonden.

Op 26 augustus 1721 trouwde Waarschotenaar Carel de Reu fs Jooris met Joanne Marie de Meyere fa Geeraert. Het koppel nam zijn intrek op de hofstede en werd medepachter. Carel was amper zeven jaar gehuwd en had één kind, Pieter, toen hij hier op 31 december 1728 over-

leed. Binnen dit korte tijdsbestek waren ze, op 20 juni 1725, eigenaar geworden van drie gemet land, aangekocht van Pieter Hercke, afkomstig uit het sterfhuis van Appolonia Haerens, *douariere* van Philippe Ignace van Hoobrouck. Uit de staat van goed van Carel bleek dat ze ook al over een niet onaardige veestapel beschikten: *4 coebeesten, een calf, een peert, 2 verckens, 4 geiten, 8 hoenders met den haene.* Rond Nieuwendorpe-Raverschoot pachtte hij acht percelen land met namen als *de stryngskens, het hooghelandt, de peerdebilcken* en *de cruysen.* Ofschoon Carel de Reu als pachter van de hofstede voorkomt, is het niet zeker dat hij er ook woonde. Uit zijn staat van goed blijkt dat Marie van Vooren, de weduwe van Jan van Overmeere, hem een jaar als onderhuurder schuldig was voor gebruik van de woning in 1728. We weten ook dat De Reu zelf een hofstede (22037) van Pieter Hercke pachtte. Nergens vinden we aanwijzingen dat op deze kavel bewoning was. Onder de schuldenlast van het sterfhuis van Carel vinden we wel: *"Item is men schuldigh d'heer pieter hercke de somme van 56 ponden 6 sch. 8 gr. over verscheene huys ende landtpachten, gherekent tot bavo 1729".*

Janneken overleed hier op 22 april 1730. Waarschijnlijk hertrouwde Geeraert niet meer. Hij had een dienstknecht, Lieven vanden Bossche, en een *dienstmaerte*, Lievyne Joos, op de loonlijst, die hem bijstonden. Op het eind van zijn leven sukkelde Geeraert wat met zijn gezondheid. Dokter Beughel, meester Hyachintus van Ghyseghem en meester Ignatius Marichal kwamen hem visiteren *ende chirurgaele diensten van medicynen* leveren, maar niets mocht baten. Geeraert stierf op 28 januari 1740 en werd daags daarop begraven. De lasten waren aanzienlijk hoger dan de baten en de staat van goed werd op 2 april 1740 dan ook afgesloten met een schuld van bijna 28 pond gr.

Eén openstaande post er uit is voor ons belangrijk: *"voorts is men schuldigh aenden ontfanghere van het hospitaal van Ste Janshuis binnen brugghe over verschene huys ende lantspachten tot Bavo 1739 ten vyfthien ponden grooten t'siaers ende een hondert gely te verlegghen, tsaemen xxxj p. x s.gr.".*

Van 1741 tot 1763 nam *lantsman* Jan de Meyer(e) de hofstede in pacht. Op 24 april 1748 bewerkte hij samen met vrouw Petronelle Cocquyt, de vier kinderen (Marie Anne 17 jaar, Jacobus 15 jaar, Petronelle 13 jaar en Marie Petronelle 2 maanden) en *coeywachter* Bernard Imselroy, 30 gemet 96 roede land.

Chronologie

1707: "De selven (*Tst Janshuus in Brugghe*) *ant noorthende daeran streckende metten noorthende ande straete een hofstede groot 278 r*" (SAE383/76/3), (SAE384/76/3).

1707: *"Ste Janshuys an tnoorteynde daeran streckende metten noorteynde ande straete een hofstede groot 278 r*" (SAE386/78/1).

Noten
Lb1638: 163813011 SAE383/76/3
Lb1640: 164013011 SAE384/76/3
Lb1707: 170713012 SAE386/78/1
Lb1758: 175813012 SAE388/78/1
F1796: 1796021082-1083: SAE K1
SAE 1026, *Staat van goed* van Carel de Reu (x Joanne Marie de Meyere fa Geeraert) van 16 februari 1729, fol. 78v.
SAE 1028, *Staat van goed* van Geeraert de Meyere fs Maercus van 2 april 1740, fol. 112.
Ar. SJHB E 2, nr. 21, *Legger van het goed Altena* van 1520.

8. BEWONING BELOOP 22

Het 22ste beloop omvatte in de 17de en 18de eeuw één woonkern, namelijk het gehucht Nieuwendorpe, dat de zuidelijke grens ervan vormde. Aan de westzijde leunde het aan tegen de Lieve, in het noorden volgde het de watergang van de Lieve tot het Mandeweegsken en ten oosten was het begrensd door het nog onbebouwde Mandeweegsken en de *Langhe Moey straete*, de huidige Slachthuisstraat. In de taal van toen was het afgebakend als volgt: "*Ande westside vant mandeweechsken, ande noortside vande straete van nieuwendorpe beede hiertoe alf ghemeten ende ande zuutside vanden waterganck, westwaert streckende tot de lyve*". (SAE 383 fol. 123v, a°1638),(SAE 384 fol. 123v, a°1640), (SAE 386 fol. 131v, a°1707).

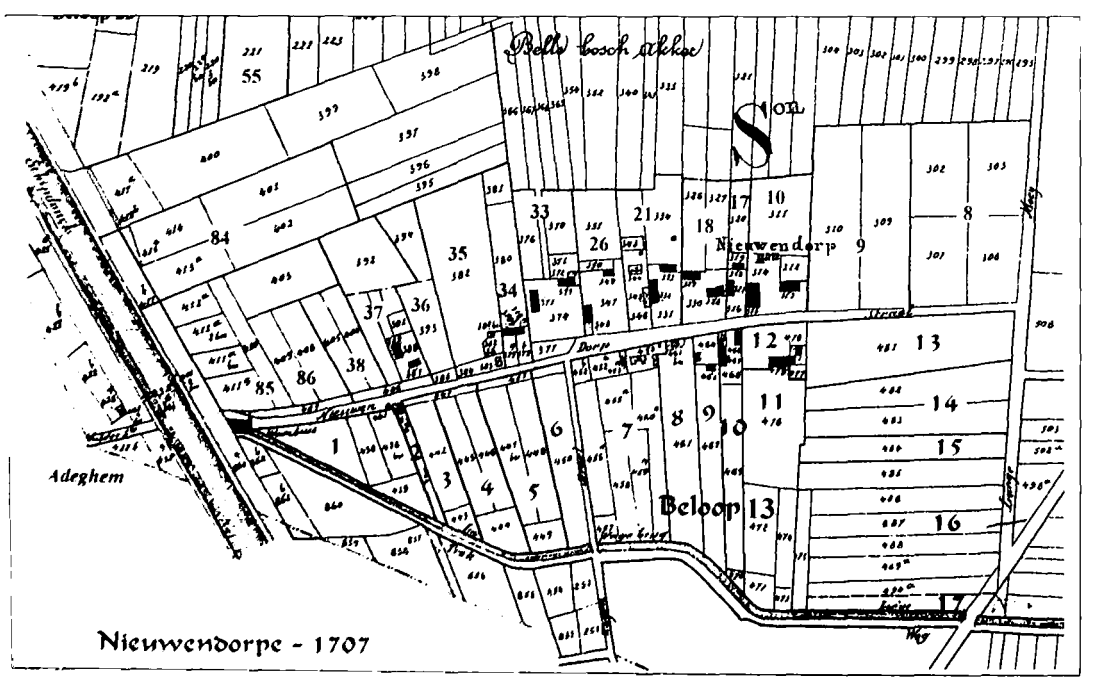

Het 13de en 22ste beloop, anno 1707, bewerkte kaart van P.C. Popp (ca.1860). Uit F. Pille, Het Eeklose landboek (1638), dl I, uitgave Eeklose Bibliotheek, reeks werkinstrumenten, nr. 7, 2004.

22010

Situering	Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*
Aard	1638-1796: hofstede en land
Oppervlakte	1638-1796: 747 r (1 ha 10 a 93 ca)
Eigenaar	
vóór 1631:	Blondeel Jan (E)
1631:	De Baets Pieter fs Charles x Cathelyne Blondeel fa Jan (E-1/2)
1631:	Blondeel Antheunis fs Jan (E-1/2)
vóór 1635:	Bauwens Laureins x Mayken Blondeel (E-1/2)
1635:	Pyncle Jan fs Adriaen (E-geheel)
1661:	Pinckel (Pyncle) Jacques fs Jan (E)
vóór1687:	Pinckel (Pyncle) Adriaeneken fs Jan (E)
1687:	De Dobbele Jaecques Bernaert, *den procureur tot Ghendt* (E)
16xx:	De Smet Gillis (E)
1682:	De Baets Matthys *by naerhede dheer* Doens Matthys (E)
1765:	Debbaut Martinus *dhoirs* (E)
1796:	Goethals Pieter (E/G)
Gebruiker	
1627-1645:	Bonne Cornelis (G)
1646-1650:	Locke Jan (G)
1654-1681:	Pyncle Jan (G/E)
1659-1691:	Van Overtvelt Christoffel (G)
1682-1683:	De Wispelaere Jan (G)
1689-1703:	Pinckel Adriaen fs Lieven (G)
1699, 1707:	Goethals Jan (pachter)
1713:	De Vreese Bernaert (G)
1715:	De Munck Jan (G)
1721-1765:	Honderdoncq Daniel (G)
1766-1789:	Van Queckelberghe Frans (G)
1790-+1796:	Van Queckelberghe Frans wed. (G)
1790-+1796:	Goethals Pieter (G/E)

Historiek

Op 27 januari 1631 leende het gezin Pieter de Baets-Cathelyne Blondeel 32 p. gr. van Gentenaar Simoen van Watervliet fs Pieter. Tot aflossing van het kapitaal beloofden ze een jaarlijkse rente te betalen van 2 p.gr. Als pand stelden ze hun helft in *"eene hofstede met de huysen, scueren, stallen ende andere catheylen ende vier bilcxkens lants, d'een*

aen d'ander, groot vij ghemeten ij^{c} xv R. gheleghen achter dhofstede ten nieuwendorpe ...abouterende metten suuthende aende nieuwendorpstraete alsoo noorwaert tot op de raveschootstraete, oost ghelandt pieter de sayere, west jaecques kervyn, ligghende ghemeene met Antheunis blondeel..".

In 1635 was Anthonis overleden en ging zijn deel naar Laureins Bauwens, gehuwd met Mayken Blondeel. Op 8 maart 1635 verkochten ze de vier gemet die ze in eigendom hadden aan Jan Pinckele fs Adriaen, getrouwd met Cathelyne de Suttere, die toen al het andere part bezat. Cornelis Bonne bewoonde dan de hofstede. Een grote landbouwer was Cornelis zeker niet. In 1638 betaalde hij belasting op het gebruik van 6 gemet land en het bezit van één koe. Jaecques vande Kerchove was inwonende.

Op 22 juni 1661 werd de toenmalige eigenaar Jaecques Pynckel fs Jan, *"jonghman vande aude van dertich jaeren"* door Jan van Crombrugghe fs Joos voor de Eeklose vierschaar gedaagd. Jaecques werd aangemaand om zijn achterstallige intresten en niet-betaalde rekeningen van kleren en graan (dit sinds mei 1658) af te lossen of opnieuw te bezetten. Pynckel verklaarde *"onvoorsien te wesen van ghereede pennynghen"* maar beloofde een nieuwe rente van jaarlijks 4 p. 10 s.gr. te betalen. In totaal ging het om een schuld van 72 p. gr. Deze rente bezette hij tot aflossing *"op een syne behuysde hofstede, groot met de lande daermede gaende t'eenen blocke totten 10 ghemeten 288 roeden"*.

Om zijn schulden te delgen ging Jaecques een nieuwe lening aan. Op 9 februari 1662 ontving hij 24 p. gr. uit handen van schoonbroer Matthys Doens fs Anthone die als voogd over zijn broer Adriaen optrad. Hiervoor zou Pynckel jaarlijks 1 p. 10 s. gr. betalen. Als hypotheek stelde hij de *"behuysde hofstede met de landen"* alsook een perceel land van 7 g. 158 roede, naast de hofstede.

Op 16 januari 1687 verkocht Adriaeneken Pynckel fa Jan en weduwe van Matthys Doens (voormalig burgemeester van het Ambacht Assende) de hofstede en land, in totaal 11 gemet 88 roede, aan procureur Jaecques Bernard de Dobbel. Uit de akte blijkt dat Christoffel van Overtvelt van omstreeks 1659, men vermeldde in 1687 *"sedert 28 jaer"*, de hofstede en land pachtte. Merkwaardig genoeg komt Christoffel pas vanaf 1685 als bewoner in de belastingkohieren voor!

Op 29 november 1687 werden rente en kapitaal afgelost door Jaecques Bernaert de Dobbele, procureur in de Raad van Vlaanderen, die zich ook *"proprietaris"* noemde. Vermoedelijk was de procureur pas eigenaar geworden en was het aflossen van de schuld één van de clausules opgenomen in de verkoop. Uit de akte blijkt dat deze hofstede ook een uitweg achterom had, langs *"eene dreve tot opden weghe ofte straete ghenaempt de mandeweghe"*.

In 1720-21 verschijnt de van Adegem afkomstige Daniel (H)onderdock na zijn huwelijk met Marie Colpaert op de hofstede. Het is hier dat al de kinderen worden geboren. Marie sterft vroeg en Daniel gaat een tweede huwelijk aan met Pieternelle Herman (Heirman). Ook uit dit huwelijk worden nog nog diverse kinderen geboren. Bij de bevolkingstelling van 1748 wordt Daniel genoteerd als *lantsman* en belast op een

grondgebruik van 67 gemet 35 roede. Vijf kinderen worden dan vermeld: Jan 22 jaar, Guilliaeme 20, Petronelle 1, Pieter 14 en Frans *beth de 2 jaeren*. Wanneer hij op 27 februari 1765 overlijd is het aantal *hoirs*, bestaande uit *"alle kinderen, schoon ende kintskinderen"*, omvangrijk. Zijn staat van goed wordt afgesloten met een batig saldo van 532 p. 1 s. 3 gr. 2 d., wat ons mag laten veronderstellen dat hij zijn zaak goed beheerde. Wel beschikte hij over geen onroerend bezit. Hij pachtte de hofstede van de erfgenamen van Martinus Debbaut tegen 30 p. 10 s gr. per jaar, maar voor het overige bezat hij alles wat bij een grote boer te vinden was: *"twee peirden met hun arnassen, vyf coeyen, een rent ende calf, twee swyntiens ofte loopers, derthien hoenders met eenen haene, seven staecken bien, twee waeghens te ougste ende messe, twee ploeghen, twee heeghden, brauwette, slé, acker arnas, haelback, mestberie"*.

Het woonhuis bestond uit een *"keuken; weefcaemer, een solderken daer boven; een hooghcaemerken, solder, schottelhuys, ovenbuer ende cuyl"* . Het huis en de schuren waren gedekt met *stroeyen dacken*. In de paardenstal stonden twee bedden voor de knechten. In de schuur lagen 50 zakken *boekuyt*, 12 zakken *rogghe*, 10 zakken *haever ende evene*, 6 *meucken peirdeboonen*, 1 zak *lynsaet* en 4 *meucken speurie saet* opgeslagen.

Chronologie

1638: *"Jan Pyncle ande westside daeran* (van 22009) *streckende metten zuuthende alsvooren* (ande nieuwendorpstraete) , *metter westside an Thomas Claisseune landt een hofstede, groot 747 r"* (SAE383/125/2), (SAE384/125/2).

1707: *"Den procureur Dobbele tot Ghendt ande westsyde daeran* (van 22009) *een hofstede ende lande streckende metten suyteynde opde Nieuwendorpstraete groot 747 r"* (SAE386/133/2).

Noten

Lb1638 :	163822010	SAE383/125/2
Lb1640 :	164022010	SAE384/125/2
Lb1707 :	170722010	SAE386/133/2
Lb1758 :	175822010	SAE388/133/2
F1796 :	179602440-441:	SAE K1

SAE 1033, *Staat van goed* van Daniel Honderdonck fs Jan van 9 mei 1765, fol. 262.
SAE 822, *Wettelijke passeringen* van 27 januari 1631, fol. 172v.
SAE 822, *Wettelijke passeringen* van 8 maart 1635, fol. 354.
SAE 825, *Wettelijke passeringen* van 22 juni 1661, 29 november 1687, fol. 780.
SAE 825, *Wettelijke passeringen* van 9 februari 1662, fol. 849.
SAE 829, *Wettelijke passeringen* van 16 januari 1687, fol. 161.

22017

Situering Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*

Aard 1638-1758: hofstede
1796: hofstedeken & land

Oppervlakte 1638-1796: 274 r (40 a 69 ca)

Eigenaar

1459:	Ysembaert Willem fs Thomaes (E)
vóór 1631:	Kervyn Jeacques *doude* (E)
1635:	Kervyn Jeacques weduwe *ende hoirs* (E)
1638:	Claeysoone Thomas *d'houde, d'hoors* (E)
1707,1758:	Kervyn N. *advocaet tot Ghendt* (E)
1796:	Kervyn Charles (E)
+1796:	Vermeire Jan wed. (E-*hofstedeken*/G)

Gebruiker

vóór 1622-1639:	Van Vooren Pieter (G)
1640:	Van Vooren Pieter wed. (G)
1641-1654:	De Bruycker Lieven (G)
1655-1668:	De Bruycker Lieven wed.(G)
1669-1679:	Van Schoonacker Niclays (G)
1675-1676:	Van Schoonacker Niclays en Jan elk ½ (G)
1680:	*Vermeire Pieter (G-l)*
1707-1738:	Vermeire (Vermeere) Jaecques (G)
1738-1771:	De Smul Jan x wed. van Jaecques Vermeire *d'aude* (G)
1771-1796:	Vermeire Jan (G)
1796:	Baele Francisca wed. Jan Vermeire Jan (G)

Historiek

In 1459 werd Willems Ysembaert fs Thomaes pachter van het goed te Altena, dat ten zuiden van Nieuwendorpe, op Veldekens, lag en eigendom van het Sint-Jansgodshuis te Brugge was. Als onderpand voor de pachtsom stelde hij twee bewoonde steden in Nieuwendorpe. Eén daarvan was de hofstede met tien gemet land waarop hijzelf woonde *"hoofdende metten zuuthende ande Nieuwendorpstrate noortwaert streckende tot der Ravescotstrate"*. De tweede woonsite was ernaast te situeren. In het pachtcontract van 1459 is hier sprake van *"een huusinghe ende landt, groot zynde vyf ghemete lettel min of meer, metten zuuthende ande vornoemde Nieuwendorpstrate, noortwaert streckende tot den watergang-he, ande oostzye es ghelandt Adriaen Roerulf "*.

Nog vóór 1622 bewoonde Pieter van Vooren de hofstede. Hij bewerkte 10 gemet land en bezat twee koeien. Hij bleef hier tot zijn dood in 1639. In 1640 verdween ook de weduwe van het goed. Tussen 1650 en 1750 noteerden we meerdere pachters, die ook de westelijk aangrenzende hofstede (22018) in pacht hielden. Vermoedelijk werd een van beide onderverpacht of baatte één van de kinderen de hofstede uit. Het is ons niet duidelijk waar JaecquesVermeire *de aude* tijdens de eerste helft van de 18de eeuw effectief woonde. We noteerden hem als pachter van deze hofstede en op de grond van hofstede 22018 bezat hij een *huyseken*. Jaecques overleed in juli 1738 en zijn weduwe hertrouwde met Jan de Smul.

In 1795 woonde Francisca Baele, weduwe van Jan Vermeire hier met haar twee dochters, Marie 31 jaar en Bernardine 20 jaar. Francisca stond geboekt als *koeyhoudster* en zou naar eigen verklaring sedert 1761 in Eeklo verbleven hebben.

In 1796 is Charles Kervyn volledige eigenaar van de kavel. Kort daarna verkocht Charles het hofstedeken aan de weduwe van Jan Vermeire. De grond waarop de woning stond gaf hij in cijns.

Chronologie

1638: *"Dhoirs Thomaes Claiss*(eune) *d'houde met een hofstede ant suuthende daeran* (van 22016), *met beede syden alsvooren, streckende metten suuthende ande straete,* (nieuwendorpstraete), *groot 274 r"* (SAE383/126/3), (SAE384/126/3).

1707: *"Den selven Kervyn (Advocadt Kervyn) met een hofstede an tsuyteynde daeran* (van 22016), *met beede syden alsvooren, streckende metten suyteynde ande straete,* (Nieuwendorpstraete), *groot 274 r"* (SAE386/134/3).

Noten

Lb1638:	163822017	SAE383/126/3
Lb1640:	164022017	SAE384/126/3
Lb1707:	170722017	SAE386/134/3
Lb1758:	175822017	SAE388/134/3
F1796:	179602448-449:	SAE K1

STABEL P. & STOCKMAN L., *De Bourgondische periode,* in *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo,* 1990, Eeklo, p.59.

22018

Situering	Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*
Aard	1638-1796: hofstede & land
Oppervlakte	1638-1796: 615 r (91 a 33 ca)

Eigenaar

vóór1622:	Van Bruwaen Geeraert (E/G)
1638:	Van Bruwaen Geeraert *dhoirs* (E/G)
1650:	Van Bruwaen Jan fs Gheeraert x Van Laere Elisabeth (E/G)
1661:	De Pau Christoffel fs Pieter xx Van Laere Elisabeth (E-1/2/G)
1661:	Van Bruwaen Jan fs Jan (E-1/2)
1677:	Van Bruwaen (Bruaen) Geeraert en Pieter elk 1/2 (E/G)
1678:	Van Schoonacker Jan en Van Bruwaene Pieter elk 1/2 (E/G)
16xx:	Coene Jan kinderen (E-1/2)
1683:	De Smet Gillis *by coope het paert van Pieter* (E)
1683:	De Smet Gillis (E-geheel)
1707:	De Smet Gillis weduwe (E)
1791-1796:	Lippens Pieter (E)

Gebruiker

vóór1622-1631:	Van Bruwaen Ge(e)raert (G/E)
1638:	*De Pau Christoffel , (G-l 347r)*
1629-1650:	Van Bruwaen Jan (G-268r/E)
1651-1658:	Van Bruwaen Jan weduwe (G-268r/E)
1651-1678:	Van Bruwaen Geer(ae)rt fs Jan(E/G)
1671-1684:	Van Bruwaen Pieter fs Jan (G/E)
1678-1684:	Van Schoonacker Jan over Van Bruwaene Geeraert (G/E)
1685-1707:	De Baets Mathys (G)
1708-1734:	De Baets Jan fs Mathys (G)
1700-1738:	Vermeere (Vermeire) Jacques *d'aude* (G)
1738-1750:	De Smul Jan x weduwe van Vermeire Jacques (G)
1743-1779:	Botterdaele Livinus (G)
1780-1790:	Catillion Pieter (G)
1795-1796:	Wille Jan Frans (G)

Historiek

In 1629 zette Jan van Bruwaen de uitbating van de ouderlijke hofstede voort. Twintig jaar zou hij er de patroon zijn. Met een akkergebruik van 15 gemet en het bezit van 2 paarden en 4 koeien was hij geen kleine boer meer, zeker niet op het eerder onvruchtbare Nieuwendorpe.

Op 2 juni 1650 gingen Jan van Bruwaen en echtgenote Elisabeth van Laere een lening aan van 64 p. gr. bij Jan Kervyn fs Jacques *coopman tot ghendt*. Het koppel dat *alhier woonachtich* was zou tot aflossing van het kapitaal jaarlijks een rente van 4 p.gr. betalen. Als pand beloofden *ze* te *"besetten ende thypotecqueren eene behuisde hofstede, groot 3*

ghemeten te nieuwendurpe, aboutterende zuit de straete, west Jouf Susanna toebast, noort ende oost pr dhercker causa uxoris".

Op deze hofstede verbleven, in het bijzonder tijdens de 17de eeuw, meerdere gezinnen. Zij het dat het vaak om telgen van de familie Van Bruwaen ging.

Op 6 december 1661 leende Christoffel de Pau fs Pieter, die getrouwd was met de weduwe van Jan van Bruwaen, 48 pond gr. van Jaecques Veltganck. Daarvoor beloofden ze vanaf 6 december 1662 jaarlijks een rente van 3 p.gr. te betalen. Daarvoor *"besetten, versekeren ende t'hypotecquieren"* zij de helft, (de westzijde) van een hofstede, *"scheedende opde oostsyde, ten halfven vanden gracht daer tusschen ligghende"*, alsook de helft van een *bilcxken* land en de helft van twee *singhels* land, alles gelegen rond de hofstede.

Op 3 december 1682 verkocht Pieter van Bruwaene fs Jan, gehuwd met Lievyne van Schoonackere fa Niclaeys enkele percelen, samen 8 gemet, aan griffier Gillis de Smet, waaronder ook een deel van de hofstede. De verkoop had betrekking op *"een partye lants met den bomgaert .. gheleghen met den voorhoofde suyt op de nieuwendorpsche straete, west*

Een onteigend hofstedeken op de zuidzijde van Nieuwendorpe. Een relict van een typisch hofstedeken met op de linkerzijde de klassieke voutekamer. Voormalig Nieuwendorpe nr. 45 (Verzameling Jean Van Hoegaerden).

Sr. Jaecques Claysens, noort den waterganck, oost Gillis de Smet", "twee stucken lants ligghende by het hooghbrughsken" en *"een meersch ligghende opden voet vande waeghebrugghe loopende met de oost ende suytsyde langhs de dreve toebehoorende die van ste jans godtshuys in brugghe"*.

Op 10 juni 1695 loste Gillis de Smet de rente af en werd hij *"cooper van de hypotheekhouder"* genoemd, een recht toen in handen van Jaecques Veltganck fs Jaecques als voogd materneel van de kinderen van Jan Coene, baljuw te Machelen. Op 15 juli 1695 werd de akte door de schepenen te Eeklo geregistreerd.

Zoals hiervoor aangehaald komt de naam van JaecquesVermeire in de 18de eeuw hier ook voor als pachter. Hoewel het ons niet heel duidelijk is waar JaecquesVermeire woonde, durven we bijna met zekerheid stellen dat het niet op deze kavel was. Nadat hij op 5 januari 1764 was begraven, werden al op 9 januari *de mobilaire goederen alsmede een huyseken sonder gront op den wyck van nieuwendorpe staende op den gront van dhofstede gebruyckt by Lieven Botterdaele ten curatelen sterfhuyse* van Jacobus verkocht. Vermoedelijk verpachtte hij het huisje en boerde hij op een hofstede met meer landbouwland.

Van 1743 tot 1779 zou het gezin Lieven Botterdaele en Elisabeth Betsen de boerderij met 27 gemet land uitbaten. Voor 1748 beschikken we over de samenstelling van het gezin. Wel noteerden we een *peirdeknecht* Judocus Teirlynck, *coeywachter* Augustyn Vernaet en *dienstmaerte* Marie Vernaet als inwonenden, maar geen kinderen.

Chronologie

1638: *"Dhoirs Gheert van Bruwaen met een hofstede ande westside daeran* (van 22017), *metter westside an Joncvrauwe Susanne Toebast lant ende hofstede, streckende metten zuuthende alsvooren* (Nieuwendorpstraete), *groot 615 r"* (SAE383/126v/1), (SAE384/126v/1).

1707: *"Jovr. de weduwe Dheer Gillis de Smet met een hofstede west daeran, metter westsyde anden secretaris Bisschop landt ende hofstede, streckende metten suyteynde alsvooren* (Nieuwendorpstraete), *groot 615 r"* (SAE386/134v/1).

Noten

Lb1638:	163822018	SAE383/126v/1
Lb1640:	164022018	SAE384/126v/1
Lb1707:	170722018	SAE386/134v/1
Lb1758:	175822018	SAE388/134v/1
F1796:	179602450-451:	SAE K1

SAE 824, *Wettelijke passeringen* van 2 juni 1650, fol. 138.
SAE 825, *Wettelijke passeringen* van 6 december 1661, 15 juli 1695, fol. 828.
SAE 829, *Wettelijke passeringen* van 7 januari 1683, fol. 1.
SAE 1308, *Kondittën van verkopingen*, van 9 januari 1764.

22021

Situering	Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*
Aard	1638: land (onbewoonde hofstede) 1707: hofstede en land 1796: 1 hofstede
Oppervlakte	1638: 396 r 1664-1717: 832 r (a=396r + b=436r samen met 22022 *"by metynghe"*) 1796: 396 r (58 a 81 ca)
Eigenaar	
1630:	Clayssens Jaecques (E)
1638:	Toebast Susanne, wed. Jaecques Clayssens (E)
1660:	Claissens Jacob (E)
1664:	De Vulder Jan en De Baets Mathys (E-elk ½)
1686:	De Vulder Pieter loco Jan (E-1/2)
1689:	De Baets Jan fs Jan, *hoirs* wed. Janneken vande Genachte & wezen (E)
1690:	De Vulder Pieter geheel (E)
vóór 1692:	Versluys Anna fa Franchois x jaecques Claeyssens (E-1/3)
1692:	De Smet Joannes fs Jan (E-1/3 deel Versluys)
1703, 1707:	De Baets Mathys , geheel (E/G)
1709:	De Baets Jan fs Matthys , geheel (E)
1717:	De Bisscop Jan (E)
1796:	De Graeve Charles (Gent) (E)
+1796:	Kervyn Charles Jacques (E)
Gebruiker	
1638:	*Schaut Pieter (G-l)*
16xx:	*De Vliegher Pieter (G-l)*
16xx:	*Vermere Jacques (G-l)*
1654-1664:	Verburcht Gheeraert (G)
1663-1694:	Van Vooren Jan (G-1/2) &
1664-1689:	*Locke Jan fs Jooris (G-l-1/2)*
1676:	Van Vooren Pieter (G)
1695-1699:	Van Vooren Jan weduwe (G)
1696-1713:	Clays Joos (G)
1703:	*De Baets Mathys (G/E)*
1709:	*De Baets Jan fs Matthys (G/E)*
1713-1722:	Vanden Bossche Lieven (G)
1723-1728:	Verheye Pieter (G)
1727-1730:	Gysselman Jan (G)

1730-1735: De Roo Pieter (G)
1735-1742: Willems Francies fs Jan (G)
1741-1768: Onderdonck Jacobus (G)
1769-1784: Versyp Alphonsius (G)
1785-+1796: Claeys(sens) Dominicus (G)

Historiek

In het landboek van 1638 wordt in de kavelbeschrijving geen melding gemaakt van een hofstede. In de situering van de oostelijk aangrenzende kavel (22018) wordt die dan wel expliciet aangegeven: *"metter westsyde an joncvrauw Susanne Toebast lant ende hofstede"*. Bewoning zal er op dit ogenblik niet zijn geweest.

Op 23 september 1660 lieten de gebroeders Jacob (Jaecques) en Jan Claissens voor de Eeklose schepenbank een niet alledaagse akte opstellen met betrekking tot hun ruime patrimonium in de stad. Het tweetal, dat te Gent woonde, had voor de notaris te Philippine op 10 april een overeenkomst onderschreven waarbij de wederzijdse bezittingen en inkomsten uit renten naar de langstlevende ging. Tot de eigendommen van Jacob behoorden onder meer twee hofsteden te Nieuwendorpe (22021 & 22035). Op deze kavel ging het om *"een hofstede met de schuere,bogaert ende landen, groot ontrent 29 ghemeten, ghebruyckt by gheert Verburcht"*. Van een woonhuis is hier geen sprake, hoewel het zeker is dat Gheeraert en echtgenote Judoca de Smet er woonden. Vermoedelijk had de pachter er zelf een woning opgetrokken.

In het eigendomspakket van Jan Claissens zat een hofstede te Raverschoot, die bewoond werd door Pieter Vereecke.

Amper een jaar later, op 9 maart 1661 liet Jacob de overeenkomst verbreken, *"om redenen hem mouverende"* en ging hij een nieuwe, gelijkaardige verbintenis aan met Jan de Smet, *synen swaegher.*

Omstreeks 1664 kregen de kavels 22021 en 22022 dezelfde eigenaars en werden ze virtueel samengevoegd. Tot 1717 bleef deze toestand behouden. Daarna kregen ze opnieuw verschillende eigenaars.

Op 19 september 1689 werd de verkoopakte onderschreven tussen de erfgenamen van Jan de Baets fs Jan, o.a. weduwe Janneken vande Genachte en de weeskinderen, als verkopers van *"dhilft boven een twaelfste paert vande wederhelft"* - een fractie van de hofstede dus - en van een partij meers. Koper was Pieter de Vuldere fs Jan. Jan Locke was pachter.

Op 20 december 1692 schonk Anna Versluys fa Franchois, gehuwd met Jaecques Clayssens, die te Gent in de Veldstraat woonde, *"metter waermder handt"* haar *gherechticheyt* in een omvangrijk patrimonium aan *haeren cousyn* Joannes de Smet fs Jan, waaronder deze hofstede, op dit ogenblik bewoond door Joos Claeys.

In 1707 blijkt de oorspronkelijk oostelijke aangrenzende kavel van 396 roede (22021) opgenomen in de hofstede, waardoor de oppervlakte is vergroot tot 832 roede.Virtueel bleven de kavels toch gescheiden, wat tot uiting komt in het verpachtingspatroon en de omschrijving *"synde by*

metynghe in twee items ende alsnu in een". Tijdens de hele 18de eeuw werden de twee kavels, elk met bewoning, afzonderlijk behandeld.

In 1717, wanneer Jan de Bisscop eigenaar werd, vond de herverkaveling plaats.

Op 2 juli 1718 kwam *aerbeyder* Lieven vanden Bossche met vrouw Joanne de Muynck op de hofstede wonen.

In 1748 woonde Jacobus (H)onderdonck met vrouw Joanne Verwilst, hun driejarig dochtertje Marie, *dienstmaerte* Elisabeth de Seyn, *handtknecht* Jan Schoonacker en *coeywachter* Pieter Overmeire op de hofstede. Jacobus bewerkte dan 33 gemet 86 roede land. Met drie personen op de loonlijst kon je moeilijk gewagen van een bescheiden landbouwuitbating.

In 1785 werd Dominicus Claeys(sens) pachter van de hofstede. In 1795 woonde hij er met vrouw Isabella Coppens, de 15-jarige dochter Pieternelle, vier kinderen jonger dan 12 jaar en de knecht Martin Willems. Landbouwer Domin zou er de eeuw vol maken.

Chronologie

1638: *"De selve (Joncvrauwe Susanne Toebast) ant zuuthende daeran,* (van 22020), *metter oostside alsvooren, streckende metter suuthende ande straete* (Nieuwendorpstraete), *1 stick 396 r"* (SAE383/127/1), (SAE384/127/1).

1707: *"Mathys de Baets an tsuyteynde daeran metter oostsyde alsvooren, streckende metten suyteynde ande straete, een hofstede ende lande,metter westsyde an Jaecques Vermeire hofstede, synde by metynghe in twee Items ende alsnu in een groot 832 r"* (SAE386/135/1), (SAE388/135/1).

Noten

Lb1638:	163822021	SAE383/127/1
Lb1640:	164022021	SAE384/127/1
Lb1707:	170722021	SAE386/135/1
Lb1758:	175822021	SAE388/135/1
F1796a:	179602454-455:	SAE K1

SAE 825, *Wettelijke passeringen* van 23 september 1660, fol. 674v.
SAE 825, *Wettelijke passeringen* van 9 maart 1661, fol. 743.
SAE 830, *Wettelijke passeringen* van 19 september 1689, fol. 26.
SAE 830, *Wettelijke passeringen* van 20 december 1692, fol. 203.

22022

Situering	Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*
Aard	1638: hofstede 1664-1717: hofstede en land (22021 + 22022) 1796: 1 hofstede.

Oppervlakte

1638: 436 r
1664-1717: 832 r (a=396r + b=436r, samen met 22021)
1796: 436r (64 a 75 ca)

Eigenaar

vóór 1622-1648:	Standaert Adam fs Pieter (E/G)
1648-1658:	Lammens Tanneken wed. Adam Standaert (E)
1649:	De Baets Jan fs Jan (E)
1664:	De Vulder Jan en De Baets Mathys , elk ½ (E)
1686:	De Vulder Pieter fs Jan loco Jan (E- *dander hilft*)
1686:	De Baets Matthys (E- *d'een hilft*)
1690:	De Vulder Pieter (E-geheel)
1703, 1707:	De Baets Mathys , geheel (E/G)
1709:	De Baets Jan fs Matthys (E-geheel)
1717:	De Baets Jan fs Matthys (E- ½ van 436r)
1717:	Roete Francies (E- ½ van 436r)
1741:	*Wille Judocus x Appolonia van Hecke (E/G-l)*
1747-+1780:	Wille Judocus erfgenamen & weduwe (E)
1796:	Wille Dominicus (E/G)

Gebruiker

vóór 1622-1648:	Standaert Adam (G/E)
1648-1658:	Lammens Tanneken wed. Standaert Adam (G/E)
1627-1648:	Goethals Jooris x Claysyne de Vrient (G)
1648-1658:	De Vrient Claysyne wed. Jooris Goethals (G)
1659-1665:	Cockuit Jan (G)
1652-1671:	De Vulder Jan en De Baets Mathys , elk ½ (G)
1686:	De Vulder Pieter loco Jan (G?)
1690:	De Vulder Pieter geheel (G?)
1692-1708:	De Baets Mathys (G/E)
1708-1734:	De Baets Jan fs Matthys (G/E)
1704-1710:	Lammens Jan (G-deel)
1706-1710:	Noteboom Joos (G-deel)
1716-1735:	Roete Francies (G-deel/E)
1735-1739:	Roete Francies (G +218r over Jan de Baets/E)
1740-1750:	Cockuyt Joanna, wed. Frans Roete (G/E)
1741:	*Wille Joos x Appolonia van Hecke (G-l, 218r/E)*
1747-+1780:	*Wille Judocus erfgenamen & weduwe (G-l/E)*

Historiek

Tijdens de eerste helft van de 17de eeuw woonden Adam Standaert fs Pieter en echtgenote Tanneken Lammens hier in hun eigendom.

Van 1627 tot 1658 vinden we het gezin van Jooris Goethals en Claysyne (Glasina, Nicola) de Vrient op dit adres. Hier werden de drie kin-

deren geboren, die stuk voor stuk buren als dooppeter en meter kregen: Jooryntken gedoopt 16 april 1627 met Cornelis van Haltena en *d'huysvrauwe* Pieter Vermere peter en meter: Jacoba, gedoopt op 5 april 1629, waarbij Adam Standaert en Catharina de Suttere als doopverheffers optraden, en Livina, gedoopt op 8 januari 1632 waarbij Livinus de Pau en Amelberga Inghels de spruit boven de doopvont hielden.

Op 22 juli 1630 leenden ze 32 pond gr. van Joos Pauwels, tegen een jaarlijks te betalen erfelijke losrente van 2 p. gr. Als pand stelden ze *"eene haerlieden hofstede, ghelegen tot nieuwendorpe, groot ses ghemet, abouterende oost de weesen Jaecques Clayssens, suyt de nieuwendorpsche straete, west pieter vermeere, noort de suutwaterganck"*. Al op 16 mei 1631 werd het kapitaal afgelost en de rente geschrapt. Op de wijk was hij zeker een boer met aanzien: Adam bewerkte 21 gemet land en bezat in 1638 twee paarden en vier koeien.

Op 6 mei 1648 werd Adam begraven en de volle last van de hofstede kwam op de schouders van de weduwe te liggen. Voor Jan de Baets fs Jonas, die al 26 jaar op de hoeve verbleef, had ze een boontje! Hij bleef voor haar duidelijk een uitzonderlijke steun: in een akte van 29 november 1649 liet ze attesteren, dat ze *"aen Jan de baets fs Jonas de welcke considerrende den grootten dienst, na dat haeren voorn. overledenen man ontfanghen ende alsnoch t'ontfanghen den tyt van sessentwintigh jaeren ende beth immers hebbende van lonen af gheweest vanden voorsyden lanckdurighen dienst ende ander merckelycken dienst ende ander merckelijcken redenen ...een behuisde hofstede met alle syne appendentie ende dependen midtsgaders den lande daermede gaende, tsaemen groot sesse ghemeten .. ghestaen ende gheleghen zuit opde nieuwendurpsche straete, west dhoorye van Jacquemyne de nocker ende dhoors van Jacques kervyn, noort de waeterganck, oost Jovr Susanne toebast.."* schonk.

In 1707 blijkt de oorspronkelijk oostelijk aangrenzende kavel van 396 roede (22021) opgenomen in de hofstede, waardoor de oppervlakte was gewijzigd in 832 roede.Virtueel bleven de kavels toch gescheiden, wat tot uiting komt in het verpachtingspatroon.

Nog in de loop van de 18de eeuw werden de twee eerder samengevoegde kavels opnieuw gescheiden, waarbij op elk een hofstede met bewoning kwam.

Na de notitie van de *"gebruikers"* in marge van het landboek staat: *"Uut dese partye is bevonden te competeren aen dheer Jan de Bisscop 396 roeden wesende eene hofstede, de welcke alhier op den 2 July 1718 is verhoofd op Lieven vanden bossche pachter ende ghebruycker van diere, soo dat vande voornoemde partye opden voorseyden Jan de Baets ende Francies roete maer en syn ghebleven 436 roeden, synde elck 218 roeden"*. Nog vóór 1746 werd Judocus Wille, die ook de herberg *het hauten wambuys* uitbaatte, bezitter van deze kavel met de bijbehorende landen. Toen was er sprake van *"een hofstedeken met de schuere, stallynghen ende andere edificien staende op ontrent 6 ghemeten 187 R landts., abouterende oost de weesen vanden secretaris Zoetaert, suyt de nieuwendorpstraete, west den advocaet kervyn ende noort den waeterganck"*. In 1780 was

het goed nog steeds in het bezit van de weduwe Appolonia van Hecke en de erfgenamen, onder meer Dominicus, Jacobus Bernardus en Marie Jacoba Wille. Broer Francies was inmiddels overleden.

Chronologie

1638: "*Adam Standaert een hofstede ande westside daeran* (van 22021), *streckende metter zuuthende alsvooren* (Nieuwendorpstraete), *metter westside an Jaecques Vermeerens hofstede, groot 436 r*" (SAE383/127/2), (SAE384/127/2).

1707: "*Mathys de Baets an tsuyteynde daeran metter oostsyde alsvooren, streckende metten suyteynde ande straete, een hofstede ende lande,metter westsyde an Jaecques Vermeire hofstede, synde by metynghe in twee Items ende alsnu in een groot 832 r*" (SAE386/135/1)

1758: "*Matthys de Baets .. een hofstede ende lande metter westsyde aen Jacques Vermeire hofstede synde by metinghe in twee items ende alsnu in een, goot tsaemen 2 g. 232 r*" (SAE388/135/1).

Noten

Lb1638:	163822022	SAE383/127/2
Lb1640:	164022022	SAE384/127/2
Lb1707:	170722021	SAE386/135/1
Lb1758:	175822021	SAE388/135/1
F1796b:	179602456-567:	SAE K1

SAE 822, *Wettelijke passeringen* van 22 juli.1630, fol. 157.
SAE 824, *Wettelijke passeringen* van 29 november 1649, fol. 114.
SAE 850, *Wettelijke passeringen* van 20 oktober 1780, fol. 134.

22027

Situering	Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*
Aard	vóór 1622: hofstede, woning eigendom pachter 1633: *onbehuysde hofstede* 1638-1758: hofstede 1707: hofstede *ende een bilcxken daer achter* 1796: hofstedeken & land
Oppervlakte	1638-1796: 483 r (71 a 73 ca)
Eigenaar	
vóór 1459:	Ysembaert Willem fs Thomaes (E/G)
vóór 1633:	Van Queckelberghe Pieter fs Pieter x Jaecquemynken Vitse (E-1/3)

1633:	Kerfyn (Kervyn) Jan (E-1/3)
1638:	De Nokere Jaquemyne (E)
+1638:	Vermeere Jaecques (E/G)
vóór 1655:	Janssens Isack fs Thomas (E-1/3)
1655:	Kervyn Frans fs Jan (E-1/3)
1707, 1758:	Kervyn *advocadt* (E)
1796:	Kervyn Charles (Gent) (E)
+1796:	Overmeire Jan (E-hofstedeken)

Gebruiker

vóór 1459:	Ysembaert Willem fs Thomaes (G/E)
vóór 1622-1630:	Vermeere Pieter (G)
1630-1640:	Vermeere Pieter wed. (G)
1627-1660:	Vermeere (Vermeire) Jaecques (G/E)
1661-1721:	Vermeire (Vermeere) Pieter (G)
1725-1735:	De Roo Pieter x wed.Vermeire Pieter (G)
1735-1747:	Roete Jacobus (G)
1741:	*De Meyer Jan (G-l)*
1759-1796:	Van Overmeire Jan (G)

Historiek

In 1459 werd Willems Ysembaert fs Thomaes pachter van het goed te Altena, dat ten zuiden van Nieuwendorpe, op Veldekens, lag en eigendom van het Sint-Jansgodshuis te Brugge was. Als onderpand stelde hij twee bewoonde steden te Nieuwendorpe. Eén daarvan was deze hofstede, waarop hijzelf woonde. In het pachtcontract van 1459 is sprake van *"eenen huusinghe ende hofstede met eender plaetse van lande groot zynde tiene ghemete lichtelic min of meer daer de voorseide Willem nu up woondt, staende ende ligghende hoofdende metten zuuthende ande Nieuwendorpstrate, noortwaert streckende tot der Ravescotstrate, ande westzye ziin ghelandt Fransoeys de Zwaef ende meer andere ende oostzyde es ghelandt Pieter Roerulf."*.
De tweede woonsite was 22017.

Ofschoon in een verkoopakte van 1633 wordt gestipuleerd dat het om een *onbehuysde hofstede* gaat, zijn we ervan overtuigd dat er op dit ogenblik bewoning was. Pieter Vermeere met zijn gezin woonde er al vóór 1622. Wel was de woning zijn eigendom en pachtte hij enkel de grond, vandaar de opmerking *"dat de edificien daerupstaende toebehoren den pachter"*. In 1638 werd de weduwe van Pieter belast op het gebruik van 7 gemet land en het bezit van een koe. De inwonende zoon Jacob of Jaecques betaalde op 10 gemet en twee koeien.

De Vermeeres of Vermeires zouden hier tot en met het eerste kwart van de 18de eeuw blijven.

Op 6 augustus 1633 hadden Pieter van Queckelberghe fs Pieter en echtgenote Jaecquemynken Vitse voor de Gentse notaris Jan Flourent een lening van 40 p. gr. ontvangen van Anthone van Wymeersch *de jong-*

he fs Lieven, waarvoor ze een jaarlijkse rente van 2 p. 12 s. gr. onderschreven. Hiervoor stelden ze hun 1/3 bezit in *"eene onbehuysde hofstede, midts dat de edificien daerupstaende toebehoren den pachter, gheleghen daerment naempt nieuwendurpe, commende metten suythende ande bellebusch straete"* garant. Op 19 augustus werd de akte te Eeklo geregistreerd. Vrijwel onmiddellijk daarna losste Jan Kervyn de lening af, maar hij werd hiermee ook bezitter van dat ene derde, *"afgelost in capitael by Jan kerfyn als propritaris bedeghen synde van 1/3 part"*. Een decennium later, op 29 januari 1643 stonden Jacquemyne Vitse, dochter van Laureins en Jaequemyne de Nokere, Guillaeme van Overwaele fs Stevens en gehuwd met Petronelle Vitse, alsook Thomas Janssins (Janssens), weduwnaar van Franchoyse Vitse als voogd over zijn zoon Jaecques, alweer voor notaris Flourent. In een akte werd bekrachtigd dat Jan Kervyn fs Jacob, koopman in ellegoederen te Gent, ontslagen werd van een rente van 30 s. gr. jaars ten gunste van de wezen van Anthone van Wymeersch en bezet op de hofstede en land door Jacques Vermeere bewoond.

Op 12 januari 1644 verkocht Jacquemyne Vitse, weduwe van Pieter van Quckelberghe, haar derde deel in de hofstede aan Jan Kervyn en echtgenote Catharina de Smet voor 29 p. gr. het gemet.

In de akte opgesteld bij notaris Matteus Winnebroet te Gent, werd expliciet vermeld dat op de hofstede een *"ghereserveert pachters recht, ghebruyckt by Jacques Vermeere"* rustte.

Op 4 mei 1655 was het dan Isack Janssins die zijn derde deel *"inde hofstede metten lande, gheleghen in een gheweste ghenaempt nieuwendorpe, in pachte nu ghebruikt by Jaecques Vermeere, groot int gheheele twaelf ghemeten, commende metten suyteynde aende nieuwendorpsche strate, oost de wed^e Adam Standaert, noort de raveschootstrate, west J^our Susanne toebast.."* voor 500 gulden aan Frans Kervyn fs Jan overliet. De verkoop werd geregeld door Jaecques Kervyn fs Jan, die als voogd voor zijn minderjarige broer optrad.

In het landboek van 1638 staat een niet-gedateerde aanvulling dat *"van dit ende tnaervolghende prop. is Jaques Vermeere"*. (dit naarvolgende is 22028 en grenst aan de noordzijde).

In 1759 na zijn huwelijk met Marie Jacobe Veireman, kwam Jan Overmeire op de hofstede wonen. In 1795 stond Jan genoteerd als *koeyhouder* en waren er vier inwonende kinderen, twee dochters, Marie Cornelia 33 jaar en Joanne Marie 23 jaar en twee zoons, Ferdinand 26 en Pieter 17 jaar.

In 1796 was Charles Kervyn eigenaar van de hele kavel. Wel had hij de woning verkocht aan Jan Overmeire, evenwel zonder de grond, die in cijns werd gegeven.

Chronologie

1638: *"De zelve* (Jaquemyne de Nokere) *met een hofstede ant zuuthende daeran, metter oostside alsvooren ende westside an Susanne Toebast hofstede, streckende metter suuthende ande straete* (Nieuwendorpstraete),

groot 483 r" In Marge: *"loquatur of van dit ende tnaervolghende propr. is jaques Vermeere"* (SAE383/128/1), (SAE384/128/1).

1707: *"De selve (Advocadt Kervyn) met een hofstede ende bilcxken daer achter an tsuyteynde daeran, metter oostsyde alsvooren, ande westsyde Sr Jacobus Toebast ende consorten hofstede, streckende metten suyteynde ande straete* (Nieuwendorpstraete), *groot 483 r"* (SAE386/135v/3).

Noten

Lb1638:	163822027	SAE383/128/1
Lb1640:	164022027	SAE384/128/1
Lb1707:	17072226	SAE386/135v/3
Lb1758:	175822026	SAE388/135v/3
F1796:	179602462-463:	SAE K1

SAE 823, *Wettelijke passeringen* van 19 augustus 1633, fol. 77v.
SAE 823, *Wettelijke passeringen* van 29 januari 1643, fol. 288v.
SAE 823, *Wettelijke passeringen* van 12 januari 1644, fol. 313.
SAE 825, *Wettelijke passeringen* van 4 mei 1655, fol. 189.

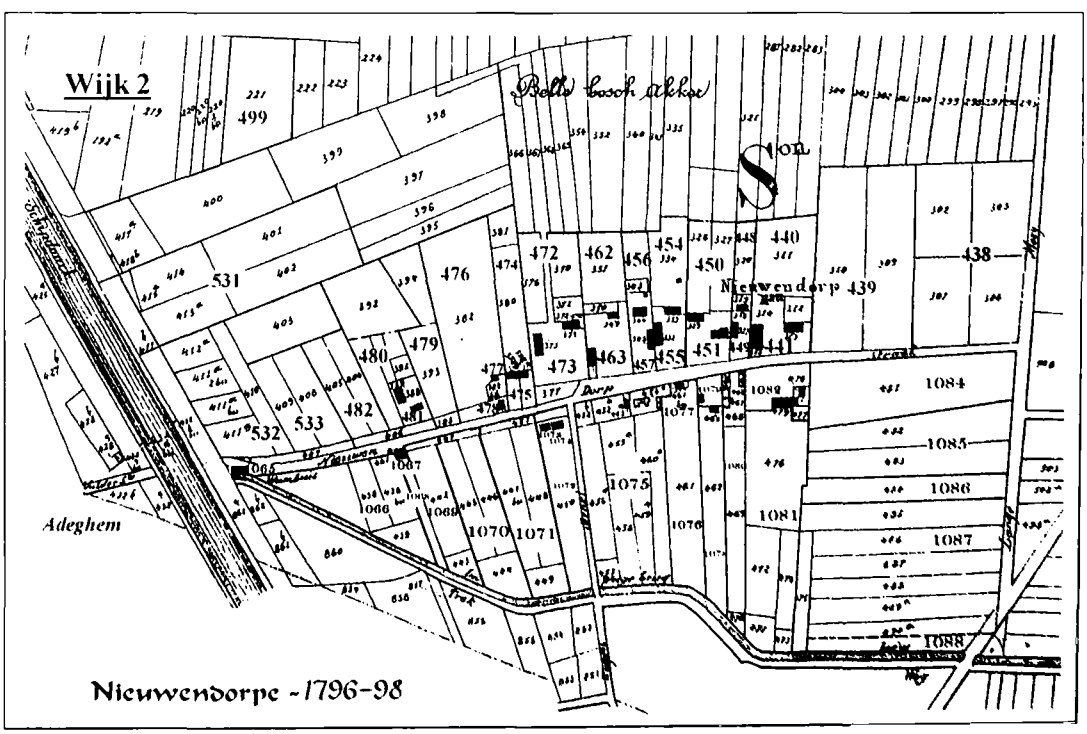

Het 13de en 22ste beloop, anno 1796-98, bewerkte kaart van P.C. Popp (ca. 1860). Uit E. De Smet & J. Meirezonne, Het Franse landboek (1796-1798), uitgave Eeklose Bibliotheek, reeks werkinstrumenten, nr. 10, 2006.

22035

Situering Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*

Aard 1638-1795: hofstede

Oppervlakte 1638-1796: 839 r (1 ha 24 a 59 ca)

Eigenaar

1633:	Lambrecht Vincent, De Vulder Franchois, Ryckaert Jan (E)
1638:	Toebast Susanne weduwe Claeyssone Jacques (E)
1660:	Claisssens Jacob fs Jacques Passchier (E)
vóór 1692:	Versluys Anna x Claisssens (claeyssens) Jacob (E-1/3)
1692:	De Smet Jan & Susanne Marie Toebast (E-1/3)
1694:	De Bisschop Jan x Isabelle Therese Compeyn (E-1/3)
1694:	Toebast Jacobus & *consorten* (Jan, Susanne Marie, Janne Marie Toebast) *tot Ghent* (E-1/3)
vóór 1780:	Geernaert (Geirnaert) Pieter (E)
1796:	Geernaert Pieter weduwe (E)

Gebruiker

1627-1654:	Hoste Abraham (G)
1654-1670:	Locke Jan (G)
1670-1676:	Locke Lieven (G)
1670:	Bricx Pauwel (G)
1687-1688:	Blondeel Jaecques (G)
1689:	Blondeel Jaecques wed. (G)
1692:	Stroo Jan (G)
1693-1707:	Luck Jan (G)
1708-1724:	Van Bruaene Joos (G)
1725 :	Van Bruaene Joos wed. x De Croocq Pieter fs Hendrick (G)
1745-1748:	Bral andries (G)
1749-1763:	De Meester Jooris (G)
1764-1768:	Versluys Jan Baptiste (G)
1769-1789:	Stroo Jan (G)
1790-1792:	Stroo Carel fs Jan (G)
1793-+1796:	Van Haele Bonaventura (G)

Historiek

Al in 1627 noteerden we Abraham (H)Oste als bewoner van de kavel. In 1638 betaalde hij belasting op het gebruik van 31 gemet land, het bezit van twee paarden en vier koeien. In 1654 verhuisde hij naar de aangrenzende kavel (22036).

Op 23 september 1660 lieten de gebroeders Jacob (Jaecques) en Jan Claissens voor de Eeklose schepenbank een niet-alledaagse akte met betrekking tot hun ruim patrimonium in de stad opstellen. Het tweetal, dat te Gent woonde, had voor de notaris te Philippine op 10 april een overeenkomst onderschreven waarbij de wederzijdse bezittingen en inkomsten uit renten naar de langstlevende gingen. Tot de eigendommen van Jacob behoorden onder meer twee hofsteden te Nieuwendorpe (22035 & 22021). Op deze kavel ging het om *"een hofstede soo die ghestaen ende gheleghen is met den woonhuyse, schuere, stallen, landen ende catttheylen, groot ontrent 44 ghemet, ghebruyckt by Jan Locke"*. In het eigendomspakket van Jan Claissens zat een hofstede in Raverschoot, die bewoond werd door Pieter Vereecke.

Amper een jaar later, op 9 maart 1661, liet Jacob de overeenkomst verbreken, *"om redenen hem mouverende"* en ging hij een nieuwe, gelijkaardige verbintenis aan met Jan de Smet, *synen swaegher.*

Op 20 december 1692 schonk Anna Versluys fa Franchois, gehuwd met Jaecques Clayssens, die te Gent in de Veldstraat woonde, *"metter waermder handt"* haar *gherechtcheyt* in een omvangrijk patrimonium aan *haeren cousyn* Joannes de Smet fs Jan, waaronder haar deel in de hofstede met landen. Het betrof niet minder dan 47 gemet 248 roede, bewoond door Jan Stroo.

Bij notariële akte van 20 februari 1694 begiftigde ook Jacques Claeyssens *"metter waerme hand ofte donatie inter vivos"* drie aanverwante families: Jan de Bisschop, de kinderen van Jan de Smet en de familie Toebast, elk met een derde van zijn bezit te Eeklo.

In 1700 was de hofstede, volgens de gegevens in het landboek, in het bezit van de secretaris van de schepenen van Gedele te Gent, Jan (de) Bisschop, gehuwd met Isabelle Therese Compeyn, die dochter was van Joos en Lievyne de Smet. Zeven jaar later waren het Jacobus, Jan, Susanne Marie en Janne Marie Toebast die als eigenaars genoteerd stonden. Zij waren de kinderen van Jan en Susanne de Smet fa Jan.

In 1694 pachtte Jan Luck de hofstede met landen, groot 47 gemet 248 roede, tegen een jaarpacht van 33 p. gr.

Het is niet uitgesloten dat de hofstede tussen 1735 en 1744 niet verpacht, of althans niet bewoond werd. Tijdens dit decennium betaalde eigenaar Joannes Toebast trouwens de belasting erop.

In 1793 kwam Bonaventura van Haele met zijn gezin naar Eeklo afgezakt en vestigde hij zich meteen als landbouwer op de hofstede. Twee jaar later beschikken we over de samenstelling van het gezin: naast Bonaventura verbleven er echtgenote Marie Liveyne Claeys, de kinderen Jooris 28 jaar, Ferdinand 16, Joannes 14 jaar, een niet met naam genoemde min-twaalfjarige en de dienstmeid Caroline Geirnaert.

Chronologie

1638: *"De zelve* (van 22034 Joncvrauwe Susanne Toebast via Jaecques Claisens (Claisseune, Claissonne) *met een hofstede ant suuthende daeran, metter oostside alsvooren ende metter suuthende ande straete*

(Nieuwendorpstraete), *groot 839 r*" (SAE383/129/3), (SAE384/129/3).

1638: "*De zelve* (*Toebast Jacobus & consorten tot Ghent*) *met een hofstede an tsuyteynde daeran, metter oostsyde alsvooren ende metter suyteynde ande straete* (Nieuwendorpstraete), *groot 839 r*" (SAE386/137/1).

Noten

Lb1638:	163822035	SAE383/129/3
Lb1640:	164022035	SAE384/129/3
Lb1707:	170722033	SAE386/137/1
Lb1758:	175822033	SAE388/137/1
F1796:	179602472-473:	SAE K1

SAE 825, *Wettelijke passeringen* van 23 september 1660, fol. 674v.
SAE 825, *Wettelijke passeringen* van 9 maart 1661, fol. 743.
SAE 830, *Wettelijke passeringen* van 20 december 1692, fol. 203.
SAE 830, *Wettelijke passeringen* van 22 februari 1694, fol. 274v.

22036

Situering	Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*
Aard	1638-1758: hofstede 1796: *huys* & land
Oppervlakte	1638-1796: 507 r (75 a 29 ca)
Eigenaar	
1638:	Staelens Elias wed. en kinderen (E)
vóór 1649:	Vintstalens (Stalins) Sacharias (E-1/6)
vóór 1649:	Vintstalens (Stalins) Elias x Janneken de Zutter fa Pieter (E-1/3)
vóór 1649:	Vintstaelins (Stalins) Catelyne (E-1/6)
vóór 1649:	Vintstaelins (Stalins) Joosynken, wed. Pieter Ymansens (E-1/6)
1649-1650:	Pyfferoen Christoffel (E-geheel/G)
1654:	Pyfferoen Jacquemyne (E/G)
1695-1699:	De Pau Jan fs Christoffel x Joanna van Vlaenderen (E/G)
1700:	Pauwels Pieter, Pauwels Marie, Laureins de Brabander x Elisabeth Pauwels (E)
1707:	Pauwels Marie fa Pieter, weduwe van Van Hevele Joos (E)
vóór 1779:	Van Hevele Susanna Thersesia (E)
1780:	Van Hevele Susanna Thersesia erfgenamen (E)
1780:	Vande Poele Francois Adrianus (E)
1796:	De Buck Gillis (Waarschoot) (E)

Gebruiker

1632-1652:	Van Vooren Jan (G-*pachter*), Jooris van Vooren (*onderhuurder*)
1646-1651:	Pyfferoen Christoffel (G/E)
1652:	Pyfferoen Christoffel weduwe (G/E)
1654-1656:	Pyfferoen Jacquemyne (G/E)
1654-1665:	Hoste Abraham (G)
1665-1683:	Cocquyt Jan (G)
1681-1689:	Van Vlaenderen Jooris (G)
1689-1694:	Beeckman Pieter (G)
1690,1695-1710:	Braet Guilleaeme (G) *pachter*
1695-1699:	De Pau Jan fs Christoffel (G/E)
1701:	*De Ruytere Gillis (G-l)*
1758-1773:	Vernaet (Vervaet) Frans fs Augustyn (G)
1774-1781:	Teirlynck Jan (G)
1782-1796:	Vanden Bossche Lieven (G)
1795-+1796:	De Vos Carel (G)

Historiek

In 1638 noteerden we Jan van Vooren als pachter. Zelf woonde hij er niet (22039). Het was Jooris van Vooren die vanaf 1632 als onderhuurder op de hofstede woonde.

Op 17 juli 1649 kon Christoffel Pyfferoen het zesde part van de toen vervallen hofstede van Sacharias Vintstalens (Veins stalins, Stalins) aankopen. Het jaar daarop, op 9 april 1650, verwierf Christoffel het derde deel ervan van Elias Vintstalens en echtgenote Janneken de Zutter fa Pieter en nog eens een zesde deel van Catelyne, de zuster van Elias, dit voor 17 p. gr. Christoffel Pyfferoen fs Gheeraert en vrouw Joorynken Vereecken woonden al van 1646 op het goed. Eigenaar van de volledige hofstede, *"groot int gheheele 2 ghemeten ende gheleghen tot nieuwendurpe, daeanne is naest ghelant ande oostzyde J^ou Susanna toebast met consorten, zuit de straete, west dheer Abraham dormael, noort eertyts tclooster ten doorne, synde alsnu penitenten by ste pieters neffens ghendt"* kon hij zich pas noemen na 22 december 1650. Dan kocht hij van Joosynken Vintstaelinś fa Elias, weduwe van Pieter Ymansens en wonend *"inde parochie van Schoore, lande vande Goesch"* het laatste zesde part dat hem nog ontbrak. Hiervoor betaalde hij 8 p.gr. Toen Christoffel en Joorynken in 1646 er hun intrek namen, lieten ze *"daer op maecken ende stellen een woonhuyseken, schuerken ende stalleken al an elckanderen ghevrocht"*. Voordien bewoonde hij de ietwat in de velden opgerichte boerderij (22087), tussen de Nieuwendorpstraat en Raverschoot, die eigendom van het Klooster-Ten-Doorn was.

Christoffel Pyfferoen werd op 29 september 1652 te Eeklo begraven. Veel heeft hij van zijn bezit dus niet genoten. Het was ook de enige eigendom die hij had verworven. Op 11 december 1652 werd zijn staat van goed gepasseerd, en die laat ons toe een brokje familiegeschiedenis

samen te stellen. Blijkt dat hij driemaal in het huwelijksbootje was gestapt. Evenwel niet in Eeklo. Trouwens, Pyfferoen was zelf geen Eeklonaar van origine. Zijn staat van goed is daar zeer duidelijk in: *"Alvooren dient ghenoteert dat Christoffel Pyfferoen en syne voornoemde twee eerste huysvrauwen waeren vremde deser stede, gelyck oock vremde is tvoornoemde Joorynken Vereecken syne derde ende leste huysvrauwe die seght gheboren te wesen opde prochie van Sleydynghe..".* Lievina Loket, zijn eerste vrouw, schonk hem de kinderen Pierynken, Cathelyne en Janneken. Van zijn tweede echtgenote, een zeker Passynken N. (+Eeklo 7/6/1644), waren de kinderen Jan en Gheeraert, en *syne derde huysvrauwe* Joorynken Vereecke fa Jooris werd de moeder van Jooris en Guillaeme. Zijn veestapel bestond uit *"een swarte koebeeste, een swarte baeye, 2 koyen, een bigghen, een groot veercken"*. Aan veldvruchten en afgeleiden noteerden we *"taerwe, coelen* (kolen), *wortelen, loof, stroet* (stro), *vlasch, boecquecqstroet, lynsaet en appels"*.

De staat werd afgesloten met een batig saldo van 66 p. 5 s. 9 gr.

De weduwe hertrouwde in Eeklo op 17 augustus 1653 met Abraman Hoste (Oste), uit welk huwelijk nog Pieryntken en Jooris werden geboren. Abaham woonde voordien op de oostelijk aangrenzende hofstede (22035). Toen Jooryntken (ook Elizabeth genoemd) op 19 december 1663 op haar hofstede overleed, werd haar staat van goed afgesloten met een overschot van 104 p. 16 s. 8 gr. Daaruit bleek ook dat ze eigendom te Sleidinge bezat en dat echtgenoot Hoste het eigendomsrecht van de kinderen uit haar vorig huwelijk had afgekocht.

Zes maand later, op 7 juni 1664, werd ook Abraham, ter aarde besteld. De overlijdens lagen zo dicht bij elkaar dat de twee staten van goed op dezelfde datum, 28 januari 1665, voor de Eeklose schepenbank werden neergelegd. Uit de staat van Hoste, die afsloot op 116 pond, bleek dat hij een eerste maal was gehuwd geweest met Susanna Vermerre, waaruit één dochter, Susanna, was geboren, die gehuwd was met Jan Cockuyt. Dit laatste gezin bleef de boerderij zeker bewonen tot 1683.

Op 8 januari 1700 verkochten Jan de Pau fs Christoffel en echtgenote Joanna van Vlaenderen fa Jooris hun *"hofstedeken, commende metten suytvoorhoofde jeghens de straete, west J^or^ Abraham Doormal, noort de penitenten in ghent, oost dhofstede van n. bisschop secretaris voor myn edel heeren van ghedeele der stede van ghent"* voor een rente van 50 p. gr. aan de drie erfgenamen van Pieter Pauwels: Pieter, Marie en Elisabeth, deze laatste gehuwd met Laureins de Brabander. Onmiddellijk daarna werd Marie Pauwels als enige bezitster opgegeven.

Na het overlijden op 28 november 1779 van toenmalige eigenares, Susanne Theresia van Hevele *"bejaerde dochter"* van Jan en Marie de Brabander, werd haar zeer uitgebreid patrimonium op basis van twee testamenten, respectievelijk van 29 september 1777 en 26 november 1779, verdeeld over drie hoofdstaken, waarin meer dan honderd erfgenamen voorkwamen. Op 21 juni 1780 werd de staat van goed neergelegd en op 10 oktober kocht Francois Adriaen vande Poele de 507 roede *"bestaende uyt een hofstedeken met den huyse, schuerken, backoven, fruytboomen met 18 eecken en 9 troncken ter straete"* voor 120 p. 2 s. 3 gr. De

openbare verkoop vond plaats op 27 juli *inde hostelye den Oyvaere.* Bewoner was toen Jan Teirlynck, die op 20 november 1773 een pachtovereenkomst van 3-6-9 jaar tegen een jaarlijkse som 5 p. 16 s. 8 gr. onderschreef, ingaande op 1 mei 1774. Hij zou hier tot 1781 boeren.

Chronologie

1638: *"Via ende kynderen Elias Staelens met een hofstede ande westside daeran* (van 22035) *streckende metten zuuthende alsvooren* (ande Nieuwendorpstraete) *ende noorthende ande grauwsusters in Eecloo ofte tclooster Ten Doorne naervolghende lant , groot 507 r"* (SAE383/129v/1), (SAE384/129v/1).

1707: *"Marie Pauwels filia Pieter weduwe Joos van Hevele met een hofstede ande westside daeran, streckende metten suyteynde ande straete* (Nieuwendorpstraete) *ende noorteynde an t' Clooster ten Doorne naervolghende landt , groot 507 r"* (SAE386/137/2).

Noten

Lb1638:	163822036	SAE383/129v/1
Lb1640:	164022036	SAE384/129v/1
Lb1707:	170722034	SAE386/137/2
Lb1758:	175822034	SAE388/137/2
F1796:	179602474-475:	SAE K1

SAE 824, *Wettelijke passeringen* van 17 juli 1649, fol. 101v.
SAE 824, *Wettelijke passeringen* van 9 april 1650, fol. 131v.
SAE 824, *Wettelijke passeringen* van 22 december 1650, fol. 172v.
SAE 832, *Wettelijke passeringen* van 8 januari 1700, fol. 224.
SAE 850, *Wettelijke passeringen* van 10 oktober 1780, fol. 80v.
SAE 1011, *Staat van goed* van Lieve Loket van 12 oktober 1639, fol. 192v.
SAE 1012, *Staat van goed* van Christoffel Pyfferoen van 11 december 1652, fol. 91v.
SAE 1014, *Staat van goed* van Joorynken Vereecke van 28 januari 1665, fol. 49v.
SAE 1014, *Staat van goed* van Abraham Hoste van 28 januari 1665, fol. 56v.
SAE 1037, *Staat van goed* van Susannae Therese van Hevele van 21 juni 1780, fol. 91.

22037

Situering	Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*
Aard	1638-1758: land 1796: 2 *huyzekens* & land
Oppervlakte	1638-1796: 1012 r (1 ha 50 a 28 ca)

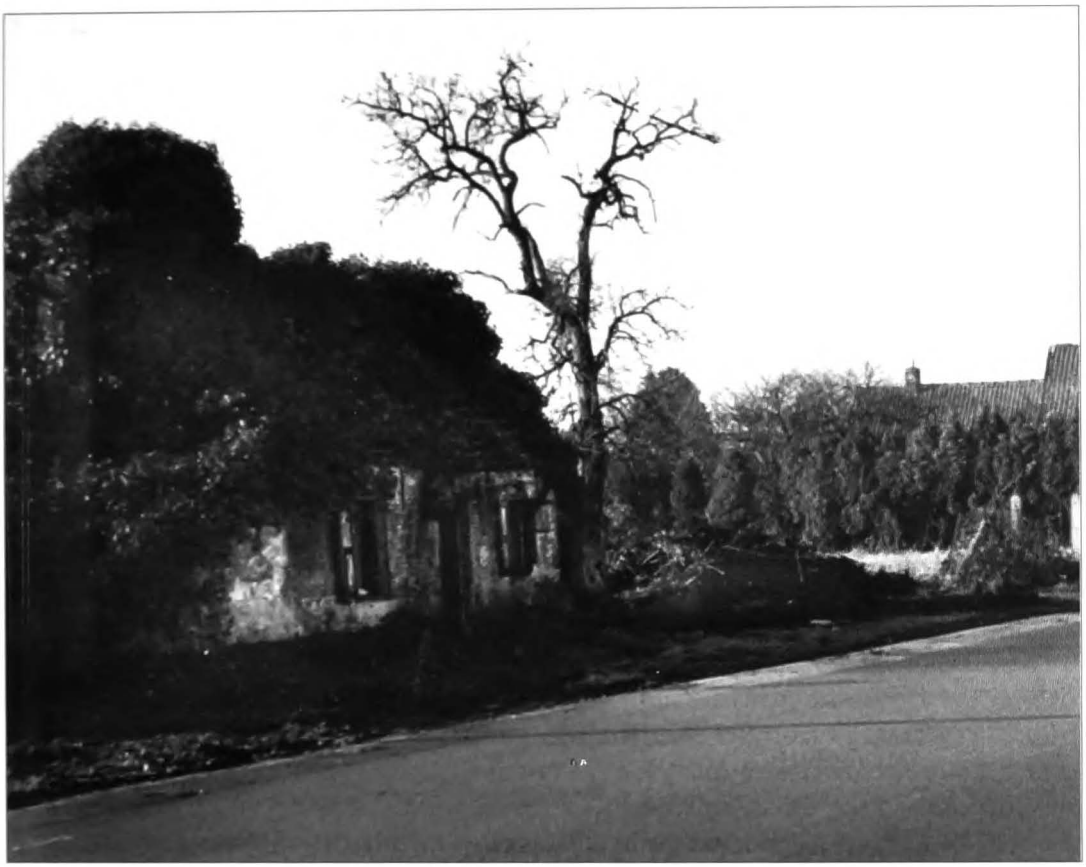

Een reeds totaal vervallen en door klimop overwoekerd arbeidershuisje op de zuidzijde van Nieuwendorpe. Voormalig Nieuwendorpe Nr. 43 (Verzameling Jean Van Hoegaerden).

Eigenaar

1638:	Abraham Doremale Jor.(E)
1707:	Hoochbroeck (van Hoobrouck) Philippe Ignace *tot Ghendt* (E)
17xx:	Haerens Appolonia, wed. van Hoobrouck (E)
17xx:	Hercke Pieter (E)
1796: a-	Lippens Pieter (E/G-a *huyzeken* & land)
1796: b-	Vanden Bossche Lieven (E/G-b *huyzeken*)

Gebruiker

1638:	*Van Vooren Jan (G-l)*
16xx:	*Van Vooren Jooris (G-l)*
16xx:	*(H)oste Abraham (G-l)*
16xx:	*(H)oste Jan & Carel (G-l)*
1682:	*Van Vlaenderen Joris (G-l)*
1689:	*Braet Guillame (G-l)*

1695:	*De Pau Jan fs Christoffel (G-l)*
1701:	*De Ruyter Gillis (G-l)*
1713:	*De Smul Cornelus (G-l)*
1721:	*De Baets Jan fs Matthys (G-l)*
1726:	*De Reu Carel (G-l)*
1743:	*Boterdaele Livinus (G-l)*
1791: a-	Lippens Pieter (G/E-a *huyzeken* & land)
1796: b-	Wille Jan Francies (G-b *huyzeken*)

Historiek

Het was pas laat in de 18de eeuw dat we bewoning op deze kavel aantroffen. De 1012 roede lag nog in één perceel, waarop twee huisjes waren gebouwd. Pieter Lippens was eigenaar van een huisje en van het bijbehorende land. Lieven vanden Bossche bezat enkel een huisje._

Chronologie

1638: *"Jor. Abraham Doremale met een stick opde westside verhaeckende an de westside daeran* (van 22036) *streckende metbeen henden alsvooren* (o.a. *ande Nieuwendorpstraete*), *groot 1012 r"* (SAE383/129v/2), (SAE384/129v/2).

1707: *"Myn heere Hoochbroeck tot Ghendt met een stuck ande westside daera, ende ter selver westsyde verhaeckende, streckende met been eynden alsvooren groot 1012 r"* (SAE386/137/3).

Noten

Lb1638:	163822037	SAE383/129v/2
Lb1640:	164022037	SAE384/129v/2
Lb1707:	170722035	SAE386/137/3
Lb1758:	175822035	SAE388/137/3
F1796 a:	179602476-477:	SAE K1
F1796 b:	179602478:	SAE K1

22039

Situering	Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*
Aard	1638-1758: hofstede & land 1796: hofstedeken & land
Oppervlakte	1638-1796: 434 r (64 a 45 ca)
Eigenaar	
1638:	Van Vooren Jan x Amelberghe Inghels (E/G)

1646:	Spittael Anthone x Christoffelyne van Vooren fa Jan (E-1/6)
1646:	Van Vooren Jooryne fa Jan (E-1/6)
1648:	Van Vooren Jan (E-1/2), Van Vooren Philip fs Jan (E-1/6), kinderen Merisone Laureins (E-1/6)
1648:	Hycket Livien x Pieryne Beeckmans (E-1/6)
1649:	Boterman Pieter x Catelyne Zoetaert (E-1/2)
1699:	Vernaet Guilleaeme x Pieternelle Soetaert (E)
1699:	Veltganck Jacques (E)
1796:	Diericx Jan Francies (Gent) (E)

Gebruiker

vóór 1622-1649:	Van Vooren Jan (G/E)
1650-1652:	Van Hecke Pieter (G)
16xx:	*Boterman Pieter (pachter)*
1656-1658:	Verelle Pieter (G)
1659-1660:	Ryckaert Norbert (G)
1661-1665:	Gheirnaert Jan Fs Lieven (G)
16xx:	*Van Waes Jooris (pachter)*
1681-1691:	Lievens Franchoys (G)
1685-1686:	Geirnaert Guilleaeme (G)
1686-1695:	Lievens Pieter (G)
1696-1705:	Lievens Pieter weduwe (G)
1699-1727:	Clays Jan (G)
1728-1730:	Clays Jan wed. (G)
1730-1757:	Van (H)auwenrogghe Pieter (G)
1758-1766:	Lampaert Jan fs Pieter Christoffel (G)
1767-1769 :	Lampaert Jan wed. (G)
1770-+1796:	Cornu Pieter (G)

Historiek

Op 18 april 1646 overleed Amelberghe Inghels, echtgenote van Jan van Vooren, op haar hofstede te Nieuwendorpe. Het eigendomsdeel van Amelberghe werd tussen de kinderen en haar man verdeeld. Christoffelyne, gehuwd met Anthone Spittael, en Jooryne van Vooren erfden elk 1/6 deel *"int hofstedeken metten lande"*, groot in totaal 5 gemet 100 roede. Op 28 april 1648 verkochten beide zusters hun deel aan Livien Hycket (Ycket, Iket), getrouwd met Pieryne Beeckman, voor 18 p. gr.

Weduwnaar Jan van Vooren fs Mattheeus verkocht op 22 september 1649 zijn helft en een fractie (1/7 van 1/7) hem aangekomen na de dood van zijn zoon Pieter, aan Pieter Boterman voor 400 gulden. Daarin was wel een gelijk deel van een stuk land, *de wulfsbilck* begrepen, die bij de hofstede aansloot. Nog in hetzelfde jaar, op 8 november, kochten Boterman en echtgenote Catelyne Zoetaert voor 46 p.gr. ook de 4/6 delen in de helft van Hycket. Op 25 augustus 1699 vond de openbare verkoop plaats van de hofstede en een perceel land, groot 409 roede. Pieter

Andries Vernaet vroeg de toelating om in naam van zijn vader en moeder, Guilleaeme en Pieternelle Soetaert, en de kinderen Frans Vernaet en *syne huysvrauwe* Cathelyne Rougiers en Pieternelle Vernaet, de goederen *"te veylen by instel"*. Het ging om *"een hofstede met den woonhuyse, schuere ende fruytboomen daerop staende ende den lande, groot 4 g 163 r, commende metten voorhoofde suyt opde nieuwendurpsche straete, oost ende west dhoirs Sr Jacob Claeyssen, noort t'lant vande penitente in ghent"*. De al eerder genoemde *wulf bilck*, 409 roede groot, werd meeverkocht. Pachter van hofstede en land was Jan Clays. Nieuwe bezitter werd Jaecques Veltganck. Indien we ons hadden beperkt tot de belastingkohieren om de pachters te achterhalen, hadden we Clays vermeld vanaf 1712, jaar waarin hij voor het eerst is opgenomen. De verkoopakte leert ons echter dan hij al op 27 augustus 1699 de hofstede, of althans een fractie ervan, in pacht had. Eén van de mogelijke oorzaken zou kunnen zijn dat het gezin op de rand van de behoeftigheid balanceerde en pas vanaf 1712 belasting betaalde! Eens te meer blijkt dat omzichtigheid geboden is bij het gebruik van dit soort bronnen!

In 1707, onder eigenaar Veltganck, lag de kavel nog steeds in twee percelen.

Vanaf 1770 woonde *koeyhouder* Pieter Cornu op de boederij. In 1795 verbleef hij er nog met drie meerderjarige kinderen: Pieter 35 jaar, Anne Marie 28 en Marie Jacobe 26.

Chronologie

1638: *"Jan van Vooren met syn hofstede synde 2 sticx ande westside daeran* (van 22038 land) *streckende metten noorthende an syn selfs lant en suuthende alsvooren* (ande Nieuwendorpstraete), *groot 434 r"* (SAE383/130/1), (SAE384/130/1).

1707: *"Dheer Jaecquues Veltganck met een hofstede synde twee stucx ande westsyde daeran streckende metten noorteynde syn selfs landt en suyteynde alsvooren* (Nieuwendorpstraete), *groot 434 r"* (SAE386/137v/2).

Noten

Lb1638 :	163822039	SAE383/130/1
Lb1640 :	164022039	SAE384/130/1
Lb1707 :	170722037	SAE386/137v/2
Lb1758 :	175822037	SAE388/137v/2
F1796 :	179602480-481:	SAE K1

SAE 824, *Wettelijke passeringen* van 28 april 1648, fol. 73v.
SAE 824, *Wettelijke passeringen* van 22 september 1649, fol. 104v.
SAE 824, *Wettelijke passeringen* van 28 april 1648, fol. 73v.
SAE 824, *Wettelijke passeringen* van 8 november 1649, fol. 109v.
SAE 832, *Wettelijke passeringen* van 25 augustus 1699, fol. 165.

22057

Situering Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*

Aard 1638: hofstede
1707: *eertyts hofstede*
1796: land

Oppervlakte 1638-1758: 707 r (1 ha 4 a 99 ca)

Eigenaar

1638: De Vuldere Cornelis weduwe (E)
1707: Toebast Jacobus (E)
1796: Geirnaert Pieter weduwe (E)

Gebruiker

1623/24-1646: Kevers Jan (G)
1624/25-1637: Schutyser Pieter (G)
16xx: *Pyffroen Pieter & De Vuldere Jan elk ½ (G-l)*
16xx: *Pyffroen Pieter & De Vuldere Jan & De Baets Matthys elk 1/3 (G-l)*
1678: *De Baets Matthys geheel (G-l)*
1705, 1707: *Luck Jan (G-l)*
1709: *Van Bruaene Joos (G-l)*
1749: *De Meester Jooris (G-l)*
1764: *Versluys Jan Baptist (G-l)*
1769 *Stroo Jan (G-l)*
1793: *Van Haele Bonaventura (G-l)*

Historiek

Hier hebben we met een zeer merkwaardige hofstede te maken, die helaas bij het begin van de 18de eeuw al haar woonfunctie had verloren. In diverse bronnen wordt vermeld dat zij *eertyts hofstede geweest* is. Hoe daar ooit een hofstede tot stand kwam, is niet duidelijk! Het perceel lag midden in het beloop, zonder enige vermelding van een weg of dreef, ook niet in 1638 toen het nog bewoond was. Uit een verkoop van het westelijk aangrenzende land door begijntje Joanne Marie Vernaet aan Carel Stroo fs Jan op 4 februari 1790 blijkt dan wel dat er op de zuidzijde, naast de *zuudwaterganck* een verbinding naar de Lieve bestond, van waar men langs de tragel de Nieuwendorpstraat kon bereiken. Bij de verkoop werd aangegeven dat er *"westwaerts passagie laten wort tot op den traegel vande gendtsche Lieve, waer de schepen moghen aenlegghen"*, volgens een overeenkomst met de stad Eeklo van 21 april 1736.

Jan Kevers pachtte de hofstede van 1623 tot 1646. In 1638 betaalde Jan belasting op het gebruik van 8 gemet land en het bezit van een

koe. Van 1624 tot 1637 woonde ook Pieter Schutyser op het goed. Of hij medepachter of inwonende arbeider was, hebben we niet kunnen achterhalen. Zeker betaalde hij in die periode belasting. Na 1646 is de woonfunctie hier waarschijnlijk opgeheven. In elk geval werd door Jan Kevers geen belasting meer betaald. Hij overleed te Eeklo in november 1652. Waar hij toen woonde hebben we niet kunnen achterhalen.

Chronologie

1638: "*De selve* (via Cornelis de Vuldere) *met twee sticx daer den pachter up woont ande westside daeran (van 22056 land) streckende alsvooren ende metter westside an Jacques Claeis naerschreven lant.. groot 707 r*" (SAE383/133/1), (SAE384/133/1).

1707: " *De selve* (Jacobus Toebast) *met twee sticx eertyts hofstede geweest ande westsyde daeran streckende alsvooren metter westsyde an Jan Rutsart naerschreven landt.. groot 707 r*" (SAE386/140v/2).

Noten

Lb1638 :	163822057	SAE383/133/1
Lb1640 :	164022057	SAE384/133/1
Lb1707 :	170722055	SAE386/140v/2
Lb1758 :	175822055	SAE388/140v/2
F1796 :	179602499:	SAE K1

SAE 853, *Wettelijke passeringen* van 4 februari 1790, fol. 140.

22087

Situering	Nieuwendorpe, *den wyck ghenaempt de bellebusschen*
Aard	1638: hofstede 1707: *eertyts hofstede* 1796: land
Oppervlakte	1638-1758: 1944 r (2 ha 88 a 68 ca)
Eigenaar	
1638-1693:	*Tclooster ten Doorne* (E)
1693-1796:	Penitenten op St. Pieters te Gent (E)
Gebruiker	
1627/28	Vermeere Susanne, wed. Pyfroen Geeraert (G)
1631-1646:	Pyfferoen Christoffels (G)
1634-35:	*Pijfferoen Jan (G-l)*

1646-1652:	*Pyfferoen Christoffels (G-l)*
1652:	*Pyfferoen Christoffels weduwe (G-l)*
1654-1656:	*Pyfferoen Jacquemyne (G-l)*
1638:	Van Hyfte Christoffels (G)
16xx:	*Hoste Abraham (G-l)*
16xx:	*Hoste Jan fs Jan (G-l)*
16xx:	*Cockuit Jan (G-l)*
1685:	*Van Overtvelt Christoffels (G-l)*
1688:	*Blondeel Jan (G-l)*
1697, 1707:	*Claeys Joos (G-l)*
1758:	*Wille Joos (G-l)*
1784:	*Wille Dominicus (G-l)*

Historiek

In de vroegste belastinglijsten konden we geen vaste bewoners voor deze hofstede aanduiden. Pas in 1627-28 komt de weduwe van Geeraert Pyffroen als bewoonster in aanmerking. Echtgenoot Geeraert is dan pas overleden. Althans, op 20 mei 1626 was zijn staat van goed in de Eeklose vierschaar neergelegd. Veel leert die ons evenwel niet! Enkel dat hij zes - vermoedelijk minderjarige - kinderen, achterliet: Jacquemyntken, Pierken, Maeyken, Jooryntken, Jacques en Guillaemkin. Voor de bewoning maken we hier toch enig voorbehoud. De aanwijzingen zijn vooralsnog te summier.

Indien er dan al bewoning was, werd die zeker na 1646 opgeheven.

Chronologie

1638 : *"Tclooster ten doorne ande zuutside daeran* (22086 land) *streckende metten oosthende an syn selfs verre voorschreven lant ende metten westhende alsvooren (ande lyeve) ende is dhofstede daer den pachter woont ...groot 6 g 144r"* (SAE383/138/1), (SAE384/138/1).

1707,1758 : *"Tclooster ten doorne ande suytsyde daeraen* (22086 land) *streckende metten oosteynde aen hun selfs verre voorschreven lant ende metten westeynde alsvooren* (aan de Lieve) *synde ses stucx eertyts hofstede gheweest ...groot 6 g 144r"* (SAE386/145v/1), (SAE388/145v/1).

Noten

Lb1638 :	163822087	SAE383/138/1
Lb1640 :	164022087	SAE384/138/1
Lb1707 :	170722084	SAE386/145v/1
Lb1758 :	175822084	SAE388/145v/1
F1796 :	179602531:	SAE K1

SAE 1011, *staat van goed* van Geerard Pyffroen van 20 mei 1626, fol. 89.

NOTEN

1. DE SMET E., *Het historisch kadaster van Eeklo. Deel 5: Zuidelijk Eeklo (1)*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 57 (2006), p. 115-175.
2. SAE 849, *Wettelijke passeringen*, fol. 138, dd. 25 april 1778.
3. SAE 849, *Wettelijke passeringen*, fol. 245, dd. 2 november 1779.
4. NOTTEBOOM H., *Adegemse Hoeven*, Maldegem, 1981, p. 150.
   VAN DE WOESTIJNE P. *Meetjeslandse Toponiemen tot 1600. Deel IV De Keure van Eeklo-Lembeke en Kaprijke. Band 1 Eeklo.* Stichting Achiel De Vos, 1994, p.21,150, 203, 204.
5. VERSTRAETE D., *Nog over oude wegen in het Meetjesland*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 2 (1950), pp. 13-20.
6. A. DE VOS, *Lokale scheepvaart te Eeklo*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 18 (1967), pp. 5-124. L.STOCKMAN, *De watering van Eeklo (1240-1406)* in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 20 (1969), p. 174-193.
7. DE SMET E. *Verkopingen bij decreet binnen de Eeklose rechtspraak (1666-1787)*, in *De Eik*, Jg. 12 (1987), p. 117-141.
   DE SMET E. *Verkavelingen en uitgrotingen gepasseerd voor schepenbank Eeklo (1601-1793)*, in *De Eik*, Jg. 6 (1981), p. 124-165.
   DE SMET E. & HAMERLYNCK W., *De immobiliën te Eeklo tijdens het Ancien Régime (1536-1700)*, in *De Eik*, Jg. 19-26 (1994-2001), Acht Afleveringen.
8. DE CROP C., HAMERLYNCK W., HERMIE G., *De Volkstelling van 1795 te Eeklo*, in *De Eik*, jg. 16 (1991), p. 3-60, 62-106, 109-136.
   SAE 143, Staet ofte denombrement van alle persoonen woonachtigh binnen de Jurisdictie der stede keure ende vrijhede van eecloo, gesloten den 24e april 1748.
   SAE 144, Autentiek dubbel.
   SAE 145, Kladkohier bevolkingsstaat van 1795. *Tableau contenant le nombre et les noms, âge, état ou proffesion des habitans de la Commune D'Eecloo, le lieu de leur Demeure et L'Epoque de leur antrée sur la dite commune.*
9. SAG (Stadsarchief Gent) reeks 28 nr. 15/68B, *XXste penningkohier van Eeklo. 1580*, fol. 23-31v.
   SAE 383, *Landboek anno 1638* door Cornelis Boudind, Beloop 13, pp.74v-77; Beloop 22, pp. 123v-138.
   SAE 384, *Landboek anno 1640* door Cornelis Boudind, Beloop 13, pp.74v-77; Beloop 22, pp. 123v-138, met aanvullingen tot 1707.
   SAE 386, *Landboek anno 1707*, Beloop 13, pp.76-78v; Beloop 22, pp. 131v-145v, met aanvullingen tot 1780.
   SAE-K1, *Het Frans Landboek, 1796-1798*, wijk 2, nr.432-533; nr. 1065-1088.

Dank zijn we verschuldigd aan de heer Freddy Pille voor het nalezen van de tekst en het gebruik maken van zijn basiskaarten en aan de heer Jean Van Hoegaerden voor het beschikbaar stellen van zijn rijk fotoarchief.

Vande Woestijnes in het Meetjesland

Deel II:
Het geslacht Vande Woestijne uit Aalter

Herman MEIRHAEGHE

1. DE HEREN EN DAMES VAN ZOMERGEM EN VAN DE WOESTIJNE

Over de heren van de Woestijne uit Aalter - én de dames, want het Woestijnegoed werd in de tweede helft van 13de eeuw bij gebrek aan legitieme mannelijke nazaten, geërfd door de dochters - is al een en ander geschreven. Het is alweer verschillende decennia geleden dat voortreffelijke auteurs als A. Verhoustraete, L. Stockman, R. Moelaert, M. Ryckaert, J. Noterdaeme e.a., leden van dit geslacht, hetzij uitgebreid hetzij terloops, ter sprake brachten in hun bijdragen voor *Appeltjes van het Meetjesland*. De fragmentaire informatie die in deze artikels en vele andere publicaties, tijdschriften en archiefstukken verspreid ligt, werd samen met de resultaten uit eigen onderzoek in deze bijdrage gebundeld en ingepast in een genealogische structuur. Het ziet er niet naar uit dat er in de oorkondenschat nog nieuwe ontdekkingen op een vinder liggen te wachten. Het bijeenbrengen van deze disparate gegevens en het aan elkaar toetsen ervan, leverden wel enkele nieuwe gezichtspunten op of wierpen enig licht op vooralsnog onduidelijke knelpunten, waar toekomstig onderzoek op gefocust kan worden. Voorts wordt in een aantal aparte hoofdstukken – o.m. over heraldiek – nagegaan of de beweringen van de oude historiografen en genealogen kloppen, dat die andere adellijke struik Vande Woestijne uit Geluwe-Beselare, afstamt van de Aalterse Vande Woestijnes. Ook hedendaagse historici, die uiteraard niet de genealogie van elke door hen vernoemde familie kunnen maken, gaan nog altijd expliciet of impliciet van onderlinge verwantschap uit. Het is natuurlijk verleidelijk om twee oud-adellijke families met dezelfde naam, als van één en dezelfde stam te beschouwen, maar zijn daar bewijzen voor te vinden?

Na wat in Deel I geschreven werd, mag het duidelijk zijn dat struiken met de naam Vande Woestijne her en der en onafhankelijk van elkaar

ontstaan zijn, aangezien het toponiem *wo(e)stine* zowat overal in Vlaanderen aangetroffen wordt[1]. Eén van de - voor deze studie althans - belangrijkste woestine-toponiemen situeert zich in en om Aalter, de Oost-Vlaamse gemeente die halfweg tussen Gent en Brugge en centraal in de driehoek Eeklo-Deinze-Tielt gelegen is. Aalter lag aan de rand van het Bulskampveld, dat tijdens de Middeleeuwen de grootste heidevlakte in Vlaanderen was en die pas vanaf het einde van de 18de eeuw systematisch ontgonnen werd.

Antoon Sanderus schetst anno 1641 in een notendop, in zijn boek *Verheerlykt Vlaandre, Aelteren* en de opeenvolgende heren van de plaatselijke heerlijkheid van de Woestijne als volgt: *"Dit Dorp is omtrent een uur van Gendt gelegen, en begrypt omtrent twee duizend morgen Lands, de welke ten deele beploegt worden, en ten deele in Bosschen bestaan, hebbende de Heerschappye van het zelve toebehoort aan de Heeren van Praat en Woestyne, bygenaamt van Gendt. Door deze Plaats en de Nabuurschap strekt zich uit de Heerlykheid van de Woestynen, welker Geslacht (waar van wy in de Beschryving van Yperen wydlopiger handelen zullen) veele Oorlogshelden voortgebracht heeft, en onder anderen Philips, Ridder en Heere van de Woestyne, wiens Dochter en Erfgename, namelyk Izabelle, met Johan van Ghistelles, Heere van Wormizele, trouwde, aan hem de gemelde Heerschappy ten Huwelyk aanbracht: zynde in dit Geslacht ook gebleeven tot aan het jaar 1379 wanneerze door Wulfard van Borsele, Riddere, en Heere van de Vere en Sandenburch, overgedragen wierd aan Lodewyk, Graaf van Male, dieze van zyne Moeder Katryn van Ghistelles, Vrouwe van de Woestyne gekreegen had. Lodewyk van Male, schonkze naderhand nevens de Heerlykheid van Praat, aan Lodewyk, zynen natuurlyken Zoon, wiens Nakomelingen dezelve bezeten hebben tot aan Lodewyk van Vlaandre, die zonder Kinderen kwam te sterven"*[2].

Wij zullen het hier uitgebreider over hebben. Aalter - en meer bepaald het Woestijnegoed - was het centrum van waaruit de opeenvolgende heren van dit goed en van de latere heerlijkheid van het *Land van de Woestijne*, hun heerlijke macht uitoefenden. Ze deden dit vanuit hun burcht die aan de Durme (Hoge Kale, Brugse Vaart) gelegen was. De heerlijkheid van het Land van de Woestijne werd rechtstreeks gehouden van de graaf van Vlaanderen. Zij strekte zich uit over ongeveer één derde van Aalter, een groot deel van Knesselare en verder over delen van Ruiselede, Tielt, Ursel, Zomergem, Bellem, Hansbeke, Lotenhulle, Waarschoot en Sint-Joris-ten-Distel. Er was een baljuw voor heel de heerlijkheid en de volle schepenbank bestond uit drie schepenen van Aalter en vier van Knesselare. Er waren ook nog twee schepenen van Ruiselede, Tielt, Zomergem en Ursel. Deze belangrijke heerlijkheid telde meer dan honderd achterlenen en omvatte een immens bevoegdheidsgebied. De overige twee derden van Aalter behoorden tot de heerlijkheid van Woeste, die onder de Oudburg van Gent ressorteerde. *Woestijne* en *Woeste*, twee heerlijkheden te Aalter met een gelijkaardige naam die teruggaat op dezelfde taalkundige wortel: *woestine*.

ZOMERGEM - WOESTIJNE

De oudste en enige autochtone Meetjeslandse struik Vande Woestijne was die van Aalter, hoewel we in dit geval eerder van een bijnaam dan van een overgeërfde familienaam moeten spreken. Zo namen bv. aangetrouwde partners, zoals we meteen zullen zien, met het via hun echtgenote verworven bezit van de *Aalterse Woestijne*, ook probleemloos de toenaam *van de Woestijne* aan. Vandaar dat we Jan Van Gistel, die met Elisabeth Vande Woestijne gehuwd was, ook regelmatig onder de naam Jan Vande Woestijne aantreffen en Wulfaard van Maalstede, die gehuwd was met Aelis Vande Woestijne, als Wulfaard Vande Woestijne. Het spreekt voor zich dat dit de identificatie er niet altijd makkelijker op maakt.

In zijn standaardwerk *De Vlaamse Adel vóór 1300*, behandelt E. Warlop onder de rubriek *Zomergem en Woestine* een 20-tal individuen uit de 12de en de 13de eeuw die tot het adellijke geslacht van die naam behoorden en waarvan we er hierna enkele, die voor deze bijdrage van belang zijn, aan u voorstellen[3]. De auteur noemt Zomergem en Woestijne in één adem, omdat het huis van de Woestijne uit dat van Zomergem gegroeid is. Zoals we meteen zullen zien, nam een tak van dit geslacht de naam Vande Woestijne aan, toen die in het bezit kwam van het Woestijnegoed te Aalter.

Sanderus schrijft in *Verheerlykt Vlaandre* over *"Somerghem": "Voormaals heeft die Heerlykheid ook toebehoort aan het Geslacht van den zelven naam. In dit Geslacht ontmoet men verscheide Heeren die met Robert den Vries tegen de Ongelovigen te Veld getrokken zyn, en onder de selven Herman van Somerghem die hem in 1085 verzelde. De Ridder Herman van Somerghem vertrok in 1196* [sic = 1096] *met Godevaart van Bouljon na het Heilig Land. Onder de Regeering van Philips van Elsas vind men gewag gemaakt van Bernard van Somerghem en Bernard zynen Broeder* [sic], *en Onder de Regeering van Boudewyn van Konstantinopele, van Johan Curio van Somerghem, en van Gerard van Somerghem, en In 1140 trok de Heer van Somerghem nevens andere voornaame Heeren van Vlaandre te Veld, om mede te stryden in den Oorlog die tusschen de Grimbergers en den Hertog van Braband ontstaan was. Doch hoe de Graven van Vlaandre naderhand aan deze Heerlykheid gekoomen zyn, is my tot noch toe onbekent"* [4].

Het adellijk huis van Zomergem stapt dus de geschiedenis binnen met Herman of Hermarus Van Zomergem die met graaf Robrecht de Fries in 1085 meetrok op kruistocht naar het Heilig Land. Vanaf 1122 treedt het geslacht waarvan de leden de naam *Van Zomergem* dragen duidelijker naar voor (zie de Stamreeks). Omstreeks 1200 splitst de familie zich in (minstens) twee takken: de ene tak verwierf de heerlijkheid van Heule bij Kortrijk, en de andere de belangrijke heerlijkheid van Woestijne te Aalter. Vanaf dat moment heten laatstgenoemden in de bronnen nu eens Van Zomergem en dan weer Vande Woestijne.

In de Middeleeuwen vormden delen van de parochies Zomergem, Oostwinkel, Ronsele en Waarschoot het Ambacht van Zomergem. De hoge rechtspraak was er in handen van de graaf van Vlaanderen die dan ook de enige was die zich terecht heer van Zomergem mocht noemen. Naast dit Ambacht lagen er in de parochies Zomergem, Oostwinkel en Ronsele ook heerlijkheden die de naam *Zomergem* droegen. Hoewel de *heerlijkheid van Zomergem* geen hoge rechtspraak had, noemden de bezitters ervan zich toch ook *heer van Zomergem*. Deze zogenaamde heerlijkheid van Zomergem was in 1236 in het bezit van Boudewijn III van Praet. Hoewel het geslacht Van Zomergem ongetwijfeld zijn naam ontleende aan het gelijknamige Oost-Vlaamse dorp of de plaatselijke heerlijkheid, vonden we geen geschreven documenten terug waarin ze specifiek als heer of vrouw van het dorp of de heerlijkheid Zomergem omschreven worden. Als het ambacht of de heerlijkheid van Zomergem ooit al aan de Van Zomergems heeft toebehoord, dan moet dat wellicht in een nog verder verleden gesitueerd worden[5].

De Van Zomergems leken op Brugge georiënteerd, waar de graven en gravinnen van Vlaanderen hof hielden. Zo werd het baljuwschap van Brugge in 1192 en in 1203 respectievelijk waargenomen door Filip en Walter Van Zomergem. Laatstgenoemde was op 9 april 1217 nog altijd baljuw van Brugge en in die functie moest hij in opdracht van gravin Joanna waken over de rechten die de abdij van Sint-Baafs te Gent bezat in de *wastina* te Evergem[6]. In een charter uit 1215 van diezelfde gravin Joanna, wordt ene Heynderic Van Zomerghem genoemd i.v.m. Sint-Donaas te Brugge. In 1250 was Boudewijn Van Zomergem te Brugge klerk in de ambtenarij van gravin Margareta van Constantinopel. De versieringen aan de voorgevel van Brugse *halle* werden in 1307 uitgevoerd door *beeldenmakere* Boidin of Boudewijn Van Zomerghem. Omstreeks 1330 waren Boudewijn en Ghillebiert Van Zomergem schepen van de stad. Nog te Brugge vermelden de belastingrollen van 1379-1380 Jacoppe, Willemme en Janne Van Zomergem en in 1380 was ene Pieter Van Zomergem poortwachter van Brugge[7]. Minstens twee Van Zomergems – Frans en Arnout – namen op 11 juli 1302 als ridder ook deel aan de Gulden Sporenslag te Kortrijk. De stamreeks van het huis van Zomergem-Woestijne laten we hierna, zij het met het nodige voorbehoud, aanvangen met Hermar Van Zomergem. We opteerden omwille van de eenvormigheid voor de moderne schrijfwijze *Vande Woestijne*, hoewel in dit geval *van de Woestine* historisch correcter zou zijn.

Over de hierna volgende Van Zomergems uit de 11de en de 12de eeuw, weten we vaak niet veel meer dan dat ze, als belangrijke leenmannen, de graaf als getuige bijstonden bij allerlei politieke en zakelijke transacties, zoals schenkingen en de bevestiging van schenkingen van onroerend goed aan kerkelijke en andere instellingen. In geschied- of heemkundige werken wordt vaak alleen de datum vermeld waarop ze als getuige fungeerden en wordt er niets gezegd over de inhoud van de oorkonden waarin ze genoemd worden. Wij opteerden ervoor om telkens,

heel kort, te vertellen waarover die transacties handelden, zodat we ons over die activiteiten toch enig idee kunnen vormen.

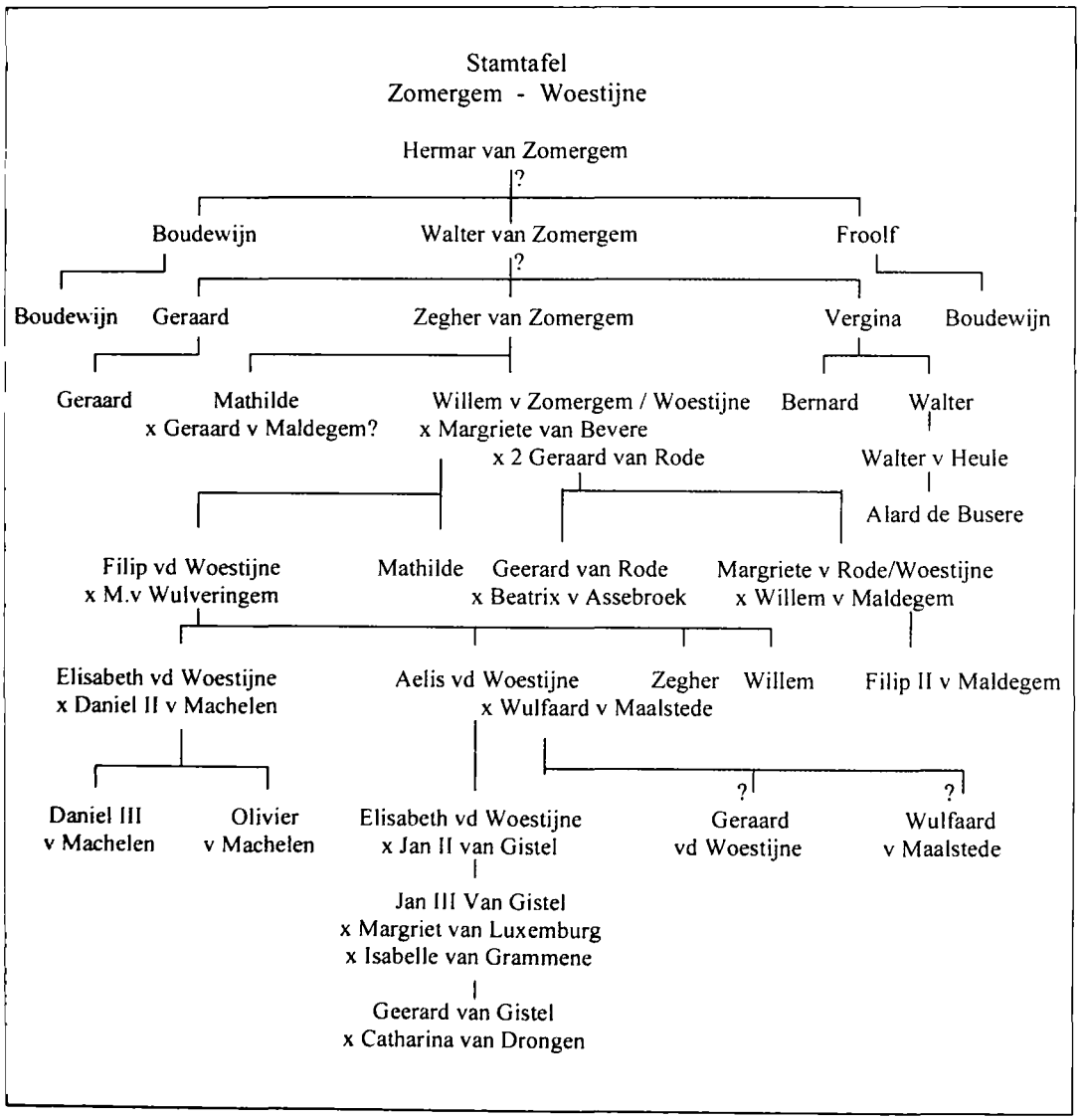

Stamtafel 1

1.1 HERMAR VAN ZOMERGEM

Hij is de eerste Van Zomergem die in de geschreven bronnen wordt genoemd. De twee enige keren dat hij vermeld wordt, gebeurt dat telkens als deelnemer aan een tocht naar het Heilig Land. Van 1085 tot 1091 vergezelde Hermar Van Zomergem graaf Robrecht de Fries op een eerste tocht, die toen nog veeleer een pelgrimstocht dan een klassieke kruistocht was. Samen met graaf Robrecht en de Vlaamse ridders Boudewijn Van Gent, Burchard Van Komen, Geraard Van Rijsel en Walter Van Kortrijk, betrad hij uiteindelijk de Heilig-Grafkerk in Jeruzalem[8].

Tien jaar later is *Hermarus ab Zomergheim* of Hermar Van Zomergem weer van de partij, wanneer in 1096 de eerste echte kruistocht georganiseerd wordt. Trok hij mee vanwege zijn christelijke overtuiging of werd hij uitgenodigd zijn collega's te vergezellen omwille van zijn reiservaring, waar men goed gebruik kon van maken? Hermar figureert op de lijst van deelnemers die door de 16de- eeuwse historiograaf Meyerus of Jacob De Meyere, kapelaan van Sint-Donaas te Brugge, werd samengesteld. Zijn naam wordt voorafgegaan door die van *Gratianus Ecloanus* (Van Eeklo) en gevolgd door die van *Arnulfus Gandensis Vuinemari filius* (Arnold Van Gent zoon van Wenemar). Indien Hermar Van Zomergem dit avontuur overleefd zou hebben, dan zou hij samen met de anderen omstreeks 1100 weer in Vlaanderen thuis gekomen moeten zijn.

Toen hij voor het eerst naar Jeruzalem trok, moet Hermar uiteraard volwassen geweest zijn. Hij werd dus wellicht omstreeks 1050-1060 geboren. Hij wordt door E. Warlop, die twijfelde aan de betrouwbaarheid van Meyerus' lijst, niet genoemd in zijn werk *Vlaamse Adel vóór 1300*. We denken dat deze twijfel niet terecht is; het is niet omdat Hermar niet in de oorkondenschat genoemd wordt, dat hij niet geleefd zou hebben. Ten slotte wordt hij toch wel tweemaal genoemd in redelijk uitzonderlijke en historische omstandigheden, nl. bij de allereerste kruistochten naar het Heilig Land. Hermar situeert zich dus een generatie vóór de eerste generatie Van Zomergems bij Warlop. Hij zou de vader kunnen zijn van de drie hierna volgende broers die wél door Warlop genoemd worden.

1.1.1 Boudewijn Van Zomergem

Ridder Boudewijn Van Zomergem werd geboren omstreeks 1090. Hij wordt genoemd tussen 1122 en 1145. Zo is hij op 1 oktober 1133, samen met zijn broer Walter en diens zoon Boudewijn Van Zomergem, te Brugge als getuige aanwezig wanneer graaf Diederik van de Elzas voor de zielenrust van zijn vrouw Suanahilde (Zwaanhilde) gronden schenkt aan de abdij van Sint-Truiden[9]. Samen met zijn broers Walter en Froolf, wordt hij vermeld in het manuscript van Galbert van Brugge over de moord op graaf Karel de Goede (zie verder: 1.2 Walter Van Zomergem). Hij had een zoon:

a. Boudewijn Van Zomergem

Is hij het, of zijn neef Boudewijn zoon van Froolf, die in 1171 onder de naam *Boudewijn Van Haltre* als getuige genoemd wordt in een oorkonde waarbij graaf Filip van de Elzas een schenking doet aan de bedienaar van de kerk van Cosfoorde?[10] In dit geval zou dit een vroeg spoor zijn van een band tussen de Van Zomergems en Aalter, waar ze later het Woestijnegoed verwierven.

De voornaam Boudewijn – die door verschillende graven van Vlaanderen gedragen werd - was in trek bij de Van Zomergems; hij komt driemaal voor in de eerste twee generaties.

1.1.2 Walter Van Zomergem, volgt onder 1.2

1.1.3 Froolf Van Zomergem

Ridder Froolf (Froolfe, Froulf) Van Zomergem werd geboren omsteeks 1090. Hij wordt tussen 1127 en 1153 vernoemd. Samen met zijn broers Boudewijn en Walter wordt ook hij vermeld in het manuscript van Galbert van Brugge over de moord op graaf Karel de Goede (zie verder: 1.2. Walter Van Zomergem). Hij had een zoon:

a. Boudewijn Van Zomergem

Wat bij neef Boudewijn (1.1.1.a) gezegd wordt, kan ook op hem van toepassing zijn.

Wellicht is hij dezelfde als Froolf Van Ruiselede en Froolf Van Knesselare die een vijftal keer vernoemd wordt als getuige in oorkonden waarbij graaf Diederik van de Elzas resp. in 1129, 1130, 1142 en 1153 schenkingen doet of bevestigt aan diverse abdijen, o.m. aan die van Ter Duinen, Affligem en Cysoing[11]. Zo is Froolf, samen met zijn broer Walter, op 10 februari 1142, te Brugge aanwezig wanneer graaf Diederik geld en gronden schenkt aan de abdij van Saint-Bertin voor het zielenheil van o.m. zijn echtgenote Suanahilde. Wat zijn bijnaam *Van Knesselare* betreft: Knesselare is een buurdorp van Zomergem, Maldegem en Aalter, waar een tak van de Van Zomergems zich vestigde nadat ze er de Woestine hadden verworven. In die dagen veranderde men van (bij)naam naar gelang van het verworven bezit of men nam de naam aan van het geslacht waartoe de echtgenote behoorde. Stamde Froulfs echtgenote uit het huis van Knesselare en ontleende hij daar zijn naam aan? Huwelijken tussen leden uit de vooraanstaande families uit de streek waren toen nl. schering en inslag. Een generatie eerder ontmoeten we ene *Josserannus Knesselarensis* of Josserand Van Knesselare die aan eerste kruistocht van 1096 deelnam en in 1083 is er al sprake van ene Johannes Van Knesselare[12]. Er was dus heel zeker een geslacht Van Knesselare, dat echter evenmin door Warlop vernoemd wordt.

1.2 WALTER VAN ZOMERGEM

Walter Van Zomergem werd geboren omstreeks 1090. Hij wordt in de archiefstukken omschreven als *princeps*, ridder en *baro*. Als *baro*, *beer* of *pair* behoorde hij tot de selecte kring van hoogste leenmannen en raadgevers van de graaf van Vlaanderen, in dit geval van Karel de Goede en van zijn opvolger Diederik van de Elzas. In 1122 wordt Walter samen met zijn broer Boudewijn Van Zomergem als getuige genoemd in een oorkonde van de Gentse Sint-Baafsabdij, waarbij graaf Karel de Goede de rechten van Sint-Baafs bepaalt en daardoor een einde stelt aan de klachten die gerezen waren tegenover Daneel, gezworene van Sint-Baafs[13]. Op 10 augustus 1135 fungeert Walter als getuige in een oorkonde waarbij graaf

Diederik de abdij van Marchiennes bevestigt in haar bezittingen te Reninge, die voorheen door Daniel Van Dendermonde geüsurpeerd waren[14]. Samen met o.m. Raes Van Gavere en Gervais (Servaes) Van Praet, is Walter Van Zomergem op 13 april 1143 als getuige aanwezig wanneer graaf Diederik de abdij van Drongen bevestigt in het bezit van tienden die haar geschonken waren door Robrecht, zoon van Robrecht de Fries[15]. In 1145 treden *"Walterus et Balduinus frater eius de Somergem"* (Walter en zijn broer Boudewijn), samen met een hele reeks andere edelen, op als getuigen in een oorkonde aangaande regelingen tussen de Gentse Sint-Baafsabdij en graaf Diederik[16]. Op 14 maart 1146 is Walter Van Zomergem, samen met o.m. Gervaes Van Praet, te Gent present als getuige wanneer graaf Diederik aan diezelfde abdij van Drongen een leen schenkt, leen waaraan Eustache Van Petegem verzaakt had[17]. Na deze datum wordt Walter Van Zomergem niet meer vernoemd. Wellicht overleed hij dus omstreeks 1150.

Walter Van Zomergem wordt door E. Warlop in de eerste generatie geplaatst, samen met zijn twee broers Boudewijn en Froolf. Op welke wijze deze drie broers verwant waren met Zegher, Geraard en N. Van Zomergem die hierna volgen, geeft Warlop geen uitsluitsel. Volgens L. Lindemans waren zij de drie kinderen van Walter Van Zomergem[18].

1.2.1 Zegher Van Zomergem, volgt onder 1.3

1.2.2 Geraard Van Zomergem

Hij wordt vernoemd tussen 1143 tot 1167 en omschreven als *baro* en *optimas*. Samen met zijn broer Zegher en zijn neef Bernard Van Zomergem, is hij op 4 december 1164 als getuige aanwezig wanneer Filip van de Elzas, ten voordele van de abdij van Ter Duinen en van Clairmarais, de vrijheid van tol hernieuwt die diens vader Diederik van de Elzas had verleend aan de later heilig verklaarde abt Bernardus van Clairvaux (1090-1153)[19]. In 1160 wordt hij nog eens als getuige vermeld in een oorkonde van dezelfde Filip van de Elzas waarbij deze aan de religieuzen van Sint-Niklaas te Veurne de toestemming geeft een huis te bouwen als opslagplaats voor turf uit het moeras van de graaf en om een rioolafloop vanuit het klooster te maken[20].

Geraard Van Zomergem had wellicht een zoon, die evenmin door E. Warlop vermeld wordt:

a. Geraard Van Zomergem
In een oorkonde uit 1166 bevestigt Filip van de Elzas een boerderij geschonken te hebben aan de abdij van Affligem. Getuigen daarbij aanwezig waren o.m. Zegher Van Zomergem, Geraard zijn neef én Geraard Van Zomergem, zijn broer[21]. Die *neef Geraard* is wellicht de zoon van Zegers broer Geraard.

1.2.3 N. Van Zomergem, een zoon of een dochter (misschien Vergina?), die twee zonen had:

a. Bernard Van Zomergem wordt verschillende keren genoemd tussen 1163 en 1208.
In 1163 is hij als *Bernardus de Sorrehem* getuige wanneer Filip van de Elzas verschillende verwervingen door de abdij van Ter Duinen te Koksijde bevestigt[22]. Nog in datzelfde jaar is Bernard, samen met zijn broer Geraard, getuige wanneer graaf Filip aan de inwoners van Nieuwpoort een wet geeft ter bestraffing van misdaden en waarbij hij de tolgelden bepaalt[23]. Wanneer Filip in 1164 de schenking bevestigt van een stuk land *Has* genaamd en gelegen te Diksmuide, door Bernard Van Zomergem himself, aan de abdij van Bourbourg, zijn z'n neven Zegher en Geraard Van Zomergem daar bij aanwezig[24]. In 1166 is Bernard er als oorkonder bij wanneer Filip aan abdij van Sint-Niklaas te Veurne en aan die van Ter Duinen 180 gemeten land schenkt die gelegen zijn in de Woestine genaamd *Vormur* tussen het kanaal *Hamakins Leed* en de duinen[25]. Op 21 december van datzelfde jaar is hij een van de getuigen, wanneer graaf Diederik van de Elzas en zijn zoon Filip schenkingen van Willem en zoon Robert Van Ieper aan de Orde van de Tempeliers bevestigen[26]. In 1167 is hij aanwezig als graaf Filip zich de beschermer verklaart van de abdij van Ninove[27].

Bernard Van Zomergem wordt eveneens als getuige genoemd in een oorkonde van de Gentse Sint-Baafsabdij uit 1171, waarbij graaf Filip van de Elzas 5,5 bunder land gelegen te Gent, schenkt aan dezelfde abdij[28]. Bernard verschijnt hier in het gezelschap van *frater eius* of zijn broer Walter Van Zomergem. Hijzelf en zijn broer Walter Van Zomergem fungeren in datzelfde 1171 eveneens als getuigen wanneer graaf Filip toestaat dat schepen, beladen met wijn die bestemd is voor de abdij van Sint-Baafs, naar Rupelmonde mogen varen aan dezelfde voorwaarden als de schepen van de Gentenaars, d.w.z. mits betaling van vijftien deniers per schip[29]. In 1196 oorkondt Bernard nogmaals wanneer Raes Van Gavere erkende dat de visserij van Evergem toebehoorde aan Sint-Baafs te Gent[30].
Ene Bernard Van Zomergem nam deel aan de Kruistocht van 1202. Als het om deze Bernard gaat, dan moet hij op dat ogenblik al een bejaarde man geweest zijn, zeker een zestigplusser.

b. Walter Van Zomergem wordt vermeld tussen 1165 en 1200.
Hij was de vader van Walter Van Zomergem, heer van Heule. Laatstgenoemde had twee zonen: Willem, heer van Heule, en Alard de Busere die huwde met Lauretta Van Bassevelde (zie ook: Deel I, II.1. struik Gent, pag. 194-195). In 1163 was nog een andere Walter Van Zomergem monnik in de abdij van Sint-Maarten te Doornik, instelling die nog regelmatig ter sprake zal komen.

We ontmoeten Walter Van Zomergem, samen met zijn broers Boudewijn en Froolf Van Zomergem, op een van de meest dramatische momenten uit de oudste geschiedenis van Vlaanderen. Ze worden namelijk vernoemd in het beroemde relaas van Galbert Van Brugge omtrent de samenzwering van de Erembalden en de moord op graaf Karel de Goede, die op 2 maart 1127 in de Sint-Donaaskerk te Brugge doodgestoken werd. De complotteurs schoven Willem Van Ieper naar voor als nieuwe graaf. Veertien dagen na de moord - op 16 maart 1127 - verschenen Boudewijn en Froolf Van Zomergem te Brugge, waar de clan der Erembalden inmiddels belegerd werd door Vlaamse edelen onder de leiding van Gervaes Van Praet. Bij die gelegenheid werd ook het probleem van de opvolging besproken met de gravin van Holland, die haar zoon als kandidaat-opvolger naar voor schoof. We citeren – vertaald uit het Latijn – uit het dagboek van Galbert van Brugge: *"Op donderdag 16 maart (...) kwam de gravin van Holland met haar zoon naar het beleg. Een uitgebreid gevolg vergezelde haar. Ze hoopte dat alle leiders van het beleg haar zoon als graaf zouden kiezen. Dit was haar namelijk door velen van onze burgers en veel leiders voorgespiegeld. Ze bracht voor hen gunsten mee en deed, veel schenkend en belovend, moeizame pogingen om alle vooraanstaanden voor zich te winnen. (...) Die dag deden de ridders Froolf en Boudewijn Van Zomergem alsof ze van bij Willem Van Ieper kwamen en meldden de leiders van het beleg, dat de Franse koning het graafschap aan Willem Van Ieper had geschonken. Iedereen die plechtig beloofd had de zoon van de gravin te kiezen, maakte zich daar ongerust over. Sluw en huichelachtig disten de ridders die leugens als waarheid op. Hun arglistige zet moest de opschorting veroorzaken van de toezegging door de aanvoerders van het beleg aan de gravin, de toezegging namelijk dat zij haar zoon als graaf zouden aanvaarden. Bij het aanhoren van dit bericht werd duidelijk hoe de mogelijkheid dat Willem Van Ieper inderdaad het graafschap van de koning zou hebben verkregen, de verontwaardiging van de aanvoerders wekte. Ze sloten een verbond en zwoeren nooit onder het gezag van die man, zolang hij graaf van Vlaanderen bleef, te strijden. Iedereen vond hem immers een verdacht figuur, geschandvlekt wegens verraad van hun heer en graaf."* [31]

Het is niet helemaal duidelijk wat de politieke motieven waren van de *sluwe en arglistige* broers Boudewijn en Froolf Van Zomergem om deze onjuiste informatie te verspreiden. Ze waren geen partijgenoten van Willem Van Ieper en blijkbaar waren ze ook de gravin van Holland en haar zoon niet genegen. Hadden ze ingezet op nog een andere kandidaat, Willem Clito van Normandië, die in april 1127 door de Franse koning inderdaad als graaf van Vlaanderen werd aangesteld? Of opteerden ze toen al voor Diederik van de Elzas, die met zijn neef Willem Clito een bloedige strijd om de grafelijke troon zou voeren? Voorjaar 1128 kwamen Gent, Brugge en sommige Vlaamse edelen – o.m. Walter Van Zomergem – namelijk tegen graaf Willem Clito in het verzet en kozen openlijk voor de Elzasser. Er ontstond een burgeroorlog met een hele reeks gewapende confrontaties en op 12 juni 1128 werd Walter Van Zomergem te Aalter

gevangen genomen. We citeren nogmaals uit de kroniek van Galbert: *"Dezelfde dag werd Walter Van Zomergem, die aan onze kant streed, samen met zijn ridders en zijn voetvolk, gevangen genomen bij Aalter. Diezelfde dag overmeesterden Daneel en Iwein bij Rupelmonde vijftig ridders van de hertog van Leuven. Toen de Bruggelingen dit allemaal vernamen, zochten zij de verklaring van hun successen en hun krijgsgeluk bij een van hun priesters die door zijn banvloek Willem* [Clito] *en zijn aanhang zou geëxcommuniceerd hebben."* [32]

Door zijn gevangenneming kon Walter Van Zomergem niet deelnemen aan de slag van Axpoele in buurdorp Ruiselede, die een goede week later – op 21 juni – plaatsvond en waar Diederik van de Elzas een nederlaag leed. Een maand later werd het pleit beslecht toen graaf Willem Clito op 27 of 28 juli 1228 sneuvelde in de slag bij Aalst. Zo werd Diederik van de Elzas graaf van Vlaanderen en dat voor een periode van veertig jaar.

Is het louter toeval dat Walter Van Zomergem *uitgerekend in Aalter* gevangen genomen werd? Had hij er misschien een versterkte verblijfplaats, waar hij zich met zijn soldeniers verschanst had? Dat lijkt niet onaannemelijk, aangezien zijn zoon Zegher er later een kapel liet bouwen. En met kapel wordt hier niet een veldkapelletje bedoeld, maar een heuse kapel-met-altaar waar missen werden opgedragen voor de intenties van de stichter. Dat een dergelijke kapel niet ergens plompverloren te velde, maar dicht bij het huis van de stichter werd gebouwd, spreekt voor zich. Dat bij dat huis ook uitgestrekte gronden hoorden, ligt voor de hand. En bovendien, als Zomergem toen al niet meer in zijn bezit was, waar situeerden zich dan de eigendommen die een belangrijk leenman als Walter Van Zomergem toch heel zeker gehad moet hebben? Misschien bezat hij toen al te Aalter een stevig patrimonium.

Ook ene Gervaes Van Zomergem (*Geruasius de Sumergem*), die we niet konden thuiswijzen, behoort tot de tweede generatie. Hij was in 1130 in het Gravensteen te Gent als getuige aanwezig toen graaf Diederik van de Elzas een aantal laten schonk aan de abdij van Sint-Baafs[33]. Een van de voornoemde Van Zomergems uit de eerste generatie, moet zeker een zoon gehad hebben die eveneens Walter Van Zomergem heette. Deze was monnik in Doornik en was op 1 december 1163 als getuige aanwezig in een oorkonde waarbij graaf Diederik het bezit van de tienden van Reninge aan de abdij van Marchienne bevestigde [34].

1.3 ZEGHER VAN ZOMERGEM

Zegher Van Zomergem *(Suggerus de Sumerinchem, Sygherus de Summerengem)* werd omstreeks 1120 geboren. Volgens L. Lindemans was hij de zoon van Walter Van Zomergem. Dat kan echter niet met bewijsstukken gestaafd worden. Net als zijn vader droeg hij het predikaat *baro* (beer, pair) en *nob* (nobilitas, adel).

Met wie Zegher van Zomergem huwde is niet bekend. Misschien trouwde hij een dochter uit het geslacht De Moor-Van Wessegem, erfgename van het Woestijnegoed, en kwam *Woestijne* op deze wijze bij de Van Zomergems terecht? Vóór de Van Zomergems heren van Woestijne werden, zou het goed nl. tot het grafelijk domein Wessegem behoord hebben. Over het merkwaardige verband tussen de heren van Wessegem uit Ursel en hun naaste buren, de Vande Woestijnes uit Aalter, zie 3.4. Heraldiek: De Moor-Van Wessegem.

Zegher Van Zomergem had zeker een zoon en wellicht ook een dochter:

1.3.1 Willem Van Zomergem, volgt onder 1.4

1.3.2 Mathilde Van Zomergem

E. Warlop vermeldt slechts één Mathilde van Zomergem-Woestijne en hij beschouwt haar als dochter van Willem (zie verder: 1.4 Willem Vande Woestijne) en dus als *zuster* van Filip Vande Woestijne. Daar hebben we onze twijfels over, aangezien Filip Vande Woestijne, zoon van Willem, in 1216 een rente schonk aan de proosdij van Papinglo, waar zijn *tante (amita mea)* Mathilde begraven lag (zie verder: 1.5 Filip Vande Woestijne) [35]. Papinglo was gelegen bij het gehucht Kleit te Maldegem, in een gebied met bossen en woeste gronden die door de lekenbroeders van Sint-Baafs ontgonnen werden.

Drie jaar later – in mei 1219 – schonk Filip Vande Woestijne, op verzoek van diezelfde tante Mathilde, aan de abdij van Boudelo te Gent een jaarlijkse rente van 10 schellingen[36]. Deze schenking zal opgeleverd worden door Daniël Mor (De Moor) en zijn nazaten, uit hoofde van hun *wastina* die te Knesselare gelegen is (zie verder: Heraldiek: De Moor Van Wessegem).

We weten dat ridder Geraard Van Maldegem, die vermeld wordt in 1208 en 1222, met een Mathilde gehuwd was. Zou dit Mathilde Vande Woestijne kunnen geweest zijn?[37]

Tussen 1157 en 1168 wordt ook Zegher Van Zomergem, als belangrijke leenman van de graven van Vlaanderen, regelmatig als getuige genoemd bij de ondertekening van officiële stukken van graaf Diederik (1128-1168) en diens zoon Filip van de Elzas (1168-1191). Zo is *Siger de Sumerinchem* op 7 april 1157, samen met o.m. Arnulf III van Oudenaarde en diens broer Boudewijn van Machelen, getuige wanneer graaf Diederik, met toestemming van zijn vrouw Sibille, een schenking aan de Tempelridders van Jeruzalem bevestigt [38]. In 1159 is *Siger de Summeringhem* getuige wanneer graaf Diederik de jaarmarkt van Mesen met vier dagen verlengt[39]. In 1163 treffen we hem tweemaal als getuige aan, een keer wanneer Filip een schenking van Steppo Van Viggezele aan

de abdij van Affligem goedkeurt, en een keer wanneer Filip een leenwissel tussen Jean de Velain en de abdij van Sint-Maarten goedkeurt[40]. Bij dit laatste optreden is ook zijn broer Geraard Van Zomergem aanwezig. Broer Geraard en neef Bernard Van Zomergem oorkonden samen met Zegher op 4 december 1164, wanneer Filip van de Elzas vrije doorgang verleent door alle landen van het graafschap aan de abdijen van Clairvaux, meer bepaald aan die van Orscamp[41]. Zegher en zijn broer Geraard Van Zomergem zijn op Kerstmis 1165 aanwezig wanneer graaf Filip de rechten van de abdij van Sint-Winoksbergen bevestigt[42]. In datzelfde jaar oorkondt Zegher Van Zomergem, wanneer Filip de abdij van Saint-Nicolas-des-Prés (Ribemont) onder zijn bescherming neemt[43].

De meeste – een zestal - vermeldingen dateren van 1166. Op 16 februari 1166 is *Siger van Subrenghien*, samen met zijn broer *Walter van Subringehem*, getuige wanneer Filip, op vraag van zijn vader Diederik van de Elzas, de privileges en plichten van de abdij van Marchienne bevestigt[44]. Hij is erbij wanneer op 10 juni 1166 Filip het leen d'Herpe, waaraan Raes Van Ordengem verzaakt had, aan de kerk van Drongen schonk[45]; op 4 september 1166 wanneer Filip een stuk grond genaamd *Mor* schenkt aan de abdij van Lo bij Ieper[46]; nog in 1166 wanneer Filip een boerderij te Melsen schenkt aan de abdij van Affligem, waarbij zijn broer Geraard en diens zoon Geraard Van Zomergem aanwezig waren[47], en wanneer Filip de bescherming van de abdij van Ninove op zich neemt, waarbij zijn neven Walter en Bernard Van Zomergem present waren[48]. Ergens tussen 1158 en 1166 was *Siger de Somergem*, samen met o.m. Roegier de burggraaf van Kortrijk, getuige bij de bevestiging van twee schenkingen door Diederik, zoon van Arnulf Van Oudenaarde, nl. een schenking van 12 schellingen van Daniel Van Oudenaarde voor het zielenheil van zijn broer Olivier en een schenking van 20 schellingen door Mathildis Van Oudenaarde, voor het zielenheil van de voornoemde Daniel (zie Stamtafel 2)[49].

Op 3 april 1167 is Zegher aanwezig wanneer Filip van de Elzas de voordelen waarvan de burgers van Ieper genieten op de rivier van *Scipdale* naar Diksmuide, erkent en bevestigt[50]. Nog in 1167 was *Sigerus de Somergem* getuige in een oorkonde waarbij graaf Filips van de Elzas, met goedkeuring van zijn vader Diederik, de Gentse Sint-Baafsabdij in het genot stelde van de tienden van Rodenburg, Wulpen en Cadzand[51]. In 1168 was Zegher aanwezig wanneer Filip de schenkingen van zijn voorgangers i.v.m. de tienden van Oostburg aan de abdij van Sint-Pieters, bevestigde[52]. Op 6 maart 1168 was Zegher Van Zomergem present bij een belangrijke politieke gebeurtenis, nl. toen Filip van de Elzas, door bemiddeling van vader Diederik, en de graven van Kleef en Gelderland, vrede sloot met Floris III, graaf van Holland[53]. Over dit conflict i.v.m. Zeeland, hebben we het verder nog. Na 1168 vonden we van Zegher Van Zomergem geen vermeldingen meer terug, waardoor we veronderstellen dat hij omstreeks dat jaar moet overleden zijn.

Zoals gezegd, liet Zegher Van Zomergem te Aalter een kapel optrekken die bij het Woestijnegoed hoorde. Dat vernemen we indirect uit een oorkonde i.v.m. een schenking door zijn zoon Willem Van Zomergem aan de Sint-Maartensabdij te Doornik en de aanstelling van een kapelaan voor de bedoelde kapel (zie: 1.4 Willem Van Zomergem-Woestijne). De bouw van deze kapel impliceert dat Zegher het Woestijnegoed al in zijn bezit had. Tot nu toe vonden we echter geen schriftelijk spoor waarin Zegher Van Zomergem effectief als *heer van de Woestijne* omschreven wordt.

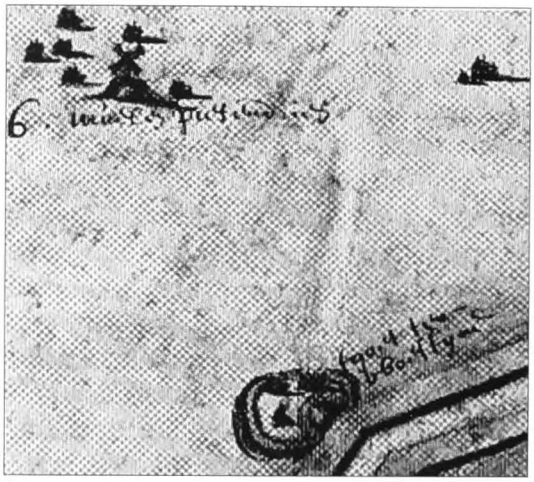

Woestijnegoed Aalter

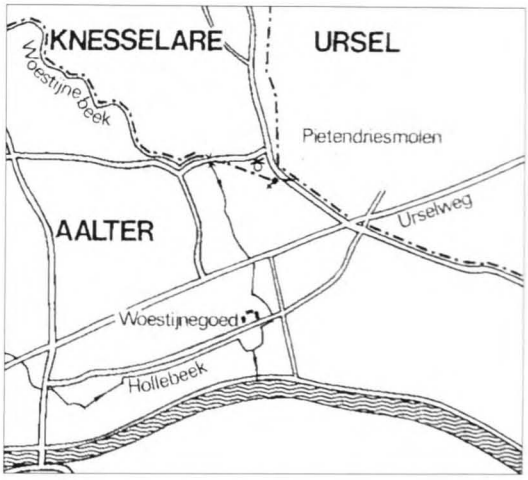

Woestijnegoed Aalter

1.4 WILLEM VAN ZOMERGEM – VAN DE WOESTIJNE

Willem Van Zomergem alias Vande Woestijne moet omstreeks 1140-50 geboren zijn als zoon van Zegher Vande Woestijne (1.3). Hij wordt in de geschreven bronnen genoemd tussen 1189 en 1203. Willem Vande Woestijne huwde met MARGRIETE VAN BEVERE-BRUWAEN (Beverwaen) bij Oudenaarde. Over de afkomst van zijn echtgenote is weinig of niets met zekerheid bekend. Wegens het nabuurschap van Bevere en Oudenaarde, is het verleidelijk om verwantschap met het huis van Oudenaarde te veronderstellen. Historici denken dat Bevere en Oudenaarde een gemeenschappelijke oorsprong hadden en dat Oudenaarde ooit van Bevere werd afgesplitst[54]. In dit licht is het vermeldenswaard dat de wapenkreet van de heren van Oudenaarde *"Bevere! Bevere!"* luidde. En het adellijke, Oudenaardse geslacht Barnage, dat zijn oorsprong vond in de familie Van Machelen, die volgens sommigen op haar beurt van de heren van Oudenaarde afstamde, droeg als wapenspreuk: *"Bevere, Bevere, joyeux Baronage!"* [55]. De families Van Machelen en Barnage zullen we verderop nog ontmoeten (zie Stamtafel 2 Oudenaarde-Machelen-Barnage). Margrietes schoonvader, Zegher Van Zomergem, treedt driemaal op in de oorkonden in het gezelschap van tel-

gen uit het huis van Oudenaarde en Machelen: met Arnulf III en Diederik II Van Oudenaarde en met Boudewijn, Eustaes I en Olivier I Van Machelen[56]. Dit zou kunnen wijzen op familieverbanden en misschien huwde zijn zoon Willem Vande Woestijne met een dochter of zuster van een der voornoemden.

De twee kinderen van Willem Van Zomergem en Margriete Van Bevere:

1.4.1 Filip Vande Woestijne, volgt onder 1.5

1.4.2 Mathilde Vande Woestijne

Zij wordt enkel vermeld in een oorkonde van 9 maart 1202 (1203) waarbij haar vader Willem de tienden van Aalter, *"assensu uxoris mee Margarete, filiique mei Philippi, ac filia mee Mathildis"* of "met toestemming van mijn echtgenote Margriete en mijn zoon Filip en *mijn dochter Mathilde*, aan de abdij van Sint-Maarten te Doornik overmaakte[57].

Was ze gehuwd met Eustaas I, heer van Rostuine te Sijsele, een telg uit het geslacht van (Sint-Martens-) Leerne? Deze Eustaas was inderdaad gehuwd met ene Mathilde, met wie hij een dochter had: Aelis Van Rostuine, die in 1249 genoemd wordt en huwde met Olivier, *clericus* van Oudenaarde. Wellicht had Eustaas I ook een zoon, Eustaas II Van Rostuine, die waarschijnlijk te Zomergem woonde, de bakermat van de heren van Zomergem-Woestijne[58].

Verder is er in 1201 sprake van ene *Eustachius de Wastina* (Eustaes Vande Woestijne) die, samen met o.m. Reyngier Van Praet, Raes Van Kortrijk, Gosuin Wavel en Gossuin Van Avelgem, vermeld wordt in een charter waarbij Boudewijn IX, graaf van Vlaanderen en Henegouwen, oorkondt dat de abt van de Sint-Pietersabdij te Gent woeste gronden (wastina) te Avelgem in leen schenkt aan ridder Rogier Van Avelgem (Over mogelijke verwantschap tussen de Van Avelgems en de Vande Woestijnes: zie verder 3.2. Heraldiek Woestijne)[59]. Zou het hier om de voornoemde Eustaas I Van Rostuine kunnen gaan die de naam van zijn echtgenote – Mathilde Vande Woestijne? – gebruikte of met de toenaam van zijn echtgenote omschreven wordt? Of is *Wastina* gewoon een verschrijving van *Rostune* en wordt hier inderdaad Eustaas Van Rostuine bedoeld?

Willem Vande Woestijne overleed vóór september 1206. Volgens A. Verhoustraete hertrouwde weduwe Margriete Van Bevere (alias van Bruwaen, alias Vande Woestijne) met ridder Geraard Van Rode[60]. Dit tweede huwelijk van Margriete Van Bevere werd door Warlop niet opgenomen onder de rubriek *Zomergem-Woestine*. Wél vermeldt hij onder *Schelderode* een mogelijk huwelijk tussen Geraard Van Rode en Margriete Vande Woestijne[61]. Misschien trad Geraard Van Rode, na zijn huwelijk met de weduwe Vande Woestijne, ook op onder de naam

Geraard Vande Woestijne en mogen we hem identificeren met ridder *Gerard de la Wastine* voor wie Arnulf IV van Oudenaarde, zich resp. in 1216 en 1233 borg stelde[62]. Een Geraard Vande Woestijne die in die periode tot het geslacht Zomergem-Woestijne behoort, is ons niet bekend.

Geraard Van Rode, was de zoon van Geraard Van (Schelde-)Rode en Hildegarde Van Melle. Zijn vader Geraard verbleef lange tijd in Engeland waar hij een vertrouwensman was van de Koning van Engeland, die hem beloonde met uitgestrekte domeinen in Lincoln en Nottingham. Zoon Geraard, die dus huwde met Margriete Van Bevere, alias Vande Woestijne, was heer van Snellegem en woonde aldaar op het Oosthof. Hij overleed tussen 1229 en 1236. De bekende Middelnederlandse dichter Jacob De Coster, alias Jacob Van Maerlant, auteur van o.m. de *Spieghel Historiael*, was als klerk in dienst bij Geraard Van Rode en Margriete Vande Woestijne (= Van Bevere) én bij hun zoon Geraard Van Rode-Van Beerleghem[63]. Jacob De Coster, die omstreeks 1225 geboren werd op het gehucht *Maerlant* te Houthave bij Snellegem, liep school in het Sint-Donaaskapittel te Brugge en woonde een tijd lang als klerk van de heren van Rode in een huis vlakbij het Oosthof. Later werd hij schepenklerk van het stadje Damme waar hij overleed en waar zijn standbeeld vandaag de dag op het marktplein staat[64].

Geraard Van Rode en Margriete Van Bevere, alias van de Woestijne, weduwe van Willem Vande Woestijne, hadden twee kinderen:

1.4.3 Geraard Van Rode

Geraard Van Rode, die meestal Geraard Van Beerleghem genoemd wordt, woonde net als zijn vader op het Oosthof te Snellegem. Hij ontleende zijn naam aan de plaats Beerleghem in het Land van Rode, dat hij in leen hield van zijn oom Radulf Van Rode, heer van Melle. Geraard Van Rode-Beerleghem huwde omstreeks 1250 met Beatrijs van Assebroek.

In februari 1258 stelden de ridders Geraard Van Beerleghem, Olivier Van Machelen en Walter De Moor zich borg voor Aelidis Vande Woestijne, die haar tiende van Aalter verkocht had aan de abdij van Sint-Maarten te Doornik. Zij verklaarden de verkoop te doen goedkeuren door Aelidis' kinderen, zodra deze meerderjarig zouden zijn (zie: 1.6 Aelis Vande Woestijne). Aeli(di)s was een bloedverwante van Geraard Van Beerleghem; ze was meer bepaald de dochter van Geraards halfbroer Filip Vande Woestijne. Olivier Van Machelen was de zoon van Aelidis' zuster Elisabeth Vande Woestijne (zie verder Stamtafel 2 – Oudenaarde-Machelen-Barnage).

1.4.4 Margareta Van Rode

Margareta Van Rode, ook soms Margriete Vande Woestijne genoemd, huwde vóór 1224 met Willem Van Maldegem[65]. Dit echtpaar

wordt ook door A. Sanderus vermeld: *"Voorts is deze Stam* [Vande Woestijne] *met zeer voortreffelyke huizen door Huwelyken vermaagschapt; o.a. trouwde Willem, Ridder, en Heer van Maldeghem in 1223 met Margreet van de Woestyne. Hy was de Zoon van Philips, Heer van Maldeghem, uit Maria van Henegouwe, die veele Prinsen in den Bloede bestond, namelyk, Hendrik, Keizer van Konstantinopele; Philips August, Koning van Vrankryk; Boudewyn den V, Graaf van Vlaandre en Henegouwe, en insgelyks Keizer van Konstantinopele, en andere; zynde Heere van Maldeghem uit het eerstgemelde Huwelyk voortgekomen"* [66].

Willem Van Maldegem was dus de zoon van Filip I Van Maldegem en Maria Van Henegouwen en de achterneef van Joanna van Constantinopel, gravin van Vlaanderen, die gehuwd was met graaf Ferrand van Portugal[67]. In het conflict tussen laatstgenoemde en de Franse koning Philippe-Auguste, werd Willems vader, Filip I Van Maldegem, in de zomer van 1213, samen met Arnold Van Landas en Filip Vande Woestijne, door de Vlaamse leenmannen-pairs die zich te Kortrijk verzameld hadden, afgevaardigd om bij graaf Ferrand de bevelen in ontvangst te gaan nemen. Filip I Van Maldegem nam op 27 juni 1214 ook deel aan de slag van Bouvines, waar de Vlamingen door de Fransen werden verslagen. Samen met de graaf en nog een aantal Vlaamse edelen, werd Filip Van Maldegem gevangen genomen en naar Parijs overgebracht[68]. Hij slaagde er echter in te ontsnappen en naar Vlaanderen te vluchten. Omwille van zijn bravoure en heldendaden zou ridder Filip I, heer van Maldegem, model gestaan hebben voor het *Heerken van Maldeghem* uit de gelijknamige legende en het bekende Middelnederlandse volkslied[69].

Op 3 februari 1233 verkocht Willem, burggraaf van Maldegem, met toestemming van zijn echtgenote Margareta Vande Woestijne, de *Oudemeers-wastine* die hij van de Gentse Sint-Baafsabdij in leen hield, aan deze instelling[70]. Willem Van Maldegem en Margareta Van Rode alias Vande Woestijne hadden een zoon: Filip II Van Maldegem. Net als zijn vader was Filip II heer en kastelein of burggraaf van Maldegem. Hij verzocht op 9 januari 1287 de proost van Sint-Baafs te Gent om aan *"Janne van der Woestine minen cnape"* (mijn dienaar), zoveel mannen te willen lenen als deze nodig heeft om recht te kunnen spreken[71]. Deze Jan Vande Woestijne was als vertegenwoordiger of baljuw van Filip van Maldegem gemachtigd om recht te spreken. Was er een bloedband tussen baljuw Jan Vande Woestijne en Filip II Van Maldegem? Was deze Vande Woestijne een telg (een bastaardzoon?) uit het geslacht van Aalter of behoorde hij tot de Gentse struik?

Na het overlijden van zijn eerste echtgenote, hertrouwde Willem Van Maldegem na 1241 met Agnes Van Gistel, dochter van Arnold Van Gistel en Agnes Van Voormezele. In 1250 (1251) stichtte Willem Van Maldegem twee kapelnijen in kerk van Maldegem ter ere van de H. Maria, de H. Barbara en alle heiligen. Hij deed dat voor de zielenrust van zich-

zelf en van zijn beide echtgenotes, Agnes Van Gistel en *Margareta de Wastina*[72]. Willem Van Maldegem sneuvelde in de slag van Westkapelle op 4 juli 1253, toen Floris V van Holland slag leverde met het Vlaamse leger van graaf Gwij van Dampierre die elkaar Zeeland betwistten.

Men gaat ervan uit dat Willem Van Zomergem alias Vande Woestijne, tijdens het laatste kwart van de 12de eeuw van de graaf van Vlaanderen te Aalter en omgeving grote stukken *woestineland* in leen kreeg, die hij op zijn beurt verpachtte aan de plaatselijke bewoners. Daar waren belangrijke rechten aan verbonden zoals het molenrecht en het visrecht. Misschien gebeurde dit omstreeks 1187, want volgens de *Gros brief* (rente-rekening) inde de graaf in dat jaar 3,5 pond cijnsgeld *"ex wastina de Haltra"* of uit de Woestijne van Aalter[73]. Dat de Woestijne als een getaxeerde entiteit in de *brief* genoemd wordt, impliceert dat er aldaar een administratief centrum moet geweest zijn, meer bepaald een centrale hoeve of een domein met ruime voorraadschuur van waaruit o.m. de inning van de cijns en het opslaan van de gewassen, georganiseerd werden. Vaak liet de eigenaar in de buurt van de hoeve, een versterkte woning optrekken. Dat moet ook te Woestijne gebeurd zijn. Latere bronnen spreken van de *fortresse* - fortificatie of burcht - te Woestijne (anno 1381). Archeologisch onderzoek wees uit dat de bouwers van de burcht van Woestijne de bovenloop van de Durme hebben gemanipuleerd om aansluiting te maken met de slotgracht [74]. Het Woestijnegoed zelf, dat het fonsier en het centrum was van waaruit de heerlijkheid van de Woestijne bestuurd en ontgonnen werd, omvatte halfweg de 14de eeuw 27 bunder (ca. 35 ha) land, meers en bos. Het situeerde zich langs de Durme, dichtbij de dorpsgrens van Aalter met Ursel en Knesselare, d.w.z. niet in het centrum van Aalter waar het grafelijke domein gelegen was, maar op het afgelegen gehucht Aalter-Brug.

Na het verwerven van het Woestijnegoed en het grote woestine-areaal, gebruikte Willem, naast de naam *Van Zomergem*, nu ook de naam *van de Woestijne* die verwees naar zijn nieuw verworven bezittingen. Zo is hij op 4 mei 1189 als *Willelmus de W(o)stine* of Willem Vande Woestijne, getuige bij de schenking van twee renten door Jan Van Nesle, burggraaf van Brugge, aan de kapel van de Sint-Baafsproosdij te Papinglo voor het zielenheil van zijn aldaar begraven broer Cono en zijn zoon Ivo[75]. Voor zover we konden nagaan is dit de oudste vermelding van de toenaam *van de Woestijne* aan een telg uit het geslacht Van Zomergem.

Willem wordt, samen met zijn echtgenote Margaretha en zijn zoon Filip, genoemd in een oorkonde van de Gentse Sint-Baafsabdij van oktober 1192, waarbij graaf Boudewijn IX zes ponden uit inkomsten te *Berdinsande* aan de dezelfde abdij schenkt: *"quod fidelis noster Willemus de Sommerghem VI libras de redditibus suis apud Berdinsande ressentientibus Margareta uxore sua et Philippo filio suo libere et absolute in manus nostras resignavit"*[76]. Aanwezige getuigen waren o.m. Raes Van Gavere, Zegher burggraaf van Gent, Geraard Van Belle (Bailleul) en

Boudewijn Van Knesselare. Over Berdinsande, een plaatsje bij Oostburg in Zeeland, volgt verder nog meer.

Ridder Willem Van Zomergem-Vande Woestijne, was een man van aanzien. Er werd op hem een beroep gedaan om als scheidsrechter op te treden in een geschil tussen Lambrecht, de meier van Knesselare, en het O.-L.-Vrouwkapittel van Doornik. Er waren twee discussiepunten. Enerzijds was er een meningsverschil omtrent het innen van de kerkelijke tienden van Knesselare, die aangewend werden voor de bijstand van de armen van de parochie, het inkomen van de pastoor en het onderhoud van het kerkgebouw. Anderzijds werd het eigendomsrecht betwist van drie bunders land dat gebruikt werd door de kerk van Knesselare, maar door het Doornikse kapittel werd opgeëist. Op 15 juli 1201 deed Willem Van Zomergem een uitspraak: het kapittel van Doornik werd in het bezit van de tienden bevestigd en de drie bunder werden toegekend aan kerk van Knesselare, mits betaling van tien mark aan het kapittel. In een tweede oorkonde van dezelfde datum bevestigde Willem Van Zomergem de uitspraak van de eerste oorkonde. Willem zelf, zijn zoon Filip Vande Woestijne *(filius meus Philippus)*, Willem Guniel en Walter Van Knesselare, stelden zich garant voor Lambrecht en zijn gezellen en voor het betalen van een schadevergoeding, mochten de tienden, bij wijze van wraak, in brand gestoken worden... Willem Van Zomergem deed die uitspraak thuis op zijn Woestijnegoed, want beide oorkonden werden opgesteld *"in domo mea de Wastina"* of in mijn huis ter Woestijne[77].

Op 9 maart 1203 (1204 n. s.) schonk Willem, zoon van Zegher Van Zomergem, heer van de Woestijne (*Willelmus filius Sygeri de Somerghem, dominus de la Wastine*), met toestemming van zijn echtgenote Margareta en zijn kinderen Filip en Mathilde Vande Woestijne, twee derde van zijn tienden op zijn ontgonnen of nog te ontginnen gronden, gelegen ten noorden van de Durme, aan de abdij van Sint-Maarten te Doornik. Hij deed die schenking omdat de abdij hem toestond een eigen kapelaan in dienst te nemen voor de kapel die bij het Woestijnegoed hoorde en die door zijn vader Zegher Van Zomergem gebouwd was. Naast *"Symon presbyter de Haltre"* of Symon de pastoor van Aalter en de pastoors van de buurdorpen Oedelem, Ursel en Knesselare, waren o.m. ook nog de broers Boudewijn en Geraard Van Leerne-Rostuine als getuigen aanwezig. Ook deze oorkonde werd opgemaakt in *"domo mea de le Wastine"* of "in mijn huis ter Woestine"[78]. Deze kapelanij, die losstond van de parochiekerk van Aalter, had dus een priester, die echter geen parochiepriester was. Eén derde van de Woestijnetienden werd aangewend voor het levensonderhoud van deze kapelaan, die er missen opdroeg volgens de intenties van de stichter. Het is mogelijk dat de heren van de Woestijne geprobeerd hebben om rond deze kapel en hun goed, een nieuwe parochie te stichten en misschien was het oprichten van deze kapelanij een eerste stap in die richting. Van deze plannen is niets in huis gekomen. Pas eeuwen later kreeg deze uithoek van Aalter een parochie, nl. Aalter-Brug[79]. Een oorkonde gedateerd op 5 november 1246 geeft ons de naam van de kapelaan

die op het Woestijnegoed dienst deed onder Filip van de Woestijne: Michael. Citaat: *"ex una parte Michaelem, capellanum domini de Wastine, ex altera, super duabus garbis decime novalium circiter XII bonariorum terre jacentis in parrochia de Haltra"*[80]. *"Michael, capellanus meus"* of "*Michael mijn kapelaan*", wordt samen met o.m. de toenmalige pastoor van Aalter *(Th... presbiter de Haltra parrochialis)* nog eens genoemd in een oorkonde februari 1247 waarbij Filip Vande Woestijne zijn goedkeuring geeft omtrent een tiende te *Pietacker*[81].

Zoals gezegd overleed Willem Van Zomergem-Vande Woestijne vóór september 1206. In 1212 schonken *"Margareta quondam uxor domini Willemmi de Wastine et Philippus, filius meus"* of Margriete, weduwe van Willem Vande Woestijne en haar zoon Filip, voor hun eigen zieleheil en dat van hun voorzaten, hun rechten op de tienden van *Berdinzant* (Barnezande) bij Oostburg aan de Gentse Sint-Pietersabdij[82]. Ze verklaren dat ook hun vazallen aan hun rechten op diezelfde tienden verzaakt hebben. Eén van de getuigen is Walter Van Eine. Margriete Van Bevere-Vande Woestijne wordt nog genoemd in 1239 en overleed omstreeks 1240 als weduwe van respectievelijk Willem Vande Woestijne en van Geraard Van Rode.

1.5 FILIP VANDE WOESTIJNE

Filip Vande Woestijne werd omstreeks 1170 geboren als zoon van Willem en Margriete Van Bevere (1.4). Hij volgde zijn vader op als heer van de Woestijne en van moederszijde erfde hij het goed te Bevere-Oudenaarde. Hij wordt in de archiefstukken genoemd tussen 1192 en 1247. Filip is de eerste heer van de Woestijne van wie zegelafdrukken bewaard zijn. Het gaat om wapenzegels uit 1212, 1216 en 1219 en ridderzegels uit 1238 en 1242. Op het schild staat telkens een krul- of ankerkruis afgebeeld (zie verder: 3.2. Heraldiek Woestijne).

Woestijnegoed te Aalter

Een oorkonde uit februari 1236 bevat zeldzame informatie over zijn gezin: *"Ego Philippus, miles, dominus de Wastine,... de assensi et voluntate Mathildis uxoris mee karissime, et filiarum mearum Elizabeth et Aelidis et etiam de assensu nobilis viri domini Danielis de Masculines, mariti dicte filie mee Elizabeth, primogenite mee"*[83]. Of in vertaling: *"Ik Filip, ridder, heer van de Woestijne, met toestemming van mijn liefste vrouw Mathilde en mijn dochters Elisabeth en Aelidis en ook met toestemming van de edele heer Daniël van Machelen, echtgenoot van mijn voornoemde en eerstgeboren dochter Elisabeth"*. Filip Vande Woestijne was dus gehuwd met ene Mathilde en had twee dochters: Elisabeth, die gehuwd was met Daniël van Machelen, en Aelidis Vande Woestijne. Over het/de huwelijk(en) van Filip Vande Woestijne en meer bepaald over zijn echtgenote(s), heerst onduidelijkheid en verschillen de vorsers van mening.

Volgens E. Warlop huwde Filip tweemaal: een eerste maal met een vrouw wiens naam onbekend blijft en die de moeder zou zijn van de twee voornoemde dochters, en een tweede maal met Mathilde Van Wulveringem, die de weduwe was van Gijselbrecht III, burggraaf van Sint-Winoksbergen[84]. In 1243 wordt zij *"Mahaut de Winberghe femme de Philippe de Wastina"* genoemd. Mathilde was wellicht de dochter van Herbert Van Wulveringem (aldaar genoemd anno 1163-1201) en de kleindochter van Herbert van Wulveringem (genoemd anno 1136-1142). Worden aldaar ook vermeld: Willelmus de Wulveringhem (in 1209), Radulfus de Wlfringhem (in 1218), ridder Radulfus de Wlvringhem (1241) en Lambertus de Wulveringhem (in 1244), allen telgen uit het gelijknamige geslacht[85].

Ook volgens J. Noterdaeme trad Filip Vande Woestijne tweemaal in het huwelijk, doch omtrent de kinderen uit deze huwelijken, houdt hij er een andere mening dan Warlop op na. We citeren de vrij onduidelijke passage: *"Vermoedelijk trad Filip van de Woestine tweemaal in het huwelijk. Hij trad in de echt met N. van Sint-Winnoksbergen, die dan een jonkvrouw was uit het geslacht van de burggraven van deze plaats. Zijn eerste vrouw die het leven schonk aan Margareta, stierf vroegtijdig. Gijselbrecht III, die wellicht de zuster* [sic; de auteur bedoelt wellicht: de broer] *was van de onbekende jonkvrouw en burggraaf was van Sint-Winnoksbergen, leefde nog in 1223 doch stierf korte tijd daarna. Filip van de Woestine ging na dezes dood een tweede huwelijk aan met de betrekkelijk jonge weduwe van de burggraaf, Mathilde van Wulveringhem. Door zijn huwelijk met de burggravin werd Filip van de Woestine burggraaf van Sint-Winnoksbergen. Hij werd als dusdanig vermeld in 1230, en trouwde dus met Mathilde van Wulveringhem tussen 1223 en 1230. Uit dit huwelijk werden twee kinderen geboren: Elisabeth, die de eerstgeborene wordt genoemd en Aelidis"* [86].

Volgens deze versie zou Filip Vande Woestijne dus eerst getrouwd zijn met N., de zuster van Gijselbrecht III van Sint-Winoksbergen, en naderhand met de weduwe van diezelfde Gijselbrecht III, nl. met Mathilde Van Wulveringhem, die dus zijn schoonzuster was. Uit zijn eerste huwe-

lijk met N. van Sint-Winoksbergen zou Filip Vande Woestijne een dochter Margriete gehad hebben, die naderhand huwde met Geraard van Rode. Ook Gravin de Lalaing stelt in haar werk *Maldeghem-le-Loyale* dat deze Margriete Vande Woestijne, echtgenote van Geraard van Rode, een dochter was van Filip Vande Woestijne en N. van Sint-Winoksbergen[87]. A. Verhoustraete zegt dan weer: *"Dit stemt niet overeen met de andere, gelijkluidende bronnen, die geen Margareta kennen als dochter van Filip. Juister is dat Margareta (van Bruwaan), de moeder (en niet de dochter!) van Filip van de Woestijne, omstreeks 1205, na het overlijden van haar eerste man, Willem van Zomergem, alias van de Woestijne, hertrouwde met Geraard van Roden, die op het Oosthof te Snellegem woonde"* [88]. Wij onderschrijven, zij het met enig voorbehoud, deze laatste visie, zoals blijkt uit wat we hiervoor schreven onder 1.3 over Willem Van Zomergem-Woestijne. E. Warlop vermeldt evenmin Margriete als dochter van Filip Vande Woestijne. Daarbij denken wij dat Filip wellicht slechts éénmaal huwde en dat die zogenaamde eerste echtgenote – N. van Sint-Winoksbergen – en zijn tweede echtgenote – Mathilde van Wulveringem, alias Mathilde van Sint-Winoksbergen - hoogstwaarschijnlijk één en dezelfde persoon zijn.

Door zijn huwelijk met de weduwe van de burggraaf van Sint-Winoksbergen, hoofdplaats van de gelijknamige kasselrij, werd Filip Vande Woestijne eveneens burggraaf van Winoksbergen genoemd. Dat blijkt uit een oorkonde uit 1230 waarin sprake is van *"Willelmo Pau tunc subcastellano domini Philippi de Wostinia apud Bergis"* of "Willem Pau, onderkastelein van heer Filip van de Woestijne bij (Winoks-)Bergen". Filip oefende die functie slechts tijdelijk uit, namelijk tot zijn stiefzoon Gijselbrecht IV van Sint-Winoksbergen meerderjarig was en zijn overleden vader Gijselbrecht III – in 1242 - kon opvolgen[89]. Toch werd Mathilde in 1250 nog *"Mathildis de Woleringhem, dicta castellena Bergensis"* of *"Mathilde van Wulveringem, gezegd burggravin van (Winoks-)Bergen"* genoemd[90].

Filip Vande Woestijne had uit zijn huwelijk blijkbaar geen wettige zonen, aangezien twee dochters zijn erfgenamen werden:

1.5.1 Elisabeth Vande Woestijne

Elisabeth (= Isabelle) Vande Woestijne, die o.m. genoemd wordt in 1236, was de oudste dochter en erfde de heerlijkheid van Bevere-Oudenaarde. Ze huwde met ridder Daniël II van Machelen en Aishove, zoon van Daneel I Van Machelen en Juliana Douxlieu. Hun kinderen waren[91]:

a. Olivier III Van Machelen
b. Daniël III Van Machelen
c. Hendrik Van Machelen
d. Alix Van Machelen

Zoals onderstaande stamtafel, die we wat betreft de link tussen de huizen van Oudenaarde en Van Machelen (Boudewijn?) met het nodige voorbehoud aanbieden, uitwijst was een niet bij de voornaam bekende tante van Daneel II Van Machelen (bij Deinze) gehuwd met ridder Nicolaes Van Zomergem. Deze Nicolaes van Zomergem, die in 1211 wordt genoemd, wordt door E. Warlop niet geïdentificeerd en niet gesitueerd binnen de door hem behandelde tak Zomergem-Woestijne[92]. Gezien het huwelijk van zijn neef Daneel II Van Maldegem met Elisabeth Vande Woestijne (alias van Zomergem), bestaat de kans dat Nicolaes Van Zomergem een nauwe bloedverwant was van Elisabeth Vande Woestijne. Zou deze Nicolaes Van Zomergem ook de naam Vande Woestijne gedragen hebben?

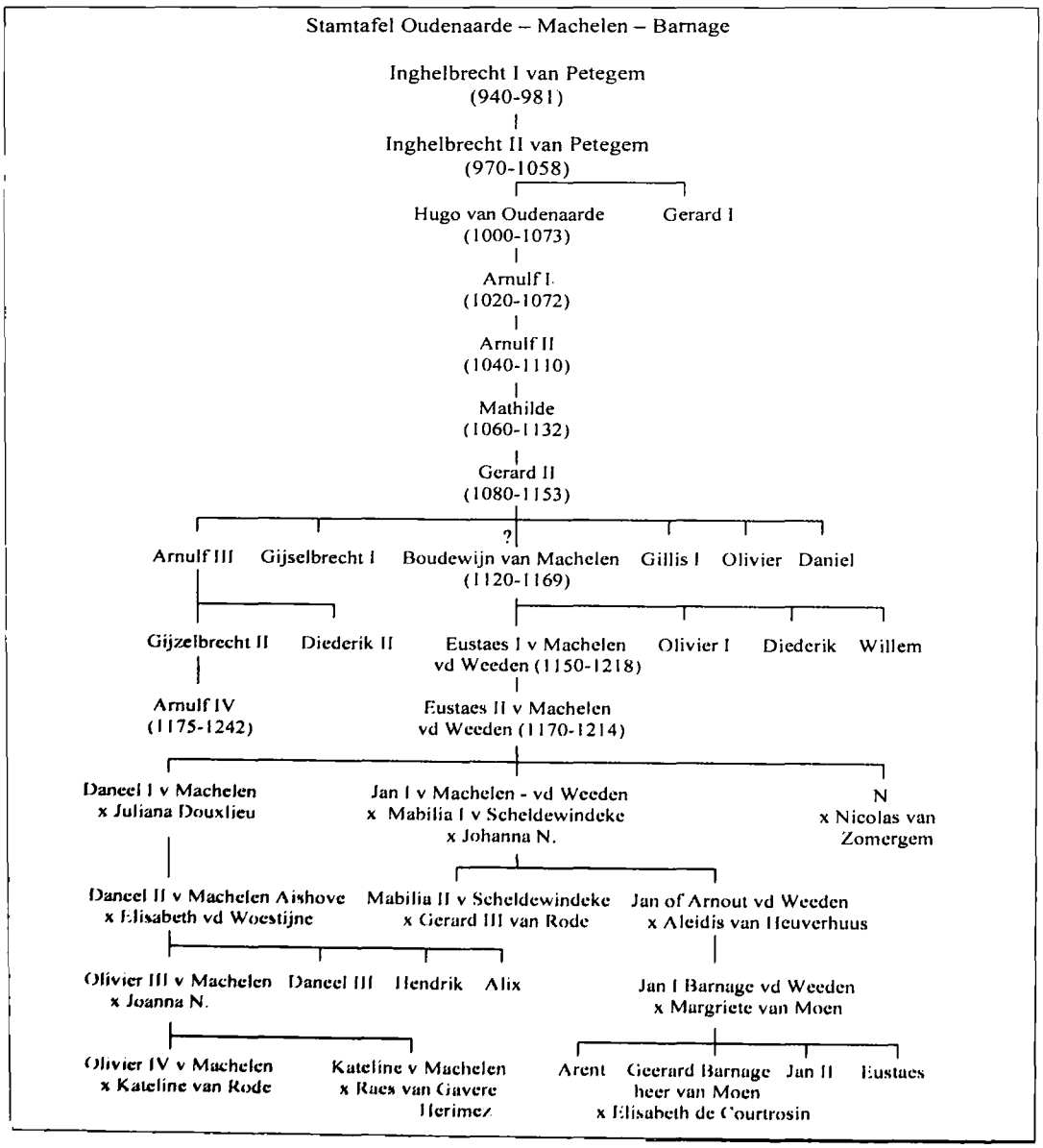

Stamtafel 2 [93]

In december 1278 oorkondt Olivier III Van Aishove, heer van Machelen, dat het O.-L.-Vrouwhospitaal te Oudenaarde, met zijn instemming en deze van zijn zoon Olivier, zes bunder land gelegen te Bevere en te Oudenaarde, van Laurens Zelle gekocht heeft. *"Jan, heer van Wastina en Bevere"* verklaart dat hij zijn instemming verleent[94]. Laatstgenoemde Jan Vande Woestijne is te identificeren met Jan Van Gistel die gehuwd was met Elisabeth, de dochter van Aelis van de Woestijne, die volgt onder 1.6.

1.5.2 Aelis Vande Woestijne, volgt onder 1.6

Naast zijn twee wettige dochters had Filip Vande Woestijne nog twee zonen die hem evenwel niet opvolgden. Dat kan erop wijzen dat het hier om twee bastaardzonen gaat:

1.5.3 Zegher Vande Woestijne

Zegher Vande Woestijne, ridder, werd geboren omstreeks 1210 en wordt genoemd in 1232, 1234-35 en 1239. Zegher, die de naam van zijn overgrootvader droeg, was samen met zijn grootmoeder Margriete Van Bevere-Bruwaen en zijn vader Filip Vande Woestijne, in januari 1232 aanwezig bij de verkoop van acht bunder leen, gelegen op de Bruwaen te Bevere-Oudenaarde, aan het Onze-Lieve-Vrouwhospitaal van Oudenaarde[95]. Dit is één van de zeldzame keren dat Zegher in de geschreven bronnen opduikt en dat gebeurt dus i.v.m. Bevere. Het is merkwaardig dat Zegher, en niet zijn wettige halfzuster Elisabeth, de latere erfgename van Bevere-Bruwaen, hierbij aanwezig was. Zou dit een aanwijzing kunnen zijn dat ook Zegher Vande Woestijne belangen had te Bevere, er misschien woonde of er een ambt of functie uitoefende? Op diezelfde gronden van het O.-L.-V.-Hospitaal te Bevere-Oudenaarde, vlakbij de stadspoort, woonde een paar decennia later Heinric Vande Woestijne, de stamvader van een Vande Woestijne-struik, die zich naderhand in Oudenaarde en de omliggende dorpen (Ooike, Wortegem e.a.) verder ontwikkelde. Of er een genealogische link is tussen de heren van de Woestijne uit Aalter – i.c. met Zegher Vande Woestijne - en Heinric de stamvader van de *Oudenaardse* Vande Woestijnes, is vooralsnog een open vraag[96].

Als Zegher al een bastaardzoon was, dan betekent zijn aanwezigheid bij de voornoemde verkoop dat hij door zijn vader Filip erkend was. En als Zegher, zoals E. Warlop schrijft, op jonge leeftijd gestorven zou kunnen zijn, dan toch niet als kind, gezien zijn getuigenis in bedoelde oorkonde en gezien zijn ridderschap.

1.5.4 Willem Vande Woestijne

Willem Vande Woestijne, die de naam van zijn grootvader droeg, wordt in februari 1247, samen met o.m. kapelaan Michael van het

Woestijnegoed, genoemd als getuige in een oorkonde van de Sint-Maartensabdij te Doornik, waarbij zijn vader Filip Vande Woestijne de verkoop erkent van een tiende te *Pietacker*: *"Willelmus filius meus"* of "*Willem mijn zoon*"[97].

Is hij het die vermeld wordt in de door gravin Johanna in december 1217 bevestigde brieven van Arnulf van Oudenaarde, waarin deze verklaart dat *Willaume de la Wastine* een molen met vijver gelegen te Wodecq schenkt aan Willaume, de meier van Wodecq, in ruil voor 5 bunder grond? Ridder Arnold II de la Hamaide stelde zich borg voor beide partijen[98].

De eerste graven van Vlaanderen hadden een groot deel van hun bezittingen veroverd toen de Noormannen onze streken onveilig maakten (9de - 11de eeuw). Dat grondbezit bestond hoofdzakelijk uit woeste gronden die niet zo rendabel waren. Om hun schatkist te spijzen *vercijnsden* de graven naderhand deze gronden aan kolonisten, tegen de betaling van een bepaalde cijns in natura en later in baar geld. Dit vercijnzen van grafelijke woeste gronden voltrok zich intens tijdens de 13de eeuw, en vooral onder het bewind van de gravinnen Joanna en Margareta van Constantinopel grepen massale verkopingen van moer- en heidegronden plaats. Naast abdijen, namen ook de adellijke geslachten uit het Meetjesland grote oppervlakten woeste gronden van de graaf in cijns en legden zo de basis van hun domein. De meest ondernemenden waren de heren van Maldegem, die van Wessegem, die van Knesselare en de heren - en dames - van de Woestijne[99].

Te Aalter was Filip Vande Woestijne, die al het Woestijnegoed in leen hield, tijdens de eerste helft van de 13de eeuw, met een bedrag van 64 pond en 10 schellingen, de grootste grafelijke cijnsplichtige. Men schat dat hij minstens duizend bunder (ca. 1300 ha), die zich vooral in Aalter en Knesselare situeerden, van de graaf in cijns had genomen. Door het verwerven van zoveel cijnsgrond legde hij de grondslag van wat later het *Land van de Woestijne* genoemd zou worden. Hij beschikte over uitgebreide rechten langsheen de Durme of Kale binnen zijn tweemijlszone in het gebied ten noorden van de weg Hansbeke-Bellem en ten zuiden van de Heerstraat, die de grens vormde tussen Bellem en Ursel. Ook de wijk Hoetsel te Zomergem behoorde hem toe. Hij bezat tevens rechten op de novale tienden van de Spenhoutkouter te Bellem en tienden op gronden te Ursel, die later zijn overgegaan naar het O.-L.-Vrouwkapittel van Doornik en de abdij van Drongen[100]. Dat Filip ook elders in Vlaanderen bezittingen had, zal verder nog blijken.

Grootgrondbezitter Filip Vande Woestijne speelde een prominente rol in het politieke leven van het graafschap Vlaanderen. Uiteraard nam hij als één van de belangrijkste leenmannen van de graaf van Vlaanderen, deel aan de militaire campagnes van zijn tijd. In die dagen hadden de koning van Frankrijk, Philippe-Auguste, en de graaf van Vlaanderen,

Ferrand van Portugal, een conflict dat in 1214 op het slagveld van Bouvines beslecht werd. Al in 1213 werden de vijandelijkheden geopend en ridder Filip Vande Woestijne was één der baanderheren of onderbevelhebbers in het Vlaamse leger. Hij leidde, samen met zijn schoonzoon (of de vader van zijn schoonzoon) ridder Daniël Van Machelen (zie 1.4), de troepen tegen de Fransen die Kortrijk belegerden. Beiden werden gevangen genomen, meegevoerd naar Compiègne en na het betalen van een losgeld van duizend pond per persoon weer vrijgelaten. Dit losgeld werd opgebracht door o.m. Hugo Taccoen, Boudewijn Vander Eecken en Arnulf IV Van Oudenaarde[101].

In datzelfde jaar had Filip ook de troepen aangevoerd die graaf Ferrand in Walcheren moesten ontzetten. Ook Sanderus en Meyerus vermelden dit wapenfeit : *"Het gemeld Geslacht* [van de Woestijne] *(zegt Meyer) is vruchtbaar geweest in Mannen, machtig in Wapenen en Deugden. In 1213 wierd goedgevonden dat Robbert van Bethune met veertig Vlaamsche Ruiters de Stad Nieuwpoort bewaaren, en Arnolf van Landen, Philips van Maldeghem en Philips van de Woestyne na Zeeland oversteeken, en zich by Ferdinand vervoegen zouden"*[102]. Filip Vande Woestijne nam in 1219, samen met o.m. Arnulf Van Oudenaarde, ook deel aan de Kruistocht naar Zuid-Frankrijk tegen de Kathaarse (ketterse) Albigenzen.

Tijdens de eerste helft van de 13de eeuw duikt de naam van Filip Vande Woestijne regelmatig op in de oorkondenschat. Hierna volgt een chronologisch overzicht:

Met toestemming van zijn moeder Margriete Van Bevere, schonk Filip in 1212 aan de Gentse Sint-Pietersabdij bepaalde tienderechten *"in terra Berdinzant"* of te Barnezande / Baarzande, ten oosten van Groede in de omgeving van Oostburg-Breskens, en ook van de nieuwe gronden die *"per alluvionem maris accrescere poterit"* of die door aanslibbing van de zee zouden kunnen aangroeien[103].

Zoals we al zagen (zie: 1.3.2 Mathilde) schonk *Philippus de Somerghem* in mei 1216 aan de Sint-Maartenskerk te Papinglo (Maldegem-Kleit) een erfelijke rente van 30 schellingen, bezet op de een aantal heidegronden, o.m. op de *Wastina de Malhem*, gelegen in de parochie van Schoondijke in Zeeland. Hij verklaarde dat zijn tante *(amita mea)* Mathilde in deze kerk begraven lag: *"ubi Mathildis, amita mea, in Christo obdormiens, requiescit"*[104]. Aan deze oorkonde was het zegel of *"Sigillum Philippi de Wastine"* bevestigd. Eén van de getuigen was een ridder uit de buurt, Gerardus Mor of Geraard De Moor Van Wessegem, waarover verder meer onder 3.4. Heraldiek - De Moor Van Wessegem. Was ook getuige: *Walter presbyteri de Haltre*, of Wouter de pastoor van Aalter.

Drie jaar later – in mei 1219 – schenkt Filip Vande Woestijne, op verzoek van diezelfde tante Mathilde, aan de abdij van Boudelo te Gent,

een jaarlijkse rente van 10 schellingen, die door Daniël Mor (De Moor) en zijn nazaten, zal opgebracht worden vanwege hun *wastina* die te Knesselare gelegen is (zie verder 3.4. Heraldiek - De Moor - Van Wessegem)[105]. Nog in 1219 is Filip Vande Woestijne getuige voor ridder Walter Van Gistel, waarbij deze laatste de tienden van Eernegem verkocht aan de abdij van Oudenburg. In datzelfde jaar schonk *"Philippus dominus de Wastina"* (Filip, heer van de Woestijne) aan het armenhuis van Boudelo een jaarlijkse rente, gaande uit gronden gelegen te Sinaai[106]. Nog steeds in datzelfde 1219 vaardigde *"Philippus dominus de Woestine"* een reglement uit voor de watering van de *Oude Yevene* te Oostburg in Zeeuws-Vlaanderen[107].

Hoewel de heren van de Woestijne hoofdzakelijk op hun goed in Aalter – van waaruit hun gebied bestuurd werd – zullen gewoond hebben, zal Filip Vande Woestijne, als heer van Bevere, ook af en toe te Bevere verbleven hebben. Die verblijfplaats zal het goed van Bruwaen geweest zijn dat tot het patrimonium van Filips moeder Margriete behoorde[108]. Naderhand erfde Filips dochter Elisabeth Vande Woestijne, die gehuwd was met Daniël Van Machelen, zoals gezegd de heerlijkheid van Bevere-Bruwaen. Samen met zijn moeder Margriete Van Bevere-Bruwaen, deed Filip verschillende transacties met het O.-L.-Vrouwhospitaal te Oudenaarde dat omstreeks 1200 werd gesticht en tot 1332 nog buiten de stadsmuren op het grondgebied van Bevere stond. In 1219 verklaarden Margriete Van Bruwaen en haar zoon Filip Vande Woestijne, dat ze de volle eigendom bevestigden van ongeveer tien bunder land, die het O.-L.-Vrouwhospitaal te Oudenaarde onlangs had aangekocht, met voorbehoud echter van de hogere rechtsmacht, genaamd *gravescap*[109]. Deze tien bunder behoorden tot het eerste patrimonium van het hospitaal. In een oorkonde van januari 1232 verklaren Margareta, vrouwe van Bruwaen, haar zoon Filip heer van *Wastina* en diens zoon *S(igerus)* of Zegher, dat zij hun goedkeuring geven tot het verkopen van acht bunder leen gelegen op de Bruwaen én de schenking van de bijbehorende gebouwen en de gewassen, aan het O.-L.-Vrouwhospitaal te Oudenaarde door Jan Poorter[110]. Filip Vande Woestijne en zijn moeder Margriete Van Bevere, verklaarden in april 1235 dat zij een jaarrente van één mud rogge op hun inzaten te Bevere, schenken aan het Onze-Lieve-Vrouwhospitaal van Oudenaarde[111]. Verder keurden zij de aankoop goed door het hospitaal van een jaarrente van 4 halsters rogge, eveneens op de ingezetenen van Bevere, die zij aan de Sint-Niklaasabdij van Doornik geschonken hadden. Bij oorkonde van oktober 1242 schonk Filip, heer van *Wastina* en Bevere, nog eens tien bunder land gelegen op de Eindries aan hetzelfde Onze-Lieve-Vrouwhospitaal[112].

In het boek *Johanna van Constantinopel* van T. Luyckx wordt Filip Vande Woestijne viermaal vermeld, o.a. in 1225 wanneer hij als scheidsrechter of bemiddelaar optreedt in een geschil omtrent de afbakening van rechtsgebieden en bevoegdheden tussen gravin Joanna en de al eerder genoemde Arnulf IV Van Oudenaarde[113]. Op 12 december 1226

beloofde Filip Vande Woestijne – als leenman van de graaf van Vlaanderen, die op zijn beurt leenman is van de koning van Frankrijk – trouw te blijven aan de koning van Frankrijk voor het geval graaf Ferrand en gravin Joanna de vredesvoorwaarden niet zouden respecteren. Hij herbevestigde zijn trouw aan de Franse koning nog eens in 1238 en 1245[114].

In mei 1236 werden vier charters opgesteld omtrent de tienden van Knesselare: Filip Vande Woestijne, gehuwd met *Mahaut de Winberghe* (= Mathilde van Winoksbergen), verkocht de tienden die hij er in leen hield, aan het Onze-Lieve-Vrouwkapittel van Doornik, met uitzondering van de gronden die hij zelf in achterleen had uitgegeven aan o.m. de kapelaan van de Woestijnekapel. Zijn dochters Aelis en Elisabeth Vande Woestijne bekrachtigden de verkoop met een charter[115]. Een volgende oorkonde van gravin Joanna wijst uit dat Filip deze tienden in leen hield van Theodorus of Diederik van Oekene, die ze op zijn beurt in leen hield van de gravin[116]. In november 1236 verkocht *Radulphus de Hilla(re)* of Radulf Van Hulle zijn tiende aan het kapittel van Doornik (Hillare lag op grens van Knesselare en Aalter, in omgeving van Hulhoek). Twee bijkomende oorkonden wijzen uit dat die in leen gehouden werden door Zegher Van Wulfsberghe (Wulfsberge: heerlijkheid Oedelem en Ursel), die ze dan weer in leen had van Filip Vande Woestijne. In datzelfde jaar stond Filip Vande Woestijne zijn novaaltienden te Zomergem eveneens af aan kapittel van Doonik[117].

Bij oorkonde van februari 1236 verklaart "*Philippus, miles, dominus de Wastina*" of "Filip, ridder, heer van de Woestijne", met toestemming van zijn echtgenote, zijn dochters Elisabeth en Aelidis en zijn schoonzoon Daniël Van Machelen, dat hij "*totam decimam meam jacentem in parrochia de Haltra*" of "*al mijn tienden gelegen in de parochie van Aalter*", voor de duur van negen jaar overmaakt aan de abdij van Sint-Maarten te Doornik[118]. Getuigen daarbij waren: Zegher Van Kortrijk, Boudewijn Van Praet, Willem en Alard Van Heule en Daniël Van Machelen. De drie laatstgenoemden waren verwanten van Filip. Twee maand later worden nog eens drie oorkonden van dezelfde datum - 23 april 1236 - opgesteld, aangaande een jaarlijkse rente van tien mark die "*vir nobilis Philippus, miles de Wastina*" (edele heer Filip, ridder van de Woestijne) oorspronkelijk aan het kapittel van Doornik had geschonken, die deze op zijn beurt aan de Sint-Maartensabdij had afgestaan[119]. En op woensdag 14 mei 1236 wordt er nog een oorkonde van de Sint-Maartensabdij geakteerd aangaande 460 pond i.v.m. de tienden van Aalter[120].

Filip Vande Woestijne wordt als vroegere eigenaar genoemd in twee oorkonden van maart 1237, waarbij enerzijds Nicolaas, deken van het O.-L.-Vrouwkapittel van Doornik, de tienden van Ursel in cijns gaf aan de abdij van Drongen, en waarbij anderzijds Zegher, abt van Drongen op zijn beurt een deel van deze tienden in cijns gaf aan Alardus, pastoor van Ursel. We citeren: "*in predictis vero locis que vocantur sic Imenevld,*

Bredrebroch, Hasselth sive Berneth et ab illis locis usque as terminus parrochie de Hansebeke, ubi vir nobilis Philippus, dominus de Wastina, quantcumque et ubicumque terre redigebantur ad novam culturam solebat totam decimam percipere". Of vertaald: "*In de voornoemde plaatsen Imeneveld, Bredebroch, Hasselt ofte Berneth en vanaf die plaatsen tot aan de grens van de parochie Hansbeke, waar ook gronden tot cultuur werden gebracht, waarvan de edele heer Filip, heer van de Woestijne, de tienden placht te innen*". Deze drie voormelde plaatsen of gehuchten werden van Ursel afgesplitst om de nieuwe parochie *Bethlehem* of Bellem te vormen[121].

In mei 1239 staat "*Philippus dominus de Woastina*" of "*Filip, heer van de Woestijne*", toe om de *wateringe* van de *Oude Yevene* bij Oostburg te laten stromen doorheen zijn leen te *Bardenezande* (Baarzande) bij *Coudehide*. De bewoners mochten hun overtollig water, via Filips leen, door middel van sluizen lozen bij *Coudehide*. Hij kende aan de dijkschepenen van de *Oude Hevine* het recht toe, de uitwateringssluizen te laten verplaatsen indien wegens dijkbreuken ten gevolge van stormvloeden, de zeedijk landinwaarts moest worden verlegd, of wanneer de dijk ten gevolge van aanslibbing verder zeewaarts werd verplaatst[122]. Zijn schoonzoon Daniël van Aishove (alias Van Machelen) was hierbij getuige[123]. Een jaar later verklaarde Willem Van Oostkerke, baljuw van Veurne, dat diezelfde Daniël Van Machelen het land dat hij te Eggewaartskapelle en te Nieuwpoort in leen hield van Filip Vande Woestijne, had verkocht aan de abdij van Nonnenbossche[124].

Anno 1242 verpandde Filip Vande Woestijne als voogd van Boudewijn Van Praet de tienden van Oedelem aan de Onze-Lieve-Vrouwkerk te Brugge[125]. Twintig jaar eerder, omstreeks 1225, was Filip samen met Willem Van Maldegem (zie hiervoor: 1.4.4) en met Geraard de Duivel, burggraaf van Gent, voogd over Jan Van Praet, de erfgenaam van de heren van Praet.

Gravin Joanna van Constantinopel stichtte in 1237 te Rijsel een hospitaal voor de armen, het zogenaamde *Hôpital Comtesse*. Naast een schenking van honderd bunder *woestine* gelegen op het gehucht Lovenzele, verkocht ze aan het hospitaal ook nog tweehonderd bunder *veld* te Aalter. Met toestemming van de gravin verkocht het hospitaal in 1242 dan weer 317 bunder (412 ha) *woestine* gelegen te Lovenzele, aan Filip Vande Woestijne en aan diens schoonzoon Daniël Van Machelen[126]. Deze uitgestrekte *woestinen* situeerden zich ten noorden en ten zuiden van de Durme op het grondgebied van Aalter, Bellem, Hansbeke en Zomergem, en hadden als kerngebied de wijk Lovenzele. Filip betaalde daarvoor 1313 pond en een jaarlijkse cijns van zestig pond, vijftien schellingen en twee deniers. Hij bezette deze som op de Tol van Brugge die in zijn bezit was. Het hospitaal behield echter tien bunder voor zichzelf en Filip en consoorten beloofden op hun gronden een uitweg van veertien voet breed aan te leggen, die dit stuk land zou verbinden met de grafelijke weg naar Hansbeke. In 1243 beloofde Mathilde Van Winoksbergen,

vrouw van Filip Vande Woestijne, in aanwezigheid van de deken van Veurne, dat zij de overeenkomst zal eerbiedigen die haar echtgenoot had aangegaan met hetzelfde Hospitaal van Rijsel[127].

Zou Filip Vande Woestijne van de partij geweest zijn wanneer Walter Van Marvis, bisschop Doornik, in 1242 de parochiegrenzen van Aalter kwam afmeten en afgrenzen? De bisschop noemt *Woestijne* in ieder geval niet in zijn verslag. In dat jaar zijn de tienden van Aalter, nog altijd in het bezit van de heren van de Woestijne. Aangezien de grote tienden van oudsher toebehoorden aan de Sint-Maartensabdij van Doornik, zou kunnen verondersteld worden dat de Vande Woestijnes die geürsurpeerd of onrechtmatig verworven hadden en dat het dus niet goed boterde tussen de Vande Woestijnes en het bisdom[128]. Vijf jaar later – in 1247 – keurde *"Philippus dominus de Wastine"* toch nog de verkoop goed van een tiende van Aalter aan de voormelde Sint-Maartensabdij[129].

Maandag 5 november 1246. Het officium van Doornik noteert de voorwaarden van een akkoord tussen de abdij van Sint-Maarten en Michael, de kapelaan van de heer van de Woestijne, omtrent de verdeling van een deel van de tienden van Aalter: *"ex una parte Michaelem, capellanum domini de Wastine, ex altera, super duabus garbis decime novalium circiter XII bonariorum terre jacentis in parrochia de Haltra* (ongeveer 12 bunders, gelegen te Aalter)"[130]. Diezelfde Michael *"capellanus meus"* treedt nog eens als getuige op, samen met o.m. Willem, zoon van Filip Vande Woestijne, en Eustaas Van Leerne (alias van Rostuine), in een oorkonde van februari 1247 waarbij *"Philippus, dominus de Wastina, miles"* de verkoop erkent van een tiende op de Pietakker. Dit tiende werd in leen gehouden door Willelmus Senescaldus (Willem de Seneschalk), die het aan de abdij van Sint-Maarten verkocht[131].

Filip Vande Woestijne was in 1250 al overleden. Dat blijkt uit een oorkonde van dat jaar waarin sprake is van *"Aelidis, domina de Wastina, filia quondam viri nobilis Philippi de Wastina, predecessor pater meus"* of in vertaling: *"Aelidis, vrouwe van de Woestine, dochter van de vroegere (overleden, wijlen) edele heer Filip Vande Woestijne, mijn voorganger en vader"*[132]. Hij werd in de kerk van Aalter begraven. Dat blijk uit de 16de-eeuwse notities van C. Gailliard e.a.: *"Aeltere. In den middel van den choor van Onse Vrauwe, op de Noordzijde licht onder een blauwe zerk, daer op ghesneden een mans figure int harnas, met een grooten schilt voor hem, de gheule à la croix ancrée argent, ende rontomme zijn hooft staet ghescreven: 'Hier licht m(ijnh)eer Ph(i)l(ippu)s, heere van der Woestyne, die starf int jaer 1100* [sic]*'. Zonder ijet meer. Ende inde voorkercke voor den docsael ligghen noch drie ofte vier sepulturen van die oude heeren vande Woestyne met de waepens van dat cruce, maer van outheden de superscriptie zijn uuit, maer Waepens zender noch"*[133].

Filip Vande Woestijne werd dus begraven in het koor van de O.-L.-Vrouwkerk van Aalter, onder een blauwe zerk waarop hij als geharnaste

ridder was afgebeeld, met een schild waarop zijn familiewapen was aangebracht: *van keel, een ankerkruis van zilver*. Het grafschrift van Filip is zeker geen letterlijk citaat: de schrijfwijze van de naam - van der Woestyne - is zeker niet 13de- eeuws en ook jaar van overlijden – 1100 – zit er maar anderhalve eeuw naast... De auteur zegt verder dat er in de kerk nog drie of vier andere Woestijne-graven waren, waarvan de opschriften weggesleten waren, maar waarvan het wapen-met-kruis nog zichtbaar was. Gezien de slijtage moeten deze grafstenen nog ouder geweest zijn. Zou het kunnen dat ook Filips vader Willem Vande Woestijne en grootvader Zegher Van Zomergem ook al in de kerk van Aalter begraven waren?

Wanneer Filips echtgenote Mathilde Van Wulveringem alias van Sint-Winoksbergen overleed, is niet bekend. Aangezien ze niet genoemd wordt in de voormelde oorkonde van 1250, was zij op dat ogenblik wellicht al gestorven.

Zegel van Filip Vande Woestijne

Isabella / Elisabeth Vande Woestijne

1.6 AELIS VANDE WOESTIJNE

Aelis (Aelidis, Alix, Adelis) werd omstreeks 1200 geboren als dochter van Filip Vande Woestijne. Als tweede dochter erfde zij de heerlijkheid Woestijne en werd dan ook *Vrouwe van de Woestijne* genoemd. Zij wordt vermeld tussen 1236 en 1261.

Aelis Vande Woestijne huwde met WULFAARD VAN MAALSTEDE, die omstreeks 1200 geboren werd. E. Warlop vermoedt dat Wulfaard (Wulfaert, Wulfard, Wolfert) al eens eerder getrouwd was en uit een vorig huwelijk een zoon had die Geraard Van Maalstede heette en in 1252 genoemd wordt[134]. Ook A. Sanderus vermeldt vader en zoon: *"In deze*

Landstreek [Maalstede] *is het Geslacht van Maalstede voormaals zeer machtig en vermaard geweest, en in 't zelve ontmoet ik Wulfard Heer van Maalstede, en Gerard van Maalstede zynen zoon, die in 1248 aan Margreet Gravinne van Vlaandre, Hulde deeden*"[135]. Wellicht noemde zoon Geraard Van Maalstede zich, vanwege zijn stiefmoeder Aelis Vande Woestijne, ook sporadisch Geraard Vande Woestijne en is hij de *Gerard de Woestine* van wie we twee wapenbeschrijvingen terugvonden die hierna onder 3.3. Heraldiek – Van Maalstede besproken worden.

Aelis Vande Woestijne had, naast die éne dochter die bij naam bekend is - Elisabeth - nog andere kinderen die in 1257 nog minderjarig waren. Over deze kinderen verder meer in deel 2.

1.6.1 Elisabeth Vande Woestijne, volgt onder 1.7

Vanwege zijn echtgenote Aelis, Vrouwe van de Woestijne, wordt Wulfaard Van Maalstede in de geschreven bronnen ook soms Wulfaard Vande Woestijne genoemd. En hij gebruikte een zegel waarop hij in het randschrift als *Wlfradus de Zelandia* of Wulfaard Van Zeeland omschreven wordt, waarmee we alweer aan drie namen voor eenzelfde persoon toe zijn...[136]

Wie de ouders van Wulfaard Van Maalstede waren, is niet bekend. In ieder geval leefde er in 1198 al een Wolfert van de Maalstede, die wellicht de vader van Wulfaard was. Tijd- en naamgenoten van Wulfaard waren: Bela Van Maalstede die omstreeks 1240 huwde met ridder Wouter Van Cruijningen; de omstreeks 1239 geboren Gijsbrecht Van Maalstede, die een dochter had: Meijne (Wilhelmina) Van Maalstede (° ca. 1265) die huwde met ridder Jan III van Renesse; Jan van der Maalstede die zich in 1278 borg stelde voor Pieter Van Borselen; Imagina Van Maalstede, die ca. 1250 huwde met Hendrik Van Berthout, heer van Geel, e.a.[137]. Misschien had Wulfaard Van Maalstede alias Vande Woestijne ook nog een zoon die, net als zijn vader en voorvaders, Wulfaard Van Maalstede heette en die begin 14de eeuw vermeld wordt als *Wulfaard, heer van Maalstede*[138]. Diezelfde Wulfaard wordt genoemd in een akte van 16 december 1301, verleden voor de schepenen van Hulst en Hulsterambacht, i.v.m. een overeenkomst tussen vrouwe *Maria van der Maelstede* en haar zwager Wulfaard, nopens goederen van wijlen haar man[139].

Maalstede (betekenis: plek waar recht gesproken wordt) is een plaats in de gemeente Kapelle in Zuid-Beveland, Zeeland, Nederland. Het vroeg-middeleeuwse Zuid-Beveland was een onbedijkt gebied met zanderige kreekruggen die boven de uitgestrekte, lager gelegen poelgronden uitstaken. Op die kreekruggen ontstonden vanaf de 9de en 10de eeuw verschillende nederzettingen en dorpen zoals Maalstede, Biezelinge, Wemeldinge, Kloetinge en Schore, die vandaag de dag van het huidige Kapelle deel uitmaken [140]. Maalstede was binnen dit gebied ongetwijfeld

de oudste woonkern die zijn naam verbond met die van de heren van Maalstede. De Van Maalstedes bouwden er een burcht en een kapel waarnaar de nederzetting voluit Kapelle-ter-Maalstede genoemd werd. Vanwege het voornoemde zegel waarin Wulfaard van Maalstede zich *Wulfaard van Zeeland* noemt, houdt men het voor mogelijk dat hij, namens de graaf van Vlaanderen, enige tijd het burggraafschap van Zeeland ten westen van de Schelde bekleedde. De Van Maalstedes waren in de 13de en de 14de eeuw in ieder geval, met ambachten in Kapelle, Everdijk, Vlake, Schore, Yerseke, Kloetinge e.a., de belangrijkste ambachtsbezitters van Zuid-Beveland[141].

Het geslacht Van Maalstede was een zijtak van de prominente, adellijke familie Van Borsele(n), waarbinnen de doopnaam *Wolfert* (Wulfaert) eveneens frekwent voorkwam en gedurende generaties werd doorgegeven. Volgens een twijfelachtige overlevering zou ene Wolfert Van Borsele één van de negen ridders geweest zijn die in 1119 te Jeruzalem de legendarische, militair-religieuze Orde van de Tempeliers oprichtten[142]. Hij schonk in ieder geval goederen te Walcheren aan de Tempelorde. De heren van Borsele hadden trouwens onder de leiding van Godfried van Bouillon deelgenomen aan de eerste Kruistocht naar het Heilig Land (1096-1099). Er waren weinig gebieden op beide Bevelanden en Walcheren die niet ooit toebehoord hebben aan een lid van dit machtige geslacht. De heren van Borsele (en Veere) speelden dan ook een eersterangsrol in de geschiedenis van Zeeland, dat eind 13de eeuw - begin 14de eeuw de inzet was van politieke strijd tussen de graaf van Vlaanderen en de graaf van Holland[143].

Bij oorkonde van 13 december 1233 maakte ridder Wulfaard Van Maalstede, schout van Hulst, bekend dat hij ten voordele van de abdij van Boudelo te Gent, afstand deed van al zijn schoutsrechten op de abdijgronden in het Hulsterambacht[144]. Op 21 mei 1246 schonk Wulfaard Van Maalstede 25 gemeten land, gelegen aan de heerweg van Biezelinge naar Maalstede, waar het nonnenklooster *Jeruzalem* van de orde van Sint-Victor uit Parijs gesticht werd. De naam van het klooster - Jeruzalem - zou wel eens in verband kunnen staan met de Orde van de Tempeliers en de Kruistochten[145].

In maart 1250 schonken Wulfaard, heer van Woestijne, en zijn vrouw Aelis een partij grond gelegen te Eine aan ridder Willem Bloc uit Eine die baljuw van Oudenaarde was[146]. Nog in 1250: *"Aelidis domina de Wastina, filia quondam viri nobilis Philippi, militis, domini de Wastina"* of *"Aelis, vrouwe van de Woestijne, dochter van wijlen edele heer en ridder Filip, heer van de Woestijne"*, verklaart van de Sint-Maartensabdij de tienden van Aalter ontvangen te hebben aan dezelfde voorwaarden als haar vader Filip Vande Woestijne, d.w.z. tegen een jaarlijkse betaling van tien Vlaamse mark[147].

Oorkonde van november 1256: *"Aelidis domina de Wastina"* verkoopt aan de Sint-Maartensabdij, in het bijzijn van een speciaal daartoe aangewezen baljuw van gravin Margareta, m.n. Boudewijn Van Balliol (Van Belle) en een reeks getuigen (o.a.Walter De Moor, Siger Van Mouscre, Amolric Van Landast e.a.) de tienden van Aalter die zij in cijns hield van de abdij[148]. Bij twee opeenvolgende oorkonden van december 1256 keuren respectievelijk de gravin van Vlaanderen en de bisschop van Doornik de voorgaande verkoop goed[149]. In een oorkonde van februari 1257 garanderen vier edelen - Geraard Van Berlenghien (Van Beerlegem-Rode), Willem Van Grimberghen, Olivier Van Machelen en Walterus li Moer (= Walter de Moor) - de abdij van Sint-Maarten te Doornik het bezit van de tienden te Aalter. De abdij had deze tienden verworven jegens Aelis Vande Woestijne en de getuigen beloven dit te doen bevestigen *door Aelis' kinderen zodra deze meerderjarig zijn.* Op basis van deze tekst weten we dat Aelis, naast die ene gekende dochter Elisabeth, nog andere kinderen had, die jammer genoeg niet bij naam genoemd worden[150].

Dinsdag 6 maart 1257: *"Aelidis domina de Wastina"* erkent ontvangen te hebben van de abdij van Sint-Maarten de driehonderd pond parisis waarvan de abt van Sint-Pieters te Gent de betaling garandeerde en die het derde van de prijs van de tienden van Aalter representeerde die Aelis aan Sint-Maarten verkocht had[151].

Als schout van Hulst (Zeeland) ontdeed Wulfaard van Zeeland alias Wulfaard Van Maalstede zich in 1252 van rechten van de kerk van Hulst, ten voordele van het kapittel van de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Kortrijk die te Hulst al veel eigendommen bezat. In het bevestigingscharter wordt hij *"noster dominus Wulphardus, dominus de Maelstede et de Wastina"* of *"onze heer Wulfaard, heer van Maalstede en van de Woestine"* genoemd[152]. Een Duitse studie over het ontstaan van de Duitse Hanze vermeldt in datzelfde 1252 onder de rubriek *Kaufleute des Reichs* (kooplui van het Rijk), naast een reeks koningen, hertogen en graven en in het gezelschap van de *Gräfin von Flandern*: *"Johann von Ghistelles en Wulfard von Wastine"*. Laatstgenoemde is te identificeren met Wulfaard Van Maalstede, die hier samen met zijn schoonzoon (of diens vader) Jan Van Gistel genoemd wordt[153].

Zoals gezegd waren de heren van de Woestijne van oudsher in het bezit van de Grote Tol van Brugge. Volgens de tarieven van 1252 en 1262 behoorde die Tol toe aan Jan Van Gistel, heer van Voormezele en aan Wulfaard, heer van de Woestijne[154]. In 1269 trof dochter Isabelle (= Elisabeth) Vande Woestijne een regeling voor het vaststellen van de kleine tol en in 1272 trad zij i.v.m. het *heffeghelt* op in de plaats van haar inmiddels overleden vader Wulfaard Van Maalstede. Wulfaard Van Maalstede overleed tussen 1262 en 1269[155].

In een oorkonde van februari 1261 inventariseert en ratificeert gravin Margareta alle bezittingen die de abdij van Sint-Maarten verworven

had binnen het graafschap Vlaanderen. Daarin vinden we o.m.: *"et a domina Aelide de Wastina totam decimam cum omnibus appendiciis suis, quam ipsa habebat in parrochia de Haltre"* of "en van vrouwe Aelide Vande Woestijne alle tienden met haar afhankelijkheden die ze bezit in de parochie van Aalter"[156]. Dit is de laatste keer dat we Aelidis in de bronnen vermeld zien. Aangezien Aelidis zélf en niet haar erfgename(n) hier vermeld wordt, was ze op dit ogenblik nog in leven. Ze overleed wellicht omstreeks deze tijd.

1.7 ELISABETH VANDE WOESTIJNE

Elisabeth of Isabelle Vande Woestijne, die naar haar tante (1.5.1) werd genoemd, werd omstreeks 1230 geboren. Als eerstgeborene werd zij de erfgename van de heerlijkheid van de Woestijne en ze werd dan ook *Vrouwe van de Woestine* genoemd (anno 1266, 1298, 1308)[157].

Elisabeth Vande Woestijne huwde met ridder Jan II Van Gistel, heer van Voormezele, groot-kamenier van Vlaanderen. Op die wijze kwam de heerlijkheid van de Woestijne in het bezit van het illustere huis van Gistel en dat tot 1376. Ook de *Grote Tol* (tolrechten) van Brugge, die oorspronkelijk toebehoorde aan de heren en dames van de Woestijne, ging over naar de familie Van Gistel. Hierover schrijft Sanderus: *"Op het jaar 1293 leest men van zekere Izabelle van de Woestyne, die getrouwt was met Joan van Ghistelle, Heer van het Tolhuis te Brugge. Doch hy bevryddede Burgers van die Stad, van den Tol, jegens eene groote somme gels, welke ten deele aan hem, en ten deele, te weten na zyne dood, aan zyne Weduwe, en aan Joan zyne Zoon betaalt wierd. Hy maakte ins gelyks verscheide schikkingen aangaande het Gewicht en de Maat van de gemelde Stad"*[158]. Op 13 mei 1293 werd door ridder Rogier Van Gistel inderdaad een kwitantie gegeven voor de som van 2.900 pond, betaald door de twee burgemeesters, voor de tol die Jan Van Gistel en *Yzabiaus, dame de la Wastine* verkocht hadden aan de stad Brugge[159].

De kinderen van Jan Van Gistel en Elisabeth Vande Woestijne[160]:

1.7.1 Jan III Van Gistel
1.7.2 Filip Van Gistel
1.7.3 Walter I Van Gistel
1.7.4 Alix Van Gistel
1.7.4 Isabelle Van Gistel

Jan Van Gistel en Elisabeth Vande Woestijne duiken uiteraard regelmatig op in de grafelijke oorkonden, zo ook in deze van april 1269: *"Elyzabeth filia primogenita quondam nobilis mulieris Aelidis domina de Wastina et ejus heres"* of *"Elisabeth eerstgeboren dochter van edele vrouwe Aelidis, vrouwe van de Woestijne en haar erfgename"* ratificeert met de toestemming van Jan Van Gistel, haar echtgenoot, de verkoop van de tienden van Aalter, eertijds gedaan door haar moeder aan de abdij[161]. In

een oorkonde van december 1278, die alweer handelt over de tienden van Aalter en de Sint-Maartensabdij, lezen we: *"Ego Johannes dominus de Gistelles et de Wastina et ego Elizabeth primogenita et heres nobilis mulieris domine Aelidis, quondam domine de Wastina, uxor predicti Johannes"* of *"ik Jan heer van Gistel en van de Woestijne en ik Elisabeth, eerstgeborene en erfgename van edele vrouwe Aelidis eertijds vrouwe van de Woestijne, en echtgenote van voornoemde Jan"* [162]. De laatste oorkonde waarin we *"Ysabiaus, dame de le Wastine"* of *"Isabelle, Vrouwe van de Woestijne"* ontmoeten, dateert van maandag 17 juli 1307. Daarin schrijft zij aan de graaf van Vlaanderen dat ze een akkoord heeft met de abdij van Sint-Maarten omtrent de tienden van Aalter en ze vraagt de graaf om de opbrengst voor het jaar 1305 die hij in beslag had genomen, aan de abdij te bezorgen[163].

Jan Van Gistel en Elisabeth Vande Woestijne, die in 1275 te Brugge het Augustijner klooster stichtten, overleden respectievelijk in 1289 en omstreeks 1308[164]. Het Woestijnegoed werd binnen het geslacht Van Gistel gedurende enkele generaties overgeërfd: van zoon Jan III Van Gistel, via kleinzoon Geeraert Van Gistel en achterkleinzoon Jan Van Gistel tot bij diens dochter Catharina Van Gistel, die gehuwd was met Wulfaard Van Borsele. Het Woestijnegoed werd door graaf Lodewijk van Male omstreeks 1373 geconfisqueerd jegens Wulfaard Van Borsele wegens achterstallige renten. Het duurde echter nog tot in 1379 alvorens Van Borsele zijn aanspraken op de Woestijne definitief overdroeg aan de graaf. Laatstgenoemde schonk het goed achtereenvolgens aan zijn bastaardzonen Pieter van Vlaanderen en aan Lodewijk de Fries (= Lodewijk van Vlaanderen alias van Praet). De heerlijkheid van de Woestijne bleef tot op het einde van de 16de eeuw in het bezit van het huis van Vlaanderen-Praet[165].

* * * * *

Het blijft merkwaardig dat zich in Aalter, waar de naam Vande Woestijne voor het eerst in de geschiedenis als geslachtsnaam opduikt, geen blijvend nageslacht heeft ontwikkeld. De heren van de Woestijne mogen dan al meer wettige dochters dan zonen als erfgenamen gehad hebben, zoals alle ridderlijke geslachten, moeten zij her en der toch ook bastaarden verwekt hebben, maar ook daar is in en om Aalter geen spoor van terug te vinden. Zo worden er in het volumineuze werk *Geschiedenis van Aalter* van Luc Stockman, afgezien van de heren en dames van de Woestijne, slechts twee Vande Woestijnes genoemd, die bovendien laatkomers uit de 16de en 17de eeuw zijn: Bernard Vande Woestijne (en consoorten) en Jan Vande Woestijne, die hierna volgen. Alleen van laatstgenoemde hebben we zekerheid dat hij in Aalter woonde.

BERNARD, LOYS, BEERNAERT EN JACOB VAN DE WOESTIJNE

Bernard Vande Woestijne bezat in 1540 drie achterlenen van het leenhof van Woeste te Aalter, nl. de Zeilschootvijver (45 bunder), de

Gistelvijver (44 bunder) en de Tollenaervijver (25 bunder)[166]. Het gaat hier dus om zo'n 150 hectaren vijvers en heide en we mogen dan ook besluiten dat Bernard Vande Woestijne een kapitaalkrachtig man moet geweest zijn. Of hij ook in Aalter woonde, weten we niet met zekerheid. Misschien woonde hij in Knesselare waar in 1562 ene Loys (Lodewijck) Vande Woestijne zoon van Bernaert, als buitenpoorter van Brugge bekend staat. Omstreeks 1600 staat ene Beernaert Vande Woestijne uit Knesselare eveneens als buitenpoorter van Brugge geboekstaafd. Het zou kunnen dat Bernard en Loys Vande Woestijne respectievelijk de grootvader en de vader zijn van laatstgenoemde Beernaert. Nog te Knesselare treffen we halfweg de 16de eeuw *Jacob van der Woustijne* aan die gehuwd was met Antonia Leechganc (Ledeganck). Op 17 oktober 1564 wordt door de armenmeesters van Knesselare een fundatie geregistreerd die gesticht werd door Jan Leechganc en zijn echtgenote Margriete De Meyere[167]. De erfgenamen van dit echtpaar, o.m. hun dochter Antonia Leechganc die gehuwd was met Jacob Vande Woestijne, verklaren dat hun vader Jan de wens had uitgedrukt dat er ten eeuwigen dage op de feestdag van Sint-Maarten (11 november) broden zouden uitgedeeld worden aan de behoeftigen van het dorp. Daartoe werd een gemet land op *hoochbuntelare* te Aalter en 200 roeden land in de *Doorent* in onderpand gegeven. De kans bestaat dat Jacob Vande Woestijne een verwant was van voornoemde Bernard Vande Woestijne en consoorten. Bij welke struik ze thuishoren – Gent, Brugge, Meetjesland – konden we vooralsnog niet achterhalen.

JAN VANDE WOESTIJNE

Jan van den Woestijne was in 1627 armenmeester van Aalter. Diezelfde Jan Vande Woestijne pachtte in 1635 van Lieven Van Overwalle het *Goed ten Hauwe*, een herenboerderij van om en bij de 25 hectaren gelegen op de grens met Ruiselede[168].

M. Gyselincks monumentale *Corpus der Middelnederlandse teksten* vermeldt o.m. een vijftal Vande Woestijnes die eind 13de eeuw genoemd worden te Nevele, Oedelem, Beernem en Sijsele, dorpen die gelegen zijn in de periferie van Aalter en het Land van de Woestijne of in *Maldegemveld*, d.i. dat gedeelte van het Land van de Woestijne dat tussen Sijsele, Oedelem, Beernem, Knesselare, Ursel, Oostwinkel en Adegem besloten lag. Het is alweer opvallend hoe deze Vande Woestijnes politieke mandaten of openbare functies uitoefenden. Dat ze als schepen zetelden in de plaatselijke schepenbanken, betekent dat zij tot de notabelen van het dorp behoorden. Zou hun status een aanwijzing kunnen zijn voor een mogelijke verwantschap met de heren van de Woestijne? Zouden de hierna genoemde Vande Woestijnes dan toch tot bastaardtakken van de heren van de Woestijne kunnen behoord hebben?

BERNARD VANDE WOESTIJNE

In januari 1284 wordt *Bernard van der Woestine* genoemd als een van de zeven schepenen van Nevele voor wie een acte verleden werd waarbij Wouter, heer van Nevele en burggraaf van Kortrijk, oorkondt dat het

begijnhof Ter Ooie te Gent al het recht op dertig bunder land te Noordhout, een gehucht van Drongen, kocht van Jehanne de weduwe van Rogier Moscheroen[169].

DANIEL EN ARNOUD VANDE WOESTIJNE

Eind 13de eeuw oorkondden de schepenen van Sijsele dat *Daniel*, zoon van *Arnoud van der Woestine*, en zijn vrouw Ghertrud voor hen verschenen i.v.m. zes gemeten land te Oedelem die zij in cijns terugkregen tegen dertig schellingen per jaar, ten behoeve van de O.-L.-Vrouwkerk te Brugge[170]. Woonden het echtpaar Daniel en Ghertrud Vande Woestijne én vader Arnoud Vande Woestijne te Oedelem?

HEINEMAN EN RIQUAERT VANDE WOESTIJNE

De schepenbank van Beernem was op 5 april 1293 als volgt samengesteld: *"Heineman van der Woestine, Pouwels van den Mortre, Weitin Moenin, Jacob van der Heke, Riquaert van der Woestine, Lammin die Maghere en Weitin van den Moelendamme, scepenen in Beernem ende in tambacht van den wale"*[171]. Heineman (Hendrik) en Riquaert (Rijkaert Richard) Vande Woestijne, die wellicht bloedverwanten waren, worden hier genoemd als schepenen van Beernem en het ambacht van Wale.

2. ZEELANDSE VANDE WOESTIJNES IN VLAANDEREN?

Op de figuur van Wulfaard Van Maalstede alias Vande Woestijne alias Van Zeeland gaan we dieper in, omdat dit enig licht zou kunnen werpen op het ontstaan van nieuwe Vande Woestijne-struiken buiten het Land van de Woestijne. In zijn *Geschiedenis van Geluwe* en andere publicaties, wijdt E. Huys heel wat aandacht aan de adellijke Vande Woestijnes die vanaf het begin van de 14de eeuw te Geluwe en omgeving het schoon weer maakten en waaruit de markiezen van Beselare en de heren van Grandmetz gegroeid zijn. De auteur suggereert dat ze wel eens van Wulfaard Van Maalstede zouden kunnen afstammen. We vertalen uit het Frans: *"De nakomelingen van Wulfard steunden in 1290, net zoals de meeste Zeelandse edelen, de graaf van Vlaanderen in zijn strijd tegen de graaf van Holland. Deze laatste haalde het. Bijgevolg vertrok een twintigtal Zeelandse edelen in ballingschap naar Vlaanderen. Aangezien hun bezittingen aangeslagen werden, vielen ze een tijdlang ten laste van de schatkist van de graaf, van wie ze vanaf 1292 een jaarlijkse schadevergoeding ontvingen. Deze gebeurtenissen kunnen verklaren waarom vanaf dat moment de edele naam van de vander Woestines frekwenter in Vlaanderen opdook"* [172].

Voor een goed begrip moeten we, zonder evenwel in detail te treden, ingaan op de woelige politieke toestand in het Holland en Zeeland in die dagen. De moord op graaf Floris V van Holland in 1296 en de moord in 1299 op Wolfert I Van Borsele - de sterke man van Zeeland, die na de moord op Floris V het voogdijschap over de grafelijke troonopvolger en het regentschap over Zeeland waarnam - zijn symptomatisch voor de

gespannen binnenlandse situatie. Deze was niet los te denken van de buitenlandse politiek en meer bepaald van de verhoudingen tussen Holland-Henegouwen en Vlaanderen. Zeeland was namelijk vanaf halfweg de 13de eeuw de twistappel tussen de graven van Vlaanderen (de Dampierres) en die van Henegouwen en Holland (de Avesnes). Dit resulteerde in een hele reeks gewapende conflicten die tussen 1290 en 1310 een hoogtepunt bereikte. De Vlaamse graaf was vooral geïnteresseerd in dat deel van Zeeland dat ten westen van de Schelde lag: Zeeuws-Vlaanderen. Hij kon daarbij rekenen op de steun van machtige Zeeuwse edelen als de Van Borselen, de Van Maalstedes en aanverwante families. Die Zeeuwse adel weigerde in 1299 zelfs om Jan II van Avesnes als graaf van Holland, Henegouwen en Zeeland te erkennen. Hun verzet mocht niet baten en in 1301 werd de Zeeuwse oppositie door graaf Jan II vernietigend verslagen. Als vergelding werden hun kastelen gesloopt en hun goederen verbeurd verklaard. Aan het jarenlange getwist werd pas in 1323 een einde gesteld toen de Vlaamse graaf definitief zijn aspiraties op deze *Hollandse* gebieden opgaf [173].

Die *nakomelingen van Wulfard* waar E. Huys het over heeft, zouden de – helaas niet bij naam gekende - kinderen en/of kleinkinderen van Wulfaard Van Maalstede (alias Vande Woestijne alias Van Zeeland) en Aelis Vande Woestijne moeten zijn, die in de tweede helft van de 13de en het eerste kwart van de 14de eeuw geleefd hebben (zie 1.6 Aelis). Hoewel de strijd op en af ging, leed de graaf van Vlaanderen verschillende nederlagen, o.m. bij Baarland in 1295 en in 1301, en de uittocht van de Vlaamsgezinde Van Maalstedes naar Vlaanderen zou zich dus omstreeks die tijd moeten situeren. De stelling van Huys impliceert dat de kinderen (uit de beide huwelijken?) van Wulfaard toen nog in Zeeland leefden en niet al in Vlaanderen woonden, waar het Woestijnegoed van hun (stief)moeder Aelis Vande Woestijne lag. Die stelling impliceert ook dat al die afstammelingen van Wulfaard de naam *Van Maalstede* of *Van Zeeland* definitief inruilden voor de naam *Vande Woestijne*. Dat zou inderdaad kunnen gebeurd zijn, aangezien ze hun Maalsteedse en Zeelandse bezittingen verloren hadden. Anderzijds vragen we ons af of men wel zo snel geneigd was om de toch wel befaamde naam *Van Maalstede* voor een nieuwe – *Vande Woestijne* – in te ruilen. Als ze dat al deden, dan moet dat geweest zijn omdat de naam *Vande Woestijne* een minstens even grote weerklank had.

Nederlandse historici stellen dat de Van Maalstedes, méér nog dan andere Zeeuwse edelen als de Van Borselen, sterk op Vlaanderen georiënteerd waren[174]. Zij hadden er niet alleen familiebanden (de Vande Woestijnes uit Aalter), maar tevens vervulden zij, zoals Wulfaard, in Hulst het schoutambacht. Zoals eerder gezegd zou Wulfaard Van Maalstede zelfs, in naam van de Vlaamse graaf, burggraaf van Zeeland geweest zijn. Ondanks hun Vlaamse gezindheid, lijken de Van Maalstedes zich echter niet lang tegen de graaf van Holland te hebben verzet. Waarschijnlijk kregen zij, evenals de verwante Van Cruijningens, in 1308 al genade van de

Hollandse graaf. Bovendien was er sprake van zeer nauwe familiebanden met het grafelijke huis van Holland. Zo had graaf Jan II van Avesnes bij een minnares Aagte, die later huwde met Wouter Van Maalstede, een bastaardzoon: Simon Van Bruelis (geboren in 1291). Deze werd opgevoed in Henegouwen, maar kwam rond 1330 terug naar Zeeland, waar hij gegoed was in de buurt van Kapelle, bakermat van de Van Maalstedes. Zijn zoon Simon II Van Bruelis, die met zijn tante Margriete Van Maalstede huwde, liet er in 1354 een kasteel bouwen. De voornoemde Wouter Van Maalstede werd overigens burggraaf van Zeeland en huwde (na de dood van Aagte?) met Heilwig Van Borsele, die zeker een bloedverwante was. Ook de Van Borselen verzoenden zich met het grafelijk huis. Zo huwde Wolfert II Van Borsele, zoon van de in 1299 vermoorde Wolfert I, omstreeks 1312 met Aleidis Van Henegouwen, een dochter van graaf Jan II van Avennes en een halfzuster van Simon van Bruelis. Deze en andere huwelijken werden gearrangeerd om een einde de stellen aan de twisten die bestaan hadden tussen de Van Borselen en de Hollandse graaf Willem en diens vader Jan II van Avesnes[175].

Dat de Van Maalstedes Vlaamsgezind waren en na de nederlaag van Vlaanderen in de problemen geraakten, lijdt geen twijfel. Maar het is, zoals we net zagen, ook zo dat in de politieke wereld de vijanden van gisteren de bondgenoten van vandaag zijn. En dat ongenade, omwille van de politieke belangen, strategisch snel in genade kon omgezet worden. Waren de gebeurtenissen in Zeeuws-Vlaanderen echt voldoende om sommige Van Maalstedes definitief in Vlaanderen te laten wortel schieten en ze de naam Vande Woestijne te doen aannemen? Dat ze zich verbonden met de hoogste Hollandse kringen lijkt dit tegen te spreken. Anderzijds is het een vaststaand feit dat de Vande Woestijnes inderdaad eind 13de - begin 14de eeuw redelijk plots her en der in Vlaanderen opduiken – te Gent, in het Oudenaardse, in het Kortrijkse en het Ieperse – en bijna altijd in de uitoefening van hoge politieke of ambtelijke functies. Dat deze Vande Woestijnes hoge grafelijke ambten toegewezen kregen, zou misschien geïnterpreteerd kunnen worden als wederdienst vanwege de Vlaamse graaf voor bewezen diensten in zijn strijd om Zeeland en Zeeuws-Vlaanderen. We zullen hier onder punt 4 nog op terugkomen.

3. HERALDIEK

Heraldiek of wapenkunde is de wetenschap die het ontstaan, de ontwikkeling, het gebruik, de reglementering en ook de beschrijving van het wapen bestudeert. Wapens zijn gekleurde, meestal erfelijke of blijvende kentekens van een familie of een gemeenschap. Net als genealogie is wapenkunde een hulpwetenschap van de geschiedenis. Wapens zijn ontstaan om op slagveld en toernooien voor vriend of vijand duidelijk herkenbaar te zijn. Daaruit volgt dat ze in den beginne alleen gebruikt werden door gehelmde, geharnaste en dus quasi onherkenbare ridders, die hun blazoen als herkenningsteken aanbrachten op hun schild, de dekkleden van hun paard, hun banier enz. Het familiewapen werd ook afge-

beeld op het zegel waarmee oorkonden gewaarmerkt werden. Wapens ontstonden in de 12de eeuw en met onze Woestijne-wapens zitten we dus dicht bij de oorsprong van dit fenomeen. In wat volgt gaan we uitgebreid in op de familiewapens die de heren van Zomergem en van de Woestijne en consoorten voerden. Dat doen we omdat familiewapens – die overgeërfd werden - één van de schaarse middelen zijn om, in die onduidelijke tijden, verwantschap tussen families of familietakken vast te stellen. Op basis van de bijeengegaarde informatie, belichten we mogelijke of vermeende verbanden tussen de tak Aalter en Maalstede en de adellijke struik Geluwe-Beselare.

3.1 ZOMERGEM

P. de l'Espinoy schrijft in zijn bekende werk *Recherche des Antiquitez et Noblesse de Flandre*, waaruit we nog vaker zullen citeren : *"La terre et Seigneurie de Somerghem, gisante au quartier de Gand, est une très noble et ancienne seigneurie, et laquelle a produict, semblablement une noble famille de ce surnom; les anciens seigneurs portèrent l'armoire de la dicte terre, de sinople au chef d'argent à trois pals de gueules"*[176]. Vrij vertaald : *"Het land en de heerlijkheid van Zomergem, liggend in het kwartier van Gent, is een zeer nobele en aloude heerlijkheid die een adellijke familie van die naam heeft voortgebracht; de oude heren droegen het wapen van dat land, nl. van sinopel, met schildhoofd van zilver, beladen met drie palen van keel"*, of in mensentaal: een groen schild, met zilveren schildhoofd, beladen met drie rode palen.

Andere wapenboeken vermelden varianten op dit wapen die door verschillende takken en telgen van de familie Van Zomergem gedragen werden. De *Armorial de Flandre du XVI° siècle* vermeldt: *"van lazuur met schildhoofd van zilver beladen met drie palen van keel"*[177]. Ook *Gelre* beschrijft het wapen van *Somerghem en Flandre* als *"van lazuur met schildhoofd van zilver beladen met drie palen van keel"* of een blauw schild met zilveren schildhoofd, beladen met drie rode palen[178].

Het wapen dat werd gedragen door de heren van Heule, die zoals we zegden tot de familie Van Zomergem behoorden (zie Stamtafel 1. Zomergem-Woestijne), fungeert vandaag de dag als gemeentewapen van Heule: *"van goud met schildhoofd van keel, beladen met drie palen van zilver"*of een gouden schild met rood schildhoofd, beladen met drie zilveren palen. Dit wapen werd o.m. gebruikt door Walter Van Zomergem alias Van Heule (in 1195, 1233), door zijn zoon Willem Van Heule (in 1221, 1236) en door Walter Van Heule (in 1312), die ooit heren van de gelijknamige heerlijkheid waren[179]. In al deze variaties aan kleuren en metalen, komt dezelfde, gemeenschappelijke basis naar voor: *een schild met schildhoofd dat met drie palen beladen is.*

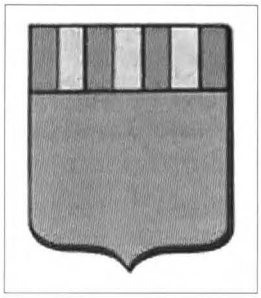

Zomergem Heule

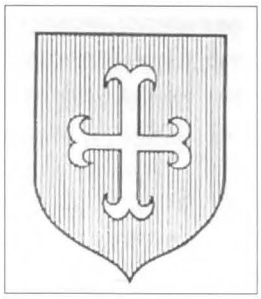

Woestijne

Aalter Maalstede

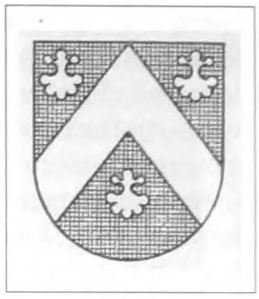

Geluwe-Beselare

3.2 WOESTIJNE

Merkwaardig en opvallend is hoe die andere tak van het huis van Zomergem, nl. de heren van de Woestijne uit Aalter, in tegenstelling tot bv hun neven uit Heule, een familiewapen gebruikten dat geen enkel element bevat van het hiervoor beschreven wapen Van Zomergem. Ze moeten een ander of nieuw wapen hebben aangenomen op het moment dat ze in het bezit kwamen van hun Woestijne-bezittingen en dus heren van de Woestijne werden. Blijft de vraag of ze dit wapen zelf ontworpen hebben of een al bestaand wapen, dat bij de Woestijne hoorde, hebben aangenomen (zie verder 3.4: De Moor - Van Wessegem).

Het blazoen van de Aalterse Vande Woestijnes zag er als volgt uit: *"in keel een ankerkruis van zilver"*of een zilveren ankerkruis op rood veld of rode achtergrond. Dit ankerkruis, dat er eerder als een krulkruis uitziet (d.w.z. een kruis waarvan de vier armuiteinden naar links en rechts uitgesplitst of gekruld zijn), figureerde op het zegel dat Filip Vande Woestijne (1.5) in 1216 gebruikte[180]. Bij een wapen hoorde ook een wapenkreet die o.m. tijdens veldslagen en tornooien geschreeuwd werd en die luidde: *"Woestine! Woestine!"*.

Ook Filips kleindochter Elisabeth Vande Woestijne (1.7) droeg dit anker- of krulkruis in haar wapen. De *Chambellan de Flandre* bevat een afbeelding van haar zegel met het Woestijne-krulkruis. Het randschrift van het zegel luidt: *"Isabel. Dne de Woestina"* of *"Isabella Vrouwe van de Woestijne"*[181]. Een kleinzoon van Elisabeth Vande Woestijne, nl. Geeraert Van Gistel, erfgenaam en heer van de Woestijne, brak het bekende familiewapen Van Gistel (zie verder 3.5) met drie ankerkruisen van zilver, waardoor hij elementen uit het Woestijnewapen aan dat van Gistel toevoegde.

Merken we op dat de aloude heren van Avelgem een identiek wapen droegen als de Vande Woestijnes, nl. *"van keel, met zilveren ankerkruis"*, dat vandaag de dag fungeert als het gemeentewapen van Avelgem. In 1231 en 1237 voerde ridder Rogier, heer van Avelgem, een tijd- en generatiegenoot van Filip Vande Woestijne, op zijn wapenzegel een schild met

krulkruis. Zijn zoon Willem Van Avelgem gebruikte hetzelfde wapen. Dit gemeenschappelijk wapen lijkt op verwantschap te wijzen tussen de Vande Woestijnes en de Van Avelgems, maar het verband tussen beide huizen konden we vooralsnog niet achterhalen[182].

Houllefare de Zellande

Wolfert I Van Borsele

Gerars de Vuastine

Gemeente Kapelle

3.3 MAALSTEDE - BORSELE

Volgens E. Warlop gebruikte Wulfaard Van Maalstede, echtgenoot van Aelis Vande Woestijne, in 1232 en 1240 het volgende wapen: *"gedwarsbalkt met een versmald Sint-Andrieskruis over alles heen"*[183]. Vanaf 1246 droegen zijn nakomelingen enkel nog een dwarsbalk met een – eventueel versmald - Sint-Andrieskruis. Dit zijn duidelijk varianten van het wapen-Van Maalstede: *"in zilver, een dwarsbalk van lazuur, met een Sint-Andrieskruis van keel over alles heen"*. Dit Sint-Andrieskruis vinden we in 1696 terug als wapen van het *Land van de Woestijne*. Bovenop het schild was een schelp aangebracht. Ook in het bij K.B. van 18 december 1903 toegekende gemeentewapen van Aalter treffen we dit Sint-Andrieskruis aan: *"van zilver, een Andrieskruis van keel"* (zie illustratie: Aalter).

Het wapen Van Maalstede is met zijn dwarsbalk duidelijk een variant van het oude wapen van het geslacht Van Borsele: *"van sabel, een dwarsbalk van zilver"*. Als teken van onderscheid braken de Van Maalstedes, die een zijtak van de Van Borselen vormden, dit wapen door er een Sint-Andrieskruis aan toe te voegen[184].

Het 13de- eeuwse wapenboek *Armorial du Hérault Vermandois* (ca. 1285-1300) bevat echter, onder de rubriek *Hennoyers* of *Henegouwers*, het wapen van ene *Houllesare de Zellande*: *"van sabel, een dwarsbalk van zilver, met schildhoofd van sabel, beladen met drie vijfpuntige sterren van zilver"* (zie illustratie 3.2.Woestijne)[185]. *Houllesare* (lees: Houllefare) *de Zellande* is de op Picardisch-Franse wijze gespelde en verbasterde naam van niemand minder dan de al genoemde Wulfaard (Houllefare = Woullefare) of Wolfert I Van Borsele, die een tijdlang de machtigste man

van Zeeland was. Een identiek wapen staat trouwens afgebeeld op het zilveren zegelstempel dat hij, net vóór hij gevangen genomen en gelyncht werd (1 augustus 1299), had weggegooid opdat men er geen onwettig gebruik van zou kunnen maken, en dat in 1870 tijdens baggerwerken in Alphen-aan-de-Maas bij toeval werd teruggevonden (zie illustratie 3.2. Woestijne). We vermelden dit wapen omdat de *sterren* ook opduiken in wapens van Maalstede...[186].

In het tweede kwartier van het gevierendeelde gemeentewapen van Kapelle in Zeeland figureert namelijk het volgende wapen: *"in goud een keper van sabel, vergezeld van drie zespuntige sterren van hetzelfde, twee en een"*. Dit is het oude wapen van de heerlijkheid van Biezelinge, die zoals we zagen, in het bezit was van Wulfaard Van Maalstede. Wijzen we er hier al op dat de hierna genoemde Geraard Vande Woestijne eveneens een zespuntige ster in zijn wapen droeg. Het eerste kwartier van het wapen van Kapelle bevat *"in keel een verkort schuinkruis van goud"*. Dit schuinkruis of Sint-Andrieskruis verwijst naar Maalstede. Het Sint-Andrieskruis treffen we eind 13de eeuw overigens ook aan in wapen van de familie Van Baersdorp, die net als de Van Maalstedes, een zijtak van het huis Van Borsele vormde[187].

E. Huys stelt dan weer als *fait significatif* vast dat Wulfaard Van Maalstede (ook nog?) een heel ander wapen droeg, namelijk: *"een keper vergezeld van drie schelpen"*[188]. Als dit inderdaad zo was, dan zou dit een verrassend en verhelderend licht kunnen werpen op de oorsprong van het geslacht Vande Woestijne uit Geluwe, dat een identiek wapen gebruikte! Helaas konden we niet achterhalen waar Huys deze referentie vandaan haalde en we weten dus niet of dit inderdaad een *betekenisvol feit* is... Het Geluwse wapen heeft qua structuur veel gemeenschappelijk met het voormelde wapen van Biezelinge (keper, getal drie), met dit verschil dat de *drie sterren* hier vervangen werden door *drie schelpen*. Waar zouden deze schelpen naar kunnen verwijzen? Schelpen, en meer bepaald Sint-Jacobsschelpen, zijn de attributen van de pelgrim en ze kunnen bijgevolg verwijzen naar een pelgrimstocht die de drager ervan ooit ondernomen had. De zeeschelp, als verwijzing naar de zee, kon ook opduiken in het wapen van bedijkers van schorren, slikken en kreken. Al in die dagen waren de *Vlaamse Hollanders* intens bezig met inpoldering en drooglegging en het lijdt geen twijfel dat zowel de Van Maalstedes als de Van Borselen, met hun zeer uitgebreide bezittingen in Zeeland en Zeeuws-Vlaanderen, daar sterk bij betrokken waren.

We zegden al dat Wulfaard Van Maalstede (alias Vande Woestijne) wellicht ook een zoon had die Geraard heette. Zou dit de Geraard Vande Woestijne kunnen zijn van wie de volgende wapenbeschrijvingen vonden in de *Rôle d'Armes Bigot*, die dateert van 1254: *"Gerard de Woestine: or an estoile pierced of six points gules a label azure"*[189] en *"Gerars de Vuastine: l'escu d'or a j molette de geules perchié au label d'azur, holandois"*[190]. In gewone taal klinkt dit als volgt: *"op een gouden veld, een*

doorboorde zespuntige ster van keel (rood) en een barensteel van lazuur (blauw)" (zie illustratie 3.2. Woestijne). Op de eerste afbeelding draagt de barensteel drie en op de tweede zes hangers. De toevoeging *holandois* bij zijn naam, kan een aanwijzing dat het hier inderdaad om de zoon gaat van Wulfaard Van Maalstede. De vraag rijst dan wel waarom hij niet het wapen van zijn vader Wulfaard droeg? Of gaat het hier om nog een andere Geraard Vande Woestijne? Het betreft in ieder geval niet Geraard Van Gistel, heer van de Woestijne, kleinzoon van Jan II van Gistel en Elisabeth Vande Woestijne (zie 3.5 Heraldiek - Van Gistel en punt 4. Link Aalter-Woestijne – Geluwe-Beselare), aangezien die in de tweede helft van de 14de eeuw leefde en het wapen van voornoemde Geraard Vande Woestijne halfweg de 13de eeuw gesitueerd wordt. Wijzen we er tenslotte nog op dat dit wapen van Geraard Vande Woestijne geen enkel element van het wapen-Van Zomergem, noch van Woestijne bevat. De zespuntige ster zou ontleend kunnen zijn aan het wapen van Biezelinge dat, zoals we zagen, drie zespuntige sterren droeg.

3.4 De Moor – Van Wessegem

En dan is er nog het heraldische raadsel i.v.m. het al vaak genoemde geslacht De Moor (Moer, Mor) alias Van Wessegem, dat van de 12de tot halfweg de 14de eeuw de heerlijkheid van Wessegem (ca. 570 hectaren) te Ursel in zijn bezit had en eveneens uitgebreide eigendommen had in Zeeuws-Vlaanderen. We noteren tijdens die anderhalve eeuw de volgende Wessegemse heren: Voute De Moor (ca 1120), Walter De Moor (in 1171, 1187 en 1198), Geraard De Moor (in 1216), Walter De Moor (in 1256 en 1264), Geraard De Moor fs Boudin (in 1270 en 1309), Geraard De Moor fs Clais (in 1329 en 1363)[191].

Geraard De Moor

Grard de Moer

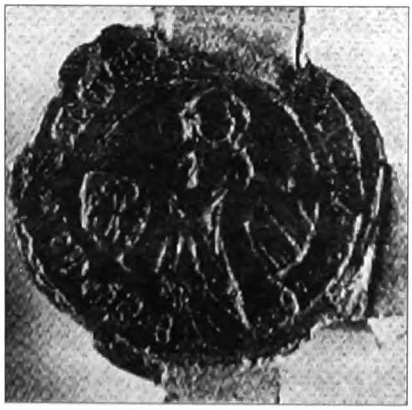

Hedele echtg. Geraard de Moor

Laatstgenoemde Geraard De Moor zoon van Clais, die in de eerste helft van de 14de eeuw grafelijk baljuw en ontvanger was, droeg een wapen dat vragen oproept. Dat wapen zag er als volgt uit: *"van sabel, een anker- of krulkruis van zilver"*[192]. Dit is zonder meer een variant op het wapen dat de heren van de Woestijne droegen! Op de kleur na – sabel of zwart i.p.v. keel of rood - is dit het wapen dat o.m. ridder Filip Vande Woestijne (1.5) gebruikte. Nu zijn er wel meer geslachten die, zonder onderlinge verwantschap, hetzelfde wapen droegen, maar als naaste buren dat doen, roept dit op zijn minst vragen op[193]. En er is meer: de wapenkreet die bij het wapen van Geraard De Moor fs Clais hoorde, luidde: *"Halt was vander Woestijne!"* (Halt = Haltere, de oude schrijfwijze van Aalter) en dat verwijst onweerlegbaar naar de Woestijne te Aalter! Dat het hier niet om een vergissing of een verschrijving gaat, bewijst het randschrift van het zegel waar duidelijk de naam van de gebruiker vermeld staat : *"G rart. le Mor chevalier"* of *"Geraard De Moor ridder"*. Ook op het zegel van Geraards echtgenote Hedele komt dit Woestijnewapen voor: *"een rechtopstaande dame met in de linkerhand een schild met 6 schuinbalken; in de rechterhand een schild met het bekende Woestijne-ankerkruis"*[194].

Een halve eeuw eerder treffen we in de *Armorial du Hérault Vermandois*, een wapenboek dat tussen 1285 en 1300 werd samengesteld, een identiek wapen aan dat eveneens door een naamgenoot gebruikt werd, nl. door Geraard De Moor zoon van Boudin: *"Grard de Roer* [lees Gerard de Moer]: *sable a une croies dargent ancree"* of "Geraard De Moor, van sabel een ankerkruis van zilver" (zie illustratie)[195]. Laatstgenoemde Geraard De Moor alias Van Wessegem, ridder, schepen van het Brugse Vrije, bedijker van Zeeuws-Vlaamse polders, nam deel aan verschillende veldslagen (Woeringen 1288, Rijsel 1297) en diplomatieke missies. Van hem weten we dat hij ook nog een ander wapen gebruikte, nl. *"van sabel, zes schelpen van zilver, geplaatst 3, 2 en 1"*. Dit wapen werd eveneens gebruikt door Jacob De Moor, schepen van Gedele te Gent in 1357. Geraards broer Willem De Moor (1284), droeg in zijn wapen *"vijf schelpen, geplaatst 2, 1 en 2, met barensteel met drie hangers"*[196].

De vraag rijst uiteraard waarom beide Geraards De Moor alias Van Wessegem, dit Woestijnewapen gebruikten, aangezien het geslacht De Moor over een eigen wapen beschikte, namelijk het hiervoor genoemde wapen met de vijf schelpen? Of er verwantschap bestond tussen het geslacht Vande Woestijne en de familie De Moor - Van Wessegem, konden we niet achterhalen. Ze waren in ieder geval goede bekenden, want naaste buren van elkaar. Het Woestijnegoed te Aalter, waar de Vande Woestijnes verbleven, lag immers op amper 10 minuten stappen van het Koningsgoed te Ursel, dat het fonsier of de kern was van de heerlijkheid van Wessegem. Zouden Wessegem en Woestijne ooit één domein gevormd hebben?

We zagen hiervoor al enkele De Moors opduiken als getuigen in oorkonden i.v.m. de familie Vande Woestijne. Wanneer Filip Vande Woestijne in 1216 aan de Sint-Maartenskerk van Papinglo te Maldegem een rente van 30 schellingen schenkt, is één van de getuigen Geraard De Moor, heer van Wessegem. De schenking van een jaarlijkse rente die Filip in 1219 in naam van zijn tante Mathilde doet aan de abdij van Boudelo, blijkt voort te komen uit de *wastine* van Daniël De Moor te Knesselare. En wanneer Aelis Vande Woestijne in 1256 de tiende van Aalter garandeert aan abdij van Sint-Maartens te Doornik, is *Walterus le Mor* of Walter De Moor, heer van Wessegem, daarbij aanwezig. Dat de kerk van Aalter een jaarlijkse rente van zes groten verschuldigd was aan de heer van Wessegem, wijst eveneens op een aloude historische band. Blijft de vraag waarom de beide De Moors met het wapen Vande Woestijne zegelden?

Hiervoor zagen we dat Willem Van Zomergem-Vande Woestijne (1.4), wellicht al omstreeks 1187 in het bezit was van het Woestijnegoed en dat zijn vader Zegher er misschien vroeger al belangen had aangezien hij er een kapel liet bouwen. We weten ook dat de Woestijne, vóór de inbezitname door de Van Zomergems, tot het grafelijk domein Wessegem behoorde[197]. Zou hier de oplossing van het raadsel kunnen liggen? *M.a.w.: zou het anker- of krulkruis al het wapen van Woestijne kunnen geweest zijn, vóór de Van Zomergems het in hun bezit kregen?* En zou dit bestaande Woestijnewapen door de Van Zomergems naderhand als familiewapen zijn aangenomen toen ze het Woestijnegoed verwierven? En hoe zou dat dan kunnen gebeurd zijn? Misschien was Zegher Van Zomergem (1.3), wiens echtgenote we niet kennen, gehuwd met een dochter Van Wessegem die de Woestijne geërfd had, en kreeg hij op die manier voet aan de grond in Aalter, meer bepaald op de Woestijne?

Een dochter (of kleindochter) van Willem Van Maldegem en Margriete Van Rode alias Vande Woestijne (zie 1.4.4), m.n. Elisabeth Van Maldegem (huwde Geraard Van Massemen), overleed in 1326 en werd begraven in de kerk van Massemen. Op haar grafsteen staat de volgende insciptie: *"D(omi)na de Eecke et de Wessegem"* of "Vrouwe van Eke en Wessegem"[198]. Sommigen interpreteren, vanwege de slijtage, Wessegem als Wannegem. Wij denken echter dat het wel degelijk om Wessegem gaat en dat haar titel misschien verwijst naar haar (stief)grootmoeder, de onbekende echtgenote van Willem Van Zomergem, die een Van Wessegem kan geweest zijn. Ook hier zou dus een indirecte aanwijzing kunnen schuilen voor het verband tussen Wessegem en Woestijne.

3.5 VAN GISTEL

Op het einde van de 14de eeuw waren de Van Gistels, die naast hun wettige kroost, ook heel wat bastaarden verwekten, al erg talrijk geworden en alleen de oudste stamhouder mocht het volle wapen van Gistel dragen: *"van keel, een keper van hermelijn"*. De anderen *braken* hun wapen op verschillende manieren. Zo voerde Boudewijn Van Gistel,

heer van de Woestijne, *"een keper met drie zilveren ankerkruisen in zijn wapen"*. In Warlops *Wapenboek van Vlaanderen* worden de volgende familiewapens van het Huis van Gistel vermeld[199]:

a. *"Le seigneur de Woestine porte de Ghistelle au lambeau de trois pieches d'asur à l'umbre de deux croix ancrée en chief, l'une à dextre l'aultre à senestre"*. Het daarbij afgebeelde wapen: *"van keel, een keper van hermelijn, met barensteel met drie hangers van lazuur en met twee schaduwkruisen in het schildhoofd, het ene rechts, het andere links.* (f° 202 v°/5)

b. *"Le seigneur de Woestine porte de Ghistelle à trois croisettes d'argent recroisetées"* of "De heer van Woestijne draagt van Gistel drie herkruiste kruisjes van zilver". Het daarbij afgebeelde wapen: *"van keel, een chevron of keper van hermelijn, vergezeld van drie herkruiste kruisjes van zilver, geplaatst twee en een"* (f° 202 v°/3).

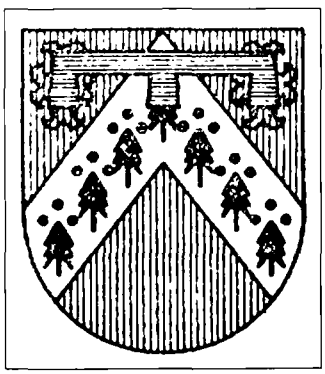

Gistel a

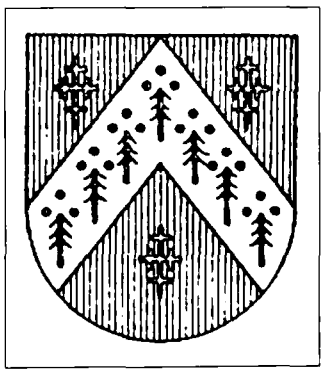

Gistel b

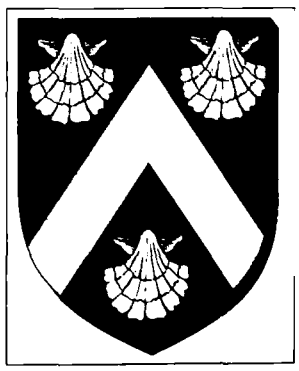

Beselare

Laatstgenoemd wapen werd o.m. gedragen door Geraard Van Gistel, heer van de Woestijne: *"ende zijn wapen es alzoo de banieren zijn, te weten Ghistelle ende dri zelvere cruisen ancrez. De oude wapens van de Woostijne, te weten vant' landeken van Woostine, es een root velt met een zelver cruis ancré"*[200]. De *Armorial de Flandre du XVI-me Siècle* vermeldt bij Van Gistel: *"van keel, een keper van hermelijn, vergezeld van drie kruisen"*, met de merkwaardige toevoeging *Geelue* of Geluwe...[201] En er is nog een verband met Geluwe. In een charter dat in het Oud-Frans werd opgesteld op de maandag na het feest van Sint-Petrus en Paulus in 1320, doet Jehan de Rosières afstand van een rente in *Gheluwbrouck* (Gheilbrouck), gelegen te Geluwe, aan Denis dele Wincle (Denijs Vande Winckel)[202]. Dit werd gedaan in aanwezigheid van baljuw Soyer le Kiens (Zegher De Kiens), Jehan de Halewiin (Jan Van Halewijn), Olivier den Dam, Heinric Gillon en Mikiel des Preis (Michiel Vander Weeden), leen-

mannen van Kateline d'Aishove en haar echtgenoot Rason de Herimes (= Raes Van Gavere - Herimez) én voor Jehan Wulveric en *Geraert dele Wastine kon apiele Baernage* (Geraard Vande Woestijne qu'on appelle / die men noemt Baernage), als leenmannen van de graaf. In de slotformule is nogmaals sprake van *Gerart dele Wastine kon apiele barnage.* Wie was deze Geraard Vande Woestijne alias Barnage? Was hij een Vande Woestijne uit Geluwe zelf? Was hij een telg uit het adellijk geslacht Barnage-Vander Weeden of was hij misschien een Van Gistel? Mogelijkheden bij de vleet. Bekijken we enkele in de oorkonde genoemde figuren die op de een of andere manier verwanten van elkaar zijn.

Katelijne Van Aishove alias Van Machelen, echtgenote van Raes Van Gavere, was de dochter van Olivier III Van Machelen, Aishove en Bevere (zie 1.5.1.1 Elisabeth - Stamtafel 2) en een kleindochter van Elisabeth Vande Woestijne, dochter van Filip uit Aalter. Gheluwbouck was een achterleen van Aishove (een heerlijkheid te Kruishoutem) en de Stenen Man van Oudenaarde. Michiel Vander Weeden behoort heel zeker tot de adellijke familie Barnage die de bijnaam Vander Weeden droeg. Omstreeks 1320 – jaar waarin de oorkonde werd geschreven – leefde er inderdaad een Geraard Barnage, heer van Moen. Hij was de zoon van Jan I Barnage-Vander Weeden en Margriete N., huwde in 1328 met Elisabeth De Courtrosin (dochter van Zegher en Kateline Van Rode) en overleed in 1344. Hun zoon, Zegher Barnage, huwde o.m. met Catharina De Coster, de weduwe van Jacob Van Artevelde (+ 1345)[203].

Maar om het allemaal nog wat ingewikkelder te maken, bestond er te Geluwe zelf ook een *barnage de la woestine.* In 1305-1306 hielden de plaatselijke Vande Woestijnes deze *barnage de la wastine* in leen. In 1335-1336 vervulde Roegier Vande Woestijne uit Geluwe, de functie van grafelijk baljuw die aan dit burggraafschap verbonden was[204]. Op het eerste gezicht lijkt onze *Geeraert Vande Woestijne gezegd Barnage* een telg van dit Geluwse geslacht te zijn die zijn bijnaam aan deze *barnage de la woestine* ontleend had. Helaas, tot nu toe vonden we nergens en nooit een Geeraert Vande Woestijne terug, die tot de Geluwse struik Vande Woestijne zou behoord hebben. En er blijkt nog een derde kanshebber te zijn...

Omstreeks deze tijd leefde in Vlaanderen ook Geraard Van Gistel, heer van de Woestijne te Aalter, die de kleinzoon was van Jan II Van Gistel en Elisabeth Vande Woestijne (zie stamtafel 1. Zomergem-Woestijne). Geraard Van Gistel huwde met Katelijne Van Drongen en werd begraven in de kerk van Aalter, waar hij voor zichzelf en zijn vrouw een jaargetijde gefundeerd had. In 1333 ondertekende hij mee het vredesverdrag tussen de graaf van Vlaanderen en hertog Jan van Brabant. Deze Geraard Van Gistel wordt door Th. de Limburg-Stirum *"de grondlegger van de tak der Heren van de Woestijne"* genoemd[205]. Het is ons niet duidelijk wat de auteur hiermee bedoelt, aangezien er een eeuw eerder al heren en dames van de Aalterse Woestijne waren en Geraards

kleindochter al in 1374 het Woestijnegoed verkocht aan de graaf van Vlaanderen. De auteur voegt daar aan toe dat hun wapen werd *"gebroken met drie ankerkruisen"* (zie illustratie Gistel a) . Wij zijn ervan overtuigd dat hij de *Geeraert Vande Woestijne kon apiele Barnage* uit de Geluwse oorkonde is. Aan dit charter waren oorspronkelijk zeven zegels bevestigd, waarvan er zes bewaard bleven. Het laatste in de rij is dat van Geeraert. De rand is beschadigd, maar het schild zelf bleef grotendeels intact en toont *"een keper met drie objecten, twee en een"*. We vroegen ons aanvankelijk af of het de drie schelpen van Geluwe konden zijn, maar bij nader inzien bleek het toch om drie herkruiste kruisjes te gaan. M.a.w. dit is het wapen dat hiervoor onder 3.5.Van Gistel-punt b beschreven werd. Was Geeraert Van Gistel alias Vande Woestijne alias Barnage toen de eigenaar van de *Barnage van de Woestijne* te Geluwe? Hoogstwaarschijnlijk wel. De familie Van Gistel bezat immers de heerlijkheid van Geluwe[206]. Het leen ter Woestine werd ook het Hof van Geluwe genoemd. Zo bezaten de Van Gistels niet alleen het Aalterse, maar ook het Geluwse Woestijnegoed. Dit verklaart ook de vermelding *Gheelue* in het voormelde citaat van de *Armorial de Flandre.*

4. VERBAND AALTER WOESTIJNE - GELUWE-BESELARE?

Tijdens het Ancien Régime noteren we drie struiken Vande Woestijne die tot de adel behoren: die van Aalter, die van Geluwe-Beselare en sommige telgen van de Oudenaardse struik. Laatstgenoemden behoorden echter tot de nieuwe (geld)adel en verwierven hun adellijke titels pas in de 17de en de 18de eeuw. De twee anderen, die al eeuwen eerder tot de adel behoorden, kunnen we tot de oude adel rekenen, zeker die van Aalter. Verschillende historiografen van weleer en ook moderne vorsers en genealogen, hebben gezocht naar een mogelijke schakel tussen die twee oudste, adellijke geslachten en suggereren meestal dat beide struiken verwant zijn. Op onze beurt proberen wij in dezen enige opheldering te brengen.

In 1705 werd de heerlijkheid van Beselare tot markizaat verheven. De toenmalige heer van Beselare, Maximilien Emmanuel Vande Woestijne (1660-1729), nakomeling van de adellijke Vande Woestijnes uit Geluwe, etaleerde ter ondersteuning van zijn aanvraag, de vele verdiensten van... zichzelf en van zijn voorzaten. Hij stelt o.m. dat zijn voorouders van oudsher *barons* (pairs) waren van het graafschap Vlaanderen, in 876 aangesteld door Boudewijn met de IJzeren Arm en als dusdanig in deze instelling opgenomen in de lijst van oude *baronnen* van het graafschap. Hij betoogt dat zijn voorouders met de hoogste militaire en bestuurlijke opdrachten zijn belast geweest, dat ze baljuw van Kortrijk en Ieper geweest waren en dat ze, zoals ridder Teestaert Vande Woestijne in 1353, gekozen werden als vredesonderhandelaars. Verder zegt Maximilien dat zijn verre voorzaten - met name Adonis Vande Woestijne in 1159, Anselm Vande Woestijne in 1184, Huard Vande Woestijne in 1201, Philippe Vande Woestijne in 1203 en Geraard Vande Woestijne in 1273 en vele

anderen - in hun hoedanigheid van ridder, meerdere charters mede-ondertekend hebben[207]. Probeert Maximilien hier zijn blazoen extra glans te geven en te imponeren, om zijn verzoek kracht bij te zetten? Doet hij hier m.a.w. gewoon aan *name dropping* door het noemen van naamgenoten met wie hij alleen de beroemde naam gemeen had, maar die geen feitelijke bloedverwanten waren? Of waren dit wel degelijk voorvaders en/of bloedverwanten van hem?

Van de zes door hem geciteerde namen, kunnen we er drie niet thuiswijzen: Adonis, Anselm en Huard Vande Woestijne. Ook Warlop slaagde er niet in hen te identificeren. Adonis Vande Woestijne, die in 1159 een charter mee ondertekend had, vormt daarmee de oudste vermelding van de bij- of toenaam Vande Woestijne die we in de bronnen aantroffen. Hij was een generatie- en tijdgenoot van Zegher Van Zomergem. Anselm Vande Woestijne wordt in 1184 genoemd in een oorkonde waarbij graaf Filip van de Elzas schenkingen doet aan de abdij van Saint Aubert in Cambrai[208]. *Huardus de Voestine* of Huard (Houwaert) Vande Woestijne wordt vermeld in een oorkonde van april 1202 als één van de vele ridders die aanwezig waren, toen graaf Boudewijn IX goederen schonk aan een hele reeks abdijen[209]. De graaf stond toen op het punt te vertrekken op kruistocht naar het Heilig Land en Huard Vande Woestijne zou hem, samen met o.m. ene Herseri (wellicht Hermar) Van Zomergem, vergezellen. Het is niet duidelijk of deze drie *Vande Woestijnes* al dan niet tot de struik van Zomergem-Woestijne behoorden. Wellicht waren het telgen uit het Frans-Vlaamse geslacht *de Wastine*. De drie overige namen zijn ons bekend: kanunnik Teestaert Vande Woestijne was topambtenaar van de graaf van Vlaanderen Lodewijk van Male en was vooral in de Audiëntie actief (tweede helft 14de eeuw); Filip Vande Woestijne was de heer van de Woestijne te Aalter (1.5) en Geraard Vande Woestijne was wellicht zoon van Wulfaard Van Maalstede (1.6).

Indien Filip en Geraard Vande Woestijne inderdaad voorzaten van markies Maximilien Emmanuel Vande Woestijne waren, dan zou dat betekenen dat de tak Geluwe-Beselare afstamt van of verwant is met de heren Vande Woestijne uit Aalter. In de hierna volgende beschouwingen gaan we daar dieper op in. We vragen ons eveneens af waar Maximilien Vande Woestijne die namen van vijf-zes eeuwen eerder vandaan haalde? Putte hij daarvoor uit het eigen familie-archief of uit overleveringen die binnen zijn familie bewaard waren gebleven? Nam hij kennis van wat historiografen als P. de L'Espinoy en A. Sanderus over hen geschreven hadden? Of waren deze gegevens afkomstig van professionele wapenherauten die in zijn opdracht opzoekingswerk verrichtten en hem, wat niet ongebruikelijk was, gevleide en enigszins gemanipuleerde informatie toespeelden? Zijn er heraldische aanwijzingen voor een verwantschap tussen de struiken Aalter-Woestijne en Geluwe-Beselare? Laten we eerst het wapen bekijken van het huis Geluwe-Beselare zelf. Het *Wapenboek van Vlaanderen* vermeldt twee blazoenen (zie illustratie 3.1. Zomergem)[210]:

a. *"Le seigneur de la Woestine porte de sable au cheviron d'argent à trois cocquilles de mesme"* of *"De heer van de Woestine draagt van sabel (zwart) een keper van zilver, vergezeld van drie schelpen van zilver"*.

b. *"Le seigneur de Beselaire porte de sable au cheviron d'argent à trois cocquilles de mesme, deux en chef, l'aultre en pointe de l'escu"* of *"De heer van Beselare draagt van sabel een keper van zilver, vergezeld van drie schelpen van zilver, twee bovenaan en een onderin de punt van het schild"*.

"Van sabel, een keper van zilver, vergezeld van drie schelpen van zilver, geplaatst twee en een" of in mensentaal *"een zilveren keper en drie zilveren Sint-Jacobsschelpen, twee bovenaan en één onderaan, op een zwarte achtergrond"*, is het klassieke wapen van de heren van Beselare. Het is sinds 1953 ook het officiële gemeentewapen van Beselare. Opvallend zijn de erg sobere kleuren van het wapen van Geluwe-Beselare: zilver (wit) en sabel (zwart). In de bontgekleurde wereld van de heraldiek springt dit zwart-wit blazoen toch wel in het oog. Afstammelingen van dit huis droegen, om zich van elkaar te onderscheiden, varianten van dit wapen. Deze varianten ontstonden door toevoeging van elementen (mereltjes, maansikkel), een andere schikking van de schelpen (in het veld of op de keper) of een andere keuze van metaal of kleur. Het *Wapenboek van de Belgische Adel* vermeldt een tiental blazoenen van die strekking[211]. Op de afbeelding van het wapen dat P. De l'Espinoy opnam in zijn *Recherche des Antiquitez* staan de drie schelpen bv. niet in het veld van sabel, maar bovenop de keper van zilver (zie deel I, p. 206). Het wapen van Gillis Vande Woestijne, dat eveneens in voormeld werk werd opgenomen (p. 563), is *"van keel (rood), een keper van zilver, vergezeld van drie schelpen"* die twee en een in het veld geplaatst zijn. Ook het *Wapenboek Renesse* vermeldt anno 1436-1437 het wapen van topambtenaar Gillis Vande Woestijne (nr.1168), de bekende bastaardzoon van Roegier, heer van Beselare en Grandmetz, doch hier blijkt de keper niet van zilver, maar van hermelijn te zijn[212] (zie Deel I, p. 205-208). Telgen van de tak Brugge, die vanaf de 15de eeuw uit die van Geluwe gegroeid is, droegen eveneens familiewapens die allemaal variaties zijn op hetzelfde basisthema: *een keper met drie schelpen*. En in Deel I zagen we hoe telgen van de niet verwante struik Oudenaarde dit wapen usurpeerden toen ze nieuw geadeld werden. En ook binnen de struik Lembeke-Kaprijke circuleerde dit familiewapen.

De vraag die zich nu stelt is of er elementen van het wapen van de heren en dames van de Woestijne uit Aalter (krul- of ankerkruis) terug te vinden zijn in het wapen van Geluwe-Beselare? Het antwoord kan kort zijn: helemaal niet. Wel wijzen we hier nogmaals het wapen van Gistel dat in de *Armorial de Flandre du XVIme Siècle* vermeld wordt (nr 54): *"van keel, een keper van hermelijn, vergezeld van drie kruisen"*. Bij dit wapen, dat - terecht - ondergebracht wordt bij de rubriek *Gistel*, staat dus de vermelding *Geelue* of Geluwe... Hiervoor zagen we dat dit eerder wees op de

eigendommen die de Van Gistels inderdaad te Geluwe bezaten, dan op een familieband met het huis van Geluwe-Beselare. De keper (chevron) en het getal drie zijn elementen die we terugvinden in het wapen van Geluwe-Beselare, maar het is onwaarschijnlijk dat dit op een bloedband tussen beide families zou wijzen. Mochten de Geluwse Vande Woestijnes inderdaad verwant geweest zijn met het illustere huis Van Gistel, dan zou Markies Maximilien Emmanuel Vande Woestijne dat in zijn markizaatsaanvraag zeker als belangrijk argument vermeld hebben.

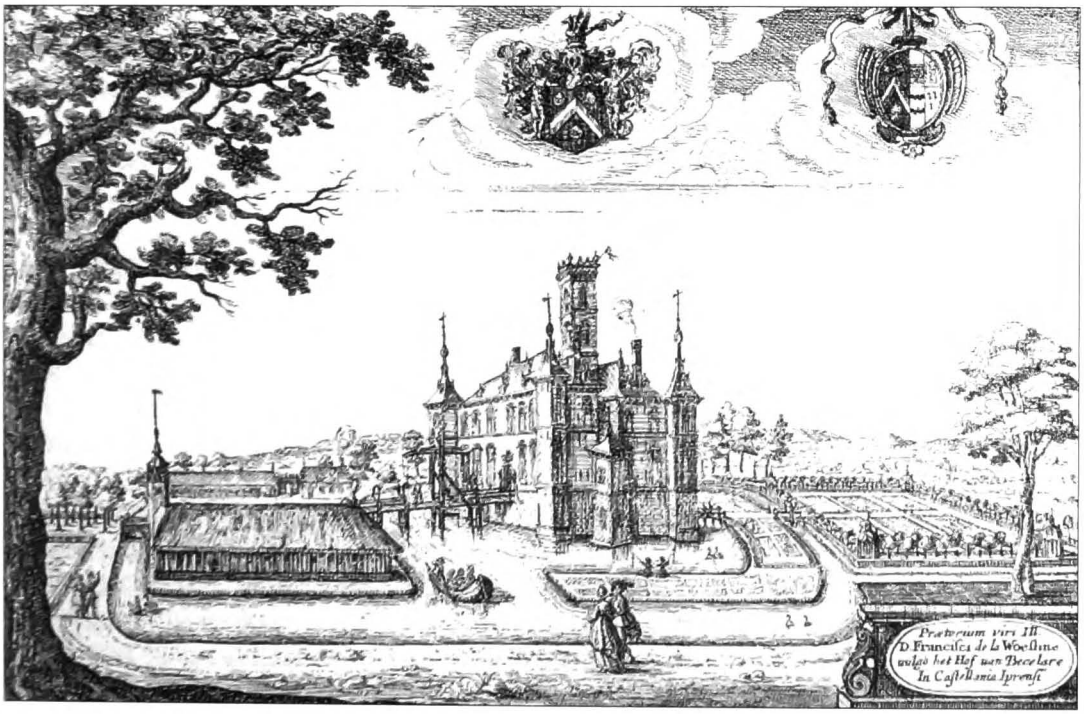

A. Sanderus: Kasteel van de Vande Woestijnes te Beselare 1641

Maar er is meer... E. Huys vermeldt in zijn *Geschiedenis van Geluwe* dat Roegier Vande Woestijne (zie deel I: Stamtafel Geluwe-Beselare), heer van Beselare en Grandmetz, in 1417 een oorkonde i.v.m. de verheffing van een leen te Dentergem, zegelde met het klassieke wapen van Geluwe: *"een keper met drie schelpen"*, dat hij merkwaardigerwijs breekt met *"een vijfpuntige ster"*[213]. Dit wil zeggen dat Roegier aan het bekende wapen een vijfpuntige ster had toegevoegd. Het ster-element komt ons vertrouwd voor. Onder 3.3 Heraldiek Maalstede-Borsele hadden we het nl. over het wapen van Geraard Vande Woestijne (ca 1250) wiens wapen een *zespuntige ster* droeg. We stelden aldaar dat deze Geraard Vande Woestijne de zoon zou kunnen zijn van Wulfaard Van Maalstede alias Vande Woestijne van wie geweten is dat hij een zoon had die inderdaad Geraard heette.

We schreven al dat deze Wulfaard Van Maalstede, volgens E. Huys, het volgende wapen gebruikte: *"een keper met drie schelpen"*. Dit is dus identiek hetzelfde wapen dat ook de Geluwse Vande Woestijnes een halve eeuw later gebruikten! De auteur vermeldt helaas niet waar hij het wapen van Wulfaard heeft aangetroffen, maar als ernstig auteur van de degelijke *Geschiedenis van Geluwe* en andere geschiedkundige publicaties, zal hij dit niet verzonnen hebben. Tenzij hij zich, te goeder trouw, radikaal vergist zou hebben natuurlijk. E. Warlop vermeldt voor Wulfaard Van Maalstede in ieder geval een ander wapen: *"gedwarsbalkt met een versmald Sint-Andrieskruis over alles heen"*[214].

In het voormelde wapen dat Roegier Vande Woestijne uit Geluwe-Beselare in 1417 gebruikte, zijn dus elementen verenigd van het door Huys vermelde wapen van Wulfaard Van Maalstede (keper met drie schelpen) én van diens vermoedelijke zoon Geraard Vande Woestijne (ster). Dit zou een aanwijzing kunnen zijn dat de Geluwenaars, via Geraard en Wulfaard, inderdaad afstammen van de heren van Zomergem en Woestijne uit Aalter of van de Van Maalstedes uit Zeeland. De sleutel zou dan kunnen liggen in het gezin van Aelis Vande Woestijne die gehuwd was met Wulfaard Van Maalstede. Zoals gezegd had Aelis, naast de ons bekende dochter en erfgename Elisabeth Vande Woestijne (die huwde met Jan Van Gistel), nog een aantal kinderen die niet bij naam bekend zijn. Zouden de Geluwenaars van één van deze kinderen of misschien zelfs van Geraard Vande Woestijne zelf kunnen afstammen?

Onder Heraldiek 3.3 Maalstede-Borsele, hadden we het eveneens over het wapen van de gemeente Kapelle in Zeeland, waar Maalstede deel van uitmaakt. In het tweede kwartier van het *gevierendeelde* gemeentewapen staat: *"van goud een keper van sabel, vergezeld van drie zespuntige sterren van hetzelfde"* (zie illustratie). Vervang deze drie sterren in het wapen van Biezelinge door drie schelpen en je hebt het wapen dat Huys toeschrijft aan Wulfaard Van Maalstede én van het geslacht Vande Woestine uit Geluwe. Voeg daar een ster aan toe en je hebt het wapen van Roegier Vande Woestijne, heer van Beselare... Heeft Huys die sterren in het wapen van Wulfaard verkeerdelijk voor schelpen aangezien?

Hoewel er enige logica in deze heraldische hocus pocus steekt, blijft het uiteraard zeer riskant om hier definitieve conclusies uit te trekken. Maar laten we bij wijze van denkoefening deze gedachtengang verder uitspinnen. We vertelden al hoe de Zeeuwse edelen - zoals de Van Maalstedes - na de nederlaag omstreeks 1300 noodgedwongen naar Vlaanderen uitweken. Aangezien hun Zeeuwse goederen in beslag werden genomen, moesten ze door de Vlaamse graaf financieel ondersteund worden. Dat kon o.m. gebeuren door het toewijzen van grafelijke ambten. Kadert het toewijzen van de topfunctie van baljuw van kasselrijen en belangrijke steden aan minstens vijf Vande Woestijnes in deze optiek? Zo stelde graaf Lodewijk van Nevers in 1306-1307 Robrecht Vande Woestijne (Robiert de la Wastine) aan als baljuw van de stad en kasselrij Kortrijk.

In datzelfde jaar werd Jan Vande Woestijne (Jehan de le Wastine) benoemd tot baljuw van de stad en de kasselrij Oudenaarde. In 1291 was ene Ghyselinghe Vande Woestijne baljuw van Gent. Twintig jaar eerder (ca. 1270) was Gherolve Vande Woestijne (Gherelinus de Wastine) baljuw van Gent. In 1291 was ene Willem Vande Woestijne baljuw te Gent; misschien is hij dezelfde als Willem Vande Woestijne die ca. 1299 baljuw van Dendermonde was[215]. Tot welke struik behoorden al deze Vande Woestijnes? Waren ze zonen of kleinzonen van Wulfaard Van Maalstede en Aelis Vande Woestijne? Behoorden zij tot die groep van verbannen, Zeeuwse edelen die, als compensatie voor bewezen diensten, van de graaf het baljuwschap van deze steden en kasselrijen toegewezen kregen? Of stammen ze uit Frans-Vlaanderen? Is het toeval dat te Geluwe - dat ressorteerde onder de kasselrij Kortrijk - plots een adellijke Vande Woestijne-struik wortel schoot en dat enkele decennia later een telg van dat geslacht – de voormelde Roegier Vande Woestijne – eveneens baljuw van Kortrijk werd?

Ten slotte citeren we uit een zeldzame historische bron, nl. uit A. Sanderus' werk *Verheerlykt Vlaandre* waarin hij anno 1641 onder de rubriek *Becelaar* over een mogelijk verband tussen Aalter en Geluwe-Beselare het volgende schrijft: *"Wat het Geslacht van de Woestyne betreft, het zelve is zeer oud, en boven andere ryk in goederen, en vermaagschapt aan veele andere Stammen; en of schoon veele Gedenkstukken van dit Geslacht door de Woede der Oorlogen en Binnenlandsche Beroerten, te grond gegaan zyn, zullen wy echter eenige, welke alle ongevallen uitgehouden hebben, voor den dag brengen. Zommige leiden dit Geslacht* [Vande Woestijne - struik Geluwe-Beselare], *niet zonder Rede, af van de voormaals zeer vermaarde en machtige Heeren van de Woestyne* [van Aalter]*"*. Volgt dan een korte beschrijving van de *"Heerlijkheid van de Woestyne omtrent halverwege tusschen Gendt en Brugge gelegen"*[216].

Wie die *zommige* zijn, vermeldt Sanderus jammer genoeg niet en evenmin geeft hij meer uitleg over de *Rede* of redenen waarom men dacht dat de Geluws-Beselaarse Vande Woestijnes van die van Aalter afstamden. Waar haalde Sanderus zijn informatie vandaan? We mogen veronderstellen dat hij contact had met Franchois Vande Woestijne, de bouwer en eigenaar van het kasteel van Beselare, waarvan hij een ets in zijn boekwerk opnam. In de tekst over de *Heerlijkheid van Becelaar* heeft Sanderus het verschillende keren over *Franchois van de Woestyne* én over zijn vader Maximiliaan, zijn grootvader Victor (sic, = Hector), zijn overgrootvader (Andries), zijn broer (Maximiliaan) enz. Deze informatie omtrent de recentste generaties van de familie Vande Woestijne, won hij heel zeker in bij Franchois Vande Woestijne. Wellicht had hij het met hem ook over de mogelijke oorsprong van het geslacht en vertelde Franchois hem dat de familie dacht - of hoopte? - af te stammen van die van Aalter.

Opvallend is dat Sanderus het nergens heeft over een mogelijke link met de *Franse (de le) Wastines*, hoewel Frans-Vlaanderen en Picardië vlakbij waren. Dit impliceert dat deze mogelijkheid door hem niet in overweging werd genomen en wellicht ook dat Franchois Vande Woestijne evenmin deze stelling aanhing. Nochtans was Sanderus goed op de hoogte van het bestaan van die *Frans-Vlaamse* Wastines. In zijn werk wijdt hij nl. een paragraaf aan het dorp *Wastines* in de *"Kasselry van Douay"* waarin hij o.m. schrijft: *"Nader by Orchies ontmoet men het Dorp Wastines, welkers prachtig en sterk Kasteel met verscheide Toorens versiert is. Het Geslacht 't welk voormaals den Naam van Wastines gevoert heeft, is zeer vermaard geweest; en uit het zelve waren gesproten de Ridders Kolard en Alard Heeren van Wastines, die er in de Kerspel-Kerk begraven leggen, etc"*[217]. Hier dieper ingaan op deze Frans-Vlaamse of Picardische struik *de le Wastine* en diens mogelijke verwantschap met de adellijke geslachten de Wavrin en de Wasières, zou ons te ver leiden.

Blijkbaar nam men toenTertijd dus aan dat het Geluws-Beselaarse geslacht Vande Woestijne aan dat van Aalter ontsproten was. Zo ook Sanderus wiens boek in dit verband een dubbele verwijzing bevat: in rubriek *Aelteren* verwijst hij naar de rubriek *Yperen* (Ieper) - waar hij uitgebreid de Vande Woestijnes van Beselare én van Aalter behandelt - en in rubriek *Becelaar* spreekt hij ook over Aalterse Vande Woestijnes. Al lijkt alles wat voorafgaat aanwijzingen te bevatten voor onderlinge verwantschap tussen de Aalterse en Geluwse Vande Woestijnes, toch menen we dat de oorsprong van de struik Geluwe-Beselare niet in het verre Aalter, maar in de nabije omgeving van Geluwe moet gezocht worden, meer bepaald te Warneton of Waasten en meer specifiek te Bas-Warneton of Neerwaasten. De Flou vermeldt te Warneton-Waasten een leengoed dat Wastine of Woestine heette. E. Warlop oppert in zijn *Wapenboek van Vlaanderen:"dat men misschien mag aannemen dat de hier besproken heren van de Woestine* [uit Geluwe-Beselare] *hun naam aan dit leengoed* [te Waasten] *ontleend hebben"* [218]. Hij voert echter geen concrete elementen aan die dat aanvoelen kunnen staven. Zelf dolven we enkele aanwijzingen op die inderdaad in deze richting wijzen en veelbetekenend zijn.

De heerlijkheid van Waasten-Warneton lag in de kasselrij Ieper en omvatte de parochies Waasten, Kemmel en Wulvergem en nog afhankelijkheden elders. Zij was van 1139 tot 1263 in het bezit van het Huis van Bethune. De heerlijkheid werd na de dood van Mahaut Van Bethune (dochter van Robrecht VII Van Bethune), die gehuwd was met graaf van Vlaanderen Gwijde Van Dampierre, in 1263 omgevormd tot een grafelijk baljuwschap, dat vanaf 1305 ook een kasselrij werd. De belangrijkste heerlijkheden te Waasten waren: Ten Berghe, Rabeke, Ten Bussche en Woestine. Robrecht VII Van Bethune overleed half november 1248 tijdens de zevende kruistocht, toen hij ziek werd op het eiland Sardinië. Vijftien maanden later - op 27 februari 1250 - werd een hele reeks getuigen gehoord i.v.m. de ambtsmisbruiken waar zijn corrupte baljuw van de heerlijkheid van Waasten, Wouter Van Arrouaise, zich aan bezondigd had

en waarvoor hij naderhand werd afgezet [219]. Tussen die getuigenissen van vooral schepenen en leenmannen van de heer van Waasten (wijlen Robrecht Van Bethune), noteren we ook die van *Andreas de le Wastine* en *Robert de le Wastine*, die beiden vóór 1220 moeten geboren zijn en misschien broers waren of vader en zoon. De naam van Andreas Vande Woestijne wordt genoemd onmiddellijk onder de titel *"Isti inferiores sunt homines mei domini"* of *"onderstaanden zijn de mannen van mijn heer"*. Zijn getuigenis wordt meteen gevolgd door dat van Boudewijn Vanden Bussche en Walter Van Rabeke, allebei *pairs* van Waasten en beiden genoemd naar plaatselijke heerlijkheden. Andreas of Andries Vande Woestijne behoorde dus tot de meest vooraanstaande leenmannen van Robert VII Van Bethune en het is zo goed als zeker dat Andries ook houder was van het leen Wastine of Woestijne dat afhing van het leenhof van Waasten. Het ligt voor de hand dat hij zijn naam aan dit goed ontleend had. Onmiddellijk na hem wordt Boudewijn Vanden Bussche als getuige gehoord, die de leenhouder was van Ten Bussche, een van de belangrijkste heerlijkheden van Waasten, waarvan de centrale versterkte hoeve, die later tot een kasteel werd omgebouwd, zich in het centrum van het dorp bevond. Van deze Boudewijn wordt in de tekst gezegd: *"Balduinus del Busc, coniuratus, dixit quod dominus advocatus dimisit quitos homines suos crucesignatos"*. Hij getuigt hier dat enkele *"homines crucesignatos"* of "door het kruis getekende mannen" een en ander kwijt gescholden werd. Met die *gekruistekende mannen* wordt verwezen naar het rode kruis dat kruisvaarders op hun kleren naaiden nadat ze de *kruisvaartgelofte* afgelegd hadden. Blijkbaar had Robrecht Van Bethune zijn leenmannen uit Waasten rond zich verzameld die met hem naar het Heilig Land zouden trekken. De kans is reëel dat Andries en/of Robert Vande Woestijne, als leenmannen, hun leenheer op die Kruistocht vergezeld hebben. Misschien ligt hier net de verklaring waarom de Geluwse Vande Woestijnes naderhand drie Sint-Jacobsschelpen in hun blazoen voerden. Sint-Jacobsschelpen zijn namelijk attributen en symbolen van de pelgrim en ze kunnen bijgevolg verwijzen naar een pelgrimstocht die de drager ervan ondernomen had. De meest befaamde pelgrimstochten hadden niet alleen Keulen, Aken, Rome of Santiago de Compostela als bestemming, maar ook het Heilig Land. Sint-Jacobsschelpen in familiewapens kunnen dus ook verwijzen naar deelname aan een kruistocht. Misschien verwierven deze Vande Woestijnes, net omwille van hun verdiensten tijdens deze kruisvaart, ook hun adellijke status. Een eeuw later, zou een andere telg uit dit geslacht, Roegier Vande Woestijne, omstreeks 1370 overzee overlijden, vermoedelijk tijdens een reis naar het Heilig Land[220]. Roegiers grootvader, Nicolaes Vande Woestijne, de allereerste Vande Woestijne die zich begin 14de eeuw te Geluwe vestigde en die wellicht de kleinzoon was van voornoemde Andries of Robert, was ook heer van het voormelde Ten Bussche te (Neer-)Waasten. Daarmee wordt het verband tussen Geluwe en Waasten toch wel heel duidelijk en wordt het almaar minder aannemelijk dat Aalter of Zeeland de bakermat zouden zijn van de Geluwse Vande Woestijnes[221].

BESLUIT

Ondertussen zijn we ver afgedwaald van het Meetjesland. Laten we, bij wijze van besluit, op onze stappen terugkeren. In Deel I kwamen vier, niet verwante Vande Woestijnestruiken aan bod die ooit in het Meetjesland gewoond hebben of nu nog steeds wonen. We weerlegden het verband tussen de Oudenaardse Vande Woestijnes en die van Geluwe en zagen dat die van Lembeke-Kaprijke van Gentse komaf waren. In onderhavig Deel II maakten we kennis met de enige autochtone Woestijnestruik - die van Aalter - en werd het duidelijk dat de Geluwse Vande Woestijnes niet, zoals in het verleden vaak beweerd werd, afstammen van die van Aalter. Van de vijf struiken, groeit en bloeit vandaag de dag in het Meetjesland alleen nog die van Lembeke-Kaprijke.

NOTEN

1. H. MEIRHAEGHE, *Vande Woestijnes in het Meetjesland*, Deel I, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 57 (2006), p 177-219.
2. A. SANDERUS, *Verheelykt Vlaandre*, C. de Vries-Brouwers, 1980, deel I, p 150 a.
3. E. WARLOP, *De Vlaamse Adel vóór 1300*, Handzame, 1968, nr 235, p 602-608 en E. WARLOP, *The Flemish Nobility before 1300*, nr 235, p 1218-1221.
4. A. SANDERUS, *a.w.*, Deel I, p 156.
5. L. VIAENE & E. WARLOP, *Gemeentewapens in België*, Dexia, 2002, Deel I, Vlaanderen en Brussel, p 410-412.
6. C.P. SERRURE, *Cartulaire de l'abbaye de Saint-Bavon à Gand*, p 98, nr 122.
7. M. RYCKAERT, *Zomergem, zijn Heerlijkheden en hun Heren*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 6, (1954), p 67-155.
8. C. de la KETHULLE de RYHOVE, *Les la Kethulle avant 1400*, Tome 2, p 221-122.
9. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Thierri d' Alsace comte de Flandre*, Handelingen Maatschappij Geschied- en Oudheidkunde Gent, 1901-1902, Deel IV, p 224, nr 29.
10. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace comte de Flandre*, Handelingen Maatschappij Geschied- en Oudheidkunde Gent, 1906-1907, Deel VII, p 35, nr 91.
11. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Thierri d' Alsace*, *a.w.*, p 213, nr 10; p 217, nr 17; p 242, nr 65; p 265-266, nr 117.
12. C. de la KETHULLE de RYHOVE, *a.w.*, p 228.
13. C.P. SERRURE, *a.w.*, p 27-29, nr 22.
14. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Thierri d' Alsace*, *a.w.*, p 225, nr 32.
15. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Thierri d' Alsace*, *a.w.*, p 242-243, nr 67.
16. C.P. SERRURE, a.w., p 36-38, nr 32.
17. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Thierri d' Alsace*, *a.w.*, p 244-245, nr 73.
18. L. LINDEMANS, *Voorouders in de Middeleeuwen*, Deurne, 1982, p. 144.
19. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace*, *a.w.*, p 11, nr 27.
20. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace*, *a.w.*, p 4, nr 9.
21. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace*, *a.w.*, p 16-17, nr 41.
22. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace*, *a.w.*, p 7, nr 18.
23. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace*, *a.w.*, p 7-8, nr 19.

24. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace, a.w.*, p 10, nr 24.
25. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace, a.w.*, p 16, nr 40.
26. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Thierri d' Alsace, a.w.*, p 287, nr 164.
27. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace, a.w.*, p 21, nr 54.
28. C.P. SERRURE, *a.w.*, p 56-57, nr 54.
29. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace, a.w.*, p 34, nr 88.
30. C.P. SERRURE, *a.w.*, p 75, nr 85.
31. GALBERT OF BRUGES, *The Murder of Charles the Good, Count of Flanders*, New York, Harper Torchbooks, 1967, p 162, par. 34.
32. GALBERT OF BRUGES, *a.w.*, p 296, par. 113.
33. C.P. SERRURE, *a.w.*, p 34-35, nr 29.
34. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Thierri d' Alsace, a.w.*, p 282, nr 154.
35. C.P. SERRURE, *a.w.*, p 95, nr 118.
36. C. VLEESCHOUWERS, *Archief Abdij van Boudelo*, p 180, regest nr 18.
37. E. WARLOP, *Vlaamse Adel, a.w.*, p. 363, nr 13, ridder Gerard van Maldegem huwde Mathilde N. // Mathilde kan ook een tante langs moederszijde zijn – een zuster van Filips moeder - die toevallig ook Mathilde heette.
38. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Thierri d' Alsace, a.w.*, p 271-272, nr 130.
39. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Thierri d' Alsace, a.w.*, p 275, nr 137.
40. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace, a.w.*, p 8, nr 20.
41. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace, a.w.*, p 11, nr 27.
42. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace, a.w.*, p 13, nr 31.
43. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace, a.w.*, p 14, nr 73.
44. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace, a.w.*, p 19, nr 48.
45. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace, a.w.*, p 15, nr 38.
46. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace, a.w.*, p 15-16, nr 39.
47. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace, a.w.*, p 16-17, nr 41.
48. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace, a.w.*, p 18, nr 47.
49. L. MILIS, *De onuitgegeven oorkonden van de Sint-Salvatorsabij te Ename voor 1200*, 1965, nr 27.
50. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace, a.w.*, p 19, nr 49.
51. C.P. SERRURE, *a.w.*, p 47, nr 43.
52. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace, a.w.*, p 26, nr 66.
53. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace, a.w.*, p 24, nr 60.
54. K. VAN HOECKE, *Het ontstaan van Oudenaarde in het licht van laat-Middeleeuwse bronnen*, Handelingen Geschied- en Oudheidkundige Kring Oudenaarde (HGOKO), 2005, Deel II, p 31-153 (p 51).
55. L. GOEMINNE, *De Heren van Machelen, nazaten van de Heren van Oudenaarde*, Kring voor Geschiedenis en Kunst van Deinze en de Leiestreek, 2006, Deel LXXI-II, p 275-292.
56. T. de HEMPTINE & A. VERHUSLT, *De oorkonden van de graven van Vlaanderen 1128-1191*, 1988, p 255, nr 157; p 412, nr 259.
57. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome I, p 184-185, nr 178.
58. E. WARLOP, *Vlaamse Adel, a.w.*, Deel II, nr 129, Leerne.
59. A. VAN LOKEREN, *Chartes et documents de l' Abbaye de Saint-Pierre au Mont Blandin à Gand*, Tome I, p 227, nr 417.
60. A.VERHOUSTRAETE, *Leenroerig overzicht van Aalter*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 15 (1964), p. 169-260 (p 212).
61. E. WARLOP, *Vlaamse Adel ,a.w.*, Deel II, nr 196.

62. P. VAN BUTSELE, *Arnulf IV van Oudenaarde, eerste baron van Pamele*, HGOKO, 1986, Deel XXIII, p 63 e.v.
63. J. NOTERDAEME, *De ridders van Roden en Jakob de Coster van Maerlant*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 15 (1964), p 45-114.
64. J. NOTERDAEME, *Bij het Maerlant-Probleem*, Handelingen Maatschappij Geschiedenis en Oudheidkunde Gent, Nieuwe Reeks, 1958, Deel XI, p 57-59.
65. E. WARLOP, *Vlaamse Adel*, Deel II, nr 141, Maldegem.
66. A. SANDERUS, *a.w.*, Deel I, p 255 b.
67. H. NOTTEBOOM, *Stichting, bloei en verval van het Maldegemse Hospitaal*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 52, (2001), p 55 e.v. (o.m. stamtafel heren van Maldegem).
68. E. WARLOP, *Vlaamse Adel*, p 399-401.
69. H. NOTTEBOOM, *De legende van het Heerken van Maldegem*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 46, (1995), p 63 e.v. Het Heerken gaat in de omgeving van Brugge jagen en ontmoet een herder die de hoorn van *mijnheerken* blijkt te bezitten. Hij vraag om daarop te blazen, waarna 63 rovers uit de struiken te voorschijn springen die *mijnheerken* helemaal uitschudden en hem laten gaan op belofte van te zwijgen over wat hij meegemaakt heeft. En dan de laatste strofe : *"Mijnheerken van Maldeghem / mach weer naar Maldeghem rijden / si gaven hem vry gheleide / al om sijn edel bloet / Hi hevet stil geswegen / maer op deerde neergeschreven / te Brugghe in die stede / metten teen van sijn voet"*.
70. C. VLEESCHOUWERS, *De oorkonden van de Sint-Baafsabij te Gent (819-1321)*, 1990, Deel I, p 225, nr 207.
71. C. VLEESCHOUWERS, *De oorkonden van de Sint-Baafsabdij te Gent*, a.w., nr 523.
72. J. NOTERDAEME, *De ridders van Roden en Jakob de Coster van Maelant*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 15 (1964), p 45-114.
73. L. STOCKMAN, *De Brieven van Aalter*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 20, (1969), p 96-156 // L. STOCKMAN, *De Brieven van Assenede en de Vier Ambachten*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 23, (1972), p 5-120 // E. VAN VOOREN, *De opgravingen op Woestijne te Aalter*, Land van de Woestijne, 1982, jrg 5, nr 2, p. 3.
74. E. VAN VOOREN, *Geprogrammeerd oudheidkundig bodemonderzoek te Aalter (Woestijne), addenda en correctiva*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 34, (1983), p 203-210.
75. C.P. SERRURE, *a.w.*, p 68, nr 73.
76. C.P. SERRURE, *a.w.*, p 69, nr 75.
77. L. STOCKMAN, *Een dorpsraad te Knesselare in 1201*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 32, (1981), p 83-87 // Kathedraalarchief Doornik, Cartularium D, f° 202 r° + 202 v°.
78. L. STOCKMAN, *Historisch geografische ontwikkeling van de Villa Haleftra tot de parochie Aalter*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 19 (1968), p 7-45. // A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome I, p 184.
79. L. STOCKMAN, *Historisch geografische ontwikkeling van de Villa Haleftra tot de parochie Aalter*, Appeltjes, nr 19, 1968, p 7-45.
80. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 15, nr 576.
81. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 24, nr 584.
82. A.VERHOUSTRAETE, *Leenroerig overzicht van Aalter*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 15, (1964), p 169-260 // A. VAN LOKEREN, *Chartes et Documents de l'Abbaye de Saint Pierre au Mont Blandin à Gand*, Tome I, nr 433, p 231.

83. A. VERHOUSTRAETE, *Leenroerig overzicht van Aalter, a.w.*, p 169-260 // A. d'HERBOMEZ, *Cartulaire de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, Brussel, 1898, p 455 e.v.
84. E. WARLOP, *De Vlaamse Adel, a.w.*, nr 235, Zomergem – Woestijne.
85. K. DE FLOU, *Woordenboek der Toponymie*, 1936, Deel 17, p 853-860.
86. J. NOTERDAEME, *De ridders van Roden en Jakob de Coster van Maerlant*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 15 (1964), p 45-114 // J. NOTERDAEME, *Het Oosthof te Snellegem*. Handelingen Maatschappij Geschied- en Oudheidkunde Gent, 1956, Deel X, p 49-113.
87. M. DE LALAING Comtesse, *Maldeghem la Loyale*, Brussel, 1849, pp 214, 237, 241.
88. A. VERHOUSTRAETE, *Leenroerig overzicht van Aalter, a.w.* p 212.
89. A. PRUVOST, *Chronique et cartulaire de l'Abbaye de Bergues-Saint-Winnoc*, 1875, Tome I, p 219.
90. K. DE FLOU, *Woordenboek der Toponymie*, 1936, Deel 17, p 854.
91. E. WARLOP, *De Vlaamse Adel, a.w.*, nr 137, Machelen. // Zou er een verband kunnen zijn met de voorliefde voor de doopnaam Nicolaes of Claeys binnen de Oudenaardse struik Vande Woestijne?
92. E. WARLOP, *De Vlaamse Adel, a.w.*, nr 137, nr 10.
93. L. GOEMINNE, *De Heren van Machelen, nazaten van de Heren van Oudenaarde, a.w.*
94. J. DE BROUWERE, Het Cartularium van het O.-L.-Vrouw Hospitaal te Oudenaarde, HGOKO, Feestnummer 1936, nr 128, f° 31, oorkonde 545.
95. J. NOTERDAEME, *De ridders van Roden en Jakob de Coster van Maelant*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 15 (1964), p 66.
96. H. MEIRHAEGHE, *Genealogie Vande Woestijne, Struik Oudenaarde*, in voorbereiding.
97. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 24, nr 584.
98. Stadsarchief Oudenaarde, *Baronie van Pamele*, nr 153, p 3, p 503.
99. L. STOCKMAN, *De Brieven van Assenede*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 23 (1972), p 5-119.
100. L. STOCKMAN, *De Brieven van Assenede*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 23, (1972), p 5-119.
101. E. WARLOP, *De Vlaamse Adel, a.w.*, p 401.
102. A. SANDERUS, *a.w.*, p 255 b.
103. A. VERHOUSTRAETE, *Leenroerig overzicht van Aalter, a.w.*, p 210.
104. C.P. SERRURE, *a.w.*, p 47, nr 43.
105. C. VLEESCHOUWERS, *Archief Abdij van Boudelo*, p 180, regest nr 18.
106. Rijksarchief Gent, *Archief Boudelo*, III, f° 72.
107. A. VAN LOKEREN, *Chartes et documents Abbaye de Saint-Pierre*, Tome I, p 268.
108. R. CASTELAIN, *Heerlijkheden en lenen in Bevere (13de tot 16de eeuw)*, HGOKO, 1992, Deel 29, p 5-38.
109. J. DE BROUWERE, *Het Cartularium van het O.-L.-Vrouw Hospitaal te Oudenaarde*, HGOKO, Feestnummer 1936, nr 11, f° 2 v, oorkonde nr 459.
110. J. DE BROUWERE, *Het Cartularium, a.w.*, p 137, nr 30, f° 6-6v, oorkonde nr 538.
111. J. DE BROUWERE, *Het Cartularium, a.w.*, p 139, nr 40, f° 8 v, oorkonde nr 601.
112. J. DE BROUWERE., *Het Cartularium, a.w.*, p 149, nr 112, f° 25 v, oorkonde nr 473.
113. T. LUYCKX, *Johanna van Constantinopel*, 1946.
114. J. NOTERDAEME, *De ridders van Roden*, a.w.
115. R. MOELAERT, *Een eerste verkenning inzake de vroegkerkelijke geschiedenis van Knesselare*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 35, (1984), p 206-225.

116. R. MOELAERT, *De heerlijkheid Wulfsberge te Oedelem en Ursel*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 36, (1985), p 112 e.v. (p 116).
117. R. MOELAERT, *De heerlijkheid Wulfsberge te Oedelem en Ursel*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 36, (1985), p 112 e.v. (p 129).
118. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 455, nr 425.
119. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome I, p 460-462, nrs 428, 429, 430.
120. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome I, p 464, nr 432.
121. L. STOCKMAN, *De prochie van Bellem, wijlen gheheeten Bethleem*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 31, (1980), p 188-207. + NN. Appeltjes, nr 32, 1981, p 246
122. M. GOTTSCHALCK, *Historische geografie*, p 99-101.
123. A. VAN LOKEREN, *Chartes et documents Abbaye de Saint-Pierre*, Tome I, nr 542.
124. J. NOTERDAEME, *De ridders van Roden, a.w.*, p 66 // VAN HOLLEBEKE, *L'Abbaye de Nonnenbossche*, p 117.
125. A. DU CHESNE, *Histoire généalogique des maisons de Guines*, Paris 1631, Tome I, p 336.
126. L. STOCKMAN, *Het domein van de Heer van de Woestijne in de 14de eeuw*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 30, (1979), p 146-156.
127. Inventaire des Archives Hospitalières de Lille, 1879, Tome I, nr 30; Lille Hôpital Comtesse, oorkonde nr 21 en 22.
128. A.VERHOUSTRAETE, *De rondreis van Walter van Marvis, bisschop van Doornik in 1242*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 12 (1961), p 228-236.
129. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 24, nr 584.
130. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 15, nr 576.
131. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 24, nr 584.
132. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 127, nr 681.
133. A. VERHOUSTRAETE, *Leenroerig overzicht van Aalter, a.w.* // DE BETHUNE Baron, *Epitaphes et monuments des églises de Flandre au 16e siècle, d'après les manuscrits de C. Gailliard e.a.*, Brugge, 1900.
134. E. WARLOP, *De Vlaamse Adel, a.w.*, nr 235, Zomergem – Woestijne.
135. A. SANDERUS, *a.w.*, Deel II, p 144.
136. E. WARLOP, *Wapenboek van Vlaanderen*, p 149, Maalstede.
137. Kwartierstaat Johanna den Ouden : http://members.home.nl.herweijer/kwart.htm.
138. C. WIJFFELS, *Oorkonden Graven van Vlaanderen*, p 89, nr 363.
139. C. WIJFFELS, *Oorkonden Graven van Vlaanderen*, p 89, nr 405.
140. Internet, De Gemeente Kapelle : www.kapelle.nl; Kapelle, International Civic Heraldry www.ngw.nl/k/kapelle.htm.
141. D. DE BOER e.a., *1299: één graaf, drie graafschappen*, Hilversum, 2000, p 9-22 // E. DEN HARTOG, *"Op dat eynde van onsen lande", Kerkelijke architectuur in Holland en Zeeland ten tijde van de Henegouwse graven*, p 169.
142. L. CUMPS, *De Tempeliers in Vlaanderen*, Tielt, 1976, p 66. Stichters van de Orde: Hugues de Payns, Godefroid de Saint-Omer, André de Motbard, Gundomar, Roral, Geoffroy Bitol, Nivard de Montdésir, Archambaud de Saint-Aignau.
143. Op het internet heel veel literatuur en genealogische informatie over het geslacht Van Borselen, o.a. www.buxx.com/genealogy/borselen.txt
144. C. VLEESCHOUWERS, *Archief Abdij van Boudelo*, p 208, regest nr 71.

145. ZELANDUS, *Het Jonkvrouwen Klooster "Jeruzalem" te Biezelinge*, Ons Zeeland 1928, nr 21 : www.zeelandboek.nl + Kloosterman genealogy www.kloosterman.be
146. Stadsarchief Oudenaarde, Archief Abdij van Ename, nr 2234, charter.
147. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 59, nr 618.
148. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 127, nr 681.
149. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 131, nr 682; p 132, nr 683.
150. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 136, nr 687.
151. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 138, nr 688.
152. C. MUSSELY & E. MOLITOR, *Cartulaire de l'ancienne église collégiale Notre-Dame à Courtrai*, charte CIII, p 108.
153. Inhoud: *"auf Gesuch Hermann Hoyers und Jordans (Hamburg) nunciorum specialum tunc universorum mercatorum imperii gewähren allen mercatores Romani imperii sowie allen Lübecker Bürger gemässigte Zollsätze in Brügge gemäss"* (Die Entstehung der Hanse: Freundschaft der Städte, Stuart Jenks; www.erlanger-historikerseite.de/netzvorl/hanse.
154. A. SANDERUS, *a.w.*, Deel I, p 255 b. Zie ook noot 160.
155. T. LIMBURG-STIRUM, *Le Chambellan de Flandre et les sires de Ghistelles*, Gent, 1868, p 116.
156. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 196, nr 736.
157. Wulfaert was dus niet de broer, zoals Limburg-Stirum zegt en zoals A. Verhoustraete schrijft in Appeltjes jb. 15, maar de vader van Elisabeth.
158. A. SANDERUS, *a.w.*, Deel I, p 255 b.
159. L. GILLIOTS -VAN SEVEREN, *1° serie, 13°- 16° siècle, Inventaire des Archives de la ville de Bruges*, 1871, Tome I, p 33, nr 69; p 34, nr 70.
160. Volgens J. Gailliard in *Bruges et le Franc* ook nog: Geeraert, Boudewijn en Margriete van Gistel. Laatstgenoemde Margriete van Gistel huwde met Jan van Brugge-Gruuthuuse; hun zoon Jan van Brugge-Gruuthuuse huwde met N. van de Woestijne, dochter van Percevael, heer van Knesselare.
161. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 294, nr 812.
162. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 368, nr 869.
163. A. d'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye de Saint-Martin de Tournai*, 1898, Tome II, p 475, nr 950.
164. Volgens sommigen overleed Jan II van Gistel op 21 september 1280 (Fonds de Plotho – R.A.Kortijk); volgens andere bronnen overleed hij in 1289. Ook omtrent de overlijdensdatum van Elisabeth Vande Woestijne verschillen de meningen : volgens sommingen overleed ze in 1295, volgens anderen in 1305 of 1308.
165. T. SOENS, *De Rentmeesters van de graaf van Vlaanderen*, 2002, p 330.
166. L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, 1979, p 72.
167. *Armenzorg te Knesselare XVIe eeuw*, Land van de Woestijne, jg 9, nr 2, 1986, p 33.
168. L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, 1979, p 169, 185.
169. M. GYSSELING, *Corpus der Middelnederlandse teksten*, Deel I.2, 753, 34.
170. M. GYSSELING, *a.w.*, Deel I.2., 1213, 33.
171. M. GYSSELING, *a.w.*, Deel I.3., 1890, 20.
172. E. HUYS, *Les vander Woestine au Courtraisis et au quartier d'Ypres*, Handelingen Geschied- en Oudheidkundige Kring Kortrijk, 1936, dl XV, p 149-176.

173. D. DE BOER e.a., *1299 : één graaf, drie graafschappen; De vereniging van Holland, Zeeland en Henegouwen*, Hilversum, 2000.
174. D. DE BOER, *a.w.*; E. DEN HARTOG, *"Op dat eynde van onsen lande"*, p 169, noot 12.
175. D. DE BOER, e.a., *a.w.* parsim.
176. P. DE L'ESPINOY, *Recherche des Antiquitez et Noblesse de Flandre*, Douai, 1622/1632.
177. P. BERGMANS, *Armorial de Flandre du XVI° siècle*, nr 301.
178. E. WARLOP, *Wapenboek van Vlaanderen*, p 167, Zomergem; Gelre f° 82 v.
179. E. WARLOP, *The Flemish Nobility before 1300*, nr 235, p 1220, afbeelding zegel Walter van Zomergem, heer van Heule, 1226.
180. E. WARLOP, *Wapenboek van Vlaanderen*, codex 350.
181. T. LIMBURG-STIRUM, *Le Chambellan de Flandre et les sires de Ghistelles*, Gent, 1868, p 124-125.
182. L. VIAENE & E. WARLOP, *Gemeentewapens in België*, Dexia, 2002, Deel I, Vlaanderen en Brussel, p 140-143.
183. E. WARLOP, *Wapenboek van Vlaanderen*, p 149, Maalstede.
184. International Civic Heraldry, Borssele, www.ngw.nl/indexgb.htm.
185. European Rolls of Arms of the Thirteenth Century; Armorial du Hérault Vermandois, Hennoyers, nr 368; Houllesare (lees Houllefare) de Zellande : sable a une faisse dargent a iij mollets dargent v chief. www.briantimms.com; site bevat kleine 4000 wapens.
186. D. DE BOER, e.a., *1299 : één graaf, drie graafschappen*; E. CORDFUNKE, *Inleiding*, p 9-22, o.m. afbeelding vh zegel Wolfert van Borsele.
187. International Civic Heraldry, Kapelle, www.ngw.nl/indexgb.htm.
188. X. DE GHELLINCK VAERNEWYCK, *Notes généalogiques et héraldiques complementaires sur la maison de la Woestyne*; Le Parchemin, 1964, XI, afl. 96-97, p 46-49.
189. European Rolls of Arms, o.c., The Bigot Roll, nr 704 (BA 197). An occasional roll, of for an expedition made by Charles, comte d'Anjou, in the spring of 1254, the original dating from this time. Blazones in the Picard dialect. Source : Robert Nussard, Le Rôle d'Armes Bigot, Le Léopard d'or, Paris, 1985.
190. Rôle d'Armes Bigot, nr. 197, http://heraldique.armoriaux.free.fr/Bigot.
191. R. MOELAERT, *Wessegem en zijn heren*, Appeltjes van het Meetjesland, jb. 24, (1973), p 206-238.
192. European Rolls of Arms of the Thirteenth Century; Armorial du Hérault Vermandois, Hennoyers, nr 376; Grard de Roer (lees Moer): sable a une croies dargent ancree. www.briantimms.com.
193. E. WARLOP, *Wapenboek van Vlaanderen*, f 208 v; f 216 v; 13de eeuw Heren van Avelgem.
194. R. MOELAERT, *Wessegem en zijn heren*, *a.w.*, p 223, afbeelding zegel.
195. European Rolls of Arms of the Thirteenth Century; Armorial du Hérault Vermandois, Hennoyers, nr 376; Grard de Roer (lees Moer): sable a une croies dargent ancree. www.briantimms.com.
196. R. MOELAERT, *Wessegem en zijn heren*, *a.w.*, p 212, voetnoot nr 29.
197. J. CAMERLINCKX, *Landschapsontwikkeling te Aalter (dl 2)*, Land vd Woestijne, jrg 22, 1999, nr 2, p 88.
198. K. VAN HOECKE, *Het ontstaan van Oudenaarde in het licht van laat-Middeleeuwse bronnen*, HGOKO, 2005, Deel II, p 31-153 (p 60).
199. E. WARLOP, *Wapenboek van Vlaanderen*, codex 350.
200. Baron de BETHUNE, *Epitaphes et Monuments des Eglises de la Flandre*, Oost-Vlaanderen, p 13.
201. P. BERGMANS, Armorial de Flandre du XVI° siècle, nrs 46-54, www.s-gabriel.org/docs/flem-heraldry.html.

202. Stadsarchief Gent, *Familiefonds*, LAN, subnr 639, charter. Gheluwbouck: achterleen van Aishove en de Stenen Man van Oudenaarde. Zie ook E. Huys, *a.w.* p 289; bezitters : 1320: Jehan de Rosières.
203. R. CASTELAIN, *De Heerlijkheid Ten Heuverhuus*, HGOKO, Deel 28, 1991, p 77-100 en R. CASTELAIN, *Heerlijkheden en lenen in Bevere*, HGOKO, Deel 29, 1992, p 5-38.
204. E. HUYS, *Geschiedenis van Geluwe*, Kortrijk, 1937, (2de uitgave), hoofdstuk 3, p 324-335.
205. T. LIMBURG-STIRUM, *Le Chambellan de Flandre et les sires de Ghistelles*, Gent, 1868, p 135.
206. E. DE SEYN, *Dit is West-Vlaanderen*, p 431, Geluwe.
207. J.H. MAES, *Het Markizaat van Beselare*, 1965, p 31-33, Bijlage V: vergunningsakte, verheffing Markizaat.
208. H. COPPIETERS STOCHOVE, *Regestes de Philippe d' Alsace*, a.w., p 106, nr 300.
209. W. PREVENIER, *a.w.*, dl II, 492. // A. VAN LOKEREN, *Chartes et Documents*, *a.w.*, Tome I, p 227, nr 417.
210. E. WARLOP, *Wapenboek van Vlaanderen*, f° 202 v, nr 4; f° 208, nr 4.
211. *Wapenboek van de Belgische Adel*, p 864-866.
212. *Wapenboek Renesse*, nr 1168.
213. E. HUYS, *Les vander Woestine au Courtraisis et au quartier d'Ypres*, Handelingen Geschied- en Oudheidkundige Kring Kortrijk, 1936, dl XV, p 163-164.
214. E. WARLOP, *Wapenboek van Vlaanderen*, p 149, Maalstede
215. H. NOWÉ, *Les baillis comtaux de Flandre*, Bruxelles, 1929, Wastine: Robert (p 74, 179, 217, 322, 396), Jan (p 119, 333, 398, 515-19), Gerelinus/Ghiselin (p 401, 377).
216. A. SANDERUS, *a.w.*, Deel I, p 254 b, Heerlijkheid van Becelaar.
217. A. SANDERUS, *a.w.*, Deel III, p 109, Kasselrye van Douay, Het dorp Wastines.
218. E. WARLOP, *Wapenboek van Vlaanderen*, p 167, Woestine // *"Wastine : een leen van het leenhof van Warneton (Waesten)" en "Groote Wostyne: een leengoed te Warnèton (Waasten); een leen vyf bunders zes hondert lants gheheeten de Groote Wostijne".*
219. C. WYFFELS, *Getuigenverhoor betreffende de ambtsmisbruiken van de baljuw van de heerlijkheid van Waasten (27.2.1250)*; overdruk uit Handelingen v.d. Koninklijke Commissie voor de uitgave der oude wetten en verordeningen van België, Boekdeel XX, aflev. II, 1961-1962, p 321-359, par. 30, 31, 42.
220. E. HUYS, *Les vander Woestine au Courtraisis et au quartier d'Ypres*, Handelingen Geschied- en Oudheidkundige Kring Kortrijk, 1936, dl XV, p 157.
221. De illustraties bij dit artikel werden ontleend aan *Geschiedenis van Aalter* van L. Stockman, *Wapenboek van Vlaanderen* van E. Warlop, de voormelde artikels in Appeltjes van het Meetjesland en diverse internetsites, die op de desbetreffende plaats in dit notenapparaat vermeld worden.

Martinus Steyaert - Somerghemius

HARDNEKKIGE BESTRIJDER VAN HET JANSENISME

Daniël DE VEUSSER

INLEIDING

De Zomergemnaar Martinus Steyaert is in de traditionele biografische boeken en vermeldingen steeds voorgesteld als een hoogbegaafde primus en een succesrijke godgeleerde. Gedurende zijn verblijf in het Vaticaan zou hij met aanzien en waardering zijn overladen door de paus Innocentius XI. Verder wordt hij in één adem genoemd met de grote bestrijders en uitroeiers van het jansenisme, de dissidente leer van de bisschop Corneel Jansen, die vooral aanhangers had onder de geestelijken aan de universiteit te Leuven, in de katholieke Nederlanden en in de omgeving van Parijs.

Zijn palmares van functies en titels in de kerkelijke hiërarchie alsook de talrijke theologische stellingen, geschriften en polemieken die de bibliotheek van de godgeleerdheid vullen te Leuven, gaven en geven hem nog steeds een grote zichtbaarheid. In het laatste kwart van de 17de eeuw heeft hij een zeer belangrijke rol gespeeld in de faculteit theologie en aan de universiteit in haar geheel.

Sinds het grondige speurwerk in het midden van de 20ste eeuw van pater Luciaan Ceyssens, die toegang had tot de briefwisseling gevoerd tussen het Vaticaan en de pauselijke internuntius te Brussel, en sinds zijn zeer gedocumenteerde studie over de Rehabilitatie van Martinus Steyaert is er een heel ander licht gaan vallen op de persoon van Martinus Steyaert. Ook het recent doctoraal proefschrift van Toon Quaghebeur, dat de macht aan de faculteit theologie te Leuven van 1683 tot 1730 onderzoekt, is gebaseerd op authentieke kerkelijke correspondentie, notulen van de faculteitsinstanties, en verder op brieven van Leuvense theologen of andere documentatie. In deze bestudeerde periode komt de macht van Martinus Steyaert *Somerghemius*, zoals hij zichzelf identificeerde, ruim aan bod.

De bedoeling van dit werk is een objectiever en genuanceerder beeld op te hangen van deze Zomergemnaar.

1. PRIMUS MARTINUS STEYAERT EN ZOMERGEM

1.1 GENEALOGIE

Hij is geboren te Zomergem, als Martinus Steyaert, zoon van Guielmus (dit is Guillaume of Wilhelmus en nu Willem), landbouwer, uit zijn tweede huwelijk (van 15 december 1641) met Marie De Rijcke, op 16 april 1647 in de Berkenstraat, op een hoeve toebehorend aan zijn ouders[1]

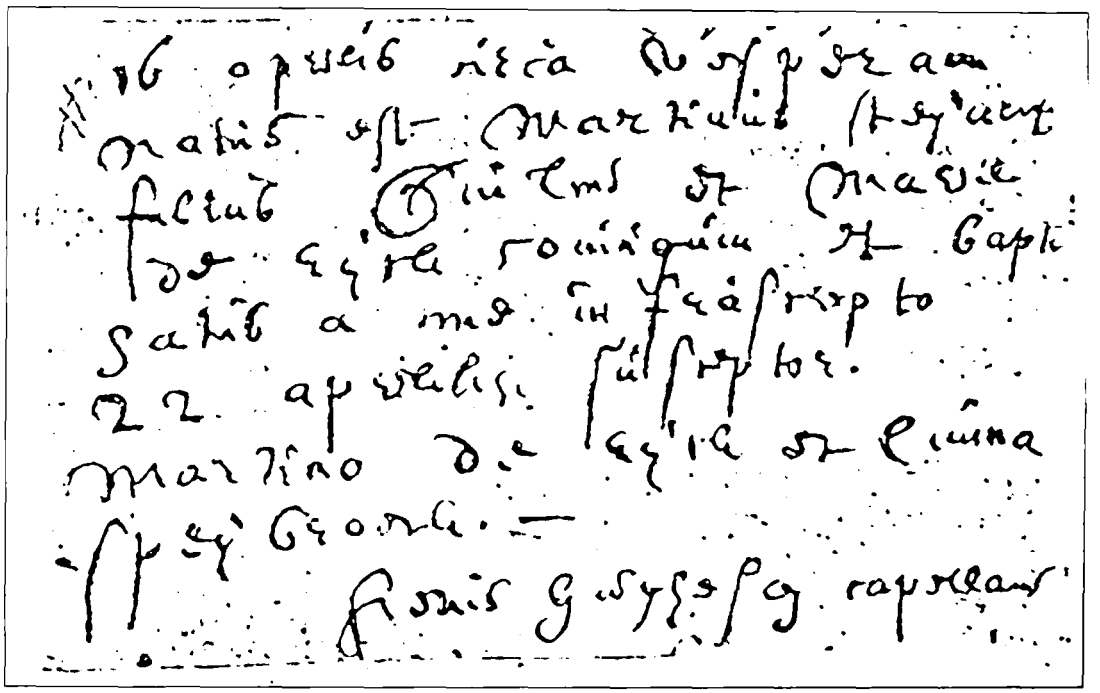

Geboorte- en doopakte uit het kerkregister van Zomergem

"16 aprilis circa vesperam natus est Martinus Steyaert filius Guilms et Marie De Rycke conjugam et baptisatus a me infrascripto 22 aprilis susceptor Martino De Rycke et Livina Speybroeck. Petrus Hugheson capellanus".

Zijn ouders waren "*welgestelde landbouwers op de omwalde hoeve van het gehucht Hoestel*"[3] dicht bij het Kruis van Hoetsel. Op een paar honderd meter van het huis van de Steyaerts staat een kruis, geplant in 1242 door de bisschop van Doornik, Walter van Marvis, om de grenzen van de parochies van zijn bisdom af te bakenen. "*Hudeslo in Somerghem*", nu Hoetsel, scheidt de parochies Zomergem, Ursel en Bellem[4]. Dicht bij dit kruis stond de stenen molen van Hoetsel die rond het midden van de 20ste eeuw verdwenen is.

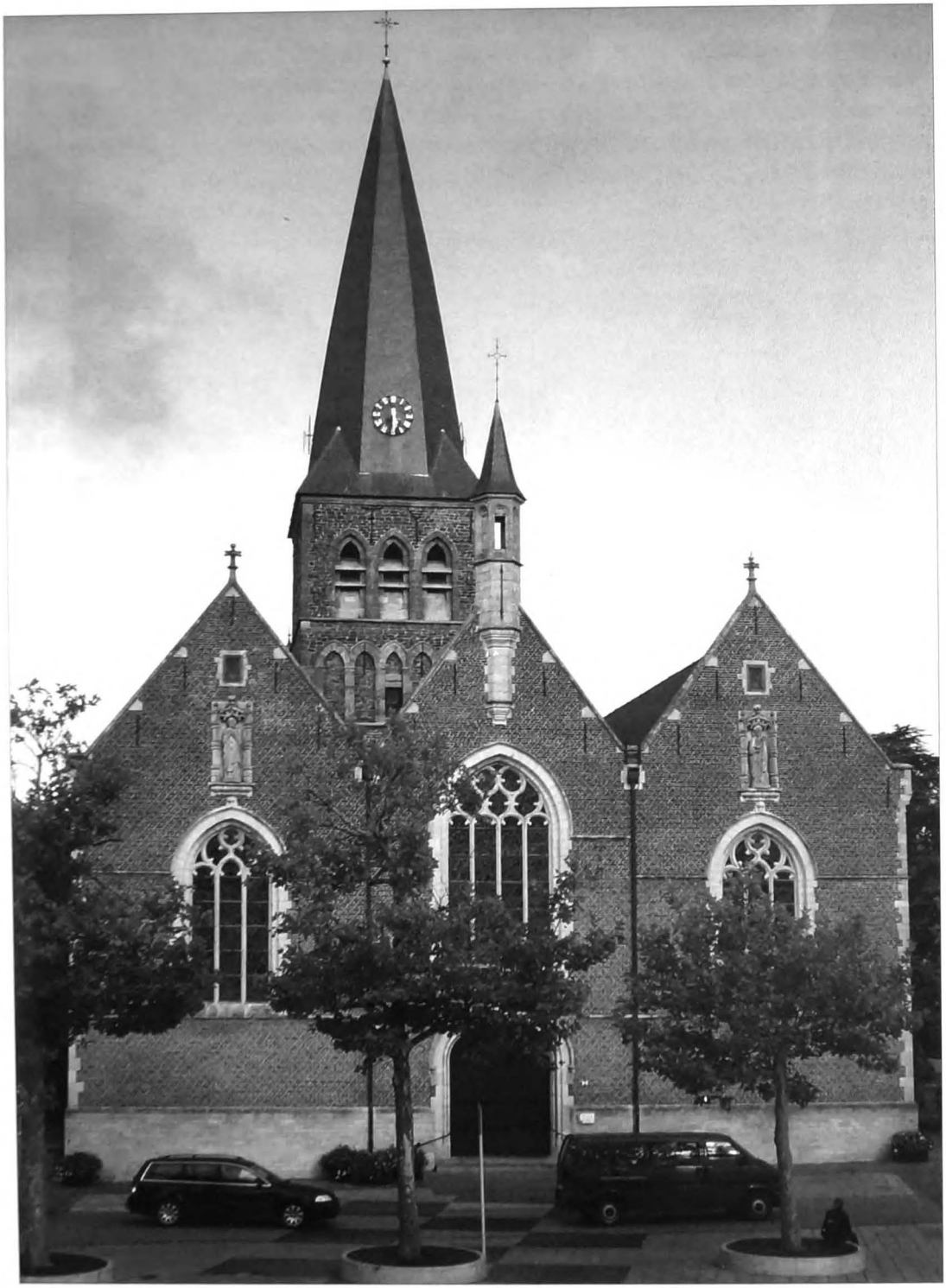

Sint-Martinuskerk te Zomergem[2]

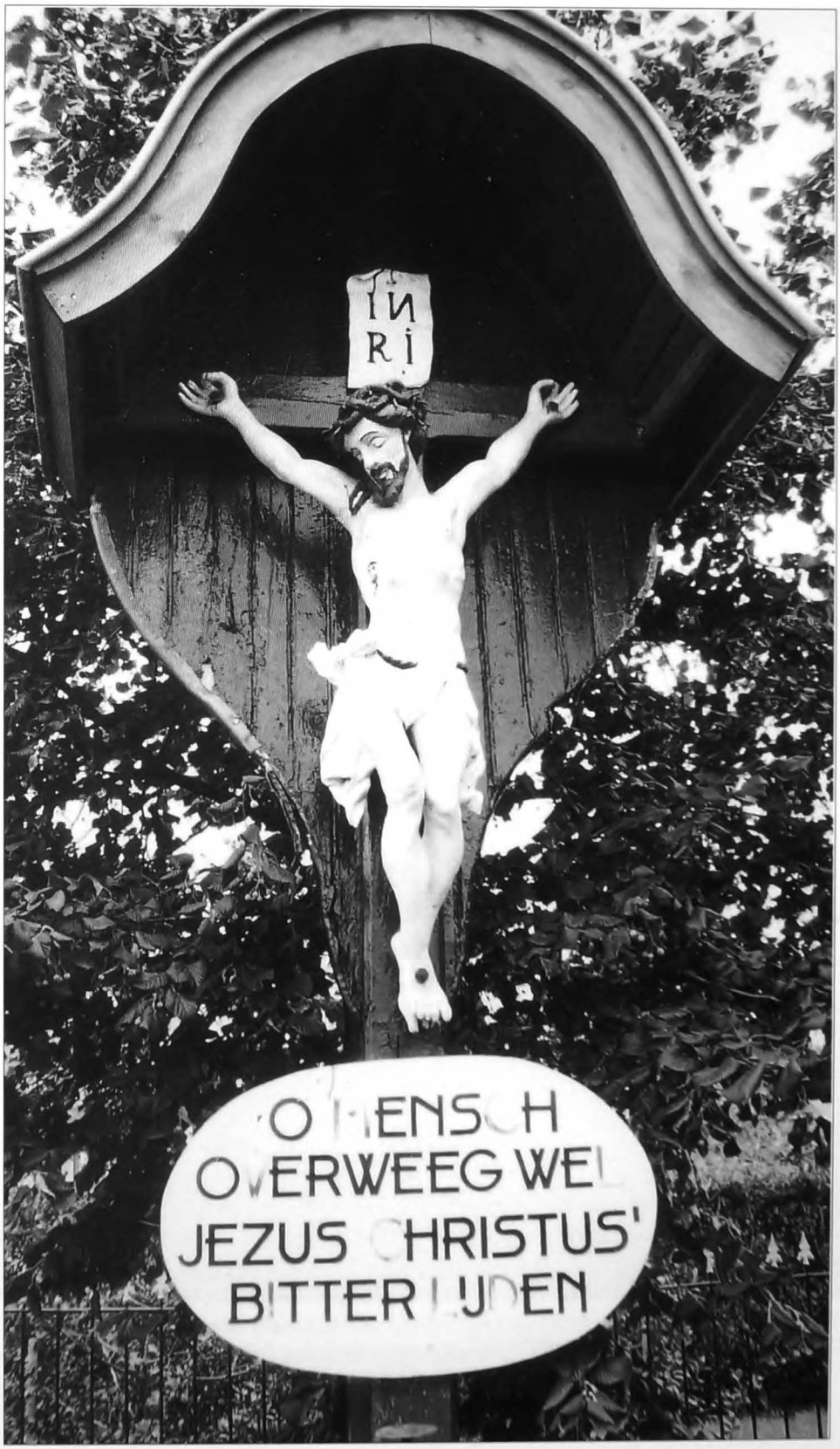

Grenskruis van Hoetsel

Hij had een broer, Johannes, geboren in 1650 die huwde met Catharina de Smet en een bekende advocaat werd in het Gentse. Zij hadden twee zonen, Martinus Steyaert (waarvan primus Steyaert peter was), die in 1719 pastoor is geworden te Sleidinge[5] en verder Jean-Baptiste die huwde met Joanna-Fracisca Servotte.

Hij had ook een zuster, Martina, die huwde met Jacobus Van Hecke.

Van het eerste huwelijk van de vader van primus met Catelijne Van Hulle is er nog een spoor van een zoon, Pieter Steyaert, en van een dochter, Marie, die huwde met Basiel Van Speybroeck, dus de halfbroer en -zus van primus.

1.2 DE OUDERLIJKE HOEVE

Het zijn de afstammelingen van zijn zuster, Martina, getrouwd met Jacobus Van Hecke en met als eerste opvolger de zoon Pieter Van Hecke (° 1688), die de hoeve te Hoetsel zullen blijven bewonen. Henri Van Hecke, overleden in 1934, had alleen nog twee dochters in leven en geen opvolger voor de hoeve. Toen werd ze verkocht.

De zuster van primus Martinus Steyaert, dus Martina, had naast zoon Pieter (zie hierboven) nog een zoon, Martinus Van Hecke (° 1684) die predikheer werd te Brugge, en anderzijds een dochter, Petronilla Van Hecke, (° 1693) die huwde met G. Versluys.

De hoeve van de ouders van M. Steyaert

Schilderij van de verdwenen molen van Hoetsel

1.3 CULTUREEL ERFGOED

Het bronzen borstbeeld

Een bronzen borstbeeld van Martinus Steyaert, daterend van 8 september 1865, staat te Zomergem hoog op de waterpomp op het Maarten Steyaertplein. Men merkt duidelijk dat zijn linkeroog omzeggens volledig dicht is.

Het borstbeeld werd ingehuldigd met een toespraak gehouden door de E.H. Haegeman, pastoor van Zomergem. Bij deze gelegenheid is ook een korte levensschets opgesteld[6]. In de tekst wijst men onder meer op het gebrekkige linker ooglid: "*Steyaert was lang van gestalte, had een eerbiedwekkend voorkomen, zijne linke oog was om de zwakheid derzelver wenkbrauw steeds neergeslagen, zoo dat hy verpligt was deze met den vinger te ligten, zoo dikwijls hy zyne linke oog wilde gebruiken*".

Dat hij in zijn jeugd een letsel heeft opgelopen aan het linkerooglid is door sommige geschiedschrijvers wel met veel verbeelding beschreven en zeker door Emile Dobbelaere[7] in "*Leven van Martinus Steyaert, Primus van Leuven, Bestryder van het Jansenistendom*. Deze geschiedschrijving, die onder meer op de overlevering is gebaseerd, vertelt met veel ontboezeming het volgende over de oorzaak van het ooglid.

Waterpomp met borstbeeld

"*Het* [Martinus] *werd een zoo lief en eigenaerdig knaepje, dat de moeder dikwerf zegde: "O dat kind zal niet kunnen groot gebracht worden – ik vrees het toch – want 't is overroepen en veel te lief voor deze aerde. Bygelovigheid van sommige moeders. Waerlyk, hoe nauwkeurig men het bewaekte ofte niet, dit jongsken was dikwijls op het punt van om te komen, 't zy te verdrinken, of door dieren vertrapt te worden; want het was een ongerust en onvermoeibaar kind; maer dan zag men telkens, dat het door een onzichtbaren Engel tegen ieder gevaar behoed werd. Eens dat het onfeilbaar door een woedenden os gedood ging worden, werd het als door een wonder gered, en had niets dan eene ligte kneuzing van den hoorn aen zyn linker oog ontvangen, doch het bovenlid was er door verlamd geraekt; hy kon zyn oog maer half meer openen, welk gebrek hem gedurende zijn leven is bygebleven.*"

De waarheid over het oog is dat hij leed aan een blepharoptose of een zakking van het ooglid[8]. Dit fysische gebrek is duidelijk zichtbaar op de koperets van Jean-Laurent Krafft van 1735.

Bij de inhuldiging van het borstbeeld heeft pastoor Haegeman[8] geciteerd uit de lijkrede uitgesproken te Leuven in de Sint-Pieterskerk door een collega en vriend van Martinus Steyaert, de hoogleraar, dominicaan Martinus Harney[9]. En men moet eruit besluiten dat Martinus niet alleen een befaamde godgeleerde was maar ook in hoge mate meertalig: "*De gewone talen leerde hij met groot gemak: behalve zijn moedertael, over welke hij in zyne jongheid ene Spraekkunst in het licht gaf* (sic), *in welke de onderscheiden dialecten onzer tael stiptelyk zyn voorgedragen, werd hy onder de sierlykste latynse schryvers gerekend; hy was ervaren in de Grieksche en Hebreeuwse talen, welsprekende in de Fransche; op weinig dagen leerde hy, al spelende, de Spaensche tael, sprak en schreef deze zo gemakkelijk, dat hy in dezelve voor de kathedrale kerk van Yperen, een brief opstelde aen de doorluchtige moeder van den Koning van Spanje.*" "*Reizende door Duitschland leerde hij volkomenlyk de Duitsche tael; het Italiaansch verstond en sprak hij zonder moeite; op het einde zyns leven, ter gelegenheid van eenen Engelschen boek, leerde hy deze tael op zeer korten tyd.*"

Dezelfde lijkrede heeft het ook over de werkkracht van Steyaert. Martinus Harney, die ze neerschreef en uitsprak te Leuven, heeft Steyaert zeer goed gekend en we mogen aannemen dat er op wat overdrijvingen na – van de doden niets dan goed – veel waarheid moet in te vinden zijn. Zo lezen we dat gedurende zijn zending te Rome hij zich maar twee uur nachtrust gunde, een gewoonte die hij heel zijn leven vol hield. Dit kan een verklaring zijn voor zijn abnormale prestaties op studie- en schrijfgebied.

Het ouderlijke bed

Meerdere geschiedschrijvers hebben het ook over het bed waarin

Steyaert het levenslicht zag. Dit bed is testamentair te retraceren en werd het laatst beschreven bij het overlijden van Marie Cordula Martens (op 7 juni 1975), weduwe van Theophiel Van Hecke - deze laatste (° 29 januari 1868 en + 4 augustus 1955) was voorzitter van de Kerkfabriek van Zomergem. Het bed moest in de familie van de Steyaerts-Van Hecke blijven en is toen toegekend aan de familie Verstraete in de Berkenstraat te Zomergem (dit is naast het geboortehuis van primus). Het is later doorverkocht aan een ander familielid en afstammeling van de zuster van primus.

Ouderlijk bed van Primus Steyaert (zijkant)

In 1866-68 schrijven Frans De Potter en Jan Broeckaert over dit bed dat toen op de hoeve te vinden was: *"Vele doorluchtige mannen bezochten, in lateren tijde, de oude woonstede, bakermat van den grooten theologant. Men bewaart daar heden nog het door ouderdom zwart geworden bed, waarop primus Steyaert het eerste daglicht zag."*[10].

Emile Dobbelaere beschrijft het huis en de kamers in 1850 zoals het bevestigd werd door de laatste overledene afstammelinge en bewoonster van het huis, Maria Van Hecke. *"In een ruime kamer in de linkervleugel van het huis stond het bed in een alkoof naast de schoorsteen: waer men nevens den breeden schorsteen ... eerst (langs de wester zyde)*

eene kas ontwaerde met langs den anderen kant EEN MET ENGELS EN ANDERE FIGUREN BESNEDEN EIKEN BEDSTEDE, *ook by wyze eener kas, met een lange opening er in, als eene omgekeeerde U, langs waer men in- en uitging.*"[11].

Momenteel is het bed noch zwart zoals De Potter en Broeckaert zeggen, noch voorzien van engelen zoals Dobbelaere beweert. Het is echter wel goed bewaard en voorzien van één sobere, maar bewerkte sponde. Een zijkant heeft namelijk enkele uitspringende panelen, omkaderd door rechtopstaande inkepingen. De lengtesponden zijn in lichtgele eik en de hoofd- en voetensponden zijn in donkerbruine eik.

Martinus Steyaert was, samen met Karel-Lodewijk Ledeganck, die gedurende korte tijd vrederechter was te Zomergem en er toen ook woonde en dichtte, één van de merkwaardigste personen die het dorp enige roem bezorgde. Steyaert was ver buiten onze Lage Landen, en zeker in het Vaticaan goed bekend en niet in het minst door de pauzen Innocentius XI en XII.
Daarom behoort hij ook tot het culturele erfgoed van Zomergem.

Het gemeentebestuur heeft de waterpomp (op Zomergem de fontein genoemd) en het bronzen borstbeeld een grondige opknapbeurt gegeven op het einde van de twintigste eeuw. De inscriptie op de voorwand is echter niet gemakkelijk leesbaar. Men kan met veel moeite ontcijferen: "alias PRIMUS" en "BACCALAUREUS IN DE GODGELEERDHEID" Hij wordt hier wel schromelijk tekort gedaan, want naast zijn baccalaureaat had hij ook het doctoraat in de godgeleerdheid behaald en van zijn hoge functies is helemaal geen sprake. Het pleintje rond de fontein draagt sinds 1996 nu ook de naam Maarten Steyaertplein.

2. STUDIES - VERBLIJF TE LEUVEN - BENOEMING IN IEPER

2.1 BIJ DE AUGUSTIJNEN TE GENT EN AAN DE UNIVERSITEIT TE LEUVEN[12]

Op elfjarige leeftijd werd Martinus aangesproken door de pastoor van Zomergem, de E.H. Wandele en aangespoord om verder te studeren. De pastoor leerde hem Latijn terwijl hij (waarschijnlijk) misdienaar was. Hij deed daarna zijn *humaniteit* in het befaamde college van de Augustijnen (met zijn uitzonderlijke historische bibliotheek) gelegen aan de Lievekaai te Gent.

Op de leeftijd van zestien jaar is hij voorbereid om in Leuven te gaan studeren en dit in de pedagogie het *Castrum*. Op achttienjarige leeftijd (10 november 1665) wordt Martinus Steyaert geproclameerd als *primus in de wijsbegeerte*. Dit betekent dat hij als eerste was gerangschikt van de vier pedagogieën van Leuven samen, en dit op een totaal van 164 studenten[13]. Die uitmuntende resultaten hebben zijn hele leven beïnvloed en ook bepaald. Sinds deze proclamatie mocht hij zelfs de titel voeren van *Primus van Leuven*.

Hij zette zijn studies voort in de godgeleerdheid in *Het Groot College* van 1665 tot 1669 onder de leiding van ANDREAS LAURENT. Hij werd er ook *Prior vacantiarum*, dit is meester van de baccalaureaatsthesissen.

In 1668 wordt primus Steyaert onderregent in de pedagogie *Het Castrum* en in 1670 wordt hij er aangesteld als leraar in de wijsbegeerte, dit was dus in zijn vroegere hogeschoolomgeving.

Volgens de registers van het bisdom van Gent werd hij op 1 maart 1670 priester gewijd.

2.2 ZIJN VERBLIJF TE LEUVEN EN IN IEPER

Na drie jaar leraarschap te Leuven wordt hij aangesteld in 1673 door de bisschop van Ieper, Henri van Halmaele, als zijn secretaris. Een jaar later wordt hij begiftigd met de prebende (dit is een vergoeding) van de theologaal (als kanunnik is hij belast met het toezicht op het onderwijs in de stad en hij moet ook enkele lessen geven in de theologie). Hij heeft in dit bisdom de gelegenheid om zijn doctoraat in de theologie voor te bereiden.

Hij was toen al jansenist. Hij liet in 1673 een ABC-gebedenboekje[14] verschijnen onder de schuilnaam, CHRISTOPHORUS PHILALETHES. In die boekjes werd o.m. het *Weesgegroet Maria* op jansenistische wijze aangepast tot *O Maria, Moeder der ghenaden...* i.p.v. Moeder Gods.

In 1672 had hij een nieuwe plicht ingevoerd voor de gelovigen door te stellen dat – afgekondigd op het preekgestoelte – de gelovigen het sermoen moesten aanhoren in de parochiemis *op straffe van doodzonde*.

Om zijn optreden te verdedigen was hij zelfs in zijn pen geklommen en schreef in 1673 "*Obligatie van het woordt Godts te hooren in de parochie kerke*"[15]. Er kwam hieromtrent een anoniem antwoord van CHRISTIANUS LUPUS. Maar primus publiceerde in 1674 zijn antwoord "*Responsio pro obligatione audiendi verbum Dei in parochiis*"[16].

"*In beide werkjes laat Steyaert zich al kennen als de vurige polemist die zijn bewijsmateriaal meer overvloedig opeenstapelt dan kritisch selecteert. Hij werd toen definitief in het kamp van de rigoristische jansenisten ondergebracht, behorend tot de seculieren of de wereldgeestelijken, tegenover het kamp van sommige laxistisch gezinde regulieren.*"[17]

In mei en november 1675 legde de doctorandus zijn stellingen neer[18] welke een lichte cartesiaanse inslag hebben[19].

Op 10 november 1675 promoveert hij tot doctor in de godgeleerdheid. Hij was toen nog geen dertig jaar oud en de regel te Leuven was dat men wel dertig jaar moet zijn om te kunnen promoveren. Men maakte een uitzondering voor hem.

Na zijn doctoraat bleef hij te Leuven en professor van Vianen, voorzitter van het Pauselijk College, liet hem daar verblijven om er ook privélessen in de theologie te geven. Hij verrichtte toen ook pastoraal werk in diverse parochies, o.m. in Sint-Michiels waar hij vroeger ook al diensten verleend had. Op 1 juni 1676 kreeg Martinus Steyaert de toelating om deken Andreas Laurent te vervangen voor de catecheseles en om aanwezig te zijn op de universiteitsraad[20].

3. HET JANSENISME EN ZIJN GEVOLGEN VOOR MARTINUS STEYAERT

3.1 JANSENIUS EN DE KATHOLIEKE LAGE LANDEN[21]

De loopbaan van Martinus Steayaert is fel beïnvloed geweest door de opgang van het jansenisme, dat een andere visie bracht op de mens en het geloof. Deze beweging vond haar oorsprong bij CORNELIUS JANSENIUS (CORNEEL JANSEN), benoemd tot bisschop van Ieper in 1635 door de Spaanse koning. Hij was voorheen (vanaf 1630) hoogleraar exegese te Leuven. Hij overleed in 1638 aan de pest en zijn postuum uitgegeven boek *Augustinus* bevatte stellingen die als ketters werden veroordeeld door Rome.

In dit boek concludeerde Jansenius dat de menselijke natuur slecht was en hij plaatste de vrije wil van de mens in het kader van de predestinatieleer. De gelovige kan dus niets doen om zijn zielenheil te bekomen, zelfs de goede daden zijn zonder invloed. Het zielenheil ligt dus volledig in de handen van God. "*Deze opvatting staat lijnrecht tegenover de opvatting van het Concilie van Trente.*"[22] Het boek *Augustinus* werd al in 1642 op verzoek van de jezuïeten veroordeeld door paus Urbanus VIII en de bul "*In eminenti...*" verklaarde Jansenius een ketter en zijn leer een dwaalleer. Dezelfde paus dwong in 1633 Galileo Galilei zijn inzichten over het ontstaan van het heelal af te zweren.

Willem Bouwman plaatst het jansenisme in de strijd tussen reformatie en de orde der jezuïeten. Corneel Jansen werd geboren te Akkooi (Acquoy) gemeente Leerdam, op 28 oktober 1585 en studeerde Latijn te Utrecht. Hij was oorspronkelijk voorbestemd voor de orde der jezuïeten om de reformatie te bestrijden. Hij promoveerde in 1604 te Leuven in de wijsbegeerte.

Jansenius bestudeerde te Leuven de kerkvaders, samen met zijn goede vriend, de Fransman, Jean du Vergier de Hauronne.

Leuven droeg de stempel van de hoogleraar Michael Baïus (1513-1589), een kenner van het werk van Augustinus, die voorhield dat de mens door de zondeval verdorven is en alleen door genade kan gered worden.

De orde van de jezuïeten (gesticht door Ignatius van Loyola in 1534) streed voor de alleenheerschappij van Rome, de onvoorwaardelijke trouw aan de paus, de strenge hiërarchische discipline en het geloof in de vrije wil van de mens. Augustinus, Baïus, Jansenius waren tegen de stelling van de vrije wil van de mens.

Samen met zijn vriend, Jean du Vergier, maakte Jansenius te Leuven een plan voor de hervorming van de kerk. Het werk van Jansenius werd verketterd in 1642. Du Vergier had in 1635 ook een boek uitgegeven over de pauselijke macht en hij stelde voor de bisschoppen meer rechten en macht te geven. Niettegenstaande de veroordelingen en de bekeringsijver van de jezuïeten bleef Leuven Augustinus in ere houden.

3.2 HET JANSENISME IN FRANKRIJK[23]

Jean du Vergier had succes in Frankrijk waar de geestelijkheid op een grotere onafhankelijkheid tegenover Rome stond (het Gallicanisme genoemd) en die daarin gesteund werd door Lodewijk XIV. Du Vergier was abt sinds 1620 in het klooster te Saint-Cyran en raadsman van de zusters van het klooster *Port Royal* bij Versailles, dat elitair en adellijk was van afkomst.

Toen er ook mannen kwamen in Port Royal werd dit cisterciënzerklooster een niet onbelangrijk theologisch centrum van de jansenisten. Vooral ANTOINE ARNAUD ging er te keer tegen de jezuïeten.

Arnauld schreef een boekje over *La fréquente communion* (1643) waarin hij de jezuïeten gemakzuchtige katholieken noemde.

De paus Innocentius X veroordeelde in 1653 vijf jansenistische stellingen als calvinistisch. De jonge jansenist Antoine Arnauld van Port Royal reageerde door te schrijven dat de paus stellingen veroordeelde die nooit zo geschreven waren.

Blaise Pascal, wiskundige en filosoof stak in Port Royal ook de draak met de agitatie van de jezuïeten. Volgens hem dacht Arnauld in de lijn van Augustinus en leerde hij wat Christus bedoeld had en de jezuïeten zaten fout en waren daarom heidenen en goddelozen. Les *Lettres Provinciales* van Pascal werden op de index geplaatst. Daarop kwam een *verklaring* (*declaratio*) van paus Alexander VII die bevestigde dat de stellingen zo veroordeeld waren zoals Jansenius ze bedoeld had.[24]

Uiteindelijk kwam er in Frankrijk de vrede van 1669 onder paus Clemens IX: de jansenisten moesten een dubbelzinnige verklaring ondertekenen waarin ze de leer van Jansenius verwierpen met behoud van hun gevoelens.

Al bij al is het jansenisme ook uitgegroeid als een substroming van het calvinisme. De jansenisten bleven zich verzetten tegen de overdreven Maria- en heiligenviering en tegen de gemakkelijke communiegang.

3.3 MARTINUS STEYAERT NAAR ROME

De leraren van Martinus Steyaert hadden een affectieve band met hun zeer ijverige en ook begaafde student. Deze leraren waren theologen die ook oren hadden naar het jansenisme. Dit was zeker het geval bij professor Franciscus van Vianen (°Brussel 1615 en + Leuven 1693). Men moet ook vaststellen dat er toen al een grote groep theologen was die Leuven tot een jansenistisch centrum maakten. Van Vianen behoorde zeker tot deze groep. En automatisch tuimelde Steyaert ook in het kamp van de verdachten. Tenandere, hij was ook al openlijk opgekomen voor de jansenistische beweging toen hij het opnam voor de bisschop van Atrecht, Guy de Sève de Rochechouart, die lakse stellingen van de jezuïet Frans Jacobs had gecensureerd[25].

De Faculteit Theologie van Leuven stond zwaar onder druk wegens de aanvallen van de hoven van Rome, Madrid, Wenen en Brussel. Daarom wou ze haar eigen leer en die van haar tegenstanders onderwerpen aan het oordeel van Rome.

De jonge doctor Steyaert kreeg van de faculteit de opdracht om in de bisdommen een onderzoek te doen naar de stand van zaken met betrekking tot het conflict rond het jansenisme. De theoloog Huygens zou met Steyaert als metgezel naar Rome gaan. Steyaert trok vooraf onder meer naar Frankrijk bij Antoine Arnauld en ook naar Johannes Neercassel, vicarius apostolicus van de Verenigde Provinciën om zich te informeren. Hij was wat overijverig en schreef zijn bevindingen neer vóór het vertrek naar Rome in *Manifestum pro schola theologica Lovaniensi*[26]. De faculteit van Leuven vond dit werk zo provocerend dat ze het opkocht en inhield. Nochtans werd Steyaert vergoed voor zijn kosten.

Uiteindelijk was de delegatie samengesteld uit drie godgeleerden: professor Frans van Vianen in vervanging van Huygens, verder Pater Chrétien Lupus en ook Martinus Steyaert.

De internuntius van Brussel, Tanara, waarschuwde de staatssecretaris, kardinaal Cibo van Rome, schrijvend dat "*Steyaert door iedereen gehouden werd gansch verkleefd te zijn aan de verdachte partij van Vianen.*" Cibo was dankbaar voor deze belangrijke informatie, hij hield eraan de verdachten te kennen[27].

In dit negatieve klimaat reisden de drie af naar Rome in de lente van 1677. Zij worden er meerdere keren ontvangen door paus Innocentius XI en gefeliciteerd voor hun ijver bij de bestrijding van de laksheid op het gebied van geloof. Bij decreet van 2 maart 1679 bevestigt

de paus de veroordeling van 65 *proposities* betreffende de laksheid van de moraal[28].

De Leuvense theologen leggen meerdere andere twistpunten voor betreffende "*de predestinatie van de mens*", "*het verzoenen van enerzijds de menselijke vrijheid met anderzijds de goddelijke tussenkomst en de alomtegenwoordigheid*". Ze proberen ook een oude vete met de jezuïeten te klaren: al in 1585 had de Leuvense Faculteit een publicatie vrijgegeven die de tweestrijd tussen de jezuïet Lessius en professor Michel Bains moest beslechten. Martinus Steyaert deed de uiteenzetting, maar de paus heeft geen standpunt ingenomen.

Ogenschijnlijk bleef Steyaert te Rome het jansenisme genegen, maar hij schreef in het geheim een commentaar – wellicht om de curialisten te behagen zegt L. Ceyssens – waarin hij wou aantonen dat de vijf veroordeelde proposities van Jansenius werkelijk in zijn boek zijn terug te vinden. Dit document is slechts in 1688 uitgegeven. Van Vianen heeft echter een kopie in handen gekregen, wellicht al te Rome, en dit deed zijn vertrouwen in zijn vriend Steyaert wankelen.Gedurende zijn verblijf te Rome heeft Steyaert meerdere geschriften gepubliceerd.

Martinus Steyaert verlaat, vroeger dan de twee andere theologen, Rome op 16 april 1679. De staatssecretaris Cibo vermeldt hieromtrent het volgende in een brief van 22 april 1679: *"Steyaert is van hier vertrokken. Ook Lupus en Vianen wilden vertrekken (wijl de deputatie haar taak vervuld had), maar de H. Vader heeft uitdrukkelijk bevolen aan Lupus hier te blijven."*
"Innocentius XI wilde hem aan de curie verbinden, maar Lupus hield zo lang aan, dat hij naar de Nederlanden terug mocht keren en aan van Vianen heeft men geraden eveneens te blijven, ten einde mede te helpen op vriendschappelijke basis de moeilijkheden tusschen den aartsbisschop (van Mechelen, de Berghes) en de religieuzen op te lossen." Beide theologen zijn twee maand na Steyaert ook vertrokken[29].

Elders[30] lezen we ook dat Christina, ex-koningin van Zweden, probeerde Steyaert in Rome te houden. Doch omwille van zijn Ieperse prebende die hij tijdens de Franse bezetting riskeerde te verliezen, is hij daar niet op ingegaan. Het is ook bekend dat hij de terugreis niet over Duitsland maar over Frankrijk ondernam met de idee er de grote jansenist, Antoine Arnaud, op te zoeken. Dit werd hem door de antijansenisten niet in dank afgenomen.

Tegen de heenreis via Frankrijk was er veel verzet gerezen en de twee andere *deputati* (Lupus en Vianen) werden verplicht over Elzas-Lotharingen te reizen[31]. Anderzijds moest Antoine Arnauld, leider van de jansenisten, in 1679 Frankrijk verlaten en hij ging zich vestigen te Brussel. Zijn opvolger, de jansenist Paschasius Quesnel, zou later ook Frankrijk ontvluchten en kwam in 1684 te Brussel bij Arnauld tot aan diens dood in 1694.

3.4 STEYAERT VERSTOTEN IN DE KATHOLIEKE LAGE LANDEN

Terug in Leuven eind juni 1679 was Martinus Steyaert gebrandmerkt en hij werd verstoken van elke benoeming. "*Vade, servi diis alienis*" werd hem naar eigen getuigenis toegeroepen.[32] Zijn kandidatuur voor de opengevallen leerstoel van Laurent werd afgewezen. Einde 1679 was hij kandidaat voor een prebende aan de kathedraal van Gent en evenzeer zonder succes. Bij zijn protest kreeg hij te horen: "*De paus wil het zoo.*".

Nochtans heeft de internuntius van Brussel, Tanara, dit niet zo rechtstreeks aan Steyaert durven zeggen. Ook Huygens werd te Leuven uitgesloten.

Steyaert trok zich terug te Ieper, dat toen een Frans wingewest was, en waar de door Lodewijk XIV benoemde bisschop (1679), Jaak de Lieris, niet bekrachtigd werd door Rome. Twee grootvicarissen, samen met Martinus Steyaert, die de theologaal was van het kapittel, bestuurden het bisdom.

Er bestond een geheime lijst met vijf jonge theologen die om hun jansenistische gezindheid niet mochten bevorderd worden: Huygens, Steyaert, Lacman, Pasmans en Hennebel werden door de internuntius Tanara beschouwd als creaturen van Vianen. Nochtans was er een grote nood aan bekwame doctors in de theologie om vier open plaatsen te bemannen te Leuven.

Gezien de onmogelijkheid benoemd te worden in de katholieke Lage Landen richtte Steyaert zich naar Frankrijk en solliciteerde einde 1683 te Douai. Maar daar moest hij de oppermacht van Lodewijk XIV erkennen en de *Déclaration du clergé de France* onderschrijven, wat hij niet deed. Integendeel, hij herbevestigde zijn trouw aan Rome en legde een getuigenis af over de onfeilbaarheid van de H. Stoel.

Ook in de zomer van 1684 was er een vakante plaats te Douai. Steyaert onderhield vriendschappelijke relaties met Jacques Gilbert die ijverde om hem in Douai te krijgen. Gilbert was ondertussen tot kanselier bevorderd en een overtuigde jansenist. Steyaert weigerde opnieuw de Gallicaanse Declaratie betreffende het gezag van de Franse koning te ondertekenen.

In de periode 1685-89 kende Frankrijk een exodus van de hugenoten en de jansenisten. Rechten op godsdienstpraktijk, eigen scholen en literatuur werden ingetrokken. De orde van de jezuïeten heeft steeds het initiatief genomen om de zonnekoning aan zijn kwaliteit van *roi divin* te herinneren. De orde was zelf beducht voor de macht van de jansenisten wegens hun invloed in het universitair onderwijs, de kloosterorden en ook via de adel. De jezuïeten waren erop uit om het volk bang te maken en te controleren: zij drongen aan op frequent biechten, zij dreigden

steeds met de straf van de hel. Anderzijds sloten ze de ogen voor de corruptie in de regeringskringen en voor de aanwezigheid van geestelijken op belangrijke regeringsposten: kardinaal Richelieu onder Lodewijk XIII en kardinaal Mazarin onder Lodewijk XIV.

4. DE GROTE OMMEKEER: MARTINUS STEYAERT WORDT GEREHABILITEERD

Het is de Leuvense professor, Henri SCAILLE, die tussenkomt bij de internuntius, Tanara, te Brussel om een verzoening van Martinus Steyaert met Rome te realiseren. In september 1684 moest er te Leuven een opvolger gevonden worden voor professor Vincent. Scaille schreef naar de internuntius om Steyaert aan te bevelen en deze laatste richtte ook een brief naar Tanara. Tanara had al verzoeningspogingen in Rome ondernomen voor Huygens en andere verdachten, maar het Hof te Rome was steeds onverbiddelijk geweest. De secretaris, Cibo, had nog geschreven op 29 juli 1684: "*Steyaert heeft hier vroeger aan het hof geen indruk nagelaten die hem voor een plaats in de Strikte Faculteit in aanmerking doet komen. Ten anderen zijn verkleefdheid aan van Viaenen en ook aan Huygens komt verdacht voor.*"[33].

Op aanraden van Scaille, die zelf ook een aanbevelingsbrief schreef aan Tanara, richtte Steyaert op 18 september 1684 een pleitbrief aan de internuntius. Deze brief[34] is een echt portret van de auteur: zonder gevlei maakt hij zijn houding tegenover de H. Stoel duidelijk en met retorische vragen laat hij de lezer zelf conclusies trekken ten aanzien van de verdachtmakingen die ongegrond aan zijn adres zijn rondgegaan.
"Dat U mij, op bevel van Rome, in Spaansch gebied uitsloot, raakt me weinig, wijl ik er niets verlang. Onlangs werd echter te Leuven weer gezegd, dat mijn gevoelens ten opzichte van den H. Stoel voor verdacht gehouden worden. Derhalve kan ik niet zwijgen, tenzij ik werkelijk den H. Stoel niet zou hoogachten. Laat mij dus zoo vrij zijn mijn onschuld moedig te bepleiten.

Welke zijn de argumenten van mijn tegenstanders? Dat ik met mijn reisgezellen te Rome al onze geschillen voordroeg aan den H. Stoel? Dat ik met hen schriftelijk getuigde voor de onfeilbaarheid van den Paus in zake geloof en zeden en onlangs, niet zonder groot gevaar, deze nog steeds onbekende getuigenis publiceerde als bijvoegsel aan mijn Actio epistolaris? Dat ik, omstreeks denzelfden tijd, te Leuven, in de Quodlibetalis de onwrikbare gehechtheid aan de pauselijke uitspraken voorstond, te Douai tot tweemaal toe een aangeboden leerstoel publiek, ten aanzien van heel de stad, van de hand wees, omdat ik me niet wilde verplichten de vier artikelen te doceren?

Ik zwijg over den strijd dien ik voer ter verdediging van de pauselijke Constituties. En wat ik zeg is niet bedoeld als aanklacht, alsof ik meer zou gedaan hebben dan ik verplicht was te doen. Ik weet wat ik den H. Stoel

verschuldigd ben. Maar ik betreur, meer dan ik kan uitdrukken, dat ondanks alles er nog tegenstanders gevonden worden, die mijn rechtzinnigheid in twijfel trekken. Verlangen deze misschien dat ik, in deze omstandigheden, te Ieperen even vrijmoedig schrijven zou te voordeele van den H. Stoel, als zij te Leuven? Of duiden zij het mij misschien ten kwade, dat ik niet gelijk zij mijn houding rondbazuin, of mij niet bij U of bij den H. Stoel daarop beroem?

Oogdienarij ligt niet in mijn natuur, evenmin als baatzucht, om daden, die ik stel uit overtuiging te willen benutten om gunsten of promoties te verkrijgen. Dit alleen vraag ik U: uit de hier aangehaalde feiten, eerder dan uit de lastertaal van dergelijke tegenstanders, te vernemen, dat ook hier de H. Stoel kinderen en dienaars bezit, die ondanks het gevaar, waarin ze zich bevinden, getrouw blijven."

Na ontvangst van dit schrijven wou de internuntius nog beter de gevoelens van Steyaert kennen en o.m. aangaande de vier Franse artikelen. Steyaert antwoordde prompt, nog altijd via professor Scaille. Hij protesteerde tegen de wederrechtelijke aanmatiging die Lodewijk XIV zich in het Ieperse wingewest veroorloofde. Tanara ging dan het advies inwinnen van de dominicaan d'Aubermont, die zich niet verzette tegen een benoeming van Steyaert, maar toch nog wat verdenkingen wou zien verdwijnen. Daarom stelde hij voor dat men Steyaert ondervroeg over zijn mening ten aanzien van de theorieën van Huygens, Vianen, Havermans en Gabrielis.

Tanara voelde aan dat men te ver ging zoeken, maar belastte Scaille toch met de opdracht geformuleerd door d'Aubermont. Scaille reageerde deze keer kordaat en antwoordde dat hij Steyaert er zelfs niet eens durfde over schrijven en dat hij ontmoedigd was. Tanara vroeg dan advies aan de jezuïet Du Bois die ervan overtuigd was dat de vriendschap met Vianen al lang beëindigd was en geen bron van verdenking kon zijn[35].

Op 24 november 1684 vroeg Steyaert per brief aan Tanara de punten te mogen kennen die hem verdacht maakten: *"Indien ik mij niet kan verantwoorden, worde mijne dwaling uitgesproken en ik beloof dan niet alleen me te beteren, maar ook asch en boetekleederen te gebruiken en voor immer het stilzwijgen te bewaren nopens alle leerstellige kwesties. Ik meen dat den H. Stoel niets aangenamer kan zijn dan zulk een houding te mogen aantreffen bij alle dwalenden. 't Gaat bij mij niet om gepromoveerd te worden. Indien ik promoties verlang, zal ik die gemakkelijk genoeg verkrijgen te Douai."*[36].

De verdediging van Steyaert is op zijn minst complex te noemen. Enerzijds wil hij de boetepij aantrekken en anderzijds pleegt hij chantage door te zwaaien met zijn promotiemogelijkheden bij de vijand (te Douai en bij de Franse koning).

Ondertussen is Tanara met het negotiëren van de rehabilitatie gestart te Rome. Kardinaal Cibo schreef op 23 december aan Tanara: *"Ik heb over uw brieven...aangaande Steyaert gesproken met den H. Vader. Toen Steyaert vroeger te Rome verbleef, werd hij niet waarlijk aanhankelijk jegens den H. Stoel bevonden. Nu echter spreekt uit zijn brieven een zeer grote gehechtheid, die me voorkomt uit het hart te komen en rechtzinnig te zijn. Ik zal dan ook niet nalaten de vaderlijke gevoelens van den paus voor hem op te wekken."*[37].

Via Scaille liet Tanara dit antwoord kennen aan Steyaert die plots de opening zag om zichzelf in een gunstig daglicht te plaatsen. Hij richtte een schrijven aan Tanara waarin hij het jansenisme afzwoer en afstand nam van Vianen en Lupus. Hij vergat ook niet zijn eigen prestaties aan het Hof te Rome te onderstrepen: *"Mijn tegenstanders verwijten me mijn vriendschap met Vianen, nl. dat ik met hem en pater Lupus op zijn kosten naar Rome ging. Zij kunnen het niet verkroppen, dat... door mijn optreden, ja vooral door mijn optreden ('t zij gezegd zonder aanmatiging) te Rome het pleit voor de veroordeling der vijfenzestig leerstellingen met succes gevoerd werd. Vandaar hun tranen. Vandaar mijn verdachte leer, vandaar mijn uitsluiting, namens den H. Stoel, uit de katholieke universiteit. Dat is nu hun plezier. Maar voor mij zal het steeds een eer zijn te lijden voor een zaak, waarvoor de H. Vader te lijden had en nog heeft. ...*
... dezen haten mij omdat ik mij te schrap stel tegenover de 65 door Rome veroordeelde moraalposities; genen, omdat ik te vreemd sta tegenover de dwalingen van Baïus en Jansenius...
...Nogmaals, 't is mij niet om mijn promotie te doen. Zoals gij zult opmerken, de stijl van dezen brief is er niet naar om gunst te winnen."[38].

Tanara heeft deze brief doorgestuurd naar kardinaal Cibo, maar ook vergezeld van positieve adviezen van Scaille en de jezuïet Du Bois. Het dossier Steyaert werd door meerdere examinatoren onderzocht te Rome.

Theologen vonden enkele dubbelzinnigheden in de geschriften van Steyaert: hij vermeed o.m. het woord *infaillibile* en hij legde passages in de mond van een derde persoon. Om de dubbelzinnigheden weg te nemen werd gevraagd via Cibo (3 maart 1685) dat Steyaert een duidelijke en eenvoudige verklaring zou geven van wat hij op dit ogenblik verstaat onder de onfeilbaarheid. Om een authentiek karakter te hebben zal de brief rechtstreeks aan de paus gezonden worden en bewaard blijven als waarborg en getuigenis van zijn geloof.

Steyaert heeft deze verklaring naar de paus gestuurd en ze is goed bewaard gebleven, want nooit teruggevonden. De jansenisten hebben er geen weet van gehad vóór 1700. Op 25 augustus 1685 is Steyaert gerehabiliteerd: *"Men heeft geoordeeld dat Steyaert zich volkomen gezuiverd heeft van de verdenking, die op hem rustte. Daarom wil de H. Vader, dat gij al de beletselen, die gij tegen de promotie van Steyaert hebt opgewor-*

pen, zult wegnemen en aan al de betrokken personen zult mededelen, dat de H. Vader jegens hem geen enkel verwijt meer heeft, maar hem nu welwillend beschouwt als een man van gezonde leer."[39].

5. DE KRITIEK OP DE OMMEZWAAI VAN MARTINUS STEYAERT

Dit zeer moeilijke verloop van de rehabilitatie van Martinus Steyaert is een heel ander verhaal dan de ontboezemingen en beweringen die her en der rondgestrooid zijn over de succesloopbaan van Steyaert en over zijn persoon.

Heeft hij zich bekeerd tot bestrijder van het jansenisme uit opportunisme? Hij is veranderd van kamp, maar... Paulus stond eerst ook in het andere kamp.

Vele collega's hebben hem bedacht met eigenschappen als *overloper, kazakkeerder uit eigen baat en ten koste van zijn persoonlijke overtuiging*: *".. il suffit d'être sous la protection de ce ministre (de internuntius te Brussel, Tanara) pour obtenir tout ce qu'on demande à la Faculté qui lui est asservie."*
"Mr Steyaert tout dernier venu qu'il est n'est pas un des moins zélez (sic) serviteurs de son patron M. Tanara.
Deux lettres de sa part (van Steyaert dus) à Sa Sainteté ne suffirent pas pour cela. Il lui a fallut (sic) écrire une troisième , où il s'obligeoit (sic) de soutenir toutes les opinions Ultramontes."[40].

Hoe moet men deze evolutie van Martinus Steyaert nu beoordelen? Dat hij oorspronkelijk achter de leer van de jansenisten stond, is helemaal niet verwonderlijk. Te Leuven was de leer van Augustinus, maar nog meer uitvergroot deze van Jansenius, een gekende doch controversiële evolutie van de geloofsleer en een doorn in het oog van Rome. De macht van de paus was in die periode voor vele religieuzen iets te groot. Zij hadden meer oog voor de democratische en calvinistische hiërarchie.

De jezuïeten speelden van hun kant een te belangrijke rol en vergaten soms de oprechte en onvervalste geloofsleer en focusten al te veel op de expansionistische en contrareformistische doelstellingen alsook op een versterking van het pauselijke gezag. De ijver van de Franse koningen om meer kerkelijke macht naar zich toe te halen, was evenmin een optie en zelfs de jansenistische voormannen in Frankrijk zijn er moeten vluchten.

Martinus Steyaert is in elk geval een vechter die niet aarzelt om zich te verdedigen. Collega's hebben hem opportunisme verweten en zij verwijten hem ook zijn gewaardeerde leraars en mentors te hebben verloochend. Hij wordt bestempeld als een afvallige van het jansenisme en een eerzuchtige carrièrejager. Dit laatste heeft natuurlijk te maken met de schitterende loopbaan die hem door Rome in de schoot is geworpen nadat hij openlijk afstand heeft genomen van de bezielers van het janse-

nisme en in het geheim een eed van trouw aan de paus heeft gezworen en zijn geloof in diens onfeilbaarheid heeft bevestigd per geschrift.

Vanaf het ogenblik van de verzoening met, of beter, na de volledige en onvoorwaardelijke onderwerping aan de paus, dus vanaf zijn rehabilitatie op 25 augustus 1685, wordt hij overladen met benoemingen en verantwoordelijkheden. Vandaar dat hij dan de spotnaam krijgt van "*sac à bénifice*". Was het primus Steyaert om het geld te doen? Waarschijnlijk niet, want op het einde van zijn korte leven, dat toch onverwacht afgebroken is, had hij het vele geld dat hij verworven had, uitgedeeld en vond men zelfs nog schuldbekentenissen.

Was het hem dan om de eer te doen? Waarschijnlijk wel. Zijn fierheid was zeker diep geraakt toen hij, omzeggens verbannen in het bisdom Ieper, van alles verstoken werd dat een erkenning van zijn persoon en zijn kunde kon betekenen. Anderzijds kon hij moeilijk leven met de wetenschap dat hij verdacht werd van zaken die tenslotte niet echt te maken hadden met een gebrek aan oprecht geloof of trouw aan de katholieke kerk. Dat hij die kerk liever anders had gezien, zoals het jansenisme het voorstond, zegt alleen iets over zijn persoonlijke overtuiging. Dat hij om zijn overtuiging professioneel vermoord werd, is een kenmerk van een onwrikbare kerk.

Hij is in zekere mate arrogant. Zijn schrijftrant is steeds voor een deel uitdagend. Hij aarzelt niet te schermen met alternatieven die hij kan bekomen door de paus de rug toe te keren – zoals zijn benoemingen te Douai. Dit moet niet goed overkomen bij een oppermachtige en onfeilbare paus. Hij is enerzijds uitdagend en anderzijds afstandelijk. Hij kan goed verder leven zonder benoemingen, maar hij kan niet aannemen dat hij verdacht wordt en zich niet kan verdedigen. Hij is blijkbaar uitermate zelfzeker. Sinds de reformatie waren er heel wat priesters die moeilijk konden leven onder de kerkelijke of pauselijke dictatuur. Het recht op verdediging negeren is een aanslag op de persoonlijke vrijheid en op de universele rechten van de mens, dachten velen. Zo moet Martinus Steyaert de toestand zeker ook aangevoeld hebben.

Zijn fierheid kan men ook herkennen in sommige handelingen. Hij heeft persoonlijk gezorgd voor zijn grafsteen die hij wou in de grote kerk van Leuven en meer precies in de toegang tot het koor. Hij zocht door kleine maar goed zichtbare middelen zich te vereeuwigen. Hij was niet afkerig van schittering door schilderijen, etsen, schetsen, en groot ornaat. Hij had ook een wapenschild. Hij stond zeker niet vijandig tegenover aardse praal.

Wie is echter volmaakt? *Strebers* zoeken een zelfrealisatie en deze voldoening is hun stimulerende motor. Ze krijgen uiteraard kritiek omdat ze veel met zichzelf begaan zijn. Maar wie succesvol is krijgt ook lof en zelfs ... een borstbeeld in zijn geboortedorp.

6. BENOEMINGEN VAN MARTINUS STEYAERT

De internuntius Tanara dacht de handen vrij te hebben om Steyaert te benoemen aan de universiteit te Leuven, maar hij botste op nieuwe weerstand, namelijk van het Hof van Brussel. Het ministerie oefende namelijk een *superintendentie* uit over de universiteit.

De nieuwe gouverneur, Gastanaga, betwijfelde of Madrid ook vrede zou nemen met de verzoening met de paus. De Raad van State stond eerder vijandig tegenover Steyaert en dan ook tegenover de opvolging van professor Vincent. Tanara bewerkte de gouverneur, de voorzitter en raadslieden, hij schreef naar Rome en Madrid. Hij was een doorwinterde diplomaat en riep een procedure in wegens hoogdringendheid en betrok de beide burgemeesters van Leuven in de benoeming die uiteindelijk toestemden.[41]

Martinus Steyaert in vol ornaat

Er is altijd weer Tanara die verder duwt om Steyaert nu in de *Strikte Faculteit* te laten opnemen. Opnieuw is er weerstand van de Staatsraad. Met instemming van de gouverneur, Gastanaga, bewerkt Tanara de regenten van de faculteit en ook de decaan van de faculteit, De Charneux, om Steyaert te doen aanvaarden. Alleen van professor Vianen, de oude vriend van Steyaert en gekend jansenist, kreeg hij geen positieve reactie.

Op 20 december 1685 wordt Martinus Steyaert, zelfs met instemming van de aanwezige Vianen, toch geaggregeerd tot lid van de *Strikte Faculteit* en lid van de universiteitsraad. De *strikte* (acht in getal) beslist over doctrinale zaken, beoordeelt de *promovendi* en de professoren en verkiest om de zes maand een decaan.

Het jaar daarop in 1686 wordt hij *voorzitter van het Baïuscollege.*
In 1687 wordt hij aangesteld als *decaan van de faculteit theologie.*
In 1688 is hij verkozen tot rector.
In mei 1689 volgt hij Henri Scaille op als *President van het Groot College der Theologen* en hij wordt tevens *President van de Disputationes Sabbatinales.* Deze laatste functie behoudt hij tot aan zijn dood.

De paus Innocentius XII legde in 1691 nog een bijkomende verantwoordelijkheid op zijn schouders toen hij hem benoemde tot *apostolisch vicaris van 's-Hertogenbosch* – dit op aanwijzing van de internuntius te Brussel en met instemming van de apostolische vicaris van Utrecht[42].

Sinds de onafhankelijkheid van de Hollanders (1629) moesten de vicarissen niet in de ex-bisdommen wonen en zo kon Steyaert in Leuven blijven en meerdere functies cumuleren. Voor Rome was de Republiek Nederland een missiegebied, de *Hollandse Zending.* Van 1663 tot 1686 werd de Zending geleid door de charismatische Johannes van Neercassel, als apostolisch vicaris, die rechtstreeks onder het gezag van de paus stond. Katholieken waren een nauwelijks gedoogde kleine minderheid die hun geloof in schuilkerken moesten belijden. Van Neercassel was geen jansenist, maar deelde hun strenge moraal en hij heeft op samaritaanse wijze de vluchtelingen Arnauld en Quesnel gastvrij ontvangen[43].

In 1692 wordt Steyaert benoemd tot boekencensor en in 1693 tot conservator van de universiteitsprivileges en tot deken van de St-Pieterskerk te Leuven[44].

7. CRISIS AAN DE UNIVERSITEIT TE LEUVEN

7.1 MARTINUS STEYAERT BEVECHTER VAN HET JANSENISME

De harde houding betreffende rigorisme van Martinus Steyaert viel in de smaak van de nieuwe aartsbisschop van Mechelen, aangesteld in 1690, Humbert DE PRECIPIANO. Daardoor echter raakte Martinus Steyaert verwikkeld in een hevige strijd met vele geloofsgenoten en niet het minst

aan de universiteit te Leuven. Hij kwam verder in opspraak door een discussie met Quesnel in Nederland over de veroordeling van de stellingen van Jansenius en hij werd ook terecht gewezen door zijn vroegere Franse vriend, Arnauld.

Kanunnik F. Claeys-Boùùaert stelt dat Steyaert een echte bevechter geworden is van het jansenisme in 1690 en dit is wanneer hij samen met Harney op 10 november van dit jaar een lijst van 42 stellingen publiceert, vooral ontleend aan Huygens, en die ter beoordeling voorlegt aan de pasbenoemde de Precipiano en aan het Heilige Officie te Rome[45].

In 1692 drong de aartsbisschop de Precipiano zijn wil op: hij forceerde namelijk de invoering van een antijansenistisch formulier.

De aartsbisschop verdedigde het plan van de bisschoppen en zijn optreden tegen de jansenisten bij de paus Innocentius XII in een schrijven meeondertekend door Steyaert, Cools en Van Beughem. Hij wees op het belang van zijn nieuw *formulier met toevoegingen*, dat de goedkeuring van de voornaamste professoren van de faculteit van Leuven had gekregen - in feite ging het alleen om de professoren Steyaert en Harney. De ondertekenaars raadden de paus aan niet te talmen omdat de seculiere overheid hun plan nu genegen was[46].

Precipiano schreef ook aan de paus (op 6 mei 1692) dat "*zijn geweten hem verplichtte*" de toevoegingen te handhaven om de jansenisten enigszins te erkennen[47]. Het was ook een realiteit dat Precipiano in zijn strijd tegen de jansenisten een trouwe bondgenoot vond in de nieuwe gouverneur in de Spaanse Nederlanden, Maximiliaan-Emmanuel van Beieren - getrouwd met de dochter van de koning van Polen. De gouverneur, in functie sinds 1692, die de Turken had verslagen in Mohacs in 1687 en te Belgrado in 1688 had veel aanzien[48].

De universiteit van haar kant bevestigde aan de paus (via Piazza) dat alle faculteiten unaniem hadden besloten de leerstellige discussies binnen de Alma Mater voor te leggen aan het oordeel van de paus[49].

Steyaert en Hennebel zouden de deputatie vormen. Op 7 mei 1692 ging er ook een brief van de universiteit naar de koning Karel II met aanbevelingen om de twee deputati in bescherming te nemen. De rector kreeg de goedkeuring van de paus en van de junta de gobierno in naam van de koning. Steyaert en Hennebel moesten regelmatig rapporteren aan Madrid[50]. Plots kwam er echter steun van de alumni, ten gunste van de jansenistische beweging van de faculteit, om terug te grijpen naar het formulier van 1660. De groep rond van Viaenen, Huygens en Hennebel kreeg verder ook steun van de collegepresidenten. Uiteindelijk werden twee rekwesten aan het Heilige Officie overgemaakt zeggend dat een nieuw formulier zinloos was en dat de aartsbisschop optrad zonder goedkeuring van Rome[51].

Het jansenistische kamp was wel degelijk in het verzet getreden en op 26 februari 1692 klaagden Gommaar Huygens en Johannes Hennebel als tegenaanval 37 stellingen aan over laxisme of dubbelzinnigheid die zij vooral vonden bij Steyaert en Harney.

In april 1692 voerde de Precipiano op eigen gezag de antijansenistisch eed in. Deze hield een uitdrukkelijke verwijzing in naar vijf proposities van Jansenius uit zijn geschrift *Augustinus*. Steyaert had dit formulier samen met Harney opgesteld en voorgelegd ter ondertekening aan zijn eigen priesters. De weerstand was zeer groot en vooral aan de universiteit waar men de academische vrijheid inriep. Steyaert was het voorwerp geworden van haat en intriges en aan de universiteit groeide het weerstandsnest. Dit formulier echter en de ondertekening ervan werden door Rome nooit expliciet goedgekeurd.

De jansenisten wensten hun zaak te verdedigen en wezen Hennebel aan als hun gedeputeerde en stuurden hem naar Rome.

7.2 VERWIJTEN - LEUGENS – INTRIGES – PROCESSEN – DICTATEN

Te Leuven was de periode van 1693 tot 1695 gekenmerkt door hardnekkige verwijten, verdachtmakingen en processen voor de rectorale rechtbank. Steyaert heeft daar een belangrijke rol bij gespeeld en intriges hebben wat krom was, rechtgemaakt. Toon Quaghebeur heeft in zijn doctoraatsthesis een interessant hoofdstuk gewijd aan "*De sterke positie van Steyaert binnen de universiteit*"[52].

De zaak opstraet: een voorbeeld van de intriges

OPSTRAET nam gedwongen ontslag uit het seminarie van Mechelen en werd vervangen door MARTIN, beschermeling van Steyaert (1693). Opstraet vond een plaats als vice-voorzitter van het Vigiliuscollege (1694). Hij kreeg een reeks klachten over zich, overgemaakt door Steyaert en Dubois aan de toenmalige rector, wegens slecht gedrag. Hij zou de studenten van het Groot Heilige Geestcollege - waar Steyaert voorzitter was - hebben beledigd. "*Opstraet zou Steyaerts studenten hebben beschuldigd van overmatig drinken, roken en het najagen van vleselijke geneugten. Steyaert beschuldigde Opstraet van overdreven rigorisme.*"[53]

Er werd een juridisch steekspel opgevoerd: Steyaert stuurde een notaris naar Opstraet om hem te laten bevestigen wat hij gehoord had over het roken en drinken van de studenten, over het feit dat Steyaert zelf geen voorbeeld was voor de studenten, en over de uitspraak dat de bevordering van de zeventigjarige Marcelis, tot koninklijke censor een schande was.

Opstraet zond de notaris wandelen en daarop stapte Steyaert naar de rectorale rechtbank met een aanklacht in zestien punten (december

1694). Hij kreeg echter een repliek van de rector en een lijst met 46 vragen. Steyaert stelde dan een procurator aan om zijn zaak te verdedigen. Dubois sprong op de kar van Steyaert en schreef aan Opstraet dat zijn haat hem veeleer in de hel dan in de hemel zou brengen.

Het kwam tot meerdere zittingen op de rechtbank en na twee vergeefse pogingen om tot een verzoening te komen, maar telkens met weigering van Steyaert, sprak de rector Cox, Opstraet toch vrij. Opstraet zat in een gevecht met een overmacht: kort na de vrijspraak bekwam Martin van de aartsbisschop de Precipiano dat Opstraet zijn preek- en biechtbevoegdheid ontnomen werd ten aanzien van alle gelovigen[54].

Steyaert trotseert rector Cox en ondermijnt zijn gezag.

In maart 1695 gaat Steyaert heftig te keer en zorgt voor publiek schandaal. Wij citeren hier de tekst van doctor Toon Quaghebeur die een niet fraai beeld brengt van deze vermaarde theoloog[55]: "*Steyaert was in zijn publieke les scholastiek op 1 maart 1695 hard van leer gegaan tegen de breve van 6 februari 1694. Hij had gezegd dat de vrede onder de theologen verderaf was dan ooit. Dat Rome niet wilde beslissen en scheen te wachten tot één van de partijen verzwakte en de strijd opgaf. Zijn heftigheid zorgde voor schandaal. Vier studenten (baccalaurei) tussen twintig en éénentwintig jaar oud bezorgden een verslag van deze lessen aan de rector Cox. 's Anderendaags maande de pedel in opdracht van de rector Steyaert aan tot kalmte en gematigdheid. Toen Steyaert niet ophield met onenigheid te zaaien, luidop verkondigde dat hij naar Leuven was gekomen om de jansenistische fractie te vernietigen, en Huygens en anderen publiekelijk verwijten in het gezicht slingerde, diende de fiscaal van de universiteit, Malcorps, een klacht in bij de rector*"[56].

Op 18 maart verbood rector Cox aan Steyaert nog publieke lessen te geven en vroeg een verantwoording voor zijn optreden. Op advies van Martin en Bouchy weigerde Steyaert antwoord te verstrekken aan de rector. Na verloop van enkele weken heeft Steyaert wel een verklaring ondertekend met de belofte in de toekomst niet meer te provoceren in de lessen. Hij kon weer les geven. Maar twee maand later hield hij zich niet langer aan zijn belofte en Cox schorste de recidivist opnieuw (decreet van 18 mei 1695).

Toen werd het eerder een vaudeville, want Steyaert deed er alles aan om toch les te geven bij zoverre dat rector Cox aan Malcorps toelating gaf wachters bij de poort van de Hal te plaatsen - dus aan de ingang van het actuele rectoraat in de Naamsestraat dat in de middeleeuwen dienst deed als lakenhalle - om de studenten en Steyaert de toegang te ontzeggen. Mochten de lessen toch gegeven worden, en zelfs eventueel elders dan in de Hal, dan was er een boete vastgesteld.

Hal KU Leuven. Dit gebouw in de Naamsestraat, de vroegere lakenhalle, is van 1317 en werd door de stad ter beschikking gesteld voor de colleges (Studium Generale). De stad verzocht Jan IV van Brabant om een universiteit en de paus Martinus V heeft ze gesticht in 1425. De KU Leuven is de oudste van de thans nog bestaande katholieke universiteiten in de wereld en ook de oudste van de Lage Landen[57].

Daarop schreef Steyaert aan de internuntius Piazza (21 mei) om Cox en Malcorps, zijn opponenten, te muilkorven en de rectorale rechtbank met zijn vijf rechters, die Steyaert ook niet vertrouwde, te neutraliseren door een tussenkomst bij de Heilige Stoel[58].

Piazza gaf de brief van Steyaert aan de kapitteldeken van Sint-Jacob te Leuven, Hubert van den Berghe, en stelde hem aan als gedelegeerde rechter. Vier dagen later gaf deze laatste al zijn uitspraak aan rector Cox: cassatie van het decreet van de rector, herinstallering van Steyaert, excommunicatie voor wie zich hiertegen zou verzetten[59].

Rector Cox wendde zich nog tot de Raad van Brabant (26 mei) om zich te beklagen over de miskenning van de jurisdictie van de universiteit door het appel van Steyaert bij de Heilige Stoel en het negeren van de vijf rechters en evenzeer over de ongewone uitspraak van de gedelegeerde rechter[60].

De ruzie escaleerde en de *deputatio* die zich geschandaliseerd voelde door het optreden van Steyaert en de internuntius besloot (bij meer-

derheid van stemmen) een brief te richten aan paus Innocentius XII (op 27 mei). Deze brief hield vol dat het rectorale decreet terecht was en dat Steyaert zich niet hield aan een ander pauselijk decreet dat bepaalde dat de doctors elkaar geen verwijten mochten maken, maar in hun optreden de liefde en caritas moesten bevorderen[61]. Deze brief werd niet vermeld in de notulen van de *Acta Universitatis*. In minder dan geen tijd was de brief uitgelekt, wellicht door toedoen van Piazza die Steyaert informeerde.

Dubois, handelend in het belang van Steyaert, protesteerde bij de rector omdat deze brief geheim was. Daarop groepeerden zich 22 trouwe bondgenoten van de Heilige Stoel – zoals ze zichzelf noemden – om ook een brief te richten aan de paus. Ze vroegen de onrechtmatige brief te mogen inkijken en eindigden met lofbetuigingen aan het adres van Steyaert.

Er werden pogingen ondernomen om tot een verzoening te komen binnen de universiteit, maar zonder resultaat. De *deputatio* vernam dat Steyaert aan het lobbyen was om de rector uit zijn functie te ontzetten. Deze deputatio kwam samen met Steyaert en zonder de rector, onder de leiding van de vice-rector Melis, lid van het jansenistische genootschap[62]. Laat in de avond op 31 mei lag er een vergelijk op tafel: de beide partijen zouden hun processen opschorten. Het proces bij de Raad van Brabant zou worden stilgelegd en Steyaert moest zijn beroep bij de Heilige Stoel laten vallen, maar de koppige Steyaert wou er nog wijzigingen aanbrengen in zijn voordeel. Uiteindelijk tekende hij toch een akkoord in aanwezigheid van fiscaal Malcorps en vice-rector Melis, waarbij beide partijen van alle verdere processen afzagen.

De internuntius Piazza zond het akkoord naar Spada, het Heilig Officie, op 3 juni[63]. Echter op 10 juni zond Piazza, samen met zijn rapport aan Spada, de staatssecretaris, een verklaring van Steyaert die (leugenachtig) zei dat het akkoord was opgesteld in naam van de rector[64].

Hennebel, die nog altijd in Rome vertoefde, diende van zijn kant een rekwest in bij het Heilige Officie om Piazza te neutraliseren en de vijf rechters te laten fungeren zoals organisatorisch had moeten gebeuren. Echter zonder succes. Na de aankomst van de rapporten van Piazza in Rome (begin juni) werd het geschil tussen Cox en Steyaert door het Heilige Officie beschouwd als geregeld, ofschoon de kardinalen wisten dat Steyaert de universitaire rechtsprocedures had geschonden[65].

Rector Cox liet de zaak niet los en richtte zich nog tot Rome toen hij alles vernam over de valse bewering, dat het akkoord in zijn naam was afgesloten. De beslissing van de deputatio en de brief van 27 mei 1695 over de veroordeling van Steyaert waren wettelijk correct tot stand gekomen en de rector vroeg Steyaert op de vingers te tikken voor zijn onbeschaamdheid[66].

Niets kon baten. De kardinalen legden alle beweringen van Cox en Hennebel naast zich neer en besloten dat het akkoord tussen de rector en Steyaert, dat was afgesloten voor de vicerector, moest worden nageleefd.

Wat bezielde de kardinalen in Rome om zowel Steyaert als Piazza blindelings te volgen goed wetend dat hun beslissingen op zijn minst wederrechtelijk moeten genoemd worden? Er kan maar één uitleg voor zijn: de schrik voor het jansenisme zat zo diep, dat alle middelen goed waren om een vurige bestrijder als Steyaert aan de macht te houden.

Een nieuwe rechtszaak: de rectorale verkiezing

Op 31 augustus 1695 waren er opnieuw rectorale verkiezingen en Martinus Steyaert stelde zich kandidaat voor een nieuwe ambtstermijn. Hij wou zijn positie binnen de universiteit nog verstevigen. De verkiezingsprocedure was getrapt, d.w.z. in twee fasen. Elke faculteit (vijf in totaal) koos in haar faculteit een kiesman en deze vijf moesten dan de rector aanduiden. Om de tweeënhalf jaar kwam elke faculteit dus aan beurt om de rector te leveren voor een periode van zes maand[67].

De uitslag was geen onverdeeld succes want de tegenkandidaat, Gomarius Huygens, had evenveel stemmen. In de *Strikte Faculteit* kozen twee leden voor Steyaert en twee voor Huygens. De voltallige faculteit – de *Strikte* aangevuld door de *Brede Faculteit* – werd daarop uitzonderlijk samengeroepen. Harney, vriend van Steyaert, had zes stemmen geronseld voor Steyaert. De bemiddelaar, de Charneux, had er maar vijf gekregen voor zijn favoriet, Huygens, maar een bijkomende stem van De Swaen, die in feite al gemuteerd was naar de *Hollandse Zending*, viel ook in het voordeel van Huygens. De twee clans eisten het rectoraat op.

Opnieuw was er een vaudeville in de universiteit: om te voorkomen dat Huygens zou geïnstalleerd worden als rector beraamden Steyaert en Martin een blokkering van de ceremonie. Ze lieten het rectorale habijt, de akten van de pedel en de sleutels van het koor van de kerk – waar gewoonlijk een ceremoniële eucharistieviering plaatsvond – weghalen. Toon Quaghebeur verwijst hieromtrent expliciet naar G. DUPAC DE BELLEGARDE[68].

De betwisting werd door Van Espen in naam van Huygens voor de Geheime Raad gebracht. Van Espen zelf was ook een slachtoffer van de jacht op de jansenisten en kreeg geen benoemingen door de tegenwerking van de aartsbisschop en de internuntius. Nochtans was hij telkens de eerste keus van de regenten van de faculteit rechten[69].

De Raad vreesde dat het Hof in Madrid niet akkoord zou gaan met de aanstelling van Huygens als rector. Van Espen en zijn groep hoopten dat in het slechtste geval, indien Huygens niet aanvaard kon worden, het

toch de oudste doctor in de theologie, Lovinus zou worden. "*Zolang Steyaert maar geen rector werd*" leest men in *Supplementum* van Dupac de Bellegarde.

Op 9 september werd door de Geheime Raad bevolen het mandaat ad interim te laten uitoefenen door de Charneux. Huygens begon dan een proces voor dezelfde Raad tegen Steyaert.

De Geheime Raad heeft slechts op 3 december 1695 de knoop doorgehakt en Steyaert werd opnieuw rector. Die beslissing was het gevolg enerzijds van een ogenschijnlijk beperkte actie van de internuntius Piazza die in een rapport aan Rome beweerde de voorkeur te geven aan Steyaert zonder zich al te zeer in één of ander kamp te laten meesleuren. Anderzijds was er een duidelijke eis van de gouverneur, Maximiliaan-Emmanuel. In een decreet aan de Raad van State wees hij op de wens van de regering in Madrid "*de van jansenisme verdachte lieden voor benoemingen uit te sluiten*"[70].

Ook Dubois had nog wat olie op het vuur van de lobbying gegoten: hij deed een directe aanval op Huygens met 96 aanklachten en verwijten.

Huygens werd niet geduld als rector en Steyaert moest orde op zaken stellen, schreef Piazza op 9 december aan Spada in Rome. Men moet eruit besluiten dat Spanje evenzeer bevreesd was voor een opgang van het jansenisme. Men kan gemakkelijk aannemen dat zij Leuven als de allerlaatste verdedigingslijn tegen het protestantisme van de Lage Landen beschouwden en in het noorden had Spanje de zaak verloren.

En zoals verwacht stelde Steyaert orde op zaken in de maanden die op zijn aanstelling volgden. Orde in de zin van de verwachtingen van Rome en Madrid. Zo forceerde hij de benoeming van licentiaat Parmentier tegen de wens van de jansenisten die Hennebel voorstelden – die nog altijd te Rome vertoefde. Parmentier kreeg de vrijgekomen leerstoel van Van Emelen met de prebende. De dag dat het advies door de faculteit zou gegeven worden, kreeg de stadsmagistraat een uitdrukkelijk bevel van de gouverneur geen verdachten te benoemen voor academische leerstoelen.

Deze benoemingen gingen dus regelrecht in tegen de *visitatie* van 1617 die bepaalde dat de stadsmagistraten niemand mochten benoemen die door de faculteit ongeschikt werd bevonden. De faculteitsraad van 12 november 1695 had geweigerd in te gaan op de benoeming van Parmentier voor de leerstoel. De stadsmagistraten kozen voor Parmentier op grond van aanbevelingsbrieven van o.m. Steyaert (van 16 oktober 1694 en 15 april 1695) en de kapitteldeken Dubois aanvaardde de toekenning van de prebende. De faculteit weigerde in te gaan op deze gang van zaken. De Raad van State met o.m. de Precipiano vroeg de Strikte Faculteit om een nieuw advies. De stadsmagistraten gesteund door rector Steyaert dienden klacht in bij de Geheime Raad tegen de Strikte

Faculteit en steunden zich op de aanbevelingsbrieven van de antijansenisten.

Uiteindelijk op 15 december 1695 beval de Geheime Raad de stadsmagistraten vast te houden aan de benoeming van Parmentier en verplichtte de faculteit hem op te nemen in haar professorenkorps. De autonomie van de faculteit was dus duidelijk buiten spel gezet door zowel Piazza, de Precipiano als de Geheime Raad, en rector Steyaert was hun uitvoerder.

8. DE MACHTHEBBERS: DE AARTSBISSCHOP, DE INTERNUNTIUS EN DE GOUVERNEUR DE UITVOERDER: MARTINUS STEYAERT

Er ontstond een echte polarisatie aan de universiteit en de verdeling van de functies was de grote inzet. Het overlijden op 16 maart 1696 van professor Dubois was een dergelijk geval: de aanbevelingsbrieven waren het middel om de functies toe te kennen. Dubois bij leven, Steyaert, en het trio Harney, Marcelis en Damen verdedigden de kandidatuur van Martin voor de leerstoel Schrift waarvan de zieke Dubois titularis was.

Men legde de koning in Madrid de kandidatuur voor. De *junta de gobierno* was gunstig. Daarop beslisten de Precipiano en Maximiliaan-Emmanuel de benoeming van Martin. De Stikte Faculteit adviseerde andere kandidaten, in het bijzonder Hennebel en Renardi. Vijf dagen na het overlijden van Dubois werd Steyaert verkozen tot deken van het Sint-Pieterskapittel.

Lamine, de beschermeling van Steyaert en Martin, kreeg het presidentschap van het Koninklijk College[71]. Opnieuw zat het jansenistische genootschap in zak en as.

Toon Quaghebeur vat de machtspositie op dat ogenblik als volgt samen: "*Precipiano was oppermachtig in de Raad van State zowel in Madrid als in Brussel, zodat hij naar willekeur kon benoemen zonder het advies van de faculteit hierover te vragen. Iedereen wist dat Steyaert hoopte Martin ooit in de Strikte Faculteit te laten coöpteren zodat zijn partij er de meerderheid zou hebben. Zelfs de stadsmagistraten van Leuven durfden niemand benoemen die in de ogen van de Precipiano ook maar enigszins verdacht was. Rome was in het dossier van Martin opvallend afwezig... Het heilige Officie maande de internuntius voortdurend aan zich in de kwestie niet te mengen...Achter de schermen steunde de internuntius Piazza, wel Steyaert, Harney, Martin, Lamine en Parmentier.*"

Steyaert had een zeer sterke positie binnen de universiteit. Martin kon zijn positie binnen de faculteit versterken en Steyaert bekampte allen die de greep van de Precipiano op de faculteit zouden kunnen verzwak-

ken. Daarom deed hij ook alles om de positie te beschadigen van Opstraet, Huygens en Hennebel. Parmentier werd beschouwd als een *coming man* die de rol van Steyaert later zou kunnen overnemen.

De discussies rond de eed en de wederzijdse aantijgingen bleven aanslepen te Rome tot 1694, toen de paus een beslissing nam waarmede de antijansenisten geen vrede konden nemen. Humbert-Willem de Precipiano, aartsbisschop van Mechelen, meldde de paus (brief van 19 juli 1696) dat er gevaar van ketterij bestond onder de geestelijken en vooral bij dezen die theologie hadden gestudeerd te Leuven. Pas dan kregen de bisschoppen de toelating van de paus om het formulier van een vroegere paus Alexander VII te laten ondertekenen door hun priesters en dit zonder enige toevoeging.

In april 1697 werd te Mechelen een conferentie van de Belgische bisschoppen gehouden waarop ook Steyaert aanwezig was in zijn functie van apostolisch vicaris van 's-Hertogenbosch. Toen werd de instructie gegeven tot ondertekening van het antijansenistisch formulier. Dit decreet moest hier de definitieve ondergang van het jansenisme betekenen.

Martinus Steyaert ondertekende het document Alexander VII prompt en bezorgde het aan zijn ondergeschikten. De weerstand om het te ondertekenen was groot te Leuven en ook in het bisdom Gent. Steyaert werd overal als de aanstichter van deze actie beschouwd. Men wachtte op de goede gelegenheid om hem in diskrediet te brengen.

Er werden vele anonieme geschriften en pamfletten verspreid met aanvallen op Steyaert wegens de vervolging van de jansenisten. De "*mantissa ad refutationem epistulae pastoral Amplissimi D.M Steyaert Vic. Ap. Silvaeducensis*" was één van de hevigste reacties.

De "declamatio festiva" van Steyaert en de decreten van Brussel

In zijn toespraak (op 12 augustus 1697) ter gelegenheid van een licentiaatsakt ging Steyaert in op de goedkeuring van de decreten van de bisschoppen (van Mechelen, Antwerpen, Brugge, Gent en Roermond) en van Steyaert zelf. Hij loofde de goedkeuring door de paus en door de koning van de twee decreten van Brussel van 10 juni 1697 over enerzijds de Sacramenten en anderzijds het Formulier en zei niet de auteur te zijn. Deze goedkeuring bleek een leugen, want Rome had alleen de brief van de bisschoppen op prijs gesteld en zich niet uitgesproken over de decreten. De Geheime Raad had de decreten slechts bevestigd[72].

Daarop organiseerde de Fransman Quesnel een verzet tegen de *declamatio* van Steyaert en hij vroeg Hennebel de zaak aanhangig te maken bij het Heilige Officie. Onder de schuilnaam Abbé Dumanoir schreef Quesnel in augustus 1697 zijn *Défense des deux brefs de N.S.P.*

le pape Innocent XII aux évêques de Flandre contre le docteur Martin Steyaert au sujet de deux décrets qui concernent le Formulaire et la Morale. En op 5 september publiceerde hij zijn *Lettre à Mr. Steyaert pour servir de supplément à la Défense de deux brefs.* Terecht, schrijft Toon Quaghebeur, verweet hij Steyaert de zaken in zijn *declamatio festiva* (met het imprimatur van de boekencensor Damen, een bondgenoot van Steyaert) valselijk voor te stellen.

Steyaert zoekt vergelijk met Huygens, maar ontketent oorlog

Aartsbisschop de Precipiano maakte jacht op de jansenist Huygens en ontnam hem op 29 april 1697 preek- en biechtbevoedheid. De landsdeken van Leuven, Damen, moest hem het nieuws brengen. Waarschijnlijk op verzoek van de Precipiano begon Steyaert een onderhandeling met Huygens. Hij verzocht de dominicaan, Thomas Du Jardin, vriend van Huygens, op te treden als bemiddelaar. Steyaert stelde als voorwaarde dat Huygens het Alexandrijnse formulier zou ondertekenen, maar die weigerde prompt. Steyaert beloofde verder aan te dringen bij de Precipiano om zijn preek- en biechtverbod op te heffen. Huygens weigerde elke belofte te doen. Hij stelde zelf zijn voorwaarden en deze waren eerder schappelijk: zij zouden elkaar niet censureren en verder vroeg hij aan Steyaert te erkennen dat niemand op grond van vage beschuldigingen uit zijn functie kon worden ontzet.

Toon Quaghebeur toont in zijn proefschrift aan dat de handelwijze van Steyaert zeer bedenkelijk was wat blijkt uit de volgende tekst: "*Om Huygens in een slecht daglicht te plaatsen en zijn eigen afwijzing van het vredesvoorstel te verhullen, publiceerde Steyaert rond dezelfde tijd een brief waarin hij het verhaal deed van een penitent van Huygens die klaagde dat Huygens het biechtgeheim had geschonden*"[73].

Hennebel nam toen de verdediging op van Huygens en diende een *memoriale* in bij het Heilige Officie tegen de beschuldigingen van Steyaert en de aanvallen van de Precipiano. Hij vroeg zelfs dat de Principiano zou worden ondervraagd en diens beschuldigingen aan het adres van Huygens zouden worden beoordeeld door Rome. Huygens antwoordde op de aantijgingen van Steyaert over de "*ongepaste nieuwsgierigheid bij het vragen van de naam van de penitent of van de handlanger in het kwaad en van schending van biechtgeheim*".

Huygens ging zelfs in de tegenaanval en publiceerde twee brieven onder de naam van een Leuvense theoloog, gericht aan een Luikse vakgenoot en waarin de "*listen van Steyaert werden aangehaald*". Huygens spaarde Steyaert niet in zijn kritiek in zijn "*Epistola altera theologi Lovaniensis ...*": voor de komst van Steyaert was het rustig aan de academie. Steyaert had met zijn 42 artikels alles in rep en roer gezet. Huygens had nooit iets gepubliceerd ten gunste van de doctrine van Baius, schreef Huygens (onder de schuilnaam) over zichzelf.

Een wederwoord van Steyaert volgde op de brieven van de onechte auteur (in werkelijkheid van Huygens) in "*Epistola Martini Steyaert ad Gummarum Huygens de usu scientia ex confessione, revelatione complicis*" gedrukt met de *approbatio* (22 juli 1697) van Damen[74].

Steyaert brengt in deze brief een belerende commentaar om Huygens te verwittigen dat hij, bij het gebruik van kennis afkomstig van het biechtgeheim, de uitzondering niet als regel mag hanteren om niet te vervallen in de willekeur van de vroegere aartsbisschop de Berghes die geestelijken hun biechtbevoegdheid ontnam omdat hun opvattingen niet strookten met de zijne. Steyaert hield ook andermaal vast aan de goedkeuring door de paus van het sacramentendecreet van 22 april 1697en van het decreet van Brussel.

Het gekibbel stopte daarbij niet want Huygens publiceerde een *declaratio* om te herbevestigen dat in bepaalde uitzonderlijke gevallen het gebruik van biechtkennis wel toelaatbaar is.

Dit onredelijke gekibbel over een randgeval - dat doet denken aan de discussie over het geslacht der engelen - en het vernederende spektakel dat daarenboven nog in het openbaar opgevoerd werd, had eigenlijk geen gevolg. Er kwam geen afkeuring van de *decreten van Brussel*, ook geen ontkenning van de pauselijke goedkeuring, die Steyaert beweerde te bestaan. Het Heilige Officie droeg de Precipiano ook niet op de preek- en biechtbevoegdheid van Huygens te herstellen[75].

Dit *zonder gevolg* betekent echter wel één zaak: Steyaert werd nooit door Rome in het ongelijk gesteld sinds zijn rehabilitatie. Hij bleef het boegbeeld in de strijd tegen de *verdachten van Rome*. De decreten van Brussel werden daarom stilzwijgend aangenomen en de pauselijke goedkeuring was wel impliciet.

De afschaffing van de lezingen (lectoraten) in het Pauselijk College was, na de bisschoppenconferentie van 27 april 1697, een middel om de lectoren Huygens en Opstraet te treffen. Deze publieke lezingen waren een zogezegd gevaar voor de "*eenheid en de zuiverheid van de doctrine*". Ze mochten alleen in de Hal plaats vinden en geen concurrentie betekenen voor de theologielessen van de faculteit. De bisschoppen schreven desbetreffend naar Karel II en anderzijds zonden Steyaert, Martin, Damen, le Loz en Parmentier een rekwest naar de Raad van State te Brussel.

Huygens verweet Steyaert de eindclausule van het decreet van 2 maart 1679, waarin men voorstaat dat de collegae elkaar respecteren, niet na te leven. Daarenboven verweet hij hem niet de normale weg te volgen voor dergelijke klachten of beweringen, in dit geval via de rector. Huygens vroeg aan de faculteit om te melden aan de Raad van State dat het rekwest van Steyaert en zijn aanhangers veel valsheden bevatte en

dat het helemaal niet nieuw was dat buitenstaanders zijn lessen en die van Opstraet bijwoonden.

Om een lang verhaal kort te maken: deze zaak werd geseponeerd, maar zou tien jaar later nog een vervolg krijgen.

De leiders van het jansenistische genootschap te Leuven, Huygens, Hennebel en Opstraet bleven dus verstoken van alle macht of invloed. In 1699 gingen Damen en Desirant lid worden van de Strikte Faculteit en een aantal kardinalen van het Heilige Officie meenden dat op Huygens nog steeds een smet rustte. Huygens stak zijn antipathie voor Steyaert ook nooit onder stoelen of banken en schreef naar kardinaal Casanate van het Heilige Officie: hij noemde Steyaert iemand van de Leuvense deputatie die verdeeldheid zaaide onder de theologen in de Nederlanden. Hij ging zelfs verder en beweerde dat het priesterlijke leven en handelen van Steyaert *nogal vrij* was. Hij zag in Steyaert en ook in Harney de volgzame uitvoerders van een plan van de jezuïeten van 1680[76].

Het genootschap van de jansenisten vreesde dat Steyaert enkel nog zijn vrienden in de Strikte Faculteit zou loodsen. Daelman, Parmentier en le Loz waren zich immers aan het voorbereiden om de doctorstitel te verwerven en een gooi te doen naar de Strikte. Dit blijkt uit brieven van Opstraet aan Hennebel in 1699.

De vijanden van Martinus Steyaert hadden ontdekt dat hij een thesis had geleid van een student die een stelling hernam, al vroeger door anderen geformuleerd, zeggend dat in bepaalde gevallen het niet volledig betalen van de belasting geen zonde tegen de rechtvaardigheid is. Zijn tegenstrevers trokken met deze thesis naar de Raad van Brabant en de Raad verbood deze stelling (11 juli 1698)[77].

Ook als vicaris van het voormalige Nederlandse bisdom Den Bosch kreeg Steyaert tegenwind, want in de feiten werd dit bisdom bestuurd door de aanwezige kapucijn Jacobus (van St.-Truiden).

9. HET EINDE VAN HET JANSENISME EN DE LAATSTE JAREN VAN MARTINUS STEYAERT

Martinus Steyaert zou volgens Ceyssens, eerder moegestreden, al in 1699 zelf verzocht hebben om van zijn academische functies ontheven te worden. Hij hoopte aldus, zoals een voorganger, in een bisdom in Zuid-Nederland te worden aangesteld als bisschop[78].

De jansenisten in Frankrijk hielden hun gevecht voor bekeken toen ze op 17 april 1700 gedwongen werden door de Franse koning om het gedachtegoed van Jansenius af te zweren. Zij vluchtten uit Frankrijk en Paschasius Quesnel, de opvolger van Antoine Arnauld, publiceerde te Brussel een boek waaraan hij in 1671 al begonnen was, *Réflexions mora-*

les – commentaar op het nieuwe testament – dat sterk op Augustinus steunde. Uiteindelijk werd hij in 1703 door de aartsbisschop van Mechelen op verzoek van Lodewijk XIV gevangen genomen, maar verdween later naar Amsterdam[79].

Meer dan honderd stellingen van de Fransman Quesnel werden door de pauselijke bul *Unigetus Dei Fillius* in 1713 als ketters en gevaarlijk veroordeeld. De oude koning Lodewijk XIV stelde een nieuwe vervolging in en velen vluchtten naar Nederland. Het symbool van het jansenisme, het klooster Port-Royal, werd met de grond gelijk gemaakt.

9.1 De manifeste uitsluiting van de jansenisten

Een anonieme briefschrijver heeft zich eind 1699 of begin 1700 tot de gouverneur gericht met een *Memorale Status rerum Lovaniensium.* Hierin wordt de koning geloofd voor zijn herstructurering van de Strikte Faculteit. Hij dringt aan om ook in de toekomst geen jansenisten te benoemen en somt de verdachten op: Huygens, Hennebel, Van Espen, Opstraet, Claes, Melis, Lovinus, Renardi, F. Sullivane en Verschuren. In de geest van deze Memorale gaf Maximiliaan Emmanuel op 25 februari 1700 bevel Desirant op te nemen in haar rangen. Enkele dagen later herhaalde hij zijn bevel en dreigde met sancties[80]. Zoals gewoonlijk reageerde de universiteit geschokt en zij ondernam stappen bij de Heilige Stoel verwijzend naar haar privileges. Alles bleef echter zoals voordien beslist.

De vraag wordt gesteld of Steyaert deze anonieme briefschrijver kon zijn. Er zijn geen bewijzen, maar deze werkwijze ligt in de lijn van zijn traditioneel doorgedreven en vechtlustig optreden, ofschoon hij meestal zonder schroom naar buiten trad. Hij heeft in elk geval steeds een meerderheid van anti-jansenisten rond zich kunnen scharen in de faculteit.

Deze meerderheid wordt wel kunstmatig genoemd daar zij niet noodzakelijk overeenstemde met de aanwezige gevoelens en wensen in de diverse lagen van de faculteit. De meerderheid was telkens opgedrongen en de installatie zuiver antijansenistisch bedoeld.

9.2 De vredespoging van Hennebel

Rond de eeuwwisseling werden door menig overlijden de machtsstructuren veranderd en vernieuwd. Kardinaal Cassanate overleed op 3 maart 1700 en werd opgevolgd door Aquaviva als nuntius in Madrid. Deze laatste had zich niet als een instrument van de jezuïeten geprofileerd, schreef Hennebel aan Opstraet[81]. Op 28 september stierf paus Innocentius XII en de nieuwe paus werd de jonge kardinaal Albani, die Clemens XI heette. Hij was goed bevriend met de jezuïeten en eerder canonist dan theoloog, beweerde Du Vaucel in een schrijven aan Opstraet. De geesteszieke Karel II, de laatste Spaanse Habsburger, die

regeerde door een *junta de gobierno*, overleed op 1 november 1700 en zijn opvolger was Philip V, de kleinzoon van Lodewijk XIV.

Hennebel verliet Rome kort na het overlijden van de paus InnocentiusXII.

Het ultieme vredesvoorstel van Hennebel in 1700 kan gezien worden als de afsluiter van een periode. Men beweerde dat de vroegere vredesvoorstellen telkens door de internunitii werden gekelderd, omdat ze niet uitgingen van het Heilige Officie.

Hennebel terug in Leuven ging zijn *Memoriale pacis* van 10 september 1700, overhandigen in Brussel aan de internuntius Bussi, gouverneur Maximiliaan-Emmanuel, de chef-president Coxie en aan de bisschop van Brugge, Bassery. Iedereen reageerde vriendelijk, maar toen Bussi de aartsbisschop de Precipiano polste over het voorstel reageerde hij afwijzend. Aan de universiteit kreeg hij lof te horen van de rector en de *deputatio* van 12 februari 1701 keurde zijn voorstel goed en zou het rondsturen voor eventuele amendementen of toevoegingen om het ten slotte naar de Heilige Stoel te kunnen sturen[82].

De artificiële meerderheid binnen de Strikte Faculteit reageerde ogenblikkelijk. Steyaert, Martin en Damen klommen in hun pen. Steyaert publiceerde 's anderendaags al zijn *Responsio pacifica ad declarationem Ex. D. Hennebel* als antwoord[83]. Hij taxeerde de onderwerping aan de pauselijke bullen onvoldoende omdat ze niet ver genoeg ging en de onfeilbaarheid van de paus niet expliciet erkende. Hij had ook commentaren bij de autoriteit van de *Instructiones* van Carolus Borromaeus. Twee dagen later publiceerde hij zijn *Consilium pacis in hodiernis controversiis thelogicis* met imprimatur van Harney. De *declaratio* had al veel vroeger moeten voorliggen, zo beweerde Steyaert, maar in 1692 was er nog geen duidelijk programma en de deputatie kwam te vroeg.

Op de feestdag van Thomas van Aquino, 7 maart 1701, liet Steyaert zijn *Oratio pacifica de S. Thoma* verschijnen met goedkeuring van Damen en Marcelis. *"Steyaert betoogde te streven naar een stevige en waarachtige vrede , de vrede van God, een Godsvrede, gestoeld op de waarheid, en niet de leugenachtige vrede van Hennebel, die maar schijn was. Hij noemde Thomas het voorbeeld en de leidsman naar deze vrede. De vrede zo ging hij verder, zou niet komen van Rome of Madrid met legaten, decreten of anathema's. In plaats van het oordeel van Rome af te wachten over het al dan niet nodig zijn van toevoegingen of weglatingen bij de verklaring van Hennebel, konden de mensen in Leuven de toevoegingen of weglatingen beter zelf doen. We hoeven van Rome geen dergelijke orders te verwachten! Steyaert riep allen op zich achter een uitgesproken verklaring van onfeilbaarheid te scharen en zich te verenigen: enkel dan zal de Heilige Stoel instemmen met hun opmerkingen en klachten, eens de H. Stoel zeker was van de volledige onderwerping van allen."*

10. MARTINUS STEYAERT WORDT BISSCHOP BENOEMD EN OVERLIJDT VROEGTIJDIG

De hoogste kerkelijke en wereldlijke leiders bleven tot aan zijn dood een hoge dunk hebben van Martinus Steyaert en in 1701 werd hij benoemd tot bisschop van Roermond. Helaas, na acht dagen ziekte – hij leed aan scheurbuik – is hij gestorven te Leuven op 17 april 1701. Dit is vóór zijn wijding tot bisschop.

De lijkrede uitgesproken door Steyaerts vriend, Harney, zette heel wat kwaad bloed te Leuven. Harney deed de waarheid geweld aan door de overledene te roemen als *pius in Deum* en *prudens inter adversarios.* De lof van de ijver in de verdediging van de pauselijke onfeilbaarheid was zeker correct, maar hem voorstellen als iemand die de eenheid onder zijn collega's wilde bewaren en ze ook wilde samenhouden was er teveel aan. Zijn overijver om het Alexandrijnse formulier te doen ondertekenen was zeker een voorbeeld van zijn onvoorzichtigheid en is nooit in goede aarde gevallen[84].

Het overlijden van Steyaert maakte een tijdelijk einde aan de artificiële antijansenistische meerderheid in de Strikte Faculteit. Deze nieuwe situatie had heel wat gevolgen met betrekking tot de benoemingen. Damen en Daelman waren echter de nieuwe sterkhouders geworden.

Nu was het Damen die de scheldnaam kreeg van *sac à bénifices.* Damen zijn benoemingen gebeurden ook met de druk van de gouverneur van Brabant, niettegenstaande een minderheid van voorkeurstemmen in de geëigende organen van de universiteit.

11. MARTINUS STEYAERT ALS PERSOON
BEROEMD? VERMAARD? BERUCHT?
HOOGBEGAAFD! OVERIJVERIG! VOORTVAREND!
OPPORTUNIST?

Heeft Steyaert een grote roem gekend? Had hij een grote naam, een goede faam? Een uitstraling en hoogschatting door zijn theologische geschriften? Door zijn confrontaties met beroemde theologen? Door zijn realisaties?

Was hij gewoon vermaard? Heeft hij *geschiedenis gemaakt*? Was hij gevreesd en berucht? wegens zijn grote ijver? zijn impulsieve polemische agressie? zijn doorzettingsvermogen? zijn onwrikbaarheid?

Of hebben personen met een zekere roem en bekendheid een amalgaam van deze eigenschappen?

Op deze vragen zullen wij trachten een antwoord te geven, met de wetenschap dat wij niet alles weten over Steyaert.

Wanneer men vandaag de werken aanwezig in de bibliotheek van de theologie van de universiteit te Leuven bekijkt en meer bepaald van de periode van het jansenisme dan is Martinus Steyaert omnipresent. Vooreerst is er de veelheid van de werken door hem en over hem geschreven. Maar men ontmoet hem ook in de leiding, de organisatie en de twisten in de schoot van de universiteit. Theologen opperen soms de kritiek dat hij een veelschrijver was en daarom niet steeds kritisch. Alles moet ook in de context van de tijd beoordeeld worden. Er werd in die periode niet veel ruimte gelaten door het Vaticaan voor wetenschappelijke vrijheid en kritische noten.

Achteraf beschouwd zal men moeten aannemen dat hij een stuk van de woelige geschiedenis van de universiteit meegemaakt heeft en ze ook voor een deel heeft veroorzaakt. Hij heeft door zijn doorgedreven optreden evenveel vijanden als vrienden gehad. Hij heeft dus wel wat *geschiedenis gemaakt.* De vele vijanden zullen hem gemakkelijk als berucht bestempelen en ze zullen gedeeltelijk gelijk hebben. Hij heeft zich ook sterk geïsoleerd door een tandem te vormen met een gelijkgezinde antijansenistische aartsbisschop van Mechelen. Daardoor was hij ook de verpersoonlijking van een onwrikbaar gezag en door velen gehaat.

Men kan er zeker niet omheen dat Steyaert zeer intelligent was. Dit bewijzen zijn studies in elk geval. Hij moet iemand geweest zijn met een zeer hoge IQ: zijn voorbereiding bij de Augustijnen te Gent is bijzonder snel gegaan, de resultaten in de peda te Leuven liegen er niet om – primus inter pares – en zijn doctoraat ging op een drafje, want hij was te vroeg klaar.Voeg daaraan toe zijn energetisch potentieel. Aan enkele uren nachtrust had hij voldoende, wat hem in staat stelde dubbel te presteren, gewoon in tijd gemeten.

Het is ook niet verwonderlijk dat zijn professoren zijn begaafdheid niet alleen gemerkt hebben, maar ze ook hebben trachtten te valoriseren. Daarom werd hij, alsnog zeer jong, aangeduid om, deeluitmakend van de deputatie van Leuven, de dubbelzinnige toestand betreffende geloofskwesties van de universiteit te gaan bepleiten bij de paus. Men heeft hem een delicate opdracht gegeven, waardoor hij een stempel gekregen heeft.

Zoals het dikwijls gebeurt bij hoogbegaafden, is ook Steyaert slachtoffer geworden van zijn intelligentie en zijn overijver. Hij sprong zijn collega's voorbij en werkte te zelfstandig. Hij miste de psychologie om alle situationele toestanden goed in te schatten en door een gebrek aan voorzichtigheid heeft hij links en rechts geprovoceerd. Met zou dit vandaag een lage emotionele quotiënt of EQ kunnen noemen.

Inderdaad, hij stelde de vaststellingen, gedaan in de bisdommen als voorbereiding van de Roomse deputatie, te boek en...de universiteit heeft het niet opportuun geacht dit geschrift te verspreiden. Wellicht was dit een heel correct geschreven document, maar...te gevaarlijk. De uni-

versiteit heeft het ingehouden en opgekocht en nochtans werd Steyaert vergoed. De oudere en ook voorzichtige collega's hebben zijn gebrek aan psychologie moeten bijsturen.

Ook te Rome was hij te voortvarend. Hij heeft wegens zijn energetisch potentieel blijkbaar dubbel gepresteerd, is sterk in de kijker gekomen en heeft initiatieven genomen die niet gepast waren. Gedurende zijn verblijf daar is hij, door zijn voortvarend optreden in verband met het jansenisme, bij een groot deel van de collega's van Leuven en ook in Frankrijk de vriendschap gedeeltelijk of tijdelijk kwijtgeraakt. Wou hij behagen aan de hoge hiërarchie van het Vaticaan, of was het door zijn natuurlijke drang om meer te presteren dan een ander?

Hij heeft de opinie van Leuven en de katholieke Lage Landen over bepaalde punten van het jansenisme en ook betreffende de geloofsleer en -praktijk zeker in een correct licht gesteld te Rome. Hij was een succesrijke bevechter van het laxisme en roemde zichzelf (*'t zij gezegd zonder aanmatiging*) omdat hij de veroordeling kreeg van de 65 laxistische proposities door paus Innocentius XI. Maar blijkbaar is hij niet omzichtig genoeg geweest met het gevolg dat hij toen het vertrouwen van de paus verloren heeft.

In zijn voordeel dient gezegd dat de hele deputatie al verdacht was vóór haar aankomst te Rome. Zij hebben het tij niet kunnen doen keren en de woordvoerder is dan meestal de pianist op wie men schiet. Hij was zeer graag woordvoerder en heeft er zich ook persoonlijk op beroepen. Men kan niet anders dan aannemen dat hij moedig was met veel inzet, en door zijn voortvarendheid wellicht overmoedig, en in zijn gedrevenheid misschien ook hoogmoedig.

Zijn vijanden hebben eigenlijk voor een deel zijn geschiedenis geschreven. Zij hebben hem vele slechte eigenschappen toebedacht als *verrader, kazakkenkeerder, overloper, zakkenvuller* of *sac à bénifice* en *zélé serviteur de son patron M. Tanara* (internuntius te Brussel). Deze *patron* was mede de oorzaak van een slecht daglicht voor Steyaert. "*...il suffit d'être sous la protection de ce Ministre (*Tanara*) pour obtenir tout ce qu'on demande de la Faculté qui lui est asservie*". Steyaert had alles bekomen door Tanara en was ook zijn trouwe uitvoerder.

De reputatie van Steyaert was zeker aangetast door zijn *volte face*, waarbij hij zich onvoorwaardelijk onderwierp aan het pauselijke gezag en zijn eigen eer en waardigheid prijs gaf. Men verweet hem zijn macht gekocht te hebben: "*pour se tirer de la masse condamnée ... il n'y en a point à qui on a fait acheter plus cherement la place qu'il a dans la Faculté*". Men heeft hem zijn baatzuchtige zelfvernedering zwaar aangerekend.

Pater Ceyssens zal wel gelijk hebben wanneer hij brandhout maakt van de eenvoudige verklaring van Steyaert dat hij niet onder verdenking door Rome kon leven en daarom aan zijn verzoening moest werken. Steyaert was een intelligente opportunist en zag wanneer het ogenblik gekomen was om aan die verzoening te werken.

Opportunisme was hem zeker niet vreemd toen hij, bij het indienen van zijn kandidatuur, voor een post te Douai in Noord-Frankrijk, en dus vooraleer enige zekerheid te hebben over zijn aanvaarding, weigerde de gallicaanse declaratie te ondertekenen. Die weigering was blijkbaar zeer ostentatief en bedoeld om zijn bruggen niet te verbranden in Rome. Hij had echter zelf voorgesteld aan de Franse koninklijke commissaris deze wel te ondertekenen indien hij zekerheid had over de toewijzing van de leerstoel. De commissaris is daar toen niet op ingegaan.

Op het ogenblik van zijn verzaking te Douai was er ook een vakante plaats te Leuven wegens de vervanging van professor Vincent. Douai en Leuven waren de enige plaatsen waar een katholieke Nederlander en een seculiere priester, als Steyaert, postuleren kon. Door zijn weigering de Franse Declaratie te ondertekenen kwam Steyaert in een beter daglicht te staan te Rome en hij had een slapende hond wakker gemaakt in het Vaticaan. Rome eiste dat ook Leuven onmiddellijk en ondubbelzinnig partij koos zoals Steyaert gedaan had. De faculteit van toen wou het wel doen, maar moest er eerst een studie aan wijden... Die nodige studie was er te veel aan en zette kwaad bloed te Rome.

Zeer kort na de stunt te Douai vertrekken er twee brieven naar de internuntius, Tanara, een van professor Scaille en kort daarna een van Steyaert (18 september 1684). Feit is dat Scaille geen competente opvolger vond voor Vincent en de kliek van Viaenen en Huygens bleef verbrand voor Rome. Het realisme van Scaille samen met de zeer hoge dunk over de kennis van Steyaert moeten zeker aan de basis liggen van de start van de dooi in Rome. Al in 1680 had Scaille hem voorgesteld als professor voor Grieks, maar toen was er nog geen dooi. Steyaert was dus niet alleen een theoloog maar zelfs een breed gevormde erudiet zonder bedreigende concurrentie.

Iemand met deze psychologische instelling of noem het met een gebrek aan psychologisch inzicht, moet veel geluk hebben of zonder dat hij het beseft staat hij in een verkeerd kamp. Steyaert heeft de geest van sommige progressieve, op verandering gerichte theorieën, van grote theologen van Leuven (Corneel Janssens, Jean du Vergier de Hauronne) en elders (Antoine Arnaud) met veel ijver bestudeerd, aangenomen en verder uitgewerkt. Hij was daardoor als Augustiniaans gekenmerkt en zelfs gebrandmerkt.

Hij stond dus in het kamp van de verdachten, zoals de secretaris van het Vaticaan, Cibo, de adepten van deze onzuivere leer noemde. Dit

waren de verdachten die het gezag van Rome en de standvastigheid konden bedreigen. Luther, Calvijn zaten nog zeer goed in het geheugen en aan Jansenius had men er geen behoefte. Steyaert was een vriend van zijn leraar van Vianen en die behoorde tot de seculiere clerus. Steyaert had zelfs een polemiek gevoerd met pater Lupus om de privileges ervan te verdedigen tegen de regulieren.

Dus seculieren vielen samen met de jansenisten en de regulieren met de antijansenisten. Op het gebied van genade- en predestinatieleer en ook in moraalkwesties, hield Steyaert zich aan de rigoristische leer van Augustinus en daardoor kwam hij tegenover het kamp van het molinisme of de laxisten te staan.

Maar in feite heeft Rome Steyaert er nooit van verdacht een verkeerde leer te willen volgen. En toch was zijn reputatie aangetast wegens de vele aantijgingen. Daarom zou het achteraf ook voldoende blijken dat hij een waarborg gaf aan de paus, waardoor hij diens onfeilbaarheid expliciet erkende. Hij wist ook pertinent goed dat er posten gingen vrijkomen te Leuven en er waren geen belangrijke tegenkandidaten op de markt, tenzij deze die verdacht waren voor Rome. Men moet op het juiste ogenblik op de juiste plaats staan en die trein heeft hij niet gemist.

Waarom had Steyaert op eigen houtje zijn rehabilitatie nooit kunnen verkrijgen? Zijn brieven, waarin hij zich beklaagt, bij de internuntius Tanara, over zijn uitsluiting van alle benoemingen, getuigen van weinig diplomatie. Hij heeft het moeilijk om sympathie op te wekken. Hij mist de soepele stijl die echte onderhorigheid laat voelen, hij kan niet vleien en als hij het al probeert is het artificieel. Hij legt de schuld voor zijn lijden en zijn zielig bestaan bij de paus wegens een onterechte verdenking. En als hij het heeft over het lijden van de paus wegens de problematiek in Leuven en de Lage landen, dan is zijn stijl te theatraal: hij wil zelfs de boetepij dragen om de paus te behagen.

Hij beklaagt zich hooghartig over het feit dat hij vrijwillig het gallicanisme afzweert om de paus niet te verstoren en daardoor de benoemingen in Frankrijk wel moet mislopen. Tanara heeft niet alles naar Cibo gestuurd omdat hij op die manier de gevoelens van de paus nooit kon doen omslaan.

Eens in eer hersteld en benoemd heeft Steyaert zich gedragen als de meest loyale medewerker van zijn hogere hiërarchie. Men zou het zelfs blinde trouw kunnen noemen. Hij is als steeds zo voortvarend om de regels en verplichtingen op zijn onderdanen toe te passen, dat hij conflicten creëert.

Overleg en inspraak behoren niet tot zijn stijl van leiden en hij houdt weinig of geen rekening met de gevoelens van onderdanen of collega's.

Wegens zijn deficit betreffende sociale vaardigheden en groepsgeest en door de afwezigheid van een democratische besluitvorming heeft hij uiteraard veel vijanden gemaakt. Als rector is hij zelfs maar één keer door een meerderheid gekozen en de tweede maal kreeg hij het mandaat van hogerhand toegewezen (bij een staking van stemmen). Hij was dus duidelijk niet de populaire politicus.

12. VERWIJZINGEN NAAR DE OVERLEDENE

GRAFSTEEN

Ofschoon bisschop benoemd van Roermond, is Steyaert begraven in de Sint-Pieterskerk te Leuven vóór de ingang van het koor. Hij had op zijn grafsteen bij leven al van het volgende opschrift laten beitelen: "*D.O.M. Martinus Steyaert Somerghemius, S. Th. doctor et professor, Collegii Majoris Preases, Vicarius Generalis et Apostolicus Diocesis Sylvaeducensis, hujus ecclesiae Canonicus et Decanus, privilegior Academ. Conservator, hunc lapidem renovati pavimenti primum, sibi supremum posuit anno Domini M. DC. XCIX Obiit XVII aprilis M. DCCI. aetat. LIII annor. Requiescat in pace*"[85].

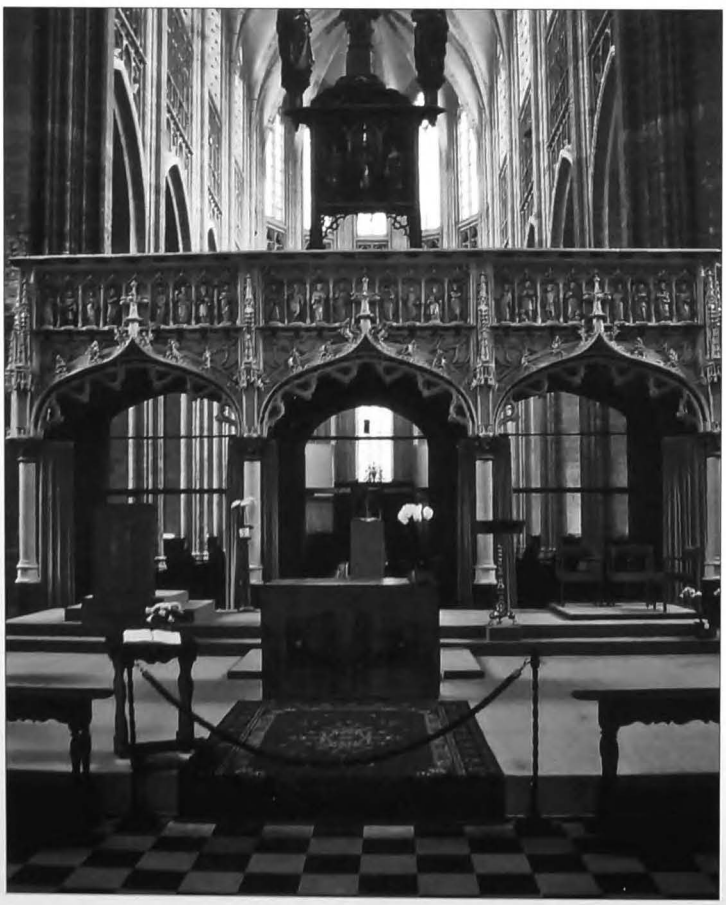

Begraafplaats: toegang tot het koor in de St-Pieterskerk te Leuven

Blijkbaar werd de steen al gelegd in 1699 en de datum van zijn overlijden, 17 april 1701, werd er evident later aan toegevoegd en *aetat* zou LIV moeten zijn. Zijn grafsteen is ondertussen verdwenen, samen met deze van Enricus Puteanus, Valerius Andreas, Rega en anderen. Wellicht als gevolg van oorlogsbeschadiging. Dit kan ook gebeurd zijn onder de Franse bezetting.

PORTRETTEN

Een portrettekening in inkt is aanwezig in de universiteitsbibliotheek te Gent[86]. Er is te Leuven in de centrale bibliotheek (het prentenkabinet) ook een portretgravure van J. KRAFFT van rond 1735.

Kopergravure
J. Krafft 1735

In de salons van de Hal, nu het beleidscentrum van de KULeuven, Naamsestraat, hangt een mooi geschilderd portret van Steyaert, dat bij toeval gevonden is in een antiquariaat door professor emeritus, Jan Roegiers. Het is in deze Hal dat destijds Steyaert publieke lessen gaf en waar hem ooit manu militari de toegang ontzegd werd door de rector tengevolge van zijn wilde uitlatingen aan het adres van collega's. Het is het oudste deel van de universitaire gebouwen dat door de stad ter beschikking was gesteld van de jonge universiteit.

Er is verder in de bibliotheek SABBE te Leuven een geschilderde kopie, die gemaakt is op basis van het schilderij te bezichtigen in de Hal (cfr. supra), maar op hard papier. Het hoofd van het portret en het decor zijn identiek, doch onderaan zijn bijkomend de handen geschilderd en de linkerhand rust op een boek, verlucht met zijn schild (drie rode schuine rechtsdalende stroken afgewisseld door drie zilvergroene) onder de platte groene hoed met twaalf zwarte kwispels (dus zes *flochen* in piramide aan de linker en ook zes aan de rechter zijde) die verwijzen naar het niveau van bisschop in de kerkelijke hiërarchie.

Op de keerzijde van deze kopie op hard papier staat een tekst met o.m. zijn titels en functies:
"MARTIN STEYAERT SOMERGHEMIUS Presbyter, S.TH.D. & Professor Regius, Strictae Facultatis Regens, Majoris Collegii Theolog: Praeses, S. PETRI Canonicus & Decanus, nec non Apostolicus tum Conservator Privilegiorum Universitatis, tum G. Vicarius Diaec: Sylvaeducensis"

Portret nageschilderd en aangepast met Somerghemius

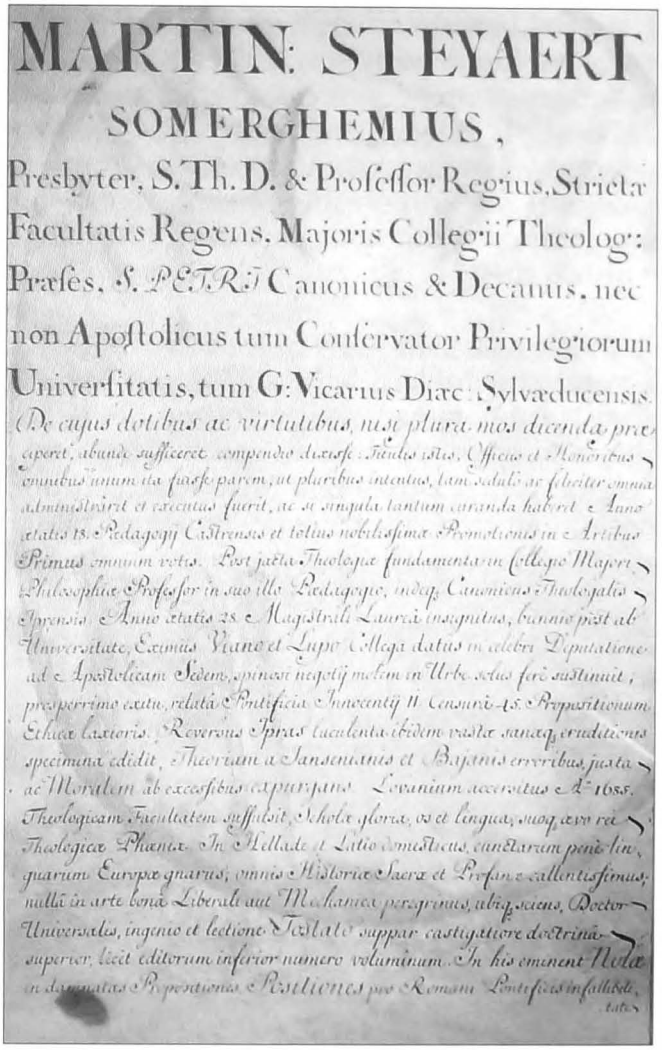

MARTIN: STEYAERT
SOMERGHEMIUS,
Presbyter, S. Th. D. & Professor Regius, Strictæ
Facultatis Regens, Majoris Collegii Theolog:
Præses, S. PETRI Canonicus & Decanus, nec
non Apostolicus tum Conservator Privilegiorum
Universitatis, tum G: Vicarius Diæc: Sylvæducensis.
De cujus dotibus ac virtutibus, nisi plura mos dicenda præ-
ciperet, abunde sufficeret compendio dixisse: Titulis istis, Officiis et Honoribus
omnibus unum ita fuisse parem, ut pluribus intentus, tam sedulo ac feliciter omnia
administrarit et executus fuerit, ac si singula tantum curanda haberet. Anno
ætatis 18. Pædagogij Castrensis et totius nobilissimæ Promotionis in Artibus
Primus omnium votis. Post jacta Theologiæ fundamenta in Collegio Majori
Philosophiæ Professor in suo illo Pædagogio, indeq; Canonicus Theologalis
Iprensis. Anno ætatis 28. Magistrali Laureâ insignitus, biennio post ab
Universitate, Eximius Viano et Lupo Collega datus in celebri Deputatione
ad Apostolicam Sedem, spinosi negotij molem in Urbe solus ferè sustinuit,
prosperrimo exitu, relatâ Pontificia Innocentij 11. Censurâ 45. Propositionum
Ethicæ laxioris. Reversus Ipras luculenta ibidem vastæ sanæq; eruditionis
specimina edidit, Theoriam a Jansenianis et Bajanis erroribus, justa
ac Moralem ab excessibus expurgans. Lovanium accersitus A° 1685.
Theologicam Facultatem suffulsit, Scholæ gloria, os et lingua, suoq; ævo rei
Theologicæ Phœnix. In Hellade et Latio domesticus, cunctarum penè lin-
guarum Europæ gnarus; omnis Historiæ Sacræ et Profanæ callentissimus;
nullâ in arte bonâ Liberali aut Mechanica peregrinus, ubiq; sciens, Doctor
Universalis, ingenio et lectione Tostato suppar castigatiore doctrinâ
superior, licèt editorum inferior numero voluminum. In his eminent Notæ
in damnatas Propositiones, Positiones pro Romani Pontificis infallibili-
tate.

Titels en functies

Markante informatie over M. Steyaert

CURRICULUM

Op zijn geboortedorp is hij vooral gekend als PRIMUS STEYAERT. Emile Dobbelaere kent een andere rangorde toe aan de vele titels en functies van Steyaert – die op de voorpagina van zijn boek over Steyaert staan – waardoor hij naar een zekere belangrijkheid schijnt te verwijzen[87].

Primus van Leuven,
Bestrijder van het Jansenistendom,
Rector der Hogeschool,
Voorzitter van het Bajuscollege,
Apostolische en Koninklijke Boekkeurder,
Kanunnik-Deken van Sint-Pieters te Leuven,
Koninklijk Hoogleraar in de Godgeleerdheid,
Apostolisch Groot-Vicaris van het voormalige bisdom 's-Hertogenbosch,
Officiaal van Leuven,
Bewaarder van de Voorrechten van de Universiteit, etc.

ZIJN LEUZEN

Zijn leuzen of lijfspreuken waren: STEAR TO KYRIO! (uit de H. Schrift: Lévit III.17); in het Latijn: *Adeps Domino!*; in het Nederlands: *Bloem voor de Heer!*. Dit zijn de vermeldingen van De Potter en Broeckaert en Dobbelaere en ook van Claeys Boùùaert.

Het Griekse STEAR is bedoeld als een verwijzing naar het gelijkluidende STEYAERT. Priester emeritus J. Colpaert maakt hier volgende kanttekening bij. In het Grieks betekent *stear* vet en dit verwijst naar de vetverbranding van het offerdier in het oude testament; nu wordt het nog aangewend als ritueel bij het branden van kaarsen als verering op bidplaatsen. Claeys-Boùùaert zegt ook dat de keuze *stear* op zuivere gelijkluidendheid is gebaseerd. Het Latijnse *adeps* heeft een totaal andere betekenis: volgeling en toegewijde. En *Bloem voor de Heer* heeft geen binding met de Griekse of Latijnse spreuk, tenzij in overdrachtelijke zin van "*een teken van verering en toewijding*"[88].

THEOLOGISCHE GESCHRIFTEN VAN EN OVER PRIMUS STEYAERT

Zij zijn verzameld onder de titel *Opuscula Ex. D. Martini Steyaert*, uitgegeven in zes delen waarvan drie uitgaven gepubliceerd zijn te Leuven in 1703, 1717 en 1742 bij Aegidius Denique en Martinus Van Overbeke[89].

Deel I: *De veroordeelde proposities*
Deel II: *Polemica varia et orationes*
Deel III: *Theses sabatinae; Ecclesiasters sive de ratione concionandi* volgens Franciscus de Borgia, Franciscus van Sales et Jacobus Jansonius; De ingrais van Sint-Prosper
Deel IV – V: *Aphorismi*
Deel V laatste editie, bevat: "*Fragmenta Steyaertiana*" *nondum collecta* "*Oratio et elogium funebre*" de lijkrede van Martinus Harney p. 61 ev ; het doodsbericht ibid. p. 72 e.v.
Deel VI: *Regulai legendi et intelligendi scripturam sacram*

Brieven van Steyaert werden bewaard in de archieven van het seminarie van Gent, maar zijn momenteel in de centrale bibliotheek van de universiteit te Leuven. De overleden bisschop van Gent, Van Peteghem, moet volgens het bisdom ook een studie gemaakt hebben over Steyaert, maar die is nog niet teruggevonden.

ZIJN TESTAMENT

Dit is bekend en werd medegedeeld door Vervier aan de auteurs De Potter en Broeckaert. Het werd opgesteld de dag van zijn overlijden en luidt als volgt: "*Ick onderschreven in de tegenwoordygheit van de getuygen onderschreven, "seer naer by de Doot maer by myn verstant, testere*

ende maecke "(gebruykende het privilegie der kanoniken van St-Peeters van dewelcke ick "Deken ben) alle tydelycke goederen, die ick bezitte ofte aen my Debet zyn, "aen de Arme ofte tot Godsvruchtige Saecken, op dat se, myne schulden
"betaelt synde en de moderate onkosten van het lyck, besteet worden om de "Arme te helpen ende tot laeffenysse van myne siele.
"Loven, desen 17 April 1701.
"Tot welkers dispositiens waerheyt ick (met) het teeken des kruys hebbe "onderteekent...
"Ende wy present synde F.Luca Ignatio Van Ron, Nicola Hollagens, "ende ick, die door syn consent dese hebbe geschreven: Francisco Martin, "doctor der heylige Godheyt, professor des Konynckx."[90]

STERFHUIS

In de nalatenschap heeft men 5.500 gulden aan schulden gevonden. Met de opbrengst van de verkoop van meubelen en boeken is deze niet onaanzienlijke schuld terugbetaald. Daardoor is ook de vijandelijke bewering ontkracht dat hij gehecht was aan geld. *Le sac à bénifice* was dus duidelijk leeg en wat er overbleef moest naar de armen.

HERDENKINGSPOSTZEGEL

In 1981 heeft er te Zomergem een herdenking plaats gehad van het overlijden in 1701 van de illustere godgeleerde. Toen werd door de Postzegelclub een speciale afstempeling met de beeltenis van primus Steyaert ontworpen.

Postzegelafstempeling uitgegeven in 1981

BESLUIT

Het beeld dat we nu hebben van Maarten Steyaert is ongetwijfeld verschillend van dit bij de aanvang van dit onderzoek. Het knaapje van Zomergem is zeer vlug ontwikkeld tot een echte WINNER die zijn talenten vroegtijdig ontdekte en ze ook volledig benut heeft. Door zijn werk- en studiegeest heeft hij iedereen verbaasd en HIJ HAD DE BEDOELING ZICH TE ONDERSCHEIDEN in de zin zoals dit op school en in een studieomgeving verwacht wordt.

Hij wou steeds PRIMEREN en koploper zijn. Zijn titel van PRIMUS VAN LEUVEN typeert hem ten voeten uit. Zijn vroegtijdig doctoraat te Leuven is een ander bewijs van zijn ambitie. Door toevallige omstandigheden is hij in het kamp van de verstotelingen beland. Een winner kan niet gelukkig zijn in dergelijke situatie want HIJ KAN NIET LEVEN ALS EEN VERLIEZER. Hij gaat daarom zijn toekomst en loopbaan *managen* en iets ondernemen om uit de vergeetput te geraken. Alleen moet hij wachten op het geschikte ogenblik en alle middelen zijn dan ook goed om te ontsnappen aan de vergetelheid.

Eens gerehabiliteerd treffen we een andere Steyaert aan die tot elke prijs wil behagen aan het hoogste gezag in de kerk. Geen opdracht is hem ooit te veel, hij cumuleert macht en wordt de prooi van de macht die hem tot excessen voert. Wie niet achter hem stond was tegen hem. Hij bevocht met hardnekkigheid zijn vroegere vrienden en medestanders om Rome een zege op de jansenisten te kunnen aanbieden.

Voor zijn trouw aan Rome werd hij ook meer dan beloond, hij werd uiteindelijk zelfs bisschop benoemd. Zijn hard optreden werd door zijn hogere hiërarchie stilzwijgend toegelaten, want het was voor de goede zaak, te weten de katholieke Lage Landen afschermen tegen mogelijke scheuringen en alle opstand tegen het kerkelijke gezag in de kiem smoren.

Maarten Steyaert was een merkwaardige figuur steeds, onverdroten en met uitzonderlijke wilskracht, maar zijn ondernemingen waren niet altijd stichtelijk en dus noch verheffend, noch voorbeeldig zoals men van de hoge geestelijkheid zou verwachten. Hij was een toegewijde officier van Rome.

NOTEN

1. D. DE VEUSSER, *Documentatie betreffende Martinus Steyaert en verwijzingen ernaar:* geboorteakte, stambomen, schilderijen, foto's, erfenisstukken (ouderlijk bed).
   Etymologie: F. DEBRANDERE, *Woordenboek familienamen*, Steyaert en Stuyaert van Oudfrans (estoier of opsluiten), naam al in 1477 te Zomergem vermeld: Jan Steyaert.
2. NATUUR EN LANDSCHAP MEETJESLAND, *Streekgids Meetjesland*, 1988, p 90.
   Over de SINT-MARTINUSKERK VAN ZOMERGEM: zij dateert uit de 13de eeuw en de torenstoel is in Doornikse arduin; de eerste pastoor heette Joannes. Na een brand in de 15de eeuw is ze heropgebouwd in Doornikse witsteen. Deze kerk waar M. Steyaert gedoopt is, was toen verschillend van vandaag, want in 1850 werd ze verlengd en de vroegere kleine zijdeur van de oude kerk op de zuidelijke zijkant is er nu nog zichtbaar.
3. L. CEYSSENS, O.A., *Nationaal Biografisch Woordenboek, NBW deel 6, p 897*, Brussel 1974 - Koninklijke Academiën van België (Paleis der Academiën)
   F. CLAEYS BOÙÙAERT, *Biographie Nationale, BN* dl XXIV (1926-29), kol 1-15.
4. F. DEPOTTER & J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Zomergem, 1866-68 VIII, pp 99-106, p 105.*
   E. DOBBELAERE, *Leven van Martinus Steyaert, Primus van Leuven*, Gent 1850, Drukkerij T en D. HEMELSOET, p 67
5. DOBBELAERE, a.w., p 14
6. HAEGEMAN, pastoor te Zomergem, *Levensschets van Martinus Steyaert*, Drukkerij Loontjens, Somerghem, 8 september 1865
7. DOBBELAERE, a.w., p 17.
8. CEYSSENS, *NBW*, p 909.
   J.-F. FOPPENS, *Biliotheca Belgica, II;* Bruxelles 1779, p p168- koperets van Krafft.
   GOETHALS, *Histoire des lettres, des sciences et des arts en Belgique, II*, Bruxelles, p 168 - ongesigneerde kopie.
9. HARNEY, *Oratio funebri exim. D. Steyaert, per R.P. Martinum Harney*, in M. Steyaert, Opuscula
10. DE POTTER & BROECKAERT, a.w., p 105.
11. DOBBELAERE, a.w., p 14.
12. CEYSSENS, a.w., ibidem.
13. DOBBELAERE, a.w., ibidem
14. CHRISTOPHORUS PHILALETES, *A-B-C-boekje*, Gisbert Lints; Mechelen, 1673.
15. STEYAERT, *Obligatio audiendi verbum Dei in parachiis*, in Opuscula 1742 dl II; vertaald in het Nederlands te Antwerpen in 1674.
16. STEYAERT, *Responsio pro obligatione audiendi verbum Dei in parcchiis*, in Opuscula pp 303-358
17. G. MISSIAEN, *Maarten Steyaert 1647-1701*, thesis KULeuven 1959.
18. STEYAERT, *Fragmenta*, Bibl. Sabbe, Leuven(2-001431/A/2).
19. W. BOUMAN, *Cornelius Jansenius*, Wikipedia.
20. CEYSSENS, *NBW*, p 909.
21. BOUWMAN, "*Calvinisten die naar de mis gingen*", Wikipedia, Dossier/In beweging/ 12.8.2006.
22. C.JANSENIUS, Wikipedia;
23. W. DOYLE, "*Jansenism, Catholic resistance to authorithy from the reformation of the French Revolution*", Londen, 2000.
24. BOUWMAN, *Calvinisten die naar de mis gingen*, idem
25. STEYAERT, *Decuria reflexionum in duos nuper editos libellos R.P. Francisci Jacobs*, gedrukt te Keulen bij Willem Friessem, 1677.

26. STEYAERT : "*Opuscula*" dl I p 1-11 ; en Ceyssens *NBW* dl 6 p 900.
27. F. DE BOJANI,: *Innocent XI. Sa correspondance avec ses Nonces*, I Rome, 1910, 36
    CLAEYS BOÙÙAERT, "*Biographie Nationale*", dl 24, (1926-29) kol 1-17 kol 7
28. CEYSSENS, *NBW*, p 900;
    STEYAERT : "*Spongia notarum*", Uitg Aegidius De Witte, 1688.
29. CEYSSENS : "*Rehabilitatie van Martinus Steyaert 1684-85*"; overdruk in "Historisch Tijdschrift"; dl 17, Leuven 1938; voetnoot 11
30. CEYSSENS, *NBW*, P 901
31. DE BOJANI, (noot 27) Du Pac de Bellegarde : "*Mémoires historiques ...*"
    geciteerd door CEYSSENS, a.w., cfr supra.
32. CEYSSENS, *NBW*, p 901.
33. CEYSSENS, "Rehabilitatie van Martinus Steyaert", Leuven 1939, noot 32.
34. Ibidem, noot 33
35. Ibidem, noot 40 en 44
36. Ibidem, noot 47
37. Ibidem, noot 49
38. Ibidem, noot 51
39. Ibidem, noot 60
40. N. PETIT PIED, *L'état présent de la faculté de théologie de Louvain*, 1701, (naar brieven van Ruth d'Ans); in GOETHALS *Histoire des Lettres*, a.w., IV 229; en noot 3 in Ceyssens, *Rehabilitatie...*".
41. NUNTIATURA DI FIANDRA, Vaticaans archief 75 (471 en 496.
42. CEYSSENS, *NBW*, pp 903-904.
43. BOUWMAN, a.w., *Wikipedia.*
44. CEYSSENS, *Rehabilitatie...*p 307.
45. CLAEYS BOÙÙAERT, *BN*, Steyaert, pp 11-12
46. TOON QUAGHEBEUR, *Theologie en macht aan de Theologische Faculteit te Leuven – Deel II 1683-1730*, Leuven 2004. Bijzondere machtiging van de auteur is verleend om te citeren aan D. De Veusser: de citaten TQ verwijzen naar de voetnoten (v) of naar de pagina's (p)
    CLAEYS BOÙÙAERT, *L'ancienne université de Louvain*, p 276, geciteerd door TQ v1510
    TQ: v1511 tot 1543.
47. TQ v887 en 889
48. TQ v 888
49. TQ v892 en *Jansenistica*, reg. 43
50. TQ v894-96
51. TQ v897-902
52. TQ p644 ev
53. TQ p644 en v1493
54. TQ v1495-1507
55. TQ p646 en v1510
56. TQ v1513
57. KULeuven, Over ons, KULeuven - zes eeuwen geschiedenis, website KULeuven.be
58. TQ v1519
59. TQ v1523
60. TQ v1524
61. TQv1525
62. TQ v1531
63. TQ v1532-33
64. TQ v1534
65. TQ v1538
66. TQ v1539

67. C. VANDENGHOER, *De rectorale rechtbank van de oude Leuvense Universiteit (1425-1797)*, pp 104-108; geciteerd in TQ v1544
68. DUPAC DE BELLEGARDE, (ed), *Supplementum, p 278*, geciteerd door TQ v1549-50
    De brief van Van Espen aan Hennebel, sept 1695. Deze vaudeville wordt zelfs bevestigd door Sullivane, Van Espen, Verschuren en Testelmans in een notariële verklaring van 31.8.1695 die werd gepubliceerd in dit Supplementum.
69. B. WAUTERS, *Het vorstelijk placetrecht in de Zuidelijke Nederlanden 15de – 18de eeuw*,licentiaatsverhandeling KUL 2001, TQ v 1548
70. TQ v1553 / 1559 / 1561 / 1564 / 1567-69
71. TQ v1471-78 / v1486-88 / v1489
72. TQ p678-79 / 681-82
73. TQ v1736-37 / 1740-44
74. STEYAERT, *Opuscula, dl 2* pp 150-159.
75. TQ p683 -85
76. TQ p723 en v2058
77. CLAEYS BOÙÙAERT, *BN*, pp 13-16
78. CEYSSENS, *NBW*, p 908
79. BOUWMAN, a.w.
80. TQ v2065
81. TQ v2213
82. TQ pp760-61
83. STEYAERT, *Responsio pacifica ad declarationem Ex. D. Hennebel.*
    Consilium pacis in hodiernis controversiis theoligicis,,
    Oratio pacifica de S. Thomas: in Opuscula van M. Steyaert, dl 2, pp 372-80
    vermeld in TQ p 748 en 761
84. HARNEY, a.w. in Steyaert *Opuscula* dl 5, pp 61-71
85. CEYSSENS, *NBW*, p 897; De Potter & Broeckaert; a.w. p 104
86. FOPPENS, *Bibliotheca belgica, 1739*,dl II, p 861 Krafft opgenomen met melding: kopergravure, papier, plaatdruk 18,4 x 13,3 cm.
87. DOBBELAERE, a.w., vermelding van de titels en functies.
88. Commentaar bij de leuzen van M.Steyaert
    Claeys Boùùaert, a.w.; Dobbelaere, a.w.; De Potter & Broeckaert, a.w. J. Colpaert
89. STEYAERT, verzamelde werken: *Opuscula Ex. D. Martinus Steyaert*, uitgegeven te Leuven in 1703, 1717 en 1742 bij Aegidius Denique en Martinus Van Overbeke
90. DE POTTER EN BROECKAERT, *Verdienstelijke man in Zomergem geboren*, hoofdstuk VII in *Geschiedenis van Zomergem en deelgemeenten*, p 105

Een kanon van de Koningin

Een zestiende-eeuwse mignon te Sluis

Arco WILLEBOORDSE

Op 29 mei 2005 vond in Sluis een bijzonder spektakel plaats. Op de Markt, door de stad en aan de Kaai werd die dag een spel uitgevoerd in zeventiende-eeuwse kledij met soldaten, trommelaars, trompetters, vaandeldragers, Spaanse, Staatse en Marokkaanse hoogwaardigheidsbekleders, galeislaven en natuurlijk Sluise burgers, burgeressen en kinderen.

Het spel was geïnspireerd op een aantal historische gebeurtenissen, 400 jaar eerder. In de eerste plaats de verovering van Sluis door prins Maurits in 1604. Daarnaast de vrijlating, een jaar later, van enkele honderden Noord-Afrikaanse en Turkse galeislaven die in Sluis gevangen gezeten hadden. En tot slot het huwelijk tussen Henry Cherif, *Prince de Marocque* en Trijntje Bartelmees, *jongedochter uyt Sluys in Vlaenderen*, eveneens in 1604.

Het spel, getiteld *Prins Henry Cherif en Trijntje uit Sluis*, had twee concrete aanleidingen. Als eerste het landelijke evenement *Nederland-Marokko-400*, de viering van 400 jaar officiële betrekkingen tussen Nederland en Marokko, waarin de terugkeer van de slaven uit Sluis in 1605 een weinig bekende, maar niet onbelangrijke rol hebben gespeeld. Ten tweede de plaatsing van een kanon aan de Kaai te Sluis.

1. VONDST EN VORM

1.1 Zwaar geschut ziet het licht

Begin 1997 werd een begin gemaakt met de renovatie van de Sint-Annastraat te Sluis. Tijdens graafwerkzaamheden niet ver van de huidige Rabobank werd op maandag 27 januari van dat jaar een kanonsloop gevonden. Niet lang na de opgraving werd het voorlopig overgebracht naar het bedrijf van Karel de Koeijer te Aardenburg, waar het werd gereinigd. Later werd de loop opgeslagen in het gemeentelijke museumdepot, eveneens te Aardenburg. Reeds kort na de ontdekking werd de wens uitgesproken om *iets met de loop te doen*, bijvoorbeeld plaatsing van een

kanon (affuit en gevonden loop) op een zichtbare locatie ergens in Sluis. Vooral de heer Wim Kapsenberg uit Sluis heeft in dit opzicht een belangrijke rol gespeeld. In overleg met de gemeente Sluis, de eigenaar van de loop, werd het idee als project geadopteerd door de Stadsraad Sluis. In dit verband moeten in het bijzonder de namen van mevrouw Rinette van Beurden en de heren Willem Deijnen, Wim Behr en Wout Bakker uit Sluis genoemd worden.

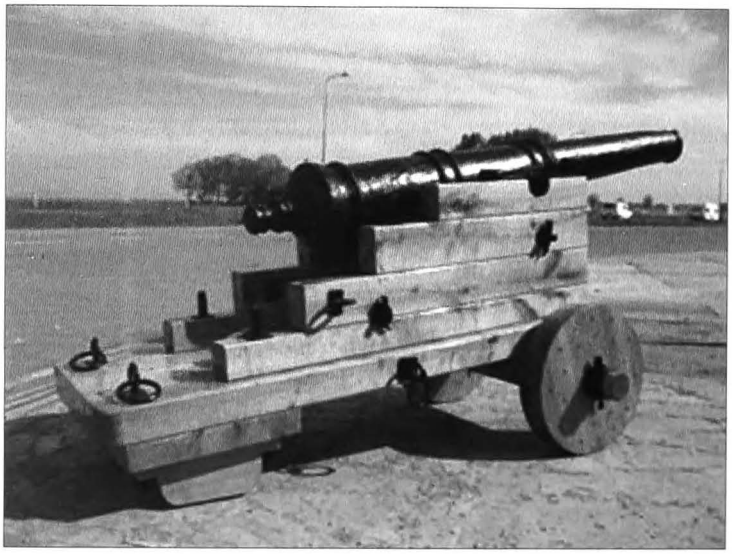

Engelse mignon uit het einde van de zestiende eeuw met gereconstrueerd rolpaard te Sluis. Verz.: Stadsraad Sluis.

In de tussentijd was historische informatie over context, datering en wapentype ingewonnen bij een aantal deskundigen op het gebied van oude artilleriewapens, met name de heer Jan Puype, destijds conservator van het Koninklijk Leger- en Wapenmuseum te Delft en, via de heer Wilbert Weber van het MuZEEum te Vlissingen, de heer Charles Trollope uit Colchester Op basis van door hun verstrekte gegevens werd door het timmerbedrijf Buijze te Nieuwvliet een eikenhouten affuit met bijbehorend ijzerwerk vervaardigd. Op 28 mei 2005 werd het kanon met een informatiebordje geplaatst aan de Kaai. Voor deze locatie werd gekozen, omdat het gaat om een aantrekkelijke en voor het publiek toegankelijke plaats aan het water, vlakbij de historische stadsmuur van Sluis en niet ver van de vindplaats. Ook het sterke vermoeden dat het gaat om een scheepskanon heeft bij de locatiekeuze meegespeeld. Een dag later, op zondag 29 mei, werd het schiettuig als onderdeel van het historiespel feestelijk onthuld.[1] Het verhaal van het Marokkaans-Sluise huwelijk wordt elders beschreven.[2] De geschiedenis van het kanon uit Sluis vertellen we hieronder. Het blijkt een verhaal met vele aspecten, zoals vorm, bediening, productie, gebruik, vervoer en tot slot de vraag: wat deed het kanon in Sluis?

1.2 DE LOOP

De kanonsloop is van gietijzer en heeft een gewicht van c. 550 kg. In zijn huidige staat is hij 2,27 m lang - in zijn huidige staat, want een (overigens klein) stuk van de vuurmond (of kop) is afwezig. Zoals bij alle andere kanonnen is de loop aan de achterkant het breedst, 35 cm. Deze achterkant wordt door kanonniers de stootbodem of kulas genoemd; zij eindigt in een druppelvormige druif. De metaaldikte is in de kulas het grootst, omdat hier de explosie plaatsvindt. Het gevaar van breken door de extreme luchtdruk wordt ondervangen door een grotere metaalcompactheid en dikte van de metaalwand. Evenals bij andere kanonnen neemt de wanddikte van het Sluise kanon naar voren toe af en wel zodanig dat de vuurmond nog geen twintig cm breed is.

De loop of schacht tussen stootbodem en mond is op de gebruikelijke wijze verdeeld in drie stukken, elk van elkaar gescheiden door dwarsbanden. Dit zijn van achteren naar voren: het bodemstuk, het midden-of tappenstuk en tenslotte het mondstuk. Het laatste is het langst en bestaat uit het langeveld en de kop. Zoals gezegd is de kop bij het Sluise kanon gedeeltelijk verdwenen. In het midden bevinden zich aan weerszijden twee tappen (7,5 cm breed), waarmee de loop op de affuit rustte. De tappen zitten niet precies in het midden, maar op een plaats waar zich het zwaartepunt van de loop bevindt. Deze in de geschutsballistiek geheten broekzwaarte bepaalt de ligging van de kanonschacht in de affuit. Correct geplaatste lopen dienen waterpas te liggen. Bij de vervaardiging van de affuit van het Sluise kanon is hiermee rekening gehouden.

De binnenkant van de loop (de ziel) meet 8,5 cm. Dit getal is ook het kaliber van de kanonskogel. Aan de bovenzijde van het bodemstuk is een klein gat zichtbaar, het zundgat. Hierdoor stak de lont, die van binnen naar de achterkant van de loop leidde. Daar lag het buskruit met ervoor het projectiel. Het projectiel was meestal een ronde bal van metaal.[3]

1.3 DE AFFUIT

De affuit of rolpaard is een reconstructie van eikenhout, beslagen met metaalwerk. Het lichtbruin geverfde voertuig bestaat uit twee evenwijdige zijwangen waarvan de afmetingen bepaald worden door het gebruik als scheepsgeschut, het kaliber van het kanon, de grootte van de loop en de affuittechniek aan het einde van de zestiende eeuw. Laatzestiende-eeuwse rolpaarden herinneren nog aan de grote rolpaarden uit de tijd van de schepen uit de voorgaande periode - schepen met voor- en achterkastelen en een hoge romp. In de tweede helft van de zestiende eeuw werden de schepen geleidelijk lager en slanker en daarmee ook de geschutsdekken. De affuiten diende met deze ontwikkelingen noodzakelijkerwijs mee te evolueren. De Sluise affuit weerspiegelt een tussenstand in deze evolutie door zijn nog relatief hoge opbouw.[4]

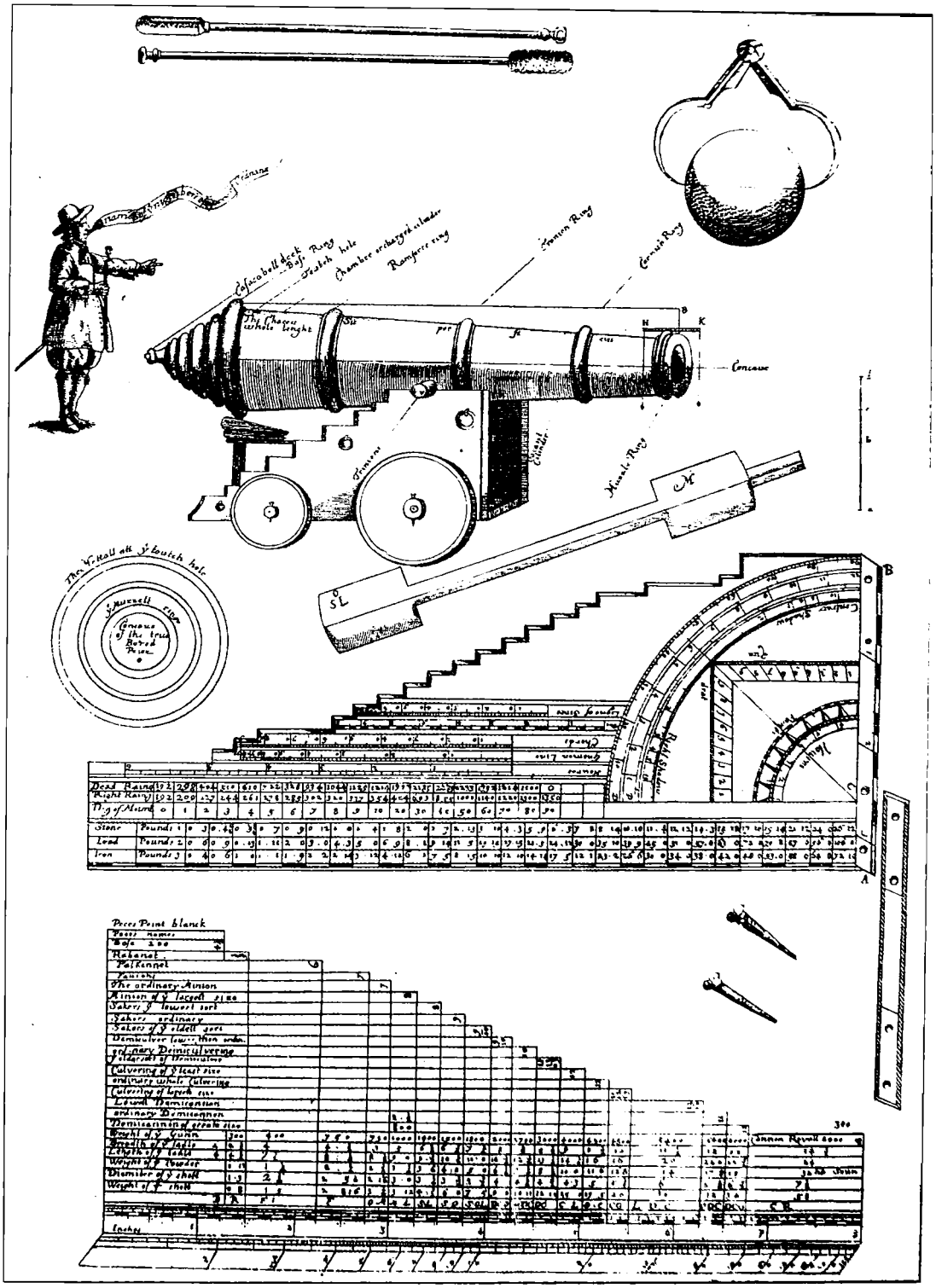

Zwaar scheepskanon met de namen van de onderdelen van het geschut. Boven een kruitlepel, wisser en kogelpasser voor het meten van het kaliber. Onder een instrument dat afwisselend gebruikt kon worden als konstabelkwadrant, rekenliniaal, navigatiehulpmiddel en kalibermeter.
Tekening uit een Engels marinehandboek, begin zeventiende eeuw.
Uit: D. Howarth, De grote zeeslagen, Amsterdam, 1979.

De wangen lopen naar achteren trapsgewijs af, vanwege het bedieningsgemak en om het totaalgewicht van de affuit te verminderen. Ze worden verbonden door houten verbindingstukken en ijzeren sluitbouten. De voorste verbinding wordt het kalf genoemd, het achterste de stelwig. Andere benamingen zijn kop (gericht naar de vijand) en staart. Op de zool, een metalen plaat op de bodem, lag gewoonlijk het stelblok waarmee de hoogte van de loop kon worden afgesteld.

Scheepsgeschut rust meestal op vier blokraderen. In de zestiende eeuw waren deze nog ongelijk van grootte; de achterraderen waren kleiner dan de voorste raderen. Deze constructie werd bepaald door het aan de scheepsboorden van het schip aflopende, gewelfde dek - een kenmerk van eind zestiende-eeuwse schepen – en gaf het kanon een grotere stabiliteit. Bovendien verminderde de ongelijke diameter van de wielen het effect van de terugslag: hoe kleiner immers het wiel des te groter de rotatieweerstand. Conform de bouwkenmerken van veel eind-zestiende-eeuwse affuiten is de vooras helemaal vooraan de wagen aangebracht. Minder duidelijk is de positie van de staart van de affuit ten opzicht van de druif. In de meeste gevallen staan deze op één verticale lijn. In andere gevallen is er sprake van een verder naar achteren doorlopende staart. Dat laatste is ook bij het Sluise kanon het geval - dit geeft het geheel een grotere stevigheid.

Om redenen van veiligheid is niet gekozen voor een tweeassige affuit, maar voor een reconstructie met vooraan één as (met twee raderen) en achteraan een op de bodem rustende rol (zonder raderen). Het zou anders voor minder goedwilligen al te gemakkelijk zijn om het kanon de Kaai te Sluis in te rijden (als extra preventie werd het kanon in de bodem vastgezet met een lange verticale metalen staaf die aan de onderzijde van de zool verbonden is). De reconstructie is overigens ook in dit opzicht historisch verantwoord - éénassige scheepskanonnen werden onder andere gebruikt op het bovendek.

In de zijwangen bevinden zich tapgaten waarin de tappen van de loop rusten. De tapgaten zijn voorzien van gebogen ijzerbeslag, de tappannen. De loop wordt op drie plaatsen gedragen: in het midden door de beide tappen en van achteren door het stelblok.

Het overige, zwart geschilderde metaalwerk bestaat uit verschillende ringen, waardoor kabeltouwen gevoerd konden worden en waarmee het kanon vastgemaakt werd aan de scheepswanden en het dek om het effect van de terugslag bij het vuren te verminderen.

2. BEDIENING

2.1 MIGNON

Het kanon is een zogeheten mignon (ook wel geschreven als mig-

nion). Het woord is afgeleid van het Franse mignon(ne) voor lieveling, schatje. Een mignon is één van de kleinere geschutstypes. Afhankelijk van zijn grootte, draagwijdte en kaliber kan vijftiende- en zestiende-eeuws geschut grofweg worden verdeeld in drie klassen: kanonnen, culverijnen en mortieren. De mignon is in strikte zin geen kanon, maar behoort tot de klasse van culverijnen. Deze geschutsklasse combineert een lange loop met een klein kaliber. Zijn draagwijdte is daarom betrekkelijk groot, c. 500 m.

De loop werd vervaardigd in Engeland, een gegeven waarop we hieronder nog terugkomen. Engelse mignons (minions) waren rond de 8 feet (2,17 m) lang. Zij schoten ballen met een diameter van 3,5 inch (8,5 cm) en een gewicht van vier-vijf pond. Vanwege hun kleine kaliber konden zij afgeschoten worden met een betrekkelijk geringe hoeveelheid zwart buskruit. Buskruit, waarvan in de loop van de zestiende eeuw - tegelijk met grote technische vorderingen op het gebied van scheepsbouw, scheepsgeschut en munitie - zowel de ontploffingskwaliteit, de kracht als de stabiliteit sterk verbeterd werd. En waardoor het mogelijk werd de munitie af te schieten met minder kruit en minder gevaar voor voortijdige detonatie. Dezelfde progressie gold voor de kanonballen en de zielboringen. De productie van kanonballen werd steeds preciezer en de boring van de binnenzijde van de loop zorgvuldiger. Het gevolg was een reductie van het bal-boringkalibergat (dat is: het verschil tussen de diameter van de bal en de boring van de loop), een geringer buskruitgebruik, minder kruitaanslag in de ziel, een kortere loop (of een zwaarder munitie), een lichtere affuit, een effectiever schot, de mogelijkheid voor schepen om op steeds groter afstand op de vijand te vuren enzovoorts. Zo blijken enerzijds technische noodzaak en mogelijkheden gelijke tred met elkaar te houden en anderzijds kleine technische verbeteringen te kunnen leiden tot verstrekkende militair-tactische ontwikkelingen. Bovendien bevestigt het de opvatting - zoals ook hieronder nog blijken zal - dat vormtechnische bijzonderheden (zelfs de kleinste) alleen te verklaren zijn binnen een grotere militaire, industrieel-economische en maatschappelijke context.

Mignons werden gebruikt als zowel veld-, vesting- als scheepskanon. Scheepsbemanningen prefereerden over het algemeen de kleinere culverijntypen boven de grote kanonnen. De laatste hadden als voordeel dat ze ballen met een groot kaliber konden afschieten met een behoorlijke kans op schade van de tegenstander. Daar stond echter een aantal nadelen tegenover. De aanwezigheid van zware kanonnen en ballen op een klein en licht scheepsdek was niet zonder risico's. Zij konden bijvoorbeeld problemen veroorzaken voor een stabiele waterligging van het schip. Het vele buskruit dat nodig was voor het afvuren van groot-kaliberprojectielen ging gepaard met een verhoogd ontploffingsgevaar, veel rook en stank tijdens het vuren. De gezamenlijke vuurronde van een aantal (bijvoorbeeld tien zware kanonnen) kon - ook al door hun grotere terugslag - een relatief klein en licht zestiende-eeuws schip uit evenwicht brengen en het

accuraat manoeuvreren tijdens een gevecht bemoeilijken. Toen in de loop van de zeventiende eeuw de schepen groter en zwaarder werden, werden de compactere (verbeterde) kanonnen hanteerbaarder. Zij verdrongen op den duur de kleinere geschutstypen in een zodanige mate dat de term kanon, dat wil zeggen de naam van één specifieke geschutsklasse in de volksmond gepromoveerd is tot pars pro toto voor alle geschutstypen.[5]

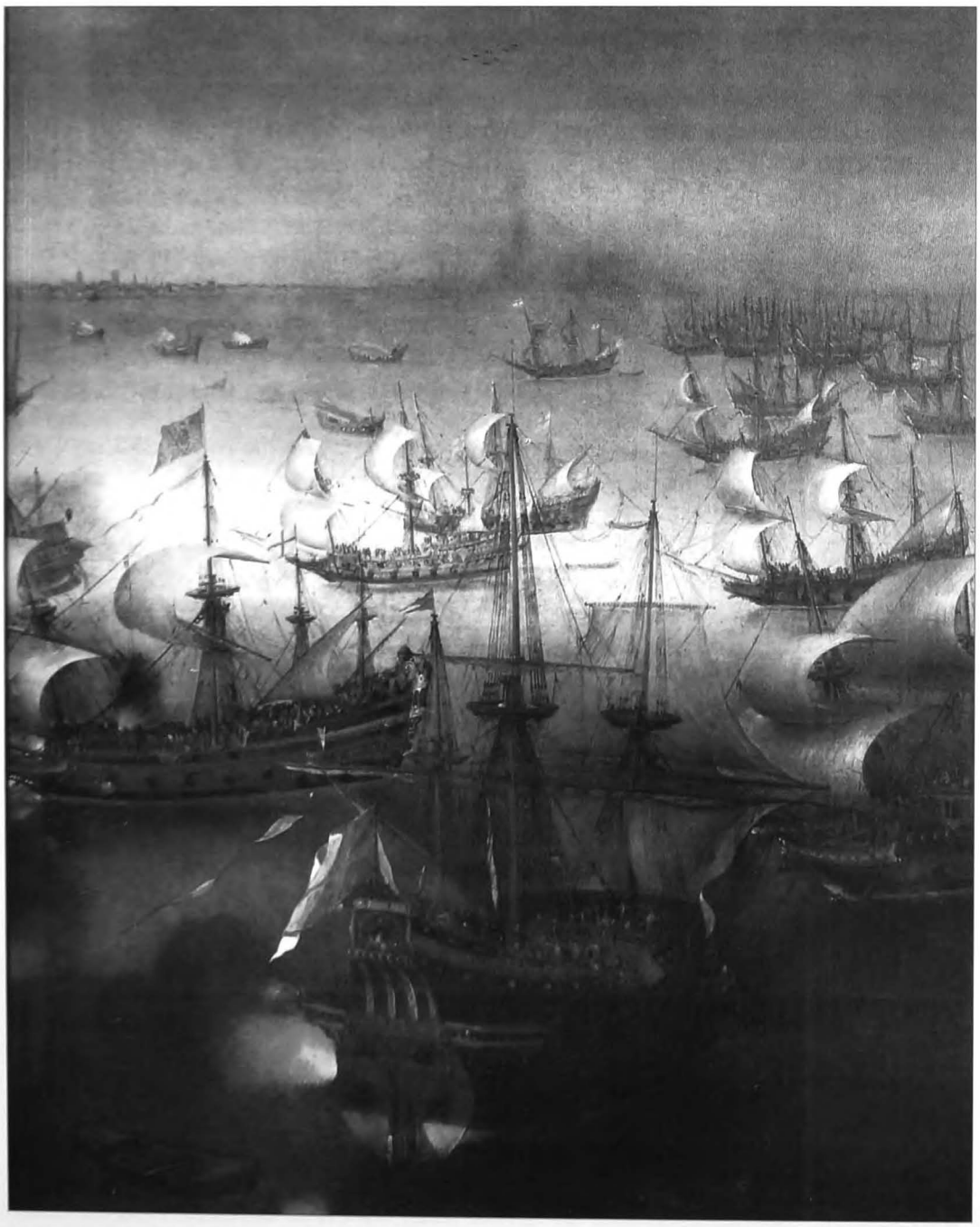

De Spaanse Gran Armada in het Kanaal.
Uit: D. Howarth, De grote zeeslagen, Amsterdam, 1979.

In verhouding tot latere kanonnen was de vuurkracht van mignons beperkt. Zij hadden weliswaar een voor hun tijd relatief groot bereik, maar van hun precisie en effectiviteit als anti-materieelgeschut moeten we ons geen al te grote voorstelling maken, althans niet wanneer het gaat om grote objecten zoals schepen (de uit deze tijd daterende Engelse zegswijze 'give it a shot' voor 'laten we het maar eens proberen' spreekt voor zichzelf). Bij een aanval op de Spaanse Armada in 1588 joegen de Engelsen bijvoorbeeld 2000 schoten op de Spanjaarden af, zonder dat dezen ook maar een duimbreedte van hun koers behoefden af te wijken. Veel bedreigender waren de mignons tegen bijvoorbeeld zeilen, masten, reling en touwwerk en als anti-personeelsgeschut. Het is niet zo moeilijk voor te stellen wat een angst de rondvliegende mignonballen teweegbrachten en welk lichamelijk leed zij berokkenden.

2.2 LADEN, RICHTEN EN VUREN

Het Sluise kanon werd bediend door een geschutsploeg van ongeveer twaalf man. De functie van het kanon was om metalen ballen af te schieten op een vijandelijk object en deze te beschadigen of uit te schakelen. De gebruikers van het kanon moesten daartoe met vele factoren rekening houden en vele handelingen verrichten. Achtereenvolgens waren dit het laden, richten en afvuren.

Eerst werd het kanon op het dek naar achteren gehaald, weg van de geschutspoort in het boord. De loop werd gereinigd van kruitaanslag met water, een kruitlepel en een wisser. Dit om kruitaanslag van het vorige schot te verwijderen en nog gloeiende kruitvonkjes te doven. Daarna werd de schone ziel geladen met buskruit. Dat kon op twee manieren: in de loop werd buskruit gestopt, los of in een dichtgenaaid zakje (kardoes). Daarna werd het met een laadstok (aanzetter) aangestampt, zodat, ook in het geval van los kruit, een compacte ontploffingsmassa ontstond, helemaal achterin de loop. Dan werd de kogel ingebracht (en soms ook een prop om deze op zijn plaats te houden) en eveneens aangedrukt. Omdat zowel het buskruit als de kogel aan de voorkant van de loop werden geladen, wordt gesproken van een voorlader.

Vervolgens werd het kanon teruggeplaatst met de loop door de geschutspoort. Het richten was meestal de verantwoordelijkheid van een speciale richter-schutter (hij was vaak ook degene die de lont aanstak). In de periode waarin het kanon werd vervaardigd, het einde van de zestiende eeuw, gebeurde dit nog tamelijk basaal en op het oog. Het was de taak van de schutter het kanon in een zodanige positie te plaatsen dat de kogel met een maximale impact het doel zou raken, dat wil zeggen midden op het doel met de grootst mogelijke snelheid. Het richten van kanonnen - in wezen dus schatten - kon in principe bestaan uit drie bewegingen: horizontaal met de affuit naar voren of achteren (a) en naar links of rechts (b). En verticaal met de loop naar boven of beneden (c). De schutter diende bij het schatten rekening te houden met een groot aan-

tal wapentechnische elementen, waaronder de hoeveelheid en de samenstelling van het buskruit, de *individuele* en typekenmerken van de kanonskogel en het kanon (zoals de vuurkracht, terugslag en uitboring van de ziel), maar ook met de aard, de afstand en de snelheid van het doel. Geen wonder dat de effectiviteit van het schot naast dit alles beïnvloed werden door allerlei menselijke factoren, vooral de aanleg, opleiding, kennis en ervaring van de schutter. Al deze elementen hadden weer gevolgen voor de ballistiek van de kogel, zoals de afvuurhoek, de krombaan en de valhoek. Het raken van een doel was dus – om het in rekenkundige termen te zeggen - de optelsom van vele delen.

Een scheepsschutter had het overigens een stuk moeilijker dan zijn collega op land. Gebrek aan richtruimte, een onstabiele ondergrond, onverwachte manoeuvres van het schip, golfslag, het weer maakten nauwkeurig richten nagenoeg onmogelijk. Bewegingen a en b waren op een schip vaak onnodig of onmogelijk. Beweging c, omhoog-omlaag, kon hij manipuleren met één of meerdere wiggen onder de achterzijde van de loop. Om het kanon in positie te houden gebruikte de geschutsploeg kabeltouwen (vastgemaakt aan de vloer en de spanten) en handspaken (vastgemaakt aan de achterste rol of blokraderen). Tijdens de hectiek van het beschieten van de vijand kwam de schutter in veel gevallen nauwelijks aan het min of meer zorgvuldig richten toe en nam hij maar genoegen met het uitbraken met kanonkogels. Anders gezegd: gebrek aan richtkwaliteit van het schot werd vaak gecompenseerd door de kwantiteit van de schoten.

Na het laden en het richten van het Sluise kanon ontstak de schutter of een andere kanonnier met een lontstok de lont. Via het zundgat bereikte het vuur het buskruit in de achterzijde van de ziel. De combinatie van vuur en kruit veroorzaakte een ontploffing en de ontploffing op haar beurt een enorme energie. Deze energie bestond uit grofweg drie elementen: rook, warmte en druk. Vanwege de dikte van de loop vonden deze vooral naar voren een uitweg. Voor het schot was vooral de druk van belang, want hoe groter de druk (= vuurkracht), des te sneller de kogel wegvloog. Over het algemeen gold: hoe minder rook en (rest)warmte, des te groter de vuurkracht. En hoe groter de vuurkracht, des te effectiever de inslag en toegebrachte schade op het doel.

Overigens vonden niet alle rook, druk en warmte langs voren een weg naar buiten. Rook verdween ook langs het zundgat, warmte werd ook afgegeven aan de loop. En een deel van de druk sloeg naar achteren tegen de stootbodem. Vooral het laatste, de terugslag, was gevaarlijk en kon nogal wat slachtoffers in de geschutsploeg veroorzaken. Ook het geluid en de kruitdamp die in het bedompte geschutsdek nauwelijks weg konden, moet het afvuren van een kanon tot een bezoeking gemaakt hebben, laat staan het vuren van tien tot twintig kanonnen tegelijk. En dan hebben we het nog niet eens over het geschommel van het schip, het gezweet, gevloek om bedorven buskruit, het geschreeuw van bevelen, de tijdsdruk

om snel te vuren en het gevaar voor ontploffend eigen materiaal, vijandelijke tegentreffers, inslagen, versplinterend hout. Begrijpelijk dan ook de vreugde als een gezamenlijke kanonnade het schip van de tegenstander naar de kelder wist te jagen.[6]

3. PRODUCTIE

3.1 DE WEALD

Op de loop van het kanon uit Sluis zijn twee initialen te lezen: TI - elk met een horizontaal dwarsbalkje midden door de poot van de T en I. Daarmee is de maker van de loop bekend: Thomas Johnson (de I is ook te lezen als J). Zijn kanongieterij was gevestigd in Horsmonden. Horsmonden ligt in de Weald, een bosachtige streek in centraal Sussex en Kent in Zuid-West-Engeland, waar zich vanaf het einde van de middeleeuwen een bloeiende ijzerindustrie ontwikkelde.[7] Dat deze juist in dit gebied ontstond is niet zo verwonderlijk. De kleigrond bevat ijzererts dat door mijnbouw op relatief geringe diepte eenvoudig en dus goedkoop kan worden gewonnen. Als brandstof werden bomen en kalk gebruikt; beide zijn volop in de streek aanwezig. Om de temperatuur van de ijzerovens verder te verhogen werden blaasbalgen gebruikt die meestal aangedreven werden door waterkracht. Daarom lagen de meeste productieplaatsen vlakbij riviertjes of meertjes.

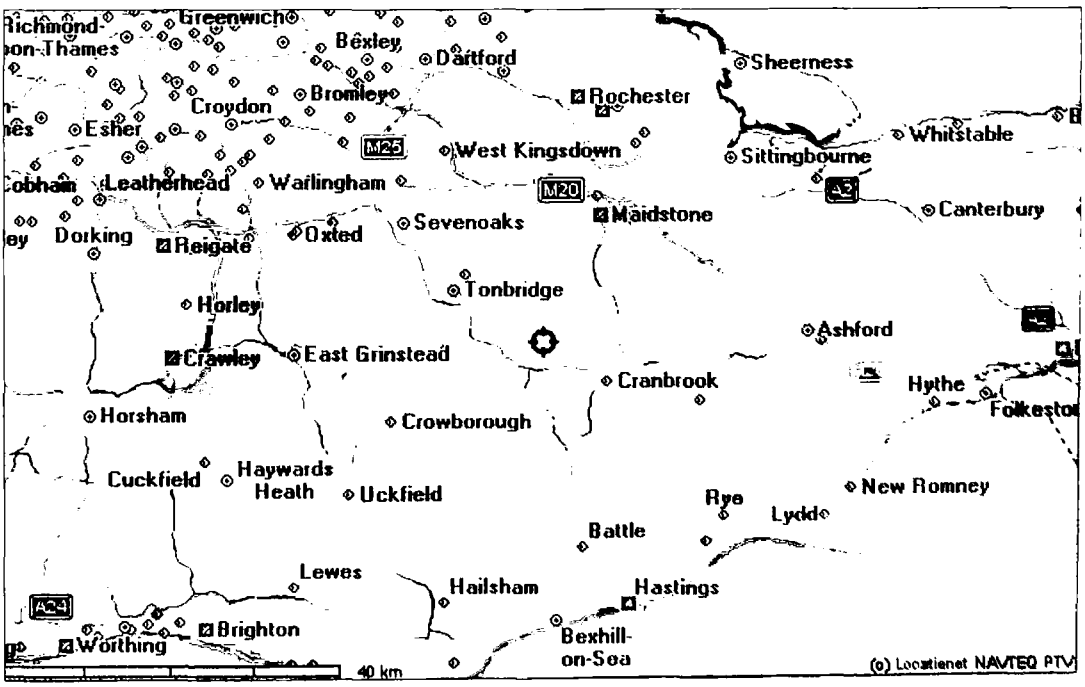

Kaart van Zuid-West-Engeland met linksboven Londen, rechtsboven de Theemsmonding en rechtsonder het Kanaal.
Horsmonden is in het midden aangegeven met de ster.

Behalve grondstoffen is er voor een opkomende en bloeiende metaalindustrie natuurlijk ook kennis, menskracht, en vraag nodig. Locale kennis van metaalvervaardiging gaat in de Weald terug tot de voorromeinse tijd, maar de specifieke know-how van kanongieten kwam hoogstwaarschijnlijk van Franse emigranten, eind vijftiende-begin zestiende eeuw. Menskracht was eveneens aanwezig. In eerste instantie kwam de vraag naar geschut vooral van het hof en (later) handelsmaatschappijen, die vlakbij zetelden, vooral in Londen. Later toonden ook buitenlandse instellingen belangstelling. Een voordeel was de nabijheid van riviertjes en de kust, waardoor de geschutsstukken betrekkelijk eenvoudig en goedkoop (ofschoon niet probleemloos) naar andere delen van Engeland en het buitenland vervoerd konden worden.

De opkomst van de metaalindustrie in de Weald stond niet op zichzelf, maar maakte deel uit van een algemene economische accentverschuiving in West-Europa van de traditionele textielindustrie naar nieuwe bedrijfstakken. Daarvan was de zich sterk en snel ontwikkelende metaalindustrie één van de belangrijkste. Tussen 1530 en 1600 bijvoorbeeld steeg in Engeland en Wales het aantal gieterijen van zes naar 89 en de gemiddelde jaarproductie van 1200 naar 17.800 ton.[8]

De Weald had niet alleen kennis en menskracht voor de vervaardiging van kanonnen; het had het ook voor de productie van rolpaarden. Deze werden geleverd door de timmerwerkplaatsen in de streek. Aan grondstof, hout, was er in de boomrijke streek geen gebrek – althans aanvankelijk. De houtkap (ook bijvoorbeeld voor schepen) is niet zonder gevolgen gebleven: de Weald bestaat voor nog maar 20% uit bos. Houtschaarste is één van de oorzaken van de teloorgang van haar metaalindustrie geweest.[9]

De vervaardiging en het transport van de kanonnen in de Weald was seizoensarbeid. Het zuiveren van het ijzererts voor het Sluise kanon, het smelten en gieten moet in de wintermaanden hebben plaatsgehad. Het waterpeil van de riviertjes was toen voldoende hoog en de stroming groot genoeg voor het aandrijven van de blaasbalgen. Om het zware geschut naar de kust te vervoeren moest men wachten tot de zachte kleiwegen droog en begaanbaar waren geworden - meestal pas de vroege zomer.[10]

3.2 ENGELSE GIETIJZEREN KANONNEN

Aan de productie van het Sluise kanon ging bijna een eeuw aan industriële ontwikkeling van gietijzeren artilleriestukken in Engeland vooraf. Deze specifieke tak van de wapenindustrie begon onder de regering van Hendrik VII met een periode van experimenten (1490-1509).[11] Dankzij de toegenomen technische kennis waren gieters tussen 1509 en 1513 in staat om de eerste bruikbare gietijzeren kanonnen te maken en verhandelen. Niettemin waren de *gotelingen* (de naam voor gietijzeren

kanonnen) in deze tijd kwalitatief de mindere van het bronzen geschut, zoals dat elders in Europa werd gemaakt. Een belangrijk nadeel ten opzichte van bronzen stukken was dat gietijzer kan roesten. Het is bovendien brosser, dus gevoeliger voor breuken, scheuren en schade en bijgevolg onveiliger. Om dit probleem te verhelpen werden de gietijzeren stootbodems en lopen verdikt. Maar dat leidde weer tot een groter gewicht, en niet alleen van de loop maar noodzakelijkerwijs ook van de affuit. Het gevolg was een geringere mobiliteit en beperkter inzetbaarheid (het relatief grote gewicht verklaart deels hun populariteit als scheepsgeschut). Tegenover al deze nadelen stond echter een belangrijk voordeel: gietijzeren kanonnen waren een stuk goedkoper. In de eerste helft van de zeventiende eeuw was het prijsverschil tussen ijzeren en bronzen geschut gemiddeld 1:8 (andere bronnen spreken van een verschil tot 1626 van 1:3-4). Dit kwam niet alleen door het materiaal, maar ook door de steeds efficiëntere fabricage en strikte functionaliteit van Engelse kanonnen. Het wapen uit Sluis heeft dan ook geen enkele decoratie.

Ofschoon in de eerste decennia van de regering van Hendriks opvolger, Hendrik VIII, de ontwikkeling en productie van ijzeren kanon-

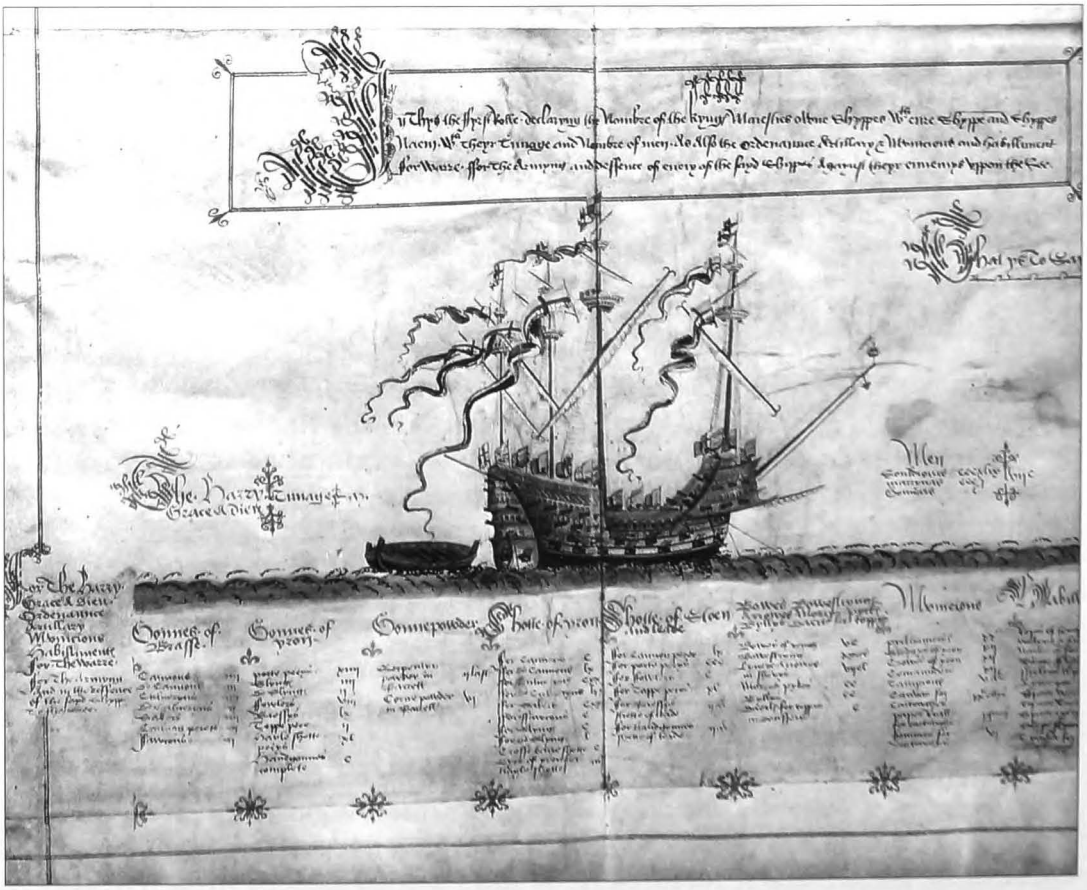

Engels oorlogsschip uit de vloot van Henry VIII met geschut op meerdere dekken.
Uit: *Uit: D. Howarth, De grote zeeslagen, Amsterdam, 1979.*

nen doorging, was het gezien de genoemde nadelen begrijpelijk dat bronzen geschut de standaard bleef. De koning bestelde bijvoorbeeld in twintig jaar meer dan 140 bronzen stukken bij de befaamde gieterij van Hans Poppenruyter te Mechelen. Hun levering markeert het begin van de Engels-Nederlandse handel in kanonnen.

Een lege schatkist, conflicten met Frankrijk en nood aan moderne, goede en vooral goedkope zware wapens vormden tussen 1541 en 1543 de prikkels voor verdere innovaties. Onder leiding van William Levett († 1554), directeur van de *Royal Iron Works*, werden door de Engelsman Ralph Hogge (of Hoge), de Fransman Pierre Baude (Bawd) en de Vlaming Pieter van Collet een sterk verbeterde versie van het reeds bestaande ijzeren kanon ontwikkeld. Binnen drie jaar (1545-1547) werden er al 200 geleverd. Daarna nam de productie, mede dankzij moderne fabricagetechnieken, gestaag toe.[12]

Onder invloed van de voortdurend oplopende internationale spanningen schijnt de productie en handel van Engelse ijzeren kanonnen, zowel voor Engeland als daarbuiten, in het laatste kwart van de zestiende eeuw binnen korte tijd snel te zijn opgevoerd. In samenhang daarmee werden de productietechnieken en -methoden sterk verbeterd, gestroomlijnd en gerationaliseerd. De kleinschalige, ambachtelijke vervaardiging maakte in deze tijd geleidelijk plaats voor middelgrote bedrijven met een toenemende productiecapaciteit en korte levertijden. De bedrijven werden geleid door een kleine kern van geschoold, gespecialiseerd (dus duur) personeel en een grotere groep ongeschoolde werknemers, zoals houthakkers, kolenbranders, mijnwerkers, gravers en dragers, waarvan velen seizoensarbeiders.[13]

Één van die bedrijven was Horsmonden Furnace (furnace is gieterij), waar Thomas Johnson het Sluise kanon vervaardigde.

3.3 THOMAS JOHNSON

3.3.1 Afkomst en begin van zijn loopbaan

Thomas Johnson behoorde tot een familie van geschutsgieters.[14] Zijn grootvader was waarschijnlijk Cornelius Johnson, die naar verluid samen met zijn broer Henry Johnson naar Engeland waren gekomen uit de Lage Landen. Cornelius was kanongieter van koning Hendrik VIII. Zijn zoon, John Johnson, was een medewerker van de bovengenoemde Franse kanongieter Pierre Baude. John moet een man geweest zijn met een speciaal talent voor geschutsfabricage, aangezien hij *succeeded and exceeded his master in this his art of casting ordnance [geschut], making them cleaner and to better perfection.* De zoon van John was Thomas Johnson. Deze familierelatie linkt Thomas dus met het begin van de productie van gotelingen in Engeland.

Waar en wanneer Thomas werd geboren weten we niet. In een laat document uit zijn leven, van augustus 1589, wordt hij omschreven "as of Hartfield". Hartfield is een klein stadje in de Weald, op de grens van Kent en Sussex en bezat, zoals zo veel andere plaatsjes in de Weald, een gieterij.

In de loop van zijn leven is Johnson bij verschillende gieters in dienst geweest en hij heeft – waarschijnlijk om die reden - op verschillende plaatsen gewoond. Het is dus niet duidelijk of de zojuist geciteerde mededeling slaat op zijn geboorteplaats of op zijn verblijfplaats van net voor 1589. Zeker is wel dat hij in 1567 in Maresfield, Sussex woonde, waar hij werd opgeleid in de gieterij van *Queensfounder* Ralph Hogge. Kanonnen speelden een belangrijke rol in de verdediging van het land en hun productie werd daarom gereguleerd via koninklijke vergunningen. Betrouwbare en kwaliteitsvolle gieters kregen een koninklijke licentie en werden *Queen's gunfounder* genoemd, kanongieter van koningin Elizabeth I.

Waarschijnlijk bleef Johnson er tien jaar werken, maar er zijn ook suggesties van werkzaamheden bij een gieterij in Mayfard's Gate in 1574. Vermoedelijk tenminste in 1581 werkte hij als zelfstandig kanongieter, terwijl de eerste leveranties aan de kroon dateren van 1584. In de tien jaar daarna, dus tot 1593, voorzag hij de regering van 345 kanonnen met een totaal gewicht van 440 ton. Waar hij in de jaren 1580 werkte is niet zeker, mogelijk in Scarletts Furnace en Cowden Furnace, eveneens in Zuid-West-Engeland. In 1585 volgde hij Ralph Hogge op als *Queens gunstonemaker* en *gunfounder*. Drie jaar later vestigde hij zich in Horsmonden.

3.3.2 Horsmonden Furnace

De gieterij te Horsmonden lag aan de zuidelijke oever van Furnace Pond, een speciaal voor de metaalindustrie aangelegd meer van ongeveer 130 m. De plaats was uitnemend geschikt voor de productie van kanonnen: de omgeving bevatte aders van ijzererts, met het water van het meer en een dam kon waterkracht en energie worden opgewekt en de uitgestrekte bossen zorgden voor brandstof uit hout en houtskool. In de zestiende en zeventiende eeuw bevond zich hier één van de belangrijkste productieplaatsen van geschut in de Weald. Op zijn hoogtepunt (eerste helft zeventiende eeuw) werkten er naar verluid zo'n 200 man.[15] Overigens lag aan het meer niet één gieterij, maar twee gieterijen; naast Horsmonden Furnace ook Brenchley Furnace.

Het is niet bekend wanneer de Horsmonden Furnace werd gesticht. In 1574 was het in bezit van de *scythe-smith* (zeissmid) Thomas Brattle (of Bartell), die de gieterij pachtte aan William Ashburnham. Vijf jaar later blijkt er een wisseling van pachter (Thomas en Henry Daryll) en eigenaar (Thomas Dyke) te hebben plaatsgehad. In 1588 wordt Brattle opnieuw

Op vermoedelijk deze plaats aan Furnace Pond bij Horsmonden werd de Sluise kanonsloop geproduceerd. Van de ijzergieterij rest nauwelijks meer een spoor (2006).
Foto: mw. Th. Skinner, Horsmonden.

genoemd als eigenaar met William Ashburnham als pachter; Thomas Johnson wordt dat jaar voor het eerste genoemd als diens onderpachter.[16]

3.3.3 Loopbaan te Horsmonden en overlijden

Thomas Johnsons *bedrijfsmissie* in Horsmonden was de vervaardiging van kanonnen voor de export, maar vooral de kroon. Daarvan getuigen onder andere de *Debenture Books*, bijgehouden door de *Office of Ordnance*, de Engelse overheidsdienst verantwoordelijk voor artillerieleveranties. Johnson komt hierin voor van 1593 (het jaar waarin van de oudst bewaard gebleven boeken) tot 1595. Hij blijkt niet alleen geschut te hebben geleverd, maar ook munitie. Interessant is op 30 juni 1594 de verkoop van vier mignons voor het schip de *Quittance*.[17]

Deze jaren, de jaren 80 en 90 werden gedomineerd door grote conflicten tussen Engeland, Spanje, Frankrijk en de Nederlanden – geheel West-Europa was in wezen potentieel oorlogsterrein, zowel te land als ter zee. Een belangrijk uitgangspunt van de Engelse defensiepolitiek was de ongehinderde productie van strategische wapens. Dat blijkt uit de actieve steun van de regering aan Johnson toen er zich in 1595 lokale moeilijkheden voordeden. Het bestuur in Londen wees de *Lord Lieutenant* of

Kent er in een petitie dat jaar op dat de werkzaamheden van Johnson niet bedreigd mochten worden door textielwerkers en andere ambachtslui uit het vlakbij gelegen textielstadje Cranbrook. De petitie is overigens één van de weinige bewaard gebleven documenten waarin Johnson met name genoemd wordt. In die tijd had Cranbrook ernstig te lijden van graantekorten en houtschaarste. De wevers van Cranbrook dreigden de ijzergieterijen in de omgeving van de stad te verwoesten, omdat deze naar hun mening te veel hout voor brandstof verbruikten. Tot de bedreigde ondernemingen behoorde Horsmonden Furnace.[18]

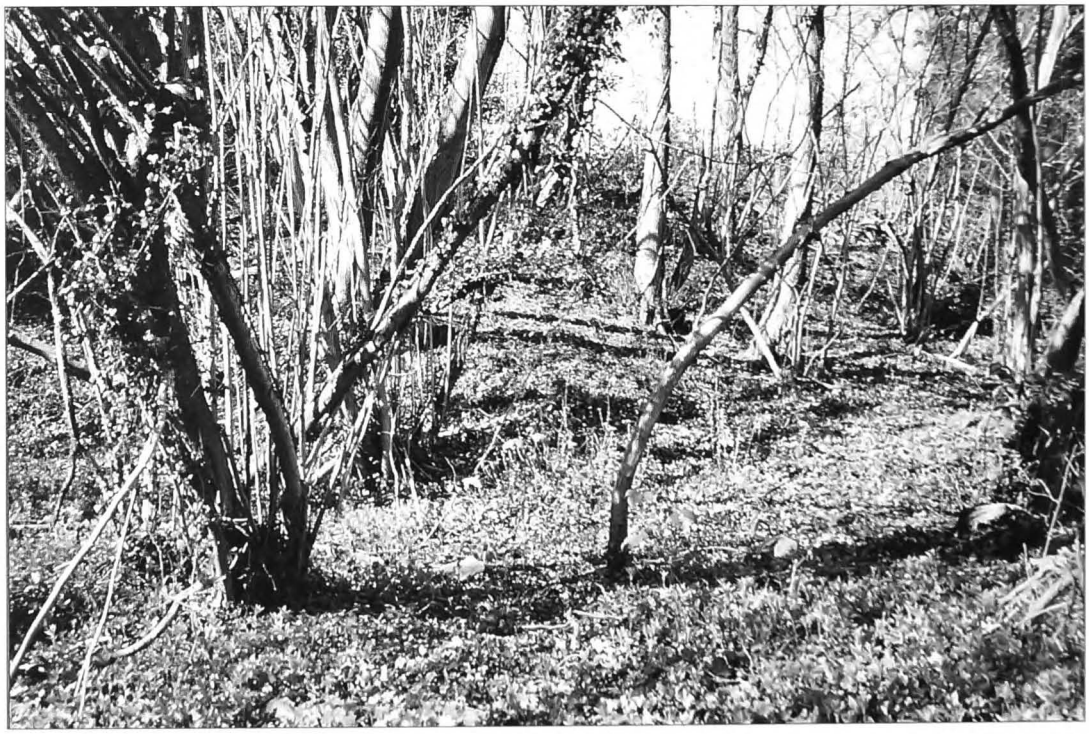

Furnace Pond (2006).
Foto: mw. Th. Skinner, Horsmonden.

In hetzelfde jaar had Johnson te kampen met andere moeilijkheden. Hij werd vervolgd voor schulden en hij was vanwege capaciteitsproblemen niet in staat om op tijd een partij kanonnen aan de kroon te leveren Wel wist hij 42 ander stukken – scheepskanonnen - te produceren voor de Earl of Cumberland, met een totaalgewicht 6000 pond. Deze earl, Geord Clifford (1558-1605), was hoveling van Elizabeth I en marinecommandant tijdens de Spaans-Engelse oorlog (1585-1604).

De laatste geregistreerde betaling van regeringswege aan Johnson dateert van 22 december 1595. De volgende betaling voor een nog uitstaande rekening wordt gedaan op 27 maart 1596 aan Johnsons weduwe Mary. Ergens tussen eind december 1595 en eind maart 1596 moet Johnson dus op voor ons onbekende leeftijd overleden zijn.[19]

3.3.4 Johnsonkanonnen

Slechts een klein deel van het gietijzeren Engels geschut uit het einde van de zestiende eeuw is bewaard gebleven. Het aantal kanonnen dat we, binnen die categorie, met zekerheid kunnen toeschrijven aan de Johnsons is erg klein. Het Marinemuseum te Lissabon is eigenaar van een kanon met de initialen II, waarschijnlijk van John Johnson, de vader van Thomas. Van de laatste zelf waren tot voor kort naar verluid slechts drie stukken geschut bekend. De eerste is kanon 13 (een falcon, een aan de mignon verwant culverijntype) van het in 1609 gezonken VOC-schip de *Mauritius*. Dit vermeldt: TI, alsmede een koopmansteken. Daarnaast is er een nog ongepubliceerd kanon in Fort Nelson te Portsmouth. Het derde is kanon 12 uit Derry met behalve de letters TI, het jaartal 1590 en het gewicht 3-3-0.[20] Aan dit beperkte aantal geschutsstukken kunnen we nu dus een vierde toevoegen. Het is de enige bewaard gebleven mignon van de Johnsons.

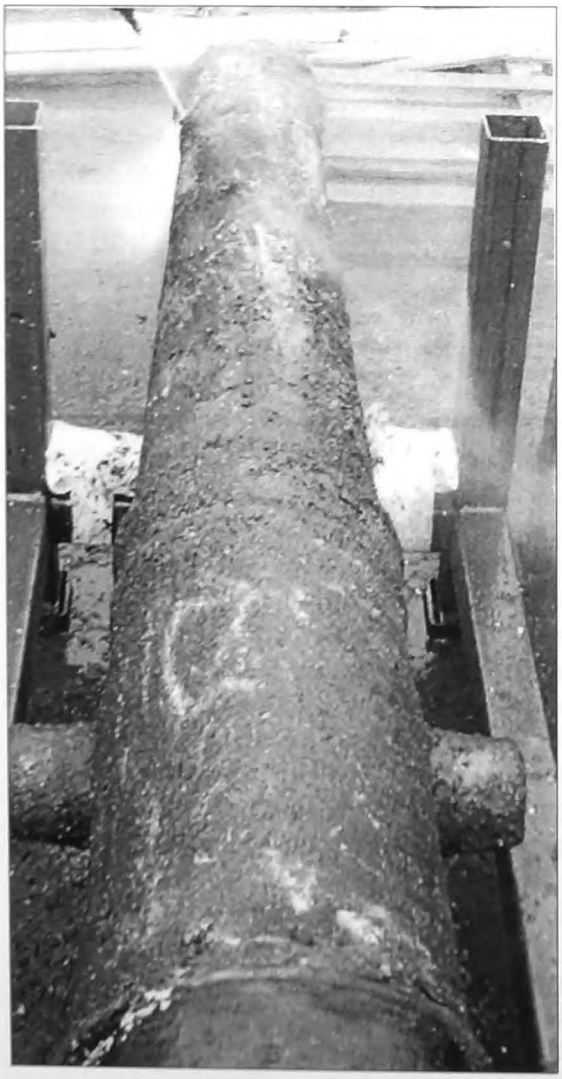

Kanon van Thomas Johnson uit Derry, Noord-Ierland (2006). Foto: mw. R.R. Brown (Leed).

4. VERVOER

4.1 RUDOLPHE ENGELSTEDT

Niet alleen de productie, maar ook de handel werd vanwege het strategische karakter van de kanonnen via koninklijke vergunningen geregeld. In 1592 kreeg Rudolphe Engelstedt van Londen vergunning om kanonnen naar Middelburg en Vlissingen te exporteren. De export van dergelijk geschut werd niet aan de eerste beste gegund en Engelstedt was dan ook niet de eerste de beste.[21] Hij was afkomstig uit het Noord-Duitse Emden en een handelaar en diplomaat van aanzien. Hij had goede connecties met bestuurders en collega-kooplui in onder andere zijn vaderstad, Londen, Groningen en Middelburg. Hij deed zaken in zowel de Republiek, Noord-Duitsland als Engeland. De relaties tussen zijn geboortestad en de Republiek waren oud en hecht. De invloed van de Nederlandse commercie was er zelfs zodanig dat Emden als Nederlandse stad in het Duitse rijk werd beschouwd. In Engeland stond Engelstedt dan ook bekend als *Dutch merchant*. Ook de connectie Emden en Engeland was oud - Emden was stapelplaats van Engels laken. Middelburg had (sinds 1587) dezelfde status. Ook daar, en in Vlissingen, had Engelstedt handelsbelangen. Overigens maakten zowel Emden, Londen, Middelburg als Vlissingen aan het einde van de zestiende eeuw mede door hun onderlinge handelsnetwerken (hanze, Merchant Adventurers, voorcompagnieën) een economische bloeiperiode door.[22]

Rudolph Engelstedt (zijn naam komt ook voor als Ludolphe Ingelstedt) beperkte zich niet tot strikt commerciële activiteiten. Zoals andere internationale handelaars bewoog hij zich ook op het gebied van de diplomatie. Engelstedt moet bevriend zijn geweest met vele bestuurders in zowel Emden, de Republiek als Engeland. Uit zijn actieve bemoeienis om Groningen tot nieuwe stapelplaats te maken van Engels laken ontwikkelde zich bijvoorbeeld een directe correspondentie (en een diplomatieke missie) tussen Groningen en koningin Elisabeth I. Engelstedt speelde het diplomatieke spel met andere woorden tot in de hoogste kringen.

Van dit spel moet ook een officieel verzoek om een exportvergunning van Engelse gotelingen deel hebben uitgemaakt. Mogelijk is het verzoek, zoals gebruikelijk was, ondersteund door een aanbevelingsbrief (recommandatie) van de Staten-Generaal.[23] De vergunning om kanonnen naar Middelburg en Vlissingen te exporteren werd hem verleend door de *Office of the Ordnance*, zoals gezegd in 1592. Het was zowel een bewijs van zijn invloed als een blijk van vertrouwen. Londen wilde uiteraard voorkomen dat kanonnen in handen van zijn vijanden vielen, in het bijzonder Spanje.[24] Tussen 1594 en 1596 verbleef Engelstedt samen met zijn collega Gilles de Visscher (mogelijk permanent) in Engeland als *lobbyisten* voor de aankoop van de gietijzeren kanonnen en het verkrijgen van exportlicenties. Het verblijf had succes. Daarvan getuigt onder ande-

re de aankoop van enkele kanonnen van Thomas Johnson. Dit gebeurde in 1594 en mogelijk behoorde het Sluise kanon ook daartoe. We weten namelijk niets van een kanonnenaankoop in 1595, dat tevens het laatste jaar van Johnsons bedrijf was.

Engelstedt en De Visscher zijn goede voorbeelden van Nederlandse kooplui die vanaf het einde van de zestiende eeuw een steeds grotere rol begonnen te spelen in de internationale wapenhandel. Dat werd onder andere in de hand gewerkt door het vredesverdrag dat Engeland en Spanje in augustus 1604 sloten. In de jaren daarna nam het toezicht op de productie en de handel van gietijzeren kanonnen van regeringswege af. Op den duur werd de verkoop van gotelingen de facto vrijgelaten. Nederlandse kooplui werden geleidelijk de belangrijkste afnemers. Zij verdrongen hun Engelse collega's zoals Richard Garner en Thomas Lee, die rond deze tijd grote aantallen gotelingen aan de Zeeuwse Admiraliteit leverden. Eén van Johnsons opvolgers in Horsmonden, Thomas Browne - overigens één van de belangrijkste wapenfabrikanten uit het begin van de zeventiende eeuw - deelt mee dat *the Dutch havinge bargained with him to take all that the English doe not buy.*[25] En de Engelsen, nu in vrede met Spanje, kochten steeds minder ijzeren kanonnen.

Ondanks pogingen om hen aan banden te leggen (vooral door parlementariërs in de *Commons*), werden de Nederlanders in de handel van gietijzeren kanonnen steeds dominanter. Binnen enkele decennia wisten zij al hun collega's te overvleugelen en zelfs de Engelse technieken en productiemethoden naar Zweden, de Nederlanden en Duitsland te exporteren. Daarom stierf rond 1630 de eens zo massale productie van ijzeren exportkanonnen in Engeland een zachte dood.[26]

In Horsmonden bleef men kanonnen maken, aanvankelijk nog ijzeren, later in toenemende mate bronzen. De al genoemde Thomas Browne was van hen de belangrijkste. De gieterij van Browne en zijn zoons en kleinzoons bleef in bedrijf tot tenminste 1667. Op een lijst uit 1717 komt het niet meer voor. Horsmonden Furnace is sinds ruim drie eeuwen verdwenen. Het enige wat van meer dan een eeuw *sweatting iron* resteert, zijn sporen van ijzerslakken en de naam Furnace Pond. En: *The Gun & Spitroast Inn* vlakbij het stadspark van Horsmonden.

4.2 VAN HORSMONDEN NAAR MIDDELBURG OF VLISSINGEN

De gieterij van Johnson was gevestigd aan de zuidelijke oever van Furnace Pond. Daar werd het Sluise kanon vervaardigd. Dat moet gebeurd zijn niet lang voordat Engelstedt in 1594 op enkele van Johnsons kanonnen de hand wist te leggen - misschien wel dezelfde winter.[27] De mignon werd samen met andere kanonnen op ossenwagens geladen en langs de zware, kleiige wegen van centraal Kent naar het riviertje de Teise vervoerd, waarschijnlijk nabij Millhall, tussen Bradford Bridge en Maidstone – mogelijk ergens in de vroege zomer (dat jaar ove-

rigens *seer nat en vuyl* met *continueele regens*[28]). Waarschijnlijk zal het transport wel extra financieel belast zijn met plaatselijke taksen om de schade die de zware vracht aan de wegen veroorzaakte.[29] Op de bedoelde plaats aan de Teise werd het kanon overgeladen op een vaartuig. Het vervoer ging van daaraf natuurlijk een stuk gemakkelijker. Daarna ging het naar de bredere rivier de Medway, langs Rochester en Sheernes en via de Thamesmonding tenslotte naar Londen. Geschut mocht voor een belangrijk deel van de zestiende en zeventiende eeuw alleen via Londen naar het buitenland worden verscheept.

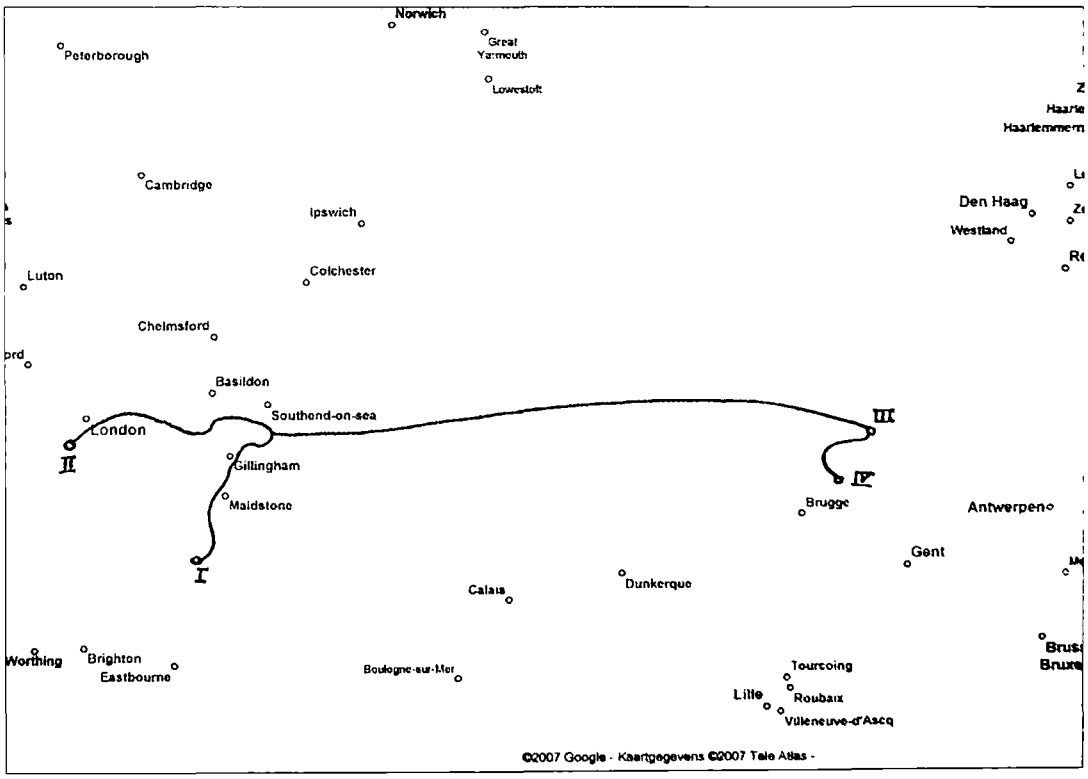

Het traject van het Sluise kanon van de ijzergieterij in Horsmonden via Londen en Vlissingen/Middelburg naar Sluis.

In Londen werd het kanon getest op het terrein van *Woolwich Artillery* (andere bronnen spreken van testterreinen te Brenchley (vlakbij Horsmonden) en Millhall).[30] Het doel van de test was om te bezien of de geschutskwaliteit voldoende was. Hiertoe werd de loop voorzien van een dubbele lading kruit. Er werd twee keer getest. Waren geen breuken of scheuren geconstateerd (vooral de vuurmond bleek een kwetsbaar onderdeel), dan werd het kanon vrijgegeven voor de export. In Londen moet Johnsons kanon in opdracht van Rudolph Engelstedt zijn overgeladen op een schip. Daarna werd het naar Vlissingen of Middelburg gebracht.

Dat het stuk naar één van de beide plaatsen werd vervoerd kunnen we niet alleen afleiden uit Engelstedts vergunning voor de export van Johnsons geschut. Er is nog een aanwijzing: Op het Sluise kanon staat een gewichtsgetal, 1220. Dit kunnen Engelse ponden zijn (uit het einde van de regering van Elizabeth à 437,2 g), maar ook Middelburgse (in de periode vóór 1608 à 467,7 g). 1220 Engelse ponden komen overeen met 533,4 kg en 1220 Middelburgse met 567,7 kg. Voorafgaand aan de reconstructie van het rolpaard in 2005 is de loop gewogen: bijna 550 kg. Aangezien een deel van de vuurmond verdwenen is, moet de loop oorspronkelijk zwaarder gewogen hebben. Dit laat maar één conclusie toe: het op de loop vermelde gewicht is in Middelburgse ponden. En daarmee doet zich de mogelijkheid voor dat het kanon is geproduceerd op bestelling van Engelstedt voor een Middelburgse of Vlissingse afnemer.[31]

5. PRIJS EN AFNEMER

5.1 PRIJS

Wat de exacte rol van Engelstedt was bij de uitvoer van het kanon is niet bekend (waarbij we direct aantekenen dat de uitvoer altijd partijen kanonnen betrof, nooit één kanon). Was hij slechts een contactpersoon, die - min of meer zonder bedrijfsrisico - op verzoek van een afnemer de kanonnen bestelde en afleverde? Of kocht hij als ondernemend koopman zelf kanonnen op en verkocht hij deze zelfstandig op de Nederlandse markt? Beide beroepsdisciplines van wapenleveranciers komen voor. Overigens was Engelstedt zich ervan bewust dat afzet van kanonnen in deze tijd van vroegkapitalisme en bijna onafgebroken oorlogvoering nagenoeg verzekerd was.[32]

Zekerheid hebben we evenmin over de hoogte van de productieprijs van het Sluise kanon. Aankoopprijzen zijn bekend uit enkele Engelse en enkele Zeeuwse bronnen. De Engelse prijsgegevens komen uit de reeds genoemde Londense *Debenture Books*. Deze geven inzicht in transacties in Engeland voor Engelse producten; het zijn met andere woorden binnenlandse handelsprijzen. Voor de leverantie van vier mignons ontving Johnson op 30 juni 1594 een bedrag van £ 29.[33] Dat komt neer op iets meer dan £ 7 per stuk. Een mignon van Johnson kostte op de Engelse markt dus omgerekend rond de f. 70 (£ 1 = f. 10).[34]

De belangrijkste Zeeuwse bron is de boekhouding van de Admiraliteit van Zeeland. Deze bevat onder andere informatie over Zeeuwse importprijzen. Daaruit valt bij benadering een gemiddelde aankoopprijs van gotelingen uit licenties vast te stellen. De prijs van het Sluise kanon zal van dat gemiddelde vermoedelijk niet zo veel hebben afgeweken. In het begin van het laatste decennium van de zestiende eeuw bedroeg de prijs circa f. 10 per 100 pond. In 1592 steeg de prijs voor ijzeren kanonnen plotseling tot f. 14/100 pond, terwijl de jaren 1595-1596 weer een daling tot het gemiddelde niveau te zien gaven. In 1596-1598

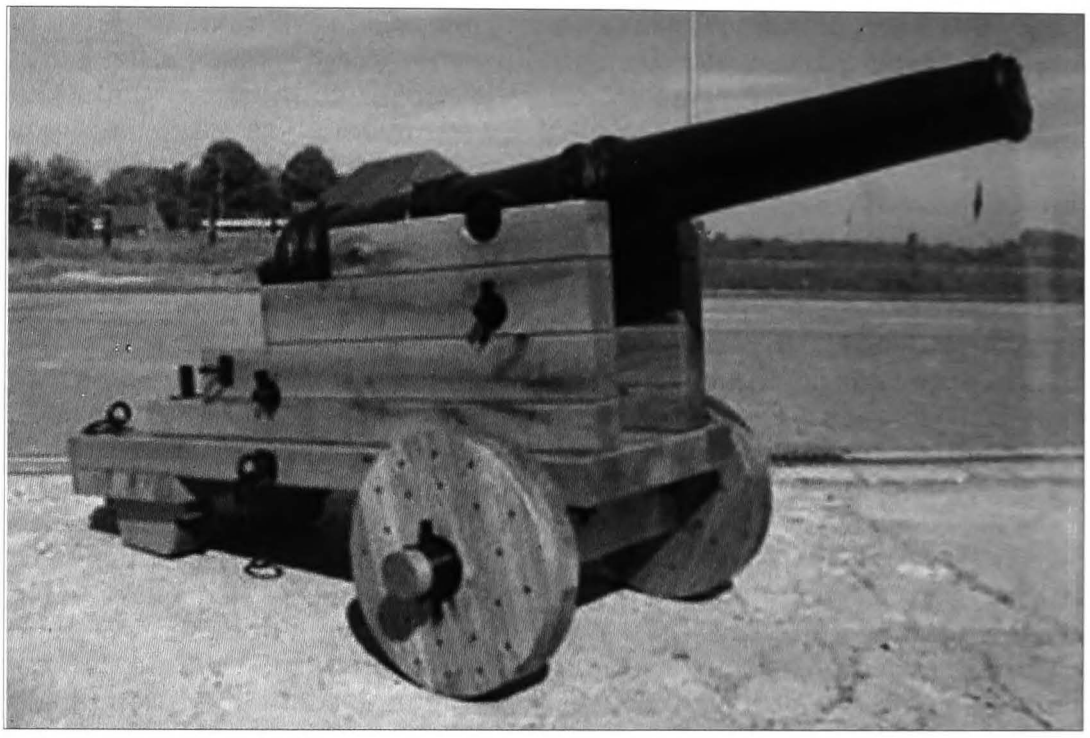

Engelse mignon uit het einde van de zestiende eeuw met gereconstrueerd rolpaard te Sluis.
Verz.: Stadsraad Sluis.

ging de prijs weer omhoog (f. 13 per 100 pond), om daarna andermaal en nu definitief terug te keren tot het oude prijspeil. Toevallig dateert de productie en het transport van het kanon - waarschijnlijk 1594 - juist uit de jaren van hevige prijsschommelingen. Begin 1592 of in 1595 kostte een ijzeren kanon van 1220 pond tegen de f. 122. In 1594, het jaar waarin Engelstedt enkele kanonnen van Johnson kon bemachtigen, lag de prijs beduidend hoger, ongeveer f. 171.[35]

Overigens zijn ook andere cijfers van ijzeren gotelingen bekend, bijvoorbeeld de 16 stuks die het stadsbestuur van Middelburg in 1595 verkocht aan wapenhandelaar Wouter Bus (of Buijs) voor een bedrag van £ 641:18:4 Vlaams. Dat komt neer op rond de f. 30 per stuk (£ 1 vls. = f. 6) - een nogal groot prijsverschil met de Sluise mignon. Het zou natuurlijk kunnen dat het Middelburgse geschut van een kleiner kaliber of een mindere kwaliteit was, maar het is tevens een waarschuwing dat we over de bedragen niet al te stellig mogen zijn.[36]

5.2 AFNEMER

Er is een aantal kandidaten voor wie of aan wie Engelstedt het kanon gekocht respectievelijk verkocht heeft.

In de eerste plaats de Engelsen. De Engelse regering had in Zeeland grote belangen. Sinds 1585 stond Vlissingen onder direct Engels bestuur in ruil voor militaire steun aan de Staatse opstandelingen. Die steun was niet altijd even overtuigend. Tijdens het beleg van Sluis in 1587 bijvoorbeeld mondde een moedige maar zwakke ontzettingsactie tegen het superieure Spaanse leger uit in weinig minder dan een smadelijke vlucht. Met de inname van Sluis hadden de Spanjaarden een belangrijke stap gezet om de gehele Vlaamse kust in handen te krijgen. In Vlissingen lagen dan ook niet alleen Engelse landsoldaten, maar ook schepen. Het was een strijdmacht op oorlogssterkte, want velen verwachtten na de verovering van de Vlaamse noordkust ieder moment een Spaanse invasie van Zeeland. Via Walcheren en vooreerst Vlissingen, geloofden de Engelsen, die maatregelen namen om de verdediging van de stad te verbeteren. Ook in de eerste helft van de jaren '90 lag het initiatief in de Scheldemonding duidelijk bij de Spanjaarden. De regelmatige aanvoer van Engelse wapens naar Vlissingen was dan ook geen overbodige luxe.[37]

Ook de Admiraliteit van Zeeland zou een afnemer van het Sluise kanon kunnen zijn geweest. Zij betrok in die jaren nogal wat scheepsge-

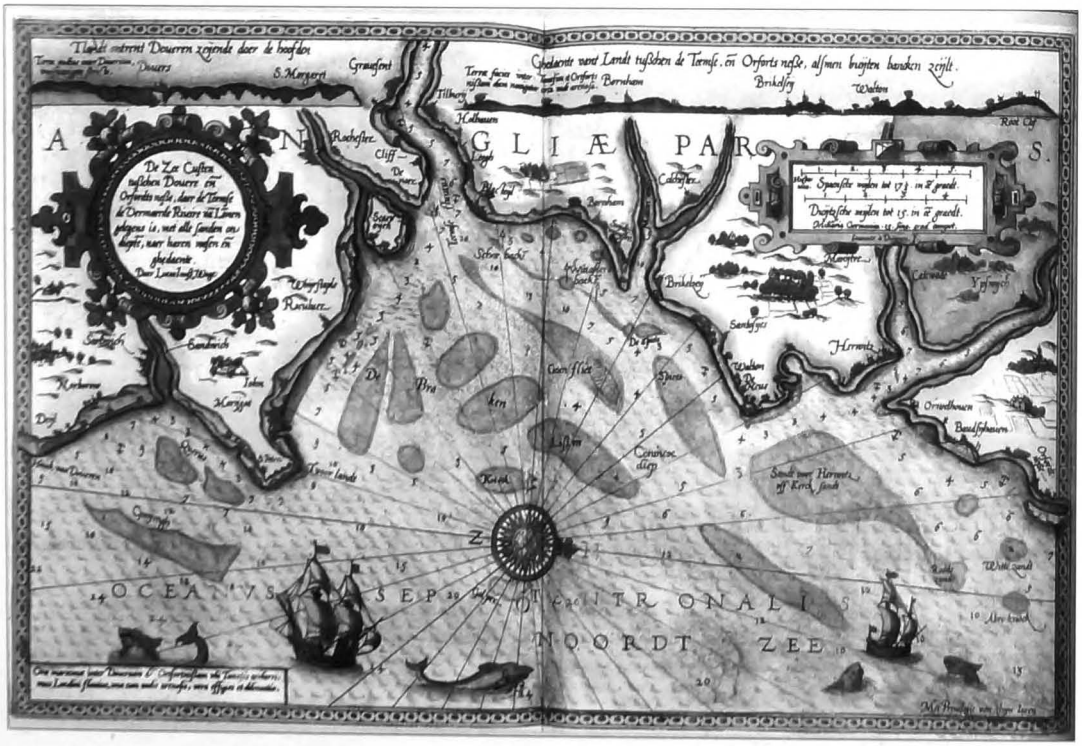

Kaart van de Thamesmonding uit de Spiegel der seevaerdt van Lucas Jansz Wagenaer (1584).
Uit: D. Howarth, De grote zeeslagen, Amsterdam, 1979.

schut uit Engeland. Het ingekochte materiaal werd direct op oorlogsbodems gemonteerd of opgeslagen in de arsenalen van Vlissingen, Middelburg of Veere.[38] Terwijl in de eerste helft van de jaren 90 het grootste gedeelte van de Zeeuwse oorlogsbegroting naar het landleger was gegaan, werden in de laatste jaren van de eeuw vooral gelden uitgetrokken voor de vloot. Dit had te maken met een hervatting van de agressieve politiek van Spanje onder zijn nieuwe koning Philips III. Deze gaf zijn commandanten opdracht Sluis uit te bouwen tot een vlootbasis van waaruit galeien grote schade toebrachten aan de Hollandse en Zeeuwse scheepvaart. De Zeeuwen reageerden mede daarom met een blokkadevloot die voor de Vlaamse kust patrouilleerde. De (overigens tijdelijke) verschuiving van het zwaartepunt van de bestedingen van leger naar vloot leidde tot de aanschaf van een beduidend groter aantal kanonnen.[39] Een goede bewapening van de vloot vereiste nu eenmaal veel meer geschut dan het leger of vestingen. In de vraag naar scheepsgeschut van de Admiraliteit werd onder andere voorzien door Engelse kanongieterijen, waaronder waarschijnlijk ook die van Johnson.

Een andere mogelijke afnemer was het Middelburgse stadsbestuur, waarvan bekend is dat het zware wapens gebruikte als vestinggeschut.[40] Vermoedelijk zal hetzelfde gegolden hebben voor andere vestingsteden, zoals Vlissingen.

Mignons werden ook geplaatst op koopvaardijschepen. Ook zakenlui, handelaren en voorcompagnieën (die juist in deze periode sterk in opkomst waren) hebben kanonnen als die in Sluis gekocht. De Staten-Generaal vaardigde zelfs voorschriften uit omtrent de bewapening van vissersschepen.

Ook beide laatste categorieën mogen we als mogelijke afnemers dus niet uitsluiten.

6. GEBRUIKERS

6.1 VAN MIDDELBURG OF VLISSINGEN NAAR SLUIS

Hierboven hebben we de weg van het kanon gevolgd van zijn productieplaats Horsmonden naar Middelburg/Vlissingen. Dit moet hebben plaatsgehad niet lang na Engelstedts vermoedelijke aankoop in 1594. Daarna raken we het spoor kwijt totdat het stuk weer opduikt in Sluis. Welke weg het tussen één van beide plaatsen en Sluis heeft afgelegd, waarom en wanneer weten we niet.

Toch valt er wel meer over te zeggen dan dat. Het is in dat verband zinnig om nog eens goed naar de vondstomstandigheden te kijken, hoe gebrekkig deze ook vastgelegd zijn. Het kanon is gevonden op een plaats waar aan het einde van de zestiende eeuw de haven van Sluis was. Dat roept een aantal vragen op:

6.1.1 Hoe lang is het kanon in gebruik geweest?

Dat is helaas niet bekend. Over het algemeen gold dat een goed gegoten kanon decennia kon meegaan. De gemiddelde levensduur van geschut werd echter beperkt door twee factoren: het voorwerp en het gebruik. Het voorwerp, dat een ontwerp en een product was van een nog jonge tak van industrie met al zijn gebruikelijke onvolkomenheden en kinderziekten. En het gebruik, omdat de kans dat het kanon ingezet zou worden bijzonder groot was, niet één, maar vele keren. Er is hierboven al een paar keer gewezen op de permanente oorlogstoestand rond 1600. En hoe vaker gebruikt, des te groter de kans dat het kanon door slijtage, verkeerd gebruik, slechte reiniging en breuken ongeschikt zou raken.

6.1.2 Hoe is de loop in het water beland?

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat het om een scheepskanon gaat. Een vestingkanon zou vermoedelijk niet in de haven van Sluis gedumpt zijn. Dat het om een dump gaat is meer dan een aanname: de loop is een losse vondst. Er is geen spoor gevonden van het *bijbe-*

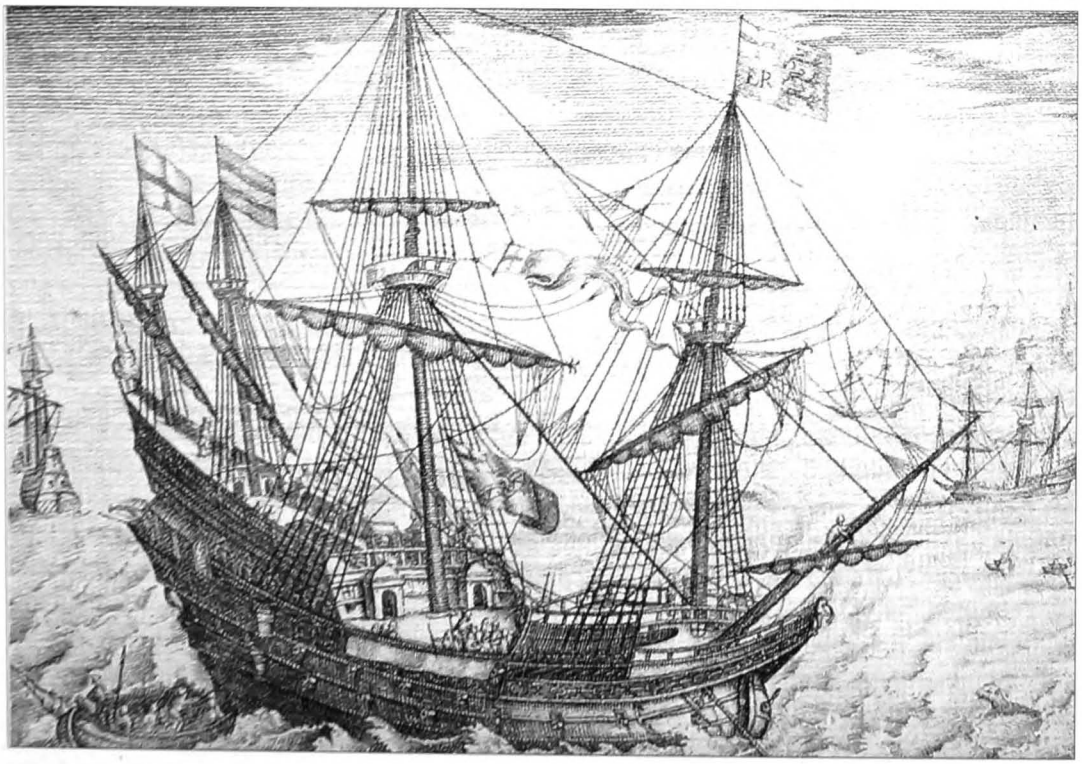

Engels galjoen met twee geschutsdekken (einde zestiende eeuw) uit de vloot van Koningin Elizabeth.
Uit: J.E. Neale, Het leven van koningin Elizabeth I, Zeist, Antwerpen, 1962.

horende schip, laat staan van andere kanonnen of scheepsbenodigdheden. Het moet met andere woorden per ongeluk overboord gevallen zijn, of met opzet van het dek gegooid. De vuurmond is kapot gegaan (vermoedelijk geëxplodeerd bij het afvuren) en onbruikbaar geworden. In de ondiepe wateren voor Sluis was op een schip geen ruimte voor onnutte ballast. De laatste optie (overboord gooien) lijkt dus de meest aannemelijke.

6.1.3 Waarom in de Haven van Sluis?

Uiteraard weten we dat niet precies. Maar een dump midden in de haven kan wijzen op een zekere haast (een ondiepe haven waar in gewone tijden dumps streng waren verboden). Alsof het schip, de kapitein, de bemanning zo snel mogelijk van het ding af wilden, alsof zij op het dek zo snel mogelijk ruimte wilden maken. Haast, veronderstellen we daarom verder (zonder andere scenario's zoals een ongeluk uit te sluiten), als gevolg van gevaar, wellicht een gevolg van gewelddadige omstandigheden.

6.1.4 Wanneer en welk geweld?

Ook hierover kunnen we alleen enkele beredeneerde suggesties doen. Geweld midden in de haven van Sluis vond in deze jaren vooral plaats in 1604, tijdens de belegering door Maurits. Het beleg van de stad begon in mei en eindigde in augustus. De drie maanden moeten, zeker tegen het einde, voor de Sluizenaars, de Spanjaarden en hun gevangenen een hel geweest zijn. Niet alleen door de honger, maar ook door de beschietingen. Maurits had de stad aan alle kanten omringd met schansen en geschutsopstellingen. Op de noordelijke waterweg stationeerde hij schepen, maar in de haven van Sluis (de plaats waar het kanon gevonden werd), kon zijn vloot niet komen. Het gevaar van Spaans tegenvuur was daar te groot.

6.1.5 Waren het de Spanjaarden die het kanon naar Sluis brachten?

Dat is alleen denkbaar indien het kanon de Spanjaarden op een agressieve manier in handen is gevallen. Handel in wapens tussen Engeland en Spanje was immers verboden. Handel met de Zuidelijke Nederlanden was weliswaar door de Staten-Generaal toegestaan (tot grote ergernis van de Engelse koningin), maar alleen via licenties en voor bepaalde, niet-strategische goederen.[41] In 1595, het jaar waarin Engeland en de Republiek inzake handel met de vijand lijnrecht tegenover elkaar stonden, wordt Sluis overigens voor handel door de Staten-Generaal alweer gesloten.

Een andere optie, smokkel, is niet helemaal ondenkbaar, maar voor zware en grote voorwerpen als een kanon minder waarschijnlijk. Smokkel betrof toch vooral klein materiaal.

Koningin Elizabeth.
Uit: J.E. Neale, Het leven van koningin Elizabeth I, Zeist, Antwerpen, 1962.

Een aannemelijker mogelijkheid is dat het kanon door de Spanjaarden op gewelddadige wijze werd buitgemaakt. Tussen 1599 en 1604 fungeerde Sluis als uitvalsbasis voor Spaanse galeien, die raids uitvoerden op Hollandse en Zeeuwse schepen op de Noordzee. Misschien werd het schip dat het Sluise kanon voerde bij zo'n overval veroverd en als buit meegenomen naar de Zwinstad. Het zou kunnen dat het later door de Spanjaarden ingezet werd op één van hun schepen, misschien in 1604 bij de verdediging van de stad tegen de troepen van Maurits. Tijdens de drie maanden durende belegering zou (we speculeren verder) de mond gesprongen kunnen zijn en het kanon overboord gegooid. Erg effectief zullen de galeien toen overigens niet meer geweest zijn. Een Staatse blokkadevloot had ze al eerder de facto werkeloos gemaakt en hun lot werd in 1603 definitief beslecht in de door de Staatsen gewonnen zeeslag bij Sluis. In teksten en op kaarten van het beleg komen ze nauwelijks voor. Drie kaarten beelden de galeien af, op of vlakbij de plaats waar de kanonsloop gevonden werd. Niet zo duidelijk is dat op kaarten van Franz Hogenberg en Georg Keller. Veel gedetailleerder zijn ze als *Galere di Cattolici* te zien op een kaart van Pompeo Gustiniano. Het feit dat de kaart om die reden een uitzondering vormt, is illustratief voor het sterk gereduceerde belang van de galeien.[42]

1.6.6 Of kwam het door de Staatsen dat het kanon in Sluis belandde?

Dat scenario is eveneens vooral denkbaar bij het beleg van 1604. Op strategische plaatsen, ook in het Zwin, werden Staatse schepen gestationeerd. De mignon kan onderdeel geweest zijn van het geschut van één van deze blokkadeschepen en na explosie van de kop zijn weggegooid. Kaarten of etsen van het beleg geven geen uitsluitsel. Er zijn, op één uitzondering na, geen afbeeldingen met Staatse schepen op de locatie waar de loop gevonden werd. Zo-even werd al geconstateerd dat die plaats tijdens het beleg voor de vloot van Maurits onbereikbaar was. De uitzondering is een kaart van Floris Balthasar uit c. 1610. Maar de tekening van de Staatse schepen in de Sluise haven hebben bij hem waarschijnlijk meer decoratieve dan historisch-documentaire waarde.

Een laatste punt nog: Op meerdere kaarten en afbeeldingen zijn schepen met kanonnen te zien, maar ze zijn helaas niet gedetailleerd genoeg om ze als mignons te identificeren.

Al met al lijkt het op basis van het bestaande bronnenmateriaal niet mogelijk sluitend te verklaren wat de kanonsloop op de bodem van de voormalige haven van Sluis deed. Van de geschetste opties - handel, smokkel, door de Spanjaarden buitgemaakt en ontploft tijdens het beleg van Sluis of gebruikt door Staatse schepen tijdens het beleg van 1604 - komt ons de derde nog het meest waarschijnlijke voor.

BESLUIT

De ogenschijnlijk simpele kanonsloop uit Sluis blijkt, benaderd vanuit verschillende gezichtspunten, omgeven door een weelde aan bijzonderheden. Een aantal daarvan staat vast, zoals het geschutstype, de bijpassende affuit, de bediening, de fabrikant, de productieplaats en het fabricagejaar. Ook over de weg van de loop van Kent naar Walcheren en de handelaar kunnen we vrijwel zeker zijn. Wie de afnemer was is minder zeker. Onduidelijk is spijtig genoeg ook hoe en waarom de loop in de haven van Sluis is beland. Dat probleem kunnen we, nogal onbevredigend, alleen benaderen via suggesties en speculeren. Opmerkenswaardig is voorts dat het gaat om een zeldzaam kanon.

De Sluise mignon, de *hoofdpersoon* van deze bijdrage, heeft na zijn opgraving een nieuw leven gekregen als vorm van stadsaankleding. Het staat opgesteld op een rustig plekje aan het water, vredig bijna zou je zeggen. Maar om niet te vergeten waar het voorwerp voor bedoeld is geweest wordt bij rondleidingen door Sluis soms een Engels zinnetje geciteerd. Het kanon, zegt de stadsgids, werd gebruikt 'met zulk geweld, als 't haastig kruit ontvlamt/ en losbreekt uit moorddadig krijgsgeschut' - om te doden, om levende mensen het leven te ontnemen.[43] Het citaat komt uit een toneelstuk waarin één van de hoofdpersonen, net als onze *mignon-lieveling*, ten onder gaat, ook wordt *geborgen* en eveneens weer tot

leven komt. Het toneelstuk werd in hetzelfde jaar geschreven als waarin het kanon werd vervaardigd. En geschreven door een landgenoot van Johnson en een (tijdelijk) stadsgenoot van Engelstedt. Toeval, al die overeenkomsten. *Toeval, allemaal toeval, natuurlijk.*

BIJ WIJZE VAN BIJLAGE – EEN REISTIP

Wie nieuwsgierig is naar het plaatsje waar het kanon gemaakt werd, rijdt naar Zeebrugge, steekt met de Seacat het Kanaal over. Van Dover rijdt u eerst langs de kustweg naar Folkstone. Vandaar via de A20 naar het noorden (naar Ashford) en dan via de A28 en de A262 naar het westen langs de leuke plaatsjes Biddenden (met zijn mooie middeleeuwse lakenhal), Sissinghurst (prachtige *Castle*-tuinen) en Goudhurst (*Star & Eagle Inn* van de beruchte achttiende-eeuwse *Hawkhurst Gang*). Ongeveer vijf km ten noorden van Goudhurst ligt Horsmonden.

Furnace Pond kun je nog altijd bezoeken, het ligt vlak buiten Horsmonden en is te bereiken via de autoweg en een voetpad. Thomas Johnson is er in het plaatsje echter niet meer bekend. Mr. Jeremy en Mrs. Kay Springett weten wel allerlei *lovelies* te vertellen over zijn veel beroemdere opvolger Thomas Browne, *His Majesty's Founder* uit het begin van de zeventiende eeuw. De Springetts zijn de eigenaars van de zestiende-eeuwse *The Gun and Spitroast Inn*, gelegen midden in het stadje. Vlakbij hun herberg staat één van Browne's kanonnen. Hij vervaardigde het in 1620 voor koning James I.[44]

Toevallig staat ook het kanon te Sluis vakbij een restaurant. Wie het wil bekijken, begeeft zich naar Sluis, zet zijn auto op de parking bij de VVV (Sint-Annastraat) en wandelt naar de Kaai. Tien minuutjes lopen (op zondagmiddagen iets langer) en u ziet het kanon. Een informatiebordje vertelt het verhaal van het Sluise scheepskanon. Vanaf het terras van restaurant *De Boeije* in de bocht van de Kaai heeft u er een mooi zicht op.

Zo blijken twee oude plaatsjes in Kent en Zeeuws-Vlaanderen op een onverwachte wijze met elkaar verbonden: Horsmonden, waar het boven beschreven kanon werd gemaakt en Sluis, waar het werd vernield en eeuwen later teruggevonden. Een opvallende overeenkomst is ook dat in allebei de stadjes het kanon bij een restaurant staat: in het Engelse stadje een kanon van koning van James I en in de Zwinstad een kanon van zijn voorgangster, koningin Elizabeth. Twee keer een restaurant en twee keer een kanon: voor liefhebbers van kogelbiefstuk en *heavy metal....*

NOTEN

1. www.stadsraadsluis.nl.
2. A.C.J. WILLEBOORDSE, Oude relaties. West-Zeeuws-Vlaanderen en de Turks-Arabische wereld in de middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Deel 2: Nieuwe Tijd, *Zeeland*, 15, 3, 2006, p. 131-133.
3. Voor de naamgeving, functie en werking van de diverse geschutsonderdelen, hier en verder, zie H.M.F. LANDOLT, *Militair Woordenboek*, Leyden, 1861, passim.
4. M. A. LEWIS, *Armada Guns*, London, 1961, p. 199-201.
5. R. TOWES, The Casting of Bronze Guns in the Weald in the Seventeenth Century, *Wealden Iron Research Group Bulletin* (*WIRGB*), 11, 1977, p. 55.
6. J.R. BRUIJN, C.B. WELLS, *Met man en macht. De militaire geschiedenis van Nederland, 1550-2000*, z.p. 2003, p. 54-55.
7. Dank aan de heer C. Trollope voor deze identificatie en verdere gegevens (correspondentie 19-1-1998).
8. Het aandeel daarvan voor geschut was overigens beperkt, maar liep (tijdelijk) wel sterk op: 1575 500 ton en 1600: 1000 ton. C.M. CIPOLLA, *Before the Industrial Revolution. European Society and Economy*, London, 1993^3, p. 264-265, 268.
9. Het probleem werd weliswaar door de overheid erkend, maar nooit effectief opgelost, omdat het vanwege de voortdurende prijsstijgingen, steeds de moeite loonde om hout te verkopen. C.M. CIPOLLA, *Before the Industrial Revolution*, p. 232-233, 268-269.
10. M.A. LOWER, Historical ans Archaelogical Notices of the Ironworks of the County of Sussex, *WIRGB*, 10, 1976, p. 12-15. R. TOWES, The Casting, p. 15.
11. H.R. SCHUBERT, The First Cast Iron Cannon Made in England, *Journal of the Iron and Steel Institute*, CXLVI, 1942, p. 137v.
12. M.A. LOWER, Historical ans Archaelogical Notices, p. 9.
13. A.I. VAN WAKEREN, Engels gietijzergeschut, een Nederlandse handel, 1609-1940 in: J.A. PUYPE, M. VAN DER HOEVEN, *Het arsenaal van de wereld. Nederlandse wapenhandel in de Gouden Eeuw*, Amsterdam, 1993, p. 28-30.
14. Biografische gegevens over de familie Johnson in E.B. TEESDALE, *Gunfounding in the Weald in the sixteenth century*, London, 1991. S. BARTER BAILEY, Early attempts to control the export of cast-iron guns and the market on Tower Hill, *Journal of the Ordnance Society*, 15, 2003, p. 53-70. R.R. BROWN, Report no. 060-c Derry Cannons 7 and 12 (ms). Vriendelijk dank aan de auteur voor enige aanvullende biografische gegevens.
15. A.I. VAN WAKEREN, Engels gietijzergeschut, p. 29.
16. Vriendelijk dank aan mw. Th. Skinner van de Horsmonden Historical Society voor informatie over de gieterij van Johnson.
17. R.R. BROWN, Extracts from the Debenture Books of the Office of Ordnance 1593-1610, *WIRGB*, 21, 2001, p. 15-16. Vriendelijk dank aan de auteur die mij hierop wees.
18. P. CLARK, Popular Protest and Disturbance in Kent, 1558-1640, *The Economic Historical Review*, XIXX, 3, 1976, p. 374.
19. R.R. BROWN, Extracts, p. 16.
20. R.R. BROWN, Report no. 060-c. Vriendelijk dank aan de auteur. M. L'HOUR, E. REITH, *Le Mauritius*, Grenoble, 1989, p. 118.
21. Vriendelijk dank aan dhr. C. Trollope, die mij hierop wees (correspondentie 19-1-1998).
22. W.J. KUPPERS, R.E.O. EKKART, *Ubbo Emmius en zijn tijd. Groningen en Oost-Friesland rond 1600*, Groningen, 1994, p. 30, 54. W.J. FORSMA, *Historie van Groningen*, Groningen 1981, p. 74. web.inter.nl.net/users/springelkamp/gron-hist.html.

23. A.I. VAN WAKEREN, Engels gietijzergeschut, p. 30-31.
24. P. CROFT, English Commerce with Spain and the Armada War 1588-1603 in: M.J. RODRIGUEZ-SALGADO, S. ADAMS, *England, Spain and the Gran Armada, 1585-1604*, Edinburgh, 1991, p. 241-243.
25. H.R. SCHUBERT, *History of the British Iron and Steel from 450 BC to 1775*, London, p. 249-250.
26. A.I. VAN WAKEREN, Engels gietijzergeschut, p. 34.
27. Het kunnen nieuwe kanonnen geweest zijn (ongetwijfeld Engelstedts voorkeur) of oudere. Dhr. C. Trollope is van mening dat het gaat om nieuwe (correspondentie 19-1-1998). Mw. R.R. Browne denkt aan oudere, uit een eerder fase van Johnsons loopbaan (correspondentie 14-9-2006, 19-9-2006). Ik volg eerstgenoemde militaire historicus.
28. J. BUISMAN, A.F.V. VAN ENGELEN, *Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen*, IV, Franeker 2000, p. 143-144.
29. Vriendelijk dank aan mw. Th. Skinner voor deze informatie.
30. R. TOWES, The Casting, p. 17.
31. J.M. VERHOEFF, *De oude Nederlandse maten en gewichten*, Amsterdam, 1983, p. 53, 86. G.J.C. NIPPER, *18 eeuwen meten en wegen in de Lage Landen*, Zutphen, 204, p. 255-257, 263-263. R.D. CONNOR, *The Weight and Meissures of England*, London, 1987, p. 241-244.
32. Het aantal leveranciers van wapens was beperkt. M.A.J. DE JONG, *Zeeuwse wapenhandel en -produktie* 1572-1648, scriptie, Leiden, 1994, p. 22-23, 441-43. M.A.J. DE JONG, De Zeeuwse wapenhandel en wapenproductie, 1572-1648, *Archief. Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, 1998, p. 54-55.
33. Zie nootnr. 19.
34. F. Turner, *Money and exchange rates in 1632*, www.1632.org/1632Slush/1632money.rtf (met referenties aan de periode, einde zestiende eeuw) . A.I. VAN WAKEREN, Engels gietijzergeschut, p. 30.
35. M.A.J. DE JONG, De Zeeuwse wapenhandel, 1994, p. 9-11.
36. H.M.KESTELOO, De stadsrekeningen van Middelburg IV, 1550-1600. Overdr. uit: *Archief. Vroegere en latere mededeelingen voornamelijk in betrekking tot Zeeland*, 1891, dl.7,1e stuk, p. 16.
37. S. GROENVELD, 'Een doore geopent'. Noord-Nederlandse tijdgenoten over de positie en de verovering van Sluis, 1604, *Archief. Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* 2004, p. 12-15. G. MATTINGLEY, De ondergang van de Spaanse Armada. De mislukte aanval van Filips II op Engeland 1587-1589, Amsterdam 1988[3], p. 119-125. M.A.J. DE JONG, De Zeeuwse wapenhandel, 1994, p. 20-28.
38. M.A.J. DE JONG, De Zeeuwse wapenhandel, 1998, p. 35.
39. Ibidem, p. 37.
40. M.A.J. DE JONG, De Zeeuwse wapenhandel in: J.A. PUYPE, M. VAN DER HOEVEN, *Het arsenaal*, p. 22-23.
41. L. VANDAMME, Sluis en Brugge (1587-1604). De handelsvaart op het Zwin herleeft, A.R. BAUWENS (red.), *Niemandsland in Staats verband. West-Zeeuws-Vlaanderen ten tijde van de Republiek en daarna*, [Aardenburg,] 2004, 17-32. M.A.J. DE JONG, De Zeeuwse wapenhandel, 1994, p. 31-38. J.H. KERNKAMP, *De handel op den vijand, 1572-1609*, II, Utrecht, 1934, p. 80 (plakkaat 4 juli 1591), 143-144 (plakkaat augustus 1594).
42. D. DE VRIES (red.), *Oostende verloren, Sluis gewonnen. Een kroniek in kaarten*, Leiden, 2004, p. 78, 100. D. DE VRIES, Roem en ellende. Een cartografische beeldkroniek van de strijd om Sluis in 1604 in: A.R. BAUWENS, (red.), *Niemandsland*, p. 36, 52, 59.

43. Romeo & Julia. *De werken van William Shakespeare*, Deel II, Leiden 1983 (repr. 1884), p. 226. De vertaling is van P.L. Burgersdijk.
44. R. TOWES, The Casting, p. 16-18.

Vriendelijk dank aan de volgende personen voor het verstrekken van gegevens: mw. L. van der Doe (Zeeuws Documentatiecentrum, Middelburg), dhr. J.P. Puype (Koninklijk Leger- en Wapenmuseum, Delft), mw. R.R. Brown (Leeds), mw. T. Skinner (Historical Society, Horsmonden), dhr. C.N. Trollope (Colchester), dhr. E. Springelkamp (Groningen) en dhr. W.I.M. Weber (Zeeuws Maritiem MuZEEum, Vlissingen).

Internet als historische bron

Casus forum gemeenteraadsverkiezingen Aalter (2006)

Peter LAROY

Wie als historicus op lokaal vlak verkiezingen wil bestuderen, heeft traditioneel de beschikking over een aantal (*klassieke*) bronnen. De voornaamste zijn de bewaarde (en toegankelijke) officiële stukken, verkiezingspamfletten, kranten en weekbladen, memoires van betrokkenen of tijdgenoten en mondelinge geschiedenis[1]. De realiteit wijst uit dat merkwaardig genoeg voor de naoorlogse periode een deel van deze bronnen opdroogt. Kranten en weekbladen verliezen na de Tweede Wereldoorlog geleidelijk hun ideologische ondertoon. Met een beetje geluk is er nog een heikel punt van discussie dat de kolommen haalt. Ook kiespamfletten zijn al lange tijd hun scherpe toon kwijt. Programmapunten en al dan niet bijgewerkte foto's van de kandidaten sieren kleurrijke maar nietszeggende folders. Wat een contrast met documenten uit bijvoorbeeld de schoolstrijd van de 19de eeuw of verkiezingscampagnes uit de jaren 1920 en 1930, waar zeker in landelijke gemeenten de discussie via de aangehaalde media niet werd geschuwd[2]. De historicus vindt er het *peper en zout* voor de reconstructie van de toenmalige discussies. In de officiële stukken is veel minder te vinden. Het lijkt er dus op dat historici in de toekomst het lastig zullen hebben om na te gaan wat de finesses van de kiesstrijd zijn zoals zij dat nu doen voor vervlogen periodes, laat staan dat zij het gevoel van de tijdgenoot kunnen reconstrueren.

Maar inmiddels zijn een aantal nieuwe bronnen opgedoken. De audiovisuele media (radio en televisie) zijn intussen bijna medespelers geworden van het politieke gebeuren. Politici stemmen hun handelen af op deze nieuwe communicatiemiddelen. Daarbij is evenwel meteen duidelijk dat dit voor het lokale vlak niet altijd bruikbare informatie oplevert. Er is in verkiezingstijd wel steeds meer aandacht op lokale televisie of op regionale radiozenders voor wat zich in de eigen streek afspeelt. Maar gezien de aard van het medium (en de beperkte ruimte die daar maar kan worden vrijgemaakt) zal dat in dit geval nooit echt een rijke bron worden. En dan spreken wij nog niet van het probleem van de bewaring en dus de eventuele beschikbaarheid achteraf van deze uitzendingen.

Zoals op zoveel andere domeinen brengt ook de komst van het internet hier nieuwe mogelijkheden met zich mee. Precies over dat aspect willen wij ons even buigen in deze bijdrage.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 maakte de publieke omroep VRT op een van haar internetsites ruimte vrij om per gemeente discussies uit te bouwen onder de vorm van een zogenaamd internetforum. Voor de ene gemeente had dit uiteraard al meer succes dan voor de andere. Het toeval wil dat Aalter een van de drukst bezochte fora kende[3]. Vanuit het standpunt van de historicus die interesse heeft voor de lokale politieke geschiedenis riep de inhoud van dit forum bijgevolg vragen op, van allerlei aard. Het leek ons aangewezen om hiervan een nadere analyse te maken.

De vraag kan meteen worden gesteld of enerzijds dit thema gezien de relatief korte tijdsafstand wel al tot het werkingsveld behoort van de historicus en anderzijds of door de intrinsieke aard van het onderwerp dit geen voer is voor politicologische of, ruimer gezien, sociaal-wetenschappelijke studies[4]. Wat het tijdsaspect betreft botsen wij hier andermaal op de intussen klassieke vragen of de historicus het eigen heden kan bestuderen en wanneer iets tot het verleden behoort[5]. Het is niet de bedoeling op deze problematiek heel diep in te gaan. Feit is wel dat het historische metier toch over methodologische instrumenten beschikt, die dit soort analyses mogelijk maken. Deze technieken verschillen wel van wat sociaalwetenschappelijke disciplines hanteren, maar daar ligt ook de vraagstelling vaak helemaal anders. Het is dus belangrijk om te definiëren wat wij precies willen weten, wat drijft er ons om hierover na te denken. Eenvoudig gesteld is dit in deze: wat is de waarde van een dergelijk internetforum als bron voor lokale politieke geschiedenis?

Om hierop een genuanceerd antwoord te krijgen, stelden wij een aantal deelvragen. Welke en hoeveel onderwerpen komen er aan bod? Hoeveel deelnemers zijn er? Wat is het aantal berichten? Is er een afname of een toename in de tijd, enz. Een antwoord op deze vragen maakt het alvast mogelijk in te schatten of deze bron niet te veel een eenzijdige kijk of beperkte kijk geeft. Naast deze inschatting van representativiteit is het ook interessant om na te gaan of het niveau van dit forum wel voldoende is en dus een goede graadmeter van het politieke debat. Hierbij stellen zich vragen als: zijn de berichten inhoudelijk sterk of zijn het louter scheldtirades? Hoe verhouden de aangebrachte thema's zich tegenover elkaar, wat met de taal en de stijl van de teksten? Kunnen wij de personen die deelnemen aan dit debat eventueel wat meer situeren?

De antwoorden op al deze vragen zullen wij proberen te bekomen aan de hand van een zogenaamde *inhoudsanalyse*. Deze door historici veel gebruikte methode levert bijvoorbeeld in het geval van analyse van kranten heel wat nuttige informatie op (vooral met betrekking tot mentaliteitsonderzoek)[6]. Deze analyse valt klassiek meestal uiteen in een kwan-

titatief gedeelte en een kwalitatief gedeelte. Tijdens deze analyses zullen overigens meteen een aantal methodologische problemen opduiken die verder zullen bijdragen tot de juiste kritische benadering van de bron. Dit moet het ons mogelijk maken in een afsluitend gedeelte enkele conclusies te formuleren. Vooraleer hier aan te beginnen, lijkt het aangewezen om even dieper in te gaan op het medium (het forum) en op de plaatselijke situatie waarin dit alles zich afspeelt.

SITUATIESCHETS

Al in de tweede helft van de jaren 1990 zagen sommigen het belang in van internet als een medium dat in het politieke leven een rol kon spelen[7]. Het vrij specifieke karakter van het medium maakte het immers mogelijk dat alternatieve politieke boodschappen, die de *grote* media niet haalden, nu ook plots worden gecommuniceerd. Naarmate steeds meer mensen toegang kregen tot het medium, vonden ook de minder subversieve boodschappen hun weg. Een interessant keerpunt op dat vlak deed zich voor bij de Amerikaanse presidentsverkiezingen van 2004. Het campagneteam van kandidaat Howard Dean ontdekte bijna per toeval de mogelijkheden die het internet voor een politicus bood[8]. De rest van de wereld keek met belangstelling toe. In België waagden bij de deelstaatverkiezingen van 2004 enkele politici zich ook aan een website, maar radio en televisie toonden zich nog steeds krachtiger. Het internet kon hoogstens een aanvulling zijn op de hele campagne. Het is de verdienste van de publieke omroep VRT dat die het medium internet bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 inschakelde ter aanvulling van zijn programma's via de massamedia radio en televisie[9].

Dit gebeurde onder de vorm van een forum. Dit is een voor iedereen toegankelijke plaats op het internet waar onderwerpen kunnen worden aangebracht en waar iedereen die dat wil reacties kan op plaatsen (*posten*). Een zeer makkelijke vorm van communiceren dus. De gebruiker is evenwel niet verplicht zijn volledige naam in te voeren. Deze anonimiteit maakt het dus makkelijker om controversiële boodschappen naar voren te brengen. Tegelijkertijd kan deze anonimiteit mensen op het idee brengen om roddels, verwijten, scheldtirades, enz. op dit forum te plaatsen. Daarom is bij een goed forum ook een belangrijke rol weggelegd voor de moderator. Hij/zij heeft immers de bevoegdheid om bepaalde berichten te verwijderen, om bepaalde onderwerpen bij te sturen of algemeen gezegd om in te grijpen wanneer de deelnemers aan het debat het al te bont maken[10].

Al van in het begin blijkt overigens dat deze moderator geen overbodige luxe is in dit geval. In de aanloop naar de verkiezingen hebben in Aalter de drie oppositiepartijen VLD, Groen! en de lokale lijst GROEP zich verenigd in de lijst OPEN. Zij willen op die manier proberen het laken naar zich toe te trekken ten nadele van de christendemocratische CD&V (onafgebroken alleen aan de macht na de fusie in 1976, maar ook daar-

voor sinds de Tweede Wereldoorlog in het niet-gefuseerde Aalter). Een optelsom van de stemmen die de partijen afzonderlijk hebben behaald bij de vorige verkiezingen sterkte de oppositielijsten in de overtuiging dat het - op papier althans - een dubbeltje op zijn kant kan worden[11].

Verder zorgt het feit dat een van de kopmannen van OPEN een nationaal mandaat heeft bekleed als minister en dat de CD&V-kopman fractieleider is voor zijn partij in de Kamer van Volksvertegenwoordigers ervoor dat ook buiten de gemeente zelf veel belangstelling is[12]. Deze twee elementen, de polarisatie en de deelname van nationaal bekende politici voorspellen van in het begin een harde kiesstrijd.

Al op 11 september 2006 (nog enkele weken voor de verkiezingen van 8 oktober dus) begint een eerste bitsige discussie over een specifiek punt (de huur van een gebouw door het gemeentebestuur). De aangever van het onderwerp tekent met de naam *Fietor* en dit pseudoniem is niet zonder betekenis. Deze naam duikt immers al in de jaren 1970 op in het oppositieblad *Echo*. Dit was het blad van de toenmalige lijst Volksbelangen (een lokale lijst met sterke Vlaams-nationalistische inslag) die zeer hard oppositie voerde tegen de toenmalige CVP. Na het oplossen van de lijst in diverse facties, dook deze naam *Fietor* herhaaldelijk op in 30 jaar gemeentepolitiek, wellicht door verschillende mensen ingevuld. Dat dit een van de eerste berichten is op het forum, toont ook aan dat zeker de lijst OPEN het forum meteen heeft ontdekt als communicatiemiddel in de verkiezingsstrijd. Omdat het een vrij persoonlijke aanval betreft, komen er zeer vlug reacties van de CD&V-kopman zelf. Daarop volgt dan weer repliek van een van de OPEN-kopstukken. De zeer uitgebreide en bijzonder geargumenteerde tussenkomst van de CD&V-kopman is overigens een van de weinige officiële interventies vanuit die hoek.

De dagen erop groeit het aantal nieuw aangeboorde thema's flink aan. Ook het aantal deelnemers neemt toe, zeker wanneer op 28 september de publieke omroep VRT besluit een van haar verkiezingsprogramma's aan de situatie in Aalter te wijden[13]. Het debat wordt enkele dagen later nog eens over gedaan op Radio 1[14]. Intussen is door mond-tot-mondreclame ook het forum gaan leven en gaat het aantal berichten zienderogen de hoogte in. Maar is het wel betekenisvol genoeg als graadmeter? Daar proberen wij nu door middel van onze analyse een beter zicht op te krijgen.

KWANTITATIEVE ANALYSE

In de periode 11 september 2006 tot 10 oktober 2006 werden volgens een van de laatste opnames van de site ongeveer 840 berichten geplaatst, dus gemiddeld 21 per dag. Voor deze analyse konden evenwel om technische redenen niet alle berichten meer worden opgenomen. Ondanks controle na het opslaan van de gegevens bleken slechts ongeveer 730 berichten bewaard[15]. Dit betekent dat ongeveer 13 % van de

berichten in deze analyse niet kan worden opgenomen. Deze bijdragen zijn verdeeld (afhankelijk van het moment waarop men afsluit) over 66 verschillende thema's[16]. Er werden 62 verschillende thema's bewaard. Dit betekent dat de berichten die niet meer konden worden opgenomen, zich slechts over 4 thema's bevonden. Omdat we bij de kwantitatieve analyse vooral enkele algemene conclusies willen trekken, zal het gemis van die ongeveer 100 berichten niet echt zware gevolgen hebben.

Vertrekkend dus van 730 behouden berichten en 62 onderwerpen betekent dit dat er gemiddeld per onderwerp 11,77 berichten zijn. Grofweg gesteld: er zijn dus ongeveer tien reacties per onderwerp. In werkelijkheid ligt dit natuurlijk anders. In een iets meer verfijnde opdeling zien wij dat bij 24 van de 62 thema's (dus iets minder dan 40% van het geheel) er maar 1 tot 5 berichten zijn geplaatst. Tellen wij daar de groep 6 tot 10 berichten bij, dan komen wij al aan 40 thema's of aan ongeveer twee derde van het geheel. Er zijn 6 onderwerpen te vinden waar tussen de 30 en 60 berichten worden geplaatst. Het onderwerp *Groene burgemeester* (56 berichten) en *Pronostiek* (55 berichten) lokken in onze selectie het meeste reacties uit. Er zijn 7 voorzetten die geen enkel gevolg krijgen. Dit wel zeggen dat een nieuwe rubriek wordt geopend, maar dat er niemand zich geroepen voelt om op te reageren.

Aantal berichten	*Onderwerpen*	*Verschillende deelnemers*
1 tot 5	24	0.98
6 tot 10	16	0.81
11 tot 20	13	0.77
21 tot 30	3	0.58
31 tot 40	2	0.51
41 tot 50	2	0.51
51 tot 60	2	0.51

Het gaat hier dus wel degelijk om reacties op een bericht en dus niet om deelnemers. Dit kan immers een heel ander beeld geven. In praktijk is het immers zeer goed mogelijk dat twee of drie personen een thema monopoliseren en met elkaar op het forum in de clinch gaan. Indien men dan het aantal berichten koppelt aan het specifieke onderwerp, kan een vertekend beeld ontstaan. Indien bijvoorbeeld op een bericht meer dan 50 reacties komen, maar die worden maar ingevuld door 3 personen, dan is dat door de band genomen inhoudelijk minder waardevol dan een onderwerp dat 7 reacties uitlokt, maar van zeven verschillende mensen.

Daarom hebben wij per bericht proberen nagaan hoeveel verschillende deelnemers aan een thema participeren. Meteen rijst daarbij een nieuw probleem, eigen aan het medium. In dit forum (en dat is overigens niet ongebruikelijk) is er geen verplichting om zijn identiteit kenbaar te maken. De naam die wordt gekozen, kan in principe door iemand anders ook worden gebruikt. De slordigheid waarmee op internet overigens met

taal wordt omgesprongen, kan dan weer betekenen dat dezelfde personen door een tikfout onder twee namen wordt ondergebracht[17]. Is bijvoorbeeld de bijnaam *Tricky* gelijk aan *Triekie*? En dan blijven wij natuurlijk met de algemene naamgeving als *gast* zitten. In dit forum tekenden 108 mensen met *gast*. Hoeveel keer gaat het om dezelfde persoon? Een open vraag natuurlijk op basis van onze gegevens. We vinden in elk geval 171 verschillende namen terug. Wij kunnen er dus eigenlijk wel van uitgaan dat ergens tussen 200 tot 250 mensen aan de discussies hebben deelgenomen. Op 12 augustus 2006 waren er 14.638 kiezers geregistreerd[18]. Dit betekent dat hier slechts 1,4 tot 1,7 % van het Aalterse kiezerskorps zijn stem laat horen.

Maar ook hier opgelet: er zit een echt *zware gebruiker* tussen die 75 van de 730 berichten levert. Vijftien anderen leveren 10 berichten of meer (samen goed voor iets meer dan 300 berichten). Dit betekent dus dat inhoudelijk gezien de helft van het forum wordt ingevuld door een clubje van 16 mensen. In de tabel vindt men in de derde kolom een cijfer terug dat aangeeft hoeveel verschillende personen hebben gereageerd. Daaruit blijkt bijna logischerwijze dat in de onderwerpen die veel discussie uitlokken, toch wel vaak dezelfde mensen aan het woord zijn. Dit zegt vooral iets over de aard van de discussie. *Een beperkt aantal thema's dragen de aandacht weg van een aantal hevige gebruikers.* Daarnaast voelen heel wat mensen zich geroepen om een duit in het zakje te doen, zonder dat dit evenwel relevante onderwerpen zijn. Een laatste vraag is natuurlijk hoeveel mensen het forum *lezen*. Niet iedereen die een discussie volgt, wil immers meteen participeren. Om dit te kunnen vaststellen, zou diegene die het forum onderhoudt (in dit geval de openbare omroep) inzage moeten geven in de cijfers. En dit lijkt om redenen van privacy niet zo evident[19].

In dit kwantitatief gedeelte willen wij ook de chronologie van het forum wat analyseren. Op basis van gezond verstand zou men kunnen aannemen dat naarmate de verkiezingen dichter komen, het aantal berichten toeneemt. Bij de analyse 11 september-10 oktober zien wij dat aanvankelijk alles kalm opbouwt, maar ook dat er zich twee piekmomenten voordoen. Op 29 september stellen wij een enorme piek vast. Er worden maar liefst 155 berichten geplaatst. Dit is een vijfde van het totale aantal berichten op het forum. De meeste hiervan komen op een thema, waar enkele deelnemers nogal intens woord en wederwoord plaatsen. Er is dus wellicht een lichte vertekening. Feit blijft wel dat dit een van de drukste dagen is om berichten op te plaatsen. Verklaring hiervoor ligt zonder twijfel in het feit dat de avond ervoor de Aalterse politiek centraal stond in het VRT-verkiezingsprogramma *Terzake 06*. De *kracht van het massamedium* heeft duidelijk gewerkt. Een tweede piek doet zich voor in de periode 4 tot 7 oktober. Dit zijn echt de dagen voor de eigenlijke verkiezingen. Ongeveer 1/3 van het totaal aantal berichten komt die dagen binnen. Deze twee piekmomenten tekenen dus voor de helft van het forum.

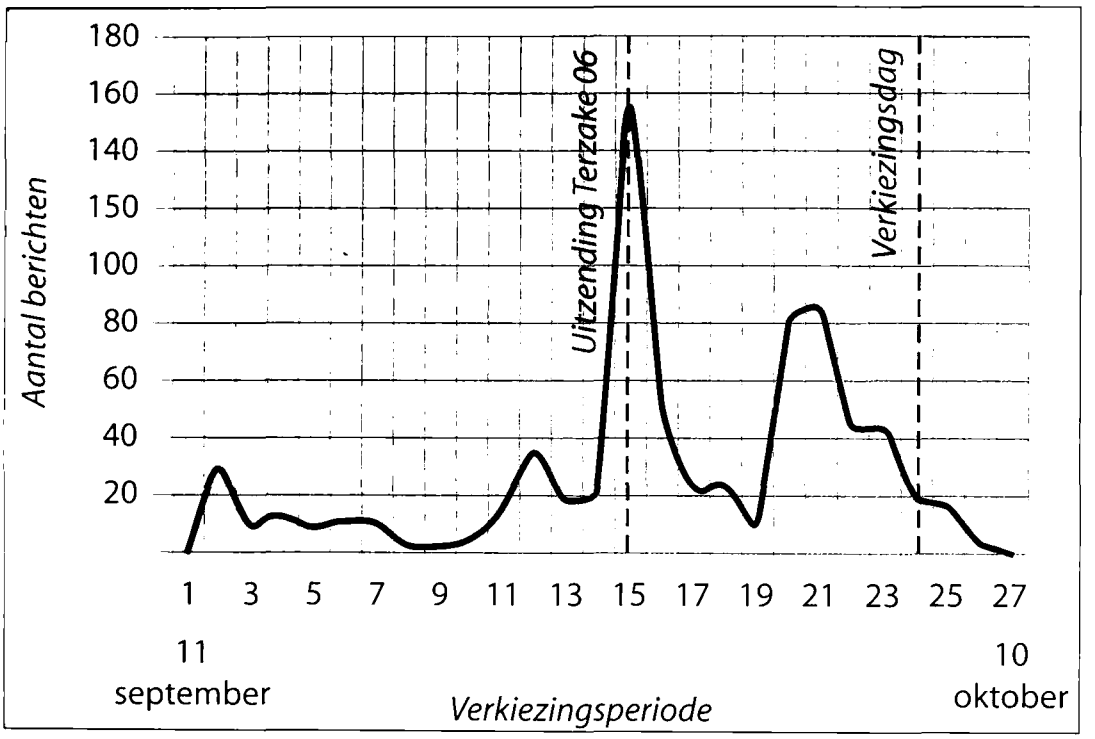

We kunnen alvast enkele tussentijdse conclusies maken op basis van deze analyse. Vergeleken met het aantal potentiële kiezers is de deelname aan dit forum zeker beperkt. De anonimiteit van de deelnemers maakt het overigens ook onmogelijk om na te gaan of iedere deelnemer wel in Aalter woont of tot het Aalterse kieskorps behoort (personen jonger dan 18 jaar hebben geen stemrecht). De voorspellende waarde van dit forum is bijgevolg zeker beperkt[20]. Anderzijds is het wel zo dat hier enkele tientallen mensen debat voeren over politiek. Men kan ook tegenwerpen dat voorheen in kleine kring werd gediscussieerd over bepaalde thema's of dat er kiesbijeenkomsten werden georganiseerd. Een voorbeeld van het eerste is bijvoorbeeld een discussie op een familiebijeenkomst of op café. De inhoudelijke waarde kan daarvan zeker in vraag worden gesteld. Ook de participatiegraad van de deelnemers is daar veel beperkter. Een spreker voert meestal het hoge woord, de anderen luisteren. Dat geldt overigens ook in hoge mate voor een kiesmeeting. Wie verslagen van dit soort bijeenkomsten leest voor de jaren 1930 bijvoorbeeld, zal al vlug ontdekken dat er van debat nauwelijks sprake is. Als er dan toch een zogenaamde *tegenspreker* opduikt, dan is dat meestal een lijnrechte tegenstander (een katholieke propagandist die een socialistische meeting *stoort* bijvoorbeeld) of een ingehuurde aanhanger die een zogenaamde *kritische* vraag stelt om het gelijk van de spreker verder te bevestigen[21]. Deze vorm van forum maakt een grote interactie tussen de deelnemers mogelijk en nodigt door de geschreven vorm en anonimiteit uit tot grondiger debat. Ook al is het aantal deelnemers relatief gezien vrij beperkt, het zijn er toch nog altijd honderden meer dan voorheen het geval was.

Bovendien worden er ook heel wat thema's aangesneden en nemen er ook heel wat verschillende mensen aan verschillende onderwerpen deel. Deze vorm van communicatie is dus naar ons gevoel voor de historicus zeker representatief genoeg om tot een reconstructie van de kiesthema's of de verkiezingsstrijd te komen. Dit zal uiteraard niet het geval zijn, mocht het aantal deelnemers beperkt zijn of mochten steeds dezelfde deelnemers aan het woord zijn. Ieder forum apart moet bijgevolg steeds nauwkeurig op zijn merites worden onderzocht.

KWALITATIEVE ANALYSE

In het meer kwalitatief onderzoek naar het forum willen wij zowel over de deelnemers als over de berichten wat meer duidelijkheid krijgen. Wat betreft de personen die deelnemen aan het debat wezen wij er al hoger op dat het vrij makkelijk is om onder een andere naam berichten te plaatsen. In dit forum zijn er op zijn minst twee frappante gevallen. Op een bepaalde plaats gaat het echt duidelijk om een diefstal van identiteit (iemand gebruikt de naam van de gemeentesecretaris), terwijl in een ander bericht iemand verwarring zaait met de voornaam van een kandidaat van een van de lijsten. De grootste voorzichtigheid is dus geboden bij het interpreteren van wie wat heeft gezegd. De indruk leeft dat de deelnemers aan het forum soms van elkaar wel weten wie het is, of toch tenminste die indruk geven. In een paar gevallen staan er ook verwijzingen naar *trollen* (d.i. de terminologie voor mensen die onder een valse naam schrijven)[22].

Zeker anno 2006 is er overigens nog steeds sprake van een technologiekloof. Internet en zeker internetparticipatie is nog steeds een zaak van vooral jonge mensen. Het is op basis van de bestaande gegevens moeilijk te analyseren, maar dit is ook hier wel het geval. Uiteindelijk komt hier zoals hierboven aangegeven niet alleen een beperkt deel van de bevolking aan bod, maar ook duidelijk een bepaalde sociale klasse.

Slechts in een paar gevallen participeren de verkiezingskandidaten in dit forum. Meestal gaat het om vrij gefundeerde tussenkomsten. Zij reageren op bepaalde aan gang zijnde discussies en proberen door een deskundige uitleg of aan de hand van concrete feiten sommige zaken te verduidelijken. Op twee uitzonderingen na zijn het vooral de kopstukken van de lijsten die reageren en dan voornamelijk van de vroegere lijsten Agalev (Groen!) en Groep (erfgenaam Volksbelangen). Vanuit de traditionele CD&V (CVP) en VLD zijn er nauwelijks officiële tussenkomsten.

Dit belet natuurlijk niet dat in de eigenlijk discussies alle stromingen aan bod komen. Wie de hele berichtenstroom na elkaar doorleest krijgt duidelijk het gevoel dat hier vooral enkele geëngageerde aanhangers van OPEN en CD&V aan de slag zijn. Tussendoor duiken er ook wel Vlaams Belang-geluiden op (Vlaams Belang heeft geen lijst bij de gemeenteraadsverkiezingen in Aalter). Slechts enkele actiegroepen maken van

het forum gebruik om bepaalde standpunten naar voren te brengen. Natuurpunt, aansluitend bij de GROEN!-strekking, is zowat de enige actiegroep die opduikt. Zoals hoger gezegd werken de meeste gebruikers enkel met de voornaam, zodat een meer uitdiepende analyse bijna onmogelijk is. Los hiervan duikt het probleem van de privacy op. Wellicht kan dat ook in de toekomst nog voor historici een vrij problematisch gegeven worden.

Bekijken wij dan eens nader de aard van de interventies[23]. Algemeen genomen is het niveau van de discussies vrij goed te noemen. Slechts in een paar gevallen (en wellicht wel wat meer wanneer de verkiezingen naderen) wordt de toon wat bitsig. De verschillende thema's kunnen bijeengebracht worden rond enkele algemene trefwoorden: persoonlijke aanvallen (5), beleidsmatige onderwerpen (12), verkiezingsstrijd (34), reacties op de verkiezingen (6) en een restcategorie (7). De persoonlijke aanvallen richten zich tegen drie CD&V-kopstukken en tegen de kopman van GROEN! (op de lijst OPEN). De bijdragen in deze onderwerpen staan in schril contrast tot de kwaliteit van de rest van het forum. De moderator komt in 4 van de 5 onderwerpen hier tussen, en doet er uiteindelijk 3 op slot[24].

De beleidsmatige onderwerpen graven dieper. Bovendien vindt men er ook de weerspiegeling in van onderwerpen die op dat moment echt wel op de politieke agenda staan: milieubewustzijn (de schoonmaakactie *Aalter Proper*, het containerpark, natuurbeleid in het algemeen), economische groei (baanwinkels, werkgelegenheid), vernieuwing infrastructuur (ondergrondse parking, verkoop rijkswachtkazerne, sporthal, heraanleg N44), integratie van deelgemeenten (Aalter-Brug en St.-Maria-Aalter), sociale elementen (inbreng vrouwen, kinderopvang). Een andere vaststelling: uit de fusiegemeenten Bellem, Lotenhulle en Poeke komen nauwelijks beleidsmatige thema's naar voren.

Het gros van de bijdragen kunnen wij kwalitatief situeren als behorend tot de verkiezingsstrijd. In feite zijn hier onderwerpen terug te vinden die ook traditioneel gezien in verkiezingspamfletten opdoken: openbare werken voor de verkiezingen, schuldenproblematiek, top 5 grootste blunders van de beleidspartij, enz. Dit laatste onderwerp wordt niet toevallig aangesneden door oppositiegeluid *Fietor*. Het is duidelijk dat zeker de oppositielijst dit forum als een belangrijk medium ziet. In de verkiezingsgebonden thema's wordt er heel wat af gediscussieerd over de tweestrijd tussen de twee lijsten en alles wat daar mee samenhangt. Is het een keuze voor of tegen de zittende burgemeester? Wat zou er gebeuren indien de kartellijst het zou halen, met name wie wordt dan burgemeester? Wat zou er gebeuren indien de burgemeester minister zou worden? Is een burgemeester van ecologische strekking wel een oplossing voor Aalter? Ook over een *nationaal* thema als het al dan niet onafhankelijk opkomen van de N-VA op de CD&V lijst wordt wat discussie gevoerd. Een topic staat op een vrij hoog niveau en ontwikkelt zelfs de

blauwdruk voor een nieuw democratisch model. De opsteller ervan meent dat iedereen best samenwerkt en hij maakt zelfs een mooi overzicht van alle mandaten die te verdelen zijn. Op een andere plaats wordt zelfs het volledige kiessysteem uit de doeken gedaan. Nog voor een ander probleem geeft iemand aan dat hij contact heeft genomen met de bevoegde administratie. Andere onderwerpen in deze verkiezingsrubriek koppelen terug naar feiten die zich voordoen (het debat op televisie en radio met de kopstukken, geruchten en feiten, elementen die in de discussies ergens anders opduiken, enz.). Het traditionele schelden en verwijten, zo eigen aan de kiesstrijd, is evenwel soms ook niet ver weg.

Globaal genomen is het wel een oefening in democratie, zo luidt het. De moderator zegt het overigens zelf, net voor de verkiezingsdag: *"Beste Aalternaren, het gemeentelijk forum Aalter is een van de drukst bezochte en meest interessante van de 308 die hier openstaan. Laat het op de laatste dag niet ontsporen: argumenten, overwegingen, discussie JA. Gescheld, verdachtmakingen, NEE. Enfin - hoe het in Aalter afloopt - ik denk dat de burgers hier zullen weten waarom ze zus of zo gestemd hebben. Proficiat dus met deze bewonderenswaardige oefening in democratie. de moderator (uit Kalmthout)"* [25].

Conclusie: het is duidelijk dat een waaier van onderwerpen aan bod komt. Op voorwaarde dat het niveau van de discussies hoog genoeg is, leveren de bijdrages tot het forum heel wat nuttige gegevens op. In ons concrete geval van Aalter kan zeker worden gesteld dat meer dan ooit voorheen het geval was, dit forum een mooie weerspiegeling is van het politieke debat en dus voor de historicus een nuttige bron is. Toch dient te worden opgelet. Ook na het bekijken van de meer kwalitatieve kant van het forum, blijkt dat het slechts een beperkte weerspiegeling is van het eigenlijke kiespubliek.

BEWARING

Wij hopen intussen op basis van deze korte analyse te hebben aangetoond dat onder bepaalde voorwaarden een internetforum een zekere waarde heeft als lokale historische bron. Dit brengt ons evenwel tot slot toch wel op een niet-onbelangrijk probleem: de bewaring ervan[26]. Op een bepaald moment besluit de aanbieder immers de internetpagina's te verwijderen *(offline zetten)*. Deze pagina's kunnen tijdelijk (paar weken of maanden) of meer definitief (archivering) bewaard worden, maar kunnen evengoed vernietigd worden. In dit laatste geval dringt zich in verband met dit soort bronnen een cruciale vraag op: wie zal de digitale bestanden bewaren?

Het archiveren en opslaan van deze gegevens is een problematiek waar ook archiefinstellingen nog mee worstelen. In het verleden zagen wij bijvoorbeeld de zuilarchieven (het katholieke KADOC, het socialistische AMSAB, het Liberaal Archief en het Vlaams-nationalistische ADVN)

lokaal verkiezingsdrukwerk bewaren. Omdat een forum zoals hierboven beschreven niet echt gebonden is aan een bepaalde ideologie, komt het ons voor dat deze archieven hier niet het voortouw zullen of dienen te nemen. Kan de publieke omroep hier dan een taak vervullen? Allicht wel, maar meteen stelt zich de vraag of zij wel de middelen daartoe hebben, niet alleen om te bewaren, maar ook om naar de toekomst toe te ontsluiten[27].

Een massa informatie dreigt even snel verloren te gaan als ze gecreëerd wordt[28],een parafrasering die eigenlijk de zogenaamde *informatieparadox* goed samenvat. Dankzij het internet kan veel meer informatie worden uitgewisseld dan bijvoorbeeld op een papyrus terug te vinden is. Maar de beschikbaarheid van dit laatste document loopt over duizenden jaren, terwijl de informatie van gisteren op het web volgende week al volledig kan verdwenen of gewist zijn[29]. Uiteraard zijn archieven en bibliotheken zich maar al te goed bewust van deze problematiek. Het is interessant om zien hoe al in de jaren 1990 een aantal initiatieven zich ontwikkelden. In de Verenigde Staten, toch nog steeds de bakermat van het internet, zag in de tweede helft van de jaren 1990 de organisatie *www.archive.org* het levenslicht. De initiatiefnemers begonnen systematisch allerlei gegevens van op het internet te bewaren (concreet: websites downloaden en opslaan). Zij denken echt in een archieffunctie en hebben het over het internet als *"een nieuw medium met een belangrijke historische betekenis"*.

Na verloop van tijd is ook de overheid zich hiervan bewust geworden. Het Amerikaanse Congres ontwikkelde een programma om deze elektronische media te bewaren (*Building a National Strategy for Preservation*). De UNESCO dan weer stelde richtlijnen op om het *digitaal erfgoed* te bewaren (*Guidelines for the preservation of digital heritage*)[30]. In Vlaanderen zag in het begin van de 21ste eeuw het expertisecentrum DAVID het licht[31]. Aangestuurd door medewerkers van het Stadsarchief Antwerpen en het ICRI-instituut van de KULeuven heeft dit centrum aandacht zowel voor de klassieke functie van het archief (opslaan, bewaren en toegankelijk maken) als voor de meer juridische aspecten van het geheel (privacywetgeving). Uit het project vloeiden een aantal werkdocumenten voort die vrij uniek zijn. Ook de Vlaamse overheid voerde een grootschalig onderzoek uit dat resulteerde in beleidsvisies voor digitaal erfgoed[32].

Consultatie van de publicaties van al deze initiatieven leert evenwel dat er nog steeds een aantal lacunes zijn. Zo denkt men bij archiefinstellingen bij het woord *digitaal erfgoed* in eerste instantie aan het digitaliseren van papieren bronnen (bijvoorbeeld krantencollecties, foto's, briefwisseling,...). En als het dan toch gaat om *digitale bestanden*, dan betreft het hier in de eerste plaats meer officiële bronnen (bijvoorbeeld de administratie van een overheidsinstelling of gearchiveerde e-mailberichten). In feite is dit slechts het doortrekken van wat al decennialang in archieven

wordt bewaard: officiële stukken en bijvoorbeeld registers van briefwisseling.

Deze manier van denken zet zich ook in de *niet-officiële* archieven door. Het Liberaal Archief bijvoorbeeld bewaart intussen niet langer alleen meer het klassieke verkiezingsdrukwerk van de liberale kandidaten, maar gaat tijdens verkiezingsperiodes ook websites van verkiezingskandidaten downloaden en bewaren. Op geregelde tijdstippen halen medewerkers van het archief ook de sites van de liberale partij en de liberale sociaal-culturele verenigingen van het net om te bewaren. Dit is zowat de voortzetting van het *klassiek* bewaren van verkiezingsprogramma's en jaarverslagen, brochures, enz. Op niet al te lange termijn is het de bedoeling dat dit materiaal kan ontsloten worden. Dit alles in acht genomen lijkt het er dus op alsof de archieven zich al goed bewust zijn van het nieuwe *digitaal erfgoed* van onze tijd[33].

Maar de situatie op lokaal vlak laat nog heel wat te wensen over. En eigenlijk hoeft dit ook niet te verwonderen. Ook hier trekt men de lijn slechts door met vroeger. Het bewaren van stukken uit het verenigingsleven, het bijhouden van kranten en weekbladen of het opslaan van beeld- en geluidsfragmenten (oude films, radio-uitzendingen) gebeurde op lokaal vlak slechts in enkele gevallen door een archivaris. Meestal was het vooral een amateur-historicus, een bestuurslid van de heemkundige kring of iemand met een verzamelpassie die deze stukken bijhield voor het nageslacht. Het lijkt erop dat ook nu weer een taak is weggelegd voor de *amateur* [34]. Het bewaarde internetforum, dat voor de historicus toch een zekere bruikbaarheid heeft (cf. supra) blijkt voorlopig nergens anders bewaard dan bij een particulier.

Alleen is het nu allemaal zo eenvoudig niet meer. Een krant, een uitnodiging, een foto of een film zijn duidelijk materiële relicten, die makkelijk in een kast of een doos werden gegooid. Achteloos vergeten kunnen zij zelfs jaren later nog door anderen worden ontdekt. Indien men al deze relicten bijeenbrengt, kan de historicus over heel wat aspecten uit het verleden het verhaal reconstrueren. Dat is overigens wat de historisch-geïnteresseerden en heemkundigen ook in het Meetjesland al vele jaren doen. Het bewaren ván digitale documenten vereist echter een meer actieve handeling, een duidelijk technische kennis en moet omzichtig gebeuren. De al hoger aangehaalde onderzoeksinstellingen wijzen er telkens weer op hoe belangrijk het is om de gegevens op de juiste manier op te slaan. Alleen weet niemand of wat nu de juiste manier is, dit ook in de toekomst zal zijn. Vergelijk het met de bandjes van een bandopnemer. Anno 2008 is het bijna onmogelijk om deze nog af te spelen en moet men al zoeken naar een gespecialiseerde instelling. Op dezelfde manier blijken bepaalde digitale bestanden (soms nog maar enkele jaren oud) nu niet meer te consulteren, omdat de technische standaard is veranderd. Voor de lokale historicus maakt dit de zaken voor de toekomst alleen nog maar complexer.

Een oplossing voor deze problematiek ligt ook hier weer best in het verlengde van wat zich voor de traditionele bron voordoet. Een aantal overkoepelende initiatieven proberen zoveel mogelijk van het lokale erfgoed te bewaren en te ontsluiten. Op vrij korte termijn dienen op die manier maatregelen te worden uitgewerkt om specifieke sites, forums, blogs enz. op de een of andere manier te bewaren. Het gaat daarbij niet alleen om bijvoorbeeld een forum rond lokale verkiezingen zoals hier voorgesteld, maar ook om sites van belangrijke bedrijven uit de streek, sportclubs, lokale blogs van de krant, enz. Hoofdzaak hier is in de massa gegevens de meest relevante informatie te bewaren. Maar dat is nu eenmaal de kunst van een goede archivaris of van een historicus met inzicht. In afwachting is het alvast aangeraden dat ook de lokale historische vorser zich van de problematiek bewust is en een en ander voor het nageslacht bewaart. Een afdruk op papier is overigens in deze overgangsfase een zeer handige oplossing. Het concrete geval zoals in deze bijdrage geanalyseerd beklemtoont duidelijk de noodzaak van actie. Voorlopig verstaat men onder digitalisering al te vaak het beschikbaar stellen via computer van registers, foto's, kranten, enz. en veel te weinig het bewaren van het *nieuwe digitaal erfgoed*. Tijd voor actie dus.

NOTEN

1. Zie hiervoor bijvoorbeeld J. ART & E. VANHAUTE (red.), *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en de 20ste eeuw*, Gent, 2003, p. 226-228.
2. Voorbeeld voor de Aalterse kiesstrijd bij de gemeenteraadsverkiezingen 1932 in P. LAROY, *E.H. Maurits Van Caeneghem. Petit vicaire te Aalter*, Aalter, 1993, p. 63-80.
3. Bericht van 6 oktober op het forum: *"Een al bij al vrij bescheiden gemeente als Aalter heeft al bijna dubbel zoveel postings als Antwerpen."*
4. Leuk voor de historici: S. LANGEREIS, Antiquitates: voorvaderlijke oudheden in F. GRIJZENHOUT, *Erfgoed. De geschiedenis van een begrip*, Amsterdam, 2007, p. 58 herinnert eraan dat *"de klassieke historia onderzoek naar politiek gedrag ging inhouden, gericht op het beschrijven van min of meer contemporaine gebeurtenissen."* Zij heeft het over de Griekse geschiedschrijver Thucydides en natuurlijk is er intussen heel wat veranderd in de historische wetenschap. Maar ook voor historici kan het nooit kwaad achterom te kijken...
5. Zie daarvoor de passage in M. BOONE, *Historici en hun metier*, Gent, 2007, p. 162-166, paragraaf over De afstand in de tijd tussen historicus en feiten: het spagaat van de eigentijdse geschiedenis, meer bepaald het slot: *"Het heden is eigenlijk de niet-bestaande raaklijn tussen verleden en toekomst. Elke minuut wereldgebeuren is meteen verleden en de grens wordt elke minuut permanent opgeschoven. Anderzijds worden gebeurtenissen van gisteren niet dadelijk volmaakt verleden tijd omdat ze vaak het heden blijven determineren, we leven permanent met het verleden."*
6. Overigens kan de historische wetenschap hier *leentjebuur* spelen bij de theorie van de communicatiewetenschap. Zeer interessante en heldere uiteenzetting terug te vinden in J.J. VAN CUILENBURG & G.W. NOOMEN, *Communicatiewetenschap*, Muiderberg, 1988, p. 61-88.

7. Een brede waaier aan mogelijkheden in H. JENKINS & D. THORBURN, *Democracy and New Media*, Cambridge (MA), 2003, 385 p. In de bijdragen gaat het niet enkel om het opinievormend karakter (internet als een medium in de verkiezingsstrijd) maar ook bijvoorbeeld over mogelijkheden om het internet te gebruiken om aan het beleid deel te nemen of om te stemmen. In Vlaanderen heeft men het in dat verband vaak over *'E-democratie'* (een interessante studie hierover werd uitgevoerd door het Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch aspectenonderzoek (viWTA): L. VAN AUDENHOVE, B. LIEVENS & B. CAMMAERTS, *E-Democratie voor Vlaanderen. Stand van zaken*, Brussel, 2005).
8. J. TRIPPI, *The revolution will not be televised. Democracy, the Internet and the Overthrow of Everything*, New York, 2004, 252 p. Het boek gaat natuurlijk over een geheel ander soort verkiezing, maar de trends zijn hier duidelijk waarneembaar. Trippi, campagneleider van presidentskandidaat Dean, geeft zijn eigen ervaringen mee en vergelijkt de mogelijkheden van het internet met hoe het er vroeger aan toeging. Howard Dean verzamelde dankzij het internet een massa gelden die het hem mogelijk maakten om zijn campagne te financieren.
9. Via vrtnieuws.net.
10. L. VAN AUDENHOVE, B. LIEVENS & B. CAMMAERTS, *Op. Cit.*, p. 18: *"De idee achter discussiefora en -groepen is vrij eenvoudig. Gebruikers kunnen op berichten gepost op een discussiefora of -groep reageren met een eigen bericht. (...) Vooral deze discussiefora worden vaak gebruikt binnen deliberatieve e-democratieprocessen. Naar gelang het opzet en de doelstelling worden discussiethema's op voorhand vastgelegd (...) of open gelaten. Bovendien kan er min of meer sturing zijn van een moderator. Het grote voordeel van discussiefora en -groepen is dat ze een asynchroon karakter hebben. Mensen zijn niet gebonden aan ruimte of tijd om deel te nemen aan de discussie. Bovendien zijn discussies makkelijk weer te geven en te archiveren. Dit maakt ook dat de burgers elkaar's bijdragen kennen, wat stimulerend werkt voor deelname en discussie (...)"*. (spelling overgenomen uit rapport) Of J. TRIPPI, *Op. Cit.*, p. 215: *"Get people involved! This is not top-down, one-to-many anymore. The Internet is side-to-side, up-and-down, many-to-many. Use it that way. It's the dialogue (...)". ("Betrek de mensen erbij. Dit is niet van boven naar beneden of een tegenover velen. Het internet is zij aan zij, boven en beneden, veel tegen veel. Gebruik het op die manier. Het gaat om dialoog (...).")*
11. Het ging om 6749 stemmen voor de christendemocraten tegenover de som van 6194 stemmen (behaald door de drie andere afzonderlijk opkomende partijen). Zie F. BASTIAEN, Kroniek van Aalterse gebeurtenissen (1989-2006) in F. BASTIAEN, I. HOSTE, P. LAROY, L. STOCKMAN, A. STROBBE, *Geschiedenis van Lotenhulle*, Aalter, 2006, p. 655-656.
12. Jef Tavernier (Groen!) was in 2001-2003 federaal vice-eersteminister en minister van consumentenzaken, volksgezondheid en leefmilieu en in 2004 korte tijd Vlaams minister van leefmilieu, landbouw en ontwikkelingssamenwerking. Pieter De Crem (CD&V) was lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers sedert 1995, en leider van de fractie sinds 2003.
13. Dit programma ging live vanuit het Aalterse jeugdcentrum Kadans. De kopstukken van de partijen namen het tegen elkaar op in een debat gemodereerd door VRT-journalisten Siegfried Bracke en Kathleen Cools. Prof. Dr. Carl Devos (Universiteit Gent) en een journalist zorgden voor beschouwingen in de rand.
14. Enkel CD&V-kopman De Crem tegen OPEN-kopstuk Tavernier.
15. Een paar dagen na de gemeenteraadsverkiezingen 2006 hebben wij het volledige forum gekopieerd en afgedrukt. Dit ging om een pakket van ruim 300 bladzijden op A4-formaat.
16. Dit zijn de onderwerpen die worden aangesneden (de titels zijn overgenomen uit het forum): *"Kermis aalter; Huurt De Crem politiekantoor bij zichzelf; Blijft Tavernier in Aalter of niet?; Blijft Tony Andries in Aalter?; Waarvoor dient dit forum?; Aalter*

gazet; Het kartel in cijfers; Fietsbrug over de vaart; Schrikbewind; Aalter Proper; Baanwinkels; Aalter, verdeelde gemeente?; Tellen alle kinderen wel in dezelfde mate mee voor het gemeentebestuur; Proficiat Aalter; Openbare werken steeds weer voor de verkiezingen - maar veel duurder; Rijkswachtkazerne in de Brugstraat; Contradictio in terminis; De schulden opdrijven; Na de Terzake-uitzending; De nieuwe sporthal - goed voor alle sporten of niet?; Duimen omhoog en hoerageroep voor Open; Natuur en milieubeleid; Duimen omhoog voor een positief forum - bericht aan de moderator; Pieter De Crem: leugenaar (volgens Walter Zinzen); Wie van de vier; Ondergrondse parking; JSA interviewt Tavernier; NVA?; Cordon sanitaire; Politiek nog beter dan de Kampioenen; Analyse en conclusie; 80% van de Aalterse bevolking werkt in Aalter; Meer werkgelegenheid in Aalter; Uitslagen 2000; Nu radio 1; PDC als slachtoffer; Ik haak af; Containerpark; Kliekenpolitiek?; Waar gaat het nu om? Voor of tegen De Crem offe...; Wat zeggen de peilingen te Aalter?; Politiek leeft in Aalter; Oproep; Nog 2 keer slapen!; Stem sterke vrouwen; Beste Thomas; Zelfbedieningswinkel De Crem en zonen; Groene burgemeester; CD&V-NVA; Wat als PDC minister zou worden?; Top 5 grootste blunders CD&V Aalter; Oogverblinding tot op het laatste moment; Wie van de twee; St.-Maria-Aalter; Oproep van de moderator; Wie van de vier - maak hier uw keuze; Laat het gezond verstand zegevieren; Historische verkiezingen in Aalter; Pronostiek; Exit poll; De Smul; Uitslag; 2012 enz.; Beschaamd!; Stemmen; Uitslag."

17. Bij wijze van voorbeeld twintig namen. Onder deze namen zijn het meeste berichten geplaatst: thomas, B, jan, etienne, triekie, martico, eva, matthias, kris, lieven, N., E., eric, ON, robert, jonathan, jan dupont, KST, peter. Het is dus bijna onmogelijk op basis hiervan aan persoonsidentificatie te doen.
18. Cijfers FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie, Algemene directie Statistiek en Economische informatie.
19. Cf. infra. Voor de historicus zal het overigens naarmate de tijd verstrijkt ook steeds moeilijker worden om deze cijfers te pakken te krijgen.
20. *An sich* doet dit er voor de historicus ook niet toe. Hij zou er alleen kunnen uit distilleren dat een bepaalde opinie leeft bij een bepaalde groep.
21. Heel confronterend is een voorbeeld van 70 jaar eerder: verslag van een *meeting* te Aalter voor de verkiezingen in 1936, enkele fragmenten uit *'t Getrouwe Maldegem*, 3 mei 1936: *"De Soskes hebben hier verleden Zondag een meeting gegeven na de 8-urenmis. De belangstelling was magerkens, een 100 menschen om te luisteren, meer uit nieuwsgierigheid dan uit belangstelling. De eerste spreker zei (...); de tweede spreker (...). Ik heb dan ook duidelijk gezien dat die prietpraat niet insloeg bij het intusschen sterk gedunde publiek; en ware het niet geweest dat de sossen een vijftigtal supporters mee hadden om in hun handen te kletschen als 't gedaan was, de bijval zou niet groot geweest zijn. Aan een jonge katholiek, die tijdens de meeting tegengesproken had, werd gevraagd of de socialistische ministers hun plicht niet hadden gedaan in de regeering. De jongen antwoordde dat hij zich geen politiek aantrok".*
22. Volgens internetencyclopedie WIKIPEDIA: *"Hiernaast is een troll op usenet iemand die moedwillig berichten in nieuwsgroepen plaatst die in strijd zijn met het handvest, de nettiquette of de gangbare consensus in de groep. Op die manier probeert hij oeverloze discussies uit te lokken of al lopende discussies naar zijn eigen standpunten om te buigen. Sommige trollen zijn zeer hardnekkig en kunnen de sfeer in een nieuwsgroep grondig verpesten. Er wordt dan ook geadviseerd de trollen niet te voeren en door verstandige gebruikers van usenet worden trollen snel geplonkt, oftewel in de killfile geplaatst."*
23. Om redenen van objectiviteit lijkt het mij niet aangewezen nu reeds uitputtende analyses te maken door middel van uitgebreide citaten. Wij schetsen liever enkel de krachtlijnen.

24. De moderator speelt in dit forum zijn rol perfect. Een voorbeeld; "*Forumbezoekers uit Aalter! ik vind dat deze topic veel weg heeft van een ordinaire scheldpartij. Ik doe de topic dan ook op slot. Er bestaat wis een zeker hoger niveau om op te discussiëren.*"
25. Forum, 8 oktober 2006.
26. Zie onze opmerking over het bewaren van de bestanden: ondanks onze goede zorgen, zijn wij toch een deel van de informatie verloren.
27. http://www.vrt.be/vrt_master/over/overdevrt_toekomstvisie_digitaal_erfgoed/index.shtml: in de toekomstvisie vinden wij inderdaad een passage over het "*bewaren van ons radio- en televisie-erfgoed': "Meer en meer wint de gedachte veld dat het VRT-archief een waardevol bezit van de Vlaamse samenleving is dat we niet alleen moeten bewaren voor de komende generaties, maar ook moeten ontsluiten. Dat uitgangspunt onderschrijven instellingen als de Raad voor Cultuur, de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, de Stichting Lezen en de Vlaamse Onderwijsraad. De VRT zijn eigen archieven en waardevolle externe archieven samenbrengen in één gemeenschappelijk digitaal VRT-archief. De omroep wil dit culturele erfgoed ontsluiten en ter beschikking stellen aan particuliere, institutionele, wetenschappelijke en professionele gebruikers. Dit kostbare archief zou ook ten dienste moeten staan van ons onderwijs. De VRT is tevens de beste garantie voor kwalitatief en betrouwbaar bronmateriaal. De omroep wil deze archieven digitaliseren en vervolgens aanbieden. Twee doelstellingen waarvoor extra middelen nodig zijn, want er worden geen significante opbrengsten verwacht.*" Het lijkt er evenwel op dat men het hier vooral over de massamedia-uitingen heeft.
28. M. BOONE, *Op. Cit.*, p. 46.
29. Zie hierover de interessante tekst van P. CONWAY, *Preservation in the Digital World*, 1996, beschikbaar op http://www.clir.org/pubs/reports/conway2/#gen8.
30. http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001300/130071e.pdf
31. www.expertisecentrumdavid.be
32. D. KENIS & J. WALTERUS, *Beleidsvisies voor 'digitaal erfgoed' in Vlaanderen. Een beleidsverkennend onderzoek*, Brussel, 2005, 237 p.
    Zie ook www.culturelebiografie.be. Nog een kanttekening over het begrip '*erfgoed*'. Het woord wordt te pas en vaak te onpas gebruikt. Een mooie denkoefening is de hoger vermelde publicatie onder redactie van Frans Grijzenhout. Helaas komt het digitale materiaal er nog niet echt uitgebreid in aan bod.
33. Met dank aan Luc Pareyn, directeur Liberaal Archief, voor de informatie.
34. Net zoals de inhoud van het forum hier wordt bewaard door een historisch geïnteresseerde.

De Eeklose volksdichter Jef Casteleyn (1826-1912)

Paul VAN DE WOESTIJNE

De *Eeklose bard* en *nationaal poëet*, zoals Jef Casteleyn zichzelf noemde, werd door twee grote Vlaamse dichters op dezelfde hoogte geplaatst en zelfs populairder genoemd dan zijn illustere stadsgenoot Karel Lodewijk Ledeganck!

Richard Minne dichtte:

O! Eekloo! wieg en boezem van twee barden
die der menschheid bezorgden vele smarten
O! wieg van Ledeganck, (voornoemd), en Casteleyn![1]

Karel Van De Woestijne schreef dat Casteleyn "*het in de volksgunst heel wat verder heeft gebracht dan de byroniaansche zanger der "Drie Zustersteden"* en dat hij "*Eecloo evenveel luister bijzetten zou, en bij een ruimer publiek, dan hij-zelf*" [= Ledeganck].[2]

Wie was die merkwaardige en nu totaal vergeten Jef/Tjeef/Joseph Casteleyn?

1. BEHANGER EN BORSTELMAKER

Joseph Johan (Baptist) Casteleyn werd in Eeklo geboren op 4 juni 1826. Hij was het achtste kind van Josephus Joannes Casteleyn, een Brugs behanger en borstelmaker, die zich omstreeks 1812 op de Markt in Eeklo gevestigd had.[3] Over zijn jeugd is weinig geweten. Hij schreef van zichzelf dat hij geboren werd in de hondsdagen en dat hij reeds op tweejarige leeftijd dichtte "*Dat Jefke gaat ne gank*".[4] Jef droomde ervan een groot dichter te worden en maakte 's morgens gedichten van de vondsten die hem 's nachts invielen. Op zesjarige leeftijd hielp hij zijn vader bij het maken van verfborstels van varkenshaar en later werd hij opgeleid als behanger. Zijn moeder, Louise van Dierendonck, overleed op haar vijftigste in 1839. Of Casteleyn ooit naar school is gegaan, is niet bekend, maar zijn taalgebruik en spelling van het Nederlands laten in dat opzicht niet veel verhopen.

In 1845 trok Jef Casteleyn een slecht lot en moest hij naar het leger, zeer tot ongenoegen van zijn vader die hem wou vrijkopen, maar Jef was blij en zei: "*Je veux être soldat pour Dieu, pour le Roi en pour la Patrie.*" Daar leerde hij Frans, amper genoeg om zich behoorlijk uit te drukken, laat staat om het als cultuurtaal te gebruiken. Zijn uitspraak en woordenschat in het Frans bleven ondermaats, maar toch wilde hij de taal van Molière gebruiken. Hij schreef en sprak heel zijn leven een gebroken Frans, eerder vertaald Eekloos, dat de lachlust van lezers en toehoorders opwekte. Hij vervoegde vaak niet of verkeerd zijn werkwoorden, lapte zijn laars aan het woordgeslacht, haspelde enkelvoud en meervoud door elkaar, lag in de knoop met bezittelijke voornaamwoorden en gebruikte vaak woorden en wendingen die niet eens bestonden: *l'import* (= l'interêt, ce qui importe), *est-ce pas?, que pens tu?,* etc. Casteleyn heeft nooit Frans leren spellen, hij schreef dan maar zoals hij het Frans hoorde en dus was ook zijn spelling het onderwerp van spot. "*Il s'avait qu'il avait queqfois des fautes dans son francé; il a sa vu tout suite; mo quoisque ça fait, quand on comprend seulement.*"[5] Later vroeg hij aan zijn lezers: " *... ne regarde pas les fautes de l'orthographe de cet ouvrage pour raison que la brochure est écriere par le génie d'un homme qui a eu jamais son instruction.*"[6]

De Eeklose borstelmaker bleef acht jaar bij het leger en hij schreef daar ook gelegenheidsverzen. Over een officier die verzot was op suikergoed, dichtte hij: "*Vous ferez mieux attacher vos bretelles/Que de manger des caramels.*" In het leger deed Jef de vaderlandsliefde en de koningsgezindheid op die hem nooit meer zouden verlaten en die zijn later dichtwerk zouden kenmerken.

Terug in Eeklo was Casteleyn weer werkzaam als behanger en borstelmaker, maar hij had problemen om zich aan het leven in een provinciestad aan te passen. In april 1856 verhuisde hij naar Gent, maar hij kon het er blijkbaar niet gewoon worden, want in september van dat jaar woonde hij alweer in het ouderlijke huis in Eeklo. In 1857 werd hij met zijn zussen Silvia, Clemence en zijn broer Pieter, eigenaar van het winkelpand waar zij samen woonden, op de Markt tussen de Boelare en het Kerkplein.[7]

In 1861 kreeg Jef een zilveren medaille voor moed en zelfopoffering omdat hij in oktober 1860 de Eeklose textielfabrikant Goethals-Laforce uit het Schipdonkkanaal had gered.

Het samenwonen en zakendoen met zijn broer en zijn zussen liep toch niet van een leien dakje, want in 1872 woonde Jef Casteleyn in de Molenstraat nr. 9, waar hij een winkel had van behangselpapier, gordijnen, tapijten en schouwstukken.[8]

Aan het Publiek !

Joseph Casteleyn, behanger te Eecloo, Molenstraat, n° 9, maakt bekend dat er bij hem te verkrijgen is alle soorten van MEUBELPAPIEREN aan 30 centimen tot 3 franken per rol, tevens al slach van Schouwstukken aan fr. 1-25 tot 8 franken, Gordijnen, Tapijten, enz.

Hij recommandeert zich in de gunst van eenieder.

De Eecloonaar 24 (1872), 1217 (9 juni)

2. LITERATUUR- EN TONEELKENNER

In Eeklo was Casteleyn lid van de rederijkerskamer *Eikels worden Boomen* (tot 1873) en nadien van de toneelvereniging *Vlaamsch Vooral!*[9]

Hij speelde daar wat kleine rolletjes en was vooral bekend als poëet. Hij had de gewoonte zijn vrienden aan te spreken in rijmende verzen.[10] Als hij in het lokaal in de Sterrestraat binnenkwam, bestelde hij een glas bier als volgt:

"Jan geef mij nen pot
of 'k verklaar u voor zot.
Geef hem mij voor niet
en 'k zegen u subiet."

Tegen een van zijn medeleden, de huisschilder (Frans of Honoré) De Vliegher, een van de beste acteurs van *Vlaamsch Vooral!*, zei hij:

"Vliegher, op 't toneel zijt ge straf
maar spijtig, uw verf gaat af."

De bezorger of *knape* van de toneelvereniging deed traditioneel op nieuwjaarsdag zijn ronde bij de leden. Hij kreeg dan *nen druppel* (jenever) of *nen Franschen* (cognac?) en wat drinkgeld. Hij had aan de secretaris gevraagd een mooi versje te schrijven en had zijn nieuwjaarswensen laten drukken bij Van Han in de Boelare. De secretaris had hem op het hart gedrukt dat hij Casteleyn moest begroeten met een rijmpje als: *"Jef Casteleyn, g' hebt nen neuze gelijk een zwijn. Dit zal hem plezier doen"*, zei de secretaris, *"omdat het zoo schoone rijmt."* Na het bezoek aan een tiental leden belde de al wat aangeschoten *knape* bij Casteleyn aan en zei: *"Jef Casteleyn, g' hebt nen neuze gelijk een ... varken"*, waarop hij prompt buitenvloog!

Casteleyn vond zijn beroep van behanger en borstelmaker eigenlijk toch zo niet goed passen bij zijn status van dichter en prozaschrijver en zocht een ernstiger bezigheid. In januari 1873 solliciteerde hij voor de betrekking van politiecommissaris in Eeklo. Blijkbaar konden zijn legerervaring en zijn medaille voor moed en zelfopoffering zijn kandidatuur geen kracht bijzetten, want hij greep naast de betrekking.

In zijn vrije uren bleef Casteleyn niettemin met literatuur bezig. Hij schreef gelegenheidspoëzie en proza, zo onder meer een *Lofzang op O. L. Vrouw-ten-Doorn* ter gelegenheid van het 425-jarig jubelfeest in 1873. In datzelfde jaar publiceerde hij *Het onrechtvaardig erfdeel, Eenvoudig dorpsverhaal*, over het probleem van het erfrecht.[11] Het boekje telde 110 bladzijden op octavoformaat, kostte 1,5 frank en was te verkrijgen bij de schrijver in de Molenstraat. Het verhaal zou gebaseerd geweest zijn op wat zijn vader was overkomen, toen hij naast een deel van zijn erfenis greep.[12]

In die periode schreef hij ook zijn eerste Franse verzen: *Hommage à Melle Cécile Mézéry*, een Franse operazangeres die hem een ticket bezorgde voor een van haar optredens in de opera te Gent. De laatste strofe luidt:

Le vers que je fais vous présente
Toutes les fautes un peu plus bêtes;
Je ne suis pas grand poète,
Je faite ca par reconnaissance
Pour un jeune enfant de France
Pour vous, jeune fille de Bordeaux.

Zijn *Hommage* was een schuchter begin nog, *je ne suis pas grand poète*, wist hij van zichzelf. Gelukkig zou Casteleyn enkele jaren later tot het besef komen van zijn ware roeping en zich ontpoppen als *barde d'Eecloo* en *poiète nationale*!

3. POLITIEKE AMBITIE

Rond zijn vijftigste meende Jef Casteleyn dat de tijd rijp was om alle bescheidenheid af te leggen en een rol te spelen in het openbare leven. Hij pakte grote maatschappelijke problemen aan en publiceerde daarover. In 1875 tekende hij plans voor een nieuwe kerk in Eeklo. Hij begon standpunten in te nemen in de Eeklose politiek en probeerde een plaats te veroveren in de gemeenteraad.

Door de verlaging van de stedelijke (en provinciale) kiescijns in 1871 waren er meer kiezers dan voorheen en dacht Casteleyn een kans te maken om verkozen te geraken. In oktober 1875 kwam hij op als onafhankelijke kandidaat in het toenmalige kiessysteem tegenover de katholiek René Vermast. De Gentse katholieke krant *Le Bien Public* bestempelde hem als liberale kandidaat, maar daartegen protesteerde Casteleyn en

in zijn beste Frans schreef hij een recht van antwoord. "*... c'est un grand menteur qui ecrit cela je proteste contre cette article et je prie amicalemente de rappele cette article dans votre premier feule prochain et me nomme candidat liberal par soi-même .... Ce mon honneur que depend cette article parce que je dois vivre avec tout le monde en attendant j'ai l'honneur de vous saluer amicalement. Droit de reponse. "Joseph Casteleyn".*"[13]

Vermast haalde 365 stemmen, Casteleyn 162 en hij was niet verkozen, ondanks het feit dat hij dacht burgemeester te kunnen worden.[14] Hij had zelfs zijn inaugurale rede al op papier staan![15]

"Discours que je l'ai fait en 1875 par occasion de devenir bourgmestre d'Eecloo.

Concitoyens,

Vous m'avez appelé pour venir à la tête du Conseil Communal et je l'ai accepté à vos désirs.

Voyant l'affection que vous avez en regard de moi, je ne laisserai pas aussi de faire mon devoire pour vous tous citoyens comme père de vous, je ferai droit à tous les bourgois, comme le roi à son peuple, comme un vrai père à ses enfants.

Natif dans le religion catholique je ferai respecter ma religion et ses serviteurs.

L'instruction de l'état, l'école des enfants adultes ferais-je protéger si plus que dans ma force parce que l'instruction est le soutien de la Société.

Le bureau de bienfaisance, le secours mutuel ferai-je encourager, parce que c'est un ouvrage de charité: ce sont nos pauvre frères.

Le commerce, la navigations. l'industrie, l'agriculture ferais-je privilégier parce que le commerce donner l'avantage a l'état du bourgois et l'agriculture donner leur la nourriture

Je ferai procurer de l'ouvrage aux ouvriers par bâtir et pervectionnements que je porterai aux travaux de la ville et comme cela je ferai protéger tous les imports de la ville et celles-ci de la bourgoisie.

(Maintenant le finale)

Quant la ville est en danger par un malheur imprévu, commu une inondation, incendie ou révolution qui fait tort a vous, ou qui porterait votre vie en danger, je me placé à la tête de la police pour garder votre propriété et me dévouyer pour se sauvé votre vie, citoyens.

Je ferai droits à tous Bourgois sans exception de quelle opignon, si bien le grand riche que le pauvre mendiante, et comme cela je ferai mon devoir pour vous tous, citoyens, mon devoir chrétien pour Dieu et mon devoir militaire pour le Roi et ma patrie.

JOSEPH CASTELEYN.

(Vertaling:)

Rede die ik heb uitgesproken in 1875 bij mijn aanstelling als burgemeester van Eeklo.

Medeburgers

U heeft mij geroepen om mij aan het hoofd te stellen van de gemeenteraad en ik heb aan uw wensen gehoor gegeven.

Gelet op de genegenheid ten opzichte van mij, zal ik niet nalaten als een vader mijn plicht te doen tegenover u allen burgers, ik zal recht doen aan alle stadsgenoten, zoals de koning recht doet aan zijn volk, zoals een echte vader aan zijn kinderen.

Als katholiek geboren zal ik de katholieke godsdienst en zijn bedienaars doen repecteren.

Het onderwijs van de staat, de school voor kinderen en volwassenen zal ik doen beschermen, zoveel als in mijn macht ligt, want onderwijs is de steunpilaar van de maatschappij.

Het Weldadigheidsbureau en de onderlinge bijstand zal ik aanmoedigen, want dat is een werk van barmhartigheid: ze zijn onze arme broeders.

De handel, de scheepvaart, de industrie en de landbouw zal ik begunstigen, want de handel bevoordeelt de toestand van de burgers en de landbouw geeft hen te eten.

Ik zal werk verschaffen aan de arbeiders door openbare werken te laten uitvoeren en door verbeteringen aan de stadswerken te laten aanbrengen en op die manier zal ik de belangen van de stad en van haar burgers dienen.

(en nu de finale)

Wanneer de stad in gevaar is door een onvoorzien ongeluk, zoals een overstroming, brand of revolutie die allen schaadt of die uw leven in gevaar brengt, zal ik mij aan het hoofd van de politie stellen om uw eigendom te verdedigen en mij inzetten om uw leven te redden, burgers.

Ik zal elke burger geven wat hem toekomt, zonder onderscheid van mening, zowel de zeer rijke als de arme bedelaar, en zo zal ik mijn plicht vervullen tegenover u allen, burgers, mijn christelijke plicht voor God en mijn militaire plicht voor Koning en vaderland.

JOSEPH CASTELEYN.

Teleurgesteld in de kiezers van Eeklo was Casteleyn in juni 1875 kandidaat voor het arrondissement Eeklo in de Kamer van volksvertegenwoordigers. Hij nam het op tegen de katholieke kandidaat baron Bruno Kervyn de Lettenhove, de schrijver van *l'Histoire de Flandre*, maar maakte geen schijn van kans.

Het jaar daarop, in 1876, probeerde hij het weer als kandidaat voor de Oost-Vlaamse provincieraad voor het kanton Eeklo, als onafhankelijke tegen de liberale en katholieke kandidaten.[16] Maar ook in de provincie-

raad greep hij naast een zetel. De drie katholieke kandidaten, Eduard Neelemans, Aloïs Roegiers en Desiré Van Mullem werden verkozen. Sedertdien was een van zijn tegenstrevers, het Eekloos katholiek gemeente- en provincieraadslid Aloïs Roegiers (*Baasken Roegiers*), zijn ergste vijand.

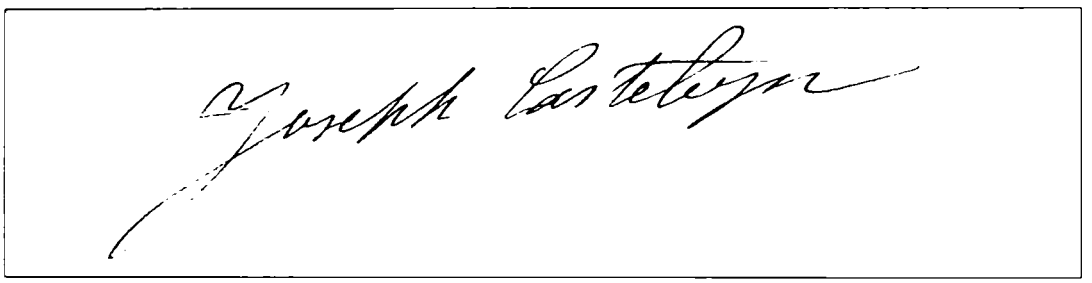

Handtekening Joseph Casteleyn

In het liberale weekblad *De Meetjeslander* verscheen toen een gedicht dat de spot dreef met de Eeklose dichter en kandidaat-provincieraadslid.[17] Het was een pastiche op het gedicht dat Casteleyn in 1873 had geschreven ter ere van O. L. Vrouw-ten-Doorn (zie: Zangwijze).

Lofzang

Ter eere van den kandidaat indépendant par soi-même

Zangwijze: *O Maria, wij willen u loven*
Uw naam is hier gebenedijd
Maar uw woonplaats is hier boven
In den hemel waar Gij zijt
J. Casteleyn

Wat dwaas geraas galmt weer door onze straten
Wat is dat daar voor zeeverpraat?
Heeft men weer iemand uit 't zothuis gelaten?
Dat hij ons liever maar met ruste laat!

Refrein
O, Tjeef in plaats van zoolang te zagen
En te maken al dat lawijt
Gaat liever weer matrassen slagen
't Is 't eenig waar gij goed in zijt!

Geheel de stad is met u aan het spotten!
En ieder houdt u voor den aap,
Zij heeten u de kandidaat der zotten,
En bij uw liedjes die valt men in slaap.

Reeds drijmaal zijt gij door de mand gezonken,
Krijgde voor 't senaat geen goesting meer?
Zeg het ons maar, het spel is rap geklonken,
Wij buizen u 'nen vierden keer.

Gij schreeft vooreerst wat flauwe boeken,
Waar er noch kop noch staart aan stond.
Men gaf ze 't doopsel van de oliekoeken
't Is dat men er smaak in vond.

Wat later begost gij plans te trekken
Voor Eekloo's nieuwe kerkgebouw
Waarom niet 't plan van een huis voor gekken
Dat eens uw woonplaats wezen zou?

En nu verscheurt gij weêr ons oren
Met kinderachtig kerkgezang,
Ter eer van O. L. Vrouw ten Dooren
't En is maar acht coupleetjens lang!

Zie, voor 'nen man van uwe jaren
En speel niet langer zoo de beest
Laat politieke ambitie varen
Schoenmaker blijf bij uwen leest.

Gij doet het beeld de kreupelen genezen,
Het kan de blinden weer doen zien,
Zeg, kan 't U niet voor goed genezen?
Dat ware een wonderwerk misschien!

Ja, Tjeef 'k zou mij bij haar eens explikeeren
En 'k vroeg haar voor vijf cens verstand,
Dan zou er u niets meer mankeeren
En kwam er rust in 't Meetjesland!

31 Mei 1876 *LABASCO*

Deze *Lofzang* is vermoedelijk het werk van de dichter Karel Bogaerd, die toen meewerkte aan *De Meetjeslander*. In het gedicht wordt "*de kandidaat der zotten*" aangeraden zich geen vierde keer – voor de senaat – kandidaat te stellen, hij was al drie keer "*door de mand gezonken.*" Hier wordt matrassen slaan "*'t eenig waar gij goed in zijt!*", genoemd. Ook later in de Brusselse pers wordt Casteleyn vaak *l'ex-matelassier d'Eecloo* (matrasklopper) genoemd, dat is een misvatting, zijn beroep was behanger en (verf)borstelmaker.

4. WET OP DE KIESVERRICHTINGEN

Door het gestegen kiezersaantal groeiden ook de misbruiken en het bedrog bij verkiezingen: druk van grondeigenaars op hun pachters, afkopen van stemmen, geknoei bij het tellen van stemmen, enz. De katholieke regering de Theux - Malou zocht naar middelen om de stemming geheim en zonder druk of bedrog te laten doorgaan. De nieuwe wet moest een goede regeling vinden voor het indienen der lijsten, de rol van de voorzitters en getuigen, de geheime stemming op gedrukt formulier en in afzonderlijke hokjes, de telling der uitgebrachte wettige en niet-wettige stemmen, enz.

In 1876 liet Casteleyn zijn licht schijnen over de politieke fraude bij verkiezingen. Hij zou ervoor zorgen dat die in het vervolg onmogelijk was. Bij de bespreking van een nieuwe kieswet stelde de liberaal Jules Bara voor de ongeletterden te schrappen van de kiezerslijst, maar dat vond Casteleyn onrechtvaardig en hij ontwierp een systeem waarbij het kiesgeheim zowel voor geletterden als ongeletterden gewaarborgd bleef. Op 26 december 1876 bezorgde hij zijn Franse tekst aan Jules Malou, minister van Financiën, aan baron t' Kindt de Roodenbeke, senator voor het arrondissement Eeklo, aan baron Kervyn de Lettenhove, volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Eeklo en aan de katholieke politici Charles Woeste, Victor Jacobs en Jean Baptist Coomans. Hij liet zijn tekst (23 artikelen) *Renseignements sur la nouvelle loi électorale* drukken en bezorgde op 7 januari 1877 zijn ontwerp in pamfletvorm aan alle volksvertegenwoordigers.[18] Hij eindigde als volgt:

"Messieurs,

En prenant les mesures que je viens d'indiquer, je crois que le but que l'on poursuit sera atteint. Les citoyens n'auront plus à redouter les persécutions. Plus de haines, plus de discordes dans la population, et nous pourrons dire avec fierté : tous les Belges sont égaux devant la loi, et la loi est juste. Ces sages réformes auront un echo dans tout le pays, et le Belge, fidèle à la loi, à la religion et au roi, n'oubliera jamais sa devis: L'union fait la force.

Veuillez, Messieurs, examiner avec bienveillance les renseignements que j'ai pris la liberté de Vous communiquer, et daignez agréer l'hommage du profond respect avec lequel j'ai l'honneur d'être

VOTRE TRÈS-HUMBLE ET TRÈS-OBÉISSANT SERVITEUR,
Joseph CASTELEYN,"

Het pamflet is in een vlekkeloos Frans opgesteld, wat laat vermoeden dat iemand de tekst heeft nagelezen en gecorrigeerd. Het was de eerste keer en het zou ook de laatste keer zijn dat Casteleyn een tekst zonder fouten liet verschijnen. Voortaan zou hij zijn eigen spelling gebruiken (*l'orthografe est fait par l'auteur*). Zijn *systeem* bevatte naast enkele goede voorstellen, waar zelfs ministers konden opkomen, enkele ingewikkelde

en onuitvoerbare bepalingen, zoals evenveel kiesbrieven als er kandidaten zijn! Op 7 februari 1877 stuurde hij de gedrukte brochure *Nouveau système sur la loi du Secrets des votes et les fraude Electorale, invité* [sic] *et composé 1876* met een opdracht aan de koning: *"Sire ces pour vos interets et pour les interets de ma chere patrie que je l'ai porter amelioration a la loi Electoral. Je l'ai ecriere une Brochure francais sur cet ouvrage."* Zijn *nouveau système* is aangevuld met *Système pour les Aveugles* (10 artikels), waarin stembrieven zijn vervangen door plankjes met nagels!

Het wetsontwerp van Malou, dat de nauwkeurige reglementering van de kiesverrichtingen bepaalde, werd op 7 juli 1877 door de Kamer goedgekeurd. Casteleyn juichte, want hij waande zijn systeem *"accepté par le gouvernement"* en beschouwde zichzelf als de vader van de nieuwe wet.[19] *"Tous les Articles qui sont paraittre en livres ou en journales publiques après le 29 decembre 1876 qui resemblant a les articles cidessus son reprendre de mon sistème"*.[20] Dus eiste hij het auteursrecht en de eraan verbonden vergoedingen op. Hij vroeg aan de minister om betaald te worden voor zijn werk en voor het uitgeven van zijn brochures, maar die antwoordde niet eens! In 1882 schreef hij daarover: *"Ces sept ans que je travaille et faire des frais d'imprimés sur la commande du Gouvernement pour les ouvrages qui sont besoin pour défendre votre droit et vos interèts. J'ai écrit lettres sur lettres quand j'ai habité ma ville pour avoir des récomponses et je suis sur le jour de ce jour resteront sans réponse."*[21] Uiteraard ontving Casteleyn geen frank vergoeding, niet voor zijn systeem en niet voor het drukken van zijn brochures, en dat schoot hem in een verkeerd keelgat. Te pas en te onpas gaf hij in zijn publicaties lucht aan zijn ongenoegen daaromtrent. *"Presque tous les dispositions sur les secrets des votes comme ce trouve ci appres sont acceptés par le gouvernement et insérés dans la loi de 1878. Pas une centimes des frais ne sont pas encor payés a l'auteur par Ie gouvernement pour 1'invention et les frais imprimés qui sont commandé par Monsieur KERVYN DE LETTENHOVE et par ordre de Monsieur MALOU."*[22] De heren zullen zich de ogen uitgewreven hebben!

In juni 1877 dacht Casteleyn dat zijn politieke kennis, invloed en faam groot genoeg waren om ervoor erkend en beloond te worden en hij solliciteerde voor de betrekking van bibliothecaris van de Kamer van volksvertegenwoordigers. Stel je de verbazing van de Eeklose dichter voor, toen de adjunct-bibliothecaris in die plaats benoemd werd![23]

Casteleyn bleef niet bij de pakken zitten en, opgestookt door enkele Eeklose liberalen, kandideerde hij in 1878 voor de tweede keer voor een zitje in de kamer van volksvertegenwoordigers voor het arrondissement Eeklo.[24] Als onafhankelijk katholieke kandidaat haalde hij 163 stemmen tegen de kandidaat van de katholieke partij, baron Bruno Kervyn de Lettenhove, die zo zijn rechten op het auteurschap van de nieuwe kieswet in twijfel durfde trekken. Kervyn de Lettenhove haalde 589 stemmen en werd verkozen.[25]

TITRE DE L'OUVRAGE

ROYAUME DE LA BELGIQUE

NOUVEAU SYSTÈME

SUR LA LOI DU

Secrets des votes et les fraude Electorale

INVITÉ ET COMPOSÉ 1876

PAR

JOSEPH

CASTELEYN

PREMIÈRE ÉDITION

L'ORTOGRAFE EST FAIT PAR L'AUTEUR

Presque toutes les dispositions comme le trouve ci apprès sont accepte par le gouvernement et insérés dans la loi de 1878 pas ure centimes des frais ne sont pas encor payée a l'auteur par le gouvernement pour l'invention et les frais imprimée qui sont commandé par Monsieur

Hervyn de Letteuhove et par ordre de M. Malou.

On peut se procurer cet ouvrge aprés l'auteur et près tous les Libraires principale de la Belgique.

BRUXELLES 1884

DÉPOSÉ

Titelbladzijde van Nouveau système (1884)

5. EEN NIEUW STADHUIS EN EEN NIEUWE KERK

In de jaren zeventig van de 19de eeuw beroerde de afbraak van de oude parochiekerk en de bouw van een nieuwe kerk de Eeklose publieke opinie. Ook het vervallen stadhuis was aan restauratie toe. Eduard Neelemans kende weinig succes met zijn pleidooi voor het behoud en de restauratie van de 13de-eeuwse Sint-Vincentiuskerk. De voorstanders van een nieuwe kerk, burgemeester De Wachter en deken Foubert voorop, wonnen het pleit en in januari 1875 werden de (zoveelste) plans van architect Denoyette goedgekeurd. Dat was echter niet naar de zin van Casteleyn, die het voorstel van ridder Stroo steunde om de kerk van op de Markt toegankelijk te maken. Hij tekende zelf een plan van inplanting voor een nieuw stadhuis en publiceerde zijn bevindingen in de brochure: *Les intérêts de la ville présenté une Maison de ville pour fair la Construction dans une Arrondissement de 13 ou 14 Mille Habitants le division du terrain avec 9 planches sont dessine et inventé par l'auteur.*[26] In 1877 legde hij zijn plans voor aan de gemeenteraad en aan de kerkfabriek, maar "*Le majorité de conseil communale et celui de l'égliese, ces imbesilles, on refuser mon offre et on porté la Ville dans un état de pauvrieté. Monsieur, si vous ne me croir pas, venir voir les plans ou prendre des renseignements dans ma ville. C'est la verité que je dise.*"[27]

Op 24 november 1878, rijkelijk laat, want men was al begonnen aan de bouw van de nieuwe kerk, liet Casteleyn in *De Eecloonaar* een *Bericht aan Bouwkundigen* opnemen, waarin hij meldde dat zijn kerk- en stadhuisplans ter inzage lagen bij Charles Maenhout, "*bijgenaamd Bibi*" in de Statiestraat. Hij ondertekende de aankondiging met "*Jozef Casteleyn, letter- en bouwkundigen te Eecloo.*"[28] Twee jaar later schreef hij in een kiespamflet: "*Ja, Kiezers, ik heb plans op plans gemaakt voor het voordeeligste placement der nieuwe kerk: de meerderheid van het katholiek Bestuur en de Kerkraad, waar onzen Provincialen* [= provincieraadslid Roegiers] *de hoofdrol in speelt, hebben mij miskend en niet willen aanhooren, alhoewel het eene winst bijbracht van 300,000 fr. aan de kerk en 60,000 fr. aan de stad, die haar door een millioen schoonte in eenen staat van rijkdom bracht. Was het onzen Provincialen niet die een uitvluchtsel zocht en geheel de meerderheid der Gemeenteraad opstookte om mijn plans te verwerpen, dat schoon monument onzer nieuwe kerk naar het oosten te bouwen, onze schoone oude kerk af te breken, alle dien schoonen bouwgrond langs den kant van het Rotjen te verkwisten, die onze stad uw kanton-hoofdplaats in eenen staat van schulden brengt. Was het dien baas niet die in den tijd van onzen ouden Deken toestemde om de kerk in zijnen hof te bouwen. Waarom moet hij nu dat zelve plan verwerpen omdat het van mij voorengesteld was, die de kerk met haar zicht op de Markt wilde hebben? Stond zij dan zoowel geen noord-oost gelijk of zij nu zuid-oost staat. Waarom al dat noodeloos geld verkwisten wanneer er zooveel noodlijdende menschen in onze stad zijn? Is daar geen conscientie in gelegen?*"[29]

In 1880 woonde Casteleyn in de *Brugsche straat 9* (nu Koning Albertstraat). In mei van dat jaar was hij weer kandidaat voor de provincieraad, ditmaal voor de liberalen.[30] In zijn kiespropaganda moest provincieraadslid (*Provincialen*) Aloïs Roegiers het weer ontgelden. "*Ja, Provincialen, waarom moest gij in den tijd tegen Mijnheer Stroo werken die onze stad konde redden van schulden waar zij nu ingedompeld ligt? Waarom moest gij mijnen val bewerken in de laatste kiezingen wanneer ik mij zelfs offerde voor uw kanton-hoofdplaats te redden? Uit afgunst en koppigheid, niet waar? Waarom moest gij tegen mij werken wanneer ik verbetering aan de kieswet gebracht heb waardoor ik de vrijheid van stemmen aan de kiezers heb gegeven en dat ik door den Minister en verscheide leden der Kamers in gehoor ontvangen ben.*

Nu is de ure van gerechtigheid geslagen aan hem die verstoot zijnen weldoener en laat u oordeelen, kiezers, om het onrecht te willen vergelden met mij uwe stemme te willen geven in de toekomende kiezing."[31] Niettegenstaande hij zijn kiezers een goede raad had gegeven: "*P.S. Kiezers, zet vrij uw kruisken op uw briefken, niemand weet voor wie gij gaat kiezen.*", werd hij weer niet verkozen.

6. POIÈTE NATIONAL

Casteleyn moet begrepen hebben dat niet de politiek, maar wel de dichtkunst zijn echte roeping was. Het was vooral de viering van het 50-jarig bestaan van België in 1880 die bij Jef Casteleyn een dichterlijke snaar deed trillen en leidde tot een overvloedig aantal vaderlandse liederen en gedichten. Hij schreef een *Hommage a sa Majesté Léopold II par occasion des cinquantieme anniversaire de notre indépendance de la Belgique*, een gedicht opgedragen aan Leopold II, "*notre bon Roi.*"[32] Zijn lied met de gelijknamige titel *Hommage a sa Majesté Léopold II, Roi des Belges, par occasion des cinquantieme anniversaire de notre indépendance de la Belgique. Chant National*, was geschreven op de muziek van de *Brabançonne* en sedertdien noemde Casteleyn zichzelf te pas en te onpas *l'auteur de la Nouvelle Brabançonne*.[33] Zijn versie van het vaderlands lied werd talloze malen gedrukt en herdrukt, niet omdat het zo mooi was, maar omdat het gebrekkige Frans, de mengeling van verhevenheid en stunteligheid, het verschil in stijl tussen inhoud en vorm, gecombineerd met de Casteleyn-spelling, iedereen aan het lachen bracht.[34]

CHANT NATIONAL

Air de la Brabançonne.
1
Ce garanti par les Alliées puissante
Nommé Léopold premier, comme Roi des Belges,
Nous sommes sauvé des guerres qui nous manaçante.
Le mot d'ordre des Belges c'est l'union fait la forces.
Gloire à la reine de Angleterre

Uit Brochure Nationale (1885)

Qui soutené notre prospérité;
La flotte Angleise qui flottant dans la Mere (bis)
Jette un coup d'oeil sur notre Liberté.
2
Nous célébrons ces cinquantieme Anniversaire
Dans la Belgique Notre indépendance;
Les Belges sont fier et plein de confiance
Qu'on régné si bon et montre son Amour
Le lion repose sur la loi constitutionnelle
Fait par le Congres dans l'année de trente un.
Puissons nous resterons jusqu'a l'Eternelle (bis)
Vivre en paix c'est le souhait de chacun.

3
Cela dépend a la direction de la Belgique
Et a la sagesse de notre boi Roi,
Nous avons pas besoin de République
Pour lui sommes nous Egaux devant la loi.
Combien de guerre avant le Cinquantenaire,
Quand on appelé le vieux Roi pour Médiateur
Au Congres a la France et Angleterre (bis)
Belgique en paix par notre protecteur
4
Par le Mariage de notre Roi sommes nous en alliance
Avec Allemagne quelle faveur pour notre Pays
Nous n'avons pas craindre la guerre de France
Ce sont nos voisins, ce sont nos Amis.
L'Autriche alliée par le Mariage
De la princesse, qu'elle faveur pour l'armée,
Le Pays en paix et craint plus le partage (bis)
Soldats laissez vos armes Reposé
5
La tempête menaçant en cas de partie
Par l'Election des libéraux ou catholiques
Quand le calme parait nous sommes les Amis
Nous pardonnons haine et oublié la politique,
Nous souhaitons célébré le Cinquantenaire
De notre Roi peut ces jours duré longtemps
Quand il lui donnera comme roi sont fêtes Jubilaire (bis)
D'un Jubilé de plus que cinquante ans

Eecloo, 1880 *Joseph Casteleyn*

"Achetez mon ouvrache, mossieu, dix centimes"

Nadien voegde hij aan zijn *Nouvelle Brabançonne* nog twee strofen toe, een over Congo *"pour civiliser nos frères les Africains"* en een over *"le roi Guillaume qui règne la Hollande"* die hij in het Nederlands vertaalde:

Complet overgezet in het Vlaamsch
opgedragen aan Z. M. WILLEM III. koning van holland
op zijne solemneele ontvangst te Brussel.

De koning Willem bestierd de Nederlanden
Ons noordschen broeder de vriend van Holland.
Door hem versterken onze vredebanden
Door getrouwheid liefde en broederlijkheid
Wij handhaven de orangische vanen.
Belgischen leeuw verbrijzelt den boom van vrijheid
Wij vreezen niet van hun geen onweervlagen
Leve de koningen en ons vrijheid.

Brussel 1 Mei 1880. JOSEPH CASTELEYN.

Casteleyn liet zijn liederen en gedichten drukken en trok er bij elke gelegenheid mee naar Brussel. Daar zong hij zijn liederen op straat en in cafés en verkocht hij zijn liedbladen aan de omstaanders. Meestal gebruikte hij een bestaande melodie, voor zijn nationale poëzie nogal vaak de muziek van de *Brabançonne*, maar ook de *Marseillaise* (voor de Franse president en Victor Hugo) en *Wien Neêrlands bloed* (voor Willem III). Minder plechtige liedjes zong hij op de melodie van *Je suis dans la misère* of *Air des trois couleurs*. De straatzanger kende blijkbaar muziek en dus componeerde hij soms de muziek voor zijn eigen gedichten: *"Musique et paroles par l'auteur"* of *"Muziek van den schrijver."* In zijn *Brochure Nationale* van 1885 liet hij enkele liederen (*Nouvelle Brabançonne*, *Grandes fêtes du cinquantenaire de l'inauguration du chemin de fer en Belgique* en *Tel-El-Kebir*) met de muziek erbij afdrukken.

7. NAAR BRUSSEL

In 1881 schreef Jef Casteleyn een toneelstuk *De zeeldraaier van Hamme of het ontfutseld erfdeel*, een melodrama in acht bedrijven en 24 taferelen, gebaseerd op zijn verhaal uit 1873. Hij drong er bij zijn toneelvereniging Vlaamsch Vooral! op aan om zijn stuk op te voeren, maar die zag er geen brood in. Hij trok ermee naar Gent en zelfs naar Antwerpen, maar geen enkel gezelschap wilde het stuk op de planken brengen: *"là il y a aussi rien que des imbéciles des jans, des stouffers qui ont voulu rire avec son pièce."*[35] Tot hij ermee naar Brussel trok.

Casteleyn vond dat zijn talent in Eeklo en zelfs in Gent niet genoeg gewaardeerd werd. In Brussel had hij intussen tal van vrienden gevonden en indruk gemaakt. Karel Van De Woestijne beschreef hem als volgt: *"Hij verscheen: een man van uitnemende praestancie. Zijn welgevulde*

LE

CORDIER DE HAMME

OU

L'HERITAGE VOLÉ

MELODRAME

EN HUIT ACTES ET HUIT TABLEAUX

Ecriere en Flamand et traduire en Francais par

Joseph CASTELEYN

Composé pour 23 personnes jouant.

1er Edition. — 1er Livraison.

On peut procuré cet ouvrage près l'auteur à Bruxelles et près les Libraires principal de la Belgique. — Le souscription finir après le 1er livraison quand le recette ne satisferai pas pour couvrir les frais.

Bruxelles. — 1885.

DÉPOSÉ

Frontpagina brochure Le cordier de Hamme

gezicht blonk van nobele rozigheid tusschen het sluike, nauwelijks vergrauwde haar, dat gekapt lag à la Jeanne d'Arc, onder de iet of wat te kleine hooge zij die hij dicht op de borstelige brauwen droeg. De blik was somber-fataal achter het lorgnet, dat in den teugel gehouden werd door een nonchalant-dichterlijk touwtje; de mond dichtgeknepen op misschien eeuwige waarheden onder een korte snor die belette, dat men er al de goedmoedigheid van merken zou. ... Een jasje van stopverf-kleur hing open op een eveneens-open hangende gekleede-jas; hij heeft tot het einde zijns levens den cultus gehad der gekleede jassen, waardoor *Casteleyn nooit den adel van zijn verschijnen zou verliezen. Die adel verliet hem nergens, ook niet als hij u op straat tegemoet trad, u een blaadje papier toestak, en met deftigheid sprak: "Tiens, ça est ma nouvelle chef d'oeuvre."*[36]

In de zomer van 1881 vestigde Jef Casteleyn zich in het hartje van Brussel, in de omtrek van de Vrije Universiteit, waar nu het Centraal Station staat. Hij frequenteerde herbergen, zoals de *Pot carré* en *Lion Rouge* in de Hoogstraat en in de Blaesstraat, waar hij zijn meesterwerken sleet, en was geregeld te zien in *Taverne Fourdin* op het Museumplein: *C'est là que le poïète CASTELEYN déjeune entouré de ses disciples, et des officiers d'Academie venus pour entendre la parole du MAÎTRE!* of in Taverne Golschmidt in de Schildknaapstraat 45: *C'est là! ... que le poïète CASTELEYN va diner! ... les grand jours. C'est là, qu'il se rencontre avec les notabilités de l'art, des lettres, de la finance et du commerce!!!!!!!* Daar werd de dichter al gauw de vriend van de studenten die hem om zijn gedichten de hemel inprezen. Hij verkocht er niet alleen gedichten, maar ook pennen en potloden.

Het waren de studenten die doordrongen waren van de geest van *La Jeune Belgique*, een beweging die lange tijd het Franstalige intellectuele leven in België beheerste. Als literaire beweging wilde ze alle ballast in de literatuur overboord gooien. De taal moest niet meer zuiver en correct zijn, zeker geen Parijs Frans, maar moest ruiken naar de bodem en wat wild zijn. Zinsbouw en woordvolgorde mochten verwrongen en verward zijn. De dichter mocht zich bezondigen aan taalfouten en het gebruik van vulgaire en provincialistische uitdrukkingen, om het even wat, als de taal maar leefde, bruiste en je naar de keel greep. De Brusselse studenten vonden dat het werk van Casteleyn goed in dat plaatje paste. Zijn taal had precies dat provincialistische in de vorm van vertaald dialect. Hij gebruikte (uit onwetendheid) neologismen en verwrongen zinsbouw. Het resultaat van dergelijke literaire principes toegepast op hoogdravende gelegenheidspoëzie klonk uiteraard belachelijk. Casteleyn werd de risée van heel Brussel. De studenten voerden hem ten tonele als *le Barde d' Eecloo* en *le poïète national*. Zijn werk werd afgedrukt in vrijwel alle Brusselse kranten van die tijd en zijn liedblaadjes verkochten als zoete broodjes.

Toen de studenten dan hoorden dat de Eeklose dichter ook nog een toneelstuk geschreven had, moest hij het prompt in het Frans vertalen en

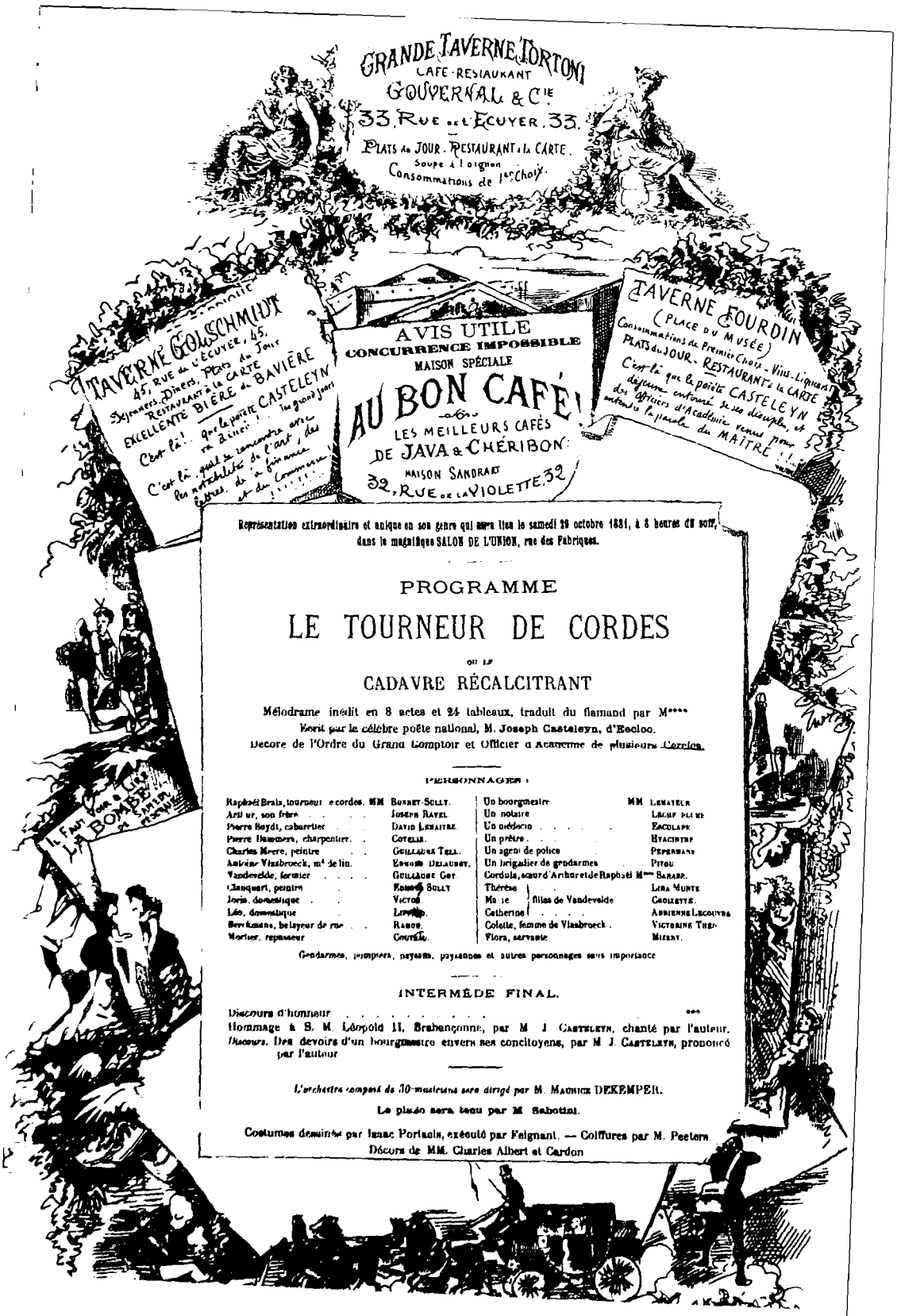

Voorpagina programma Tourneur de Cordes (1881)

laten opvoeren.[37] Op zaterdag 29 oktober 1881 was het zover. In de zaal *L'Union* in de Fabrieksstraat werd zijn stuk door de studenten ten tonele gebracht onder de titel: *Tourneur de cordes ou le cadavre récalcitrant*, een melodrama in 8 bedrijven et 21 taferelen!

De programmabrochure heette *Publication poétique et nationale par Joseph Casteleyn d'Eecloo, poïesie et prosa.* Ze bevat enkele vaderlandse gedichten, aanspraken, een biografie (*Quoisque Jef Casteleyn. Il a tout fait)* en een overzicht van zijn werken (*Noté sur le mérite et service porté à le gouvernement depuis 1845 jusqu'à 1881 par Joseph Casteleyn d'Eecloo*), allemaal geschreven ofwel door de dichter zelf, ofwel in de stijl en in de spelling van *le barde d'Eecloo.* De brochure was verlucht met enkele portretten/spotprenten van *le célèbre poïète national.*

Na de voorstelling zong Casteleyn zijn nieuwe *Brabançonne* en sprak hij zijn inaugurale rede als burgemeester van Eeklo uit. Hij sleurde een nationale driekleur van vijf meter achter zich aan en werd op het podium omringd door honderd studenten die zijn lied meebralden. De zaal zat afgeladen vol en het publiek genoot met volle teugen. De voorstelling was een groot succes en bracht een ongelooflijke som van 2.500 frank op![38] Het delirium duurde een week lang.

Waarover het stuk gaat, is in detail niet te reconstrueren. Het eerste, tweede en zesde bedrijf spelen zich af in Hamme, het derde, vierde en vijfde in Zomergem en het zevende en achtste bedrijf in Brussel. In Zomergem maken we kennis met *Klankaert, paintre d'Eecloo* en met *une garde champetre de Oostwinkel.*

De auteur publiceerde en verkocht zijn stuk *Le cordier de Hamme ou l'héritage volé, Melodrame en huit actes et huit tableaux*, met voorintekening in verschillende afleveringen, die niet alle bewaard zijn. Het is bijlange niet zeker dat het hele werk in druk verscheen want: "*La souscription finir après le 1er livraison quand le recette ne satisferai pas pour couvrir les frais!*"[39].

In alle Brusselse kranten verschenen lovende recensies. *L' Indépendance* schreef over de opvoering: *"Het stuk heeft een onbeschrijflijk geestdriftig onthaal bekomen, en na elken akt stonden al, die in de zaal waren, recht om den schrijver toe te juichen, die zich vertoonde en moedig het publiek groette. Niet alleen de toeschouwersr ook de uitvoerders hebben aan het talent van den dichter hulde gebracht. Telkenmaal er in het stuk gezegd werd: "Hij heeft verstand" ofwel "hij is edelmoedig" ofwel "hij is rijk" vergaten de tooneelspelers nooit er bij te voegen: "Gelijk Casteleyn!" Aan die beleefdheid, die uit een rechtzinnig gemoed voortsproot, antwoordde de dichter door eenen keurenden glimlach. ... Eene nieuwigheid moeten wij aanstippen. Telkens dat een man in het drama vermoord wordt, hetgeen meermalen voorvalt, roepen al de omstanders: "Laten wij hem even gauw begraven, want liberalen en katholieken zouden om zijn*

lijk kunnen vechten!" En men steekt het lijk in 't gat van den souffleur. 't Is langs daar, dat het wederspannige lijk telkens wederkeert."[40]

De recensenten vonden de inhoud niet belangrijk, wel de sublieme dialogen en geniale replieken, waarvan hier een voorbeeld uit het eerste bedrijf:

SCÈNE II.
CORDULA. - Och on sonnet, ala porte il est la. (Flora vient, en scène et il ouvri la porte et partir.)

SCÈNE III.
(Raphael entre en scène avec une sac de voyage.)

CORDULA.- Ah! Raphael vous vient de voyage, bien vennu (avec une poigné de main.)
RAPHAEL.- Oui ma soeur, je l'ai faite des bons affairs, je l'ai bien vendu pour trois mille francs des marchandise.
CORDULA.- Par quoi sa vient que vous avez vendu si bien? (il prend le main de Cordula et il assoiré dans une fauteuil.)
RAPHAEL.- Ma soeur tous les magasin des notre clientelles ont ete sans marcandise, je ne suis pas refusé pres auq'un de notre cliënt, je l'ai vendu tous que je veut.
CORDULA.- Ah! Raphael ca est bon, nous allons boire une bouteille de notre double biere sur votre bon résultat (ils appelle Flora qui entre en scène.)
CORDULA.- Flora tirer une fois une bouteille en bas. (Flora répond oui mademoissel tout suit, Flora decend il retourner avec le bouteille, verse les verres et il partir.
CORDULA.- Raphael mon garçon je doit vous demandé quelques chose, mais nous allons boire premierement, allons santé (on boire en touchant les verres.)
CORDULA.- Raphael, garcon vot frere a fait son plainte a moi de votre regard, il veut pas envoyer absolu le servante, il a plainté sur vous que vous veut forcement avoir Celina pour habité cé nous.
RAPHAEL.- Laissez le plaindre cet lache, je suis touché sensible Cordula de voir courrier mendier Celina derrnier les remparts, depuis huit jours je voir elle mendier a Anvers, ces plus mieux et charitable q'il vient habité cé nous, cet une enfant de notre neveu, cet une de nos parants, je vais me deshabillié, je retourne vite. (Raphael partir de la scène).

SCÈNE IIII
(Arthur vient en scène très curieux)

ARTHUR.- Ebien, quesque qu'il a dit?

Men moet geen groot toneelkenner zijn om de verdiensten van dergelijke dialogen naar waarde te kunnen schatten, dat deed ook het Brussels publiek en daar voegde Casteleyn aan toe: "*c'est bon, et quand c'est bon, c'est bon.*"

Casteleyn kreeg (vervalste) brieven met gelukwensen van Victor Hugo (die niet kon komen omdat hij *phylloxera* (= druifluis!) had), van de Engelse koningin ("*de Buckingham paleis London*") en van de Franse president Grévy, die een decoratie in het vooruitzicht stelde. Sarah Bernhardt beloofde naar Brussel te komen om mee te spelen in zijn stuk en daarna met zijn toneelgezelschap een toernee te maken in Europa en Amerika! Het ging er bij de Eeklose dichter allemaal in en hij liet niet na er te pas en te onpas mee op te scheppen: "*croiez pas, venez voir le lettre chez moi*".[41]

De Eecloonaar schreef: "*Jef Casteleyn speelt in Brussel de vaderlandsche dichter en tooneelschrijver. ... Natuurlijk dient t'Jeef aldaar tot verlusting en lachpartij aan de lollekens-heeren der hoofdstad en verwekt de schertserij en de vroolijkheid in den herbergkring dien hij dagelijks hanteert.*"[42]

Casteleyn stond in het middelpunt van de belangstelling. Hij liet zijn liedjes en gedichten drukken en verkocht ze op openbare plaatsen. De dichter nam de trein naar Oostende en Blankenberge tijdens de zomer, verkocht zijn brochures op de Gentse feesten en was aanwezig op alle officiële plechtigheden in Brussel en bij gelegenheid ook Antwerpen. Vooraleer hij zijn liedbladen verkocht, reciteerde hij zijn gedichten "*d'une voix tonitruante*" (met bulderende stem).[43] De nationale poëet kon altijd wat publiciteit, van welke aard ook, gebruiken, want dat was goed voor de verkoop van zijn pamfletten en brochures, waarin hij in krakkemikkige en hoogdravende verzen de gekroonde hoofden over heel Europa bezong: een *Adres van felisitatie opgedragen ter gelegenheid van hun huwelijk aan hunne keizerlijke en koninglijke Majestijd prins Rodolf keizerlijken kroonprins van Oostenrijk met haare Majestijd princes Stephanie toekomende kroonprinces van Oostenrijk* (januari 1881), een *Hommage a sa majesté royale et impériale la Reine d'Angletere et a le gouvernement Britannique par occasion de la grand victoier de son Armée en Egypte* (september 1882) en een *Hommage à Monsieur Charles Rogier, Minister de l'État, Membre de la Chambre des Représentants par occasion de son cinquantième anniversaire pour les grands services rendu au Gouvernement* (oktober 1882).

Casteleyn liet nooit na zijn werken te bezorgen aan het hof, de koninklijke familie, de ministers en de parlementsleden, wat dan meestal in de *Moniteur* (het Belgisch Staatsblad) werd aangekondigd.

8. CANDIDAT LIBÉRAL ET CONSTITUTIONNEL

In 1882 kregen de *lollekensheeren* van Brussel Jef Casteleyn zover dat hij in het arrondissement Brussel liberale kandidaat was voor de wetgevende verkiezingen voor de Kamer. Ze sleurden hem van café naar café, van meeting naar meeting, waar hij als een aapje zijn kiezers moest toespreken, een farce van jewelste, heel Brussel sprak ervan!

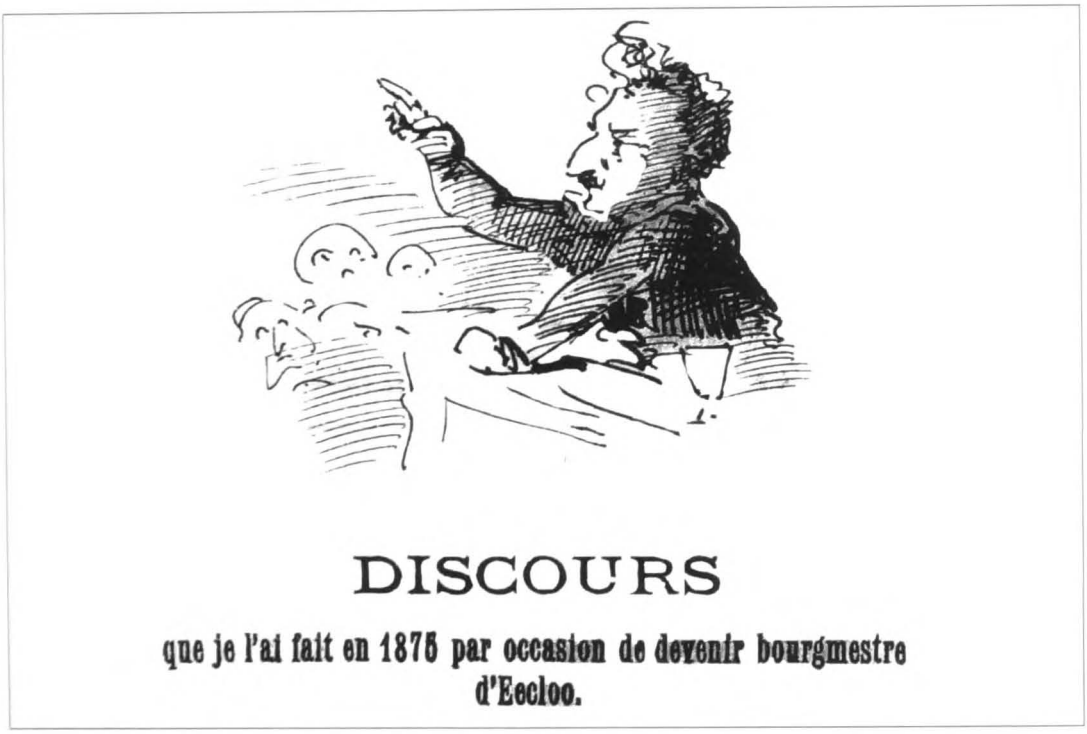

Casteleyn spreekt zijn kiezers toe

Het was Jef Casteleyn menens met zijn politieke carrière die nu wel een definitieve start zou nemen en hij publiceerde een *Manifeste distribuer a les Electeurs de Bruxelles pour devendre mon Candidatur dans l'Election de 1882.* Tous les forces vient des peuples qui donne la loi, *"Electeurs, le plus courte temps que je l'habite la ville j'ai plusieurs fois par écitures et par demande pour avoir audience dans le Ministère. Tout a été inutile je suis repoussé. Maintenant je fais un appel a tous les Electeurs de l' Arrondissement de Bruxelles duquel vient toute la force, d'avoir la bonté pour reconnaissance de me présenter comme CANDIDAT LIBÉRAL ET CONSTITUTIONNEL en la place d' un membre de la Chambre des Représentants, qui doit être remplacé. Confiant en vous, Electeurs, je ferai valoir et soutiendrai vos interets et vos droits si plus que dans ma force, comme pour l'Industrie l'Instruction, l'Agriculture, Service Militaire, Navigation, Travaux publiés, Beaux-Arts Littérature, publication de la loi electorale et principalement le Commerce, qui se trouvent dans une situation déplorable."*

Uit zijn koeterwaals kan worden afgeleid dat hij zich had moeten terugtrekken om een scheuring in de liberale partij te voorkomen en het liberale kabinet Frère-Orban - Van Humbeeck te redden: "*1882 - Presenté pour candidats liberale pour l'arrondissement de Bruxelles pour la Chambre des Representants pour lutte entre les liberaux ensemble, les Catholiques ont presenté une troisieme liste je l'ai me retirer pour ne fait pas une division entre le partie liberale par le quelle j'ai maintenir le Ministre par les triomphe des liberaux.*"[44]

9. BASSOEF OU LES PIEDS DE PHILOMÈNE

Zijn stuk *Tourneur de cordes ou le cadavre récalcitrant* was een grandioos succes geworden, maar daar mocht het niet bij blijven. De studenten drongen aan en Jef kroop weer in zijn pen, in januari 1883 had hij een nieuw stuk klaar *Bassoef ou les pieds de Philomène.* Het werd opgevoerd in de bekende Brusselse schouwburg *l'Alhambra* ten voordele van de armen.[45] De dure plaatsen van drie, vier of vijf frank, waren al uitverkocht kort na de aankondiging van het stuk in de Brusselse pers! In het voormalige circus zaten de mensen als haringen in een ton, van de orkestbak tot het uilenkot. Jef speelde zelf de hoofdrol en werd omringd "*door de jongelingen uit de welstellendste burgerklas der hoofdstad.*" Na de opvoering werd hij door de leden van *La Jeune Belgique* gelauwerd met de laurierkroon die elke grote dichter verdient.

Het stuk werd een succes zonder weerga en bracht een gigantisch bedrag van 3.608,7 frank op, waarvan Jef de helft kreeg.[46] "*Ce fut un succes trépidant. Bruxelles n'avait jamais connu une telle frénésie.*"[47] *De Eecloonaar* schreef: "*Onze stadsgenoot Jef Casteleyn, die in de hoofdstad zooveel gerucht maakt met zijn letterkundige geschriften, houdt de lust tot lachen en schertsen van de Brusselsche lollekensmannen hoog.*"

Karel Van De Woestijne vermeldt in zijn artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 12 mei 1923 nog een toneelstuk van Casteleyn: *Jobard, le marchand de cercueils ou les pieds d'Annette.* Ik vond er nergens een verwijzing naar en waarschijnlijk bedoelde Van De Woestijne *Bassoef ou les pieds de Philomène*, maar herinnerde hij zich na 40 jaar de exacte titel niet meer.

Joseph Casteleyn was een bekende Belg geworden en alles wat hij deed, haalde de nationale pers. Hij werd ook overvloedig gedecoreerd. Naast zijn medaille voor moed en zelfoppering (1861) en een industriële medaille die hij op een tentoonstelling had gekregen, werd hij als *l'espoir de la patrie* door verscheidene verenigingen benoemd tot o. m. *Commandeur de l'ordre du Grand Comptoir* (!) en *Officier de l'Académie et de plusieurs cercles.*[48]

In juli 1883 dacht Jef Casteleyn de noodlijdende liberale regering Frère-Orban - Van Humbeeck een handje te moeten toesteken in het vin-

den van middelen voor het delgen van de staatsschuld en het vinden van nieuwe geldmiddelen om de dure schoolwet te betalen. Hij bedacht en publiceerde *Renseignements pour les administrations administratifs pour une impot générale sur tous les propriétés unniverselles du pays pour une impot générale titulé les quarantes cinq articles pour remedier la dette du pays.* Niet gehinderd door enige bescheidenheid schreef hij: *"Je l'ai étudé et inventé, et je pensee de trouve l'unique moyen pour placé un impot sur un propriété unniverselle qui rendre Justice à tous le monde et qui porter une contentement entre les Electeurs et les bourgoisies dans tout le pays.*

10. ZWANZEURS BRUXELLOIS

Na de studenten kwamen ook *les zwanzeurs Bruxellois* op de proppen die met Casteleyn de zot wilden houden. Er circuleren talrijke verhalen en anekdotes over hoe men de lichtgelovige dichter en toneelschrijver in het ootje nam.

Op een avond in een van de grote cafés van Brussel, merkte Jef Casteleyn dat een officier (*de heer B.*) hem belachelijk wilde maken. Er ontstaat een discussie met scheldwoorden en beledigingen aan het adres van de gevierde dichter. De omstaanders roepen dat zoiets niet ongewroken kan blijven en eisen een tweegevecht, waar de naïeve Casteleyn op ingaat. In een dreef in het Zoniënwoud staat Jef met ontbloot bovenlijf in aanwezigheid van twee getuigen tegenover de man die hij heeft uitgedaagd, en verklaart met het pistool in de hand dat hij het niet met zijn geweten in overeenstemming kan brengen zijn tegenstrever, een vader van vijf kinderen, te doden. De getuigen zijn woest en eisen genoegdoening. Een van hen neemt Casteleyns plaats in en schiet (met losse flodders) B. neer die hevig bloedend (uit een blaas met ossenbloed) naar een herberg in de omgeving, het *Melkhuis*, wordt overgebracht. Daar komt het opgezet spel aan het licht en wordt er champagne gedronken op de gezondheid van Jef Casteleyn en de heer B. De politie die lucht had gekregen van het duel en het wilde beletten, kwam te laat, maar stelde toch een proces-verbaal op.[49] De Brusselse journalist die 25 jaar later het verhaal oprakelde, voegde eraan toe dat de twee getuigen, die later zeer grote mannen zijn geworden, niet zullen overleven in de geschiedenisboeken zoals Jef Casteleyn!

Met een andere farce waarvan onze nationale poëet de held/het slachtoffer werd, kon hij niet lachen. Grappenmakers hadden Jef wijsgemaakt dat hij zou worden opgenomen in de Loge. Op het gestelde uur verscheen de dichter met zijn opgelapte redingote in de Peterseliestraat, waar hij ontvangen werd door een viertal in bizarre kleren, die hij voor autenthieke klederdracht van de vrijmetselarij hield. Na een vriendelijke ontvangst stak men hem in een zak en sleepte men hem van de kelder naar de zolder. Daarna moest hij de fameuze sprong in het onbekende duister doen en bracht een rijtuig hem ingepakt naar het park van Sint-Gillis. Daar zetten twee stevige armen hem op een bank, waar de politie

Ult programma Tourneur de Cordes (1881)

die hem vond, dacht dat er misdaad in het spel was. Die loer heeft Jef nooit vergeven aan de vrijmetselarij en sedertdien ging hij geregeld naar de hoogmis.[50]

Ondertussen bleef Casteleyn maar dichten, pamfletten drukken en verkopen. Hij droeg er wel zorg voor bij herdrukken de data van gedichten en toespraken aan te passen, zodat men de indruk kreeg dat het nieuw materiaal was. Bij gebrek aan koninklijke jubilea en prinselijke huwelijken nam hij zijn toevlucht tot sensationele en criminele gebeurtenissen, zoals het springen van het poedermagazijn Corvilain in Antwerpen, de zaak van de beruchte Antwerpse gifmengster madame Joniaux-Ablay en de zaak Dreyfuss in Frankrijk.

Hij droeg er zorg voor zijn teksten te deponeren uit vrees dat ze zouden geplagieerd worden. Op al zijn vliegende bladen en brochures liet hij drukken *Déposé* of *Nadruk verboden* en dus duldde hij niet dat zijn gedichten zonder zijn toestemming overgenomen werden.

Le Petit Belge publiceerde eens onder Casteleyns naam een viertal spotverzen op koning Leopold en zijn dochter Clementine. De gekrenkte dichter ging op de redactie van de krant luidruchtig protesteren: hij sommeerde de hoofdredacteur een rechtzetting te publiceren, hij zou de valse poëet op zijn bakkes slaan en naar de minister gaan om hem te laten ontslaan. Toen hij bij de minister geen gehoor kreeg, nam hij een advocaat onder de arm en probeerde hij de journalist te doen veroordelen wegens kwaadwillige nabootsing en valse concurrentie.[51]

Telkens de vakantie begon, moest men Jef gaan zoeken aan de kust, vooral te Blankenberge als *représentant de brasserie* en dan liet hij zijn publiek niet los vooraleer het van hem een potlood of een pen had gekocht of toch tenminste een adreskaartje had aanvaard van een hotel waar men hem moest beloven te gaan dineren of souperen.[52] In Oostende was augustus de uitgelezen maand om zijn brabançonnes en vaderlandse liederen aan de man te brengen.

De Gentse folklorist Emiel Andelhof beschrijft de Eeklose bard in zijn *Galerij van Gentsche typen*: *"Tijdens een concert door artisten-muzikanten gegeven ter gelegenheid der Gentsche kermis op den Kouter, kwam aldaar een man van ongeveer zeventig jaar ons te gemoet, die naar het ons voorkwam, advertentiebriefkens uitdeelde. Toen hij ons genaderd was, reikte hij ons één zijner papierkens toe, aandringend: "Achetez mon ouvrache, mossieu, dix centimes". ...*
Onze bureeloverste, met wien wij daar juist waren, spoorde ons aan met een "koop er eentje", terwijl die Fransch sprekende zonderlinge ons bezag met een gebaar dat beteekende "haast u wat", en... wij lieten ons aan het koopken vangen. ...
Wij zagen hem onverpoosd zijn handel voortzetten, de meeste concertliefhebbers aansprekend met alloos hetzelfde refreintje: "Achetez mon ouvra-

che, mossieu, dix centimes"; en nu en dan, na verkoop, het destijds in omloop zijnde koperen geldstuk van die waarde - want toen was nog de Fransche munt in België gangbaar - in den zak van zijn ondervest wegduwen.
Hij had een vervallen jas aan het lijf, gezegd "nen flankaard", een ouden geknoopten das rond den hals en op het hoofd, een hoogen zijden hoed uit eene verstreken mode, en die hem aldus in het bijzonder deed opmerken.
Deze man had een nogal tamelijk vooruitstekend en gekromd reukorgaan, waarop hij een neusnijper vasthield om des te beter zijne naïeve klanten te kunnen uitkiezen en beetnemen. Wij moeten ootmoedig bekennen dat wij ook in zijn netje zijn geloopen. ...
Hij was voorzeker een menschenkenner, die in den grond een zeer ernstig man kon zijn, ver van dwaas, en die met een vriendelijk aanschijn iemand in de luieren kon leggen, eene fijne rat die onder den dekmantel der onvermogendheid goed zijn broodje wist te verdienen met zich komisch aan te stellen, zeggend een nationaal volkspoëet te zijn, een Fransche bard van ... Eekloo en die, volgens zijn eigen verklaring, niet voor het talent van een Maeterlinck of nog minder voor een Ledeganck moest onderdoen. ...
De aangesproken wandelaar had nu wel de schouders op te halen en Jef hierom uit te lachen, de man bleef daar steeds koel en onverschillig bij, behield zijne schijnbare waardigheid en met looze tronie zette hij zijn verzenhandel voort. Hij was een geslepen vos, die uit de domheid der menschen profijt wist te trekken. Hij slaagde er volkomen in.

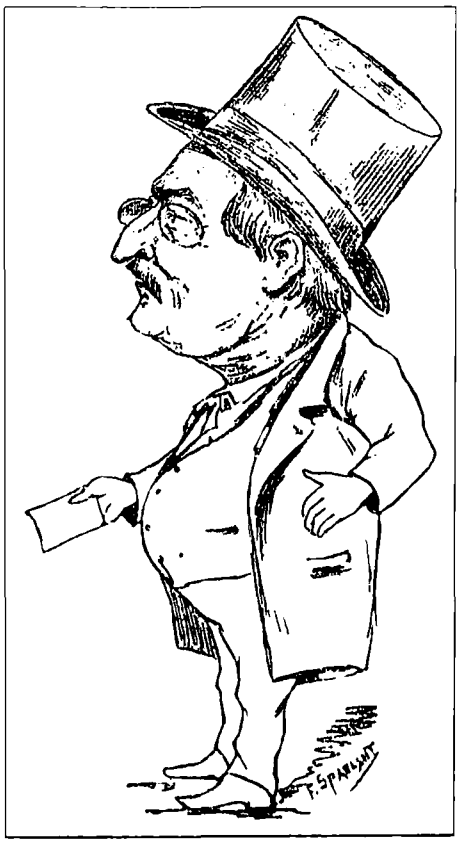

De blik was somber-fataal achter het lorgnet, dat in den teugel gehouden werd door een nonchalant-dichterlijk touwtje.

Het was voornamelijk in de steden dat hij "werkte" en vooral op kermisdagen: hij drong dan tusschen het volk door om op een gegeven oogenblik eene "Brabançonne" van zijn opstel aan te heffen, en die hij dan vervolgens aan de omstaanders te koop aanbood."[53]

Het hielp niet hem belachelijk te maken, hij bleef onbewogen, nam een bevlogen houding aan en herhaalde zijn vraag tot men niet kon weigeren een blaadje of wat dan ook te kopen. Onder zijn schijnbaar naïef uiterlijk en zijn bizar voorkomen, stak een slimheid waarmee hij niet aan zijn proefstuk was.[54]

Toen iemand hem vroeg hoe hij zulke verrukkelijke gedichten schreef, antwoordde hij: "*'s nachts, met werken en denken komt de poëzie van hier*" en plechtig wees hij met zijn vinger naar zijn hersenen.[55]

In november 1891 vond Casteleyn dat het nu welletjes was geweest met het misbruik van zijn kiessysteem uit 1877, waarvoor hij nog altijd geen frank vergoeding gekregen had. Soms ondertekende hij zijn liedjes met "*Inventeur du secret des votes pour le Gouvernement de la Belgique.*"[56] Op woensdag 25 november trok hij naar de Kamer van volksvertegenwoordigers om een verzoekschrift in te dienen ten einde een brevet te bekomen op het kiesstelsel dat de toemalige minister Jules Malou zich zou hebben toegeëigend. Het liep slecht af, hij kreeg geen gehoor en *"bij het afdalen van den trap is zijn voet uitgeschoten ten wier gevolge hij zijnen knie heeft gekwetst!"*[57] Zelfs nog in 1894 schreef de verongelijkte uitvinder: "*le gouverment* [sic] *a s'occupé en 1877 avec l'auteur quand ils ont lui besoin maintenant en 1894 l'auteur a besoin. J'espère que le gouvernement mettrai leur main sur leur coeur et restitué mon argents dépensée pour faire mon invention et les frais imprimé qui sont commandé par M. Kervyn de Lettenhove et par ordre de M. Malou.*"[58] In zijn *Chanson politique* uit datzelfde jaar heet het: *"Maintenant je l'ai dépensée tout mon argents."*

In zijn nieuwjaarswensen aan de koning, de ministers, de senaat, de leden van de kamer van volksvertegenwoordigers en aan alle Belgische kiezers herinnerde Casteleyn er telkens aan dat hij nog geen frank gezien had: *"Rendez moi justice dans cet époque/Donnez moi vite une récompense."*[59]

Wilde de regering hem niet betalen voor zijn baanbrekend weigevend werk, dan zou ze hem als compensatie tenminste kunnen belonen met een aanstelling in de administratie. Ieder jaar bood hij met zijn nieuwjaarswensen zijn diensten aan. Telkens er in de kunstsector een betrekking vacant was, solliciteerde Jef en ging hij naar de bevoegde minister. Ook het lidmaatschap van de Academie, het mocht ook de Vlaamse zijn, stond op zijn verlanglijstje. Soms hoorde men Jef Casteleyn beweren dat de koning hem een luxebaantje beloofd had als beloning voor zijn goede en trouwe dienst, meer moest dat niet zijn.[60]

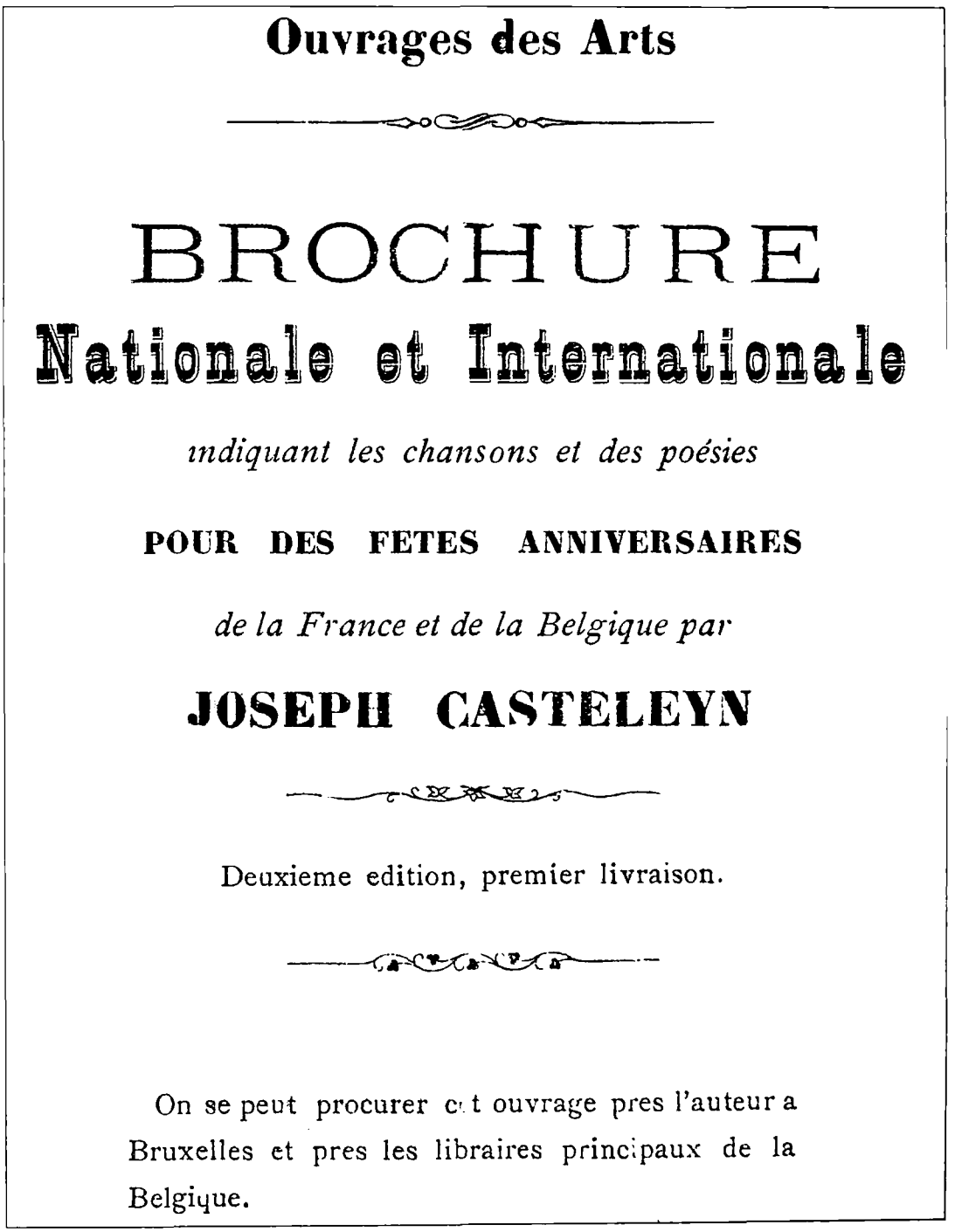

Ouvrages des Arts

BROCHURE

Nationale et Internationale

indiquant les chansons et des poésies

POUR DES FETES ANNIVERSAIRES

de la France et de la Belgique par

JOSEPH CASTELEYN

Deuxieme edition, premier livraison.

On se peut procurer cet ouvrage pres l'auteur a Bruxelles et pres les libraires principaux de la Belgique.

Brochure Nationale et Internationale (1895)

Toen een Brusselse krant in mei 1894 zonder toestemming het gedicht op het huwelijk van prinses Joséphine afdrukte, vroeg Casteleyn de rechtbank een pro deo-advocaat om zijn belangen te verdedigen.[61] Intussen schreef hij een open brief aan de minister van Justitie, V. Begerem, alweer op de melodie van de *Brabançonne*, waarin hij erover

klaagde dat hij door de publicatie van zijn gedicht in de kranten geen vliegende bladen meer verkocht.[62] Men moest die journalisten *"condamneië à l'amante* en *avec les gendarmes ... les mettre le bac dedans!"* Casteleyn kreeg geen pro deo en Meester Thelen, een bekend Brussels advocaat, nam uit sympathie Casteleyns verdediging ter harte, maar verloor met klank het geding.[63]

Hoewel Casteleyn zichzelf nationaal poëet noemde en naar eigen zeggen als dichter niet de mindere was van een Maeterlinck of een Ledeganck, is zijn werk op zijn zachtst gezegd waardeloos. Men zal Casteleyn dan ook in geen enkel literatuuroverzicht vinden. Geen wonder dat geen enkele dichter wilde worden vergeleken met de Eeklose bard. Het epitheton *émule* (mededinger) *de Jef Casteleyn* was zowat het ergste verwijt dat je kon krijgen en schoot de Oostendse dichter Eugeen Van Oye, een leerling van Guido Gezelle, naar aanleiding van een Elfjuliviering in 1896 in het verkeerde keelgat.[64]

In augustus 1897 scherpte Casteleyn nog eens zijn dichterlijke pen om een ode te schrijven aan Karel Lodewijk Ledeganck ter gelegenheid van de onthulling van zijn standbeeld.

Herinnering der dichter voor onzen verdienstelijken en talentvollen dichter Karel Ledeganck op het solemneel en nationaal Feest van het oprichten van zijn Standbeeld binnen de stad Eekloo op 29 Augusti 1897.

't Was in Napoleons woeste tijden,
Wanneer God Karel Ledeganck het leven schonk,
Het was een man die zijn lier op de maat wist te leide
Die in alle vlaamsche burgers ooren klonk,
Van in zijn jeugd of kinderjaren,
Verzuimde hij geen ledig uur,
Want hij wilde parelen op zijn kroon vergaren.
Gauw verwierf hij eene plaats aan het staatsbestuur,
Nauwelijks was hij vijf-en twintig jaren,
Of hij ging in wedstrijd naar de Tielsche stad,
Met het gedicht 's Landswelvaren,(*)
Hij alleen werd bekroond als eerste laureaat,
Ik herinnerde in mijne kinderjaren,
Ik was in het midden der Eekloosche stad,
'k Zag de huizen bekranst met bloemen en vlaggen
Ik dacht op eene inhaling van een laureaat,
Ik zag in de verte Karel Ledeganck inhalen,
Aan het oosteinde der Eecksloosche stad,
En hem geleiden al zegepralend
Stoetsgewijze door Schepenen en Magistraat.
(*) 'k Zag Jan Breydel aan het hoofd der stoet gereden,

Daarachter volgde den slachtersbond vol fierheid en moed
Ik zag Breydel zijn bijl in de hoogte zweven,
Het waren de schoonste van geheel den stoet,
Ik hoorde de klokken triomf bommen,
Ik hoorde de stadsmuzieken met hun schoon zacht spel,
Het gedonder en geblas der kanonnen,
En het klinken der kleine stadhuisbel,
O! Karel Ledeganck mocht gij nog eens komen leven,
Gij die deWet vertaalde tot het recht der vlaamsche burgerstand
Wij zouden u een kroone van lauweren geven
Gevlochten door de vlamingen van geheel het vlaamsche land
Het was voor de Gentenaars elks verlangen,
Dat uwen naam, o! Eecloos dierbaren pand,
Moest leven voort in vlaamsche zangen,
Daarom prijkt uw grafzuil op den berg St. Amand,
Daar ruste uw stoffelijk deel in de aarde,
Uw iever en uw moed is op de wereld geloont,
Uw werken blijven hier in waarde,
Mocht uwe zuiel bij God zijn gekroond.
Nu met deze schoone en vlaamsche feest,
Mocht heel Vlaanderen zijn verheugd van geest
Eecloo mag met roem den vlaamschen held beloonen,
En hem met zijn standbeeld bekronen,
Waardoor zijnen naam blijft onsterfelijk

JOZEF CASTELEYN, Dichter
Brussel, 29 Augustus 1897

Verboden nadruk.

(*) In 1880 bestond er in Vlaanderen eene groote nijverheid, de linnen- garen-, en vlashandel. Het was de stad Thielt en de omstreken die het grootste getal der voortbrengsels van vlas naar de markt der stad Eeckloo bracht en die de beide Vlaanderen in eenen staat van vooruitgang bracht.
(*) In dien tijd bestonden de maatschappijen en Jan Breydel die was eenen zekeren Frederik Otto aan, het hoofd van het slachtersgenootschap.

JOSEPH CASTELEYN
LITERATEUR À BRUXELLES
CE CACHETS EST FABRIQUÉ PAR
E. M. RICHFORD,
BRUXELLES.

ROYAUME DE LA BELGIQUE.

RENSEIGNEMENTS

POUR LES

ADMINISTRATIONS ADMINISTRATIFS

PREMIER POUR UNE

IMPOT GÉNÉRALE

sur tous les propriétés unniverselles du pays

pour une

IMPOT GÉNÉRALE

TITULÉ LES

QUARANTES CINQ ARTICLES POUR REMEDIER

la dette du pays

AUSSI UN EXPLICATION

d'une nouvelle système sur la loi du secrets des votes et le fraude Electorale, avec un romance pour les Electeurs inventé et composé en 1876

par Joseph CASTELEYN

TROISIÈME ÉDITION

L'ORTOGRAPHE EST FAIT PAR L'AUTEUR.

***Presque tous les dispositions sur les secrets des votes comme ce trouve ci appres sont acceptés par le gouvernement et insérés dans la loi de 1878. Pas une centimes des frais ne sont pas encor payés a l'auteur par le gouvernement pour l'invention et les frais imprimés qui sont commandé par Monsieur* KERVYN DE LETTENHOVE *et par ordre de Monsieur* MALOU.**

1e LIVRAISON.

On peut se procurer cet ouvrage pres l'auteur et pres tous les Libraires principale dela Belgique.

BRUXELLES, 1886.

DÉPOSÉ.

11. SANS AUCUNE FORTUNE

Na zijn gloriejaren in de jaren tachtig en negentig van de 19de eeuw kwam voor Jef Casteleyn het wegzinken in de vergetelheid en de miserie. Hij bleef wel de herbergen bezoeken, op tafels springen, zijn gedichten reciteren, zijn liederen zingen en de mensen aanklampen om zijn *brossures* te kopen. Veel verdiende hij er niet mee. Al gauw bleef er niet veel meer over van het geld dat hij had verdiend met zijn toneelwerken en van zijn deel in het ouderlijk huis op de Markt in Eeklo dat hij aan zijn broer Pieter verkocht had. Wanneer de nood het hoogst werd en hij geen uitkomst meer zag, klopte hij aan bij zijn grote weldoener, de voormalige eerste minister Beernaert, van wie hij telkens een gouden Louis kreeg, waarmee hij een tijdje voortkon. "*C'est devenu une petite rente*," zei minister Beernaert daarover.[65]

De zijden hoge hoed was dan al vervangen door een bolhoed en als zijn redingote versleten was, schonk minister Jules Bara hem uit verering en medelijden er een andere, die hij zelf een tijdlang had gedragen![66]

Jef woonde op povere mansardekamers en verhuisde geregeld, misschien wel omdat hij de huur niet kon betalen. Waar hij ook woonde, men wist hem altijd te vinden, hij genoot zo veel bekendheid dat met *Jef Casteleyn, Barde national* op de adresstrook zijn post hem zonder problemen op zijn zoveelste adres bereikte.[67]

In augustus 1901 meldde de Parijse krant *Le Cri de Paris* dat *le poète national* overleden was, maar neen, hij werd nog geregeld gezien op de terrassen van Cercle Caecilia en Café Universel, zijn uitverkoren werkterrein. De Brusselse journalist die zijn Parijse confrater terechtwees, merkte op dat Jef Casteleyn, die al zoveel emoties doorstaan had, nu ook nog zijn eigen doodsbericht moest lezen![68] Hij had in datzelfde jaar nog een onderscheiding (medaille van verdienste) ontvangen van koningin Wilhelmina van Nederland, omdat hij zulke mooie gedichten had geschreven ter gelegenheid van haar troonsbestijging in 1898 en haar huwelijk met prins Hendrik in 1901. Ook had hij op aanraden van een niet nader genoemd Belgisch politicus van Émile Loubet, Frans president van 1899 tot 1906, *les palmes académiques* ontvangen voor zijn werk als publicist.[69]

Na het overlijden van Charles Potvin, ook een dichter, die na Conscience conservator van het Wiertzmuseum in Brussel geworden was, dacht Casteleyn dat hij in 1902 die aanstelling niet kon mislopen. Tevergeefs bestookte hij gedurende maanden de minister van schone kunsten, Baron Vander Bruggen, met zijn smeekschriften.[70]

Op het einde van zijn leven woonde Jef Casteleyn in Gent. Op 1 mei 1910 meldde de Gentse katholieke krant *Le Bien Public* dat Casteleyn, "*qui eut, comme barde d'Eecloo, son heure de célébrité dans les milieux de*

Zwanze bruxellois" opgenomen was in het burgerlijk hospitaal, hij was toen 84 jaar.[71]

"*Hij had al zijne frischheid van geest behouden, maar stil aan begaf hem de levensmoed. Zijne armoede, die hij zooveel jaren met grandezza had gedragen, ging wegen op zijne schouders.*" aldus Karel Van De Woestijne.[72]

Toen Prosper Van Acker, redacteur en uitgever van *De Stad Eecloo*, op 21 juli 1912 de Consciencestoet in Gent ging bekijken, ontmoette hij de oude dichter:

- "*Waar zijt gij hier ievers, Tjeef?*"
- " '*k zitte 'k ik hier in 't klooster*"
- "*Ge gaat den stoet bezingen, zeker?*"
- " '*k en doe, jongen, 'k ben op gelijk en koppe.*"

De man is oud ... , maar toch altijd goed staande.[73]

De naam Casteleyn deed in de Vlaamse pers nog altijd een belletje rinkelen, want "*sedert wij, op het Consciencefeest, Tjeef te Gent ontdekten en daarvan melding maakten, heeft zijn naam weer eens de ronde der Belgische pers gedaan.*" In *L'echo de Courtrai* verscheen op 31 oktober 1912 een uitgebreid artikel over de Eeklose dichter. Ook in *Le Carillon (d'Ostende)* verschenen onder de rubriek *Chronique Bruxelloise, Correspondance particulière du "Carillon"* geregeld berichten over Jef Casteleyn. In andere, vooral Brusselse, kranten moet nog veel nieuws over *le poïète nationale* verschenen zijn.

Op 20 oktober meldde het *Weekblad voor Oost- en West-Vlaanderen en Zeeland* volgend kort berichtje onder 'Eekloo': "*Jef Casteleyn, de komieke populaire zanger (!!) van Eekloo, is Dinsdag, door de zorgen zijner familie, als betalenden kostganger in het burgerlijk hospitaal van Gent opgenomen. Hij is 86 jaar oud.*"[74]

In haar nummer van 9 november 1912 deelde *La Flandre Libérale* het overlijden mee op donderdag 7 november van *Joseph Castelain, s[ans] p[rofession], 86 ans, rue du Pont-Neuf, 7.*

Op zaterdag 9 november schreef Prosper Van Acker in zijn weekblad:

> "*Tjeef Casteleyn is in het burgerlijk gasthuis te Gent aan hartverzwakking overleden. Deze dagen nog had hij het voornemen uitgedrukt een groot gedicht op de aanstaande wereldtentoonstelling te maken, maar de dood is dit plan in digen komen werpen.*"

Er werden veel grafschriften voor hem bedacht, notaris Montigny schreef:

Ci-gît Joseph Casteleyn
Qui ne fut jamais un instant malin

A la fin il fut tellement bête
Qu'il se crut absolument poète
Passant, ne dites point de prière
Il ne fit jamais que péché mignon
Et jusqu'à sa fin dernière
Il fut de ceux qui ne savent ce qu'il font.[75]

Een Brussels journalist bedacht dit epitaaf *à ce magnifique type bruxellois*:

Ci-gît Casteleyn
Qui, comme nous,
Fut tout,
Et n'est plus rien.[76]

Karel Van De Woestijne schreef dat Casteleyn *"geboren werd, voor den waan der dichterschap en de zekerheid van de faam. Want hij heeft den troost gekend van de beroemdheid, al was zij ironisch."* Prosper Van Acker eindigde zijn herinneringen met *"Tjeef was een eigenaardig figuur. Er zat geen kwaad in hem, maar hij was te diep doordrongen van zijne kunst. Er bestaan anecdoten met de vleet over hem. ... Tjeefs naam verschijnt thans weer in alle gazetten. Zeker is 't dat hij beroemder is dan menig groot man."* Dat is wat ook Karel Van De Woestijne en Richard Minne beaamden!

NOTEN

1. R. MINNE, *Op den boer IV*, in: Wolfijzers en Schietgeweren, 1942.
2. K. VAN DE WOESTIJNE, *Jozef Casteleyn*, in: Nieuwe Rotterdamsche Courant, 12 mei 1923, consulteerbaar op het internet. Het artikel werd ook opgenomen in zijn Verzameld Werk, deel VI, 1950, p. 109-115.
3. W. HAMERLYNCK, *Casteleyn (Castelain-Castelaijn-Castelyn) te Eeklo (19e eeuw)*, in: De Eik 7 (1982), p. 2-5.
4. *Quoisque Jef Casteleyn, Il a tout fait*, in: Programme Le Tourneur de cordes, 29 octobre 1881.
5. *Quoisque Jef Casteleyn, Il a tout fait*, in: Programme Le Tourneur de cordes, 29 octobre 1881.
6. *Préface* van Renseignements pour les administrations administratifs ... par Joseph Casteleyn, Bruxelles, 1886.
7. De winkel van *Casteleyntjes* werd na de eerste wereldoorlog overgenomen door Paul De Hulsters en in de jaren vijftig van de vorige eeuw door het echtpaar Julien De Jaeger-De Hulsters. Nu is er Burtline gevestigd.
8. De Eecloonaar 24 (1872), 1217 (9 jun). Deze woonstverandering werd niet genoteerd in de registers van de burgerlijke stand, wat erop wijst dat ze niet gemeld werd en dat Casteleyn daar niet zo lang gewoond heeft.
9. Jozef Casteleyn wordt niet bij de stichters van Vlaamsch Vooral! in 1872 genoemd. Zie: A. VAN ACKER, *De maatschappij Eikels worden Boomen* en *De tooneelmaatschappij Vlaamsch Vooral*, in Eecloo, 23ste tot 27ste vervolg, in *Gazette van Eecloo* 1893. Heruitgegeven in De Eeklose bibliotheek, deel 4, Eeklo, 2007, p. 59-69.
10. *Ons Blad* 18 (1947), 12 jan.
11. *Het onrechtvaardig erfdeel, Eenvoudig dorpsverhaal*, Gent 1873. Het werkje is onvindbaar, het wordt aangekondigd in *De Eecloonaar* 25 (1873), 1249 (19 jan) en

wordt vermeld in het Biografisch Woordenboek van Ter Laan. Casteleyn zelf noemde het *Héritage-Injustice* in het programma van Le Tourneur de cordes, 29 octobre 1881.

12. "*Dire que, sans un héritage assez malencontreusement évaporé sous le nez de son père, notre barde patriotique serait peut-être sénateur et membre de l'Académie de Belgique, classe des Belles Lettres!*" In: *Le Carillon (d'Ostende)* 10 (1905), 155 (samdim 4-5 Novembre).
13. *Bij eene gemeentekiezing*, in: *De Eecloonaar* (1939), (30 apr), vermoedelijk van de hand van Desiré Goethals.
14. "*Bien manqué être lommé* [sic] *Bourgmestre d'Eecloo, même que j'ai fait un discours pour mon installation.*" *Noté sur le Merite et service porté à le gouvernement depuis 1845 jusqu'a 1881, par Joseph Casteleyn, d'Eecloo*, in: Programme Le Tourneur de cordes, 29 octobre 1881.
15. *Discours que je l'ai fait en 1875 par occasion de devenir bourgmestre d'Eecloo*, in: Programme Le Tourneur de cordes, 29 octobre 1881. *Discours composé par Joseph Casteleyn Par occasion d'un nomination d'un Bourgmestre dan sa ville*, in: Brochure Nationale remplie des plusieurs prosa & poésie et chants nationales, première édition, 16 pp., Bruxelles, [Schaerbeek], 1883.
16. *De Meetjeslander* 3 (1876), 23 (juni). Casteleyn wordt er *"dichter, tekenaar en matrassenslager"* genoemd.
17. Het gedicht verscheen in *De Meetjeslander* 3 (1876), 23 (juni), ook gepubliceerd in *De Stad Eecloo* 23 (1912), 45 (16 nov). Het gedicht werd in 1912 aan Prosper Van Acker, redacteur van *De Stad Eecloo*, bezorgd door *iemand uit Brussel*, waarschijnlijk Alfred of Herman Bogaerd, een van de zoons van Karel Bogaerd.
18. Renseignements sur la nouvelle loi électorale fournis à Monsieur le Ministre des finances et aux Représentants, par Joseph Casteleyn, Eecloo, le 7 Janvier 1877.
19. *Notes des Merites et services porter au Gouvernement depuis 1845 jusqu'a 1883 par Joseph Casteleyn*, in: Brochure Nationale remplie des plusieurs prosa & poésie et chants nationales, première édition, 16 pp., Bruxelles, [Schaerbeek], 1883.
20. Nouveau système sur la loi du Secrets des votes et les fraude Electorale, invité et composé 1876, première édition, 12 pp, Bruxelles, 1884.
21. *Manifeste distribuer a les Electeurs de Bruxelles pour devendre mon Candidatur dans l'Election de 1882*, in: Brochure Nationale remplie des plusieurs prosa & poésie et chants nationales, première édition, 16 pp., Bruxelles, [Schaerbeek], 1883, p. 12.
22. Renseignements pour les administrations administratifs premier pour une impot générale sur tous les propriétés unniverselles du pays pour une impot générale titulé les quarantes cinq articles pour remedier la dette du pays aussi un explication d'une nouvelle système sur la loi du secrets des votes et le fraude Electorale, avec un romance pour les Electeurs inventé et composé en 1876, troisième édition, 1e livraison, 16 pp, Bruxelles, 1886
23. *De Eecloonaar* 29 (1877), 1475 (8 jul).
24. *"... geholpen door eenige "vooruitstrevers" der genoemde stad ..."*, in: *Eene nieuwe star*, knipsel van een artikel in onidentificeerbaar Gents tijdschrift (ca november 1881), UBG, collectie vliegende bladen IC 44 (6). Het artikel is vermoedelijk van Frans De Potter in *De Vlaamsche Wacht*.
25. *De Eecloonaar* 30 (1878), 1524 (2 jun).
Bruno Joseph Constantin Marie Kervyn de Lettenhove (Sint-Michiels, 17 augustus 1817- 2 april 1891), Belgisch historicus en politicus voor de Katholieke Partij, was licentiaat in de rechten en historicus. Hij was volksvertegenwoordiger (1861-1891) in het arrondissement Eeklo voor de Katholieke Partij. Kervyn werd minister van binnenlandse zaken in 1870, maar diende het jaar nadien al af te treden nadat de door hem benoemde provinciegouverneur Pierre de Decker, een van zijn voorgangers, betrokken was geraakt in een financieel schandaal.

Kervyn de Lettenhove was o.m. auteur van: *Etudes sur les Chroniques de Froissart* (bekroond door de Académie française), *Histoire de Flandre* (1847-50), *Lettres et négociations de Philippe de Commines* (1867), *Chroniques relatives à l'histoire de la Belgique sous la domination des ducs de Bourgogne* (1870-1877), *Marie Stuart* (1889), *Relations de la Belgique et de l'Angleterre sous le règne de Philippe II* (1882-1891). (Wikipedia)

26. Deze brochure wordt met een Franse titel opgenomen in *Euvres complètes qui fait paraitre*, in: Le cordier de Hamme ou l'héritage volé, Melodrame en huit actes et huit tableaux, 1er Edition 1er Livraison [= 1ste bedrijf], Bruxelles, 1885, maar het is betwijfelbaar of deze brochure in het Frans geschreven werd.
27. *Noté sur le Merite et service porté à le gouvernement depuis 1845 jusqu'a 1881, par Joseph Casteleyn, d'Eecloo*, in: Programme Le Tourneur de cordes, 29 octobre 1881.
28. *De Eecloonaar* 30 (1878), 1548 (24 nov).
29. Kiespamflet *Aan de Heren Kiezers van het Kanton Eecloo*, niet gedateerd. *Maldegem, drukk. Willems*. Camiel Willems was vanaf 1879 uitgever van *De Volksbode van Maldeghem*, het orgaan van de Maldegemse en Meetjeslandse liberalen. H. NOTTEBOOM, *Dichter-uitgever Camiel Willems (1853-1883)*, in: Jaarboek van de heemkundige kring van het Ambacht Maldegem, 1996, p. 153-178.
30. Kiespamflet *Aan de Heeren Kiezers van het Kanton Eecloo*, niet gedateerd.
31. Kiespamflet *Aan de Heren Kiezers van het Kanton Eecloo*, niet gedateerd.
32. Vliegend blad. *Eecloo, de 12 Juin 1880 (Gand, Imp. Lod. De Vriese)*. Lodewijk De Vriese was de uitgever van *De Meetjeslander*.
33. Vliegend blad. *Eecloo, le 12 Juin 1880*.
34. Brochure Nationale remplie des plusieurs prosa & poésie et chants nationales, première édition, 16 pp., Bruxelles, [Imprimerie de Gustave Deprez, (au Carnet d'Or), Chaussée de Haecht, 93, Schaerbeek], 1883.
35. *Quoisque Jef Casteleyn. Il a tout fait*, in: Programme Le Tourneur de cordes, 29 octobre 1881.
36. K. VAN DE WOESTIJNE, *Jozef Casteleyn*, in: Nieuwe Rotterdamsche Courant, 12 mei 1923.
37. "Le Cordier de Hamme *fut représenté dans la capitale par les Jeunes Belgiques, Max Waller en tête.", in: Le "poïete" Jef Casteleyn*, artikel van een onbekende schrijver in een Brussels tijdschrift (?), p. 214-217. Krantenknipsel AMC.
38. *De Eecloonaar* 34 (1882), 1709 (8 jan).
39. Le cordier de Hamme ou l'héritage volé, Melodrame en huit actes et huit tableaux, 1er Edition 1er Livraison [= 1ste bedrijf], [Imprimerie de Gustave Deprez, chaussée de Haecht, 93, Schaerbeek], Bruxelles, 1885.
40. *Eene nieuwe star*, artikel in een onidentificeerbaar Gents tijdschrift (*De Vlaamsche Wacht?*), november 1881, p. 81.
41. *Noté sur le Merite et service porté à le gouvernement depuis 1845 jusqu'a 1881, par Joseph Casteleyn, d'Eecloo*, in: Programme Le Tourneur de cordes, 29 octobre 1881.
42. *De Eecloonaar* 34 (1882), 1709 (8 jan).
43. *Le Cri de Paris*, geciteerd in: *Le Carillon (d' Ostende)* 6 (1901), 133 (mercredi 4 septembre).
44. In: Brochure Nationale remplie des plusieurs prosa & poésie et chants nationales, première édition, 16 pp., Bruxelles, [Schaerbeek], 1883.
45. "*Où est le temps où sur la scène de cet ancien cirque transformé en théâtre on représentait: Le cadavre récalcitrant ou Les pieds de Philomène, oeuvre dramatique unique et sans suite de ce pauvre Jef Casteleyn, ... Y en avait-il du monde à ces représentations! Du haut en bas, depuis l'orchestre jusqu'à l' ullekot, le public était entassé comme des harengs dans un tonnelet. Et quel délire, lorsque Jef arrivait sur la scène en déployant un gigantesque drapeau tricolore et suivi d'une centaine de*

petits voyous braillant sa nouvelle brabançonne.", in: *Le Carillon (d' Ostende)* 15 (1910) 51 (Mardi 3 Mai).

46. *De Eecloonaar* 35 (1883), 1762 (21 jan) en 1764 (11 feb).
47. *Le "poïete" Jef Casteleyn*, artikel van een onbekende schrijver in een Brussels tijdschrift (?), p. 214-217. Krantenknipsel in bundel Jozef Casteleyn in het AMC.
48. Programme Le Tourneur de cordes, 29 octobre 1881.
49. *De Eecloonaar* 34 (1882), 1709 (8 jan) en *Le Carillon (d'Ostende)* 10 (1905), 155 (sam-dim 4-5 Novembre) "*Les deux témoins d'alors sont aujourd'hui de très gros personnages, mais leur mémoire ne survivra pas dans les fastes de l'histoire comme celle de l'ex-matelassier d'Eecloo.*"
50. *Le Carillon (d'Ostende)* 10 (1905), 151 (mardi 24 Octobre).
51. *Le Carillon (d'Ostende)* 17 (1912) ? (Jeudi 17 octobre).
52. *Ons Blad* 22 (1947), 18 (12 jan).
53. E. ANDELHOF, *Galerij van Gentsche typen*, Gent, 1942, p. 51-56.
54. *Un Bruxellois par jour*, knipsel uit een Brusselse krant (zonder naam, zonder datum), ca 1900, in AMC.
55. *Le Carillon (d'Ostende)* 6 (1901), 133 (mercredi 4 septembre).
56. Grandes fêtes du Cinquantenairede l'Inauguration du premier Chemin de fer en Belgique par lequelle Charles ROGIER est le fondateur. 16 aout 1835-1885 (Bruxelles, - Imp. G. Deprez.)
57. *De Eecloonaar* 43 (1891), 2233 (29 nov).
58. Brochure Nationale et Internationale indiquant les chansons et des poésies pour des fêtes anniversaires de la Belgique et l'étranger, Déuxieme édition, premier livraison, 16 pp, [Borgerhout, 1894].
59. *Le souhait de nouvelle année a sa Majesté le Roi, les Ministres, le Sénat, les membres de la chambres des Représentants et a tous les électeurs de la Belgique*, Bruxelles, 1 janvier 1894.
60. *Le Carillon (d'Ostende)* 10 (1905), 147 (sam-dim 14-15 Octobre).
61. *Un Bruxellois par jour*, knipsel uit een Brusselse krant (zonder naam, zonder datum), ca 1900, in AMC.
62. *A mocheu Becherem minister de juchtiche*, in: E. ANDELHOF, *Galerij van Gentsche typen*, Gent, 1942, p. 51-56.
63. E. ANDELHOF, *Galerij van Gentsche typen*, Gent, 1942, p. 51-56.
64. *Le Carillon (d'Ostende)* 2 (1897), (10 Juin).
65. *Le Carillon (d'Ostende)* 10 (1905), 147 (sam-dim 14-15 Octobre).
66. K. VAN DE WOESTIJNE, *Jozef Casteleyn*, in: Nieuwe Rotterdamsche Courant, 12 mei 1923.
67. Ik vond volgende adressen op vliegende bladen en brochures: 1883: 38, Rue Philippe de Champagne, Bruxelles; 1885: Literateur à Bruxelles; 1894: 45, Rue de Brabant en 1898 Weidestraat 17 Sint-Joost-ten-Noode.
68. *Le Carillon (d'Ostende)* 6 (1901), 133 (mercredi 4 septembre).
69. *Le Carillon (d'Ostende)* 17 (1912) ? (Jeudi 17 octobre).
70. *Le Carillon (d'Ostende)* 17 (1912) 158 (sam-dim 9-10 novembre).
71. *Les poètes à l'hôpital*, in: *Le Bien Public* 1 mei 1910.
72. K. VAN DE WOESTIJNE, *Jozef Casteleyn*, in: Nieuwe Rotterdamsche Courant, 12 mei 1923.
73. *De Stad Eecloo* 23 (1912), 30 (27 jul).
74. Met dank aan Hugo Notteboom die mij die vondst meldde.
75. Tekst (*Epitaphe à J. Casteleyn par notaire Montigny*) in handschrift in bundel Jozef Casteleyn in het AMC. Montigny was tot omstreeks 1878 advocaat in Eeklo en werd dan notaris in Gent.
76. *Le "poïete" Jef Casteleyn*, artikel van een onbekende schrijver in een Brussels tijdschrift (?), p. 214-217. Krantenknipsel in bundel Jozef Casteleyn in het AMC.

BIJLAGE I (uit *Brochure Nationale* van 1883)

NOTES DES MERITES

et services porter au Gouvernement depuis 1845 jusqu'a 1883, par Joseph Casteleyn, rue Philippe-de-Champagne, 38, Bruxelles.

1845. Huits annees services militaire par occassion d'etre tombé au tirage au sort.
1848. Revue et defile devant S. M. le Roi devant le palais en presence de Duc de Brabant et le Comte des Flandres. (Rapport au Ministere de la Guerre).
1860. Sauvé Monsieur Goethals la force de son mort dehors la cannale de Schipdonch en présence de trois mille personnes (voir la gazette de Gand le numéro du 22 october 1860.
1861. Reçue du gouvernement une Medaille en argent pour sauvetage pour acte de courage et dévouement. (Rapport au Moniteur).
1873. Ecriere une livre qui a eue une suschrpition heritage injustice une lecon morale. Envoyer cet livre a S.M. le Roi, a tous les Ministres, au président du senat et a le président de la chambre des Representants, deposé au Bibliotèque Nationale (Rapport au Moniteur)
1876. Inventé une systeme sur le secret des votes et les fraudes Electorales qui est accepte par le gouvernement. (Rapport au Moniteur)
1877. Frais d'imprimées pour une ouvrage francais qui a eue une suschription, renseignements sur la nouvelle loi electorale frais sont commandé par le gouvernement catholique, les brochures sont envoyer a S. M. le Roi et les familles Royales a tous les Ministres a tous les Senateurs et a-tous les membres de la chambre des Representants envoyer dans les sections centrale (Rapport au Moniteur).
1877. Traduit cet ouvrage en flamand et depensée beaucoup d'argent pour des frais imprimées et envoyer les brochures a S. M. le Roi a tous les Ministres a tous les Senateurs et a tous les Membres de la chambre des Representants. (Rapport au Moniteur).
1880 Composé et inventé une prosa et une poesie pour notre Nationalité par occasion de la fête de notre Independance, envoyer cet brochures a S. M. le Roi et la famille Royale a tous les Ministres a tous les Senateurs et a tous les Membres des Representants. (Rapport au Moniteur).
1880. Composé et inventé une nouvelle Brabançonne par occassion de fetes de notre Independance, envoyer a S. M. le Roi a tous les Ministres a tous les Senateurs et a tous les Membres de la Chambre. Deposé au Museum Nationale. (Rapport au Moniteur).
1881. Inventé et composé une poesie une adresse de filisitation par occassion de Noces de S. A. R. M. la princesse Stephanie avec S. A. I. et R. le prince imperiale de l'Autriche, accepté par le Roi et envoyer a S. M. et le famille Royale et a tous les Ministres. (Rapport au Moniteur).
1882. Composé et inventé une grand piece de theatre qui a eue une suschription le tourneur des cordes ou l'heritage volé joué dans le Capitale au benefice des pauvres de Bruxelles.
1882 Presenté pour candidats liberale pour l'arrondissement de Bruxelles pour la Chambre des Representants pour lutte entre les Liberaux ensemble, les Catholiques ont presenté une troisieme liste je l'ai me retirer pour ne fait pas une division entre le partie liberale par le quelle j'ai maintenir le Ministre par les triomphe des liberaux.
1882. Inventé et composé vingt deux articles qui porter pervectionnement a le Reglement de l'association liberale. (Envoyer au Ministre de Justice).
1882. Inventé et composé une poesie sur le triomphe de l'armée Anglaise en Egypte envoyer cet poesie a le reine de Angleterre avec une adresse de filisitation pour l'honneur de la Belgique.

1882 Inventé et composé une chant patriotique avec la muziek par occassion des triomphe de l'armée Anglaise en Egypte.
1882 Inventé et composé une belle poesie pour Monsieur Charles Rogier Ministre de l'etat par occassion de son cinquantieme anniversaires de son grand services rendu a le gouvernement.
1875 Candidat pour le Conseil communale.
1877 Candidat pour le Conseil provinciale
1878 Candidat pour la Chambre des Representants.
1880 Candidat pour le Conseil provinciale
1882 Candidat pour la Chambre des Representants. Pour l'arrondissement de Bruxelles.
1883 Joué dans une pièce de theatre une role philantrophique par le quelle la ville ont eue une recette de 1.084 francs pour le pauvres de Bruxelles.

Par cause de peut de place le pervectionement a le reglement de l'Association libéral de Bruxelles et plusieurs des autres poésies sera publié dans le Brochure prochaine.

BIJLAGE II

Gedichten en liederen van Jef Casteleyn

Hommage à Melle Cécile Mézéry [1874?]
Hommage a sa Majesté Léopold II, Roi des Belges, par occasion des cinquantieme anniversaire de notre indépendance de la Belgique. Chant National. Eecloo, le 12 Juin 1880. [5 strofen].
Hommage a sa Majesté Léopold II par occasion des cinquantieme anniversaire de notre indépendance de la Belgique. Eecloo, de 12 Juin 1880.
Complet overgesteld in het vlaamsch opgedragen aan Z.M. Willem III, koning van Holland. Op zijne solemneele ontvangst te Brussel. Brussel, 1 Mei 1880, Brussel, 1884. [= 5de nieuwe strofe].
Adres van felisitatie opgedragen ter gelegenheid van hun huwelijk aan hunne keizerlijke en koninglijke Majestijd prins Rodolf keizerlijken kroonprins van Oostenrijk met haare Majestijd princes Stephanie toekomende kroonprinces van Oostenrijk. Eecloo, den 8^en Januarij 1881.
Le soir avant le jour des Ames. Idées sur les cimetières. Octobre 1881.
Hommage a sa majesté royale et impériale la Reine d'Angletere et a le gouvernement Britannique par occasion de la grand victoier de son Armée en Egypte. Fait à Bruxelles le 17 septembre 1882.
Hommage à Monsieur Charles Rogier, Minister de l'État, Membre de la Chambre des Représentants par occasion de son cinquantième anniversaire pour les grands services rendu au Gouvernement. Fait a Bruxelles le 4 october 1882.
Tel-el-Kebir. Chant patriotique Par occasion de la grand victoire de l'armées anglais a Tel-el-Kebir Dedié à S.M. la Reine d'Angleterre. (Musique et paroles par l'auteur),[1883].
Hommage a sa Majesté Léopold II, Roi des Belges, par occasion du 50me Anniversaire de notre indépendance de la Belgique. Chant National. Air de la Brabanconne. Brussel, 1884. [7 strofen].
Le dernier adieux dédiée à notre maitre Monsieur Victor Hugo, Doyen du Comédie Français et Hèros du Littératur français décédé à Paris le 22 Mai 1885, Bruxelles, le 24 Mars 1885.

Dediée a Sa Majesté Léopold II Roi des Belges a l'occasion le Cinquantenaire du jour de sa nassance le 9 avril 1885.
Opgedragen aan Zijne Majesteit Leopold II Koning der Belgen ter gelegenheid zijner geboortedag den 9 april 1885. Brussel, den 9 april 1885.
Cinquantenaire de l'Inauguration du premier Chemin de fer en Belgique. 16 Août 1835-1885. Voyageurs vous êtes prévenu pour les malheurs. Paroles fait par l'auteur sur la musique.
Pour son Honneur et Souvenir de la Belgique, A Charles Rogier, fondateur du Chemin de fer, Bruxelles, le 16 Août 1885.
Fête Nationale Honneur de la Ville de Bruges et à leur deux Fils Jean Breidel & Pierre de Coning sur le 585 Anniversaire de la Bataille der Epérons d'or Dediée en leur honneur. Musique La Brabançonne, Bruxelles 8 Août 1887.
Nationaal feest Hulde aan de stad Brugge en aan hare twee zonen Jan Breidel & Pieter de Coning op het 585 jarig feest der Slag der Gulde Sporen gezang aan hun opgedragen. Musique La Brabançonne, Brussel 8 Augustus 1887.
Réception du Président de la République Française. Chanson réclame pour la ville aux voyageurs, dédiée à le Comité administratif des constructeurs de l'Exposition universelle. Exposition universelle de 1888.
Opgedragen aan Zijne Majestijd Leopold II op zijnen jubilé van 25 jaaren zijner regering als koning der Belgen 1865 - 1890. Brussel den 23 April 1890.
Le souhait de nouvelle année a sa Majesté le Roi, les Ministres, le Sénat, les membres de la chambre des Représentants et a tous les électeurs de la Belgiques, Bruxelles, 1 janvier 1892.
Dediée à son Altesse Royale Prince Albert, Sur le jour de son entre comme soulutenant au Regiment de Grenadieres, et pour l'anniversaire de son dix-huit année de son naissance a Bruxelles, le 17 Décembre 1892. Le tronc de Saxen Cobourg vivre encor. Bruxelles, le 18 Mai 1893.
Le souhait de nouvelle année a sa Majesté le Roi, les Ministres, le Sénat, les membres de la chambres des Représentants et a tous les électeurs de la Belgique, Bruxelles, 1 janvier 1894.
Chanson politique par occasion du premier Election du mouvement de couloir et le bulletin du secret de vote inventé par l'auteur Joseph Casteleyn et executé en 1878. Romance (Air les trois couleurs), Bruxelles, le 1 Mars 1894.
Ville d'Anvers, chanson dedié a tous les autorités de la ville et a tous les Membres de la Comité administratif des Constructeurs de l'exposition universelles en 1894, Air de la Marsaillaise, Bruxelles, le 1er Mars 1894.
Chanson qui servir pour remedier les catastrophes pour tous les chemins de fer dans le monde entière par Joseph Casteleyn, et dedié à M. Vanden Peereboom, Ministre de chemins de fer poste et telegraphes et à tous les Membres des compagnies administrateurs du chemin de fer de la Belgique, Musique: Je suis dans la misere, Bruxelles, le 12 Mars 1894.
Aux Noms des Belges Vox populi vox dei Dediée à Leurs Altesses le Prince Charles Hohenzollern de Simaringen et à la Princesse Joséphine, Princesse des Flandres, sur le jour de leurs noces de mariage, sur la fête solemnelle, célèbres le 28 Mai 1894, à Bruxelles, royaume de Belgique. Bruxelles, le 28 Mai 1894.
A mocheu Becherem minister de juchtiche [1894]
Opgedragen aan Hunne Wel Edele Hoogheid den Graaf en de Gravin van Vlaanderen op den geboortendag van het eerste kind hunner dochter princes Josephien, princes van Vlaanderen vrouw van prins Karel Hohenzolern de Simaringen tot Potstdam, 9 April 1895, Gend, den 9 April 1895.
Herinnering der dichter voor onzen verdienstelijken en talentvollen dichter Karel Ledeganck op het solemneel en nationaal Feest van het oprichten van zijn Standbeeld binnen de stad Eekloo op 29 Augusti 1897.

Opgedragen aan haare Edele Majestijd de koninglijke Princesse Wilhelmina van Holland en Nassauw op de solemneele feest harer krooning als koninginne der Nederlanden Den 6den September 1898. Zangwijze: Wien Nederlandsch bloed. Brussel, den 2 Augustus 1898.
Dédié à leur Noble Majesté Princes Royale Wilhelmine de Hollande & de Nassau sur la fête solemnelle de leur couronnement com reine des pays-bas Le 6den septembre 1898.
Dediée a Sa Majesté le Roi Le Comte des flandres Prins Albert a L'Etat Major et ses officiers de tous les garde civiques et Militair de ville de Bruxelles et du Royaume de la Belgique. Bruxelles, 1 Juillet 1899.
Dediée à leurs Altesse Royale Le Prince Albert Et Elisabeth de Bavière sur le jours de leurs Noces de Mariages sur la fêtes solennelle le 1r octobre à Bruxelles. Royaume de la Belgique. [1900]
Opgedragen aan Hune Wel Edele en koninglijke Hoogheid Prins Albert van Belgen En Princesse Elisabeth van Beieren op hune Plechtige trouw Dag den 1 October 1900, tot Munich koningrijk van Beieren.
Gezang opgedragen aan zijne majesteid Leopold II Koning der Belgen en aan de koninglijke familde ter gelegentheid der groote feest der inhuldiging van het staanbeeld van Leopold den 1sten ouden koning der Belgen binnen de stad oostende den 5 Augusti 1901. Muziek van den schrijver, Brussel, den 5 Augusti 1901.

BIJLAGE III

Aanspraken van Jef Casteleyn

Discours que je l'ai fait en 1875 par occasion de devenir bourgmestre d'Eecloo, in: Programme Le Tourneur de cordes , 29 octobre 1881 = *Discours composé par Joseph Casteleyn par occasion d'un nomination d'un bourgmestre dans sa ville.* [1875], in: Brochure Nationale remplie des plusieurs prosa & poésie et chants nationales, première édition, 16 pp., Bruxelles, [Schaerbeek], 1883.
Dediée a sa Majesté Leopold Roi des Belges [1877], in: Nouveau système sur la loi du Secrets des votes et les fraude Electorale, invité et composé 1876, première édition, 12 pp, Bruxelles, 1884.
A Monsieur le Ministre des finances et les Représentant de la Belgique: Messieurs, Eecloo, le 26 Décembre 1876, in: Nouveau système sur la loi du Secrets des votes et les fraude Electorale, invité et composé 1876, première édition, 12 pp, Bruxelles, 1884.
Aan de Heeren Kiezers van het Kanton Eecloo [kiespamflet 1880]
Belges!, in: Fêtes patriotiques. Brochure nationale & poétique par Joseph Casteleyn d'Eecloo [1880?].
Preface, in: Le cordier de Hamme ou l'héritage volé, Melodrame en huit actes et huit tableaux, 1er Edition 1er Livraison [= 1ste bedrijf], Bruxelles, 1885; 1er Edition 2me Livraison [= 2de bedrijf], Bruxelles, 1886.
Manifeste distribuer a les Electeurs de Bruxelles pour devendre mon Candidatur dans l'Election de 1882. Tous les forces vient des peuples qui donne la loi, in: Brochure Nationale remplie des plusieurs prosa & poésie et chants nationales, première édition, 16 pp., Bruxelles, [Schaerbeek], 1883.
Peuples Belges, in: Brochure Nationale remplie des plusieurs prosa & poésie et chants nationales, première édition, 16 pp., Bruxelles, [Schaerbeek], 1883.
Hommage a Sa Majesté Le Roi, a tous les Electeurs, a tous les Ministres, à tous les Sénateurs, et à tous les Membres de la Chambre de Représentants: Messieurs, Fait à Bruxelles, le 8 Juillet 1883, in: Renseignements pour les administrations administra-

tifs premier pour une impot générale sur tous les propriétés unniverselles du pays pour une impot générale titulé les quarantes cinq articles pour remedier la dette du pays aussi un explication d'une nouvelle système sur la loi du secrets des votes et le fraude Electorale, avec un romance pour les Electeurs inventé et composé en 1876, troisième édition, 1e livraison, 16 pp, Bruxelles, 1886.
Peuple Belge, in: Grandes fêtes du Cinquantenaire de l'Inauguration du premier Chemin de fer en Belgique par lequelle Charles ROGIER est le fondateur. 16 août 1835-1885 (Bruxelles, - Imp. G. Deprez).
Belges!, in: Fêtes patriotiques. Brochure nationale & poétique par occasion de notre indépendance [1890?, zelfde als die van 1880]
Toute Force vient du Peuples qui donne la loi, Electeurs de l'arrondissement de Bruxelles!, Bruxelle, le 1 Mars 1894, in: Brochure Nationale et Internationale indiquant les chansons et des poésies pour des fêtes anniversaires de la Belgique, deuxieme édition premier livraison, 16 pp, [Bruxelles, 1894].

BIJLAGE IV

WERK VAN JEF CASTELEYN UITGEGEVEN IN BOEK- OF BROCHUREVORM

Het onrechtvaardig erfdeel, Eenvoudig dorpsverhaal, 110 pp., Eeklo, 1873.
Les interêts de la ville présenté une Maison de ville pour fair la Construction dans une arrondissement de 13 ou 14 Milles habitants avec la division du terrain avec 9 planches qui sont dessiné et inventé par l'auteur. 1e édition 1e livraison, Eeklo, [1877?]
Une brochure des poésies flamand contenué plus que cinquant pages, 1e édition 1e livraison, ???
Brochure nationale et poétique pour le cinquantenaire de notre indépendance avec la nouvelle Brabançonne en Musique, Brussel [1880]
Renseignements pour les administrations administratifs 1er pour une impot générale sur tous les propriétés unniverselles du pays pour une impot générale titulé les quarantes cinq articles pour remedier la dette du pays 2me un explication d'une nouvelle système sur la loi du secrets des votes et le fraude Electorale, avec un romance pour les Electeurs sur le jour de Elections pour le triomphe de l'un ou l'autre partis, 1e édition 2e Livraison Bruxelles?, 188?
Brochure Nationale remplie des plusieurs prosa & poésie et chants nationales, première édition, 16 pp., Bruxelles, [Imprimerie de Gustave Deprez, (au Carnet d'Or), Chaussée de Haecht, 93, Schaerbeek], 1883.
Nouveau système sur la loi du Secrets des votes et les fraude Electorale, invité et composé 1876, première édition, 12 pp, Bruxelles, 1884
Brochure Nationale par occasion de cinquantenaire de notre indépendance remplie des plusieurs prosa et poésie et chants nationales avec musique, deuxième édition, 16 pp., Schaerbeek, 1885.
Le cordier de Hamme ou l'héritage volé, Melodrame en huit actes et huit tableaux, 1er Edition 1er Livraison [= 1ste bedrijf], [Imprimerie de Gustave Deprez, chaussée de Haecht, 93, Schaerbeek],
Bruxelles, 1885; 1er Edition 2me Livraison [= 2de bedrijf], [Imprimerie E. De Laere, rue Haute, 151, Gand] Bruxelles, 1886.
Le Tourneur des cordes ou le cadavre récalcitrant Melodrame en 7 actes en 7 tableaux, 1e édition 2e livraison Bruxelles?, 188?
Renseignements pour les administrations administratifs premier pour une impot générale sur tous les propriétés unniverselles du pays pour une impot générale titulé les quar-

antes cinq articles pour remedier la dette du pays aussi un explication d'une nouvelle système sur la loi du secrets des votes et le fraude Electorale, avec un romance pour les Electeurs inventé et composé en 1876, troisième édition, 1e livraison, 16 pp, [Gand, imp. F. Hage, r. de Bruxelles, 8] Bruxelles, 1886.
Brochure Nationale et Internationale indiquant les chansons et des poésies pour des fêtes anniversaires de la France en de la Belgique, deuxieme édition premier livraison, 16 pp, [Bruxelles, 1892].
Brochure Nationale et Internationale indiquant les chansons et des poésies pour des fêtes anniversaires de la Belgique, deuxieme édition premier livraison, 16 pp, [Bruxelles, 1894]
Brochure Nationale et Internationale indiquant les chansons et des poésies pour des fêtes anniversaires de la Belgique et l'étranger, Déuxieme édition, premier livraison, 16 pp, [Imp. H. Janssens, Borgerhout, 1894]

BIJLAGE V

Werk van Jef Casteleyn gedrukt op vliegende bladen

[1] *Renseignements sur la nouvelle loi électorale fournis à Monsieur le Ministre des finances et aux Représentants, par JOSEPH CASTELEYN*, Eecloo, le 7 Janvier 1877.

[2] *Aan de Heeren Kiezers van het Kanton Eecloo.* [1880]

[3] *Hommage a sa Majesté Léopold II, Roi des Belges, par occasion des cinquantieme anniversaire de notre indépendance de la Belgique. Chant National.* Eecloo, le 12 Juin 1880.

[4] *Hommage a sa Majesté Léopold II par occasion des cinquantieme anniversaire de notre indépendance de la Belgique.* Eecloo, de 12 Juin 1880 (Gand, Imp. Lod. De Vriese).

[5] *Fêtes patriotiques. Brochure nationale & poétique par Joseph Casteleyn d'Eecloo*
Brochure poétique et nationale. Belges!
Hommage a sa majesté Léopold II par occasion du Cinquantième Anniversaire de l' indépendance de la Belgique. Eecloo, le 12 Juin 1880.

[6] *Dediée a Sa Majesté Léopold II Roi des Belges a l'occasion le Cinquantenaire du jour de sa naissance le 9 avril 1885.* Bruxelles, le 9 avril 1885.
Opgedragen aan Zijne Majesteit Leopold II Koning der Belgen ter gelegenheid zijner geboortedag den 9 april 1885. Brussel, den 9 april 1885. (Bruxelles, - Imp. G. Deprez, ch. de Haecht, 93)

[7] *Grandes fêtes du Cinquantenaire de l'Inauguration du premier Chemin de fer en Belgique par lequelle Charles ROGIER est le Fondateur. 16 aout 1835-1885.* Bruxelles, le 16 Août 1885 (Bruxelles, - Imp. G. Deprez.)

[8] *Exposition universelle de 1888. Réception du Président de la République Française.* Bruxelles, le 16 Mai 1888.
Hommage a sa majesté Léopold II, Roi des Belges par occasion du 50me Anniversaire de notre indépendance de la Belgique 1830-1880 Chant National.

Complet overgesteld in het vlaamsch opgedragen aan Z. M. WILLEM III. koning van Holland. Op zijne solemneele ontvangst te Brussel. Brussel 1884.

[9] *Fêtes patriotiques. Brochure nationale & poétique par occasion de notre indépendance.*
Dediée a Sa Majesté Léopold II Roi des Belges a l'occasion le Cinquantenaire du jour de sa naissance le 9 avril 1885. Bruxelles, le 9 Avril 1885
Opgedragen aen Zijne Majestijd Leopold II op zijnen jubilé van 25 jaaren zijner regering als koning der Belgen. 1865-1890. Brussel den 23 April 1890.

[10] *Aux Noms des Belges Vox populi vox dei.* Bruxelles, le 28 Mai 1894.

[11] *Opgedragen aan haare Edele Majestijd de koninglijke Princesse Wilhelmina van Holland en Nassauw op de solemneele feest harer krooning als koningine der Nederlanden Den 6den September 1898.* Brussel, den 2 Augustus 1898.

[12] *Opgedragen aan haare Edele Majestijd de koninglijke Princesse Wilhelmina van Holland & Nassauw op de solemneele feest haarer krooning als koningine der Nederlanden Den 6den September 1898.* Brussel, den 14 Augustus 1898.
Herinnering der dichter voor onzen verdienstelijken en talentvollen dichter, op het solemneel en nationaal Feest van het oprichten van zijn Standbeeld binnen de stad Eekloo op 29 Augusti 1897. Brussel, 29 Augustus 1897.
Dédié à leur Noble Majesté Princes Royale Wilhelmine de Hollande & de Nassau sur la fête solemnelle de leur couronnement com reine des pays-bas Le 6den septembre 1898. Bruxelles, le 15 Aout 1898.

[13] *Opgedragen aan haare Edele Majestijd de koninglijke Princesse Wilhelmina van Holland & Nassauw op de solemneele feest haarer krooning als koningine der Nederlanden Den 6den September 1898.* Brussel, den 14 Augustus 1898.
Dédié à leur Noble Majesté Princes Royale Wilhelmine de Hollande & de Nassau sur la fête solemnelle de leur couronnement com reine des pays-bas Le 6den septembre 1898. Bruxelles, le 15 Aout 1898.

[14] *Dediée à Sa Majesté le Roi Le Comte des flandres Prins Albert a L'Etat Major et ses officiers de tous les garde civiques et Militair de ville de Bruxelles et du Royaume de la Belgique.* Bruxelles, 1 Juillet 1899.

[15] *Gezang opgedragen aan zijne majesteid Leopold II Koning der Belgen en aan de koninglijke familde ter gelegentheid der groote feest der inhuldiging van het staanbeeld van Leopold den 1sten ouden koning der Belgen binnen de stad oostende den 5 Augusti 1901.* Brussel, den 5 Augusti 1901.
Dediée à leurs Altesse Royale Le Prince Albert Et Elisabeth de Bavière sur le jours de leurs Noces de Mariages sur la fêtes solennelle le 1r octobre à Bruxelles. Royaume de la Belgique.
Opgedragen aan Hune Wel Edele en koninglijke Hoogheid Prins Albert van Belgen En Princesse Elisabeth van Beieren op hune Plechtige trouw Dag den 1 October 1900, tot Munich koningrijk van Beieren.

Heemkundig repertorium 2007

LOPENDE HEEMKUNDIGE BIBLIOGRAFIE VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET MEETJESLAND

Filip BASTIAEN

Deze bibliografie is een selectieve bibliografie. Voor de werkwijze en criteria, zie jaarboek 43 (1992), p. 258-263, jaarboek 45 (1994), p. 213 en jaarboek 48 (1997), p. 261 en jaarboek 55 (2004), p. 465.

Voor de geëxcerpeerde jaarboeken en tijdschriften, zie jaarboek 43 (1992), p. 261-262, jaarboek 44 (1993), p. 197-198, jaarboek 47 (1996), p. 239, jaarboek 53 (2002), p. 341 en jaarboek 54 (2003), p. 357 en jaarboek 55 (2004), p. 465.

GEBRUIKTE SIGELS

AM	Appeltjes van het Meetjesland
DB	De Belle
DED	De Eeklose Dobbelgebakkene
DL	De Levensboom
DTA	De Twee Ambachten
HB	Handelingen Genootschap voor Geschiedenis Brugge
HBM	Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland
HMGOG	Handelingen Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent
HLvN	Het Land van Nevele (inclusief Mensen van Toen)
JAM	Jaarboek Ambacht Maldegem
LvdW	Land van de Woestijne
MD	Van Mensen en Dingen
OH	Ons Heem
OR	Oud Ruysselede
RvT	De Roede van Tielt
VS	Vlaamse Stam

1. BIBLIOGRAFIE

A. WERKINSTRUMENTEN

bibliografieën

1. BASTIAEN Filip, *Heemkundig repertorium 2006. Lopende heemkundige bibliografie voor de geschiedenis van het Meetjesland.* – AM, 57 (2006), 309-329.
   Thematische bibliografie met vier indices: auteurs, trefwoorden, plaats- en familienamen
2. NN, *Thematische index op 20 jaar De Levensboom 1988-2007.* – DL, 20(2007), 4, 244-252.
   Per gemeente, op kwartierstaten en geslachtreeksen

archiefwezen

3. MERTENS Jacques, *Het plan van "Middelburg in Vlaanderen" gemaakt door Jacob Van Deventer (1510/15-1575).* – Handelingen Brugge, 144(2007), 2, 287-291, 1 foto.
   De kaart, opgemaakt als deel van een atlas, bevindt zich in het Rijksarchief in Gent, nadat kanunnik Andries ze in 1867 op een veiling had gekocht voor het kerkarchief van Middelburg.

bronnen: bewerking, ontsluiting, indices

4. BAECKELANDT Roger, *Emigratie naar Amerika 1909.* – LvdW, 29(2006), 4, 11-19, 5 foto's.
   Korte nota's over uitwijkelingen uit Aalter, Bellem, Lotenhulle en Poeke
5. BAETE Frank, Overzichtslijst meerlingen in groot-Assenede (vanaf 1901). – DTA, 15(2007), 1, 167-171.
   Aanvullende lijst bij de fotoreeks met 102 meerlingen
6. BOELENS Robert, *Het gebeurde honderd jaar geleden in groot-Assenede.* – DTA, 15(2007), 2, 3-9. Vervolg op 2006/4
   Op basis van krantenberichten (*Recht voor Allen* en *Het Volk*)
7. CLAEYS Jackie, *'De Boekhoutse gemeenteraad in 1907.* – DTA, 15(2007), 2, 91-94, 1 foto. Vervolg op 2006/6
   Kort overzicht beslissingen
8. CLAEYS Marijn, *Staten van goed van de baronie Lovendegem.* – deel 1 (1745-1796), z.p., 2007, 304p.
9. CLAEYS Marijn, *Staten van goed van de heerlijkheid en burggravije Sint-Albert.* – Z.p., (VVF-Meetjesland), 2007, 189p.
   Over de Albertpolder, de Bakkerspolder, de Pennemanspolder, de Mariapolder en de Sint-Pieterspolder in Assenede
10. CLAEYS Marijn, *Staten van goed van het ambacht Assenede.* – deel 3 (1681-1743), z.p., 2006; deel 4 (1743-1796), z.p., 2007. Vervolg op 2005/8 en 2006/8

11. DEBBAUT Ronny, *Het oudste parochieregister van Aalter (1613-21).* – DL, 20(2007), 2, 54-72; 3, 107-111; 4, 224-229.
Korte inleiding, gevolgd door een chronologische lijst van dopen, huwelijken en begravingen, met eventuele opmerkingen.
12. DE SMET Erik, *Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid.* . – HBM, 20(2006), 4, 153-171; 21(2007), 3, 125-136, foto's, documenten enz. Vervolg op 1997/33, 1998/39, 2002/32 en 2006/33
Op basis van archivalia en kranten, 1848-1849
13. DE SMET Erik, *De Eeklose parochianen anno 1770.* – DED, 16(2007), 3, 130-142, 1 document.
Publicatie van een telling, uitgevoerd naar aanleiding van een ruzie tussen het stadsbestuur en twee grote tiendheffers. Met enige demografische verwerking.
14. DE SMET Erik, *Weerbare mannen te Eeklo in 1740-1748.* – DED, 15 (2006), 2, 61-74, 4 documenten.
De Oostenrijkse Successieoorlog zorgde voor onrust en er werd een plakkaat uitgevaardigd dat de stad (opnieuw) een burgerwacht moest operationeel maken. Beschrijving van het systeem en publicatie van de namenlijsten.
15. DOBBELAERE Jozef, *Eekloos nieuws anno 1907 in 't Getrouwe Maldeghem en het Weekblad voor West-, Oost- en Zeeuwsch-Vlaanderen.* – HBM, 21(2007), 2, 53-62; 3, 105-124, rijk geïll.
16. DOBBELAERE Jozef, *Wat gebeurde er 100 jaar geleden in Adegem, Maldegem en Middelburg. Een kroniek van het jaar 1906.* – JAM, 12 (2006), 347-363, met talrijke krantenadvertenties.
Een jaar van grote veranderingen: de fiets, de telefoon, de auto ... deden volop hun intrede.
17. LUYSSAERT Jan, *Verdachten en getuigen van de rellen te Nevele op 2 oktober 1830.* – HLvN, 38(2007), 2, 219-225. Zie ook 2006/48
Namenlijsten uit een nietig-verklaard proces-verbaal opgemaakt door de vrederechter en één door de nieuwe burgemeester
18. TUYTSCHAEVER Roger, *Sprokkelingen uit de krant jaar 1915.* – HLvN, 38(2007), 1, 76-79.
Uit *De Gentenaar*

historiografie

19. DEBBAUT Ronny, *20 jaar VVF Meetjesland.* – DL, 20(2007), 4, 230-243, 4 foto's en 2 documenten.

B. HULPWETENSCHAPPEN

20. DECLERCQ Rudolf, *Familieaantekeningen. Oorlogsdagboek August Van den Neste.* – AM, 57 (2006), 35-114, met foto's, documenten, een plaats- en zaaknamenregister en een persoonsnamenregister.
Korte inleiding gevolgd door de integrale publicatie van het dagboek van deze Eeklonaar. Het dagboek vat aan in 1906 met fami-

liegebeurtenissen, maar vanaf het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog noteert de schrijver veel gebeurtenissen uit Eeklo en omgeving. Paul Van de Woestijne verzorgde een vrij uitvoerig, verklarend, notenapparaat.

21. DE SMET Erik, *Het historisch kadaster van Eeklo. Deel 5: Zuidelijk Eeklo (1).* – AM, 57 (2006), 115-175, met kaarten, grafieken, documenten en foto's. Vervolg op 2005/31 en 2006/18
"Bewoningsgeschiedenis met een overzicht van de eigenaars en bewoners/gebruikers van de huizen en hofsteden in de 17de en 18de eeuw."
22. PILLE Freddy, *Eeklose Bibliotheek. Reeks: werkinstrumenten voor het archief.* – deel 12 (Resolutieboeken 1773-1796), Eeklo, 2007, 87 p.
23. VAN ACKER A., *Eeklose Bibliotheek. (De kloktoren van Eecloo. De artikelenreeks uit 'De Gazette van Eecloo en het District' 1878-1882. De werken van August Van Acker, Deel 2).* – Eeklo, 2007, 100 p.
24. VAN ACKER A., *Eeklose Bibliotheek. (Eecloo. De artikelenreeks uit 'De Gazette van Eecloo en het District' 1892-1896. De werken van August Van Acker, Deel 4).* – Eeklo, 2007, 228 p.

C. DORPSGESCHIEDENIS

monografieën

25. MARTENS Marc, *Middelburg tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). III. Versterkt, verheven 1605-1621.* – JAM, 12 (2006), 297-335, met plannen en documenten. Vervolg op 2005/38
Door de verovering van Sluis in 1604 kreeg de Republiek der Verenigde Nederlanden de controle over het Zwin en de Westerschelde. Een moeilijk te verteren pil voor de Spanjaarden, zodat pogingen om Sluis te heroveren niet konden uitblijven. Fortificatie van Middelburg, dat door zijn ligging in het frontgebied een steunpunt kon zijn, paste volkomen in hun strategie. Het Twaalfjarig Bestand, afgekondigd in 1609, gaf Vlaanderen de tijd om te bekomen van het oorlogsleed. In die periode werd Middelburg tot graafschap verheven.

iconografie, dorpszicht, fotoboeken

26. BAECKELANDT Roger, [foutieve titel]. – LvdW, 29(2006), 4, 43-44, 1 foto en 1 bidprentje.
Voedselbedeling tijdens de Eerste Wereldoorlog (Comité Hispano-Néerlandais)
27. BAETE Frank, DE PAUW Rita, DE VRIENDT Omer, DIERICKX Christ, VAN ACHTE Modest, VAN DE VEIRE Remi, VAN WIJNSBERGE Loran, *Fotoreeks meerlingen in groot-Assenede.* – DTA, 15(2007), 1, 14-166, 152 foto's.
Alfabetisch, tussen 1859 en 2007, met beperkte genealogische gegevens

28. BAETE Frank, *Meerlingen in groot-Assenede: aanvulling en terugblik.* – DTA, 15(2007), 2, 10-16, 6 foto's.
29. CLAEYS Jackie, DE VRIENDT Omer, DIERICKX Christ, VAN ACHTE M, VAN WIJNSBERGE Loran, *Uit het straatbeeld verdwenen.* – DTA, 15(2007), 2, 146-156, rijk geïll..
30. DE DECKER Cynrik, *Fliegerhorst Maldegem 1940-2006.* – HBM, 20(2006), 4, 192-195, 6 foto's.
    Foto's en beschrijving van restanten van het vliegveld tijdens de Tweede Wereldoorlog in Maldegem.
31. DE PAUW R, DE VRIENDT Omer, DIERICKX Christ, VAN DE VEIRE Remi, VAN ACHTE M, DE RIJCKE R, *Beelden van toen.* – DTA, 15(2007), 2, 129-133, 6 foto's.
    Verschillende onderwerpen
32. DE ROO Staf, *Wie kent...?* – HBM, 21(2007), 3, 153-155.
    Fotorubriek
33. DOBBELAERE Luc & PILLE Freddy, *Eeklose uitgevers van ansichtkaarten. Veuve Van Cantforts.* – DED, 16(2007), 1, 42-48, 6 kaarten en 1 foto.
    Uitgeefster 1904-1916; 20 bekende kaarten
34. DOBBELAERE Luc & PILLE Freddy, *Eeklose uitgevers van ansichtkaarten. Oscar Versailles, een passant.* – DED, 16(2007), 2, 87-94, 8 kaarten.
    Uitgever tussen 1906 en 1910; 12 bekende kaarten
35. DOBBELAERE Luc, PILLE Freddy, *Eeklose uitgevers van ansichtkaarten. Richard Heysse.* – DED, 16(2007), 3, 143-153, 8 ansichtkaarten en 1 document.
    Biografische nota en overzicht van zijn 90 bekende kaarten, gerangschikt volgens type, eind 19de – begin 20ste eeuw.
36. DOBBELAERE Luc, PILLE Freddy, *Eeklose uitgevers van ansichtkaarten. Eeklo ingekleurd.* – DED, 16(2007), 4, 218-225, 8 ansichtkaarten.
    De uitgevers Schautteet-Van Hyften en Semenich-Vercauteren gaven elk een prentkaartenboekje uit met elk (minstens) tien ingekleurde kaarten. Ze dateren uit de jaren 20 en 30 van vorige eeuw.
37. LAROY Peter, *Terugkeer verplicht tewerkgestelden (mei 1945) – Een fotoreportage.* – LvdW, 29(2006), 4, 20-25, 11 foto's.
    De terugkeer van Maurice Lannoo uit de Sterrewijk
38. VAN DE WOESTIJNE Paul, *Bezoek van vijf Duitse Sturmgeschütz aan Eeklo in 1944.* – HBM, 21(2007), 2, 99-103; 3, 149-152.
    Fotoreeks
    Een Duits pantserbataljon enkele dagen in Eeklo

varia

39. CLAEYS Jackie, *Hoe de Oosteeklonaren weten hoe laat het is.* – DTA, 15(2007), 2, 50-51, 1 foto.
    Over het kerktorenuurwerk van 1835

40. DE KÉ André, *De achteruitkijkspiegel. Autosnelweg.* – LvdW, 29(2006), 4, 49-50.
Herinneringen 1944-1945
41. DE SMET Erik, *Stedelijke erepenning voor Karel Fordeyn voor het behalen van de eerste prijs bouwkunde aan de Academie van Teken- en Bouwkunde.* – DED, 15(2006), 4, 181-183, met afbeelding.
Beschrijving van de erepenning en biografische gegevens Fordeyn
42. DE SMET Erik, *Urbanus Depraet: een meermaals gelauwerde Eeklonaar.* – DED, 16(2007), 1, 31-36, 4 foto's en 1 document.
Beschrijving van drie 19de-eeuwse medailles, vermoedelijk allemaal voor zijn opleiding aan de Eeklose Academie van Teken- en Bouwkunde, en een biografische schets.
43. DE SMET Erik, *Ruzie in de Eeklose herberg Den Gauden Leeuw (1689).* – HBM, 21(2007), 2, 79-86, 1 foto.
Tussen Adriaene D'haene en Cathelyne Raepsaet met een proces tot gevolg.
44. DOBBELAERE Jozef, *Panne met de Duimpjeswagen van Victor De Lille in 1906.* – JAM, 12 (2006), 77-80, 1 foto.
De Lille kocht in 1906 als eerste in Maldegem een auto: enkele gegevens over de aankoop, maar vooral het verslag van de chauffeur zelf, zoals hij het publiceerde in *'t Getrouwe Maldeghem.*
45. HAMERLYNCK Willy, *Moordenaar Hendrik Morelle uit de gevangenis ontsnapt (1727).* – DED, 15(2006), 4, 171-180, 1 document en 1 foto.
De douanebediende kreeg ruzie met een zekere Leyman, die hij neerschoot. Hij genoot een betere behandeling tijdens zijn (lange) voorhechtenis en ontsnapte via een open haard in het stadhuis. Met biografische gegevens.
46. LAROY Peter, *Française valt uit de hemel... Over een ballonlanding in de zomer van 1936.* – LvdW, 30(2007), 2, 39-42, 2 foto's.
Paulete Weber landde in Aalter
47. LAROY Peter, *Onverwacht hoog bezoek te Aalter (zomer 1902).* – LvdW, 30(2007), 1, 31-33, 1 foto.
De trein van de Shah van Perzië stopte even in Aalter.
48. NOTTEBOOM Hugo, *Waar is keizer Karel nu echt geboren?* – HBM, 21(2007), 1, 22-38, 9 ill.
Nog enkele gegevens in de discussie of Gent of Eeklo de geboorteplaats is
49. PILLE Freddy, *Van een vergeten boekje – aanvulling.* – DED, 12(2006), 2, 108-109, 1 ill. Aanvulling op 2006/37
Over de voorloper van de klapper, 1918
50. TONDAT Romano, *Keizer Karel geboren in Eeklo.* – Keizer Karel en Eeklo, Eeklo, 2007, 28-60.
51. VAN DE WOESTIJNE Paul, *Eecloo Keizer Karel V.* – HBM, 21(2007), 1, 39-44.
De vraag of keizer Karel in Eeklo was geboren hield ook 19de-eeuwse geschiedkundigen bezig en van Eduard Van Damme-Bernier

verscheen uit uitvoerig antwoord in De Eecloonaer, dat integraal wordt gepubliceerd.

D. ARCHEOLOGIE

52. MARTENS Elise, *Meetjesland graaft.* – Eeklo, 2007, 64p., rijk geïll.
Derde deel uit de reeks *Erfgoed leeft* over archeologie in het Meetjesland. Na een inleidend stukje over archeologie een chronologisch overzicht van een aantal vondsten en opgravingen in de Meetjeslandse gemeenten.
53. PILLE Freddy, *Site Blakstraat. Een stand van zaken.* – DED, 15(2006), 3, 115-120, 3 foto's en een kaart.
De bewoningssporen uit de 13de eeuw zijn voor Eeklo zeer interessant.
54. PYPE Pedro, DE CLERCQ Wim, *Archeologisch onderzoek aan het Bladelinplein in Middelburg-in-Vlaanderen.* – JAM, 12 (2006), 289-295, 4 foto's en een plan.
Waar vroeger *'t Stadhuys* (gebouwd in 1458) stond, hoek Kerkstraat-Bladelinplein, werden sporen gevonden van de pre-stedelijke fase van Middelburg (vóór 1488) en van woningen nadien opgericht.
55. PYPE Pedro, *Sporen van een agrarische nederzetting uit de volle middeleeuwen en landindeling uit de late middeleeuwen aan de Kan. Andrieslaan in Maldegem.* – JAM, 12 (2006), 283-288, 3 foto's.
O.a. aardewerk en maalstenen
56. VALCKE Valerie, *Eeklo-Blakstraat: 13de-14de-eeuwse sporen onder de ploeglaag.* – DED, 16(2007), 3, 117-122, 3 foto's.
De gevonden sporen wijzen niet op een Middeleeuwse nederzetting, maar wel op het gebruik van het gebied door een nederzetting in de dichte omgeving.
57. VANHEE David, *Archeologisch onderzoek in de Molenkouterslag (Merendree).* – HLvN, 38(2007), 2, 158-173, 4 tekeningen en 1 foto.
Er werden o.a. sporen gevonden van een middeleeuws gebouw, dat meer kennis verschaft over de landinname in landelijke context en resten van de Duitse verdedigingsstelling langs het Schipdonkkanaal uit de Eerste Wereldoorlog.

F. POLITIEK-BESTUURLIJKE GESCHIEDENIS & INSTELLINGEN

58. BAETE Frank, *Staten van goed van de heerlijkheid Sint-Albert.* – DTA, 15(2007), 2, 82-90, 1 kaart.
Over de heerlijkheid, de functies en de beklederS, de herbergen enz.
59. BRAEKMAN Willy, *Vrijlating van gevangene als Goede-Vrijdagkind (18de E.).* – Volkskunde, 107(2006), 2, 162-163.
Jan Martens uit Sleidinge kreeg in 1777 genade

60. BUYCK Roger, *De wethouders van de Vrije Heerlijkheid Aveschoot: een sociaal-economische benadering (17de-18de eeuw).* – AM, 57 (2006), 5-34, met tabellen en namenlijsten.
Als inleiding wordt Aveschoot (deel van de parochie Lembeke) demografische en sociaal-economisch geschetst. Daarna behandelt de auteur de schepenen voor en na 1650, waarbij vooral op de laatste groep meer kan worden ingegaan: wetsvernieuwingen, de economische situatie, politieke aspiraties en de familiale bindingen.
61. DE SMET Erik, *Het examen van Eeklonaar Jacobus Livinus Aernaut.* – HBM, 21(2007), 1, 18-21; 2, 96-98, met de vragen 18de eeuws landmetersexamen
62. FOUREZ Eddy, *De familie De Smidt en het eerste postkantoor in Adegem.* – JAM, 12 (2006), 111-129, rijk geïll. met foto's en documenten.
Jules De Smidt (1847-1917) is in 1883 de eerste postbeambte in Adegem. Zijn dochter Estelle, *madame van de post*, nam die taak over. Haar zoon Eddy vertelt over de fietsende *facteurs* en het reilen en zeilen van *De Post in Adegem* tot aan de afschaffing in 2004.
63. HAMERLYNCK Willy, *Ontsnapping van Tanghe en Vanden Bussche uit Eeklose gevangenis 1790.* – DED, 15(2006), 3, 121-128, 1 foto en 1 document.
Twee West-Vlamingen verblijvend in Eeklo kregen het als Vonckisten aan de stok met Statisten. Ze werden aangehouden en bleven 33 dagen gevangen, tot ze ontsnapten door het graven van een tunnel.
64. NOTTEBOOM Hugo, *Die kop ... die kop die moet er op! Victor De Lille en de vernederlandsing van de Gentse universiteit.* – HBM, 21(2007), 1, 10-17, 3 ill.
De Lille schreef een gedicht met die titel en gaf het Weekblad Onze Kop uit
65. PILLE Freddy, *Eeklo onder de Verenigde Belgische Provinciën (1789-1790).* – DED, 16(2007), 1, 20-30, 2 tekeningen en 3 documenten.
66. STROBBE Arnold, *Korps burgerlijke bescherming Lotenhulle.* – HLvN, 38(2007), 2, 190-192, 2 foto's.
Actief in volle Koude Oorlogstijd, 1953-1957
67. WILLEMS Gustaaf, *De galg van het ambacht Assenede op de Riemse heide.* – DTA, 15(2007), 2, 120-124, 2 kaarten en 1 tekening.
Over straffen, de locatie van de galg 15de-16de eeuw en de berechting van Catharina Cursse als heks

G. SOCIAAL-ECONOMISCHE GESCHIEDENIS

zie ook het nr. 112

68. BAECKELANDT Roger, *De bende van Bakelandt ook actief in de omgeving van Aalter.* – LvdW, 30(2007), 2, 20-38, foto's, documenten, tekeningen.

69. BAETE Frank, *Meerlingen in de 17e en 18e eeuw in Bassevelde.* – DTA, 15(2007), 1, 9-13, 2 documenten.
Op basis van de parochieregisters, met extra informatie over kindersterfte enz.
70. CAMERLINCKX Jan, *Het eten is gereed... Geef ons heden onze dagelijkse aardappelen.* – LvdW, 30(2007), 2, 3-19; 3, 3-18, foto's, tekeningen, documenten. Vervolg op 2006/59 en 60
Geschiedenis van de aardappel met beperkte lokale gegevens (Aalter en omgeving): opgang, consumptie en bevolking...
71. CLAEYS Jackie, *Tweelingen en andere meerlingen.* – DTA, 15(2007), 1, 4-8, 2 foto's en 1 document.
Met beperkte lokale gegevens groot-Assenede
72. DE SMET Erik, *De planterij van Ivo Criel, in de volksmond "Crielekes".* – DED, 16(2007), 4, 177-189, met foto's en kaarten.
Kavelgeschiedenis 17de-20ste eeuw van enkele aaneengesloten stukken grond op Blommekens en de Roze in Eeklo. De familie Criel baatte er een tijd een planterij uit.
73. DE SMET Erik, *Eekloos protectionisme tegen buur Waarschoot (1783).* – DED, 16(2007), 2, 77-80, 1 document.
De vraag een wekelijkse markt en twee jaarmarkten in te richten viel niet in goede aarde in Eeklo
74. DE SMET Erik, *Privacy te Eeklo in gevaar ... Een kijk achter de gevels van enkele huizen in de 18de eeuw.* – DED, 15(2006), 3, 154-160, 1 ill.
Analyse van openbare verkopingen van de inboedel van verschillende sociale klassen, die de kloof tussen arm en rijk bevestigt.
75. LAROY Peter, *Het strand der kleine menschen. Toeristen aan de Krompoel in de jaren 1930.* – LvdW, 30(2007), 2, 49-56, 9 foto's.
Watertoerisme aan de Kraenepoel, met kleedcabines, een reglement enz.
76. LAROY Peter, *Misdaad op het platteland. Enkele indrukken voor Lotenhulle (1845-1890).* – LvdW, 30(2007), 1, 42-51,
Over kruimeldiefstallen, inbrekers, vechtersbazen, vandalen enz. en ordehandhaving
77. LAROY Peter, *Orpingtons, Witte Pauwsteerten en Poryen. Een landbouwtentoonstelling in Aalter-Brug (oktober 1922).* – LvdW, 29(2006), 4, 45-48.
Naast landbouwwerktuigen, soorten zaden en een voordracht genoten vooral de wedstrijden veel aandacht: duiven, kippen en ander pluimvee, konijnen, groenten en fruit
78. LUYSSAERT Jan, *Andries Rape, een bijzondere Nevelse vondeling.* – HLvN, 38(2007), 2, 226-228.
Een vondeling uit 1764, met een merkwaardig briefje op zich
79. NOTTEBOOM Hugo, *Het lichten vanden ban en arrier-ban en Henegouwse vluchtelingen in het Meetjesland (1655).* – AM, 57 (2006), 251-292, met kaarten en documenten.
Over ellende uit één van onze talrijke oorlogsperiodes. Er werd vaak beroep gedaan op vrijwilligers, maar die kostten handenvol

geld of plunderen soms hele dorpen leeg. Als de landvoogd niet meer aan voldoende troepen geraakt, past hij een ander middel toe, namelijk het opeisen van de tiende man of dus het *lichten van de ban*. Deze maatregel is ook niet bepaald populair en lokt veel protest en verzet uit. Daarnaast zorgt de inval van Franse troepen in Henegouwen voor het op gang komen van een vluchtelingenstroom, ook naar het Meetjesland. De poging om deze mannen te doen dienst nemen kent weinig succes. De toestand in de Meetjeslandse dorpen was niet bepaald rooskleurig. Met een overzicht per dorp van het aantal vluchtelingen en bijzonderheden. Ook de vluchtelingen klagen, wat leidt tot een herverdeling, want er was blijkbaar erg arbitrair te werk gegaan. Begin 1656 vertrekken de vluchtelingen.

80. NOTTEBOOM Hugo, *Over 'den Breeden Wegh' in Adegem.* – JAM, 12 (2006), 130-171, rijk geïll. met plannen, documenten en foto's.
Al vanaf omstreeks 1300 wordt de drukste verkeersweg door Adegem – de verbindingsweg tussen Gent en Brugge – *den Breeden Wegh* genoemd. Het was, naast de Dorpsstraat, een zeer belangrijke straat met boerderijen, heel wat herbergen, een brouwerij, een bloemisterij, later een sigarenfabriek, een kippenkwekerij, de bekende zaak *De Arend* enz. Ook notabelen zoals gemeentesecretarissen, dokters en onderwijzers kwamen er wonen. Met tal van wetenswaardigheden over de huidige Staatsbaan, het deel vanaf de grens met Maldegem tot aan het kruispunt met de Moerwege en de Hillestraat.
81. NOTTEBOOM Hugo, *Vlamingen in Moline, Illinois.* – HBM, 21(2007), 2, 63-78, rijk geïll, met naamlijst Belgian-American Club.
Op basis van een Amerikaans boek van 1921 over het leven, het werk en de ontspanning van de Vlamingen aldaar. Met aandacht voor de Meetjeslanders, Edward Coryn en de Belgian-American Club en de parochie.
82. PILLE Freddy, *Opgravingen in de Blakstraat: een balans.* – DED, 16(2007), 3, 123-129, 2 kaarten.
Een stuk Eeklose ontginningsgeschiedenis in de 13de eeuw
83. STEVENS Willy, *De jongelingsjaren van de Gezinsbond te Knesselare.* – LvdW, 30(2007), 3, 22-33, met talrijke documenten.
De lokale vereniging ontstond in 1928. Werking tot aan de Tweede Wereldoorlog.
84. VAN DE VEIRE Remi, *De laatste buurtwinkel in Oosteeklo.* – DTA, 15(2007), 2, 23-26, 2 foto's.
Winkeltje van de familie Van de Velde vanaf omstreeks 1800
85. VAN DE WOESTIJNE Paul, *De laatste Eeklose thuisslachter Karel Naudts.* – HBM, 20(2006), 4, 182-191, 13 foto's.
Levensbeschrijving; als bijberoep gedurende ongeveer 45 jaar
86. VAN HOECKE Rita, *De Verstraetes in kleermakerszit (Eeklose handelszaken met een geschiedenis).* – DED, 15(2006), 4, 195-211, 10 foto's.
Kledingzaak, gestart omstreeks 1860

87. VAN HOECKE Rita, *Smitz in het brandpunt (Eeklose handelszaken met een geschiedenis).* – DED, 16(2007), 4, 190-207, 10 foto's.
De Eeklose fotozaak Smitz bestaat ononderbroken sedert zeker 1871.
88. VAN HOECKE Rita, *Verleye legt nog steeds het loodje (Eeklose handelszaken met een geschiedenis).* – DED, 15(2006), 3, 139-153, 11 foto's.
Drie generaties loodgieters in Eeklo, afkomstig uit Waarschoot waar vier generaties al het beroep van koperslager uitoefenden.
89. VAN HOECKE Rita, *Zoeklicht op de Eeklose kleermakersbond.* – DED, 16(2007), 1, 37-41, 2 foto's.
Beroepsverenigingen actief vanaf 1826?
90. VAN HOECKE Rita, *De Clercq: daar zit een kleurtje aan... (Eeklose handelszaken met een geschiedenis).* – DED, 15(2006), 2, 92-107, 8 foto's.
Vier generaties verf- en vernishandelaren met een zaak gestart in 1888.
91. VAN HOECKE Rita, *Eeklose kleinhandelszaken met een geschiedenis. De Roo heeft het zeker...* - DED, 16(2007), 2, 104-114, 8 foto's.
Ijzerhandel vanaf 1929
92. WERKGROEP HUYSMAN HISTORIE, *Het verschil tussen voor- en tegenspoed. Jan Pynckel en Joos Ryckaert op de Huysmanhoeve.* – DED, 15(2007), 2, 81-86, 1 plan en 1 document.
Het Groot Goed werd in de 17de eeuw in twee gesplitst. Twee pachters omstreeks 1700

H. GODSDIENST- EN KERKGESCHIEDENIS

93. BOLLAERT André, *Ook in Lotenhulle werd 'gepersjonkeld'.* – HLvN, 38(2007), 2, 154-157, 1 document.
Kerkgebruik ivm het verdienen van aflaten, tot midden vorige eeuw
94. DEBBAUT Ronny, *De migratie van Vlaamse Rooms-Katholieken naar het protestantse West-Zeeuws-Vlaanderen in de 18de eeuw I* – VS, 43(2007), 3, 220-233. Ook in DL, 19(2006), 4, 119-139.
Vanuit het Meetjesland, met bijzondere aandacht voor de Middelburgse missie, ook 17de eeuw
95. DE LAENDER Hubert, *De bouw van de kerk in Boekhoute.* – 15(2007), 2, 27-44, 1 plan en 2 foto's.
Pastoor Lefevre (1814-1888) kende een echte bouwwoede en verwezenlijkte wat niemand mogelijk achtte. De kerk werd ingewijd in 1868.
96. DOBBELAERE Jozef, *Pastoor A. D'hoedt en vijf juffrouwen uit Adegem stichtten begin 19de eeuw de Zusters van de H. Kindsheid in Ardooie.* – JAM, 12 (2006), 173-207, rijk geïll. met documenten en foto's.
Begin 19de eeuw verhuisden vijf godsvruchtige juffrouwen uit Adegem naar Ardooie om in het onderwijs te helpen: Anne Marie

Lutsebaut, Marie Joanna De Bruyckere, Anna Catharina Vervenne, Bernardine D'haenens en Coleta Van de Velde. Ze deden dit op vraag van hun vroegere pastoor Alexander D'hoedt, die in 1804 in Ardooie pastoor was geworden. Uit die kern groeit de bloeiende kloosterorde der Zusters van de H.-Kindsheid, met vele vestigingen in West-Vlaanderen. Met aandacht voor het godsdienstig leven en informatie over de families.

97. LUYSSAERT Jan, *Kroniek van het klooster te Merendree (1876-1952).* – HLvN, 38(2007), 1, 3-35, 1 kaart en 6 foto's. Met enkele naamlijsten als bijlage
Met oudere geschiedenis van het kapucinessenklooster; gebaseerd op een handschrift, aangevuld en becommentarieerd door de auteur.

98. MARTENS Marc, *Het kerkorgel van Maldegem gerestaureerd, ingewijd en ingespeeld. 21 april 2006.* – JAM, 12 (2006), 336-346, 7 foto's.
In 1865 werd in de Maldegemse kerk een Hooghuysorgel geplaatst. Aangevuld met een *In memoriam* koster Pierre Jacques (1932-2006).

99. NOTTEBOOM Hugo, *Onze Lieve Vrouw van Stoepe.* – HBM, 21(2007), 3, 137-148, 8 foto's, 1 tekening en 1 document.
De legende, geschiedenis, wonderen en de bedevaart naar deze oude kapel in Ertvelde

100. PIETERAERENS Martine & SNAUWAERT L., *Doorleefd mysterie. Sacramenten en volksdevotie in Groot-Nevele.* – Gent, 2005, 152p.

101. PILLE Freddy, *Keizer(in)-koster(es) – reputatie en werkelijkheid.* – DED, 15 (2006), 2, 75-80, drie documenten en een spotprent.
Zowel keizerin Maria Theresia als keizer Jozef II namen maatregelen tegen o.a. kloosters. Zij deed dit echter veel subtieler, zodat dit minder met haar werd geassocieerd. Beiden hun maatregelen werden getoetst aan de Eeklose realiteit en het antwoord van het bestuur er op.

102. PILLE Freddy, *Lezen in een kloosterkroniek. Het heropgerichte klooster der paters Recollecten.* – DED, 15(2006), 2, 81-91; 3, 129-138; 4, 184-194; 16(2007), 1, 47-57; 2, 95-103; 3, 154-162; 4, 208-217, foto's en documenten. Vervolg op 2006/68
Chronologisch; vanaf omstreeks 1870; Karel Smitz zorgt voor meubilering van de kerk; glasramen 1888-89; strubbelingen met andere geestelijke instellingen; bouwgeschiedenis, religieuze beleving, de Eerste Wereldoorlog, de noodtoestand van 1924 en de hulp van de Eeklonaren, ...

103. SPANHOVE Joris, *Celine Vereecke (zuster Martina). Een Asseneedse verpleegster in de missies.* – DTA, 15(2007), 2, 56-66, 1 kaart en 4 foto's. Vervolg op 2006/69
Celine Van Hamme op missie in Kongo tot aan de onafhankelijkheid

104. VANVOOREN G., *Sint-Bavo Vinderhoute kerk en parochie.* – Vinderhoute, 2005.

Publicatie naar aanleiding van het 150-jarig bestaan van de kerk, naar het ontwerp van de Gentenaar August Van Santen.

I. MILITAIRE GESCHIEDENIS

105. BAECKELANDT Roger, *August Van Oyen, een Aalternaar overleden in Frankrijk tijdens de Grote Oorlog 1914-1918 in Amerikaanse legerdienst.* – LvdW, 30(2007), 1, 3-14, rijk geïll.
106. DE CEUNINCK Paul, DE CEUNINCK Koenraad, *Drie piloten in moeilijkheden boven Donk tijdens de Tweede Wereldoorlog.* – JAM, 12 (2006), 95-109, met 13 foto's.
Drie vliegtuigongevallen tijdens routinevluchten in 1941, 1943 en 1944. Bij de eerste twee kwam de piloot telkens om en waren er heel wat dorpsgenoten-ooggetuigen. De bijdrage wil vooral een ooggetuigenverslag zijn.
107. DE GROOTE Stefaan, *Vechten voor keizerin Charlotte. Vrijwilligers uit het land van Nevele bij het Mexicolegioen (1864-1867).* – HLvN, 38(2007), 1, 36-42.
Over het kortstondige Mexicaanse keizerrijk en de Belgische betrokkenheid
108. DIERICKX Christ, *Schatten in huis.* - DTA, 15(2007), 2, 67-69, 1 foto.
Foto van Basseveldse opgeëisten in de Eerste Wereldoorlog in Tielt. Met een kort verhaal van de familie Gaelens en hun migratie naar Amerika
109. DIERICKX Christ, *Verzetsheld Leopold De Geyter wordt niet vergeten.* DTA, 15(2007), 2, 17-22, 4 foto's.
Rijkswachter in Assenede, gedeporteerd in de Tweede Wereldoorlog
110. TERMOTTE Johan, *Bastions voor Koning en God. Forten en verdedigingswerken in het Krekengebied van Oost-Vlaanderen.* – Gent, 2005, 78p., rijk geïll.
Tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) en de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) werd hier zware strijd geleverd die bepalend was voor het uitzicht van het landschap en voor de grens tussen de Zuidelijke Nederlanden en de Republiek der Verenigde Nederlanden. De forten en verdedigingswerken vormen de rode draad door deze woelige oorlogsperiode. De inzet was de controle over de Schelde.
111. VANDEVEIRE Jozef, *Uit de Grote Oorlog. De frontblaadjes "Ursel bovenal" en "Vrienden ondereen".* – AM, 57 (2006), 221-244, talrijke reproducties van blaadjes.
De blaadjes ontstonden uit de behoefte aan onderling contact tussen de soldaten uit dezelfde streek. De gangmaker voor Ursel was Gaston Rombaut, een onderwijzer-brancardier. Het eerste, niet-gedateerde, nummer was een brief, met o.a. een onvolledige lijst met namen van soldaten, toch maar liefst 123. Het tweede nummer moet verschenen zijn in het late voorjaar van 1917. Er verschenen 8 nummers, het laatste op 25 februari 1918. Er stond telkens

nieuws in over soldaten en ook vaak een moraliserende boodschap. Daar ook de soldaten uit Knesselare en Oostwinkel een blaadje wensten, ontstond *Vrienden ondereen*. Het eerste nummer verscheen op 27 april 1918. Het tweede nummer werd al gedrukt en werd ook bezorgd aan soldaten uit Aalter, Adegem, Bellem, Ronsele en Zomergem. Het laatste verscheen op 1 december 1918, na de oorlog.

J. KUNST, CULTUUR & WETENSCHAPPEN
inclusief onderwijs en pers

112. CAMERLINCKX Jan, *Het kasteel van Poeke. Het mooiste landgoed van Vlaanderen.* – Eeklo, 2007, 158p., rijk geïll.
Monografie met evidente aandacht voor de (bouw)geschiedenis van het kasteel en het domein, de eigenaars tot op vandaag en ook voor het dagelijks leven in en rond het kasteel, de grote en kleine gebeurtenissen
Bespr.: Eliane De Poorter, LvdW, 30(2007), 3, 64-66 en PL, AM, 58(2007), 377-378.

113. CAMERLINCKX Jan, SCHOONAERT Georges, *De Zeven werken van Barmhartigheid. Zeven merkwaardige schilderijen van Jan van Balen in de kerk van Sint-Maria-Aalter.* – LvdW, 30(2007), 3, 41-61, rijk geïllustreerd.
Over de bouw van de kerk in het midden van de 19de eeuw, de familie Jullien-Van Cutsem als mecenas, de 17de-eeuwse schilderijen van de Antwerpse broeders Alexianen en hoe ze in de kerk op *'t Hoekske* kwamen, de schilder, de waarde van de schilderijen.

114. DE VLIEGHER Firmin, *Den tableau "De Verrijzenis" van Floris Van Acker in de kerk van Bassevelde.* – DTA, 15(2007), 2, 45-49, 2 foto-'s.
Schilderij flink beschadigd in 1906 en dat een onderwerp van discussie was (ook het herstel); Brugs 19de-eeuwse schilder

115. NOTTEBOOM Walter, *De Duimpjesuitgave van Victor De Lille (1897-1913, 1922-1926).* – JAM, 12 (2006), 29-70, rijk geïll. met foto's en documenten.
Victor De Lille had een ruime interesse voor de literatuur van zijn tijd en had al vroeg ambitie om zelf te schrijven. De *Duimpjesuitgaven, Volksuitgaaf van onze beste schrijvers* ontstonden puur uit idealisme, voor de culturele ontwikkeling van het gewone volk. Heel wat aankomende Vlaamse schrijvers debuteerden (bv. Timmermans) er in en waardeerden dit initiatief. In totaal verschenen 124 nummers. Met aandacht voor de auteurs, o.a. Streuvels, de Duimpjesraad, enkele steunpilaren, de abonnees, enz.

116. STEVENS Willy, *De nieuwjaarsbrief.* – LvdW, 29(2006), 4, 3-10.
Onderwijs in Knesselare 1846-1847: bewaarschool en kantwerkschool

117. VAN DE WOESTIJNE Paul, *De Appeltjes van het Meetjesland.* – AM, 57 (2006), 245-249, 1 foto en 1 document.
Over het lied van Maurits Sabbe en Remi Ghesquière, twee niet-Meetjeslanders, en over die twee figuren, die omstreeks 1900 erg actief waren in het Vlaamse en Vlaamsgezinde culturele wereldje.

K. TAAL- EN LETTERKUNDE
naamkunde, dialectologie, toponymie

118. COUTTENIER Piet, SCHEIR Olivier, *Meetjesland schrijft.* – Eeklo, 2007, 64p., rijk geïll.
Tweede deel uit de reeks *Erfgoed leeft.* De publicatie zet 19de-eeuwse Nederlandstalige schrijvers uit het Meetjesland in de kijker. Vooreerst wordt de context en de rol die de taalminnaars in het politieke debat opnamen toegelicht. Het gaat om schrijvers die een maatschapelijke en politiekemancipatorische rol opnamen, maar ook een waardevol oeuvre nalieten: Jan Frans Willems, Karel Lodewijk Ledeganck, Pieter Ecrevisse, Constant Duvillers, Joanna D. Berchmans-Courtmans, Hippoliet van Peene, Leonard-Frans David en Mathilda van Peene, Rosalie en Virginie Loveling, Cyriel Buysse, Victor De Lille, Hector Plancquaert, Basiel De Craene en Richard Minne.
119. DIERICKX Christ, *"Plat Asneeds". Uit het groot-Asseneeds dialectwoordenboek.* – DTA, 14(2006), 2, 70-78; 15(2007), 2, 95-105.
Vervolg op 2004/100, 2005/110 en 2006/97
Alfabetisch
120. LUYSSAERT Jan, *Verklarende woordenlijst bij 'Zijt ge van Lue dan? Volkswijsheid uit Lotenhulle'.* – HLvN, 38(2007), 134-140.
121. NOTTEBOOM Hugo & VAN DE WOESTIJNE Paul, *Twee onbekende brieven van Karel Lodewijk Ledeganck.* – HBM, 21(2007), &, 45-51, 4 ill. (brieven als bijlage).
Twee brieven gevonden in de Leidse universiteit en gericht aan de Nederlandse letterkundige Nicolaas Beets.
122. NOTTEBOOM Hugo, *Henry Robert Addison en The Patrician.* – HBM, 21(2007), 2, 87-95, 6 ill.
Deze Ier woonde een tijd in België en publiceerde in 1848 "The château de Maldeghem, a legend of Flanders" in The Patrician. Met vertaling van het artikel, met een aantal wijzigingen aan de legende en ook nieuwe details.
123. VAN DE WOESTIJNE Paul, *Wat betekent de naam Meetjesland?* – HBM, 21(2007), 1, 1-9, 8 documenten.
De eerste vermeldingen van de naam, de Almanak van 't Meetjesland en enkele verklaringen.

L. FAMILIEKUNDE

familiegeschiedenis

124. CLAEYS Marijn, *De familie Buysse uit Kluizen in het Ancien Régime.* – DL, 20(2007), 3, 81-106.
Graatgenealogie met heel wat afstammelingen in het Meetjesland
125. DE CONINCK Paul, *Verre verwanten van "De Conincks" in Maldegem.* – JAM, 12 (2006), 209-282, met talrijke foto's en documenten. Met voornamenlijst.
Een overzicht tot in de 20ste eeuw van de talrijke families De Coninck en De Ceuninck, wiens voorouders vanaf omstreeks 1600 een thuis vonden in het Maldegemse. De eerste De Conincks waren *Leroy's* en kwamen uit Frans-Vlaanderen of Wallonnië. De ware reden van hun komst is niet bekend.
126. DE LILLE Gilbert, *De oorsprong van de familie De Lille in het Meetjesland.* – JAM, 12 (2006), 71-76, 1 illustratie.
Korte schets van de eerste drie generaties in Maldegem, vanaf omstreeks 1600, vermoedelijk afkomstig uit Frans-Vlaanderen
127. DE ZUTTER Charles, *De families Fredericq en Léautaud te Nevele (1750-1830).* – HLvN, 38(2007), 47-75, foto's en documenten.
Met heel wat biografische gegevens
128. DONCHE Pieter, *De familie Bladelin te Brugge.* – VS, 43(2007), 5, 433-447, 2 ill.
De voorouders van Pieter Bladelin, stichter van Middelburg
129. MEIRHAEGHE Herman, *Vande Woestijnes in het Meetjesland. Deel I: Vier homonieme niet-verwante struiken.* – AM, 57 (2006), 177-219, met stamtafels en documenten.
De auteur start met de naamsverklaring om vervolgens genealogische fragmenten (in graatstructuur) te brengen van struiken uit Gent (13de-15de eeuw), uit Kaprijke-Lembeke (alias Huyssens, 15de-16de eeuw), uit Geluwe-Beselare (14de-15de eeuw) en uit Oudenaarde (13de-19de eeuw). Afstammelingen van deze laatste struik kochten in de 18de eeuw de heerlijkheid Hansbeke.
130. VERVALLE Walter, *De familie Lamiroy in Aalter.* – LvdW, 30(2007), 2, 43-48, 4 foto's en 2 documenten.
131. VERVALLE Walter, *Jean Ferdinand Goethals (1771-1849), molenaar en olieslager te Bellem.* – LvdW, 29(2006), 4, 26-39, rijk geïll.
Graatgenealogie vanaf 1700

biografieën

132. CUYPERS Jan, *Edgard Stockman: een biografie.* – DTA, 15(2007), 2, 70-81, 4 foto's en 1 document. Vervolg op 2004/107, 2005/120 en 2006/102
Burgemeester van de fusiegemeente Assenede (met voornamelijk anekdotes) en zijn overlijden.

133. DE GROOTE Thomas, *Soldaat 2de klas Achiel De Backer zeven jaar onder de wapens.* – JAM, 12 (2006), 81-94, met talrijke foto's.
De Maldegemnaar De Backer deed 15 maanden legerdienst, maar bracht nadien ruim vijf jaar door aan het front of als *bezetter*. Het verhaal van de soldaat is opgebouwd aan de hand van een vrij unieke fotoreeks, gekaderd in de geschiedenis van zijn regimenten.
134. HAMERLYNCK Willy, *Uit het losbandige leven van een burgemeesterszoon.* – DED, 16(2007), 1, 3-19; 2, 59-76, enkele documenten.
De Eeklonaar Christoffel Lampaert kwam in de eerste helft van de 18de eeuw voortdurend in aanraking met het gerecht
135. NOTTEBOOM Hugo, *Victor De Lille krijgsgevangen.* – HBM, 20(2006), 4, 172-181, 6 foto's.
Hij kreeg het tijdens de Eerste Wererdoorlog vlug aan de stok met de Duitsers en zijn kritiek in *'t Getrouwe* leiden tot zijn aanhouding. Hij wordt naar een gevangenkamp in Duitsland gebracht. Door verzwakking wordt hij in 1916 naar Zwitserland overgebracht, waar hij o.a. rechten studeert. Hij is terug in Maldegem op 2 december 1918.
136. NOTTEBOOM Walter, *Victor De Lille 1863-1940. Biografische schets.* – JAM, 12 (2006), 11-27, rijk geïll. met foto's en documenten. Bijlage: het literaire werk van De Lille. Zie ook nr. 115.
De Maldegemnaar De Lille was een gedreven journalist, de uitgever van het weekblad *'t Getrouwe Maldeghem*, dat hij tot grote bloei bracht o.a. door de zaken van Beernem, overtuigd Vlaming en volksvertegenwoordiger enz.

kwartierstaten, stamreeksen

137. DOBBELAERE Jozef & VAN DEN OEVER Aloïs, *De familie Van Hootegem / Van Ooteg(h)em. Een stam uit Sint-Laureins.* – DL, 20(2007), 1, 5-42.
Stamreeks vanaf 2de helft 17de eeuw

M. VOLKSKUNDE & MENTALITEITSGESCHIEDENIS
ook ontspanning(sverenigingen)

zie ook de nrs. 77, 85, 100 en 120

138. BOLLAERT André & TUYTSCHAEVER Patrick (e.a.), *Bijdrage tot de geschiedenis van de duivensport in België. De duivensport in het Land van Nevele.* – HLvN, 38(2007), 3, 229-522, rijk geïll.
Over de vroegste geschiedenis van de duif en de duivensport, duiventorens, duivenwedstrijden, duivenspelers uit het Nevelse in de Verenigde Staten en een overzicht per gemeente in het Land van Nevele.
139. BOLLAERT André, *Volksverhalen, spookverhalen en legendes te Poesele.* – HLvN, 38(2007), 2, 193-208, 5 foto's.

Vervollediging en aanvulling bij de publicatie van Theo Penneman van 1977. Onderverdeeld in 7 rubrieken

140. BRAEKMAN Willy, *Meikappers en meiboom te Evergem (1700).* – Volkskunde, 108 (2007), 1, 89.
Oud volksgebruik

141. CAMERLINCKX Jan, *Een bewogen reis naar Malta in 1781.* – LvdW, 30(2007), 3, 37-40, 1 foto en 1 kaart.
Charles François de Preud'homme d'Hailly, zoon van de heer van Poeke, werd van jongsaf ingeschreven in de orde van Malta. Er is een brief van een reis naar Malta bewaard.

142. DE BAETS Henri, *Café "De Oude Smisse" te Maria-Aalter.* – LvdW, 30(2007), 3, 19-21, 1 foto.
Herinneringen van de auteur aan dit dorpscafé, naar aanleiding van het overlijden van de laatste uitbaatster, Helena Vandenbussche.

143. DE GROOTE Stefaan, *De Flandriens van 'Het Land van Nevele'.* – HLvN, 38(2007), 2, 141-153, 4 foto's.
Korte nota's van 27 – op één na – beroepsrenners naar aanleiding van het verschijnen van het boek *100 flandriens van de Oost-Vlaamse Leiestreek*

144. STEVENS Willy, *Vreselijke moord.* – LvdW, 30(2007), 1, 40-41.
Liedtekst uit een gepubliceerd liedboek over een moord in Aalter

145. STROBBE Arnold, *Zijt ge van Lue dan? Volkswijsheid uit Lotenhulle.* – HLvN, 38(2007), 2, 95-133, 16 foto's.
453 woorden en uitdrukkingen, met verklaring

146. VAN DE VEIRE Remi, *Boekhoutse scouts waren present op Jamboree in 1957.* – DTA, 15(2007), 2, 144-145, 3 foto's.

147. VANFLETEREN Emilie & TAELDEMAN Johan, *Meetjesland krulbolt.* – Eeklo, 2006, 64p., rijk geïll.
Uitgegeven naar aanleiding van de tentoonstelling Expo krulbol.

148. VAN WIJNSBERGE Loran, *De sportbroeders Andries uit Bassevelde.* – DTA, 15(2007), 2, 106-119, rijk geïll.
Wallther (°1930) was doelman en Daniël (°1935) zocht het in het wielrennen, beiden tot op nationaal en internationaal niveau.

149. VERVALLE Walter, *Grote sluitingsprijs van Bellem.* – LvdW, 29(2006), 4, 41.
Wielerwedstrijd 1941

2. REGISTERS

A. AUTEURS

Baeckelandt Roger 4, 26, 68, 105
Baete Frank 5, 27, 28, 58, 69
Bastiaen Filip 1
Boelens Robert 6
Bollaert André 93, 138, 139
Braekman Willy 59, 140
Buyck Roger 60

Camerlinckx Jan 70, 112, 113, 141
Claeys Jackie 7, 29, 39, 71
Claeys Marijn 8-10, 124
Couttenier Piet 118
Cuypers Jan 132

De Baets Henri 142
Debbaut Ronny 11, 19, 94
De Ceunick Paul 106
De Ceuninck Koenraad 106
De clercq Rudolf 20
De Clercq Wim 54
De Coninck Paul 125
De Decker Cynrik 30
De Groote Stefaan 107, 143
De Groote Thomas 133
De Ké André 40
De Laender Hubert 95
De Lille Gilbert 126
De Pauw R. 31
De Rijcke R. 31
De Roo Staf 32
De Smet Erik 12-14, 21, 41-43, 61, 72-74,
De Vliegher Firmin 114
De Vriendt Omer 31
De Zutter Charles 127
Dierickx Christ 31, 108, 109, 119
Dobbelaere Jozef 15, 16, 44, 96, 137
Dobbelaere Luc 33-36
Donche Pieter 128

Fourez Eddy 62
Hamerlynck Willy 45, 63, 134

Laroy Peter 37, 46, 47, 75-77
Luyssaert Jan 17, 78, 97, 120

Martens Elise 52
Martens Marc 25, 98
Meirhaeghe Herman 129
Mertens Jacques 3

Notteboom Hugo 48, 64, 79-81, 99, 121, 122, 135, 136
Notteboom Walter 115

Pieteraerens Martine 100
Pille Freddy 22, 33-36, 49, 53, 65, 82, 101, 102
Pype Pedro 54, 55

Scheir Olivier 118
Snauwaert L. 100
Spanhove Joris 103
Stevens Willy 83, 116, 144
Strobbe Arnold 66, 145

Taeldeman Johan 147
Termotte Johan 110
Tondat Romano 50
Tuytschaever Patrick 138
Tuytschaever Roger 18

Valcke Valerie 56
Van Achte M. 31
Van Acker A. 23, 24
van den Oever Aloïs 137
Vandeveire Jozef 111
Van de Veire Remi 31, 84, 146
Van de Woestijne Paul 38, 51, 85, 117, 123
Vanfleteren Emilie 147
Vanhee David 57
Van Hoecke Rita 86-91
Vanvooren G. 104
Van Wijnsberge Loran 148
Vervalle Walter 130, 131, 149

Willems Gustaaf 67

B. TREFWOORDEN

aardappelen 70
aardewerk 55
Academie voor Teken- en Bouwkunde 41, 42
aflaten 93
Almanak van 't Meetjesland 123
ansichtkaarten 33-36
auto 16, 44
autosnelweg 40

ballonlanding 46
bedevaart 99
bende 68
bloemisterij 80
brieven 121
brouwerij 80
burgemeester 132
burgerwacht 14
buurtwinkel 84

De Eecloonaer 51
De Gazette van Eecloo 23, 24
De Gentenaar 18
devotie 100
dialect 119
Duimpjesuitgaven 115
duiven 77
duivensport 138
duiventorens 138

Eerste Wereldoorlog 20, 26, 57, 102, 105, 108, 111, 133, 135
emigratie 4, 81, 94, 108
erepenning 41
examen 61

fiets 16
forten 110
fortificatie 25
fotozaak 87
frontblaadjes 111
fruit 77

galg 67
gemeenteraad 7
gevangenis 45, 63
Gezinsbond 83
Goede-Vrijdagkind 59
groenten 77

heerlijkheid 58, 129
herbergen 58, 80, 142
Het Volk 6
Huysmanhoeve 92

ijzerhandel 91
inboedel 74

jaarmarkt 73
jamboree 146
journalist 135

kadaster 21
kapel 99
kasteel 112
keizer Karel 48, 50, 51
kerk 95, 104, 113
kerkorgel 98
kindersterfte 69
kippen 77
kippenkwekerij 80
kleermaker 86, 89
klooster 97, 101, 102
kloosterorde 96
konijnen 77
koperslager 88
Koude Oorlog 66
Kraenepoel 75
krijgsgevangen 135
krulbol 147

landbouw 77
landmeter 61
legende 99, 122, 139
leterkundige 121
lied 117
liedtekst 144
loodgieter 88

medaille 42
meerlingen 5, 27, 28, 69, 71
meiboom 140

Mexicolegioen 107
misdaad 76
missie 103
molenaar 131
moord 144
moordenaar 45

olieslager 131
onderwijs 96, 116
onderwijzer 111
ontginning 82
Onze Kop 64
oorlogsdagboek 20
orde van Malta 141

parochianen 13
parochieregister 11
piloten 105, 106
plan 3
planterij 72
post 62
proces 43

Recht voor Allen 6
rellen 17
resolutieboeken 22
ruzie 43

sacramenten 100
schepenen 60
schilderij 113, 114
Schipdonkkanaal 57
schrijvers 118
Shah van Perzië 47
sigarenfabriek 80
slachter 85
soldaat 133
staten van goed 8-10, 58
Statisten 63
straffen 67
strand 75
Successieoorlog 14, 110

Tachtigjarige Oorlog 25, 110
telefoon 16
't Getrouwe Maldeghem 15, 44, 135, 136
thuisslachter 85
toerisme 75
trein 47
Twaalfjarig Bestand 25
Tweede Wereldoorlog 37, 38, 106, 109

universiteit Gent 64
uurwerk 39

Verenigde Belgische Provinciën 65
verfhandel 90
vliegveld 30
vluchtelingen 79
voedselbedeling 26
voetbal 148
volksverhalen 139
volksvertegenwoordiger 136
volkswijsheid 120, 145
Vonckisten 63
vondeling 78

Weekblad voor West-, Oost- en Zeeuwsch-Vlaanderen 15
weerbare mannen 14
wethouders 60
wielrennen 143, 148, 149

C. PLAATSNAMEN

Aalter 4, 11, 26, 37, 40, 46, 47, 68, 70, 75, 77, 105, 111, 113, 142, 144
Adegem 16, 62, 80, 96
Amerika 4, 139
Ardooie 96
Assenede 9, 58, 103, 109, 119, 132
Assenede (ambacht) 10, 67

Bassevelde 69, 108, 114, 148
Bellem 4, 111, 131, 149
Boekhoute 7, 95, 146
Brugge 128

Eeklo 12-15, 20-24, 32-36, 38, 41-43, 45, 48-51, 53, 56, 61, 63, 65, 72-74, 82, 85-92, 101, 102, 121, 134
Ertvelde 99
Evergem 140

Frankrijk 105

Gent 48
Groot-Assenede 5, 6, 27-29, 31, 71
Groot-Nevele 100

Hansbeke 129

Kaprijke 129
Kluizen 124
Knesselare 83, 111
Kongo 103
Krekengebied 110

Lembeke 60, 129
Lotenhulle 4, 66, 76, 93, 120, 145
Lovendegem (baronie) 8

Maldegem 16, 30, 44, 55, 64, 98, 106, 115, 122, 125, 126, 133, 135, 136
Malta 141

Meetjesland 1, 52, 79, 94, 117, 118, 123, 124, 126, 129, 147
Merendree 57, 97
Middelburg 3, 16, 25, 54, 94,128
Moline (US) 81

Nevele 17, 78, 127
Nevele (Land van) 107, 138, 143

Oosteeklo 39, 84
Oostwinkel 111
Oudenaarde 129

Poeke 4, 112, 141

Ronsele 111

Sint-Laureins 137
Sleidinge 59
Sluis 25

Tielt 108

Ursel 111

Vinderhoute 104

Waarschoot 73

Zomergem 111

D. FAMILIENAMEN

Zie ook bronnen: bewerking, ontsluiting, indices, de nrs. 4, 5, 8-11, 13, 14 en 17
Met namenlijsten, biografische nota's enz., de nrs. 60, 81, 97, 107, 111 en 143

Addison 122
Aernaut 61
Andries 148

Bakelandt 68
Beets 121
Berchmans-Courtmans 118
Bladelin 127
Buysse 118
Buysse 124

Coryn 81
Criel 72
Cursse 67

D'haene 43
D'haenens 96
D'hoedt 96
David 118
De Backer 133
De Bruyckere 96
De Ceuninck 125
De Clercq 90
De Coninck 125
De Craene 118
De Geyter 109
De Lille 44, 64, 115, 118, 126, 135, 136
Depraet 42
de Preud'homme d'Hailly 141
De Roo 91
De Smidt 62
Duvillers 118

Ecrevisse 118

Fordeyn 41
Frederieq 127

Gaelens 108
Ghesquière 117
Goethals 131

Heysse 35

Jacques 98
Jullien 113

Lamiroy 130
Lampaert 134
Lannoo 37
Léautaud 127
Ledeganck 121
Lefevre 95
Leroy 125
Leyman 45
Loveling 118
Lutsebaut 96

Martens 59
Minne 118
Morelle 45

Naudts 85

Penneman 139
Plancquaert 118
Pynckel 92

Raepsaet 43
Rape 78
Rombaut 111
Ryckaert 92

Sabbe 116
Schautteet 36
Semenich 36

Smitz 87, 102
Stockman 132
Streuvels 115

Tanghe 63
Timmermans 115

Van Acker 23, 24, 114
Van Balen 113
Van Cantforts 33
Van Cutsem 113
Van Damme 51
Vandenbussche 142
Vanden Bussche 63
Van den Neste 20
Van de Velde 84, 96
Van Deventer 3
Vande Woestijne 127
Van Hootegem 136
Van Ooteg(h)em 136
Van Oyen 105
Van Peene 118
Van Santen 104
Vereecke 103
Verleye 88
Versailles 34
Verstraete 86
Vervenne 96

Weber 46

Kroniek

1. HET GENOOTSCHAP TIJDENS HET WERKJAAR 2006-2007

A. Het 57ste Appeltje

Voorstelling Appeltjes van het Meetjesland jaarboek 57 (2006) door Filip Bastiaen, redactiesecretaris

Dames en heren,

Het Meetjesland heeft een rijke historische traditie. Vandaag wordt dit nogmaals duidelijk met de voorstelling van maar liefst twee publicaties. Daarenboven publicaties die een zekere naam, in de streek maar ook in het academisch milieu, hebben verworven. Twee boeken, we mogen dus misschien iets korter zijn in de voorstelling. Er is nog een reden voor. Vorig jaar, met ons jaarboek van meer dan 500 blz., zeiden we al dat we de broeksriem wat gingen moeten aantrekken. Dit jaar presenteren we dus een *gewoon* jaarboek, maar gewoon is toch nog altijd goed voor 350 blz. Daar zorgen 9 auteurs voor, zes uit het bestuur en dus drie gastauteurs, waarvan er minstens één ook al een artikel in het volgende jaarboek zal laten opnemen. Uit datgene dat ik straks zal vertellen, zal ook blijken dat er opnieuw een vrij grote verscheidenheid is aan onderwerpen en dat er opnieuw de noodzakelijke regionale spreiding is.

Redactiesecretaris Filip Bastiaen stelt het nieuwe jaarboek voor.
Foto Alex Van Vooren

Het aandachtig luisterend publiek tijdens de uiteenzetting van dr. prof. Magda Devos. Foto Alex Van Vooren

We beginnen met een bijdrage van Roger Buyck: DE WETHOUDERS VAN DE VRIJE HEERLIJKHEID AVESCHOOT: EEN SOCIAAL-ECONOMISCHE BENADERING (17DE-18DE EEUW). We kunnen dit artikel een vervolg noemen op een gelijkaardig over de *prochie ende heerlichede van Lembeke*. Aveschoot behoorde parochiaal evenzeer tot Lembeke en nu wordt het beeld over de schepenen dus compleet. De heerlijkheid was vrij klein, slechts 126 ha, maar beschikte over alle graden van justitie. Roger schetst eerst een beeld van de bevolking, die maximaal een 200 zielen telde. Toch telde de schepenbank 5 schepenen. Net zoals elders was het ambt hoofdzakelijk voor de meest gegoeden weggelegd. Soms doken ook kleinere grondgebruikers op, maar zij konden eventueel ook buiten de heerlijkheid nog grond gebruiken. Hun bijdrage in de ommestellingen en de activa in de staten van goed maken toch duidelijk dat kandidaat-schepenen een hogere sociaal-economische status hadden. Een aantal schepenen werd meerdere keren benoemd door de heer, wat normaal is gezien de kleine leefgemeenschap. Bij de wetsvernieuwingen en de duur van het mandaat stelde Roger toch opmerkelijke verschillen vast: van één of twee jaar naar zelfs periodes van zes jaar. De auteur ging ook in op de familiale bindingen, die zeer duidelijk naar voorkwam bij de families De Langhe, Rogiers en De Wulf. Met de bijlage hebben ook de genealogen er een dankbare bron bij.

De volgende bijdrage telt zo'n 80 blz. en kon vorig jaar niet worden opgenomen. Voor de derde keer nemen we de integrale publicatie van een oorlogsdagboek op. Deze keer is dit: FAMILIEAANTEKENINGEN. OORLOGSDAGBOEK AUGUST VAN DEN NESTE door Rudolf Declercq, aangevuld met verklarende noten door Paul Van de Woestijne. Auguste Van den Neste was een Eeklonaar, geboren in 1865 en overleden in 1926. Hij gaf een tijd les als onderwijzer zonder diploma en kwam daardoor als bediende in het stadhuis terecht. Hij begon met zijn aantekeningen in 1906, bij zijn huwelijk. Tijdens de Eerste Wereldoorlog schreef hij meer dan enkel

familiegebeurtenissen op, zodat dit dagboek, samen met andere, een belangrijke bron is om de armoede, de miserie en de angsten van de bevolking tijdens die vier jaar te begrijpen. De schat aan feiten is zeer groot. Het geheel wordt afgerond met indices, zodat de waarde als bron nog flink toeneemt.

Erik De Smet is ook weer van de partij, met zijn nu al vijfde deel van HET HISTORISCH KADASTER VAN EEKLO: ZUIDELIJK EEKLO. Hij behandelt deze maal maar liefst 12 belopen, maar dat komt dan voornamelijk doordat er heel wat gewoon onbewoond waren in de 17de en 18de eeuw. Hij ontleedt eerst het landschap, bekijkt de wegen en waterlopen om dan te komen tot de grondeigenaars-gebruikers en de bewoning. Het corps van de bijdrage omvat de benadering perceel per perceel volgens een vast stramien en een historiek.

We zijn nu net halfweg ons jaarboek. Herman Meirhaeghe heeft het over VANDE WOESTIJNES IN HET MEETJESLAND. DEEL I: VIER HOMONIEME NIETVERWANTE STRUIKEN. Dit is het eerste deel van een genealogisch tweeluik. Onze gastauteur begint zijn studie, zoals het hoort, met de naamsverklaring, zowel een toponiem als patroniem. De naam komt zowat het meest voor in het Meetjesland. De leden behoren blijkbaar tot vier onderling niet verwante struiken. Enkel de struik Lembeke-Kaprijke kent een blijvend nageslacht. Deze familie is niet autochtoon Meetjeslands, maar stamt af van een 15de eeuwse Gentenaar die in Lembeke-Kaprijke buitensteeds bezit had. Het enige autochtone Vande Woestijnegeslacht is dat van het

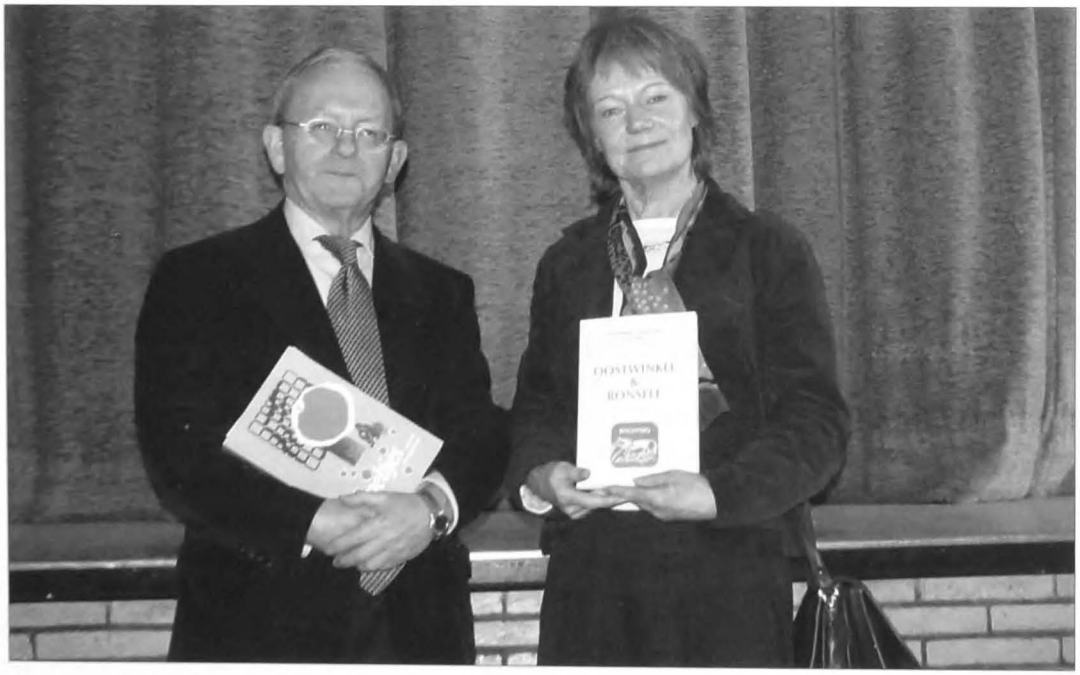

Professor Magda Devos en voorzitter Hugo Notteboom met de nieuwe uitgaven.
Foto Alex Van Vooren

adellijk huis van Zomergem-Woestijne uit Aalter. Dat komt in het volgende jaarboek aan bod.

Met Jozef Vandeveire gaan we nogmaals naar de Eerste Wereldoorlog: UIT DE GROTE OORLOG. DE FRONTBLAADJES "URSEL BOVENAL" EN "VRIENDEN ONDEREEN". Deze blaadjes ontstonden uit de behoefte aan onderling contact tussen de soldaten uit dezelfde streek. De gangmaker voor Ursel was Gaston Rombaut, een onderwijzer-brancardier. Het eerste, niet-gedateerde, nummer was een brief, met o.a. een onvolledige lijst met namen van soldaten, toch maar liefst 123. Het tweede nummer moet verschenen zijn in het late voorjaar van 1917. Er verschenen 8 nummers, het laatste op 25 februari 1918. Er stond telkens nieuws in over soldaten en ook vaak een moraliserende boodschap. Daar ook de soldaten uit Knesselare en Oostwinkel een blaadje wensten, ontstond *Vrienden onder-een*. Het eerste nummer verscheen op 27 april 1918. Het tweede nummer werd al gedrukt en werd ook bezorgd aan soldaten uit Aalter, Adegem, Bellem, Ronsele en Zomergem. Het laatste verscheen op 1 december 1918, na de oorlog. Met reproductie van meerdere blaadjes.

Paul Van de Woestijne heeft het over DE APPELTJES VAN HET MEETJESLAND. Het gaat niet over ons jaarboek en ook niet over de vruchten, alhoewel beide zaken niet kunnen vermeden worden. Het gaat wel over het lied van Maurits Sabbe en Remi Ghesquière, twee niet-Meetjeslanders, en over die twee figuren, die omstreeks 1900 erg actief waren in het Vlaamse en Vlaamsgezinde culturele wereldje.

Van het luchtige naar het zwaardere werk met Hugo Notteboom: HET LICHTEN VANDEN BAN EN ARRIER-BAN EN HENEGOUWSE VLUCHTELINGEN IN HET MEETJESLAND (1655). Ik hoef in feite bijna niet meer te vertellen dat het hierbij om ellende gaat uit één van onze talrijke oorlogsperiodes. Om oorlog te voeren zijn natuurlijk troepen nodig, maar de gewone man is niet zo oorlogszuchtig als de machthebbers. Er wordt vaak beroep gedaan op vrijwilligers, maar die kosten handenvol geld of plunderen soms hele dorpen leeg. Als de landvoogd niet meer aan voldoende troepen geraakt, past hij een ander middel toe, namelijk het opeisen van de tiende man of dus het *lichten van de ban*. Deze maatregel is ook niet bepaald populair en lokt veel protest en verzet uit. Daarnaast zorgt de inval van Franse troepen in Henegouwen voor het op gang komen van een vluchtelingenstroom, ook naar het Meetjesland. De poging om deze mannen te doen dienst nemen kent weinig succes. De toestand in onze Meetjeslandse dorpen was niet bepaald rooskleurig. Hugo brengt ook een overzicht per dorp van het aantal vluchtelingen en bijzonderheden. Ook de vluchtelingen klagen, wat leidt tot een herverdeling, want er was blijkbaar erg arbitrair te werk gegaan. Begin 1656 vertrekken de vluchtelingen.

Van Arco Willeboordse zijn we één en ander gewoon. Met de titel EEN POTJE MERELS fronsen we toch even de wenkbrauwen, maar de ondertitel EEN ROMEINS BORDSPEL UIT AARDENBURG maakt ons al heel wat wijzer.

Hij beschrijft een bordspel dat ongeveer 40 jaar geleden in Aardenburg werd teruggevonden. De archeologische vondst leidde tot een reconstructie. Een aanleiding om zich te verdiepen in spelborden en het speltype. Op ruim 10 blz. gaat hij dieper in op de ontwikkeling van het spel, de spelers, de speelschijfjes, spelvarianten enz. De conclusie is alvast dat *merels* een oud, wijdverspreid, speltechnisch en cultuurhistorisch boeiend bordspel is.

We sluiten ons jaarboek op traditionele manier af. Op net 20 pagina's vinden we een overzicht van wat er het afgelopen jaar over onze geliefde regio is verschenen in het HEEMKUNDIG REPERTORIUM en daarnaast is er de KRONIEK met een overzicht van het voorbije werkjaar en heel wat boekennieuws, waarvoor we Frederik De Cocker aan het werk zetten.

Ik hoop met jullie volgend jaar opnieuw in een Meetjeslands dorp de geboorte van een volgend jaarboek mee te maken. En als de seizoenen blijven opschuiven, kunnen we dit misschien tussen de appelbloesems doen.

B. ACTIVITEITEN

Bezoek aan Stoepe, de Waarschootse priorij en Sleidinge

Voor de 57ste zomerexcursie van ons Genootschap waren een vijftigtal deelnemers ingeschreven die allemaal stipt op tijd - een Appeltjesgewoonte - in Sleidinge op de bus stapten voor een bezoek aan datzelfde Sleidinge en aan een tweetal andere belangrijke historische plaatsen in het Meetjesland.

Eerst reden we met de bus naar het eeuwenoude MARIABEDEVAARTSOORD VAN STOEPE. De gewijde rust rond de kapel werd danig verstoord doordat in de aanpalende weide de zevende Rockabilly Day werd georganiseerd.

In en rond de kapel werd uitleg gegeven door Hugo Notteboom. De eerste vermelding van het bestaan van de kapel van Stoepe dateert van 2 juni 1422, 585 jaar geleden. Daarmee is het bedevaartsoord van Stoepe allicht het oudste in het Meetjesland. Van in het midden van de 15de eeuw wordt een stenen kapel gebouwd die in 1580 nagenoeg volledig wordt vernield. Blijkbaar is er in 1613 reeds een nieuwe bidplaats, want bisschop Van der Burch draagt dan in de kapel een plechtige mis op. Ook wordt het Mariaoord in 1618 bezocht door de aartshertogen Albrecht en Isabella.

In 1644 slaat het noodlot opnieuw toe en wordt Stoepe geheel vernield door Spaanse troepen, maar in 1650 wordt de kapel al opnieuw gewijd. Het is ook in 1650 dat er vaste noveen komt die tot op de dag van vandaag standhoudt. Stoepe blijft als bij wonder gespaard tijdens de Franse revolutie en in de 19de en 20ste eeuw neemt het aantal bede-

De deelnemers bij de gerestaureerde priorij in Waarschoot

Foto Alex Van Vooren

vaarders almaar toe en ook wordt de kapel rijkelijk begiftigd door allerlei weldoeners.

In de kapel is nog steeds het schilderij van het mirakel van Stoepe te bewonderen, zijn er mooie portiekaltaren, een prachtig orgeltje, enkele schilderijen van wonderbaarlijk genezen kinderen en natuurlijk prijkt op het hoofdaltaar nog steeds het miraculeuze beeld van O. L. Vrouw van Stoepe.

Voorzitter Hugo Notteboom geeft uitleg over de kapel en de site van Stoepe

Foto Alex Van Vooren

Na de kapelletjesommegang uit 1731 bekeken te hebben, was het tijd voor een kopje koffie onder het gezellige geronk van passerende oldtimers in de meest diverse vormen en kleuren. Het moet gezegd: het was een aantrekkelijk schouwspel.

Na Stoepe reden we naar de gerestaureerde priorij ONZE LIEVE VROUW TEN HOVE in Waarschoot, bijgenaamd het Rattenkasteel naar de bekende strip van Marc Sleen. Het was Hubert Reyniers die ons de geschiedenis van het gebouw uit de doeken deed.

In 1444 krijgt Simon Utenhove, baljuw van Eeklo, de toelating van de bisschop van Doornik een kloostergemeenschap te stichten op gron-

den aan het Jagerpad. Hij schenkt zijn huis en de omringende velden en bossen aan de monniken en bouwt de woontoren om tot een priorij. Vier jaar later reeds zijn de monniken bezig met de ontginning van de bossen en moerasgronden ten noorden van het klooster. Er wordt ook een kleine kerk gebouwd, op de plaats waar nu het hoevegebouw staat.

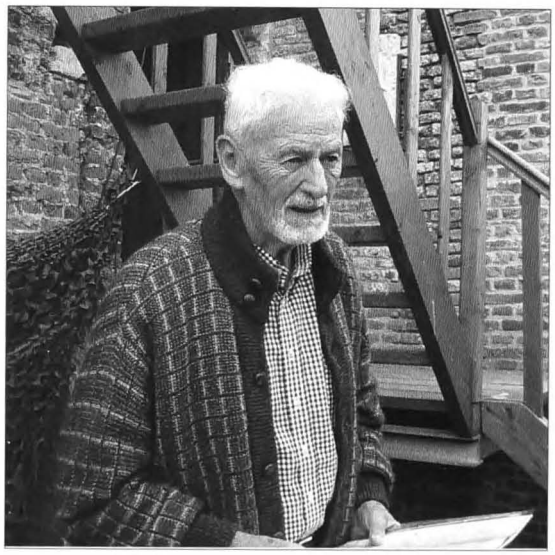

Hubert Reyniers, onze gids bij de Waarschootse priorij

Foto Alex Van Vooren

Het *Monasterium Curiae Beatae Maria* kende een bewogen geschiedenis: in de 15de eeuw wordt ze helemaal verwoest, tijdens de godsdienstberoerten van de 16de eeuw valt ze opnieuw ten prooi aan plunderaars en komt dit nooit meer te boven. De monniken verhuizen naar een veilige *refuge* in Gent. Enkel het priorhuis blijft dienst doen als buitenverblijf, de rest blijft in puin.

De eigendommen worden tijdens de Franse revolutie aangeslagen en verkocht. Vanaf 1797 is de priorij in privaat bezit. Het gebouw wordt nauwelijks onderhouden en verwordt tot een ruïne. In 1978 wordt het op de lijst van de voor bescherming vatbare monumenten geplaatst, maar van een echte bescherming is geen sprake ondanks de jarenlange hardnekkige inzet van Romano Tondat. Het gemeentebestuur koopt de priorij 1992 voor de symbolische frank, in 1996 volgt de definitieve bescherming en in januari 2004 beginnen de restauratiewerken. Het gemeentebestuur van Waarschoot kijkt nu uit naar private investeerders, die het pand een nieuwe bestemming willen geven.

In de wandelgangen vernamen we dat het maar een haar scheelde of een van onze bestuursleden, namelijk Paul Van de Woestijne, mocht zich de nieuwe prior van O.-L.-Vrouw ten Hove noemen. Maar tussen droom en daad...

Bij het PSYCHIATRISCH CENTRUM IN SLEIDINGE werden we opgewacht door Urbain De Roo die ons het wel en wee van dit instituut uit de doeken deed. Het Sint-Jozefinstituut, dat in 1881 wordt gebouwd, heeft zijn ontstaan te danken aan Eduard en Melanie De Seille, begoede en ongehuwde Sleidingnaars maar het is dr. Ruyssen die de bezieler van het gesticht wordt. Hij onderneemt verschillende studiereizen naar Wörishoven in Duitsland om er de watertherapie van Dr. Kneipp in Sleidinge in de praktijk te brengen. Vandaar dat de inrichting in de volksmond 'de knip' wordt genoemd. In 1888 sticht dr. Ruyssen ook de autonome damesafdeling.

In de loop de jaren wordt de inrichting aangepast aan de noden van de tijd. Zowel de gebouwen als de hydrotherapie, de medicatie en het verblijf van de patiënten ondergaan grondige wijzigingen. In 1935 wordt onder impuls van dr. Suy een voor die tijd ultramodern laboratorium in gebruik genomen.

De congregatie van de broeders van Sint-Jan de Deo wordt in 1946 ontbonden en hun instellingen te Gent en te Sleidinge worden als bestaande vzw Sint-Jan de Deo overgenomen door de broeders hiëronymieten uit Sint-Niklaas.

De instituten zijn aanvankelijk voorbehouden voor patiënten uit de aristocratie en de hoge burgerij. Met de veralgemening van de ziekteverzekering voor loon- en weddetrekkenden in 1946 en de erkenning van

Urbain De Roo gidste ons met zwier en élan door het nog steeds rustig aandoende Sleidinge

Foto Alex Van Vooren

beide instellingen als ziekenhuis, gaan de deuren open voor iedereen. In de jaren zestig wordt de neuro-psychiatrische afdeling een modelinrichting die veel buitenlandse bezoekers over de vloer krijgt. Later komt er een ergotherapieruimte, in 1995 wordt een modern psychiatrisch verzorgingstehuis gebouwd en wordt een urgentiedienst uitgebouwd. Het psychiatrisch centrum is de voornaamste werkgever in Sleidinge. Jaarlijks worden ongeveer 1.700 personen opgenomen.

Urbain De Roo leidde ons daarna rond in het centrum van Sleidinge: we kregen uitleg bij de mooi bewaarde fontein, het moderne textielmonument, het eigenaardige oorlogsgedenkteken en stapten dan naar de heel mooie pastorij. De stemmige en ruime SINT-JORISKERK kent Urbain op zijn duimpje. Gepassioneerd als hij is voor kunst, kent hij van elk object, van elk schilderij, van elk meubel, van de mooie glasramen de geschiedenis en weet er ook met smaak én liefde over te vertellen. We overdrijven niet als we schrijven dat het ook een beetje de kerk van Urbain is. We verwijzen dan ook graag naar het zeer lezenswaardige hoofdstuk over de parochiale geschiedenis dat hij in de Geschiedenis van Sleidinge schreef, en waar alle details te vinden zijn.

Over de Sleidingse broederstrijd tussen d'etnen en d'ijzeren wist Joris De Wildeman alles te vertellen. Foto Alex Van Vooren

Ten slotte verwelkomde Joris De Wildeman ons op de 'puien' van het Sanderushuis waar hij in geuren en kleuren de politieke strijd uit de doeken deed tussen *d'etnen' en 'd'ijzeren* die Sleidinge in de jaren dertig zeer verdeelde. We stonden en inderdaad in het oog van de strijd tussen

dr. Ghysbrecht en De Paepe. Verder wist Joris menig interessant detail op te dissen over de schilderijen in de gelagzaal van het Sanderushuis, waar we zelfs verrast werden op een visuele voorstelling van die politieke twist. Het zou interessant zijn eens een overzicht te maken van het politieke toneel in de Meetjeslandse gemeenten tijdens het interbellum, want er wad niet alleen strijd in Sleidinge. Ook in Maldegem, en zelfs in het kleine Middelburg, kende men er iets van.

Tevreden genoten een dertigtal leden nog van een overheerlijke maaltijd in diezelfde stemmige Sanderuszaal.
HN

2. BOEKENNIEUWS

Dries VANYSACKER – Roger DE MAERTELAERE, *Roger De Vlaeminck, Top 60, Mens & Renner*, Eeklo, 2007, 272 p.

Naar aanleiding van de 60ste verjaardag van Roger De Vlaeminck werd de ex-toprenner door zijn geboortestad Eeklo op passende wijze gehuldigd. De kers op de taart was ongetwijfeld de publicatie van zijn biografie. Het dient gezegd dat de twee auteurs, weliswaar met de bereidwilligheid en openheid van Roger, erin zijn geslaagd een boek te laten verschijnen dat een zeer breed publiek kan aanspreken. In tegenstelling tot veel *sportboeken* is het allerminst een droge opsomming geworden van het omvangrijke palmares van Roger De Vlaeminck. Dat sportfanaten er aan hun trekken komen is navenant. Niet zo voor de hand liggend zijn zowat de eerste 124 pagina's, waarin we de *mens* De Vlaeminck leren kennen. Wanneer je Roger ietwat kent dan herken je er hem op en top in. Recht voor de raap, open en bloot zonder franjes en kapsones. Iemand die ook niet bang is zijn kleinere kantjes te laten kennen en ondank zijn vedettestatus de eenvoud zelf blijft uitstralen. Samen met de circa vijftig familiefoto's levert de helft van het boek een warme aangename lectuur die ook menige niet sportfanatici zal kunnen bekoren.

Het tweede deel is ogenschijnlijk voer voor wielerliefhebbers. Vanaf pagina 125 krijgen we de immense erelijst van *"Le Gitan uit Eeklo"*. Leuk om eens te doorbladeren. Maar ook hier hebben de schrijvers van het boek een geslaagd evenwicht gevonden! De 160 actiefoto's en passende onderschriften zetten aan om ook dit deel van het boek niet te verwaarlozen en alsof dat nog niet voldoende was leverde Roger eigen commentaar bij elke palmareswedstrijd.

Dat we het boek op twee avonden verslonden en tevreden afsloten, komt in de eerste plaats door de vlotte, ontspannende, schrijfstijl die werd gevolgd. Het hoeft niet gezegd dat de 175 aanwezige foto's tevens bijdragen om dit boek voor een breder publiek aantrekkelijk te maken. Alvast een aanrander voor enkele ontspannende avonden leesgenot.
EDS

Paul HESTERS, *De beschieting op 9 oktober 1914 en het leven tijdens de Grote Oorlog te Moerbeke-Waas*, H.K. Moerbeke-Waas, 2007, 174 p.

Met dit boek is auteur Paul Hesters niet aan zijn proefstuk toe. Wie vroegere publicaties van Hesters heeft geraadpleegd, weet dat hem een gedetailleerde brok regionale geschiedenis te wachten staat die werkelijk tot op het bot is uitgespit. Dat geen moeite nog tijd werd gespaard om informatie en illustratiemateriaal te verzamelen mag blijken. Niet minder dan 125 illustraties, waaronder tal zeldzame, afkomstig uit privéverzamelingen sieren dit oorlogsboek. Ook dit keer heeft de auteur ons niet ontgoocheld.

In de *Inleiding* werden we wel geconfronteerd met een schoonheidsfoutje. Verkeerdelijk werd *"Baltische staten"* gebruikt, daar waar het om de Balkan landen gaat.

Niet alleen is een *must* voor de verzamelaars van W.O. I, maar ook voor hen die iets meer willen vernemen over het leven van de gewone mens tijdens deze akelige periode.

Een pluim voor de Heemkundige Kring Moerbeke-Waas die in hun jaarboek ruimte en budget beschikbaar stelden om de publicatie mogelijk te maken. We tippen dit boek als aanrader, hoewel de geïnteresseerde bibliofiel niet te lang mag berusten, er zijn nog slechts enkele exemplaren beschikbaar.
EDS

HUYSMAN COMITÉ, *Groot Goed: Huysmanhoeve. Een hoeve- en familieboek*, Eeklo, (Eeklo 750+: deel 4), 2007, 176p.

In de reeks Eeklo 750+ verscheen dit jaar een vierde deel: *Groot Goed: Huysmanhoeve. Een hoeve- en familieboek*. De reeks, die het levenslicht zag in 1998, is bedoeld als aanvullingen bij de in 1990 verschenen stadsmonografie *750 jaar Eeklo*. Aspecten van het Eeklose verleden die niet of nauwelijks aan bod kwamen in het overzichtswerk krijgen hier alle ruimte voor een gedetailleerde analyse.

De geschiedenis van het Groot Goed, in Eeklo gemeenzaam Huysmanhoeve genoemd, gaat terug tot het midden van de 13de eeuw, het ogenblik van de stichting door de broeders van het Gentse Rijke Gasthuis. De hoeve deed dienst als uitvalsbasis voor de turfontginning en het in cultuur brengen van woeste gronden, die de broeders gekocht hadden van Gravin Johanna Van Constantinopel. Na ongeveer een eeuw lieten de broeders de uitbating van de hoeve over aan pachters. Het Groot Goed veranderde in de loop der eeuwen een aantal keer van eigenaar, maar zou tot 1997 een pachthoeve blijven. Vandaag is dit unieke complex eigendom van de provincie Oost-Vlaanderen.

Hoewel er over deze in het Meetjesland bekende hoeve al heel wat geschreven werd, is de keuze om er een apart boek aan te wijden helemaal terecht. Zoals de ondertitel aangeeft, is het een boek geworden waarin zowel de hoeve als haar bewoners en uitbaters centraal staan, en het is deze combinatie aan invalshoeken die voor een verfrissende kijk gezorgd heeft. Drie van de zeven hoofdstukken zijn gewijd aan de familie Huysman, die de hoeve tussen 1736 en 1997 bewoonde. In een eerste hoofdstuk wordt op zoek gegaan naar de Zomergemse roots van deze familie. Het tweede hoofdstuk, meteen ook het meest omvangrijke in het boek, doet de familiegeschiedenis uit de doeken, startend bij Joannes Huysman, de eerste Huysman die de hoeve pachtte en stamvader van de familie. Het laatste van de drie hoofdstukken focust op de moeders en dochters in de familie. Hoewel de auteurs voor voldoende variatie hebben proberen zorgen door per generatie ook aandacht te besteden aan het werk op de hoeve, de sociale en politieke activiteiten van de familie en de ruimere historische achtergrond, blijven de drie hoofdstukken nog te vaak een klassieke genealogische opsomming van namen, data en beroepen, hetgeen niet altijd even sterk weet te boeien. Met bijkomend onderzoek (bv. in de gemeentearchieven die in het Rijksarchief Gent bewaard worden) had dit wellicht verholpen kunnen worden. In de overige vier hoofdstukken staat de eigenlijke hoeve centraal. Het eerste hoofdstuk behandelt de geschiedenis van de hoeve vóór de komst van de familie Huysman en levert dankzij aanvullend archiefonderzoek enkele interessante, nieuwe inzichten op. Hetzelfde geldt voor het tweede hoofdstuk waarin gefocust wordt op de hoeve als bedrijf. Steunend op het jarenlange werk van de vrijwilligers van het stadsarchief en de Geschiedkundige kring over de 16de, 17de en 18de eeuw en de Eeklose kavelgeschiedenis, kon een vrij gedetailleerd beeld gereconstrueerd worden van de bedrijfsstructuur, de fiscale lasten, het grondgebruik, de gewassen en de veestapel. In het derde hoofdstuk wordt stilgestaan bij de architectuur van de hoevegebouwen, waarbij de aandacht vooral gaat naar het monumentale poortgebouw, dat deels uit de 13de eeuw dateert, en de woning. Het laatste van de vier hoofdstukken behandelt de recente geschiedenis van het domein: de verkoop in 1991 en 2003 aan de provincie Oost-Vlaanderen en de (nog steeds niet afgeronde) zoektocht naar een nieuwe bestemming.

Kortom, het Huysman-comité en de Geschied- en Heemkundige Kring van de stad Eeklo leverden met dit boek een interessant en zeer degelijk werkstuk af, een tastbaar relaas van vele generaties leven en werk op een grote hoeve.
FDC

J. CAMERLINCKX, *Het kasteel van Poeke, het mooiste landgoed van Vlaanderen*, Eeklo, 2007, 158 p.

Onder ruime belangstelling werd op 9 september 2007 dit boek voorgesteld, uiteraard in het kasteel van Poeke zelf. Zoals de auteur in zijn inleiding zelf aangeeft, verscheen er in het verleden reeds een en

ander over het in de streek befaamde gebouw. Jan Camerlinckx vond voor dit boek heel wat nieuw bronnenmateriaal in diverse archieven en brengt dit alles samen in een nieuwe en vlot leesbare synthese. Het verhaal begint diep in de middeleeuwen en loopt tot de hedendaagse periode. Naast de bouwgeschiedenis gaat heel wat aandacht naar de adellijke families die het kasteel hebben bewoond. Ook het landschappelijke element en het dagelijkse leven op het kasteel worden niet vergeten. Bovendien zien wij alles teruggekoppeld aan de ruimere historische context (met uitweidingen over de *grote* geschiedenis). Het hele verhaal wordt daarmee zeker opengetrokken naar een ruim publiek. De vele mooie illustraties en de toegankelijkheid van de tekst zullen de vele geïnteresseerden die het boek intussen hebben aangeschaft zonder twijfel zin doen krijgen om het kasteel en zijn omgeving in de toekomst te blijven koesteren. Een pluim tot slot voor de mooie uitgave, zowel voor auteur als uitgever.
PL

3. Heemkundig nieuws

Gaston Dauwe aan de eer

Op 13 oktober 2007, tijdens een druk bijgewoonde receptie, werden Gaston Dauwe en zijn echtgenote door burgemeester Koen Loete gehuldigd en in de bloemetjes gezet.

Ons medelid van Appeltjes, de 75-jarige Gaston Dauwe uit Eeklo, behaalde op 21 september 2007 met onderscheiding zijn diploma van licentiaat in de Geschiedenis aan de Universiteit Gent. Daarmee is Gaston de oudste afgestudeerde in de geschiedenis van de UGent. Gaston studeerde Grieks-Latijnse humaniora en technisch ingenieur textiel in Verviers en Doornik. Na zijn legerdienst werkte hij 12 jaar in de textielsector in Eeklo, waar hij geboren en getogen is. Daarna richtte hij zelf een meubelbedrijf op waarin hij actief was tot 1999. Daarnaast was hij 7 jaar schepen van Financiën in Eeklo en 30 jaar lid van de gemeenteraad.

Gaston wist reeds lang dat hij tijdens zijn pensioen niet zou stilzitten en wilde zich graag verdiepen in de geschiedenis of de criminologie. Uiteindelijk schreef hij zich in voor de opleiding geschiedenis aan de UGent. Zijn thesis schreef hij over "*Muntcriminaliteit in het graafschap Vlaanderen in de Nieuwe Tijd*" onder promotorschap van prof. René Vermeir.

Naast licentiaat in de Geschiedenis is Gaston Dauwe gediplomeerd stadsgids van Brugge en Eeklo en begeleidt hij culturele en historische reizen. Daarnaast is hij ook actief in de monumentenzorg. Momenteel bereidt hij zich voor op het examen van stadsgids van Gent.

Namens het bestuur van het Heemkundig Genootschap bieden we Gaston onze hartelijkste gelukwensen aan en hopen in de toekomst af en toe een artikel van hem te mogen publiceren in *Appeltjes*.

HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND

Gesticht in 1946 door dr. Elisabeth DHANENS, erevoorzitster (voorzitster 1951 - 1968), wijlen apotheker Prudent RYCKAERT (ondervoorzitter 1946-1968) en wijlen dr. Edmond TIELEMAN (voorzitter 1946-1951). Wijlen Achiel DE VOS fungeerde van 1948 tot 1977 als secretaris en was voorzitter van 1968 tot 1989. Wijlen Luc Stockman was voorzitter van 1989 tot 1999.

HET BESTUUR

VOORZITTER

Hugo NOTTEBOOM,
Prins Boudewijnlaan 9B - 9991 Adegem - Tel. 050 71 29 12
e-mail: hugo.notteboom@skynet.be

ONDERVOORZITTER-REDACTIESECRETARIS

Filip BASTIAEN,
Oostmolenstraat 216 - 9880 Aalter - Tel. 09 375 08 38
e-mail: filip.bastiaen@telenet.be

PENNINGMEESTER-BIBLIOTHECARIS

Erik DE SMET,
Stationsstraat 63 bus 3 - 9900 Eeklo - Tel. 09 377 43 24
e-mail: erikds@telenet.be

LEDEN

Roger BUYCK, Plein 66 - 9970 Kaprijke
Tel. 09 373 90 93 – e-mail: roger.buyck@telenet.be
Frederik DE COCKER, Industrielaan 3 – 9900 Eeklo
Tel. 09 377 13 11 – e-mail: frederik.decocker@ugent.be
Peter LAROY, Brouwerijstraat 84 - 9880 Aalter
Tel. 09 375 14 86 – e-mail: peter.laroy@telenet.be
Oskar LIPPENS,
Gentstraat 13 - 9971 Lembeke - Tel. 09 377 28 54
Walter NOTTEBOOM, Noordstraat 196 - 9990 Maldegem
Tel. 050 71 30 25 – e-mail: walter.notteboom@telenet.be
Wilfried STEEGHERS, Vurstjen 21 - 9940 Evergem
Paul VAN DE WOESTIJNE, Tieltsesteenweg 12 – 9900 Eeklo
Tel. 09 377 16 55 – e-mail: paul.vandewoestyne@euphonynet.be
Arco WILLEBOORDSE,
Verloren Kostje 5 – NL 4527 BH Aardenburg
Tel. 0031-117-495508 – e-mail: AWilleboordse@gemeentesluis.nl

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

Jaarboek, sedert 1949 uitgegeven door het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland.

REDACTIERAAD-RECENSIEDIENST

Redactiesecretaris: Filip BASTIAEN
Oostmolenstraat 216 - 9880 Aalter
e-mail: appeltjes.meetjesland@telenet.be

Leden: Hugo Notteboom, Peter Laroy en Roger Buyck

Alle artikels dienen uiterlijk 31 oktober in het bezit te zijn van de redactiesecretaris, bij wie ook de auteursrichtlijnen te bekomen zijn.

Boeken ter bespreking aangeboden, worden op hetzelfde adres verwacht en worden nadien in de bibliotheek van het Genootschap ondergebracht.

RUILDIENST

Erik DE SMET, Stationsstraat 63 bus 3 - 9900 Eeklo - Tel. 09 377 43 24
Bestellingen van vorige jaarboeken gebeuren op hetzelfde adres.

Nr	Jaar	€	Nr	Jaar	€	Nr	Jaar	€
2	1950	10	36	1985	5	49	1998	5
13	1962	5	37	1986*	10	50	1999	5
19	1968	5	38	1987	5	51	2000	18
20	1969*	10	39	1988*	10	52	2001	18
21	1970	5	40	1989*	10	53	2002	18
25	1974	5	41	1990*	10	54	2003*	18
27	1976	5	42	1991*	10	55	2004	18
28	1977*	10	43	1992*	10	56	2005	18
29	1978	5	44	1993	5	57	2006	18
30	1979**	10	45	1994	5	Indices 1 tem 25		1
31	1980	5	46	1995	5	Indices 1 tem 50		5
32	1981	5	47	1996	5			
35	1984*	10	48	1997	5			

* nog slechts 1 nummer in stock
** 1 tweedehands exemplaar

LIDMAATSCHAP

Het lidmaatschap kost € 18,00 (+ eventueel € 3,50 voor het verzenden van het jaarboek; + € 7,00 voor het buitenland). Oudere jaarboeken zijn te bekomen aan de prijzen vermeld in bovenstaand overzicht: 5 euro indien nog meerdere exemplaren beschikbaar, 10 euro indien slechts enkele exemplaren nog aanwezig (afhalen in het Stadsarchief Eeklo, Industrielaan 2 of + € 3,50/7,00 portkosten).

Werkwijze:
- bestellen op hogervermeld ruiladres;
- of door storting op bankrekening 979-9544310-97 van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, p/a Stationsstraat 63 bus 3, 9900 Eeklo met vermelding "nieuw lid" of de gewenste jaarboeken.

Bij adresverandering

Gelieve dit tijdig door te geven aan de penningmeester. U bent dan zeker nog het jaarboek te ontvangen en het bespaart ons heel wat kosten. Gezien de wet op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer kunnen we moeilijk uw nieuw adres achterhalen.

De auteurs en de uitgever hebben geprobeerd om alle rechthebbenden van illustraties en afbeeldingen op te sporen.
Personen die zich alsnog in hun rechten voelen geschaad, kunnen contact opnemen met de redactiesecretaris, Oostmolenstraat 216 in 9880 Aalter of elektronisch via appeltjes.meetjesland@telenet.be

Verantwoordelijke uitgever:
Filip Bastiaen, Oostmolenstraat 216 - 9880 Aalter

MET DANK AAN ...

ERELEDEN (vanaf 50,00 €)

De Schepper Andre - Evergem
Donck Jozef - Aalter

STEUNENDE LEDEN (vanaf 25,00 €)

Baert Geert - Gent
Bauwens A.R. - Aardenburg
Bonamie-Meire Rene - Waarschoot
Bral Leo - Brugge
Communiteit Sint-Stanislas
Aalter
Daneels Axel - Coppet
De Beir Patrick, stichting
Gent
De Boever Antoine - Eeklo
De Decker William - Maldegem
De Laere Simona - Eeklo
De Maere-De Buysere Anna
Eeklo
De Meyere Carlos - Brugge
De Reuck Dirk - Bellem
De Roo Johan - Maldegem
De Rycke-Cocquyt Johan
Evergem
De Veusser Daniel - Zomergem
De Wulf Pierre - Aalter
Engels Willy - Beveren-Waas
Gillis Wilfrieda - Ursel
Goossens Denijs - Eeklo
Gysels Gerard - Eeklo
Haesevoets Patrick - Diest
Hermie Gilbert - Eeklo
Hollevoet Piet - Eeklo
Instituut voor Dialectologie
Amsterdam
Jacobs-Verbreyt Paul
Waarschoot
Kon. Bibliotheek - Den Haag
Lamot-Stockman Christiaene
Niel
Laroy Eric - Lovendegem
Lippens Jan - Lembeke
Loontjens Alfons - Izegem
Meiresonne-Delcourt Ann
Sleidinge
Ryserhove Lieve - Veurne
Stadsarchief - Eeklo
Stock Rafael - Knesselare
Streekplatform-Meetjesland
Eeklo
Strymes-De Neve - Sint-Laureins
Trenson-Ryckaert Bea - Ronsele
Turkelboom Maria - Gent
Universitats-Stadtbibliothek
Koln
Van Damme Francois - Eeklo
Van Hoecke Willy - Rotselaar
Van Hoestenberghe Albert
Maldegem
Van Hulle Eric - Sleidinge
Van Passel Jaak - Aalter
Van Renterghem Andre - Evergem
Vande Kerckhove Petrus
Adegem
Vander Brugghen Maria
Lembeke
Verbeke Ronny - Knesselare
Verhaegen-Stockman Lode
De Pinte
Verleyen Philippe - Aalter
Vertenten Amedee - Eeklo
Waldack Felix - Laarne

Inhoudstafel

PAUL VAN DE WOESTIJNE	Hugo Notteboom, een levensschets	5
ERIK DE SMET	Bibliografie van Hugo Notteboom	9
FILIP MARTENS	De impact van de economische crisis van de jaren 1840 op een dorp in de Gentse periferie: Lovendegem, 1830-1860	21
ERIK DE SMET	Het historisch kader van Eeklo DEEL 6: ZUIDELIJK EEKLO (2) - Nieuwendorpe	67
HERMAN MEIRHAEGHE	Vande Woestijnes in het Meetjesland Deel II: Het geslacht Vande Woestijne uit Aalter	129
DANIËL DE VEUSSER	Martinus Steyaert - Somerghemius Hardnekkige bestrijder van het Jansenisme	195
ARCO WILLEBOORDSE	Een kanon van de Koningin Een zestiende-eeuwse Mignon te Sluis	247
PETER LAROY	Internet als historische bron Casus forum Gemeenteraadsverkiezingen Aalter (2006)	279
PAUL VAN DE WOESTIJNE	De Eeklo volksdichter Jef Casteleyn (1826-1912)	295
FILIP BASTIAEN	Heemkundig repertorium 2007 Lopende heemkundige bibliografie voor de geschiedenis van het Meetjesland	341
	Kroniek	365
	Heemkundig Genootschap van het Meetjesland	380
	Inhoudstafel	384

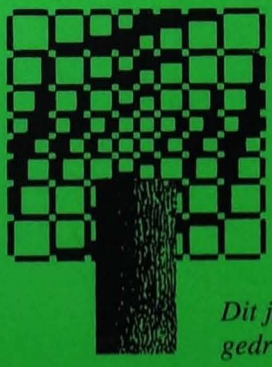

Dit jaarboek werd uitgegeven door het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland en gedrukt bij VAN HOESTENBERGHE n.v., Boud. Lippensstraat 11, 9990 Maldegem.